

- VOL. 1: Νικολάου Μεθώνης, *Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως* *Πρόκλου Πλατωνικοῦ Φιλοσόφου*. A Critical Edition with an Introduction on Nicholas' Life and Works by Athanasios ANGELOU 1984, LXXXII, 204 p.
- VOL. 2: Θεοδώρου Σμύρνης, *Ἐπιτομή τῶν ὅσα περὶ φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν ἀρχῶν τοῖς παλαιοῖς διείληπται*. Erste Ausgabe mit Übersetzung und Kommentar von Linos BENAKIS (in Vorbereitung).
- VOL. 3: Νικηφόρου Βλεμμύδου, *Ἀπόδειξις ὅτι οὐχ ὥριστα τοῦ καθ' ἑκάστον ἡ ζωή*. Erste Ausgabe mit Übersetzung und kommentierenden Anmerkungen von Wolfgang LACKNER (im Druck).
- VOL. 4: Νικηφόρου Βλεμμύδου, *Περὶ ψυχῆς*. Édition critique et traduction par Marthe VERHELST (en préparation).

Νικολάου Μεθώνης
Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως
Πρόκλου Πλατωνικοῦ Φιλοσόφου

Nicholas of Methone
Refutation of Proclus' Elements of Theology

A CRITICAL EDITION
WITH AN INTRODUCTION ON NICHOLAS' LIFE AND WORKS
BY
ATHANASIOS D. ANGELOU

ΑΘΗΝΑΙ - ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ATHENS - THE ACADEMY OF ATHENS

LEIDEN - E. J. BRILL
1984

THE SERIES *PHILOSOPHI BYZANTINI* IS PUBLISHED BY
THE ACADEMY OF ATHENS UNDER THE AUSPICES OF THE
INTERNATIONAL UNION OF ACADEMIES AND THE SUPER-
VISION OF AN INTERNATIONAL COMMITTEE (L. BENAKIS,
R. BROWNING, H. HUNGER, C. A. TRYPANIS, G. VERBEKE,
D. ZAKYTHINOS).
DIRECTOR OF THE SERIES IS L. BENAKIS, ATHENS

© ACADEMY OF ATHENS, 28 El. Venizelou Ave., 106 79 ATHENS, GREECE
SOLE FOREIGN DISTRIBUTOR: E. J. BRILL, 2300 P A LEIDEN, HOLLAND
No part of this work may be reproduced in any form without written permission from
the publisher. Typeset in Greece by "Fotron" S.A., Tsakaloff 35, 106 73 Athens.

TABLE OF CONTENTS

Preface	VII
Acknowledgements	VIII
Introduction	
I. Nicholas of Methone: His Life and Times as Reflected in his Works	IX
II. Nicholas' Works	XXV
<i>Wirkungsgeschichte</i> of Nicholas' Works	XLIV
III. The Stemmatic Interrelationship of the Manuscripts of the <i>'Ανάπτυξις</i>	XLVII
IV. The Intellectual Background of the <i>'Ανάπτυξις</i>	LIII
Appendix	LXV
Bibliography	LXXVII
Sigla et abbreviationes	LXXXII
The Text of the <i>'Ανάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως</i> <i>Πρόκλου πλατωνικοῦ φιλοσόφου</i>	1
Indices	175

PREFACE

The *Ἀνάπτυξις* is a text which not only needed but also deserved a critical edition. To produce such an edition has been my main concern in this book, but I have also tried to bring some order and some accuracy in what pertains to Nicholas' life and works.

Chapter One of the Introduction is a narrative of his life and of the events of his times which are echoed in his writings. The crucial Greek passages are grouped together in the Appendix at the end of the Introduction. Arabic numerals refer to footnotes and Latin letters to the Appendix. The reader is advised to read a whole paragraph first, before he turns to the Appendix.

Chapter Two includes a list of Nicholas' works and the manuscripts containing them arranged in chronological order. The latter arrangement would help the reader to assess the popularity Nicholas' works enjoyed among subsequent generations. Chapter Three deals with the interrelation of the extant manuscripts of the *Ἀνάπτυξις*.

A detailed study of all philosophical texts of the eleventh and twelfth centuries will probably demonstrate that Nicholas was not fighting against ghosts, but against the tradition of Psellos, Italos and Eustratios. A great number of Proclean propositions from the *Elements of Theology*, sometimes used in an unexpected and original way, can be detected in the writings of these philosophers. To collate all this evidence which would enable us to trace point by point the arguments he was reacting against would require a study in itself. I have therefore confined myself in Chapter Four to some of the controversial issues which forced Nicholas to write the *Ἀνάπτυξις*, while at the same time exploring the intellectual background against which he stands. Since Nicholas is often refuting propositions taken from the proofs of Proclus' theorems, the reader would be advised to get himself acquainted with Proclus' proof in Dodd's edition before reading Nicholas' *Ἀνάπτυξις*.

ACKNOWLEDGEMENTS

I am indebted above all to Prof. R. Browning for his generous and indefatigable help during the preparation of this book as a Ph. D. thesis in the University of London.

Dr. L. Benakis of the Research Center for Greek Philosophy at the Academy of Athens has given me invaluable assistance in editorial matters; had he not been so resourceful, it would have taken much longer to produce this book.

I am grateful to Dr. E. Gamillscheg of the Institut für Byzantinistik at the University of Vienna and Mr. N. G. Wilson of Lincoln College, Oxford, for their advice on palaeographical matter.

I would also like to thank the International Committee of "Philosophi Byzantini" for its decision to publish my work in its new series, inspired and initiated by the late J. N. Theodoracopoulos, and especially Prof. C. A. Trypanis for the care he has shown as Secretary General of the Academy of Athens for the publication of this work.

Finally a word of dedication: τοῖς ἐμοῖς γονεῦσι, Δημητρίῳ καὶ Κωνσταντίνῳ, θρόετρα.

A. D. Angelou

King's College London
June 1983

INTRODUCTION

I

NICHOLAS OF METHONE:
HIS LIFE AND TIMES
AS REFLECTED IN HIS WORKS

We know nothing about the early years of Nicholas, bishop of Methone. When was he born? Where did he come from? Where and what did he study? These are all questions without any answer. A great number of the leading personalities of the middle Comnenian era appear as writers or recipients of letters in the surviving correspondence of that brilliant age. Some were either lucky or important enough to be the subject of an encomium or a funeral oration. Unfortunately this is not the case with Nicholas, unless his name is somewhere hidden in the unpublished collections of speeches and letters written by the teachers of the Patriarchal School¹. This total lack of contemporary information on Nicholas may be due to the fact that he was not perhaps associated very closely with the literary and philosophical circles of Constantinople of the mid-Comnenian era².

1. For a survey of both published and unpublished works by those that taught in the school and its annexes see R. Browning, "The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century", *Byzantion* 32 (1962) 167-202; 33 (1963) 11-40.

2. In 1859 the famous forger C. Simonides claimed that he had found a biography of Nicholas contained in a manuscript *Πεντάβιβλος* about illustrious Athonites written by Stephanos the Athenian (see his publication *Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων Θεολογικαὶ Γραφαὶ Τέσσαρες*, London 1859, ε'). It is rather amusing to add that Simonides accompanied his account of Nicholas' life with a sketchportrait of the bishop in full ceremonial dress! He said the original had been found on Mt. Athos, but gave no further information. The only information concerning this obscure author, Stephanos the Athenian, is supplied by Demetrios Prokopios, the secretary of the Phanariote prince Nikolaos Maurokordatos, in his *De Eruditis Graecis* written in 1720 for J. A. Fabricius (see *Bibliotheca Graeca*, ed. G. C. Harles, XI, Hamburg 1790, reprint Hildesheim 1966-67, 532). Neither Prokopios nor any other scholar ever saw a copy of Stephanos' works; their names are equally unknown to us. The obscurity of this author

In one of his minor works Nicholas calls himself πένης, ἀγροῖκος and ὑπερόριος^a. His poverty is not necessarily real; he probably used it in a self-depreciating tone in order to exalt his addressee, the Great Domestikos. The second and third attributes may just refer to his occupying the see of Methone, which was of course at that time not beyond but rather on the Byzantine frontiers, and not necessarily to his foreign origins.

His date of birth is equally uncertain. In his last dated work written in 1160 he calls himself γέρον and κατεψυγμένος from old age^b, and describes himself as having white hair; he hastens to add, though, that he is young in age when compared with his fellow-bishops^c. If we can make anything out of all this vagueness, we should perhaps place his birth in the first decade of the twelfth century.

We would have liked to know whether Nicholas followed the beaten track of so many educated Byzantines of his times — first a teaching appointment at the Patriarchal School, then promotion within the ranks of its teachers and finally advancement to a bishopric. Unfortunately, we have found no evidence for such a career; all his works in all the surviving manuscripts bear the one and only title: Nicholas, bishop of Methone. The date of his installation in the see of Methone is not known; only a *terminus ante quem* may perhaps be given. He must have been installed before the controversy concerning Patriarch Muzalon's enthronement (1147-1151)³, for Nicholas acted as the spokesman of the Muzalonite party in the σύνοδος ἐνδημουσα, most likely as one of its members. If so, this would indicate that he already was bishop of Methone by that time.

Nicholas did not like Methone and considered himself condemned to live in a place which deserved to be described with a quotation from the Psalms: τὰ κατώτατα τῆς γῆς (Ps. 62.10)^d, alluding both to its geographical position and its wretched condition⁴. Methone was not, of course, an unimportant

provided Simonides with the opportunity for a forgery; he would cite a book that no one had ever seen! The forgery was first unmasked by Sp. Lampros in a letter to J. Dräseke which is published in the latter's "Zu Nikolaos von Methone", *Zeitschrift für Wissenschaftliche Theologie* 41 (1898) 402-411.

3. For the dates and some interesting details of this ecclesiastic controversy see below pp. XVI-XIX.

4. Nicholas was not alone in feeling exiled to his episcopal seat. This is not the place to either enumerate all the complaining prelates of the twelfth century, men like George Tornikes of Ephesus and Michael Italikos of Philippupolis or Basil Padiadites of Corfu a few decades later, or to list their grievances. What all these prelates missed was the intense intellectual life of

city. It is mentioned in the chrysobull issued by the Emperor Manuel Comnenos for Venice in October 1147⁵, which, as we know, reproduces in part the chrysobulls of his father John (August 1126)⁶ and his grandfather Alexios (May 1082)⁷. It must have been a port at which ships carrying not only goods but pilgrims too would put in. One of these pilgrims named Leo probably played an important role in Nicholas' life⁸. Leo, according to his synaxarist, was returning to his homeland in Calabria, when he collapsed and died on the ship just off Methone. He was buried by the seamen on a beach outside the city. This man was later recognized as a saint by the bishop of the city, who had his remains moved to a more dignified place. E. Follieri has argued very forcefully for the identification of the local bishop with our Nicholas, who composed a canon on St. Leo and probably fixed a date for his annual feast⁹. Whatever we think of the synaxarist's story, we have to be grateful to him for providing us with the only bit of information concerning Nicholas' activity as a bishop in Methone¹⁰.

Methone was not only a stopping place for Palestine-bound pilgrims but also a link in the East-West trade, which had been increasingly falling into the hands of the Venetians since the days of the Emperor Alexios Comnenos. Any change in Byzantine-Venetian relations was bound to have repercussions upon Methone. It is very likely that Nicholas who, as will be seen, stayed at Methone at least during the closing years of his life had to face the hardships of war and plunder.

The first occasion was sparked off when the Emperor John Comnenos refused to renew the Venetian privileges and the Republic resorted to other

Constantinople, which was also enjoyed by the σχολάζοντες, if they cared for it. Nicholas, as we shall see, had some very cruel words to say to these bishops who spent their time in Constantinople quarrelling.

5. See F. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches* (München-Berlin 1924 etc), N° 1365; G. L. Fr. Tafel and G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, I (Wien 1856), pp. 113-24.

6. See Dölger, *op.cit.*, N° 1304; Tafel and Thomas, *op.cit.*, pp. 96-8.

7. See Dölger, *op.cit.*, N° 1081; Tafel and Thomas, *op.cit.*, pp. 51-54.

8. See E. Follieri, "Santi di Metone", *Byzantion* 41 (1971) 378-451.

9. *Ibid.*, pp. 408-430.

10. For Nicholas' activity as a writer in Methone, see below ch. II, *Works* N° 15. The difficulty in accepting the synaxarist's story *in toto* lies not in the ἀνακομιδή of Leo's remains which were venerated at Methone till their disappearance in the sack of the city by the Turks in 1500 (see Follieri, *art.cit.*, pp. 397-99), but in the reliability of the information concerning his origin and the circumstances of his death (see Follieri, *art.cit.*, 404-407).

means of persuasion. The Venetian fleet, which was bound in 1122 for Palestine under the command of Doge Domenico Michiel, attacked Corfu (autumn 1122 - winter 1123) and sailed to Methone. We do not know whether the Venetians attacked the city or just put in to its harbour¹¹ at that time. But what is certain is that on the return journey sometime after March 1125 (and before August 1126 when the Venetian privileges were renewed¹²) the Venetians pillaged Methone together with other coastal cities¹³. Was it this event that Nicholas had in mind when he wrote to the Emperor Manuel in 1160 that Methone is falsely called a city and that it should rather be called an ἐρημόπολις, a city without citizens, without walls and without the security that comes from the walls^e? Or was he referring to the second sack of Methone at a time when he was probably himself its bishop, the year 1147 of the great Norman terror¹⁴, which he described so rhetorically in the same speech¹⁵? Both events are probably implied in Nicholas' description of the wretched condition of the city, which he hoped Manuel would reconstruct^e. His hope was probably never realized; almost thirty years later Methone was still deserted¹⁶. Ironically enough, it was not Manuel or any other Byzantine Emperor who bestowed the second prime upon Methone, but Venice, which occupied it after 1204 and held it in prosperity till 1500.

Nicholas, it must be emphasized, enjoyed an unusual degree of intimacy with the Emperor Manuel. This is partly born out by his manner of addressing the Emperor in his speech of 1160. Although there is no doubt that the speech was addressed to the Emperor on a very solemn occasion indeed (Manuel's victory over the heretics in the 1156 & 1157 synods),

11. See F. Chalandon, *Les Comnènes*, vol. II (Paris, 1912), pp. 156-58. S. Runciman, *A History of the Crusades*, II (Cambridge 1952) pp. 166f.

12. See Chalandon, *op.cit.*, p. 158.

13. According to the *Historia Ducum Venetiarum* (in *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum* tom. XIV) the Venetians *Modonem quoque, civitatem opulentissimam, invaserunt et eam bonis omnibus expoliaverunt* (p. 74,25-6).

13. See Chalandon, *op.cit.*, p. 158.

14. For the events of 1147 see F. Chalandon, *op.cit.*, pp. 317-20. The English chronicler Benedict of Peterborough attributes the destruction of Methone, which he calls Muszun, by the Normans to its being a nest of pirates (*The Chronicle of the Reigns of Henry II and Richard I, known commonly under the name of Benedict of Peterborough*, ed. by W. Stubbs, II, London 1867, p. 199.). The passage of Benedict is found in A. Bon, *Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204* (Paris 1951), p. 155.

15. See below pp. XV.

16. Benedict of Peterborough, *op.cit.*, pp. 199, 203.

Nicholas shows no anxiety whatsoever for the social distance that separates Manuel's majesty from his own humbleness as a bishop of a far-away provincial city. Without resorting to clichés to apologize for his temerity he plunges right from the beginning into the desperate situation of Methone^e and of himself^d and goes on to give a precise and marvelously clear geographical definition of his city^e. We have either to suppose that he cared little for the rules of rhetoric or, and this is more plausible in view of the absence of formalities, that he was on intimate terms with Manuel. This is all we can glean from his writings concerning his status within the imperial entourage. More information is however available, as it will be seen below, on his position within the church and his reputation as a theologian.

*

Ca. 1105 the great Cappadocian saint Meletios the Younger, who founded the monastic community on Mt. Cithairon, died leaving a legacy of a holy man and a thaumaturge¹⁷. The reports on his life, his miracles and his prophesies were collected and investigated by an anonymous person interested in saints' lives, who instead of writing up the Life himself put all the material at Nicholas' disposal and asked him to weave it into a narrative. Nicholas accepted the task with pleasure and wrote the Life of St. Meletios the Younger thirty six years, as he says, after the saint's death (ca.1141)^{h-i}. Bearing in mind that the Comnenian era is not particularly famous for its hagiographical activity, which consisted primarily of a re-working of old material into a new rhetorical form¹⁸, the attentive reader of St. Meletios' Life will appreciate the informative narrative of Nicholas and delight in its historical references¹⁹. It was one of his early works, if not his very first²⁰, and marked, so to speak, his literary début²¹. Nicholas' contemporary

17. On St. Meletios the Younger see V. Vasilievskij, *Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik*, 17 (1886) 1-39; Χρυσόστομος Παπαδόπουλος, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι*, II (Athens 1935), pp. 5-33.

18. H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* (München 1959), p. 271.

19. See Χρυσόστ. Παπαδόπουλος, *op.cit.*, pp. 21ff.

20. J. Dräseke dated Nicholas' anti-Latin *Περὶ Πνεύματος* around the year 1136, when Anselm, bishop of Havelberg, visited Constantinople. See J. Dräseke, *Byzantinische Zeitschrift* 1 (1892) 458-59.

21. Two more works of Nicholas possess a certain literary merit: his work on the Muzalon affair and his last work, which was addressed to Manuel Comnenos on the occasion of the heresy trials of the mid-fifties and the emperor's military victories in Cilicia and Syria (*Works* N° 8 and 15).

Theodore Prodromos was also interested in Meletios and wrote a much more encomiastic biography of the saint²², which is considered to be independent of Nicholas' Life of St. Meletios the Younger²³.

In January 1144 during the patriarchate of Michael Kourkouas the Bogomil monk Niphon, who had been kept in custody at the monastery of Περιδλέπτου since October of the previous year following his first trial, appeared again before the Synod in Constantinople, condemned for preaching Bogomil doctrines and this time imprisoned. He was freed by the successor of Kourkouas, the Aeginetan Kosmas Attikos, who became patriarch two years later in 1146 and who, it seems, enjoyed the company and the preaching of Niphon²⁴. But Niphon was not to enjoy such patriarchal favours for long. Kosmas, according to Niketas Choniates²⁵, was accused of conspiring to put Manuel's elder brother Isaac, his personal friend, on the throne. The Emperor invited him to appear before the Synod at Blachernae Palace on 26 February 1147, to answer charges of philo-Bogomilism²⁶. The handling of this whole affair of Bogomil infiltration was kept, according to Nicholas¹, top secret; very few people of the Emperor's entourage had knowledge of what was going on. Nicholas, who wrote a small treatise against those who doubt the Eucharistic sacrament, probably belonged to this small group around Manuel intent on destroying Bogomilism inside the capital, and wrote this treatise for this purpose. It is not very clear, though, whether Nicholas meant just the Kosmas case as being enveloped in secrecy or the whole Niphon case from its beginning till its denouement, on February 26, 1147 the day which spelled disaster for both men: Kosmas, the Patriarch, was deposed and Niphon, the Bogomil preacher, was never again heard of. The heresy had been, according to Nicholas, nipped in the bud. For him it was a personal triumph of the Emperor, whom he did not forget to thank a few years later in his speech concerning the Patriarch Nicholas Muzalon¹ who succeeded Kosmas.

Nicholas must have acquired a reputation in Constantinople as a theologian, for he was more than once asked to give his view on theological problems. The first such occasion that we know of arose some time before

22. Ed. V. Vasilevskij, *op.cit.*; Παπαδόπουλος, *op.cit.*, pp. 67-91.

23. See Παπαδόπουλος *op.cit.*, pp. 6-7.

24. See F. Chalandon, *op.cit.*, pp. 635-38; D. Obolensky, *The Bogomils* (second ed., Twickenham 1972, first ed. Cambridge 1948), pp. 221-22.

25. *Chronike Diegesis*, ed. J.A. van Dieten (Berlin 1975), p. 80,2-11.

26. F. Chalandon, *loc.cit.*; D. Obolensky, *loc.cit.*

the Second Crusade. John Axouchos, the ex-captive of Nicaea who became μέγας δομέστικος under John Comnenos and remained in office under Manuel²⁷, asked Nicholas a question concerning the Holy Spirit arising from the interpretation of a passage in Gregory of Nazianzus, to which Nicholas answered off-hand and promised to come back on the subject^k. It is possible that the question was brought up in theological discussions held in the Palace, for the Emperor himself, whose interests in theology is a well known fact, showed an active concern in the problem and asked Nicholas to come up with an answer¹.

The course of events prevented Nicholas from fulfilling his promise right away. The attention of the Emperor and his commander-in-chief Axouchos was diverted to more pressing matters, posed by the Western threat and Nicholas, who seems to have had access to the Emperor, was deprived of their company^m; the times were apparently unsuitable for theology. Nicholas had to postpone his answer. But what had exactly happened?

The year 1147 must have been a very busy one for Manuel. The Crusaders were again on the move passing through the Byzantine lands over to Asia Minor. The leaders of this second Crusade were Conrad III, the German Emperor, and Louis VII, the French King. Manuel had to make all kinds of military and diplomatic preparations, ensure the provisioning of the Crusaders and ward off a possible attack on Constantinople by ferrying the troops as quickly as possible over to Asia Minor²⁸. By November 1147 he had averted most of the dangers stemming from the Crusaders, but while he was occupied with the transportation of the German troops, another danger appeared on the western frontiers. In one great sweep the Normans overran Corfu, Methone, Nauplion, Euboea, Athens(?), Cythera, Thebes and Corinth, and sailed back to Sicily at the end of 1147/beginning of 1148²⁹. Twelve years later, in 1160, Nicholas writing from Methone to the Emperor recalled what had happened and said rhetorically that the sea had risen and had nearly sunk his island, meaning Peloponnese, as if it were a ship^f.

27. See F. Chalandon, *op.cit.*, pp. 195-99. R. Guiland, *Recherches sur les institutions byzantines*, I (Berlin 1967), p. 407f. The dates of his office, according to Guiland, are: 1118-1150/51. We have two letters addressed to him by Michael Italikos (see the ed. by P. Gauthier in his *Michel Italicos, Lettres et Discours* (Paris 1972), pp. 222-24, 228-30) as well as a speech by Nikephoros Basilakes, ed. A. Garzya, *Rivista di studi bizantini e neoellenici*, 6-7 (16-17), 1969-1970, pp. 71-91.

28. F. Chalandon, *op.cit.*, pp. 269-304; S. Runciman, *op.cit.*, pp. 259-269.

29. Chalandon, *op.cit.*, pp. 317-320.

It took some time for Manuel to start his counter-offensive. The military preparations must have been concluded by spring 1148, since the second chrysobull on behalf of the Venetians, who promised naval aid, was issued in March 1148. At the same time the Cumans, who had meanwhile invaded the Balkans, were pushed back. So, it was not until autumn 1148 that the military operations began with the siege of Corfu and even then with considerable difficulties due to adverse weather conditions^{29*}. The Emperor was not, Nicholas assures us, indifferent to what had happened in the West, but he was busy with all kinds of pressing matters¹. He is obviously referring to the delay of almost a year in launching a counter-offensive, and perhaps he is vaguely replying to a question which could have been asked by his contemporaries: why does not the Emperor attack back? or why does he not care for what happens on the sea?²

John Axouchos, to whom Nicholas still owed an answer, must have been away from Constantinople for a considerable time. He had the command of the land forces in the expedition against Corfu and, after the death of Stephanos Kontostephanos, the command of the navy as well. Corfu fell in the summer of 1149, but Axouchos was entrusted with a new task: the invasion of South Italy. This new expedition proved abortive right from its beginning. Axouchos was probably back at the capital some time during the winter of 1149-50, when the Byzantine fleet returned to Constantinople³⁰. By then the tempestuous Norman winds, which had brought so much destruction, were not blowing any more; Manuel, according to Nicholas¹, had smoothed the waves and had changed the typhoon to a calm breeze³¹. It was then, when peace prevailed and both men, the Emperor and his commander-in-chief, were back from the front, that Nicholas sent them the essay promised long ago. He felt free now to talkⁿ.

Let us go back to the unfortunate Patriarch Kosmas Attikos who was deposed on February 26, 1147³². We learn from Nicholas⁹ that there was some difficulty in finding a successor to the patriarchal throne. The quarrelling prelates of the Synod were unable to reach an agreement as to who should be patriarch; so they referred the matter to the Emperor and promised, according to Nicholas, to accept his choice as the choice of God⁹. Manuel offered the patriarchal see to the ex-archbishop of Cyprus Nicholas

29*. Chalandon, *op.cit.*, pp. 321-326.

30. See F. Chalandon, *op.cit.*, pp. 323, 329-334.

31. Nicholas alludes to Mt. 8,23-26 and Mk. 4,37-39.

32. See Chalandon, *op.cit.*, pp. 637-638.

Muzalon who had been appointed to the see of Cyprus decades ago by Alexios Comnenos. He had a rough time on the island, as he explained later in his autobiographical poem³³, trying to fight corruption among the local bishops and exploitation of the peasants by the tax-collectors. Unable to cope with the situation he abdicated and retired to the monastery of Κοσμιδίου in Constantinople³⁴. He must have been an old man when Manuel wanted him to become a patriarch. He showed no willingness to accept the task; he repeatedly refused the offer, but finally accepted it⁹. He was enthroned in December 1147, ten months after the deposition of Kosmas Attikos³⁵. Not all bishops, though, were willing to accept him and some expressed their disapproval immediately after his enthronement⁹. Muzalon, they said, by abdicating from the see of Cyprus had relinquished his ἀρχιερωσύνη⁹. Manuel's choice was unfortunate and, as we shall see, it nearly brought about a schism in the church, which Nicholas was called to breach.

Nicholas' treatise concerning the Muzalon affair is full of interesting information which has not been sufficiently exploited³⁶. It confirms the view that Nicholas was an important theologian in the eyes of many prelates and the Emperor himself, and that he took an active part in the controversies of his times. Our reconstruction of the following events depends almost entirely on Nicholas' treatise.

The discontent with Muzalon soon assumed alarming proportions. It seems that most of the bishops in the Synod were won over to the anti-Muzalonite party since Nicholas complains that he is almost alone in defending the Patriarch⁹. He accuses them of abandoning their flock in times of danger and preferring to save themselves by flight rather than stay and protect it from its enemies¹. He is obviously referring to bishops fleeing from their sees under the pressure of invading armies and coming to stay in Constantinople, where they probably formed a large part of the σύνοδος ἐνδημούσα³⁷. Using the traditional image of the shepherd and his sheep, Nicholas paints a very unflattering picture of those prelates who spent their

33. Στίχοι Νικολάου μοναχοῦ τοῦ Μουζάλωνος τοῦ γεγονότος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἐν τῇ παρατίθει αὐτοῦ γεγόμενοι, ed. Σ. Ι. Δοανίδου, *Ἑλληνικά* 7 (1934) 109-150.

34. See Δοανίδου, *art.cit.*; Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich* (München 1959), p. 621.

35. See V. Grumel, *Les Régestes des Actes du Patriarchat de C/ple I*, fasc. iii (1947), p. 98; Chalandon, *op.cit.* p. 639.

36. Cf. J. Darrouzès, *Documents d'ecclésiologie byzantine* (Paris 1966) pp. 66-74.

37. Cf. Chalandon, *op.cit.*, p. 638, nt. 7.

time in Constantinople quarrelling while their diocesans were put to death or led into captivity¹. They had exploited their flocks to death by drinking their milk, by wearing their wool and even by killing the fat sheep, and had suppressed any opposition by getting rid of the strong sheep¹. Nicholas Muzalon had been probably himself accused of abandoning his see of Cyprus and of being unable to stand up to the requirements of his office³⁸. It seems that the purpose of Nicholas' violent attack on his fellow-bishops was to turn their arguments against themselves and charge them with what they had charged Muzalon. Allowing for an element of exaggeration in his diatribe, Nicholas' testimony concerning the composition of the Synod and the exploitation of the diocesans is an interesting addition to the already growing body of evidence concerning life under the Comneni.

The campaign against Muzalon reached a dangerous climax when his enemies in the Synod refused to accept the Patriarch's celebration of the Eucharist as valid and urged their supporters not to take Holy Communion from him³. Any conciliatory attempt by Muzalon was refused³. The only thing that would placate the rebellious bishops would be his removal from the patriarchal throne.

The whole affair soon became a public issue with disastrous, according to Nicholas, consequences for the Church. What had been a serious "disease" within the Church, threatening to split it into two, now became a public object of satire and ridicule¹. The quarrels of the bishops must have seemed very entertaining to some Constantinopolitans. To others the issue was a wonderful opportunity for a sort of participation in the great affairs of the Church. The latter are described by Nicholas^u as people who love leisure and innovations as much as horse-races, who are completely indifferent to the harm which is being done to the Church and are prepared to welcome any change and zealously assist the "charioteers of this change" in their actions. He complains that the people have not realized that all these quarrels are to the detriment of the Church. A public disapproval of Muzalon as a legitimate patriarch must have been a very serious matter, not only because it was an act of disobedience towards the Ecumenical Patriarch but also, and perhaps above all, because it ultimately questioned the soundness of young Manuel's choice. Whether this public outcry, which is presented so imaginatively (but, alas, so cryptically) in Nicholas' work, actually contained any implicit political discontent, we do not know. It suffices for our purpose to extract the

38. See Nicholas Muzalon, *op.cit.*, vv. 812-813. 857ff.

historically relevant passages from Nicholas' minor works, most of which have not been properly read with this element in mind, place them in context and fuse them into a narrative together with the few episodes of his life that have come down to us.

At some point the Emperor decided to intervene^v. Nicholas decided to act as spokesman of the Muzalonite party. It was at this crucial time that Nicholas addressed his treatise on the Muzalon controversy to the Emperor. Manuel's view on the matter cannot be inferred from Nicholas' own words. The Emperor is of course presented as really caring for the harm that is being done to the Church and as sharing this care with the few bishops still loyal to Muzalon^q, but he is nowhere shown as actually supporting Muzalon, who, after all, had been his own candidate. The care for the Church was part of his duties. It was a very traditional thing to be invoked by any party within the Church that sought the Emperor's favour. But his actual support for a patriarch was a matter of political expediency and had to be often fought for with all available means, including addresses to the Emperor and intrigues. Of intrigues we know nothing at all, but in Nicholas' address the Muzalonite party was represented not only by a very good theologian but by a persuasive rhetorician as well. He reminds Manuel that the city which is his glory and which is the seat of the mystical Sion, the mother of all Churches, i.e. Constantinople, has lost all dignity. In prophetic-sounding words he pronounces the collapse of a Church gone mad and tearing itself to pieces^x. Throughout his treatise he shows a serious concern for public opinion and repeatedly expresses his regret for the outrage committed upon the Church. He takes pains to develop the theological context of the issue, in contrast to the canonical aspects emphasized by the Patriarch's critics.

The Emperor, nevertheless, sided with the anti-Muzalonites. There was no choice left for Muzalon but to go (April 1151)³⁹. The schism that Nicholas was so afraid of was avoided by imperial intervention and at the expense of Nicholas Muzalon, whom Nicholas, despite all his theological learning, was unable to save.

Some time before the trials of 1156/1157 Nicholas left for Methone and most probably never saw Constantinople again⁴⁰. Either in the capital or at

39. See V. Grumel, *Les régestes des actes du patriarcat de Constantinople*, I, fasc. iii (1947), N° 1035; J. Darrouzès, *art.cit.*

40. Neither his name nor the name of his see appear in the acts of both Synods (1156 and 1157). See PG 140, 147-150; 177; 193. In his last dated work (ca. 1160), he speaks of himself as a

his provincial see and just when the controversy of the mid-fifties was beginning to spread, Nicholas wrote a short essay on the interpretation of a passage in *I Cor.* 15,28. In it, he showed open hostility to those readers of the Scriptures who take words out of their context and try to introduce innovations in the dogma². Meanwhile he had been working at his *magnum opus*, the Refutation of Proclus' *Elements of Theology*, which was meant to provide the pious, but educated readers, with the necessary arguments to check the infiltration of Neoplatonic philosophy into the dogma⁴¹. The Refutation, a major achievement and Nicholas' chief contribution to Byzantine philosophy and theology, was finished or at least continued at Methone⁴².

Proclus' *Elements of Theology* was not the only book circulating in Constantinople that included dangerous doctrines and could lead men astray. We learn from Nicholas^(a) that a treatise of great length attributed to a father of the Church was being read and was causing embarrassment to pious readers with its defence of ἀοριστία (the lack of any predestined terms of life). The existence of such a work in twelfth century Constantinople is a surprising but welcome addition to our knowledge of Byzantine theological literature⁴³. To determine the circle out of which this curious treatise sprang is again beyond the scope of this study, but it should be emphasized that the matter should be given more attention than it has hitherto received⁴⁴. Its importance lies in the fact that Nicholas, unlike other writers of περὶ ὁρῶν ζωῆς, does not only answer questions posed to him but also refutes an already existing, and not imaginary, special treatise on the subject.

His attention to this treatise was drawn by a certain person of some standing who sent him a copy with the request to write a refutation^(a). He had asked Nicholas about the problem of ἀοριστία before^(c) but the matter was now of greater urgency^(a). Nicholas who admired the man for his theoretical interests^(b) accepted the task^(c) and came back twice on the same subject, producing two companion essays, one re-interpreting the patristic passages

resident of Methone^{d,c} and tries to excuse himself for being so late in sending his congratulations to the Emperor for his victory over the heretics of 1156/1157^(d). See also chapter II, *Works* N° 15.

41. See below, chapter IV.

42. See below, p. XLII.

43. For the theological aspects of the ἀοριστία controversy in Byzantium, see H. Beck, *Vorsehung und Vorherbestimmung in der theologischen Literatur der Byzantiner* (Roma 1937).

44. Beck fails to notice the importance of the treatise. He just calls it a long letter. Its pseudo-patristic status goes unmentioned (*op.cit.* p. 143).

used by his adversary to fit his own thesis, the other using a *reductio ad absurdum*.

One of the most famous trials during Manuel's reign took place on January 26, 1156⁴⁵. Two prominent professors of the Patriarchal School were dismissed – at least temporarily – from their teaching posts on the grounds of heresy: Nikephoros Basilakes, διδάσκαλος τοῦ ἀποστόλου, and Michael ὁ τοῦ Θεσσαλονίκης, μαίστωρ τῶν ῥητόρων and διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου. The synod had been convened by the Patriarch Constantine IV Chliarenos (1154-57) and had discussed the meaning of the liturgical formula Σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος⁴⁶. After the trial, Soterichos Panteugenos, the Patriarch-elect of Antioch, wrote a dialogue in defence of the condemned view that only the Father and the Holy Spirit can be said to receive the Eucharistic sacrifice. The attempt at a doctrinal innovation and the disregard shown towards the decisions of a patriarchal synod was considered by Nicholas, who probably received the dialogue at Methone, as a very serious matter^(d). He disliked, he assures us^(e), quarrelling with his brothers in the same faith, nevertheless he felt obliged to break his silence and refute the heretics, which he did in a special treatise, the first of three he finally wrote⁴⁷.

On May 12, 1157 a second synod was convened to judge Soterichos; this time the Emperor himself presided over its proceedings. Soterichos argued at some length with the Emperor, but his views were finally condemned and he himself was deemed unworthy of his election as a patriarch⁴⁸. As is the case with so many condemned men in these trials he vanishes completely from our field of vision after his condemnation in 1157. "A career", says Prof. R. Browning, "interrupted in Constantinople could not be pursued elsewhere"⁴⁹.

The news of the outcome of the trial reached Methone not long after, but Nicholas, for some reason, did not send his congratulations to the Emperor

45. See V. Grumel, *op.cit.*, N° 1038; Chalandon, *op.cit.* pp. 639-643; R. Browning, "Repression and Enlightenment in Byzantium in the eleventh and twelfth centuries", *Past and Present* 69 (1975) 3-23 (18).

46. *The Liturgy of the Orthodox Church*, transl. and interpreted by His Eminence Athenagoras Kokkinakis, Archbishop of Thyateira and Gt Britain (London and Oxford 1979), 107 (Greek text and English translation).

47. See *Works* N° 13.

48. See Grumel, *op.cit.*, N° 1041, 1043.

49. Browning, *art.cit.*, p. 22.

until much later⁽ⁱ⁾. Although he was an old man by now^b, he felt elated with the good news and the triumph of the Emperor^(g), but at the same time in an outburst of anger he wrote that the difficulties which beset the empire on every front are satanic in intention and tend to draw the attention of the Emperor away from his primary duty, which is to protect εὐσέβεια^(h). The whole affair, he says, of Soterichos' condemnation should not be viewed as concerning only the few but should serve as a paradigm for everyone living in the present or the future⁽ⁱ⁾.

Nicholas' intimacy with the Emperor must have made him the right person to approach when the interests of the Church were at stake. In his last speech Nicholas went out of his way to ask the Emperor a favour on behalf of the Church, concerning an extension of the privileges that were given by Manuel in two chrysobulls, the first before and the second in March 1158^(j). The monasteries in the neighbourhood of Constantinople, on both sides of the Bosphorus and on the islands of the Propontis had initially received confirmation of their lands for which they possessed documents⁵⁰. The chrysobull of March 1158 confirmed the possession of these estates and granted important tax exemptions, but it forbade any further increase of property⁵¹. Nicholas had acted again as a spokesman of a certain group within the Church, asking perhaps for the annulment of the clause which deprived the monasteries of their right to increase their estates.

While in Methone Nicholas learned of the military exploits of Manuel during the *Blitzkrieg* against the Armenian prince Thoros of Cilicia in 1158⁵² and of Manuel's great entry into Antioch⁵³. In his last speech addressed to the Emperor he mentioned those two campaigns and went on to describe in some detail a recent event which must have captured the imagination of the Byzantines^(k). Kinnamos seems to be equally impressed by what appears to be the same event⁵⁴. On the way back to Constantinople from Antioch, a detachment of Manuel's army, the rearguard according to Nicholas^(k), was attacked at Kotiaion by Muslim bands and suffered some casualties. Towards the end of the same year (1159) Manuel, after celebrating his triumph in the capital, crossed over to Asia Minor and proceeded to punish those

50. Dölger, *op.cit.*, N° 1418.

51. Dölger, *op.cit.*, N° 1419.

52. Chalandon, *op.cit.*, pp. 441-443.

53. Chalandon, *op.cit.*, pp. 451-452.

54. Kinnamos. *Epitome* (ed. Bonn. 1836), pp. 191-194.

responsible for the attack a few months earlier⁵⁵. The acts of personal valour attributed to Manuel by Kinnamos during this campaign have found an unexpected corroboration in Nicholas' writings.

Manuel's 1159 expedition is the last dated event that can be identified in Nicholas' works. Not long after he must have sent his congratulations to the Emperor for his handling of the Soterichos affair. Manuel's care for the Church, he said^(l), had been rewarded with some unexpected military victories⁵⁶ which filled him with the hope that the future of the empire would be brighter and consequently that the Emperor would be able to convene an ecumenical synod, which would restore the Church to its unity^m. We know that serious negotiations with Pope Alexander III on the union of the Churches and on an anti-German alliance as well as on the recognition of Manuel as the only Roman Emperor began in the early sixties⁵⁷. The first talks with the Armenians began after the son of John Axouchos, Alexios, dux of Cilicia, met with Nerses, the brother of the Armenian Katholikos Gregory in 1165⁵⁸. Direct relations with the Syrian Jacobite Church came even later⁵⁹. In view of these well-known facts, Nicholas' statement made as early as 1160 concerning the convocation of an ecumenical synod by Manuel Comnenos gains much in importance.

Nicholas did not live beyond the year 1166. The acts of the synod which was convened to judge the *Pater major* controversy do not contain his signature⁶⁰. Though the controversial passage *Joh. 14,28* had often been discussed by Nicholas⁶¹ in his works, especially in the *Ἀνάπτυξις*, no work of his deals expressly with the controversy. This would indicate that he was not active after 1160, the year he sent his last dated work to the Emperor. We should, therefore, safely place his death sometime between 1160 and 1166.

55. Cf. Chalandon, *op.cit.*, pp. 456-459.

56. Nicholas' last dated work, in which he praised the Emperor for his ecclesiastical and military triumphs, is of considerable importance for the study of Byzantine ideology during the Comnenian era. Throughout the work there runs a parallelism between the military situation of the Empire and the resurgence of heresies. Despair over the first alternates with the hope that if the Emperor maintains his care for the Church, he will at the end be victorious.

57. Chalandon, *op.cit.*, pp. 555-569.

58. Chalandon, *op.cit.*, p. 655.

59. Chalandon, *op.cit.*, p. 659.

60. See A. Mai, *Scriptorum Veterum Nova Collectio* etc, IV (Roma 1831), pp. 1-96.

61. See below, p. LXIV.

II

NICHOLAS' WORKS

1. *Πρὸς τοὺς Λατίνους περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐ μὴν καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ, ἐκπορεύεται.*

inc. Βασιλεῦ οὐράνιε, παράκλητε, ἀγαθέ ...

edited by C. Simonides in his *Ὁρθόδοξων Ἑλλήνων θεολογικαὶ γραφαὶ τέσσαρες* (London 1859), pp. 1-39 (uncritical edition of a text which needs and deserves better treatment. The manuscript tradition is characterized by the presence of numerous marginalia and variant readings. Its importance lies in the fact that Nicholas renews the Photian argumentation and shows no signs of a compromise, as for example Niketas of Nicomedia did in his disputation with Anselm of Havelberg; it cannot then be a mere coincidence that nowhere does he appear as an official disputant with the Latins).

surviving in the following manuscripts:

saec. xii	Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 163 (B 43), ff. 126-37 ^v Vaticanus Palatinus gr. 200, ff. 114-213
saec. xiii	Leidensis B.P.G. 47, ff. 325-335 Athous Μονὴ Βατοπεδίου 229, ff. 220 ^v sqq. Androu Μονὴ Ζωοδόχου Πηγῆς ἢ Ἁγίας 88, ff. 302 ^v -28 ^v Hierosolymitanus Ὁρθόδοξον Πατριαρχεῖον 108, f. 183-80 ^v
saec. xiv	Venetus Marcianus App. III. 3 (olim Nanianus gr. 227), ff. 186-87 ^v Bodleianus Baroccianus 215, ff. 1-15 Vindobonensis Phil. gr. 330, ff. 37-38 ^v Vaticanus gr. 668, ff. 302-313 ^v Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 240 (Vladimir), ff. 255-67

- Romanus Vallicellianus gr. 30, f. 157-58
 Parisinus gr. 1335, ff. 271-84
 saec. xv Venetus Marcianus gr. 150
 Venetus Marcianus gr. 575
 Cairensis Βιβλιοθήκη τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 137, ff. 288^v-310^v
 Athous Μονὴ Διονυσίου 3701 (167)
 Athous Μονὴ Διονυσίου 3752 (218)
 Athous Μονὴ Ἰδίων 4502 (382), ff. 639-649^v
 Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 1626 (Λ 135), ff. 439-51
 Leidensis Vulcanianus 3, ff. 271-331^v
 saec. xvi Monacensis gr. 28, ff. 266-324
 Salmanticensis M 75, ff. 46^v-47^v
 Athous Μονὴ Διονυσίου 3808 (274), ff. 428-468
 Vaticanus Palatinus gr. 409, ff. 281-326^v
 Patmiacus 378
 Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 243 (Vladimir), ff. 121-132
 Basileensis A III 2 (gr. 48 Omont)
 Parisinus gr. 1261, ff. 118-128
 Parisinus gr. 2830, ff. 240-252
 saec. xvii Eboricanus 40 (gr. 3; Omont, Cat. des Mss Grecs des Départements, 1886) sed 45 (Omont, Inv. Sommaire, III, 1888)
 Bodleianus Seldenianus gr. 42, ff. 163^v-177
 Atheniensis Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη 477 (olim 190), ff. 1-24
 Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 1078 (Θ 216), ff. 54-64
 Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 250 (Vladimir), ff. 169^v-181
 saec. xviii Athous Μονὴ Ξενοφώντος 721 (19)
 Constantinopolitanus Μετόχιον Παναγίου Τάφου 28, ff. 70^v-80^v
 saec. xviii/xix Athous Μονὴ Παντελεήμονος 5677 (170), ff. 65^v-70

Dräseke ("Nikolaos von Methone", *Byzant. Zeitschrift* 1 (1892) 458-59) dated this anti-Latin treatise *ca.* 1136, because he thought that it must have been written on the occasion of the famous disputation of Anselm, bishop of Havelberg, with Niketas, archbishop of Nicomedia. He may be right, and the year 1136 falls after all within the lifetime of Nicholas, but there is absolutely

nothing in the text which could give support to Dräseke's dating. There is in fact no historical reference whatsoever to be found in this purely theological treatise which I read most carefully hoping to come across a latent chronological hint. What needs to be done, though beyond the scope of the present study, is to compare the arguments in Nicholas' treatise with the arguments in defence of the Latin standpoint as developed by Latin churchmen in actual discussions with the Greeks (cf. Anselmi Havelbergensis episcopi *Dialogi*, or, as it is also known in the manuscript tradition, *Libri Antikeimenon*, PL 188, cols 1139-1248; J. Schmidt, *Des Basilios von Achrida ... bisher unedierte Dialoge*, München 1901).

2. Λόγος περὶ ἀζύμων.

inc. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποίησάμην ...

edited by Arsenij Ivanščenko, bishop of Kirilov, in his *Dua ... proizvedeniū Nik. ep. Medoyskago pisatelja xii veka*, Novgorod 1897, together with a Russian translation.

surviving in the following manuscripts:

- saec. xii Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 163 (B 43), ff. 138-144
 saec. xiii Athous Μονὴ Βατοπεδίου 229, ff. 210sqq.
 saec. xiv Parisinus Coislinianus 378, ff. 185-204
 Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 209 (B 89), ff. 258-267
 Parisinus gr. 1335, ff. 284-298
 Vaticanus gr. 668, ff. 313^v-327
 Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 9-20
 Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 240 (Vladimir), ff. 267-279^v
 saec. xv Venetus Marcianus 575
 Cairensis Βιβλιοθήκη τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας 137, ff. 1-20^v.
 Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 1626 (Λ 135), ff. 71-79
 saec. xv/xvi Bucharest Academiei Române 560, ff. 13-57

- saec. xvi   Cairensis βιβλιοθήκη Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου Ἀλεξαν-
δρείας 366^v, ff. 39sqg.
Parisinus gr. 2830, ff. 252-267^v
Constantinopolitanus Μετόχιον Παναγίου Τάφου 404 ff.
1sqg.
saec. xvii   Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 250 (Vladimir), ff.
419-432
saec. xviii   Athous Μονὴ Μεγίστης Λαύρας 1415(K 128), ff. 287-308.

3. *Κεφαλαιώδεις ἔλεγχοι τοῦ παρὰ Λατίνοις καινοφανοῦς δόγματος τοῦ
ὅτι τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκπορεύεται.*

inc. Ὡμολόγηται ὅτι καὶ ἡ ὅλη θεότης μονάς ἐστι ...

edited by A. Demetrakopoulos, *Bibliotheca Ecclesiastica*, vol. I (no more
published), (Leipzig 1866), pp. 359-380 (uncritical edition of a text which
appears to have undergone various successive abridgements throughout its
long history).

surviving in the following manuscripts:

- saec. xiii   Hierosolymitanus Βιβλιοθήκη Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου
108, ff. 180^v-183^v
saec. xiv   Venetus Marcianus App. III. 3 (olim Nanianus gr. 227), ff.
182^v-186
Romanus Vallicellianus gr. 30, ff. 139-41
Guelferbytanus Gudianus 4290 (102), ff. 45-51
saec. xv   Brixianus A. IV. 3, ff. 222-225
saec. xv/xvi   Bucharest Academiei Române 560, ff. 320-386
saec. xvi   Monacensis gr. 66, ff. 76-82
Patmiacus 378
Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 245 (Vladimir), ff.
274-282
Constantinopolitanus Μετόχιον Παναγίου Τάφου 404, ff.
100^v-105
saec. xvii   Eboricanus 40 (gr. 3 Omont, Cat. des Mss Grecs des Dépts
(1886) sed 45 in Omont, Inv. Somm., III, 1888

- Hierosolymitanus Βιβλιοθήκη Ὁρθοδόξου Πατριαρχείου
223, ff. 258-267^v
saec. xviii   Constantinopolitanus Μετόχιον Παναγίου Τάφου 494, ff. 67-
79 (trans. into κοινή γλῶττα)
Athous Μονὴ Ξενοφώντος 721 (19)
Constantinopolitanus Μετόχιον Παναγίου Τάφου 28, 80^v-85.

4. *Ἀπομνημονεύματα ἐκ τῶν ἐν διαφόροις λόγοις γεγραμμένων κατὰ Λατί-
νων περὶ τῆς εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα βλασφημίας¹.*

inc. Τὸ περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος λέγειν ...

edited by Arsenij Ivanščenko, bishop of Kirilov, in his *Dua ... proizvedeniū
Nik. ep. Medoyakago pisatelja xii veka* (Novgorod 1897) together with a
Russian translation.

surviving in the following manuscripts:

- saec. xiii   Romanus Vallicellianus gr. 12, ff. 168-178^v
saec. xiv   Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239, ff. 1-9

5. *Βίος τοῦ δσίου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῆς Μυουπόλεως
ἀσκήσαντος.*

inc. Καὶ τοῦτο σὸν, ὦ θεῖε ἄνθρωπε, καὶ τῆς σῆς μεγαλοφυΐας τὸ πλεονέ-
κτημα ...

edited by Agapios Landos, the Cretan monk who edited and translated a
number of liturgical and patristic writings in 16th c. (?), in his hagiographical
anthology *Νέος Παράδεισος*, new edition, Venezia 1806 (first edition, Vene-
zia 1641), pp. 7-20 (September 1st).

edited by V. Vasilievskij in *Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik* 4, fasc. 2 (St
Petersburg 1886), pp. 1-39, together with a Russian translation.

1. For anti-Latin works erroneously attributed to Nicholas see J. M. Hoeck – R. J. Loenertz,
Nikolaos-Nektarios von Otranto, Abt von Casole (Ettal 1965).

re-edited with minor corrections by Chrysostomos Papadopoulos, archbishop of Athens, in his *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι*, vol. II (Athens 1935), pp. 34-66.

surviving in only two manuscripts:

- saec. xii Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 390, ff. 1sqq.
saec. xvii Athous Μονὴ Διονυσίου 3697 (163).

The Life of St Meletios was written, as Nicholas himself says^b, thirty six years after the saint's death which occurred ca. 1106 (see Papadopoulos, *op.cit.*, p. 6), that is ca. 1141.

5^a. Canon on St Meletios.

inc. Δεῦτε τῶν μονοτρόπων
ἱερὰ συστήματα, τιμήσωμεν
ἱεραῖς μελωδίαις
τὸ ἡμέτερον κλέος, Μελέτιον ...

edited as part of Meletios' *akoluthia* in 'Ακολουθία ἱερὰ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Μελετίου, τοῦ ἐν τῷ ὄρει τῆς Μιουπόλεως ἀσκήσαντος... (Κωνσταντινούπολις 1819).

for the identification of the author of this canon with our Nicholas see E. Follieri, "Santi di Methone", *Byzantion* 41 (1971) 378-451.

5^b. Canon on St Leo, the Thaumaturge.

inc. Ἄσμα ἀναπέμψωμεν, λαοί ...

edited by E. Follieri in her article "Santi di Metone", *Byzantion* 41 (1971) 378-451 text: pp. 444-451 (edition based on both surviving codices) identified as a work of Nicholas, bishop of Methone, by E. Follieri, *art. cit.*

6. Πρὸς τοὺς διστάζοντας καὶ λέγοντας ὅτι ὁ ἱερουργούμενος ἄρτος καὶ οἶνος οὐκ ἔστι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

inc. Τὴν μυστικὴν ταύτην...

first edition in *Λειτουργίαι τῶν ἁγίων πατέρων Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου καὶ ἀδελφοθέου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Περὶ τῶν ἐν τῇ λειτουργίᾳ, Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ... Νικολάου τοῦ Μεθώνης ...* (Paris 1560), pp. 129-133 together with a Latin translation, ff. 25^v D-26C. Latin translation only: Paris 1560 (the title is the same as above except that it appears in Latin only), pp. 85-87 (reprinted in Antwerp 1560). French translation by Gentian Hervet in *Recueil d'aucunes mensonges de Calvin, Meláncthon, Bucere, & autres nouveaux Euāgelistes de ce temps, par lesquelles seduissans & donnans faulx à entendre aux simples, ils taschent d'introduire & farder leurs venimeuses & faulses doctrines, recueilly & fact frācois des oeuvres de Guillaume Lindan, evesque Alleman, par Hervet d'Orleāns* (Paris 1561), ff. 73^v-99^v).

Latin translation reprinted in *Bibliothecae Patrum et Veterum Auctorum Ecclesiasticorum*, ed. M. de la Bigne, vol. VI (Paris 1610), cols 551-554 & in the new edition of this collection published in Paris 1654, pp. 516-520.

Greek text and Latin translation reprinted in Migne's *Patrologia Graeca* 135, cols 509-518.

manuscripts:

- saec. xvi Bodleianus Laudianus 6, ff. 41-65
Bodleianus Miscellaneus 134, ff. 266^v-69.
Scorialensis Ω IV 16 (564 M), ff. 59-68.
Parisinus Suppl. grec 143, ff. 71^v-77^v
Florentinus Laurentianus Acquisti e Doni 179 (Suppl. gr. 22 Rostagno)
Athous Βατοπεδινῆς Σκήτης Ἀγίου Δημητρίου 33, 41-44
Constantinopolitanus Μετοχίου Παναγίου Τάφου 321, ff. 49-56
saec. xvi/xvii Florentinus (Biblioteca Nazionale Centrale) Magliabechianus 34, 38 (gr. 48 Olivieri), ff. 15^v sqq.
saec. xvii Parisinus Coislinianus gr. 290, ff. 44-51
Guelferbytanus Gudianus 4289 (101), ff. 7-10^v
Cantabrigiensis collegii Trinitatis 1060, ff. 15-19

It is reasonable to suppose with Dräseke, "Nikolaos von Methone", *Byz. Zeitschrift* 1 (1892) 466-467, that this short treatise was written during the time of the anti-Bogomil measures in the early and mid-forties (trials of the monk Niphon and deposition of the Patriarch Kosmas Attikos). The text itself though is devoid of any reference to contemporary events.

7. Πρὸς τὸν μέγαν Δομέστικον ἐρωτήσαντα περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος πῶς λέγεται ἐπιδηῆσαι καὶ ἐνοικῆσαι τοῖς ἀποστόλοις καί, εἰ οὕτως ἦν καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, πῶς οὐχὶ καὶ αὐτοὶ Χριστοὶ λέγονται· ἢ εἰ μὴ οὕτως, τίς ἡ διαφορά.

inc. Τὰς ἀφορμὰς τῶν παρόντων περὶ τοῦ παναγίου πνεύματος λόγων ...

edited by A. Demetrakopulos, *Bibliotheca Ecclesiastica* (Leipzig 1866), pp. 199-218 (the text as published has a number of *lacunae* which can perhaps be filled by consulting the two Italian codices listed below in addition to the Russian codex used by Dem.)

surviving in the following mss:

saec. xiii   Romanus Vallicellianus gr. 12, ff. 178^v-185^v
saec. xiv.   Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239, ff. 137-142
saec. xv   Brixianus A. IV. 3, ff. 231-33^v

On the basis of a reference by Nicholas to ἔφοδος τῶν ἐσπερίων πάντων ἔθνων^m, Dräseke dated this treatise in 1147, the year of the Second Crusade (see *art.cit.* p. 471). In the first chapter we followed the course of events and the movements of John Axuchos from 1147 to 1150. We think that the Second Crusade and the Norman invasion as well as the Byzantine counter offensive which ended with the fall of Corfu and Axuch's abortive Italian expedition was what kept Manuel and Axuchos busy and prevented them from meeting and conversing with Nicholas^m. The German Crusaders were still being carried across to Asia Minor when the news of the Norman attack reached Constantinople (Chalandon, *Les Comnènes*, vol II, p. 320). Since Nicholas explicitly saysⁿ that he sends his treatise to Axuchos now that the danger stemming from this *ephodos* is over, we cannot possibly date it to a time when the threat to the integrity of the Empire was most real, i.e. when the Normans attacked. The expression mentioned above must surely refer to two roughly contempora-

neous events: the passage of the Crusaders to Asia Minor and the Norman attack. Moreover, the preparations for war against the Normans and the siege of Corfu must also be included in the occupations that prevented both men, the Emperor and Axuchos, from meeting Nicholas. This is particularly true for Axuchos who, as a commander-in-chief and later head of the army as well, must have been continuously at the front. Only after his return from an abortive expedition against Roger, the Norman King, can we assume the possibility of his being free to accept and study the work addressed to him by Nicholas.

8. Περὶ τῆς ἐπὶ τῇ καταστάσει τοῦ πατριάρχου ἀντιλογίας καὶ περὶ ἱεραρχίας.

inc. Εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει ...

edited by A. Demetrakopulos, *op.cit.*, pp. 266-292.

surviving in only one ms:

saec. xiv   Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 155-163

We disagree again with Dräseke's dating to the year 1147 on the basis of a reference to the Bogomil heresyⁱ (see *art.cit.*, p. 466). Muzalon, the controversial Patriarch, was enthroned in late December 1147 (see Grumel, *Régestes* etc, p. 98).

It is hard to believe that the treatise was written just a few days after his elevation to the throne; even 1148 is not a suitable date, although the opposition to Muzalon began just after his elevation to the patriarchal throne^p. The clue to the matter is provided by a passage in Nicholas' treatise^v in which Manuel Comnenos is described as just entering the arena of the ecclesiastical fights. Now, this intervention could not have happened in the early years of the controversy because, Kinnamos informs us (84,1-4), Muzalon chose to retire rather than be tried, as soon as he understood that Manuel had decided against him; it is unreasonable to suppose that it took Manuel three years to decide on the matter. The treatise must be placed after Manuel's intervention and before Muzalon's retirement, i.e. late 1150/early 1151.

9. Πρὸς τοὺς σκανδαλιζομένους ἐπὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ῥητοῖς, τῷ «Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξοντι αὐτῷ τὰ πάντα», καὶ τῷ «Ἴνα ἡ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι», καὶ διὰ τοῦ μὲν τοῦ ὑποταγήσεσθαι λέγειν τῷ πατρὶ τὸν υἱόν, ὑποδεέστερον φύσει ποιεῖν αὐτὸν τὸν υἱὸν τοῦ πατρὸς κατὰ τὴν αἵρεσιν Ἀρείου, διὰ δὲ τοῦ ἔσεσθαι τὸν θεὸν τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τὴν τοῦ Ὁριγένους δογματίζειν ἀποκατάστασιν· καὶ πρὸς εὗρεσιν τοῦ ἀποστολικοῦ σκοποῦ, πρὸς ὃν ταῦτά φησιν, ἀνάπτυξις τῶν προειρημένων αὐτῷ περὶ τῆς κοινῆς πάντων τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως.

inc. Ἐρευνᾶν ἄλλ' οὐ περιεργάζεσθαι τὰς γραφάς ...

edited by A. Demetrakopulos, *op.cit.*, pp. 293-320.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 163-171.

The reference to the 1156/1157 dogmatic disputes (τὸ παρὰ πολλοῖς νῦν θρυλούμενον καὶ οὐκ οἶδα ὅπως ἀντιλεγόμενον, τὸ παρὰ τῶν ἐξάρχων τῆς θείας ἱερουργίας μυσταγωγούμενον, ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος, περὶ οὗ πλατύτερον μὲν ἐσαυθὺς ἐξετασθήσεται, τὸ δὲ νῦν τοσοῦτον ἀρκέσει μόνον εἰπεῖν ... Dem., *op.cit.*, p. 302) allows us to date this exegetical treatise shortly before or after the convocation of the first Synod (January 26, 1156), and in any case before the writing of his first special treatise on the controversy, which is announced, so to speak, in the present exegetical essay. See also Dräseke, *art.cit.*, p. 443; his chronology of the trials is confused.

10. Πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα εἰ ἔστιν ὁρος ζωῆς καὶ θανάτου, καὶ πῶς τούτου δοθέντος οὐκ ἂν εἴη κακῶν αἴτιος ὁ θεός.

inc. Ἐγὼ σε πολλάκις θαυμάσας ...

edited by A. Demetrakopulos, *op.cit.*, pp. 219-235.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 142^v-146^v.

11. Περὶ τοῦ αὐτοῦ λόγος δεύτερος ἐκ τῶν γραφικῶν μαρτυριῶν τὰ αὐτὰ συνάγων καὶ τὸν τῆς ἀοριστίας πρεσβευτὴν ἐλέγχων μὴ καλῶς τινὰς αὐτῶν ἐκλαμβάνοντα καὶ τὰς ἐντεῦθεν φνομένας ἀπορίας λύων.

inc. Δεῦρο οὖν ὥσπερ εἰς δευτέραν νύσσαν ...

edited by A. Demetrakopulos, *op.cit.*, pp. 235-258

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 146^v-153^v.

It has been assumed (see e.g. Krumbacher, *Gesch. der Byz. Lit.*, second edition, München 1897, pp. 86-87), on the basis of certain similarities between this work of Nicholas and the *Περὶ ὁρου*, of the Patriarch Germanos I (cf. e.g. p. 237f., p. 250 in Dem. edition with PG 98, 113D, 116A-C, 108A-B) that Nicholas drew his material from the Patriarch's work. If Ehrhard, who wrote the theological section in Krumbacher's book, had read Nicholas' work carefully, he would have realized that Nicholas does not so much adduce his own patristic evidence as re-interpret the biblical/patristic passages cited by his opponent in defence of ἀοριστία in what he believed was the correct manner (for the existence of an opponent and his work see Appendix^(a)). This is amply borne out not only by the title but also by the following passage in the beginning of the text: αὐτάς τε τὰς πατρικὰς φωνὰς εἰς μέσον προθέντες, δι' ὧν τὸν ὅρον διασαλεύειν ὁ τῆς ἀοριστίας πρόμαχος οἶεται, αὐτὸς μᾶλλον ἐντεῦθεν ἀνατρεπόμενος, ἢ τούτων τὰς μάλιστα συνεκτικωτέρας τε καὶ κυριωτέρας καὶ τῶν πολλῶν ἐκείνων ἱστοριῶν ὀλίγας ἀποδεξάμενοι, ὥστε μὴ πρὸς τὴν αὐτὴν ἀδολεσχίαν ἐκκυλισθῆναι διὰ τοῦ τὰ περὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις ἀνακυκλεῖν, καὶ ταύταις ἄμφω τοὺς ἀντιθέτους λόγους, ὡς οἶόν τε, ἀσφαλῶς περικρούσαντες, οὕτως ὁπότερος τούτων εἴτε στηρίζεται εἴτε περιτρέπεται συνδιασκεψόμεθα (p. 235 Dem.). The only conclusion to be drawn from the similarities between Nicholas' and Germanos' I works is that the controversy whether there are predestined terms of life or not revolved round the interpretation of certain crucial biblical/patristic passages (coming from a special florilegium?), the interpretation of which was not unequivocal.

12. *Περὶ τοῦ αὐτοῦ λόγος τρίτος τὴν ἀπορίαν ἐλέγχων τῆς κατὰ τὴν ἁοριστίαν ὑποθέσεως διὰ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς.*

inc. Ἀτὰρ ἐπὶ τοῦτον τρίτον ἄεθλον καταβαίνοντες ...

edited by A. Demetrakopoulos, *op.cit.*, pp. 258-265.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosq. Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 153^v sqq.

A reference in the *Ἀνάπτυξις* to the treatises on the predestined terms of life (ὡς ἐν τοῖς περὶ ὄρου πλατύτερον ἡμῖν διηυκρίνηται, p. 162, 28-29 of this edition) allows us to determine the *terminus ante quem*. We do not know how long it took Nicholas to complete his *magnum opus*, but we now know that he was still working on it *ca.* 1155 (see work N° 16). We should, therefore, accept the year 1155 as a convenient *terminus ante quem* for works N° 10, 11, 12.

13. *Ἀντίρρησις πρὸς τὰ γραφέντα παρὰ Σωτηρίχου τοῦ προβληθέντος πατριάρχου Ἀντιοχείας περὶ τοῦ «Σὺ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος».*

inc. Βουλοίμην ἂν ἐγὼ μηδέποτε κατὰ μηδένα τρόπον ἢ στόμα διαίρειν εἰς λόγον ...

edited by A. Demetrakopoulos, *op.cit.*, pp. 321-359.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 177-189.

Nicholas' *Ἀντίρρησις* was written after Soterichos' Dialogue. This is borne out by a passage in the *Ἀντίρρησις*, in which Nicholas tells us that he is refuting a treatise which had come to his hands and which had been written by a distinguished spokesman of the condemned party (τοιγαροῦν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες τολμηταί τὰς τῆς αὐθαδείας εὐθύνας κατάκρισιν συνοδικὴν ὑπεχέ-

τωσαν, τὸν δὲ καὶ εἰς ἡμᾶς χεῖρας ἐμπεσόντα λόγον ἐνός τινος τοῦ τούτων ἐξόχου καὶ τοῖς διὰ λόγων ἐλέγχους ὑποπεσεῖν σὺν θεῷ λέγων ἔγωγε κρίνω, p. 322 ed. Dem.). This person who remains unnamed throughout the *Ἀντίρρησις*, but appears in the title of the work, cannot be other than Soterichos Panteugenos, patriarch-elect of Antioch and the only advocate of the condemned doctrine in the trials of 1156/1157 who committed his ideas to writing; the refuted work cannot be other than Soterichos' Dialogue, his so-called *Apologetikos* being just a confession that the Dialogue is actually his; it was written before the convocation of the Second Synod which took place at the Blachernae Palace on May 12, 1157 (see Beck, *op.cit.*, pp. 623-24). It is hardly conceivable that Nicholas attacked Soterichos' Dialogue after the Synod of 1157, which put an end to all disputes concerning the heretical doctrines of Soterichos and, as far as we know, effectively silenced all opposition. Furthermore, there is no mention of the triumphant conclusion of the proceedings and the publication of the *tomos synodikos*, as there is in a later work of Nicholas (cf. *Works* N° 15). On all these grounds 1156/1157 seems to be a secure date for the *Ἀντίρρησις*. The discussion of the date in Dräseke, *art.cit.*, p. 474 is vitiated by his confused chronology of the trials.

14. *Τὰ λείποντα περὶ τῆς θείας ἱερουργίας καὶ τοῦ πῶς ὁ Χριστὸς λέγεται προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος.*

inc. Εἶτα σὺ τί λέγεις...

edited by A. Demetrakopoulos, *Nicolai ep. Methonae Orationes Duae contra haeresim dicentium sacrificium pro nobis salutare non trisypostatae divinitati sed patri soli allatum esse* — Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης Λόγοι δύο κατὰ τῆς αἵρέσεως τῶν λεγόντων τὴν σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν μὴ τῇ τρισυποστάτῳ θεότητι προσαχθῆναι, ἀλλὰ τῷ πατρὶ μόνῳ κτλ. (Leipzig 1865), pp. 46-72.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 171-177.

15. *Πρὸς τὸν μέγιστον βασιλέα, τὸν ἄριστον ἀριστεά, τὸν κράτιστον αὐτοκράτορα, τὸν Κομνηνὸν κυρὸν Μανουήλ τὸν πορφυρογέννητον, μετὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτηθεῖσαν κελεύσει αὐτοῦ νέαν*

σύνοδον κατὰ τῆς ἀρτιφανοῦς αἵρέσεως τῶν λεγόντων τὴν σωτήριον ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν μὴ τῇ τρισυποστάτῳ θεότητι προσαχθῆναι ἀλλὰ τῷ πατρὶ μόνῳ, καὶ διαιρούντων μὲν οὕτω τὴν μίαν θεότητα, μεμφομένων δὲ ὡς αἵρετικοὺς καὶ Νεστοριανοὺς ἀποκαλούντων τοὺς λέγοντας τὸν Χριστὸν καὶ ἑαυτῷ ταύτην τὴν θυσίαν προσενεγκεῖν, καὶ μετὰ τὰ ἐπὶ ταύτῃ τῇ συνόδῳ βασιλικά κατὰ τὴν ἀνατολὴν τρόπαια ἐπινίκιος, ἐν ᾧ καὶ ἀντίρρησις συνοπτικωτέρα πρὸς τὰ γραφέντα τῷ τῆς αἵρέσεως ἐξάρχῳ.

inc. Μεθώνη πόλις, ἀλλ' ἀποκόπτει ...

edited by A. Demetrakopulos, *op.cit.*, pp. 1-46.

surviving in only one ms:

saec. xiv Mosquensis Musei Historici Bibl. Synod. 239 (Vladimir), ff. 128^v-171.

This work of Nicholas contains three references to contemporary events, which allow us to date it with considerable precision.

All three have been discussed in chapter one: the Cilician and Antiochene expeditions (1158-59) and the Kotiaion incident with the subsequent punitive expedition (1159-60) (See above pp. xxii-xxiii).

In 1160 Nicholas was already very late in submitting his congratulations to the Emperor Manuel Comnenos for his handling of the Soterichos case, which had been decided three years ago; he admits it himself^(f). We should, therefore, date this work in the year of its last historical allusion, i.e. 1160.

16. Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως Πρόκλου τοῦ Λυκίου πλατωνικοῦ φιλοσόφου, πρὸς τὸ μὴ συναρπάζεσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ὑπὸ τῆς ὑποφαινομένης αὐτῇ πειθανάγκης καὶ σκανδαλίζεσθαι κατὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

inc. Θαυμαστὸν οὐδέν, ἐὰν Ἕλληνες, οἱ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ καταργουμένην ἐν Χριστῷ σοφίαν ζητοῦντες, ...

first edition by J. Th. Voemel in *Initia Philosophiae ac Theologiae ex platoniciis fontibus ducta: Pars Quarta* (Frankfurt 1825).

Voemel's text is practically unreadable. He chose what proved to be one of the worst manuscripts, Leidensis B.P.G. 4, based the text *entirely* on it, corrupting its readings further by his own errors, and tried to correct it in his footnotes by using variants from other late Renaissance copies. Neoplatonism was not Voemel's main interest. He was probably prompted to edit Nicholas' work by his teacher Fr. Creuzer, the editor, among other things, of the *Elements of Theology*. In his later writings he showed no trace of any interest in either late Greek or Byzantine Neoplatonism (cf. G. Podskalsky, "Drei Frankfurter Byzantinisten des 19. Jahrhunderts: Johann Theodor Voemel, Johannes Classen, Tycho Mommsen", *Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst* 55 (1976) 133-134).

surviving in the following manuscripts:

saec. xiv V Vaticanus gr. 626, ff. 1-116: a. 1306-1307, chart., 240×168 mm., ff. 213.

It contains (1) Theodoretus *Graecarum affectionum curatio*, (2) ff. 121-213^v Nicholas' Ἀνάπτυξις (in three different hands, none of which is the same with the hand that wrote the first work: ff. 121-152^v, ff. 153-170^v, ff. 170^v-213). It has been described by R. Devreese in *Bibliothecae Apostolicae Vaticanae Codices manu scripti: Codices Vaticani Graeci*, vol. III (Vatican 1950). cf. P. Canart-V. Peri, *Sussidi Bibliografici per i manoscritti greci della Bibl. Vat.* (Vatican 1970), p. 456; A. Turyn, *Codices Graeci Vaticani saec. XIII et XIV scripti annorumque notis instructi*, (Vatican 1964), pp. 170-171. I have made a full collation from a microfilm.

A Ambrosianus gr. 648, chart., 290×222 mm., ff. 1-26 (the remaining leaves are found in Ambros. gr. 727, ff. 193-237).

Chapters 1-77 and 98-115 were written by one hand; chapters 78 and 116-120 by a second hand; chapters 79-97 by a third; chapters 121-198 by a fourth. A later hand added what had not been refuted by Nicholas, i.e. propositions 199-209. At some stage, perhaps when the manuscript was rebound in two parts, several leaves were misplaced. The leaf containing chapters 6 and 7 had been lost and was replaced first by

a Latin translation and then by the Greek original in a sixteenth century hand. The codex has been described by Aem. Martini and D. Bassi in *Catalogus codicum graecorum Bibliothecae Ambrosianae* (Milano 1906). cf. *Proclus, The Elements of Theology* (ed. E.R. Dodds, second edition, Oxford 1963), p. xxxiv. I have made a full collation from a microfilm.

- P Parisinus gr. 1256, chart., ff. 96; marginalia by M. Ficino. See M. Sicherl, "Neuentdeckte Handschriften von M. Ficino und J. Reuchlin", *Scriptorium* 16 (1962), 52, 61 and O.P. Kristeller, *Humanismus und Renaissance I*, (München 1974), p. 166. I have made a full collation of this ms from a microfilm².

saec. xvi Leidensis B.P.G. 4., chart., 345×230 mm, ff. 161, written by Camillus Venetus; marginalia by Bonaventura Vulcanius. It abounds in errors, which disfigure the edition of Voemel, who in his turn added more errors of his own. It has been recently described by K. A. Meyier in *Bibliothecae Universitatis Leidensis, Codices Manuscripti*, VIII. Codices Bibliothecae Publicae Graeci: (Leiden 1965), pp. 7-9. I have made a partial collation from a microfilm.

Monacensis gr. 59, chart., ff. 389, written by Μιχαήλος ὁ μαλέας ὁ ἐπιδουριότης at Florence in 1550. It is made up of two parts; the first (ff. 1-167) contains Nicholas' work (ff. 1-150).

It has been insufficiently described by I. Hardt, *Catalogus codicum manuscriptorum graecorum Bibliothecae Regiae Bavaricae*, vol. I (München 1806). I have made a partial collation from a microfilm.

Mediceus Laurentianus 9, 12, chart., ff. 197. Nicholas' text: ff. 1-128.

Described by A. M. Bandini, *Catalogus codicum mss.*

2. A set of questions and answers on philosophical-theological topics is appended at the end of the text of the Ἀνάπτυξις in P and its derivative manuscripts without any indication of the author or even τοῦ αὐτοῦ. There is therefore no reason to attribute them to Nicholas as Voemel did in his edition: *Examina solemnna Gymnasii Francofurtensis*, Frankfurt 1825, 3-34; 1826, 2-28.

Bibliothecae Mediceae Laurentianae, varia continens opera graecorum patrum, vol. I (Firenze 1764), p. 406, but wrongly ascribed to saec. xvi. I have made a partial collation from a microfilm.

saec. xvii Ambrosiani Gr. 203, 204, 207, 1016, 212. Martini and Bassi, (*op.cit.*), showed that these five mss are similar in every respect, including their external appearance. Dodds, (*op.cit.*), declared them all to be copies of Ambrosianus 648 (A). Though of course he collated only the Proclean propositions, it is rather unlikely that Camillus Venetus, who wrote the first four, or the scribe of Ambr. 212 would have used a different exemplar for Nicholas' text. We decided that it would be too unremunerative a labour to collate, even partially, all of them, and thus be able to check Martini's and Dodd's conclusions.

Hamburgensis phil. gr. 26, chart., 302×215, ff. 374. It belonged to L. Holstenius. According to a note written probably by Holstenius, this manuscript was copied from a Vatican manuscript in the year 1636. Its exemplar, must have probably been our Vaticanus 626. We decided not to collate this manuscript. See the notice by Omont in "Notes sur les manuscrits grecs des villes hanseatiques, Hambourg, Brême et Lübeck", *Centralblatt für Bibliothekswesen*, 7 (1890) 360.

Leidensis B.P.G. 23, chart., 305×215, ff. 223, written probably by L. Holstenius. A note on fol. V by Holstenius informs us that it is a copy of a Vaticanus. Its exemplar must have been the same codex Vat. 626 that we mentioned above. Again, we decided not to collate the manuscript. See K. A. Meyier (*op.cit.*), p. 31.

Latin translations:

saec. xvi Ambrosianus Lat. P 63 sup., chart, ff. 136.
Leidensis B.P.L. 47, chart., ff. 247, autograph of Bonaventura Vulcanius.

One of our happiest discoveries was a passage in Nicholas' little-read treatise on *I Cor* 15,28 (see Work N° 9), which had been overlooked by every

writer on Nicholas, but which contained the only contemporary reference to the *Ἀνάπτυξις* that we possess. We cite it in full: Ἐκ τεσσάρων τῶν πρώτων στοιχείων συγκείσθαι σύμπαντα τοῦτον τὸν κόσμον πᾶσιν ἀνωμολόγηται, πυρὸς, ἀέρος, ὕδατος, γῆς. ταῦτα γὰρ καὶ Μωσῆς ἐν ἀρχῇ ποιῆσαι φησι τὸν θεὸν· ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὸ μὲν ἐμφήνας διὰ τοῦ οὐρανοῦ, οὗ τὴν οὐσίαν καπνὸν ὃ Ἡσαΐας κατονομάζει λέγων ὅτι ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη (καπνὸς δὲ τοῦ πυρὸς ἐστὶ τὸ λεπτότατον), ἀμφοῖν δὲ τοῖν ἄκροιν οὐρανῷ καὶ γῇ συμπεριλαβὼν καὶ τὰ μεταξύ, ἀέρα καὶ ὕδωρ, μᾶλλον δὲ καὶ ταῦτα παραδηλώσας ἐν τῷ εἰπεῖν καὶ σκοτός ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, διὰ μὲν τῆς ἀβύσσου τὸ ὕδωρ, διὰ τοῦ σκοτούς δὲ τὸν ἀέρα· δίχα γὰρ φωτὸς σκοτεινὸς ὁ ἄηρ· καθ' αὐτὸ μὲν οὖν σκοτεινὸς ὁ ἄηρ, ἀλλ' ἐπεὶ καὶ τὸ πῦρ αὐτίκα παρήκτο φωτιστικὴν δύναμιν ἔχον, τὴν δύναμιν ταύτην εἰς ἐνέργειαν εὐθύς τὸ θεῖον προσήνεγκε πρόσταγμα· εἶπε γὰρ, φησί, ὁ θεός· γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. ἀλλὰ ταῦτα μὲν πλατύ-τερον, τοῦ θεοῦ διδόντος, ἐν ταῖς ἐξηγήσεσι διευκρινηθήσονται (Δημητράκ. Ἑκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, p. 316).

The doctrine of the four elements is explained in much the same way in the *Ἀνάπτυξις* (pp. 77, 1-7 of this edition). We should therefore identify the ἐξηγήσεις mentioned in the quotation with the *Ἀνάπτυξις*. Now, Nicholas wrote his exegetical treatise *ca.* 1155 (see *Works* N° 9). We must therefore consider this date as the *terminus post quem* of the publication, if not of the writing, of the *Ἀνάπτυξις*. Since Nicholas must have left for Methone soon after, if he was not already there, it is not unreasonable to suppose that he wrote at least part of the *Ἀνάπτυξις* at Methone. This suggestion becomes more plausible, if we consider the fact that Nicholas left the last fourteen theorems of Proclus unrefuted. This points either to his having used a mutilated text of Proclus, which is not very likely because the family to which all his manuscripts belong seem to have known the full text of Proclus (see below p. 3, 23) or to his leaving his work unfinished. This probably implies that he was working on it till his death. As we have said in chapter one (p. xxiii), Nicholas must have died some time between 1160 and 1166, probably at Methone, where he had been residing since *ca.* 1155 (p. xix). On the basis of what has been said, we conclude that at least part of the *Ἀνάπτυξις* was written at Methone in the late fifties of the twelfth century.

In *Autori classici editi dai codici Vaticani* (IV, p. 274), A. Mai published

what seemed like a fragment from a lost work of Procopius Gazeus³. Demosthenes Russos in his dissertation on the Gazeans⁴ identified this fragment with chapter 146 of the *Ἀνάπτυξις*, and finally Dräseke, after writing an article on Nicholas praising him for his philosophical and theological achievements⁵, accused the pious bishop of unabashed and whole sale plagiarism⁶. According to him, Nicholas had copied the whole refutation of Proclus written by Procopius and had presented it as his own work. One of the main difficulties for accepting Dräseke's thesis is the frequent references to Dionysius the Areopagite which are found in the *Ἀνάπτυξις*. If Dräseke were right, we would have to consider Procopius as the first to use the Dionysian *corpus*. Stiglmayer⁷, the Areopagitan scholar, defended Nicholas against the accusations of Dräseke on various grounds, including the references to Dionysius and a comparison between the interpretation of *Is.* 53,8 by Procopius and by Nicholas. We do not have to burden our introduction by repeating Stiglmayer's arguments to which Mercati⁸ and Dodds⁹ added some more of their own. The controversy is not alive any more¹⁰, and it is generally acknowledged that Nicholas is the author of the *Ἀνάπτυξις*. We can only add that the main reason for which Dräseke found it hard to believe that this work could have been written in twelfth-century Constantinople, was his total lack of information on the intellectual life under the Commeni, particularly of the use of Proclean theorems by the philosophers of the eleventh and twelfth centuries and on the popularity of Proclus among the intellectuals. Italos' works had not yet been published and some of the rhetoricians, who not infrequently refer to Proclus, were but a mere name to historians. Chapter IV offers abundant

3. Ἐκ τῶν εἰς τὰ τοῦ Προκλου θεολογικὰ κεφάλαια ἀντιρρήσεων Προκοπίου Γάζης ἀντίρρησις κεφαλαίου ρμς' (from Vaticanus gr. 1096, f. 61').

4. Δημοσθ. Ρούσσοις, *Τρεῖς Γαζαῖοι: Σύμβολαι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν Γαζαίων* (Constantinople/Leipzig 1893), p. 63.

5. J. Dräseke, "Nikolaos von Methone", *Byzantinische Zeitschrift* 1 (1892) 438-478.

6. J. Dräseke, "Prokopios' von Gaza Widerlegung des Proklos", *Byzantinische Zeitschrift* 6 (1897) 55-91.

7. J. Stiglmayer, "Die Streitschrift des Prokopios von Gaza gegen dem Neuplatoniker Proklos", *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899) 263-301.

8. G. Mercati, *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Meliteniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV* (Vatican 1931), pp. 264-266.

9. Proclus, *The Elements of Theology*, ed. E.R. Dodds, second edition (Oxford 1963), p. xxxi.

10. H-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byz. Reich*, p. 624.

material to be used against Dräseke, who in his desperate attempt to find the group of men that Nicholas was addressing, suggested the inhabitants of mountain fastnesses in Peloponnese where, allegedly, the pagan culture still survived!

It remains, of course, to be seen how and when the attribution to Procopius took place. According to Mercati, the scribe of Vat. 1096 can hardly be accused of fraud or carelessness. He probably used a codex where the *Ἀνάπτυξις*, or parts of it, was already attributed to Procopius⁸. All we can do at this stage is guess. An acephalous *Ἀνάπτυξις* might have come after a work by Procopius, inviting a scribe to attribute it to the author of the preceding work and inventing a title from the contents of the *Ἀνάπτυξις*.

WIRKUNGSGESCHICHTE OF NICHOLAS' WORKS

A few years after Nicholas' death, in the 1170's, Manuel Comnenos commissioned his relative Andronikos Kamateros to compose what the Emperor called an *Ἱερὰ Ὀπλοθήκη*¹. Kamateros was the prefect of the City and a Grand Drungarios² and had taken part in the Synod of 12-13.5.1157 against Soterichos Panteugenos³. It is not impossible that he knew the bishop of Methone, who, as we know, wrote a special treatise against the doctrinal

1. It survives in three manuscripts (Mosquensis 353 Savva, Venetus Marcianus 158 and Monacensis 229) and still awaits its editor in Greek. The title in the mss is *Σύγγραμμα Ἀνδρονίκου σεβαστοῦ τοῦ πατρόθεν μὲν Καματηροῦ, μητρόθεν δὲ Δούκα, συλλεγὲν καὶ συντεθὲν ὑποθήκη, μεθόδῳ καὶ διδασκαλίᾳ τε καὶ κελεύσει τοῦ θεοσόφου μεγάλου βασιλέως πορφυρογεννήτου καὶ αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ... καὶ Ἱερὰν Ὀπλοθήκην ὁ βασιλεὺς τὴν δίδλον ἐκάλεσε*. Its scope is limited when compared to Zigabenos' similar undertaking (only the Latin and the Armenian doctrines are treated), but its importance is not for that diminished. It must be placed in the context of Manuel's attempts at a union of all the churches under his auspices.

2. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, pp. 626-627; Krumbacher, *Geschichte der byzantinischen Literatur*, pp. 90-91; A. Δημητράκοπουλος, *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς* (Leipzig 1872), pp. 25-26.

3. See the extract from Niketas Choniates' *Θησαυρὸς Ὁρθοδοξίας* in PG 140, 178C.

innovations of Soterichos in 1156/1157. Be that as it may, in his collection of authoritative passages on the Greek-Latin doctrinal disputes, he included extracts from Nicholas' anti-Latin treatises⁴. He was the first to give such a pre-eminence to Nicholas as an anti-Latin polemicist. Hugo Eteriano, the Latin theologian in the court of Manuel and author of *De Sancto et Immortali Deo* (alias, *De haeresibus quas Greci in Latinos devolvunt*⁵), devoted considerable parts of his refutation of the Greek doctrine to Nicholas' arguments⁶.

Two of his anti-Latin works (N° 1 and N° 3) had the honour of being accepted in the *Θησαυρὸς Ὁρθοδοξίας* of the historian and panoplist Niketas Choniates⁷. The same works were deemed worthy of refutation by the unionist Patriarch John Vekkos (1275-1282), who devoted chapters 55-66 of his *Περὶ τῆς ἐνώσεως καὶ εἰρήνης τῶν τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ῥώμης ἐκκλησιῶν*⁸ to the refutation of Nicholas' arguments.

Explicit recognition for his contribution as a polemicist was first given by Blemmydes in a short poem dedicated to Νικολάῳ λάμπαντι νέῳ Μεθώνης. Though we would like very much to read into it a praise of Nicholas the author of the *Ἀνάπτυξις*, especially in the verse τῶν συλλογισμῶν τοὺς ἀσυμπλόκους δρόχους/ἔλυσεν ἄρδην ὡς ἀραχνίους μίτους, the expression is too vague to make anything out of it. Whatever was in the mind of Blemmydes, who was involved himself in the Greek-Latin controversy, one thing is sure: the poem was interpreted as referring to Nicholas' activity as an anti-Latin polemicist. In the manuscript tradition it is always found appended at the end of one of the anti-Latin works of Nicholas, never at the end of the *Ἀνάπτυξις*.

This brings us to another point to be made concerning the *Ἀνάπτυξις*. Surprisingly, we do not have any reference to his *magnum opus*. Manuel Korinthios, the Great Rhetor and teacher at the post-Byzantine Patriarchal Academy (ca. 1460-ca. 1551), used lengthy passages from Nicholas' work in

4. See Krumbacher, *op. cit.*, p. 90.

5. Published in PL 202, 227-396. For the correct title (the first one mentioned above), see A. Dondaine, "Hugues Éthérien et Léon Tuscus", *Archives d'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge* 19 (1952) 98ff.

6. See PL 202, 230Bff., 255Bff., 268Cff., 279Cff., 302Bff., 306Aff.

7. See J. L. van Dieten, *Zur Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia Dogmatike des Niketas Choniates* (Amsterdam 1970), p. 41. I have read chapter twenty-first of the *Panoplia* in Bodl. Roe 22 (title: *Περὶ τοῦ πνεύματος κατὰ Λατίνων*); no information on Nicholas is included.

8. Ed. by H. Lämmer, *Scriptorum Graeciae orthodoxae bibliotheca selecta* (Freiburg 1864), pp. 197-406 (365-394).

his polemical treatise against Pletho and Bessarion without mentioning Nicholas' name⁹. Before him, and apart from three manuscripts which survive from the Byzantine period, we have no evidence of an interest in Nicholas' philosophy and theology¹⁰. Even these three manuscripts do not constitute a sure index of an interest in Nicholas' himself, because they include Proclus' text as well. The interest of the readers may have concentrated on the *Elements* rather than on the *Ἀνάπτυξις*. And again, though the text of the *Ἀνάπτυξις* underwent mild interpolation on probably two stages and the above mentioned manuscripts bear some occasional marks of them having been read (e.g. Cñ), we would hesitate to see in this a reflection of a wide interest. Two factors may partly account for this meagre tradition of the text; (a) The *Ἀνάπτυξις* is a difficult text, fit to be read by those familiar both with philosophy and theology, and (b) Nicholas, though he fulminates against Proclus, goes a long way to meeting him on many points¹¹, going thus beyond the understanding of the more conservative theologians.

9. Τοῦ κυρ Μανουήλ τοῦ Μεγάλου Ῥήτορος λόγος περὶ Μάρκου τοῦ ἀγιωτάτου μητροπολίτου Ἐφέσου καὶ τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου καὶ κατὰ Γεμιστοῦ καὶ Βησσαρίωνος καὶ ἀνατροπῇ τῶν δυσσεβῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, *Patrologia Orientalis* 17, pp. 491-522 (501, 507, 516).

10. An obvious exception is the fragment from the *Ἀνάπτυξις* which goes under the name of Procopius Gazeus (see above p. xlii - xliii, and which was used for an anti-Palamist catena.

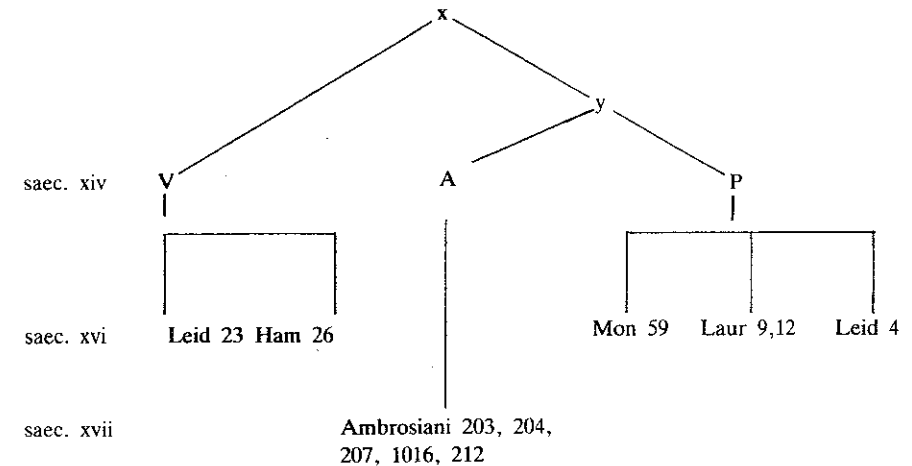
11. See below p. lix.

III

THE STEMMATIC INTERRELATIONSHIP OF THE MSS OF THE *ANAPTYΞΙΣ*

The text of the present edition is based on only three out of the thirteen surviving manuscripts of the *Ἀνάπτυξις*, namely Vaticanus gr. 626, Ambrosianus gr. 648+727 and Parisinus gr. 1256. The rest are of no importance for the reconstruction of the archetype and belong to the *codices eliminandi*.

The interrelationship of the surviving witnesses can be schematically shown in the following *stemma*:

A and P are closely related but mutually independent. Common errors and omissions make it abundantly clear that they belong together as against V. Here are some examples of these conjunctive errors:

1,13 αὐτὸν om. 3,21 εὐσεβείας: ἀσεβείας 3,27 νόας: ἐννοίας
 12,27 αὐτάγαθον: ἀγαθόν 22,30 ἔστι - ἐπιστρεπτικὸν om. 30,14
 θεωρήματι: δωρήματι 36,24 καὶ διὰ περιουσίαν om. 52,19 εἰς τὸ κατὰ

φύσιν om. 70,14 ἦν ἀμέθεκτον - 15 ὁλότητος om. 93,3 διὰ: μετὰ-
112,24 καὶ ὑπερούσιος om. 117,27 σπέρμασι: γεννήμασι 152,10
ἐμφασιν: νύμφασιν 159,21 μάχεται: μετέχεται 172,4 προφανῶς
om. 174,14 τὸ συμβέδνηκος - συμβέδνηκεν om.

P is independent of A. The following separative errors (omissions in the text of A), though only two, show the independence of P from A much more clearly than any number of characteristic errors in A which are not repeated in P.

24,29 ἀλλὰ - 30 προβλητικὸν om. 36,20 διὰ - 21 τέλειον om.

A is independent of P. Citing all the characteristic errors of P would be superfluous; a few omissions in P, the presence of which in A can hardly be due to conjectural emendation by the scribe of A, make our point quite clear

135,20 προτέρᾳ om. 143,16 θεοειδεῖς om. 161,2 καὶ ἐξαγαγέτω - 3 κατὰ γένος om.

Monacensis 59, Laurentianus 9,12 and Leidensis B.P.G. 4 bear convincing marks of derivation from P. In fact, some of their corruptions are directly traceable to peculiarities in the handwriting of P, misreadings of contractions in P, omission of whole lines and *sauts du même au même* which can be explained by the arrangement of the words in P.

In the case of Monac. 59, the following examples may suffice:

47,18 ἀπό: ὑπὸ (ὑπὸ P)
60,3 ἴσθιε ἑαυτῷ (ἴσθιέ αὐτῷ P)
62,7 τόν: τοῖ (τοῖ P)
62,20 φαίης: φαίη (ς corr. in P)
74,20 πολλῶ: πολλοῖς (πολλ P)
78,19 πειρώμενος: πειράμενος (πειράμενος P)
138,22 καὶ - οὐρανῷ om. in text but add. in mg. (*saut du semblable*
-ἄρα- au semblable -οὐρανῷ- exactly below in P)
155,11-12 ἐνώσεως - ἐν τοῖς πολλοῖς διὰ om. in text but add. in mg.
(omission of a line in P).

In the case of Laurentianus 9,12 the following examples may be cited:

50,10-11 δύνεται - γένοιτο ὃν om. in text but add. in mg. (omission
of a line in P)
55,23-24 καθ' ἑαυτήν - αὐτῇ om. in text but add. in mg. (*saut du*
même au même exactly below in P)

62,20 φαίης: φαίη (ς corr. in P)
99,9-10 καὶ - προσίσταται om. in text but add. in mg. (omission of a
line in P)
107,33-108,1 καὶ θεοὶ - τοῦτο γὰρ om. in text but add. in mg. (*saut du*
même place au même place exactly below in P)
124,16-18 ἡ ὁ πατήρ - διὰ τοῦτο om. in text but add. in mg. (*saut du*
même au même exactly below in P)
133,30-134,1 πρόοδοι - ὄντων om. in text but add. in mg. (*saut du même*
au même exactly below in P).
148,28-29 ἀγνοήσει alt - αὐτοῦ om. in text but add. in mg. (*saut du*
même au même exactly below in P)

In the case of Leid. B.P.G.4 the following examples may be cited:

62,20 φαίης: φαίη (ς corr. in P)
69,11-12 αὐτὰ ἄπερ - ἕτερα λέγεται om. in text but add. in mg.
(*saut du même au même* exactly below in P)
74,20 πολλῶ: πολλῶν (πολλ^ω P)
78,10 εὐνομίου: ἀνομίου (ἀνομίου P)
83,34 φεύγων: φάγων (φαγων P)
97,24 ὁμοουσίως: ἐκουσίως ἁποψίωσ
119,26 αὐτός: αὐτὰ (αὐτ^ῶ P)
136,30 τούτου: τοῦ (τῷ P)
147,9-11 εἰς τὸ - θείων om. in text but add. in mg. (omission of a line
in P)
158,9-10 αὐτοῖς - μᾶλλον om. (*saut du même au même* exactly below
in P)
170,14-15 δέ, φησί, - ὅση om. (*saut du φησὶ au ὅση* exactly below in
P).

The conjunctive errors of A and P listed above may also serve as separative errors against V, in the sense that V cannot have been copied from their lost exemplar *y*. The following omissions in V prove that *y* cannot have been derived from V either:

7,17 τοῦτο om.
13,20-21 οὐκοῦν - 4 τὸ ἀγαθὸν om.
20,7-9 οὐ - 9 ἀπόδειξις om.
36,4-5 καὶ τὸ δημιουργικῶς ὑφιστάν om.
80,34-81,2 αἴτιον - 21 ἐνεργεία om.

- 92,11-12 καὶ τοῦτο μόνον εἶναι ἀπειροδύναμον om.
162,23 εἶτα - θεῶν om.

The text of *x* can be reconstructed where APV agree or when A or P agrees with V against P or A. When the reading of the archetype cannot be reconstructed, I have chosen what I think is the correct variant, put it in the text and relegated the rejected variant reading in the critical apparatus, in order to show that the text at this particular point is based not on *x* but on a later stage of the tradition.

Although some of the readings of A or P properly belong to the *lectiones eliminandae* because the text of *y* at these particular points can be reconstructed with the help of the common readings of V and P or V and A, I have nevertheless decided to include them in my critical apparatus as further evidence for the relative position of A or P in the *stemma codicum* and as an indication of the corruptions the text suffered in just two centuries.

The cases where I had to remedy the tradition by conjecture were fortunately very few. Every departure from the archetype is duly recorded in the critical apparatus.

A number of interpolations, some of which certainly go back to the archetype, while others to *y*, were easily detected and relegated to the critical apparatus. They consist mainly of cross-references, schematization of concepts discussed in the text and a misplaced gloss. They had been probably added by a reader in the margin and later incorporated in the text by the scribe who used an annotated text as his exemplar. Whether they are Nicholas' own notes inserted in the text by his editor, we cannot tell. On the basis of the stemmatic relationship of our manuscripts, we can only say that the text was interpolated at two successive stages, at *x* and at *y*.

The list of interpolations includes the following items:

- 8,27 post ἡπερηνωμένα add. ἐκ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς ἢ ἀπόδειξις V in text but A in mg.
25,21 post ἐπισημαίνεται add. σημείωσαι δὲ ὅτι τὸ προ-εκτεθειμένον ὀκτωκαιδέκατον κεφάλαιον παρὰ πόδας εὐθὺς ὑπὸ τοῦ μετ' αὐτὸ ἀνατρέπεται AP
41,14 post ἐδογματίσεν add. ζήτει δὲ καὶ τὴν εἰς τὸ π᾽ κεφάλαιον ἐπιγραφὴν AP
48,21 Σημεῖωσαι τίς ἢ ὄρεξις ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ τίς ἐπὶ τῶν ἐμψύχων ἀπλῶς καὶ τίς ἐπὶ τῶν λογικῶν ζώων codd. (this

note refers not to the text of Nicholas but to chapter 39 of *The Elements of Theology* (p. 42,3 Dodds).

- 60,11 post ἀρχὴ add. titulus τὸ ἡμέτερον πόρισμα AP
61,29 ἐν, τὸ ὄν, νοῦς, ψυχὴ, σῶμα ἐμψυχον αἰσθητικόν, σῶμα ἐμψυχον καὶ ἀναίσθητον, σῶμα ἄψυχον, σῶμα ἀπλῶς, ὕλη P in mg. (this schema of the different levels of reality, which is written by the same hand as that of the text and, presumably, copied from *y*, is the only uninterpolated marginal note of the text)
74,10 ἐν, ὄν, ψυχὴ, ὕλη, σῶμα, ἐμψυχον σῶμα add. post διαδείκνυται AP
88,29 post ὑπερδυνάμου add. ταῦτα πρὸς τὸ πς' κεφάλαιον παραγέγραπται AP
160,10 ante οὐ add. τὰ πρὸς τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὀφείλοντα ἀντιρροηθῆναι ἐγράφη ἄνωθεν αὐτοῦ AP
post καὶ add. τὴν χωριστὴν σώματος εἶτε δύναμιν εἶτε οὐσίαν αὐτῆς χρὴ λέγειν AP (this misplaced note is an explanation of 160,9).

Finally, the text of Proclus' propositions used in this edition is taken from the fine critical edition of *The Elements of Theology* by E.R. Dodds (second edition, Oxford 1963). Repeating the whole text chapter by chapter, as Nicholas does, would be a waste of time and space. It should however be borne in mind that Nicholas often refutes or accepts not only Proclus' propositions but also sentences taken from the proofs themselves.

IV

THE INTELLECTUAL BACKGROUND TO THE *ANAITYΞIS*

Philosophy in Byzantium had a troubled history. Not that the texts were missing, in fact there was an abundance of philosophical texts dating mostly from late Antiquity, or even that a reading public was hard to find. But at certain periods the continuity of teaching it in public was seriously endangered, or at least so it appears in our surviving and already studied records. One such period is the first half of the twelfth century.

Psellos had been a pioneer in his own eclectic way. Italos, less universal in his interests but, perhaps for that, more original in his thought, followed close. In the second half of the eleventh century there was in Constantinople a significant movement towards not only the study of "hellenic" philosophical texts but also towards the application of the inherited philosophical categories – mostly through the medium of Neoplatonism – to various problems. Furthermore, the teaching of philosophy had become institutionalized with the creation of the post of ὑπατος τῶν φιλοσόφων, and the students of Psellos and Italos would later become bishops or government officials. The advent of the Comneni brought a considerable change to all that. Sporadic discontent with the infiltration of "hellenic thought" had been expressed in the past, especially as regards Platonism¹. But now, in the face of external and internal problems, the front against "hellenic wisdom" closed in². The trial and condemnation of John Italos in 1082 and of his students set the example for the trials of the next century: a mixed ecclesiastical and civil tribunal judging educated men for holding heretical views as a result of their applying syllogisms to dogmas. What had been perhaps voiced by individuals was now given official sanction:

1. See B. Tatakis, *Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, transl. from the French (Athens 1977), p. 176 ff.

2. For the political overtones of a series of trials of leading men of letters, see R. Browning, "Enlightenment and Repression in Byzantium in the Eleventh and Twelfth Centuries", *Past and Present* 69 (1975) 3-23.

philosophy is μωρὰ³ not to be studied for its own sake and or for its truth.

The official teaching of philosophy lingered on a few more years with Theodore of Smyrna as the ὑπατος τῶν φιλοσόφων. Though his *Ἐπιτομή τῶν ὅσα περὶ φύσεως καὶ τῶν φυσικῶν ἀρχῶν τοῖς παλαιοῖς διεληπται* is still unedited^{3a}, it would not be rash to say that the spirit of Psellos and Italos with their ἀπορίαι ranging from the humblest physical phenomenon to the νοῦς was not alive in the full sense of the word. Italos' collection of essays known as *Questiones Quodlibetales* did not find any imitators⁴.

People, nevertheless, continued studying philosophy. Several decades later, in the 1170s, Michael Choniates would say in one of his speeches that before the appointment of Michael ὁ τοῦ Ἀγχιάλου as ὑπατος τῶν φιλοσόφων and for a long time philosophy had been absent from the life of men⁵, and that geometry had been practiced only by the spiders(!)⁶. There had been, of course, private study of philosophy during all this time, though by people who were cut off from public life. The only growth that these secluded people could boast of was their hair's (!) said Choniates ironically of those that could not or would not teach others in public⁷. The opponent of Byzantine rhetoric would refuse to see anything in all this but a rhetor's play. The lover of Byzantine rhetoric would wonder whether Michael is stylizing an actual situation. In fact we know of no holder of the office of ὑπατος τῶν φιλοσόφων between Theodore of Smyrna and Michael ὁ τοῦ Ἀγχιάλου but we know of a group of people who were reading, discussing and writing philosophy.

3. See the anathema in the *Synodikon* (ed. by J. Guillard, *Travaux et Mémoires* 2 (1967) 1-316) against those who prefer philosophical to Christian wisdom and those who study "hellenic" texts seriously (II. 193, 214-218).

3a. Dr. L. Benakis is preparing a critical edition of the *Epitome* for the present series.

4. The absence of similar collections may be partly due to the absence of the *milieu* that helped them come into existence; viz. the classroom.

5. Πολὺς γὰρ ἔρρηξαι καιρὸς ἐξ οὗ, λιποῦσα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὡς ἡ παρ' Ἡσιόδῳ Δίκη παρθένος, εἰς τὸν ἀθάνατον χώρον ἀνέπτατο (Michael Choniates, *Λόγος εἰς τὸν πατριάρχηνα κύρ Μιχαήλ*. § 27, vol. 1, p. 81,5-7 ed. Lambros).

6. ταῖς δὲ γεωμετρικαῖς δέλτοις οἱ ἀράχλαι μόνον ἐνεμελέτων καὶ κέντρα οἰκεῖα καὶ κύκλους ἀραχνεῖους ἐπὶ κύκλοις διέγραφον (*op.cit.*, vol 1, p. 81,7-9 ed. Lambros).

7. Σὺ (i.e. Michael ὁ τοῦ Ἀγχιάλου) δὲ ἦς οὗτος ... ὅς τὸ συνεστραμμένον πλέγμα τῶν συγγραμμάτων ... ἀνέπτυσσες καὶ εἰς γνῶσιν ἐφώτιζες οὕτως ὡς οὐδεὶς ἐκείνων τῶν ἐν οἰκίσκῳ μόνους ἑαυτοὺς καὶ τὰς βίβλους ἐγκλεισμένων καὶ ἀπεστραμμένων τοῦ τὸν ἀνθρώπινον βίον κοσμεῖν· οἱ πάλαι τὸν θεωρητὴν καὶ σχολαστὴν βίον, ἢ μάλλον ἀργόν, ἡρῶντο καὶ μόναις ἔξω ταῖς βίβλοις καὶ ἔρριζοῦντο οἷον ἐπὶ ταύτου, ὡς ἄκαρπὰ τινα δένδρα, δασκίῳ γενειάδι μόνον ἀειθαλεῖς καὶ κόμης ὕλη λαοσίᾳ ξυνηγεφεῖς (*op.cit.*, pp. 81,29-82,8 ed. Lambros).

This is Anna's circle, the emperor Alexios Comnenos' proud and learned daughter. It has been R. Browning's most fascinating contribution to the history of Byzantine philosophy to bring to light Anna's place in it⁸. Her circle probably belonged, as he said, to the outs. The *kaisarissa* herself had been forced to withdraw from public life, for which she probably nursed a deeper attachment than to philosophy proper. Her circle included Eustratios, the author of two commentaries on Aristotle⁹, had been deposed from his metropolitan see of Nicaea in 1117 for Nestorian leanings. Though the list of Anna's interests in Tornikes' oration on the occasion of her death does not strike the reader as particularly interesting¹⁰, this is perhaps due to the stylization appropriate to an oration. In order to have a more precise idea of what sort of philosophy her circle was moving to, one has to read carefully, above all, Eustratios' two Aristotelian Commentaries.

If Italos had been outspoken in his emphasis on interpreting "hellenic" texts correctly, i.e. not with external but with internal criteria, and on trying to understand the meaning even of impious doctrines¹¹, Eustratios, however, who was always so careful to add the φασὶ whenever he expounded a (neo-) Platonic doctrine, has made some daring use of some of them exactly where his reader would least expect it. In his Commentary, for example, on the second book of the Posterior Analytics, where he discusses the different ζητούμενα, the objects of inquiry, he draws an analogy between the transcendence of the One and the primacy of the ζήτησις concerning the existence of a thing¹²,

8. See R. Browning, "An Unpublished Funeral Oration on Anna Comnena", *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 188 (NS 8) (1962) 1-12.

9. Ὑπόμνημα εἰς τὸ δεύτερον τῶν Δευτέρων Ἀναλυτικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους (ed. M. Hayduck, *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 21, pt. 1, Berlin 1907); Ἐξηγήσεις εἰς τὸ πρῶτον τῶν Ἀριστοτέλους Ἠθικῶν Νικομαχείων (ed. G. Heylbut, *Commentaria in Aristotelem Graeca*, vol. 20, Berlin 1892, pp. 1-121) and the Commentary on the sixth book, *op.cit.*, pp. 256-406.

10. See George Tornikes, *Λόγος ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῆς πορφυρογεννήτου κυρᾶς Ἀννης τῆς καισαρίσσης*, ed. J. Darrouzès in *Georges et Démètrios Tornikès: Lettres et Discours* (Paris 1970), pp. 285,14-293,9.

11. δεῖ οὖν τὴν τοιαύτην σημασίαν (concerning the Self-constituted) διελθεῖν εἰς ὅσα τοῖς Ἕλλησιν ἔδοξεν· οὗτοι γὰρ τῆς τοιαύτης ἐπιστήμης καθηγηταί· διὸ κατὰ δόξαν ἐκείνοις τὰς ἀπορίας λυτέον, εἰ καὶ πολλάκις τοῖς εὐσεβέσι δόγμασιν ἐναντιοῦται τὰ ἐκείνοις δοκοῦντα (*Questiones Quodlibetales*, 7, p. 9,24-27 Joannou); τοῦτο μὲν γὰρ ἀσεβές, τὸ εἶναι τὸν κόσμον ἔμφυχον, ἐρμηνεύειν δὲ ὁμῶς οὐδὲν καλῶει (*op.cit.*, 68, p. 113,9-11 Joannou).

12. ὥσπερ τὸ ἐν πρῶτιστον ἀπάντων ἐστὶ καὶ ἐξηρημένον τῶν ἐξ αὐτοῦ προϊόντων ... αἰτία πρωτίστη διὰ πάντων χωροῦσα τῶν ἐξ αὐτῆς ... τὸν αὐτὸν τρόπον ἢ τοῦ εἶ ἐστὶ ζήτησις πάσης

between the first Limit / first Infinity, the supreme causative unity and the ground of all plurality respectively, and the ζήτησις concerning the definition of a thing¹³, between Being as composed of Limit and Infinity and the ζήτησις concerning the explanation of a thing¹⁴. And again, the question of εἶ ἔστι is an image of Being, the τί ἔστι, by which the essential characteristics of a thing are discovered and, so to speak, brought forth, is an image of Life, which is itself the activity through which Being is known; the εἶ ὑπάρχει τῷδε τόδε is an image of the Intelligence as joining together the act and the object of intellection and finally the διατί, in its movement from the premises to the conclusions, is an image of the Soul¹⁵.

Eustratios had received his training in philosophy in a school (he was a pupil of Italos), while Anna's philosophical background was probably acquired by private or supervised reading¹⁶. We doubt very much whether she was skilled in logic as Eustratios certainly was; in fact he had incurred the enmity of his colleagues in the church for exactly that reason. There is no doubt that what he wrote was his own and not Anna's, who only provided the necessary means and the moral support for the completion of the two Commentaries. What he wrote, nevertheless, must have met with the approval of his patroness, who not only could understand philosophy but also admired the intelligence of Platonists¹⁷, meaning above all Proclus and Iamblichus. The examples mentioned above indicate more clearly than anything else that the interests of her circle were not only the glossing of texts but the application of (neo-)Platonic categories to the solution or elucidation of particular philosophical problems. That the results are neither comprehensive nor spectacular

ζητήσεως υπερήπλωται καὶ καθ' ἑαυτὴν πρὸ τῶν λοιπῶν τεθεώρηται (CAG, vol. 21, pt. 1, pp. 9,35-10,2).

13. ὥσπερ ἐκεῖ τὸ πέρας φασι καὶ τὸ ἄπειρον ἐκ τῆς πρώτης αἰτίας προϋφίστασθαι ... οὕτως ἐνταῦθα τὸ μὲν τί ἐστι καὶ ὁ ὅρος τῷ περάτι ἐοικώς τὴν ἐκάστου παρίστησιν ιδιότητα ... καὶ ποιεῖ παραμένειν ἐν ταῖς σφῶν ἰδίαις ὑπάρξεσι (10,8-14).

14. ὡς τὸ ὄν ἐκεῖ μικτὸν ἐκ τοῦ πέρατος καὶ τῆς ἀπειρίας φασι καὶ τριαδικὸν τοῦτο τιθέασιν, μίγμα μὲν ὄν τῶν εἰρημένων δυοῖν, τὸ ἐν δὲ ἔχον τὴν μίξιν ἀπεργαζόμενον, οὕτω δὴ κἀνταῦθα τὸ διότι ὑπάρχει τῷδε τόδε τὸν τε ὅρον ἔχει τῇ ἀποδόσει τῆς αἰτίας ἀναφαινόμενον καὶ τὸ εἶναι τῷδε τόδε ὁμολογούμενον, καὶ τὸ εἶναι ἀπλῶς ἁμφοῦ τοὺς ὅρους τοῦ συμπεράσματος, καὶ τριαδικὴν τὴν ἅπασαν σύνθεσιν τῶν τε ἁκρῶν καὶ τοῦ μέσου (op.cit., p. 10,17-22).

15. op.cit., 10,27-11,4.

16. See R. Browning, art.cit., p. 8.

17. θαυμάζουσα ... τὸ περὶ τῶν μετὰ Πλάτωνα, ὅσοι μετ' ἐκείνων ἐκείνων διαδόχους ἑαυτοὺς προσετέγγραφον (George Tornikes, Λόγος ἐπὶ τῷ θανάτῳ ... "Ἀννης τῆς καισαρίσσης, 287. 18-20 Darrouzès); καὶ τὸ νοερόν τῶν ἀνδρῶν κατεπλήττετο (289.9-10).

should not detain us from appreciating the fact that the way, opened by Psellos, towards a philosophy in harmony, of course, with the Christian dogma but alive to logical issues and physical and moral questions had not been totally obstructed^{17a}.

Proclus, the Platonic philosopher, was a name fraught with so many connotations for the educated Byzantines. Introduced into the intellectual world of Byzantium by Psellos as the pinnacle of human wisdom¹⁸ he must have stood for "hellenic" wisdom *par excellence*, admired by some, and feared by others as a heresiarch and a father of heresies. Not only lecture rooms in the times of Psellos and Italos must have resounded with his name mentioned directly or indirectly, but also churches, albeit in a negative way. Theodore Prodromos, for example, in his speech *Εἰς τὸν πατριάρχην Κων/πόλεως κύρ Ἰωάννην τὸν Ἀγαπητόν*, wants to make his position clear right from the beginning with regard to certain philosophers, including Proclus. He assures the Patriarch that he does not like using the philosophical jargon of Proclus, Iamblichus and Porphyrius with all their talk of purgative and theurgic virtues, the *henad* which is in the Intelligence, the source of the first beauty etc. He is content to praise the Patriarch's piety, zeal and devotion¹⁹. It is interesting to note that Proclus, the favourite of many a philosopher for some generations now, had become part of the official rhetoric, had become someone to define Christianity against, like Arius against Orthodoxy. The same Tornikes who had praised Anna's philosophising, when he came to defining her relation to the Fathers he said that she valued Dionysius more than Proclus and Iamblichus, the favourites of others, in celestial matters²⁰.

17a. See G. Podskalsky, "Nikolaos von Methone und die Proklosrenaissance in Byzanz", *Orientalia Christiana Periodica* 42 (1976) 509-523.

18. See e.g. *Πρὸς τὴν Σύνοδον κατηγορία τοῦ Ἀρχιερέως ἀντὶ κρείττονος μὲν τετυχηκώς φύσεως, πᾶσαν δὲ φιλοσοφίαν ἡκριθῶκώς* (p. 241 Kurtz).

19. Ὁ μὲν οὖν οὕτω περὶ τῶν καθαρτικῶν ἀρετῶν ἐχέτω φιλοσοφεῖν, ὁ δὲ τις ἕτερος μὴδὲ τῶν ἀκροτάτων φειδέσθω, τοῦ αἰθέρος ἐπιβαινέτω, διαθρυλλεῖτω τὰς θεουργοὺς ἀρετάς, ὑφ' ὧν τὴν τε αὐτοπραγίαν τῆς λογικῆς ψυχῆς τῷ μεγάλῳ διδότη καὶ τὸ πρὸς τὸν νοῦν καὶ τὴν ἐν αὐτῷ ἐνάδα καὶ τὸν θεὸν ἐνεργεῖν, καὶ τὸ ἐκείθεν ἐλλάμπεσθαι τὸ νοητικὸν ἐξ οὗ τὸ πρῶτον κάλλος ἐστὶ καὶ δίδεται ... καὶ ὅποσα ἄλλα οἱ τε λύκιοι Πρόκλοι καὶ οἱ χαλκιδεῖς Ἰαμβλῖχοι καὶ Πορφύριοι ... τερατεύονται ... Ἄλλ' ἐκείνοι μὲν τοιαῦτα ... ἐγὼ δὲ, εἰ οἷός τε ἦν τὰς δεσποτικὰς ὑμνεῖν ἀρετάς, καθαρτικῶν μὲν πέρι καὶ θεουργῶν οὐδὲν ἂν οὐδόλως ἐφάμην, τὸν ὑπὲρ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς εὐσεβείας ζῆλον ἐθαυμασάμην ... (ed. K. Μανάφης in *Ἐπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 41 (1974) 226-242 (II. 214-229).

20. Ἐντεῦθεν, εἰ τινες Πρόκλους εἶχον καὶ Ἰαμβλῖχους ἐν θαύματι διὰ τὸ τῆς φύσεως ἱεροφαντικόν τε καὶ κρύφιον, ἢ δὲ Διονυσίους καὶ Ἱεροθέους ἐξ ἡμῶν ἀντετίθετο πρότερον ἐκείνων πλατεῖα γλώσση τὰ οὐράνια ἱεροφαντήσαντας (op.cit., p. 299,24-26 Darrouzès).

On other occasions, Proclus' name was mentioned with reserved admiration. The famous Michael Italikos dropped a few words about him in his monody on the death of the learned doctor M. Pantechnes, a pupil of Theophylact of Ochrid, who had been summoned to the palace to cure Alexios Comnenos of his illness only to receive later the censure of his daughter in her *Alexias*²¹. Pantechnes admired Proclus' interpretation of Plato, but avoided his Chaldaic aberrations²². What could not, though, be said in public was recorded privately. The same Michael did not hesitate to confess in one of his letters that he had studied Proclean theurgy²³.

In the early sixties of the twelfth century, after the condemnation in 1157 of Soterichos and before the Synod of 1166, a work was published that aimed at stemming this admiration towards Proclus and at showing his readers the way back to the simplicity of the Christian doctrines. Its author, who was motivated by concern for the Christian orthodoxy of those that were favorably disposed towards Proclean doctrines²⁴, and who had been alarmed at the extent this reading of Proclus had taken hold among his contemporaries²⁵, was a bishop, Nicholas of Methone. His book must have been something quite new to the Byzantine intellectual world. There had been nothing similar since John Philoponus had written his *De aeternitate mundi contra Proclum*. It is significant that Nicholas did not refute Proclean doctrines in general but specifically the propositions of the *Elements of Theology*, chapter by chapter. We are entitled to infer that this "hellenic" text was not merely read but studied in detail. We have no evidence though of its being taught in a school during the entire twelfth century; in fact we have no evidence, as we have said, of any official teaching of philosophy from the death of Theodore of Smyrna till the appointment of Michael ὁ τοῦ Ἀγχιάλου as ὑπάτος τῶν φιλοσόφων.

Though Nicholas shows great diligence in understanding Proclus correctly²⁶, the literal interpretation of his doctrines is not his main interest. We can perhaps express his whole attitude by saying that whenever Nicholas reads a Proclean proposition he asked himself: can a Christian say this? This is clear

21. See Michel Italikos: *Lettres et Discours*, ed. P. Gauthier (Paris 1972), pp. 46-49.

22. Πρόκλου δὲ πάλιν τὰς μὲν εἰς Πλάτωνα ἐπιβλέψεις ἐθαύμασε, τὰς δὲ Χαλδαϊκὰς τερατολογίας ... λήθης θυτῶ παραδέδωκε (*op.cit.*, p. 113,17-20).

23. *op.cit.*, p. 202,5-6.

24. See below p. 2,3-5.

25. See below p. 1,15-2,2.

26. See below pp. 104, 106, 108.

right from the beginning. All six propositions of the first group, which aim at establishing the view that the underlying ἀρχὴ of the universe is pure unity, are thought by Nicholas to be directed against the Christian doctrine of the Trinity. It is obvious that he was not interested in the One and the Many as elements in the world of experience, but only whether the propositions concerning them can be said to apply to the doctrine of the Trinity. This formalistic approach to the Proclean theorems is not of course without interest, especially when he tries to detect the origins of heresies in the Proclean propositions²⁷, but it can hardly claim to furthering our understanding of Proclus, and it may also lead to some serious shortcomings. Like pseudo-Dionysius²⁸ Nicholas makes sometimes no distinction between a hypothetical proposition in the course of the argument and a categorical statement. Both are refuted alike²⁹.

On the other hand, he is only too ready to accept with certain reservation Proclus' doctrines, often rephrasing them a little to conform with the Christian doctrines³⁰. In fact, he is himself surprised at the similarity between Proclus and Dionysius, which he explains by making the first the unorthodox student of the second³¹. He is not alone in this adaptation of Proclus. Isaac Sebastocrator, who has been recently identified with the third son of the Emperor Alexios Comnenos³², wrote three treatises which have been proved to be slightly rephrased extracts from Proclus' occasional essays *De decem dubitationibus circa providentiam*, *De providentia et fato* and *De malorum subsistentia*³³.

We have already mentioned Eustratios and cited some of his contributions to Byzantine philosophy. If the reader turns to p. 90 of our present edition he will find the refutation by Nicholas of ideas like *the Limit* and *the Infinite*, which, as we know, had been treated with respect by Eustratios and used in his commentary to the *Posterior Analytics*. We would not be far from the truth, if we said that Eustratios is doing exactly what the *anathema* cited above was

27. See below p. lxii.

28. See J. Stiglmayer, "Der Neuplatoniker Proklus als Vorlage des sog. Dionysius Areopagita in der Lehre vom Übel", *Hist. Jahrbuch* 16 (1895) 253-273, 721-748.

29. See e.g. p.113,23 sqq.

30. See below chapters 11, 21, 22, 27, 56, 65, 99, 144, 171, 186.

31. See p. 117,23 5sq.

32. See Isaac Porphyrogenitus, *Praefatio in Homerum* ed. J. Fr. Kindstrand (Uppsala 1979), p. 19.

33. See J.J. Rizzo, *Isaak Sebastokrator's Περί τῆς τῶν κακῶν ὑποστάσεως* (Meisenheim am Glan 1971), p. III ff.

dissuading men from. He is studying the "hellenic texts" (in this case chapters 99 and 100 of the *Elements of Theology*) for the truth they contain, not for culture, and he demonstrates this by applying the categories they contain to specific problems in logic. Nicholas' primary concern must have been the possible implications of the use of such Neoplatonic categories on the Christian doctrine. Whether he had actually read Eustratios' Commentaries, it is not easy to say. It would have been easier, had he made a selection of Proclean propositions for refutation; we would then be in a better position to tell which text perhaps he had in mind when refuting Proclus. The *apparatus fontium* of many texts of Psellos and Italos are laden with references to the *Elements of Theology*, and many more can still be detected. On the other hand, the only Byzantine who is mentioned in the *Ἀνάπτυξις* is Eustratios³⁴. The reference is not without its problems. After some vacillation, Dräseke³⁶ decided that the σοφώτατος μάργυς cannot be the metropolitan of Nicaea, but only the martyr Eustratios, of whom, incidentally, we know nothing as an author. How is it possible that Eustratios, the deposed bishop of Nicaea, be called a martyr, asked Dräseke. The answer lies not very far. In one of his anti-Latin works, Eustratios of Nicaea speaks of Dionysius the Areopagite as καὶ αὐτοῖς Λατίνοις μάργυς ἀξιόπιστος³⁷. Nicholas refers, therefore, to the wise authority of Eustratios of Nicaea, not to the martyrdom of any Eustratios.

Another passage in Italos which is of interest to us for its Proclean overtones is found in his essay *Εἰς τό· Τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν* where he calls the Intelligence the producing cause of the Soul. It is very clear from the context that this Neoplatonic tenet was mentioned in passing by Italos and does not constitute the main argument of his essay on the definition of philosophy. In defending though, the definition of Aristotle, he had recourse among other things to Proclus' *Elements of Theology*, taking for granted certain propositions (e.g. the Intelligence is the producing cause of the Soul) and thereby betraying his convictions³⁸.

34. See below p. 95,26.

36. J. Dräseke, "Prokopios's von Gaza *Widerlegung des Proklos*", *Byzantinische Zeitschrift* 6 (1897) 61-3.

37. Δημητράκοπουλος, *Bibliotheca Ecclesiastica*, p.66; see J. Stiglmayer, "Die Streitschrift des Prokopios von Gaza gegen den Neuplatoniker Proklos", *Byzantinische Zeitschrift* 8 (1899) 294-6.

38. Τὴν ψυχὴν νοῦν εἶναι λέγομεν πολλάκις καὶ ψυχὴν τὸν νοῦν, ἀλλ' ἡ μὲν ψυχὴ νοῦς, ὡς ἐξ αὐτοῦ τὰς ἐλλάμψεις δεχομένη καὶ γεγονυῖα ὅπερ ἐκεῖνος, οὐ μὴν δὲ οὐσα· ὁ δὲ γε νοῦς οὐχ ὅπερ [ἡ ψυχὴ λέγεται] εἶναι, ἀλλ' ὡς αἴτιος ταύτης... (*Questiones Quodlibetales* 1, p.1,13-16 Joannou), cf. Proclus' *Elements*, ch. 57.

The same is true of Eustratios. He does not discuss the productivity of the Intelligence; he takes it for granted, when he discusses Aristotle's thesis that a definition cannot be demonstrated with a syllogism. He could have well stayed within the limits of an ordinary commentary. Surprisingly enough, he adds a "theological explanation" to what has already been said by drawing an analogy between definition/syllogism and Intelligence/Soul. He calls the Intelligence not only prior to the Soul but also the producing cause of it³⁹. The impression Eustratios leaves to his reader is that he has seized the opportunity to introduce a standard Neoplatonic doctrine by applying it to a logical problem.

In his discussion of chapter fifty seven of the *Elements of Theology*, Nicholas refuses to attribute any such productive power to anything outside God. Only moral qualities, virtue and vice, which are not substances but accidents, lie within the power of the Intelligence and of the Soul⁴⁰.

More passages can be cited from other writings of Byzantine philosophers which indicate that Nicholas is not fighting imaginary enemies but responding to a challenge.

An interesting controversial point in post-Psellian philosophical discussions must have been the triad of subordination: whole-before-the parts, whole-of-the parts and whole-in-the part. Italos had applied it in true Neoplatonic fashion to the discussion of genus as an ὅλον. The genus as whole-before-the parts is simple and without parts; it is a whole after the manner of an exemplar. The genus which is a whole-of-the parts and is seen in all the parts taken together; it is a whole as existence. The genus which is a whole-in-the part, is implicit in the existence of each of its parts severally; it is a whole by participation⁴¹. Nicholas objected to this doctrine of ὅλον because it can

39. 'Αποδοίη δ' ἂν τις καὶ θεολογικῶς τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ τὸν ὅρισμόν διὰ συλλογισμοῦ ἀποδείκνυσθαι. εἰ γὰρ ὁ νοῦς τὰ εἶδη, εἶδος δὲ τι ὁ ὅρισμός, εἴη ἂν ὁ ὅρισμός ἀνάλογον τῷ νῷ. ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς ἐν τῷ διανοεῖσθαι ἐστι, τὸ δὲ διανοεῖσθαι τὸ συλλογίζεσθαι ἐστιν, εἴη ἂν ὁ συλλογισμός ἀνάλογον τῇ ψυχῇ. ὥστ' ἐπεὶ ὁ νοῦς πρότερον τῆς ψυχῆς, καὶ ὁ ὅρισμός συλλογισμοῦ πρότερος, ὡς γὰρ ὁ νοῦς πρὸς ὅρισμόν, καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς συλλογισμόν· καὶ ἐναλλάξ ὡς ὁ νοῦς πρὸς ψυχὴν, οὕτως ὁ ὅρισμός πρὸς συλλογισμόν· πρότερον δὲ ὁ νοῦς τῆς ψυχῆς καὶ αἴτιος· πρότερος ἄρα καὶ ὁ ὅρισμός τοῦ συλλογισμοῦ καὶ αἴτιος (CAG, 21, 1, p. 64,6-14).

40. See below pp. 60,11-19

41. "Ἐστι τοίνυν εἰπεῖν περὶ τοῦ ὅλου ὁ καὶ Πρόκλος ἐν τῇ *Στοιχειώσει* περὶ αὐτοῦ εἴρηκε (cf. ch. 67)... Διὰ τοῦτο ὅλον τι τὸ γένος ἐστὶ καὶ οὐχ ἀπλῶς ὅλον (cf. Porphy. *Isag.* 8,1)· εἰ γὰρ ἦν καθ' ὑπαρξιν ὅλον, οὐκ ἂν πολλῶν εἰδῶν ἀφηρημένων ἀλωδῆτως τε καὶ ἀνελλιπῶς μεμένηκεν ὅπερ ἦν· ἐπεὶ καὶ ἀνθρώπου μὴ ὄντος καὶ ἱπποῦ πολλάκις καὶ βοός, ἐστὶ ὅλον τὸ ζῶον· τοῦτο τοίνυν τὸ πάθος, εἰ ἐκ τῶν μερῶν ὅλον ἦν, οὐκ ἂν πέπονθε τὸ ζῶον· εἰκὼν ἄρα ἐστὶ τὸ κατὰ ἀφαίρεσιν ὅλον τοῦ κατ' αἰτίαν καὶ πρόληψιν πρῶτως, δευτέρως δὲ τὸ καθ' ὑπαρξιν ὅλον, καὶ

mislead you to believing that there is such a thing as a whole καθ' αὐτό outside the deity, which alone can be said to be a whole-before-the parts and can be at the same time present in every part. All the rest — and by that he probably meant the γένη — are nothing but mental constructs, ἐννοηματικά καὶ ἀνυπόστατα. What are called wholes are only relations, not things; they fall under the category of πρὸς τι⁴².

The *Elements of Theology* must have been a quarry — so to speak — of philosophical categories, from which Byzantine philosophers could draw material for their own use. The comprehensiveness and the formal precision of the treatise facilitated its being used as a textbook of “hellenic” philosophy. It is easy to understand how any use made of it was bound at each step and at each successive generation to offend the vigilant keepers of the Christian dogma. Neoplatonic theorems, fraught as they were with hypostatized notions hierarchically arranged, were not or perhaps could not at that time be reconciled or rendered harmless to the Christian dogma. After reading Nicholas' *Ἀνάπτυξις* one gains the impression that any Byzantine philosopher or teacher of philosophy always run the risk of offending the dogma the moment he attempted to come to terms with a particular philosophical problem. Many of the concepts at his disposal, which were passed to him through the medium of Neoplatonism, implied either some sort of polytheism (i.e. hypostatization of concepts) or one of the great heresies (i.e. application of these to the Trinity).

We have already illustrated our point concerning polytheism. As far as heresies are concerned, Nicholas made his point very emphatically and in accordance with the *anathemata* contained in the *Synodikon*: the heretics draw their heresies from Proclus⁴³.

In discussing chapter thirty-two of the *Elements*, he rejects the doctrine that likeness is the condition of reversion, because, if applied to the Incarnation, it would lead him to the Nestorian view that the Son of Mary is made like the divine Logos. The orthodox view is that the divine Logos, who

τρίτως τὸ ἐν τῷ μέρει. διὰ ταῦτα ὅλον τι τὸ γένος ὁ Πορφύριος εἶρηκε καὶ οὐχ ὅλον ἀπλῶς (*Questiones Quodlibetales* 15, p. 16-17), cf. Eustratios, *CAG*, 20, pp.40,22-41,4; 21, 1, p. 195,25-196,16.

42. See below p. 68,19-69,27. For a detailed treatment of the problem of universals in Byzantium see Α. Μπενάκης, «Τὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν καὶ ὁ ἐννοιολογικὸς ρεαλισμὸς τῶν Βυζαντινῶν», *Φιλοσοφία* 8-9 (1978-79) 311-340.

43. See below p. 42,11-15. See also the *Synodikon* in G. Guillard, “Le Synodikon de l'Orthodoxie: édition et Commentaire”, *Travaux et Mémoires* 2 (1967) 1-316 (I.203).

is one hypostasis out of and in two φύσεις, became fully a man, and can thus revert our fallen nature to him. Out of the many cases where likeness is spoken of as a principle by philosophers, one may suffice for our purposes. Italos uses it in his essay on the ὅλον in order to explain the relationship between the three kinds of whole, whole-before-the parts, whole-of-the parts and whole-in-the part⁴⁴.

Ca.1155 Nicholas wrote a short exegetical treatise on *I Cor.* 15,28⁴⁵. He did not write it out of any special interest in the Pauline passage but in order to combat heretical interpretations. According to the title of the treatise, some readers of the Pauline epistle were drawing the wrong conclusions from the Apostle's words. One such conclusion that particularly interests us here is that the phrase ἵνα ἡ τὰ πάντα ἐν πᾶσι implied the Origenistic ἀποκατάστασις τῶν πάντων. It is tempting to suggest that this sort of exegetical activity on specific passages arose among the teachers of the Patriarchal School and their students. If we look up the names of professors active ca. 1155 in the list compiled by R. Browning, our suspicions are aroused. The familiar names of Nikephoros Basilakes and Michael ὁ τοῦ Θεσσαλονίκης figure as διδάσκαλος τοῦ ἀποστόλου and οἰκουμενικὸς διδάσκαλος respectively⁴⁶.

Our suspicions, nevertheless, become stronger when we learn that Basilakes had been ordered by Patriarch Muzalon to teach only what was contained in the Patriarch's catena. He had evidently fallen foul of the Patriarch⁴⁷.

It is again hardly a coincidence that Nicholas comes back twice to the subject in his *Ἀνάπτυξις* (chpts 31 and 169). It is also significant that in the same treatise of ca.1155 he mentioned a book he was preparing and which was going to be published. This book is the *Ἀνάπτυξις*, his comprehensive answer to all hellenizers, all heretics who follow Proclus' doctrines.

Origenism figures in many anti-heretical compilations. Its mere mention does not automatically imply that it was alive at a particular time and place. We think, nevertheless, that this is not the same case with the *Ἀνάπτυξις*. What is special about Nicholas' account is that the ἀποκατάστασις of the fallen angels is presented as grounded in one of Proclus' theorems, namely

44. See *Questiones Quodlibetales* 90, p.136 Joannou.

45. See above pp. xxxiv.

46. R. Browning, “The Patriarchal School at C/pie in the Twelfth Century”, *Byzantion* 33 (1963) 39.

47. *art.cit.*, *Byzantion* 32 (1962) 183.

that all that proceeds from any principle reverts in respect of its being to that from which it proceeds. Refuting Proclus is like refuting Origen⁴⁸. In chapter 169 a proposition from Proclus' proof is isolated (that the Intelligence is unmoved) and refuted on the silent supposition that what is really meant here is the origenistic ἀποκατάστασις of the fallen angels⁴⁹.

Kinnamos says that the *Pater major* controversy had raged for six years before it was brought before the Synod⁵⁰. In the *Ἀνάπτυξις*, though, we find repeated references to the controversial passage from John's Gospel in an attempt to safeguard the relation of Father to Son from any neoplatonic influence⁵¹.

In conclusion we should say that Nicholas' attempt to stem the movement towards an appreciation of Proclus proved more or less abortive. The scant manuscript tradition of his *Ἀνάπτυξις* is probably a reflection of this failure. The study of "hellenic" philosophy, and Neoplatonic texts in particular, proved to be not just an ephemeral intellectual pastime but part of a general intellectual movement which could not be halted by a single work of refutation.

48. See below 41,6ff. (chapter 31)

49. See below 149,14ff.

50. Kinnamos, *Epitome* (ed. Meineke, Bonn 1836), 256,15.

51. See e.g. p. 25,15;38,20. The discussion of the *Pater major* passage (Joh 14,28) does not by itself constitute a reference to the *Pater major* controversy of the sixties of the twelfth century. It can only suggest that the words of Demetrios of Lampe fell onto an already ploughed field.

APPENDIX

a

‘Ο πένης ἐγὼ καὶ ἀγροΐκος καὶ ὑπερόριος.

(A. Δημητρακόπουλος, *Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη* (Leipzig 1866), p. 199: extract from Nicholas' work addressed to John Axuchos in 1150. cf. *Works* N° 7.)

b

γέρον μέν, ἀλλὰ νεάζων τῇ προθυμίᾳ· καὶ ταλαίπωρος μέν καὶ κατεψυγμένος, ἀλλὰ γενναῖος καὶ ἀνδρικός καὶ θερμὸς τῷ ζήλῳ τῆς πίστεως.

(A. Δημητρακόπουλος, *Orationes Duae etc.* (Leipzig 1865), p. 2: extract from Nicholas' congratulatory address to the Emperor for his victory over the heretics in the controversies of 1156-1157 – written in 1160. cf. *Works* N° 15.)

c

ἄθρει (Nicholas addresses the emperor Manuel Comnenos) τὸν πολὺν μέν τὴν τρίχα καὶ γηραιὸν τὸν χρόνον ἐμέ, μικρὸν δὲ τὴν ἡλικίαν ἐν τοῖς ἀδελφοῖς μου τοῖς ἐπισκόποις καὶ πάντων εὐτελέστατον καὶ ἐλάχιστον ...

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 10: extract from the same speech as above.)

d

καὶ ταύτης (i.e. Peloponnese) ἄκρον ἔσχατον ἢ Μεθώνη, ἣν ἐγὼ δυστυχῶς οἰκεῖν κατεκρίθην μετὰ τῶν προφητικῶς προηγορευμένων· εἰσελεύσεται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 2 : from the same speech as above.)

e

Μεθώνη πόλις· ἀλλ' ἀποκόπτει μοι τὸ συμπλήρωμα τῆς προτάσεως ἢ παντελῆς τοῦ ψεύδους παραίτησις· ἦν γὰρ ὅτε πόλις ἦν, νῦν δέ ἐστιν ἐρημόπολις, ἐρήμη πολιτῶν, ἐρήμη τειχῶν καὶ τῆς ἀπὸ τειχῶν ἀσφαλείας· λεγέσθω δ' ὅμως καὶ οὕτω πόλις ἐλπίδι τοῦ πάλιν τοῦτο γενήσεσθαι διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πάντα δυναμένης καὶ ἐνεργοῦσης αὐτοκρατορικῆς δεξιᾶς.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 1-2: from the same speech as above.)

f

ἵνα γὰρ ἐν τῷ παρόντι παρῶ τὰ πάλαι πανταχόσε κατωρθωμένα σοι (i.e. by Manuel), ἔδει γὰρ πάντα σε τὸν κύκλον τῆς οἰκουμένης ἐν τούτοις περιλαβεῖν, τὰ πρὸς ἔω, πρὸς βορρᾶν, πρὸς δύσιν, πρὸς θάλασσαν· οἶον γὰρ καὶ τὸ καθ' αὐτὴν τὴν θάλασσαν· ... ταύτην γὰρ πρὸ τοῦδε δεινῶς ἐπεγειρομένην καὶ μικρὸν ὅσον καταποντίζειν ὡς πλοῖον τὴν καθ' ἡμᾶς νῆσον (i.e. Peloponnese) αὐτανδρὸν ἀπειλοῦσα (ref. to the Norman raid of 1147), ὡς πάλαι τὸ φέρον τοὺς μαθητὰς οἰκονομικῶς ὑπνοῦντος τοῦ τὸ σῶζειν ἔχοντος κυβερνήτου καὶ διδασκάλου (i.e. Christ), καὶ αὐτὸς ὡς ἐνῆν κατεστόρεσας, τὴν ἐν ἄλλοις πολλοῖς οὔσι κἀκείνοις καὶ σφόδρα κατεπείγουσιν ἀσχολίαν, πρὸς δὲ πρόνοιαν τῆς θαλάσσης, ὡς εἰκός, δοκοῦσαν ἀργίαν ὥσπερ ὑπνον ἐκτιναξάμενος καὶ ἡρεμίαν ἐγκελευσάμενος ταύτη τε καὶ τῷ ταύτην ἡμῖν ἐκαταράσσοντι τυφωνικῷ πνεύματι καὶ εἰς γαληνιαίαν αὖραν μεταστησάμενος ...

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 6: from the same speech as above.)

g

πόλις τὸ σχῆμα, τρίγωνος τὴν θέσιν, τὰς περὶ τὴν κορυφαίαν γωνίαν πλευρὰς ἀμφιθάλασσοι, ὡς μόνον τὴν διατείνουσιν πρὸς ἡπειρον ἐπανοίγουσα.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 2: from the same speech as above.)

h

Καὶ τοῦτο σὸν (Nicholas addresses an unknown person interested in saints' lives) καὶ τῆς σῆς μεγαλοφυΐας τὸ πλεονέκτημα, τὸ τοὺς δίους τῶν ἐναρέτων φιλοκρνεῖν καὶ τοὺς μάλιστα διαλάμποντας πᾶσιν σπεύδειν

διαδήλους ποιεῖν εἰς κοινὸν ὄφελος καὶ μὴδὲ χρόνῳ παραχωρεῖν, τῷ τῆς λήθης πατρί, κρύπτειν τῇ παλαιώσει τὰ κάλλιστα καὶ μνήμης, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀναδείξεως ἄξια. ὅθεν καὶ τὸν ἄρτι τὴν καθ' ἡμᾶς περιεστράψαντα γενεὰν ... Μελετίου βίον ... αὐτὸς τε φιλοπόνως, ὡς ἐνῆν, ἐξιχνίασας καὶ πᾶσι φιланθρώπως φανερώσαι ἐσπούδασας, ἡμῖν ἐπιτρέψας ἀνάγραπτον θέσθαι τὴν τῶν κατ' αὐτὸν ἐξητασμένων τε καὶ ἡκριδωμένων καὶ πολλαχόθεν πεπληροφορημένων διήγησιν, ἵνα καὶ ταῖς ἔπειτα γενεαῖς γνωστά τε καὶ ζηλωτὰ διασώζηται. ἐγὼ τοίνυν κἂν τούτῳ σοι τηρῶν τὸ εὐήκοον καὶ ἅμα ὡς θεῖόν τι καὶ θεάρεστον δεξάμενος τὸ ἐπίταγμα, ἔτοιμος ἦκω τοῦτο πληρώσω.

(Χρυσόστ. Παπαδόπουλος, *Συμβολαί*, II, p. 34.)

i

ἰδοὺ γὰρ τριάκοντα πρὸς τοῖς ἑξ καὶ πρὸς παρέδραμον ἔτη μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς κοίμησιν.

(Παπαδόπουλος, *op.cit.*, p. 51: both extracts from Nicholas' Life of St. Meletios – ca. 1141. cf. *Works* N° 4. the second passage is discussed by Papadopoulos, pp. 5-6.)

j

Ἀλλὰ τὰ μὲν σὰ (i.e. Emperor Manuel's) μεγαλουργήματα καὶ ἀνδραγαθήματα, ὅσα τε κατ' εἰρήνην καὶ ὅσα κατὰ πολέμους, οὐ τούτους δὴ μόνον τοὺς πᾶσι προδήλους καὶ αἰσθητοὺς, ἀλλ' ἤδη καὶ τοὺς λανθάνοντας καὶ πάνυ ὀλίγοις τῶν περὶ σέ, τοῖς οἰκειοτάτοις δηλονότι, γνωριζομένους, ὁποῖον καὶ ὁ πρὸ μικροῦ κατὰ τῆς ἀντιθέου [αἰρέσεως] τῶν βογομίλων ἀνέστησας τρόποιον, εὐτέχνως τοὺς προμάχους ταύτης ἐλὼν καὶ τῷ παρ' αὐτῶν σεδομένῳ καὶ τὴν κακίαν ἰσχυρῷ δαίμονι μετὰ δυνάμεως ἐπιστρατεύσας ἰσχυροτέρας καὶ οὕτως αὐτοῦ διαρπάσας τὰ ... πρωτόλεια τῆς αἰρέσεως, εἰς ἕτερον ἀναβεβλήσθω καιρὸν, ἰδίου λόγου καὶ μακροτέρου πολλῷ ἢ κατὰ τὰ παρόντα δεόμενα ...

(Α. Δημητρακόπουλος, *Ἑκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη*, p. 267: extract from Nicholas' work on the Muzalon controversy – ca. 1151. cf. *Works* N° 8.)

k

Τὰς ἀφορμὰς τῶν παρόντων περὶ τοῦ παναγίου πνεύματος λόγων ἐκ τῆς σῆς (i.e. John Axuchos') μεγαλεπιβολωτάτης τε καὶ ποριμωτάτης διανοίας

ἐρωτηματικῶς προβληθείσας ... πρὸ καιροῦ τινος δανεισάμενος, οἶδα μὲν καὶ τότε μέρος τι τοῦ χρέους δι' ὑπογυίου τῆς ἀποκρίσεως προκαταβαλλόμενος, τὸ δὲ νῦν ὅλως ἤκω σοι τὸ τοῦ δάνους κεφάλαιον σὺν θεῷ μετὰ τῶν προσωφειλημένων τόκων ὡς εὐγνώμων χρεώστης ἀποτιννύς ...

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 199: extract from Nicholas' work addressed to John Axuchos. cf. *Works* N° 7.)

I

μάλιστα καὶ βασιλικοῦ προηγησαμένου κελεύσματος, τὴν λύσιν μοι τοῦ παρὰ σοῦ (i.e. Axuchos) προτεθέντος ζητήματος ἐπιτρέποντος.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 199-200: from the same work as above.)

m

αὐτὸς οἶδας (addr. to Axuchos) οἷαις ἀσχολίαις τὸν μεταξὺ χρόνον προσδιατρίβων, καὶ ὡς πρὸς τὸ σφοδρότερον κατεπεῖγον μετὰ τῆς βασιλικῆς μεγαλοφυεστάτης προνοίας ἰστάμενος. κοσμικὸν δὲ ὑπῆρχεν τὸ φρόντισμα καὶ πάντων τὸ προϋργιέστατον, ὅπως ἂν τὸν ἐκ τῆς ἐφόδου τῶν ἐσπερίων πάντων ἐθνῶν ἐπηρτημένον ἡμῖν κίνδυνον παραγάγητε, ἐπέχοντες ἀναγκαίως τοῖς κατ' ἐμὲ πᾶσι, οὐ τῶν λόγων μόνον ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης ἐντυχίας τὴν παρησίαν.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 200: from the same work as above.)

n

Ἄρτι δὲ θεοῦ συνεργίᾳ ἐκ μέσου τοῦ τοιοῦδε σκόλου παρηρημένου, καὶ τὴν τοῦ λέγειν παρησίαν μηδενός μοι λοιπὸν ἐμποδίζοντος, οὐκέτι δεῖν ἔγνων μηκύνειν τὴν προθεσμίαν τῆς ἀποφλήσεως, μὴ καὶ πρόστιμον τῆς ὑπερθέσεως προσαπαιτηθῶ.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 200: from the same work as above.)

o

Τί οὖν μὴ τὴν νῦν παρησίαν καὶ πρότερον ἐπεδείκνυσο (Nicholas is addressing a fictional anti-Muzalonite) καὶ ταῦτα παρὼν καὶ τότε καὶ ὁρῶν

τὰ γινόμενα, τὴν τοῦ παραιτησαμένου σὺν τῷ θρόνῳ καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην, ὡς φῆς, ἐκ βασιλέως ... προχείρῃσιν, οὐδὲ ταύτην ὅλην ποιούντος ἀφ' ἑαυτοῦ ἀλλὰ μετὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν, εἴ που καὶ τρίτην παραίτησιν καὶ τελευταίαν ἐκχώρῃσιν, εἴ τι τῶν σῶν ἐκείνων ῥημάτων μέμνησαι, ἃ διὰ τὸ τῶν διαφόρων γνώμων ἀξύμδατον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐξεβόησας, ὅτι καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ θεοῦ καὶ ὃν ἂν ὁ θεὸς ὑποβαλῇ τῇ καρδίᾳ σου τοῦτον πάντες ἀποδεξόμεθα.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 275: extract from Nicholas' work on the Muzalon controversy – ca. 1151. cf. *Works* N° 8.)

p

ἀλλὰ ταῦτα (the arguments of Nicholas against the anti-Muzalonites) πρὸς τοὺς τότε παρόντας, φησί (Nicholas' fictional opponent, an anti-Muzalonite), καὶ συμπράξαντας· τί δ' ἂν εἴποις (the fictional anti-Muzalonite addresses Nicholas) πρὸς τοὺς ἀπόντας ἢ παρόντας μὲν, μὴ συμπράξαντας δέ, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ ἀντειπόντας εὐθύς;

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 276-77: from the same as above; cf. Kinnamos (ed. Meineke, Bonn 1836): ἀλλ' ἅμα τε ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἐγένετο καὶ ἅμα πᾶν κατ' αὐτοῦ (i.e. Muzalon) κεκίνηται στόμα (83,18-19).)

q

καίπερ ἐλάχιστόν τι τοῦ παντὸς σώματος μόριον ὦν, ὅσον εἰ καὶ μόνος εἶχον εἰς ἑμαυτὸν συμφορήσας ὅλην τὴν νόσον καὶ μόνος τὴν τοῦ παντὸς ὀδύνην ὑπέφερον, καὶ τάχα καὶ τοῦτο λέγων οὐ μακρὰν ἀποτρέχω τῆς ἀληθείας. πλὴν γὰρ σοῦ ... βασιλεῦ καὶ πάνυ τινῶν ὀλίγων τῶν περὶ σὲ καὶ τῶν ὅσοι μετὰ τῆς ἐκκλησίας τὸν πόλεμον ὑφιστάμεθα, τοὺς ἄλλους πάντας ὁρῶ πρὸς τὴν νόσον ἀναισθητοῦντας.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 269: from the same speech as above.)

r

ἀλλ' αὐτοὶ (the anti-Muzalonite bishops) ἂν εἶδειεν τίνα λόγον ποιούμενοι, εἰ τὴν μάνδραν ἀσφαλῶς ἔπηξάν τε καὶ περιέφραξαν, ἀλλὰ μὴ πεπηγμένην καὶ πεφραγμένην ἀπέφραξαν καὶ κατέσκαψαν, ... μὴ κατὰ μισθωτοὺς

λύκους ιδόντες τινὰς ἢ κλέπτας φωράσαντες τούτοις ἐπιβουλεύοντας, φυγῇ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἐπραγματεύσαντο, ὥς τὰ μὲν ἀρπαγῆναι καὶ σπαραθῆναι, τὰ δὲ κλαπῆναι καὶ τυθῆναι, τὰ δὲ σκορπισθῆναι καὶ διασπαρῆναι πρὸς ἀπώλειαν πρόβατα· πάντως δὲ τὸ ἐξ αὐτῶν ἔριον περιβαλλόμενοι καὶ τὸ γάλα ἐσθίοντες. εἰ δ' εἰσὶν οἱ καὶ ἀπεμπολοῦσι τὰ ἰσχυρὰ καὶ τὰ πίονα κατασφάπτουσιν, οὐκ ἐμὸν λέγειν ἢ κρίνειν ... πλὴν ἄλλ' εἰς οὐκ ἰδίας ποιμένης ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ προεστῶτος ταύτης ἀνάκρισιν ἐτοιμότατοί τε καὶ λίαν ἀκριβοδίκαιοι καὶ δικασταὶ αὐτοπρόβλητοι πικροὶ τε καὶ ἀπαραίτητοι.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 271: from the same speech as above.)

s

Τί χρὴ περὶ τῆς λοιπῆς λέγειν μοίρας (the anti-Muzalonite bishops), τῆς τῶν τοσούτων καὶ τηλικούτων αἰτίας κακῶν, οἱ τὸ δεινὸν τοῦτο καὶ δύστηνον θεάτρον συστησάμενοι, τὴν ἑαυτῶν ὕβριν πρὸ τῆς τῶν νομιζομένων ἐχθρῶν θεατρίζουσιν, οἱ οὐχὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν ... ἔμαθον, ἀλλ' εἰ μὴ πάντα τις αὐτοῖς χαρίζοιτο καὶ καλοῦσιν ἔτοιμος ἔποιτο εἰς κοινωνίαν ἀκοινωνησίας, ὥς ἀπέχεσθαι μὲν τοῦ ζωοῦντος καὶ σῶζοντος καὶ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυθέντος τιμίου αἵματος, κοινωνεῖν δὲ τοῦ νεκροῦντος καὶ ἀπολλύοντος ἴσως μὲν καὶ τὸν ἐπιβουλεύομενον, πάντως δὲ τοὺς μετέχοντας, καὶ κρύψιν κατὰ τοῦ δικαίου ἀνδρὸς καὶ κοινοῦ πατρὸς τὸ δεινότατον καὶ κατάσχεσιν τῆς κληρονομίας αὐτοῦ καὶ κατακυρίευσιν. τοῦτον αὐτίκα καὶ ἀγαπῶντα μισοῦσι καὶ φιλιούμενον ἀποστρέφονται καὶ δάκνουσιν ἀσπαζόμενον καὶ εὐλογοῦντα κακολογοῦσι καὶ προσερχόμενον ἀπωθοῦνται καὶ κατατρέχουσιν.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 270: from the same speech as above.)

t

Εἶδον ἀνομίαν καὶ ἀντιλογίαν ἐν τῇ πόλει, φησὶν ὁ θεῖος καὶ θεοπάτωρ ἐν βασιλεῦσι Δαβίδ, εἰ καὶ τίνα ἄλλην ἢ τότε γινομένην ἢ ὕστερον ἔσομένην ἐκτραγῶδων, ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν ἦττον, οἶμαι, καὶ τὴν νῦν ἀθέσμως κομωδουμένην ὕβριν τε τῆς ἱερᾶς ἐκκλησίας καὶ περὶ τοῦ ταύτης προεστῶτος ἀντιλογίαν προορῶν προφητικῶς καὶ προαγορεύων, ὕβριν οὐ κρύβδην ... διαπραττομένην ἀλλὰ ... παρρησιαζομένην καὶ γυμνῇ κεφαλῇ

διὰ πάσης τῆς πόλεως ἐκπομπεύουσιν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῇ πόλει μόνον περιορίζεται, ἀλλ' ἐκ τῆς κατὰ ταύτην ἀρχομένη περιοπῆς καὶ κατὰ πρानοὺς λοιπὸν φερομένη διὰ πάσης, ὥς εἰκός, φοιτᾷ τῆς ὕφ' ἥλιον ... οὐκ ἔστι γὰρ ὅπου περ ἂν ἀφίκοιτό τις, οὐκ ἔστι οὐ μὴ ταύτην εὗροι διαθρυλλουμένην καὶ διακομωδουμένην τὴν τραγῶδιαν· ἀλλ' ἐν πάσαις πόλεσι, κώμῃσι, χώραις, ἐν ἀγοραῖς, θεάτροις, συλλόγοις, πότοις, κρότοις καὶ πανηγύρεσι ... κοινὸν πρόκειται πᾶσι λαοῖς, πᾶσιν ἔθνεσι, παντὶ γένει καὶ τύχῃ πάσῃ καὶ ἡλικίᾳ, τοῖς μὲν παῖγνιον, τοῖς δὲ θρήνου πρόφασιν τὸ ἡμέτερον τοῦτο δυστύχημα.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 266: from the same speech as above.)

u

τοῦτο (the indifference towards the harm which is being done to the Church) μὲν καὶ τῶν μετριώτερον ἐχόντων εἶναι τὸ πάθος φαίη τις ἂν, καὶ τῶν ὅσοι τοῦ ὑγιαίνειν ἐγγύς εἰσιν, οἱ μόνον ζητοῦντες τὸ ἑαυτῶν ἥκιστα τὰ τῶν ἐτέρων περιεργάζονται, τῶν δ' ἄλλων οἱ μὲν ταῖς τῶν πραγμάτων καινοτομίαις οὐχ ἦττον ἢ τοῖς ἱππικαῖς θεάτροις ἐπιτεμπόμενοι καὶ πλέον τι τῶν πρὶν Ἀθηναίων εὐκαιροῦντες οὐ γὰρ λέγειν μόνον καὶ ἀκούειν ἀλλὰ καὶ βλέπειν παρὸν καὶ προσδοκᾶν ἐσόμενόν τι καινότερον, ἐντεῦθεν καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν τῆς ἐκκλησίας κατάστασιν δυσχεραίνουσι καὶ ἤδη πρὸς τὴν μεταβολὴν ἐκκρεμῆς ὅλοι προκύπτουσι καὶ τοὺς ἡνιόχους ταύτης βοαῖς ἀσήμοις καὶ ἀτάκτοις ἀλαλαγμοῖς ἐποτρύνουσι καὶ συσπεύδουσι καὶ συντρέχουσι καὶ συννικῶσι, ὥς δοκοῦσι, τὴν κακὴν νίκην καὶ τὰς χεῖρας ἐπαίρουσι καὶ τοῦ χιτωνίου τὸ περιχειρίδιον κράσπεδον ἐπισείουσι, ἀγνοοῦντες οἱ κρημνῶν φέρονται καὶ συμφέρονται.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 269-70: from the same speech as above.)

v

ἐπειδὴ καὶ σὺ (addr. to Manuel) τῶν ἄλλων ἀφόμενος καίτοι πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων τῶν κατεπειγόντων καὶ ἀναγκαίων, ταύτης ὅλος γίνῃ τῆς ὑποθέσεως.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 268: from the same speech as above.)

W

ἃ (what the church has suffered because of the anti-Muzalonite faction) πρὸς ἀξίαν ἐκτραγωδεῖναι προήρηται μὲν, οὐ δύναμαι δὲ μόνος τὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ αὐτὸς ἄμουσος τὰ πολλὰ καὶ τὰ πρὸς τραγωδίαν ἀνάσκητος καὶ ἄλλως θραδύγλωσσος.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 272: from the same speech as above.)

X

Πῶς γέγονεν, ἢ τό γε ἀληθέστερον εἰπεῖν συκοφαντεῖται γενέσθαι, πόρνη πόλις πιστὴ Σιών ... πόλις ἢ σέ, βασιλεῦ, πλουτοῦσα διέποντα ταύτην καὶ διαθάλλοντα ... Ἐμὸν ἔστιν, εἰ καὶ τινος ἄλλου, καὶ τὸ πάσχειν δεινῶς καὶ ἀλγεῖν ... ἐπὶ τῇ συντριβῇ τῆς μυστικῆς ταύτης Σιών καὶ πασῶν μητρὸς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῆς νέας κατ' αὐτὴν Ἱερουσαλήμ· ὅτι περ ἧς ἄδου πύλαι περιγενέσθαι κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον οὐκ ἴσχυσαν, αὕτη νῦν ὑφ' ἑαυτῆς κατατέμνεται, καὶ ὡς οἰκία καὶ πόλις ἢ βασιλεία μεριζομένη καθ' ἑαυτῆς εἰς πτώσιν ὑπάγεται καὶ ἐρήμωσιν κατὰ τὴν θείαν ἀπόφασιν, καὶ πάσχει τὰ μαινομένων, τῶν μελῶν αὐτῇ κατεπανισταμένων ἀλλήλων καὶ κατατεμνόντων ἀθλίως ἀλλήλα.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 267-68: from the same speech as above.)

Y

Ἐρευνᾶν ἄλλ' οὐ περιεργάζεσθαι τὰς Γραφάς, οὐδὲ στρεβλοῦν καὶ θιάζειν καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον μεταφέρειν δούλημα τὸν τούτων σκοπὸν ὁ θεῖος λόγος διακελεύεται.

Z

Ὅσοι δὲ κακοσχόλως ἰχνηλατοῦσι τὸ γράμμα καὶ θηρολεκτοῦσιν ἐκτόπως, ὅπως ἂν οἰκεῖον δόγμα καινίσωσιν, οὗτοι μὲν ἀληθείας ἐκπίπτουσιν, εἰς ἀνοδίας δὲ τινος αἰρετικὰς ἀποφέρονται ... ὁποῖόν τι δοκοῦσι μοι πάσχειν καὶ οἱ ταυτὶ τὰ τοῦ Ἀποστόλου ῥήματα, Ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ, τῷ Χριστῷ δηλαδὴ, τὰ πάντα, τότε καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι, τῆς ὅλης ὑφῆς ἀποκνίζοντες ...

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 293-294. extracts from Nicholas' treatise on the interpretation of I Cor. 15,28, written ca. 1155. cf. *Works* N° 9.)

(a)

Ἡμῖν δὲ ἄλλως παρέσχετο πράγματα περὶ τὴν ἀπόκρισιν (Nicholas addresses an unnamed friend of his, who had asked him a question on the pre-destined terms of life), τὴν μακρὰν ἐκείνην ἐγχειρίσας ἀδολεσχίαν, ἣν οὐκ οἶδ' ὅπως τις καὶ γραφῆς ἠξίωσε καὶ βίβλοις ἱεροῖς ἐγκατέταξε, τὸν μὲν ὄρον ὑπερορίζουσαν, τὴν ἀοριστίαν δὲ ἀντεισάγουσαν. ἦν δὲ ἄρα ιδέσθαι μόνον φοβερὰ καὶ κατάπληκτος, τῶν ἀξιωματῶν τὸν ὄγκον προβαλλομένη καὶ τὸ πλήθος τοῦ γράμματος.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 220: extract from Nicholas' first treatise on the pre-destined terms of life. cf. *Works* N° 10.)

(b)

Ἄνδρῶν ἄριστε καὶ περιφανέστατε τὴν εὐγένειαν, οὐχ ἥττον τὴν ἐντὸς ἢ τὴν ἔξωθεν ... Τάχα τοίνυν ταύτην ἔλκειν καὶ αὐτὸς τὴν εὐγένειαν (of the soul) καὶ τούτου τοῦ κάλλους εὐμοιρεῖν ἔδοξας, τεκμήριον οὐκ ἀδόκιμον ἐμοί τε παρασχόμενος τὴν ἐρώτησιν, ὡς ἄρα ἐκ φιλοσόφου ψυχῆς προκαταβληθείσῃ τῇ πράξει τὴν θεωρίαν ἐποικοδομεῖν σπουδαζούσης, αὐτὴν προβαλλόμενος.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 219: from the same treatise as above.)

(c)

Ἐγὼ δὲ ἀσπασίως οὕτω καὶ ἡδέως δεξάμενος τὴν ἐρώτησιν καὶ τότε μὲν ἐξ ὑπογυίου τὴν ἐμὴν γνώμην εὐθύς ἐξεκάλυψα ὑποσχόμενος δὲ καὶ τελειότερόν σοι τὸν περὶ τοῦ ζητήματος λόγον διακριδύσασθαι, ταύτην νῦν ἤκω πληρῶν, ὡς οἶός τέ εἰμι τὴν ὑπόσχεσιν, τῷ πάντα ὀρίζοντι καὶ περαίνοντι λόγῳ τεθαρρηγκῶς.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 220: from the same speech as above.)

(d)

Ἐπεὶ δὲ καὶ νῦν ὁ πάντοτε τοῦ γένους ἡμῶν πολέμιος ... τὴν κακόχαρτον ἔριν παραθήξας, δι' αὐτῆς τοὺς παρ' ἑαυτοῖς σοφοὺς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονας ... κατ' ἀλλήλων ἐπήγειρεν, ὥς μὴ λογομαχήσαι μόνον εἰς οὐδὲν χρήσιμον, ἀλλ' ὁ τούτου χειρόν καὶ χειρίστον, πρὸς καινοτομίαν δόγματος ἀπιδεῖν αὐτοῖς τὴν λογομαχίαν, καὶ ταύτην οὐκ ἐν γωνίᾳ οὐδ' ἐν παραδύσῳ που τολμήσαι, ἀλλὰ δημοσίᾳ, ὃ καὶ νόμοις πολιτικοῖς καὶ κανόσιν ἱεροῖς ἀπηγόρευται.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 321: extract from Nicholas' first work dealing with Soterichos' heretical doctrine written in 1156/1157 - cf. *Works* N° 13.)

(e)

Βουλοίμην ἂν ἐγὼ μηδέποτε κατὰ μηδένα τρόπον ἢ στόμα διαίρειν εἰς λόγον ἢ χεῖρα κινεῖν εἰς γραφὴν κατὰ τινος τῶν ἀπάντων, μάλιστα τῶν τὴν αὐτὴν ἐμοὶ πίστιν ἐπαγγελομένων πρεσβεύειν καὶ μένειν ἐντὸς τῶν ὁρῶν τῆς εὐσεβείας, εἴτουν τῶν ὁρθῶς κειμένων δογμάτων τῆς ἐκκλησίας.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 321: from the same speech as above.)

(f)

ἤκω τοιγαροῦν οὐ πολέμου καὶ μάχης ὑστερίζειν χρῆναι νομίζων κατὰ τὸν ἐν Γοργίᾳ τοῦ Πλάτωνος Πῶλον, ἀλλ' εἰ καὶ πολὺ τοῦ καιροῦ καὶ τῆς κατ' ἐκείνον χρείας, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῆς ἐπινικίου ἐορτῆς καὶ τῶν κατ' αὐτὴν ἱερῶν χορῶν καὶ ἀσμάτων πάμπαν κατόπιν (i.e. not long after the triumph celebrated by Manuel Comnenos in 1159 after his return from Antioch).

(A. Δημητρακόπουλος, *Orationes duae etc.*, p. 3: extract from Nicholas' third and last work devoted to the heretical doctrines of Soterichos and addressed to the Emperor Manuel Comnenos - written in 1160. cf. *Works* N° 15.)

(g)

σὸν (Nicholas is addressing Manuel Comnenos) καὶ τοῦτο θαῦμα τὸ καὶ γέροντας ἀνανεοῦν καὶ ἀσθενεῖς ἐνισχύειν καὶ πένητας ἀποφαίνειν ὀλβιόδωρους ... τοὺς ὅπως οὖν κεκακωμένους ἀντιπεριάγειν ἐπὶ τὸ δέλιον.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 2, 3: from the same work as above.)

(h)

ἐκ θαλάσσης, ἐκ γῆς, ἐγγύθεν, πόρρωθεν, ἐξ οἰκείων, ἐξ ἀλλοτριῶν, ἐκ περάτων ἄκρων, ἀνατολῆς, δύσεως, τῶν πέριξ (come the enemies of the Empire) ... σὰ ταῦτα, δημιουργεῖ πάσης κακίας διάβολε, ὄφι πονηρέ, σκολιέ, διάστροφε πρὸς πᾶσαν εὐθύτητα, πανουργέματα, ὅπως ἂν τούτοις ἐπικλιθεῖς ὁ ἀκλόνητος στῦλος τῆς εὐσεβείας ἑάσῃ ταύτην, οὕτως ἀπὸ σοῦ κλονουμένην, ἀστήρικτον.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 44: from the same work as above.)

(i)

Ἔδει γὰρ τοὺς πρὸ μικροῦ συνεληλυθότας κατὰ συνέλευσιν, τοὺς καὶ τὴν αὐτίκα κινηθεῖσαν καινοτομίαν κατὰ τῆς ὁρθῆς πίστεως καταστρέψαντας, μὴ μόνον αὐτοὺς ζηλώσαντας ἐξηλωκέναι ... Κυρίῳ καὶ μόνον αὐτοὺς τὸν κατ' ἐκείνης τῆς δυσφημίας ἀγῶνα διαγωνίσασθαι, ἀλλὰ καὶ ἄλλους προτρέψασθαι, μὴδὲν μόνον πρὸς τὸ παρὸν ἀπιδεῖν ἀλλὰ καὶ τοῦ μέλλοντος προνοήσασθαι.

(Δημητρακ., *op.cit.*, p. 3: from the same work as above.)

(j)

ἵνα γὰρ δείξης, βασιλεῦ, εἰδῶς ἀκριβῶς ὥς ἐκ τοῦ θεοῦ σοι πάντοτε καὶ πανταχοῦ βραβεύεται τὸ νικᾶν, καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν χάριν ἀντιχαρίζῃ, τὴν ὄντως βασιλικὴν δωρεάν, τὴν ἀτέλειαν τοῖς ἱεροθύταις αὐτοῦ δωρησάμενος ... Προστίθει ... καὶ σὺ τὰ λείποντα.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 45, 46: from the same speech as above.)

(k)

ἀλλὰ τὰ χθές που καὶ πρότετα πρὸς ἀνίσχοντα πάλιν ἥλιον ἐπιφανεῖς (Emperor Manuel) ὥς ἄλλος τις ἥλιος νῦν μὲν Κίλιξι, νῦν δὲ τοῖς κατ' Ἀντιόχειαν Σύροις, τὸ τηνικαῦτα κρατοῦν ἐν ἑκατέροις νυκτῶδες σκότος τῆς τυραννίδος ἀπῆλασας· ἤδη δὲ καὶ τῶν Περσικῶν ὁρίων ἱκανὴν μοῖραν ἐπιπολεύσας κατηύγασας· ἔτι δὲ καὶ τὰ νῦν αὖθις πρὸς ἑὸ κατειργασμένα σοι κατὰ τῶν δυσσεβεστάτων Ἰσμηλιτῶν, τῶν τέως μὲν ὑποσπόνδων τῷ κράτει σου, ἐπὶ κακῷ δὲ τῆς ἑαυτῶν κεφαλῆς πτέρναν ἀράντων καὶ παρα-

σπονδησάντων καὶ τὴν σὴν πρὸς ἡμᾶς ἀνάξευξιν ἐπιτηρησάντων, οὕτω τε λάθρα τῇ οὐραγίᾳ τοῦ περιλειφθέντος ἐκεῖ στρατεύματος ἐπιστρατευσάντων: τὴν εὐδουλίαν, καθ' ἣν ἀδοκῆτως αὐτοῖς ἐπέστης, τὴν εὐτολμίαν, τὴν ἀνδρείαν, καθ' ἧς μόνος αὐτὸς προεκδραμὼν τοῦ στρατεύματος εἰς ἐδίωξας χιλίους κατὰ τὸ λόγιον, καὶ συρραγείς τοῖς τοσοῦτοις τοὺς μὲν ἀνεῖλες, τοὺς δὲ συνέσχες, τοὺς δὲ φυγάδας ἢ καὶ τραυματίας ἀφήκας οἴχεσθαι.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 6-7: from the same speech as above.)

(l)

καὶ τὴν νίκην (in the trials of 1156/57) κυρώσας καὶ δεβαιώσας (Manuel Comnenos) πάντως μὲν καὶ βασιλικοῖς γράμμασι, ὅπερ ἔθος ἐπὶ ταῖς συνόδοις ἐκράτησε, δεβαιότερον δὲ τοῖς πράγμασι, οἷς αὐτὸν παριστὰς τὸν σὸν ἀγωνοθέτην τε καὶ βραβειοδότην τῆς συμμαχίας καὶ νίκης ἐκείνης ἐπάξια τὰ παρόντα σοι γέρα βραβεύοντα, τὰς ἀνδραγαθίας, τὰς ἀριστείας, τὰς νίκας, τὰ τρόπαια ... Τάλλα πάντα δευτέρας φροντίδος ἄξια κρίνας προηγουμένης σπουδῆς ἡξίωσας τὴν τῆς ἐκκλησίας κατάστασιν· ταύτην αὐτὸς ὑποβάθραν τῆς ὅλης ἀνδραγαθίας ὑποστησάμενος, ταύτη καὶ τοὺς χρυσοὺς κίονας τῶν τροπαίων ἐπέστησας, ἐφ' ὧν τὴν ἀρχὴν τῆς ὅλης ἐφᾶς ὠρόφωσας.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 5, 8: from the same speech as above.)

(m)

ἔτι βραβεύσεις, θαρρύντως προλέγω τὴν περὶ τῶν μελλόντων πίστιν ἐκ τῶν προλαβόντων ἀσφαλῶς δεβαιούμενος, τὴν τῆς ὅλης οἰκουμένης κατάσχεσιν, ἐπειδὴν καὶ τὴν λείπουσαν ἔτι καὶ παρὰ σοῦ συστηθῆναι προορισθεῖσαν οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀθροίσῃς καὶ τὴν μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν εἰς πολλὰς ἄρτι κατατομὰς μερισθεῖσαν πρὸς ἑαυτὴν ἐπαναγάγῃς καὶ μίαν ὄντως αὐθις ἀποτελέσῃς (Nicholas is addressing the emperor Manuel Comnenos) ... καὶ δεῖ τὸν προεστῶτα τῶν ὅλων ὥς μάλιστα προνοεῖσθαι τῆς τῶν ὅλων ἐνώσεως, εἰ γε μέλλον αὐτῷ κραταιοτάτην ἀποφαίνειν τῇ μοναρχίᾳ τὴν προστασίαν, καὶ πρῶτόν γε τῆς κατὰ τὴν ὀρθὴν πίστιν ἐνώσεως, ἥτις ἐστὶ βασιλεία θεοῦ, ἣ καὶ τὰ χρηστὰ πάντα προστίθεται κατὰ τὴν θεῖαν ὑπόσχεσιν.

(Δημητρακ., *op.cit.*, pp. 8-9: from the same speech as above.)

BIBLIOGRAPHY

- Anselmi Havelbergensis episcopi, *Dialogi*, PL 188 (Paris 1890), cols 1139-1248.
- Beck H., *Vorsehung und Vorherbestimmung in der theologischen Literatur der Byzantiner*, Roma 1937 (1963).
- Beck H.G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München 1959.
- Bon A., *Le Péloponnèse byzantin jusqu'en 1204*, Paris 1951.
- Browning R., "An Unpublished Funeral Oration on Anna Comnena", *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, 188 (NS 8) (1962) 1-12.
- Browning R., "The Patriarchal School at Constantinople in the Twelfth Century", *Byzantion*, 32 (1962) 167-202; 33 (1963) 11-40.
- Browning R., "Repression and Enlightenment in Byzantium in the Eleventh and Twelfth Centuries", *Past and Present*, 69 (1975) 3-22.
- Chalandon F., *Les Comnènes*, vol. II, Paris 1912.
- Darrouzès J., *Documents inédits d'ecclésiologie byzantine*, Paris 1966.
- Darrouzès J., *Georges et Démétrios Tornikès: Lettres et Discours*, Paris 1970.
- Δημητρακόπουλος Α., *Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη - Bibliotheca Ecclesiastica*, Leipzig 1866.
- Δημητρακόπουλος Α., *Ὁρθόδοξος Ἑλλάς*, Leipzig 1872.
- Diets J.L. van, *Überlieferung und Veröffentlichung der Panoplia Dogmatike des Niketas Choniates*, Amsterdam 1970.
- Δοανίδου Σ., « Ἡ παραίτησις Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου », *Ἑλληνικά*, 7 (1934) 109-150.
- Dölger F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, München-Berlin 1924ff.
- Dondaine A., "Hugues Éthérien et Léon Tuscus" *Archives de l'Histoire Doctrinale et Littéraire du Moyen Âge*, 19 (1952) 67-154.
- Dräseke J., "Nikolaos von Methone", *Byzantinische Zeitschrift*, 1 (1892) 438-478.
- Dräseke J., "Prokopios' von Gaza Widerlegung des Proklos" *Byzantinische Zeitschrift*, 6 (1897) 55-91.

- Dräseke J., "Zu Nikolaos von Methone", *Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie*, 41 (1898) 402-411.
- Eustratii et Michaelis et Anonyma in Ethica Nicomachea Commentaria*, ed. G. Heylbut (CAG 20), Berlin 1892.
- Eustratii in Analyticorum Posteriorum librum secundum Commentarium*, ed. M. Hayduck (CAG 21, 1), Berlin 1907.
- Fabriçius G.A., *Bibliotheca Graeca*, ed. G.C. Harles, vol. II, Hamburg 1790.
- Follieri E., "Santi di Metone: Atanasio Vescovo, Leone Taumaturgo", *Byzantion*, 41 (1971) 378-451.
- Γερμανοῦ Κων/πόλεως, *Περὶ ὁρου ζωῆς*, PG 98 (Paris 1865), cols 89-132. New edition Ch. Garton – L.G. Westerink, *Germanos On Predestined Terms of Life*, New York (Arethusa Monographs VII) 1979.
- Grumel V., *Les registes des actes du Patriarchat de C/ple*, I, fasc. iii, 1947.
- Guilland R. *Recherches sur les institutions byzantines*, Berlin 1967.
- Guillard J., "Le Synodikon de l'Orthodoxie", *Travaux et Mémoires*, 2 (1967) 1-316.
- Historia Ducum Venetiarum*, Monumenta Germaniae Historica: Scriptorum tomus XIV, Hannover 1883.
- Hugonis Eteriani *De haeresibus etc.*, PL 202 (Paris 1855), col. 227-396.
- Isaac Porphyrogenitus, *Praefatio in Homerum*, ed. J. Fr. Kindstrand, Uppsala 1979.
- Ioannes Italos, *Quaestiones Quodlibetales*, ed. P. Joannou, Ettal 1956.
- Ioannis Cinnami *Épitome*, ed. A. Meineke, Bonn 1836.
- Krumbacher K., *Geschichte der byzantinischen Literatur*, second edition, München 1897.
- Lämmer H., *Scriptorum Graecae Orthodoxae Bibliotheca Selecta*, Freiburg 1864.
- Mai A., *Autori classici editi dai codici Vaticani*, vol. IV, Roma 1831.
- Mai A., *Scriptorum Veterum Nova Collectio*, vol. IV, Roma 1831.
- Μανάφης Κ., «Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου λόγος εἰς τὸν Πατριάρχην Ἰωάννην Θ' τὸν Ἀγαπητόν», *Ἑπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ.*, 41 (1974) 223-242.
- Mercati G., *Notizie di Procoro e Demetrio Cidone, Manuele Caleca e Teodoro Melitiniota ed altri appunti per la storia della teologia e della letteratura bizantina del secolo XIV*, Vatican 1931.

- Michel Italikos, *Lettres et Discours*, ed. P. Gauthier, Paris 1972.
- Μιχαήλ Ἀχομινάτου, *Τὰ Σωζόμενα*, ἐκδ. Σπ. Λάμπρου, Ἀθήναι: 1879-1880.
- Μπενάκης Α., «Τὸ πρόβλημα τῶν γενικῶν ἐννοιῶν καὶ ὁ ἐννοιολογικὸς ρεαλισμὸς τῶν Βυζαντινῶν», *Φιλοσοφία* 8-9 (1978-79) 311-340.
- Niketas Choniates, *Chronike Diegesis*, ed. J.L. van Dieten, Berlin 1975.
- Niketas Choniates, *Thesaurus Orthodoxias* (extract), PG 140 (Paris 1887), cols 137-202.
- Obolensky, D., *The Bogomils*, Cambridge 1948, second edition, Twickenham 1972.
- Παπαδόπουλος Χρυσόστ., *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι*, vol. II, Ἀθήναι 1935.
- Podskalsky G., "Nikolaos von Methone und die Proklosrenaissance in Byzanz", *Orientalia Christiana Periodica*, 42 (1976) 509-523.
- Podskalsky G., "Drei Frankfurter Byzantinisten des 19 Jahrhunderts: Johann Theodor Voemel, Johannes Classen, Tycho Mommsen", *Archiv für Frankfurts Geschichte und Kunst*, 55 (1976) 127-141.
- Proclus, *The Elements of Theology*, ed. E. R. Dodds, second edition, Oxford 1963.
- Rizzo J.J., *Isaac Sebastokrator's Περὶ τῆς τῶν κακῶν ὑποστάσεως*, Meisenheim am Glan 1971.
- Runciman S., *A History of the Crusades*, vol. II, Cambridge 1952 (1978).
- Ρούσσοις Δ., *Τρεῖς Γαζαῖοι: Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας τῶν Γαζαίων*, Constantinople/Leipzig 1893.
- Schmidt G., *Basilios von Achrida ... bisher unedierte Dialoge*, München 1901.
- Σιμωνίδης Κ., *Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων θεολογικαὶ γραφαὶ τέσσαρες*, London 1859.
- Stiglmayer J., "Die Streitschrift des Prokopios von Gaza gegen den Neuplatoniker Proklos", *Byzantinische Zeitschrift*, 8 (1899) 263-301.
- Stiglmayer J., "Der Neuplatoniker Proklus als Vorlage des sogen. Dionysius Areop. in der Lehre vom Übel", *Hist. Jahrbuch*, 16 (1895) 253-273; 721-748.
- Stubbs W., *The Chronicle of the Reigns of Henry the Second and Richard the First*, London 1867.

Tafel G.L.Fr. – Thomas G.M., *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig*, 1, Wien 1856.

Τατάκης Β., *Ἡ Βυζαντινὴ Φιλοσοφία*, Μετάφραση ἀπὸ τὴν Γαλλικὴ ἔκδοσιν Ε. Καλπουρτζῆ – Ἑποπτεία καὶ βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση Λ. Μπενάκη, Ἀθῆναι 1977.

Vasilievskij V., *Pravoslavnyj Palestinskij Sbornik*, 17, fasc.ii (1886) 1-39.

Νικολάου Ἐπισκόπου Μεθώνης
Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως
Πρόκλου τοῦ Λυκίου πλατωνικοῦ φιλοσόφου

SIGLA ET ABBREVIATIONES

Codices

V	Vaticanus gr. 626, saec. xiv
A	Ambrosianus 648 + 727, saec. xiv
P	Parisinus gr. 1256, saec. xiv

Editor

Voem. J. Th. Voemel, Francofurti 1825

Abbreviationes

a.c.	ante correctionem
add.	addidit, -erunt
alt.	alter, -a, -um
canc.	cancellavit
codd.	codices
coni.	coniecit
corr.	corruptus, -a, -um
eras.	erasit
fort.	fortasse
in marg.	in margine
ras.	in rasura
iter.	iteravit
om.	omisit, -erunt
p.c.	post correctionem
pr.	primus, -a, -um
sscr.	superscripsit
tert.	tertius, -a, -um
(cetera facile intelligentur)	

Νικολάου Ἐπισκόπου Μεθώνης
Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως
Πρόκλου τοῦ Λυκίου πλατωνικοῦ φιλοσόφου
πρὸς τὸ μὴ συναρπάζεσθαι τοὺς ἀναγινώσκοντας ὑπὸ τῆς
ὑποφαινομένης αὐτῇ πειθανάγκης καὶ σκανδαλίζεσθαι
κατὰ τῆς ἀληθοῦς πίστεως.

Προοίμιον

Θαυμαστὸν οὐδέν, ἐὰν Ἕλληνες, οἱ τὴν ἀνθρωπίνην καὶ κα-
ταργουμένην ἐν Χριστῷ σοφίαν ζητοῦντες, ἢ φησι Παῦλος ὁ θεῖος
10 ἀπόστολος, μωρίαν ἡγῶνται τὴν ἀληθινὴν καὶ ἡμετέραν σοφίαν καὶ
πλατὸν ἡμῶν καταχέωσι γέλωτα, τὴν εἰς τὸν ἐσταυρωμένον πίστιν
προβαλλομένων καὶ διδασκάλους ἀγραμμάτους καὶ ἀλιεῖς ἐπιγραφο-
μένων· ψυχικοὶ γὰρ ὄντες ἄνθρωποι κατὰ τὸν αὐτὸν ἀπόστολον οὐ
δέχονται τὰ τοῦ πνεύματος καὶ τὸν νοῦν ταῖς ψευδοδοξίαις ἐσκοπι-
15 σμένοι τῷ λαμπρῷ φωτὶ τῆς ἀληθείας προσδύειν οὐ δύνανται. ἀλλὰ
θαυμάσειεν ἂν τις εἰκότως, ὅπως καὶ τινες τῆς ἔνδον ταύτης καὶ
ἡμετέρας γεγονότες αὐλῆς καὶ τὴν χριστῶνυμον κλῆσιν πλουτήσαντες
καὶ τῆς χάριτος ἀπολαύσαντες καὶ μυστηρίων θείων γευσάμενοι,
ἐπειδὴ καὶ τῆς ἔξω παιδείας μετέσχον ἢ που καὶ ἀκροθιγῶς ἤψαντο,
20 ἐπίπροσθεν τῶν οἰκείων τίθενται τὰ ἀλλότρια, τούτων μὲν τὸ σαφὲς
καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀκατάσκευον ὥς εὐτελὲς διαπτύοντες, ἐκείνων δὲ τὸ

8-12 cf. A' Κορ. 1,22-23   13-14 cf. A' Κορ. 2,14

Titulus ἐπισκόπου μεθώνης: τοῦ μεθώνης V   ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς
στοιχειώσεως πρόκλου τοῦ λυκίου πλατωνικοῦ φιλοσόφου: πρόκλου τοῦ λεκίου
πλατωνικοῦ φιλοσόφου ἀνάπτυξις τῆς θεολογικῆς στοιχειώσεως V   ὑποφαινομέ-
νης: ἐπιφαινομένης V   ἀληθοῦς: ὕγιους V : εὐσεβοῦς A   7 προοίμιον non habet
P   ante προοίμιον add. καὶ τοῦδε μοι πρόστηθι τοῦ λόγου λόγε VA   8 καὶ om.
V   13 αὐτὸν om. AP

ποικίλον καὶ γριῖφον καὶ κομπὸν ὡς ὄντως σεμνόν τε καὶ σοφὸν ἐκ-
 θειάζοντες, οὐδὲ τοῦ καλῶς εἰρηκότος ἀκούειν ἐθέλοντες, σοφὸν τὸ
 σαφές, οὐ τὸ μὴ σαφές. ὅθεν αὐτοῖς καὶ τὰ πολλὰ προσκόπτειν συμ-
 βαίνει καὶ τῆς ὀρθῆς ἐκτρέπεσθαι πίστεως καὶ ταῖς σεσοφισμέναις
 5 πειθανάγκαις ὑπαγομένοις εἰς βλασφημιῶν αἰρέσεις ὑπολισθαίνειν.
 ὅπερ ἵνα μὴ πάθωσι καὶ τῶν νῦν πολλοὶ προνοοῦμενος, ὅσοι τὰ Πρό-
 κλου τοῦ Λυκίου κεφάλαια σπουδῆς ἄξια κρίνουσιν, ἅπερ αὐτῷ
 Θεολογικῇ Στοιχειώσεως ἐπιγράφεται, δεῖν ἔγνω ἐπιμελῶς αὐτοῖς τὸν
 νοῦν ἐπιστήσας τὸ καθ' ἕκαστον αὐτῶν πρὸς τὴν θεϊαν πίστιν ἀντίδο-
 10 ξον ἐπιστημῆνασθαι μετὰ καὶ τινος ἐλέγχου τὸ μεμηχανημένον καὶ τῇ
 κομπείᾳ ὑποκρυπτόμενον καὶ τοὺς πολλοὺς οὕτω διαφεῦγον ψεῦδος
 ἀνακαλύπτοντος.

Ἄρχομαι τοίνυν τοῦ ἐγχειρήματος οὐ σοφία θαρρήσας οἰκεία,
 οὐδὲ τὴν θύραθεν ἐξ ἀνθρωπίνης διδασκαλίας προσγενομένην μοι
 15 φιλοτιμούμενος ἐπιδείξασθαι (οὐ γὰρ ἀγνοῶ τὴν ἐκατέρωθεν μοι
 προσοῦσαν ἄγνοιαν, ἐκ τε φυσικῆς ἀσθενείας, ἐκ τε γνωμικῆς ῥαθυ-
 μίας), ἀλλὰ τὸν ἐν ἀρχῇ καὶ πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸν ὄντα λόγον, τὴν
 αὐτοσοφίαν, τὸ ἀληθινὸν φῶς τὸ φωτίζον καὶ σοφίζον τυφλοὺς ἐπι-
 καλεσάμενος καὶ παρ' αὐτοῦ λόγον αἰτήσας ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος
 20 καὶ λαβεῖν πιστεύσας κατὰ τὴν αὐτοῦ παναληθεστάτην ὑπόσχεσιν οὐ
 λόγον μόνον ἀλλὰ καὶ στόμα καὶ σοφίαν ἀκαταγώνιστον, ταύτῃ τοι
 τῇ πίστει περιφραχθεῖς, θαρρῶντως ἤδη πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀλη-
 θείας λόγους χωρῶ, σαφῶς εἰδῶς ὡς οὐδὲν οἰκείον ἐρῶ, μᾶλλον δὲ
 οὐδ' ἐρῶ ἀλλ' ἀκούσομαι, προφητικῶς εἰπεῖν, ἅπερ ἂν ἐμοὶ λαλήσῃ
 25 ἐκείνος ὁ πιστὸς ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις αὐτοῦ καὶ ὁσιος ἐν πᾶσι τοῖς
 ἔργοις αὐτοῦ, ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν,
 οὐ τὸ μωρὸν σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ δς τὰ τοῦ κόσμου
 μωρὰ ἐξελέξατο καὶ διὰ τῶν τοιούτων κατήσχυνε τοὺς σοφοὺς, καὶ
 τὴν σοφίαν αὐτῶν, ὡς προείπεν, ἀπώλεσε καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνε-
 30 τῶν εἶναι δοκούντων ἠθέτησεν, οὐ τὰ μυστήρια ἀπὸ μὲν σοφῶν καὶ
 συνετῶν ἀπεκρύβη, τοῖς δὲ νηπίοις ἀπεκαλύφθη.

2-3 Εὐριπ. Ὀρέστης 397 17 cf. Ἰω. 1,1 27 Α' Κορ. 1,25 27-28 Α' Κορ.
 1,27 28-30 Α' Κορ. 1,19 30-31 Ματθ. 11,25

6 προνοοῦμενος: προσνοοῦμενος P 8 ἐπιγράφεται: ἐπιγράφονται V 10 μετὰ
 καί: καὶ μετὰ V 17 τὸν pr.: τὸ P 21 τοι om. AP 26 δρασσόμενος:
 δρασόμενος A

Ἐσοφίσαντο μὲν οὖν καὶ οἱ μετὰ Νῶε καὶ τὸν ἐπὶ Νῶε κατακλυ-
 σμὸν πύργον ἑαυτοῖς οἰκοδομῆσαι εἰς οὐρανὸν τῷ ὕψει διήκοντα· καὶ
 μέντοι γε πλίνθους ὥπτησαν καὶ ἀσφαλτος αὐτοῖς γέγονεν ὁ πηλὸς
 καὶ ἐπυργοποίησαν. προετύπου δὲ ἄρα Νῶε Χριστόν, ὁ μετὰ τὴν
 5 πρώτην γενέσιν ξυλὴν κιβωτῷ δεύτερα ζωῆς διασώσας σπέρματα
 καὶ μετὰ τὸν Ἀδὰμ ἀρχηγὸς κόσμου δι' ἀρετὴν καταστάς, τὸν τῆς
 καινῆς κτίσεως ἀρχηγόν τε καὶ γενεσιουργὸν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς νέαν
 κιβωτόν, τὴν ἐκκλησίαν, τῷ τοῦ σταυροῦ ξύλῳ συμπήξαντα καὶ ταύ-
 τη κατακλύσαντα μὲν τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὸν θάνατον θανατώσαντα,
 10 ζωὴν δὲ καὶ σωτηρίαν αἰώνιον ἡμῖν πηγάσαντα δι' ἀναγεννήσεως τῆς
 ἐν τῷ βαπτίσματι καὶ τῆς ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ἀναστάσεως. ἐσοφίσαντο
 δὲ καὶ μετὰ Χριστόν καὶ τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα τρόπον ἄλλον πυρ-
 γοποιῆσαι πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, πλατύτερον ἔδου πυλῶν στόμα κα-
 τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐσεβείας διάραντες, καὶ τὸ μὲν εἰς οὐρανὸν
 15 θέμενοι, τῇ δὲ γλώσσει τὴν γῆν διαλαδέσθαι φιλονεικότερον ἐπιθέμε-
 νοι, οὐχ ἥκιστα δὲ παρὰ πάντας, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ὁ πολὺς οὗτος τὴν
 ἔξω σοφίαν καὶ μηδενὶ τῶν πρωτείων παραχωρεῖν νεανιευόμενος
 Πρόκλος· οὗτος γὰρ οὐκ Ἀριστοτέλει μόνον καὶ Πλάτωνα, Πυθαγό-
 ρα τε καὶ τοῖς ἄλλοις συνοργιάσας σοφοῖς ἐν τοῖς τῆς ψευδωνύμου
 σοφίας δόγμασιν, ἀλλὰ καὶ δαιμόνων αὐτῶν, οὓς ὡς θεοὺς ἔσεβεν,
 20 αὐτόπτης καὶ μύστης καὶ θεραπευτῆς γνησιώτατος γεγονώς, πῦρ μὲν
 ἀνῆψεν καὶ ὡς εἶχε σφοδρῶς ἐξέκαυσε τὸν κατὰ τῆς εὐσεβείας ζῆλον,
 ἐν τούτῳ δὲ πλίνθους ὥπτησε τοὺς συμφύρτους καὶ παμμιγεῖς ἐκ
 πάσης παιδείας ἑλληνικῆς λογισμούς, οὓς καὶ εἰς ἔνδεκα πρὸς διακο-
 25 σίους ἐπιστήσας κεφάλαια ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ συνθεῖς ἐπύργωσε τῇ ἀλλη-
 λουχίᾳ τῶν λογικῶν ἀποδείξεων ἀντὶ ἀσφάλτου χρησάμενος, καὶ διὰ
 τῆς τοιαύτης κατασκευῆς οὐκ εἰς οὐρανὸν φθάνειν μόνον ἀλλὰ καὶ
 νόας ὑπερβαίνειν τοὺς ὑπερουρανίους τῇ γνώσει καὶ εἰς θεὸν αὐτὸν
 τὴν πάντων ἀρχὴν ἀνατρέχειν καὶ τὸν ἀκατάληπτον καταλαμβάνειν
 30 ἐτόπασεν. ἀλλ' ὁ τοὺς παλαιοὺς τολμητίας καὶ πυργοποιοὺς ἐκείνους
 τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν ἀπείρξας τοῦ ἐγχειρήματος, οὗτος ἂν καὶ
 τὸν νέον τοῦτον πυργοποιὸν τὸν εἰς ὕψος τὸ ὑπερύψιστον ἄμετρα

1-4 cf. Γεν. 11,1-9

9 αἰώνιον ἡμῖν: ἡμῖν αἰώνιον V 12 ἔδου: ἔδου V 19 θεούς: θεὸς P
 21 εὐσεβείας: ἀσεβείας AP 22 ὥπτησε: ὥπτισε AP 27 νόας: ἐννοίας AP
 30 ἀπείρξας V 31 τοῦτον om. AP

καυχησάμενον αὐτὸν ἑαυτῷ ἐπαναστήσας συγγεῖ καὶ συσσεισει καὶ συγκαταρράξει τῷ μηχανήματι καὶ ὅπως σκοπῶμεν.

Ἀρχόμενος ὁ σοφὸς οὗτος τοῦ προτεθέντος αὐτῷ ἐγχειρήματος εὐθὺς ἐν τῷ πρώτῳ φησὶ θεωρήματι πᾶν πλῆθος μετέχει πη τοῦ ἐνός, 5 ἡμᾶς τάχα τοὺς τῆς τριάδος σκώπτων προσκυνητὰς ὡς πλῆθος πρὸ τοῦ ἐνός ἢ καὶ σὺν τῷ ἐνὶ σέβοντας, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ καὶ πάντῃ μετέχειν τὸ πλῆθος τοῦ ἐνός δείκνυσιν ὡς ὑπὸ τοῦ πλῆθους πάντῃ δηλονότι μετεχομένου τοῦ ἐνός, εἰς εἰκοστὸν δὲ καὶ τέταρτον κεφάλαιον προϊών, πάντῃ ἀμέθεκτον εἶναι τὸ πρῶτον ἐν, καὶ ὁ μόνον ἐν 10 ἔστιν, ἀποδείκνυσιν ὡς ὑπὸ μηδενὸς δηλαδὴ μήτε πλῆθους μήτε ἐνός μετεχόμενον· καὶ οὕτως αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπων ἀλίσκεται οὐκ ἐν τῷ πάντῃ λέγειν ἀμέθεκτον τὸ αὐτὸ καὶ μεθεκτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ τὸ ἐν ποιεῖν πολλὰ διὰ τοῦ τὸ μὲν πρῶτον λέγειν, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τι καὶ τρίτον καὶ ἄλλ' ἅττα πολλοστά· πάντως ἀνάγκη γὰρ τὸ 15 πρῶτον ὑστέρων τινῶν τῶν μετ' αὐτὸ πρῶτον εἶναι. σαφέστερον δὲ περὶ τούτων ἡμῖν διατρανωθήσεται τὰ ἐξεφῆς διασκεπτομένοις κεφάλαια καὶ τὴν ἀφ' ἐκάστου τούτων δοκοῦσαν τῇ καθ' ἡμᾶς πίστει προσίστασθαι δόξαν ἀνακαθαίρουσιν.

Ἰστέον τοιγαροῦν, ὅτι τὰ περὶ ἐνός καὶ πλῆθους τούτῳ ἀποδει- 20 κνύμενα οὐδὲν τὸ παράπαν ἡμῖν εἰς τὸ περὶ τῆς ὑπερτάτου τριάδος προσίσταται, ὅποτε κατὰ τὸν μέγαν εἰπεῖν Διονύσιον καὶ ἐν ἔστι καὶ τρία τὸ παρ' ἡμῶν πρεσβευόμενον καὶ οὔτε ἐν οὔτε τρία ὡς ὑπὲρ πᾶν ἐν καὶ πᾶν πλῆθος ἅτε δὴ καὶ ἀριθμοῦ κρείττον καὶ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν ἐννοιαν ὑπερανεστηκός. ἢ γὰρ ἂν οὐδὲν εἶχεν ὑπὲρ ἡμᾶς τὸ 25 σεμνόν, εἰ νῦν καὶ λόγῳ ἡμετέρῳ κατελαμβάνετο· τὸ δὲ οὐ τὸν ἡμέτερον μόνον διαφεύγει νοῦν ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὑπερουρανίους καὶ αὐτὸ τοῦτο νόας ὄντας, καθὼ καὶ νοερὰ οὐσίαι κάτονομάζονται. τριάς οὖν ἡμῖν ἢ θεότης ὁμολογεῖται καὶ ἡ αὐτὴ μονὰς καὶ τὸ ἐν καὶ οὔτε τὸ τριάς εἶναι ἀρνεῖται τὸ εἶναι τὸ ἐν οὔτε τὸ εἶναι τὸ ἐν ἀρνεῖται 30 τὸ εἶναι τριάς, ἀλλ' ἐξ ἐκατέρου μᾶλλον ἐκάτερον οὐσα βεβαιοῦται. τριάς μὲν γὰρ ἔστιν, ἀλλ' οὐκ ἀριθμῷ μετρούμενη, ἀλλ' ἡ πάσης τριάδος ὑποστάτις καὶ ἀριθμὸν πάντα μετροῦσα, διὸ οὐδὲ τριάς ὑπαρίθ-

21sq. cf. *Περὶ θεῶν ὀνομ.*, XIII, 3 (P.G. 3, 980CD)

2 συγκαταράξει V 6 καί: ὡς V 14 ἄλλ' ἅττα: ἀλλάτα AP 16 τούτων:

τούτου AP 20 οὐδέν: οὐδὲ V 29 τὸ pr.: τῷ AP τριάς εἶναι: εἶναι τριάς A 29 τὸ εἶναι alt.: τῷ εἶναι AP

μιος, ἵνα καὶ πλῆθος λεχθῇ, ἀλλὰ τριάς ἢ μία καὶ μόνη καὶ ταῦτα οὐ κατὰ μετοχὴν τοῦ ἐνός (ὑπαρίθμια γὰρ τὰ τοιαῦτα καὶ τῷ πλήθει σύστοιχα), ἀλλ' ὡς αὐτὸ τὸ ἐν. πάλιν ἔστι μὲν τὸ ἐν, ἀλλ' οὐκ ἄγονον οὐδὲ πᾶμπαν ἀκίνητον, ἀλλ' αὐτὸ τὸ πάσης αἰτίον γονιμότητος καὶ 5 κινήσεως, διὸ καὶ τὸ καθ' αὐτὸ γόνιμον καὶ τὸ μόνον καὶ πρῶτιστον αὐτοκίνητον, ἵνα μὴ τῶν ἐξ αὐτοῦ καλλίστων ἀποστερηται. εἰ γὰρ ἄγονον, πόθεν τοῖς ἄλλοις ἢ γονιμότης, καὶ εἰ ἀκίνητον, πόθεν ἢ κίνησις; ἢ γὰρ ἄλλο τι δοτέον εἶναι τὸ τούτων αἰτίον καὶ οὕτως οὐκ ἐν ἂν εἴη τὸ πάντων αἰτίον, καὶ εἰ τὸ πάντων αἰτίον ἐν καὶ γόνιμον, αὐτὸ 10 καὶ αὐτοκίνητον ἀνάγκη εἶναι. διὰ τοῦτο μονάς, φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινήθεισα μέχρι τριάδος ἔσθι. διότι γοῦν ἐν καὶ τοῦτο γόνιμόν τε καὶ αὐτοκίνητον, διὰ τοῦτο καὶ τρία, καὶ διότι τρία (καὶ ταῦτα οὐκ ὑπαρίθμια ἀλλ' ὑποστατικά παντός ἀριθμοῦ), διὰ τοῦτο καὶ ἐν, μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ἐν καὶ αὐτὴ ἢ τριάς ἢ 15 μόνη καὶ ὑπερούσιος.

α'. Πᾶν πλῆθος μετέχει πη τοῦ ἐνός... (2,1-14)

Οὕτω τοίνυν τὰ περὶ πλῆθους τῷ σοφῷ τούτῳ δεικνύμενα οὐδὲν ἡμῖν ἐν τοῖς περὶ τῆς θείας τριάδος λόγοις προσίσταται. τριάς μὲν γὰρ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τριάδα καὶ πλῆθος καὶ ἀριθμὸν ἅπαντα· οὐκ οὐκ οὐδὲ τῷ παντὶ πλήθει συνυπάγεται, ἵνα καὶ μετέχη τοῦ ἐνός, ἀλλὰ 20 παντὸς πλῆθους ὑπερεξήρηται, καὶ οὐ μετέχει τοῦ ἐνός, ἀλλ' αὐτὴ ἔστι τὸ ἐν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ πᾶν ἐν, διὸ καὶ οὐκ ἐν οὐκ ὡς ὑποδεε- στέρα τοῦ ἐνός ἀλλ' ὡς ὑπερεξηρημένη τοῦ ἀντιδιηρημένου τῷ πλήθει ἐνός καὶ ταύτῃ ὁμοταγοῦς αὐτῷ καὶ ὁμογενοῦς. καὶ γοῦν ἡ ἀπόδειξις 25 τοῦ προκειμένου προβλήματος ἐκ διαιρέσεως πρόεισιν· ἕκαστον γὰρ, φησὶ, τῶν πολλῶν, διελοῦσα τὸ πλῆθος εἰς τὰ καθ' ἕκαστον ἐξ ὧν συντέθεται καὶ εἰς ἃ διαιρεῖσθαι δύναται· εἴτα τὸ καθ' ἕκαστον ὑπο- θεμένη ἢ ἐν ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἢ οὐκ ἐν, συμπαραλαβοῦσα τῇ διαι- ρέσει καὶ τὸ τῆς ἀντιφάσεως ἀξίωμα· εἴτ' αὐθις ὁμοίως τὸ οὐκ ἐν

11 Γρηγ. Ναζ. Λογ. 29 (PG 36, 76B) 16 ante Procli cap. add. tit. πρόκλου διαδόχου πλατωνικοῦ φιλοσόφου στοιχειώσις θεολογική, κεφάλαια σια' codd.

4 γονιμότητος: γονιμό^{τως} A: γονιμότητος P ὑπαρίθμια: ὑπάριθμα AP 27 ὑποθεμένη: ὑποθεμένου AP

ὑποδιελούσα, δηλονότι τὸ ἀντιδιαίρεθὲν τῷ ἐνί, εἷς τε πολλὰ καὶ οὐδέν. δηλὸν οὖν ὡς τὸ ἐν ἐκεῖνο τὸ τοῦ ἐνὸς προεξηρημένον τοῦ ἀντιδιηρημένου καὶ συντεταγμένου τῷ πλήθει οὐ συμπαρείληπται τῇ ἀποδείξει, ἐπεὶ καὶ καθόλου πάσης ὑπερανέστηκε διαιρέσεως τε καὶ
 5 ἀποδείξεως· καὶ πρὸς ἐκεῖνο καὶ τὸ τῆς ἀντιφάσεως διαπίπτει ἀξίωμα. τοιγάρτοι καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιτρέπομεν νῶ μεμυκόνσιν αὐτῷ καὶ παντάπασιν ἀργοῦσι προσιέναι τοῖς ὅμμασι μηδεμίαν προβαλλομένην νόησιν· οὐδὲν γὰρ οὕτω νοήσει. καὶ τί λέγω περὶ τοῦ ἡμετέρου νοός, ὃς διὰ τὴν σύζυγον αἰσθησιν καὶ τὸ σῶμα ταῖς ὑλικάς φαντασίαις
 10 συμπέφυρται, ὅπου γε καὶ περὶ τῶν ἄλλων καὶ θείων νόων ἔστιν εἰπεῖν μηδ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς πρώτους νόας καθ' ἑαυτούς, τουτέστι νοερῶς, προσιέναι τοῖς ὑπὲρ ἑαυτούς καὶ θείοις, ἀλλ' ἑαυτῶν ἐξισταμένους καὶ τὰς κατ' αὐτοὺς νοερὰς ὅψεις μόνοντας οὕτω προσβάλλειν τοῖς ὑπερθεάτοις θεάμασιν, ὡς ἐπὶ τῶν νοερωτάτων Σεραφίμ
 15 ἢ τε διὰ τῶν μέσων πτερυγῶν πτήσις δηλοῖ καὶ ἡ διὰ τῶν ὑπερτέρων τῶν προσώπων κατακάλυψις. τοῦτο γοῦν καὶ περὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς νοῦ φησιν ὁ ἱερὸς Διονύσιος, ὅτι τὴν μὲν ἔχει δύναμιν εἰς τὸ νοεῖν, δι' ἧς τὰ νοητὰ βλέπει, τὴν δὲ ἔνωσιν, δι' ἧς συνάπτεται πρὸς τὰ ἐπέκεινα ἑαυτοῦ. κατὰ ταύτην οὖν, φησί, τὰ θεῖα θεωρητέον, οὐ καθ' ἡμᾶς,
 20 ἀλλ' ὅλους ἑαυτοὺς ὅλων ἑαυτῶν ἐξισταμένους καὶ ὅλους θεοῦ γινόμενους· κρεῖττον γὰρ εἶναι θεοῦ καὶ μὴ ἑαυτῶν. τούτῳ τοιγαροῦν τῷ θείῳ πατρὶ καὶ τοῖς κατὰ τοῦτον ἀληθινοῖς θεολόγοις, αὐτοῖς τε τοῖς αὐτόπταις τοῦ θεοῦ λόγου καὶ ὑπηρέταις καὶ ἡμεῖς ἐπόμενοι πᾶσαν αἰσθησιν, πᾶσαν νόησιν, πᾶσαν ἐπιστημονικὴν καὶ λογικὴν μέθοδον
 25 μετ' αὐτῆς τῆς νοερᾶς ἡμῶν δυνάμεως ἀποσκευαζόμενοι καὶ οὕτως ὅλοι ὅλων ἑαυτῶν ἐξιστάμενοι οὕτω τῇ θεωρίᾳ τῶν θείων προσβαίνομεν σιγῇ μὲν τὰ ἄρρητα σέβοντες ἐκεῖνα δὲ μόνα καὶ φρονούντες πιστῶς καὶ ὁμολογοῦντες ἅπερ ὁ μονογενὴς υἱός, κατὰ τὴν θεολόγον φωνήν, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ πατρός, ἐν τῇ πρὸς ἡμᾶς ἀρρήτῳ
 30 ἐνώσει ἀπορρήτως ἡμῖν ἐξηγήσατο, ἔτι δὲ καὶ ὁ κατ' αὐτὸν ἄλλος παράκλητος, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἐμπνεύσας ὑπανέμνησε καὶ προσεβεβαίωσεν ἅπερ ἔστιν ἡ πίστις ἡμῶν, πα-

17-21 *Περὶ θείων ὀνομ.* VII,1 (P.G. 3, 865C-868A) 28-30 *Ἰω.* 1,18 30-32 cf. *Ἰω.* 14,26

6 αὐτῷ: αὐτὸ AP 24 καὶ om. P 26 προσβαίνομεν: προβαίνομεν AP

τῆρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, μία θεότης ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν, εἶπουν τριάς ἢ αὐτὴ καὶ μονάς.

6'. Πᾶν τὸ μετέχον τοῦ ἐνὸς καὶ ἓν ἐστὶ καὶ οὐχ ἓν... (2,15-25)

5 Εἰ καὶ ἓν φαμεν εἶναι τὴν τριάδα καὶ οὐχ ἓν, ἀλλ' οὕτως ὡς μετοχῇ μὲν τοῦ ἐνὸς ἓν οὖσαν, οὐχ ἓν δὲ ὡς μὴ αὐτὸ τὸ ἓν οὖσαν· οὐ γὰρ ἄλλο τι παρὰ ταύτην ἐκεῖνο τὸ ἓν ἀλλ' αὐτὴ ἐστὶ καὶ τριάς καὶ μονάς ὑπερεξηρημένη καὶ παντὸς πλήθους καὶ πάσης μονάδος. καὶ εἴ τι ἓν ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι, μετοχῇ ταύτης ἐστὶν ἓν, καὶ εἴ τι πλήθος, 10 μετοχῇ ταύτης διακέκριται τε καὶ ἡνωται, καὶ πᾶσα ἔνωσις καὶ πᾶσα διάκρισις ἐκ ταύτης πρόεισι καὶ οὐδὲ πρώτην αὐτὴν ἀξιούμεν καλεῖν, ἵνα μὴ δῶμεν καὶ δεύτερα εἶναι καὶ τρίτα ἅττα τὰ μετ' αὐτήν· οὐ γὰρ συναριθμεῖται οὐδὲ συντάττεται ὅλως ἡ ποιητικὴ πάντων αἰτία τοῖς ἐξ αὐτῆς πεποιημένοις ἢ γινόμενοις.

15 γ'. Πᾶν τὸ γινόμενον ἐν μεθέξει τοῦ ἐν, γίνεταί ἓν... (4,1-8)

Οὐδὲν οὐδὲ τὸ τρίτον τοῦτο κεφάλαιον πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς πίστιν. οὐ γὰρ γίνεται ποτε ἐν ἡ ὑπερτάτῃ μονάς καὶ τριάς ὡς ἄρα μὴ οὐσά ποτε ἓν, ἀλλ' ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἓν, οὐ μεθέξει τὸ ἓν εἶναι πάσχουσα 20 οὐδ' ἐκ τοῦ μὴ ἐνὸς γινόμενη ἐν· ὑπὸ χρόνον γὰρ πᾶν τὸ γινόμενον, ἢ δὲ οὐ μόνον ὑπέρχρονος ἀλλὰ καὶ ὑπεραιώνιος, ὡς καὶ χρόνων καὶ αἰώνων αἰτία ποιητική. οὐκουν γίνεται ἐν οὐτ' αὐτὴ οὐτέ τι τῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον αὐτῆς τῶν τριῶν ἓν ἐστὶ καθ' αὐτὸ καὶ ἅμα τὰ τρία τὸ ἓν αὐτὸ ἐστίν.

2 εἶπουν: ἡγοῦν V post μονάς add. οὐτε γὰρ ἐξ ἀπειράκις ἀπείρων ἐστὶ τι τῶν ὄντων· τοῦ γὰρ ἀπείρου πλέον οὐκ ἐστὶ, τὸ δὲ ἐκ πάντων ἑκάστου πλέον· οὐτε ἐκ τοῦ μηδενὸς συντίθεσθαι τι δυνατόν· πᾶν ἄρα πλήθος μετέχει πῃ τοῦ ἐνὸς AP cf. *Στοιχ. Θεολ.*, p. 2, 11-14-30 9 ἐν ἐστίν: ἔνεστιν P 13 αἰτία: αἰτίαν V 17 τοῦτο om. V 18 ὑπερτάτῃ: ὑπὲρ ταύτῃ V 20 ὑπὸ χρόνον: ὑποχρόνον A πᾶν om. AP

δ'. Πάν τὸ ἡνωμένον ἑτερόν ἐστι τοῦ αὐτο-
ενός... (4,9-18)

Ὅπερ ἡμῖν ἤδη εἴρηται τῆς ὑπερνωμένης τριάδος καὶ ἕκαστον
τῶν τριῶν ἐν αὐτὸ καθ' αὐτὸ καὶ ἅμα τὰ τρία τὸ ἐν αὐτό, φεύγοντα
5 κὰν τῇ ἐνώσει τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν διαίρεσιν ἐν τῇ διακρίσει ὡς ὑπὲρ
ἅπαν ἐν τε καὶ πλήθος ὑπερανωκισμένα καὶ πάσης ἐνώσεως καὶ πά-
σης διακρίσεως τῆς ἐν τοῖς οὖσι μετ' αὐτὰ θεωρουμένης ὑπεριδρυμέ-
να κατὰ τὴν πρώτην ὑπόθεσιν, ἣτις ἔλκει τὸ ἀναγκαῖον ἐκ τοῦ μὴ δεῖν
τὸ παρακτικὸν πάντων αἴτιον τοῖς ἐξ αὐτοῦ παραγομένοις συντάττε-
10 σθαι... οὐ τοίνυν συντάττεται τοῖς ἡνωμένοις τὸ ὑπερνωμένον οὐδὲ
τοῖς πᾶσιν ἢ τῷ παντὶ τὸ ὑπὲρ τὸ πᾶν. οὐδὲν οὖν οὐδὲ τοῦτο τὸ
κεφάλαιον πρὸς τὴν ὑπερνωμένην καὶ ὑπερούσιον τριάδα, οὔτε μὴν
ἢ τούτου ἀπόδειξις εἰς ἐκείνην προχωρεῖ· οὐ γὰρ ἐκείνη μετέχει πη
τοῦ ἐνός οὐθ' ὅλως μετέχει τινὸς ἑτέρου παρ' ἑαυτὴν, αὐτὴ οὖσα αὐτὸ
15 τὸ ἐν καὶ ὅλη καὶ καθ' ἕκαστον τῶν αὐτῆς καὶ ἥς τᾶλλα πάντα μετέ-
χει, τὰ τε ἡνωμένα τὰ τε διακεκριμένα καὶ ἀπλῶς τὰ ὅπως οὖν ὄντα.

Ἔοικεν ὁ σοφὸς οὗτος ὡς περὶ μεριστοῦ τινος προάγειν τὸν λόγον
τῆς ἀποδείξεως, εἰς ἀδύνατον ἀπάγων τὸ εἶναι τὸ αὐτοὲν ἐν τε καὶ
οὐχ ἐν, ὡς ἄρα τοῦ ἐνός μέρους ὄντος τοῦ συναμφοτέρου, ὅπερ ἐστὶ
20 τὸ ἐν καὶ οὐχ ἐν· ἀλλὰ τὸ καθ' ἡμᾶς αὐτοὲν λέγεται μὲν καὶ ἐν καὶ οὐχ
ἐν, οὐχ οὕτως δὲ ὡς μερίζεσθαι εἰς τὸ ἐν καὶ τὸ οὐχ ἐν ὡς ἄλλο καὶ
ἄλλο, ἀλλ' ἐν μὲν ὡς αὐτὸ τὸ ὑπέρτατον ἐν, οὐχ ἐν δὲ τὸ αὐτὸ πάλιν ἐν
καθ' ὑπεροχὴν ἀπαράβλητον παντὸς ἐνός. αὐτὸ δὲ τοῦτ' εἶναι κατὰ
τὰ αὐτὰ καὶ τὴν τριάδα φάμεν οὐ μερίζοντες διὰ τὴν τριάδα τὸ ἐν
25 οὐδὲ διὰ τὸ ἐν τὴν τριάδα συγγέοντες, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τηροῦντες
ἀμέριστον κατὰ τὴν μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν καὶ τὰ τρία διακρίνον-
τες ὡς ἀσυγχύτως ὑπερνωμένα.

ε'. Πάν πλήθος δεύτερόν ἐστι τοῦ ἐνός... (4,19 -
6, 21)

30 Τὸ ὑπὲρ πᾶν πλήθος καὶ πᾶν ἐν προϋφεστὸς καὶ ἅμα τρία τε καὶ

7 τῆς: τοῖς V θεωρουμένης: θεωροῦ^{μεν} V 9 παρακτικόν: πρακτικόν P
13 ἐκείνην: ἐκεῖνα V 20 αὐτοέν: αὐτὸ ἐν V: αὐτο ἐν A 25 τηροῦντες:

θεωροῦντες V 27 post ὑπερνωμένα add. ἐκ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς ἢ
ἀπόδειξις V: in marg. A

ἐν ὑπερὸν οὔτε ὡς πλήθος τοῦ ἐνός οὔτε ὡς ἐν τῶν τριῶν ἢ δεύτερόν
ἐστὶν ἢ προϋφέστηκε, ὅπερ ἐστὶν ἢ παρ' ἡμῶν προεσθευομένη μονάς
ἅμα καὶ τριάς, ἣτις οὔτε πλήθος λέγοιτ' ἂν ὅλως (πῶς γὰρ ἢ μονάς;) οὐθ'
5 ἁπλῶς ἐν, ἐπεὶ καὶ τριάς, οὐτ' οὖν ὡς πλήθος δευτέρα ἐστὶ τοῦ
ἐνός, οὔτε τούτου μὴ δοθέντος ἢ παρὰ τοῦ σοφοῦ τούτου εἰσαγομένη
εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγή λαμβάνει χώραν, ἵνα μετέχη τοῦ πλήθους τὸ
ἐν. ὅρα δὲ ὅτι κἀνταῦθα τὴν γένεσιν τῷ περὶ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ πλή-
θους παρεμβάλλει λόγῳ, ἣτις οὐχ ἀρμόζει τοῖς αἰδίοις καὶ ταῖς ἀρ-
χαῖς, λέγων εἴπερ, πρὶν γένηται ἐν, ἐστὶν ἐκεῖνο πλήθος, ὡς ἐντεῦθεν
10 ἀλίσκεσθαι τὰς περὶ τῶν ὑπὲρ ἡμᾶς ἀποδείξεις ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ
ὑστέρων ποιούμενος. μετὰ δὲ τὸ δεῖξαι ἀδύνατον τὸ εἶναι πλήθος πρὸ
τοῦ ἐνός, ἐπαγωνίζεται δεῖξαι, ὅτι οὐδὲ σύστοιχόν ἐστι τῷ ἐνὶ τὸ
πλήθος, πάλιν δὲ χρόνον παρενείρει τῷ περὶ τῶν ἀρχῶν λόγῳ, τὸν
γενέσει καὶ φθορᾷ σύνδρομον χρόνον, λέγων μὴδὲν κωλύειν ἅμα εἶ-
15 ναι τὸ ἐν καὶ τὸ πλήθος καὶ συστοιχεῖν οὕτως ἀλλήλοις. τὸ μέντοι ἅμα
ταῦτ' εἶναι τῇ φύσει καὶ ἀλλήλοις σύστοιχα διὰ τῶν ἐξῆς δείκνυσιν
ἀδύνατον ὄν. καὶ πρῶτον μὲν ὅτι ἀδύνατον μὴ πάντῃ μετέχειν τὸ
πλήθος τοῦ ἐνός· εἴτα δὲ σκέπτεται εἰ καὶ τὸ ἐν μετέχει τοῦ πλήθους
(οὕτω γὰρ ἂν καὶ εἶεν ἅμα καὶ ἀλλήλοις ὁμόστοιχα, εἰ κοινωνοῖεν
20 ἀλλήλων) καὶ ὥσπερ τὸ πλήθος ἐστὶν ἡνωμένον διὰ τὸ ἐν, οὕτω καὶ τὸ
ἐν πεπληθυσμένον διὰ τὸ πλήθος, ὅπερ ἄλλως ἀδύνατον ὄν δείξας, εἰ
μὴ τι ἑτερον εἴη πρότερον ἀμφοῖν τὸ συνάγον αὐτά· ἀντίκειται γὰρ
ἀλλήλοις καὶ ἀντιδιήρηται καθ' αὐτὰ καὶ οὐ σπεύδει, φησὶν, εἰς
ἀλλήλα. καὶ διὰ τοῦτο συνάγει πρότερον εἶναι τοῦ πλήθους τὸ ἐν καὶ
25 οὕτω πάντοθεν συμπεραίνει τὸ αὐτοὲν εἶναι πρῶτον καὶ πᾶν πλήθος
ἀπὸ τοῦ αὐτοενός. ἀλλὰ καὶ ταῦτα οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς τοὺς τὴν μονάδα
τὴν αὐτὴν καὶ τριάδα τὸ κατ' αὐτὸν αὐτοὲν εἶναι καὶ παντὸς ἐνός τε
καὶ πλήθους τῶν ἀντιδιηρημένων ἀλλήλοις προϋφεστάναι, μᾶλλον δὲ
καὶ ὑποστάτιν εἶναι πιστεύοντας, εἰ μὴ περιττὴ τις ἀδολεσχία.

30 Σημείωσαι ὅτι ἐν τῷ πρώτῳ θεωρήματι ἔδειξεν, ὅτι πῇ μετέχει τοῦ
ἐνός τὸ πλήθος· νῦν δὲ συνάγει ὅτι πάντῃ. καὶ ἴσως λέγοι ἂν ὅτι τὸ
μὲν ἐν οὐ πάντῃ μετέχεται, μᾶλλον γὰρ ἀμέθεκτόν ἐστι, τὸ δὲ πλήθος
πάντῃ ἀντὶ τοῦ καθ' ὅλον ἑαυτὸ μετέχει τοῦ ἐνός.

3 οὔτε scripsi: οὐδὲ V: οὐ τὸ AP
πρὸς A 25 πάντοθεν: πάντοτε AP

6 λαμβάνη P 8 τοῖς: ταῖς VP 11

ς'. Πᾶν πλῆθος ἢ ἐξ ἡνωμένων ἐστὶν ἢ ἐξ ἐνά-
δων... (6,22-30)

Ἐνάδας οὗτος λέγει τοὺς κατ' αὐτὸν θεοὺς καὶ τὸ ἐκ τούτων
σύστημα· πλῆθος ὅθεν καὶ πολυθεϊαν πρεσβεύει, καίτοι τὸ αὐτοὲν
5 δείξας πάντων προϋφεστῶς καὶ μόνον ἐκεῖνο θεὸν ὁμολογεῖν ὀφεί-
λων. ἀλλ' ἐξετράπη τῆς εὐθείας μὴ ἀνασχόμενος ἀκολουθῆσαι Χρι-
στῷ καὶ τῷ τῶν θεοσόφων ἀλιέων κηρύγματι, δι' οὗ τρία τε καὶ ἓν ὁ
πρὸ πάντων θεὸς πιστεύεται, ἀλλ' οὐχ ὅτι τρία διὰ τοῦτο πλῆθος καὶ
οὐ τὸ ἓν, οὐδ' ὅτι τὸ ἐν διὰ τοῦτο οὐ τρία τὸ ὑπὲρ τὸ ἐν καὶ τὸ πλῆθος,
10 ἀλλὰ καὶ ὑπερῆνεται ἐνικῶς τὰ τρία καὶ τὸ ἐν τριαδικῶς ὑπερῆπλω-
ται· πατὴρ γὰρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, εἰς τὰ τρία θεός, ἀλλ' οὐ
τρεῖς θεοί, ἵνα καὶ πλῆθος λέγοντο καθάπερ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν
Ἑλλήνων θεοί. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ πολὺ διαφέροντες ἀλλήλων εἰσάγο-
νται, τούτων δὲ οὐδὲν τὸ διάφορον, ἀλλὰ μία καὶ οὐσία καὶ δύναμις
15 καὶ ἐνέργεια καὶ βουλή καὶ δόξα καὶ βασιλεία καὶ πάντα τὰ θεοπρε-
πῆ προτερήματα, μόναις διακρινομένων ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι,
καθ' ὅς ὁ μὲν, πατήρ, ὁ δέ, υἱός, τὸ δέ, πνεῦμα κατονομάζεται. οὔτε
οὖν ὥς ἐξ ἐνάδων πλῆθος οὔτε πολλῷ μᾶλλον ὥς ἐξ ἡνωμένων ἢ θεία
καὶ ὑπερῆνωμένη τριάς. ὅθεν ἄρα καὶ τοῦδε τοῦ κεφαλαίου τὴν
20 καταδρομὴν διαπέφευγεν.

ζ'. Πᾶν τὸ παρακτικὸν ἄλλου κρεῖττον ἐστὶ τῆς
τοῦ παραγομένου φύσεως... (8,1-28)

Τῆς ὑπερουσίου τριάδος οὐ τὸ μὲν παράγον, τὰ δὲ παραγόμενα
ὥς κτίστης καὶ κτίσματα, ἀλλ' ὁ μὲν προάγων πατρικῶς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ
25 φύσεως, τῶν δὲ ὁ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, ἐν οἷς οὐδεμίαν
χώραν τὸ κρεῖττον εἴληχε καὶ τὸ χεῖρον· παρακτικὸν δὲ ἄλλου ἐστὶ τὸ
παράγον ἄλλο τι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι οἷον τὸ ποιητικὸν
αἷτιον, ὥς ὁ θεὸς τῶν κτισμάτων· παράγει γὰρ πάντα ἐκ μὴ ὄντων εἰς
τὸ εἶναι. οὐ μὴν ὁ πατήρ παράγει τὸν υἱὸν ἢ τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ προάγει
30 τὸν μὲν γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, φυσικῶς ἄμφω. διὸ οὐδὲ κρεῖτ-
των ἐστὶ τῆς τούτων φύσεως οὐδὲ χείρων, ἐκεῖνα δὲ οὐ φυσικῶς

3 ἐνάδας: ἐνάδους A 17 κατονομάζεται V: κατονομάζονται AP 26
ἄλλου: ἄλλον P

ἀλλὰ δημιουργικῶς. ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐπισημαίνεται, διότι ἐν τῇ ἀπο-
δείξει ἀπλῶς παραλαμβάνει ὁ σοφὸς οὗτος τὴν γονιμότητα ἀντὶ τῆς
παραγωγῆς· οὐκ ἐστὶ δὲ ταῦτὸν παραγωγή καὶ γονιμότης, καθ' ἣν ἐκ
τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, τῆς αὐτῆς ἐκείνῃ φύσεως ὄντα,
5 ἄλλη δὲ ἡ δημιουργικὴ καὶ ποιητικὴ, καθ' ἣν ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ
υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τὰ ὄντα πάντα. ἀλλ' οὐδὲ πρὸς σύγκρισιν
ἀρμόζοι ἂν τὸ κρεῖττον καὶ τὸ χεῖρον ἐπὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῶν ποιη-
μάτων λέγεσθαι· ἀσύγκριτα γὰρ ταῦτα πρὸς ἄλληλα. ἀπλοῦν μὲν γὰρ
τὸ θεῖον, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ πᾶσαν ἀπλότητα· αἱ δὲ ὁμοιότητες καὶ
10 ἀνομοιότητες, περὶ ὧς τὸ κρεῖττον καὶ τὸ χεῖρον, κατὰ τὰς ποιότητας
λέγονται, ὡς αἱ ἰσότητες καὶ ἀνισότητες κατὰ τὰς ποσότητας· ἄμφω
δὲ καὶ αἱ ποσότητες καὶ αἱ ποιότητες ἐν τοῖς συνθέτοις θεωροῦνται.
ὅθεν δὲ πᾶσα σύνθεσις ἀπελήλαται, ἐκεῖσε οὔτε τὸ κρεῖττον οὔτε τὸ
χεῖρον, οὔτε τὸ ὅμοιον, οὔτε δὲ τὸ ἴσον οὔτε τὸ ἀνισον χώραν εἴληχεν.
15 Δεῦρο δὴ οὖν ἴδωμεν, εἰ καὶ κατὰ τῆς ἐν τῇ θείᾳ τριάδι θεωρου-
μένης ὑπερισότητος (οὕτω γὰρ εἰπεῖν οἰκειότερον) δυνατόν τῇ αὐτῇ
ἀποδείξει χρῆσασθαι. τὸ προάγων, φησὶν, εἴτουν γεννῶν ἢ προβάλλ-
λον, ἢ ἴσον ἑαυτῷ γεννᾷ ἢ ἀνισον· ἀρκέσει δὲ πάντως τὰ πρὸς τὴν
γέννησιν δειχθέντα καὶ πρὸς τὴν πρόβλησιν. ἀλλ' εἰ μὲν ἴσον, καὶ τὸ ἐξ
20 ἐκείνου γεννώμενον ἴσον ἑαυτῷ πάντως γεννᾷ· οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἴσον
εἴη· κακεῖνο πάλιν ἴσον ἄλλῳ καὶ τοῦτο εἰς ἄπειρον· ὅπερ ἀδύνατον
πρὸς τῷ καὶ πάντα οὕτως ἴσα συμβαίνειν εἶναι. εἰ δ' ἀνισον, ἢ μείζον
τοῦ γεννῶντος ἢ ἔλαττον· ἀλλὰ μείζον ἀδύνατον· ἔλαττον ἄρα. ἀλλ' ὥ
τᾶν ὁ τοιαῦτα συλλογιζόμενος ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀπόσου καὶ ἀμεγέ-
25 θους τριάδος ἀνοίκειον τὸ ἴσον λέγεσθαι καὶ τὸ ἀνισον· οὐδέτερον
γὰρ τούτων ἐκείνη, ὡς ὑπερμεγέθης καὶ ὑπεράριθμος, καθὰ καὶ ἥδη
καλῶς ἡμῖν εἴρηται. εἰ δὲ καὶ καταχρώμενοι τοῖς ὀνόμασιν, ἐστὶν ὅτε
ταῦτα μεταφέροντες εἰς ἐκείνην καὶ ἴσην αὐτὴν ἑαυτῇ καὶ πάλιν ἀνι-
σον λέγομεν, οὐκ ἐντεῦθεν ἑαυτοῖς ἐναντιούμενοι ἀλισκόμεθα. οὐ
30 γὰρ κατὰ ταῦτόν, ἀλλὰ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο τὰ ἐναντία ἀποφαινόμε-
θα· τὸ μὲν γὰρ κατὰ τὴν ὑπερφυᾶ φύσιν τὸ ἴσον, θάτερον δὲ τὸ τῶν
προσώπων διάφορον. ἴσα μὲν γὰρ τὰ τρία τῇ κατ' αὐτὰ οὐσίᾳ καὶ
φύσει, μείζων δὲ ὁ πατήρ τῶν ἐξ αὐτοῦ λέγεται, ὡς αἷτιος ἐκείνων

33 cf. Ἰω. 14,28

14 δὲ om. AP 21 ἄλλω: ἄλλο V 23 ἔλαττον: ἔλαττο A 24 ὁ om. A
30 κατὰ ταῦτόν: κατ' αὐτόν AP

αἰτιατῶν. ἡ σὺ οὐκ ἴσος εἶ κατὰ τὴν φύσιν τῷ σῷ πατρί, ἀλλὰ καὶ ἄνισος· ἐκείνος μὲν γὰρ ἐγέννησέ σε, σὺ δὲ οὐκ ἐκείνον πάντως, ἴσως δὲ οὐδ' ἄλλον, ἀλλ' οὐ παρὰ τοῦτο καὶ ἡ κατὰ φύσιν πρὸς τὸν πατέρα ἰσότης ἀρνεῖται σοι· παῦσαι λοιπὸν καὶ κατὰ σαυτοῦ τὰ τοιαῦτα
5 πλέκων σοφίσματα.

Σημείωσαι, ὅτι καὶ ἀρχόμενος τοῦ προβλήματος καὶ συμπεραίνων, πᾶν, φησί, τὸ παράγον, ὡς πολλῶν ὄντων τῶν παραγόντων. εἰ δὲ μηδὲν ἕτερόν ἐστι τὸ παράγον ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι πλὴν τοῦ θεοῦ, μάτην ἄρα κἀνταῦθα τὸ πᾶν παρείλκυται· ἀνάρμοστον γὰρ
10 ἐπὶ τοῦ ἐνὸς τὸ πᾶν λέγεσθαι.

η'. Πάντων τῶν ὁπωσοῦν τοῦ ἀγαθοῦ μετεχόντων ἡγεῖται τὸ πρῶτως ἀγαθὸν καὶ ὁ μηδὲν ἐστὶν ἄλλο ἢ ἀγαθόν... (8,29-10,13)

Οὐδὲ τὸ πρῶτως οἰκεῖον λέγειν ἐπὶ θεοῦ, εἴπερ τὸ πρῶτον πρὸς
15 δευτέρον καὶ τρίτον καὶ ἐφεξῆς ἐκλαμβάνεται· ἀσύντακτον γὰρ πάντη καὶ ἀσύγκριτον τὸ θεῖον πρὸς πάντα τὰ ὄντα. κάλλιον δὲ πᾶν ὁ περὶ αὐτοῦ λέγεται, ὑπεροχικῶς καὶ κατεξαίρετον λέγεσθαι, καθὰ καὶ τῷ μεγάλῳ Διονυσίῳ δοκεῖ, οἷον ὑπέρφωτον, ὑπέρσοφον, ὑπερούσιον, οὕτω δὲ καὶ ὑπεράγαθον· διὸ καὶ αἱ ἀποφάσεις ἐπ' αὐτοῦ
20 μᾶλλον ἢ αἱ καταφάσεις κατὰ τὸν αὐτὸν ἅγιον ἀληθεύονται. πρῶτως δὲ ἀγαθὸν λέγοιτ' ἂν κυρίως κατὰ τὴν εἰρημένην ἔννοιαν τὸ πρῶτως μετέχον ἐκείνου τοῦ ὑπεραγάθου καὶ αὐταγάθου, οὗ καὶ πάντα ἐφίεται καὶ πάντα μετέχει, τὰ μὲν πρῶτως, τὰ δὲ δευτέρως, καὶ ἐφεξῆς. αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὑπερὸν ὡσαύτως καὶ αὐτοόν ἐστι, καθὼ καὶ πρὸς
25 Μωϋσῆν, ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ ὢν. οὐκ οὐκ ἕτερον οὐδ' ἀπεξενωμένον τοῦ ἀγαθοῦ τὸ ὄν οὐδὲ μετέχον, ἀλλ' αὐτὸ ὄν αὐτοόν τε καὶ αὐτάγαθον· διὸ καὶ ὡσπερ τοῦ ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ τοῦ εἶναι πάντα ἐφίεται. ἀλλ' ἡμεῖς οὐ τι τῶν ὄντων ταῦτόν εἶναι φαμεν τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τῷ ἀπλῶς καὶ ἀπολύτως ὄντι καὶ οὐ πάντα ἐφίεται, περὶ οὗ καὶ ὁ Θεολό-
30 γος φησὶ Γρηγόριος· ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι, οἷόν τι πέλαγος οὐσίας ἁπειρον καὶ ἀόριστον. οὕτω δὲ καὶ τὸ ὄν καὶ

18 cf. *Περὶ θεῶν ὀνομ.* II, 3; P.G. 3, 640B 20 cf. *Περὶ οὐρ. ἱεραρχ.* II, 3; P.G. 3, 141A 25 *Ἐξοδ.* 3,14 30-31 Γρηγ. Ναζ. *Λόγ.* 38, PG 36, 317B

2 ἴσως: ἴσθι V 25 ἀποξενωμένον AP 26 αὐτάγαθον: ἀγαθόν AP

τάγαθον λέγοντες τὸν θεόν, οὐκ αὐτὰ ταῦτ' εἶναι τὴν οὐσίαν αὐτοῦ νοοῦμεν· ἄρρητος γὰρ ἐκείνη πάντη καὶ ἄγνωστος· διὸ καὶ οὐχ ἀπλῶς ταῦτα, ἀλλὰ μετὰ τῆς ὑπεροχῆς αὐτὸν ὀνομάζομεν ὑπερούσιον, ὑπε-
5 ράγαθον καὶ τᾶλλα ὡσαύτως. οὗτος δὲ περὶ μερικοῦ τινος ὄντος τὸν λόγον ποιήσας ἐκ τοῦ μερικοῦ εἰς τὸ καθόλου καὶ τὸ ἀπλῶς ὄν ἀνατρέχει, ἀσυλλογίστως συλλογιζόμενος καὶ ψευδὲς οὕτω συνάγων συμπέρασμα. καὶ ὅρα ὅπως πλέκει τὸν παραλογισμόν· πρῶτον μὲν ἐκ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς· τό τι ὄν ταῦτόν τῷ ἀγαθῷ, τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, ὅπερ, ὡς αὐτῷ δοκεῖ, ἄτοπον. ἀλλ' ἐὰν
10 εἶπεν ἐν τῇ προτάσει, ὅτι τὸ ἀπλῶς ὄν, ἥτοι τὸ ταῦτόν τῷ ἀγαθῷ, οὐκ ἐφίεται ἑαυτοῦ, καὶ συνεπέρανεν, ὅτι τὸ ἀπλῶς ὄν, ἥτοι τὸ ταῦτόν τῷ ἀγαθῷ, οὐκ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, οὐκ ἂν ἦν ἄτοπον τὸ συμπέρασμα (οὐδὲν γὰρ ἑαυτοῦ ἐφίεται)· εἶτα δὲ καὶ ἐξ εὐθείας· τό τι ὄν ἕτερον παρὰ τὸ ἀγαθόν, ἥτοι οὐ ταῦτόν τῷ ἀγαθῷ, ὡς μὴ μόνον μερικὴν
15 εἶναι τὴν πρότασιν, ἀλλὰ καὶ ἀποφατικὴν· τὸ ἀγαθὸν οὐκ ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ. ὅτι δὲ ἀσυλλόγιστοι αἱ τοιαῦται συζυγίαι τῶν προτάσεων, παντὶ που δῆλον τῷ καὶ μετρίως τῆς λογικῆς πραγματείας ἀψαμένῳ. ὁ δὲ ἀνεπίληπτος συλλογισμὸς καὶ ἤδη ἡμῖν εἴρηται· τὸ ἀπλῶς ὄν ταῦτόν τῷ ἀπλῶς ἀγαθῷ· τὸ ἀπλῶς ἀγαθὸν οὐκ ἐφίεται ἑαυτοῦ· τὸ
20 ἄρα ἀπλῶς ὄν οὐκ ἐφίεται ἑαυτοῦ. οὐκοῦν καὶ σὺ τὸ πρῶτως τῷ ἀγαθῷ προστιθείς ἐλαττοῖς τὸ ἀγαθόν.

θ'. Πᾶν τὸ αὐταρκες ἢ κατ' οὐσίαν ἢ κατ' ἐνέργειαν κρείττον ἐστὶ τοῦ μὴ αὐτάρκους ἀλλ' εἰς ἄλλην οὐσίαν ἀνηρτημένου τὴν τῆς τελειότητος οὐ-
25 σίαν... (10,14-28)

Εἰ πάντα ἐφίεται τοῦ ἀγαθοῦ, πᾶν δὲ τὸ ἐφιέμενόν του ἐπιδεές ἐστὶ ἐκείνου, οὐ ἐφίεται, πάντα ἄρα ἐπιδεῖ ἐστὶ τοῦ ἀγαθοῦ· οὐδὲν δ' ἐστὶ ἐπιδεές αὐταρκες· οὐδὲν ἄρα τῶν πάντων αὐταρκες, ἀλλ' ἢ μόνον τὸ ὑπὲρ πάντα καὶ ὁ μόνον τάγαθόν ἐστι καὶ ὑπεράγαθον, καὶ οὐ
30 μεθέξει καὶ τᾶλλα ἀγαθὰ ἐστὶ τε καὶ λέγεται, καὶ οὐ πάντα ἐφίεται, ὡς ἐκείνου ἐπιδεῖ.

Οὐδὲν αὐτὸ ἑαυτῷ τι παρέχει, ἀλλ' ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ παρέχον,

1 οὐκ αὐτά: οὐ κατὰ AP 9 αὐτῷ: αὐτό AP 12 post ἀγαθῷ add. τὸ ἀγαθόν V 10 ἥτοι: καίτοι P 15 ἀποφατικὴν: ἀποφαντικὴν V 20 οὐκοῦν - 21 τὸ ἀγαθόν om. V 30 ἀγαθὰ: ἀγαθόν V 32 παρέχει V

ἄλλο δὲ τὸ λαμβάνον. οὗτος δὲ αὐτὸ ἐαυτῷ παρεκτικὸν εἶναι τοῦ εὖ
τὸ αὐταρκές φησιν εἰς ταῦτόν ἄγων τὸ παρέχον καὶ τὸ λαμβάνον,
ὅπερ οὐθ' ἡμῖν οὔτε τῇ κοινῇ ἐννοία δοκεῖ, οὔτε περὶ τοῦ αὐτάρκους
ἀρμόζει λέγεσθαι· τοῦτο γὰρ οὐ λαμβάνει, ὡς πρότερον δηλαδὴ μὴ
5 ἔχον, ἀλλ' ἔχειν αἰετὸ ἀγαθὸν δικαιοῖτ' ἂν λέγεσθαι, μᾶλλον δὲ αὐτὸ
εἶναι τὸ ἀγαθόν, ὡς ἤδη ἡμῖν εἴρηται, καὶ τοῖς ἄλλοις παρ' ἐαυτοῦ
παρέχειν τὸ εὖ.

ι'. Πᾶν τὸ αὐταρκές τοῦ ἀπλῶς ἀγαθοῦ καταδεέ-
στερόν ἐστι... (10,29-12,7)

10 Εἰ μόνον τὸ αὐτάγαθον αὐταρκές, ὅτι καὶ μόνον ἀνενδεές, καὶ
ὅπερ ἀνενδεές τοῦτο καὶ αὐταρκές καὶ αὐτάγαθον, ταῦτόν ἂν εἴη τὸ
αὐτάγαθον καὶ τὸ αὐταρκές· τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ τὸ ἀπλῶς ἀγαθόν·
οὐκ οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο τὸ ἀπλῶς ἀγαθόν καὶ τὸ αὐταρκές, οὐδ' ἄρα τὸ
μὲν κρείττον, τὸ δὲ ὑποδεέστερον. οὗτος δὲ τὸ πλήρες καὶ τὸ αὐταρ-
15 κές ταῦτόν εἶναι φησιν· οὐκ ἐστὶ δὲ· πλήρης μὲν γὰρ πᾶσα ἡ γῆ τῆς
δόξης τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' οὐκ καὶ αὐτάρκης· οὐ γὰρ παρ' ἐαυτῆς ἔχει
τὸ ἀγαθόν· καὶ πάντα πληροὶ ὁ θεός, ὥστε καὶ πάντα πλήρη τῆς τοῦ
θεοῦ ἀγαθότητος, ἀλλ' οὐκ καὶ αὐτάγαθα· οὐ γὰρ παρ' ἐαυτῶν ἔχει
τὸ ἀγαθόν· πῶς γὰρ ἂ κατὰ μετοχὴν ἐκείνου καὶ ἐστὶ καὶ ἀγαθὰ
20 ἐστίν, ὡς καὶ οὗτός φησι παρὰ πόδας ἀντιφθεγγόμενος ἐαυτῷ; οὐδ'
ἄρα αὐτάρκης, ὅποτε καὶ πάντα ἐπιδεῖ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστὶ. μόνον ἄρα τὸ
θεῖον αὐταρκές, ἐπεὶ καὶ μόνον ἀνενδεές καὶ αὐτάγαθον. καὶ πάντα
μὲν πλήρη, καθόσον ἕκαστα χωρεῖ, μετέχοντα τῆς ἐκ τοῦ ὑπεραγάθου
προχομένης ἀγαθότητος, ἐκείνο δὲ ὑπερπλήρες, ὡς ὑπερβλύζον καὶ
25 προχέον τὴν οἰκείαν ἀγαθότητα καὶ τὰ πάντα πληροῦν. οὕτω δὲ καὶ
ὑπεραύταρκές λέγοιτ' ἂν, καθὰ καὶ τῷ μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ
δοκεῖ, ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔρκει τῇ ἀγαθότητι, λέγοντι, τοῦτο τὸ κινεῖσθαι
μόνον τῇ ἐαυτῆς θεωρίᾳ, ἀλλ' ἔδει χεθῆναι τὸ ἀγαθὸν καὶ ὁδεῦσαι.
δηλον γὰρ ὡς ἡ ἀπόφασις, τὸ οὐκ ἔρκει, οὐ κατὰ στέρησιν αὐταρ-
30 κείας εἴρηται τῷ μεγάλῳ τούτῳ πατρί, ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν, ὡς καὶ
πᾶσα ἀπόφασις ἐπὶ τοῦ θεοῦ ἐκλαμβάνεται κατὰ τὸν τὰ θεῖα πολὺν
Διονύσιον.

27-28 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, PG. 36, 320C 30-31 cf. *Περὶ οὐρ. ἱεραρχ.* II 3;
P.G. 3, 141A

26 τῷ θεολόγῳ om. AP

Εἰ ἄλλο τὸ πληροῦν καὶ ἄλλο τὸ πληρούμενον, πῶς σὺ φῆς τὸ
αὐταρκές αὐτὸ ἐαυτὸ πεπληρωμένον τοῦ ἀγαθοῦ, ἢ πῶς αὐταρκές τὸ
μὴ ἀφ' ἐαυτοῦ ἀλλ' ἐτέρωθεν πληρούμενον;

ια'. Πάντα τὰ ὄντα πρόεισιν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας, τῆς
5 πρώτης... (12,8-34)

Τὸ μὲν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας πάντα προΐεναι τὰ ὄντα, καλῶς εἴρηκε·
μᾶλλον δὲ ἔδει τῆς μίας εἰπεῖν· ἢ δὲ προσθήκη τῆς πρώτης εἶχεν ἂν
καλῶς, εἰ καὶ τὸ μόνης προσέκειτο. νῦν δὲ ἔοικε, τῆς πρώτης εἰπών,
καὶ δευτέραν διδόναι καὶ τρίτην αἰτίαν καὶ ὅποιασούνη, ἵνα τὴν πο-
10 λυθείαν εἴτουν πολυαρχίαν συστήσῃ. διὸ καὶ πολλὰ ὑποτίθησι τὰ
παράγοντα ἥτοι τὰ ποιητικὰ αἰτία· δηλὸν γὰρ, ὡς οὐ περὶ τῶν ἄλλων
αἰτίων λέγει, ὅποτε τὸ ὕλικόν αἶτιον οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ κρείττον
ἀλλὰ καὶ χεῖρον τοῦ ἑξ αὐτοῦ, καθὼς καὶ ἡ πρώτη ὕλη παντὸς εἶδους
ἐστερημένη πάντων ἐστὶν χείρων, οὔτε δ' ἄλλο τι τῶν αἰτίων παρα-
15 κτικόν ἐστίν, ἀλλ' ἢ μόνον τὸ ποιητικόν.

Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ μίαν φαμέν, εἴπερ ἡ μία τῇ τοῦ ἐνὸς μετοχῇ λέγε-
ται μία· ἢ γὰρ τοιαύτη οὐδ' ἀρχὴ ἂν εἴη, ἀλλὰ καὶ ταύτης ἀρχὴ ἂν εἴη
τὸ ἐν, οὐ κατὰ μετοχὴν μία λέγεται. ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἀρχὴν λέγοντες
οὐκ οὕτω λέγομεν, ὡς συντάττοντες αὐτὸ τοῖς μετὰ τὴν ἀρχὴν· διὸ
20 οὐδ' ἀπλῶς ἀρχὴν, ἀλλ' ὑπεράρχιον ἀρχὴν, οὐδ' ἀπλῶς ἐν, ἀλλ' ὑπὲρ
πάν ἐν, οὔτε δὲ πρῶτον ἢ πρῶτιστον, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ πρῶτον, ὥστε
οὐδὲ μέγα ἢ μέγιστον, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ μέγα φαμέν αὐτὸ καθὰ καὶ τῷ
μεγάλῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ δοκεῖ. καὶ ὅταν δὲ μίαν λέγωμεν,
προσπιθέαμεν καὶ τὸ μόνην πρὸς παράστασιν τοῦ, ὅτι οὐ κατὰ μετο-
25 χὴν τοῦ ἐνός φαμεν αὐτὴν μίαν, ἀλλ' ὡς αὐτὴν οὖσαν τὸ ἐν τὸ ὑπὲρ
πάν ἐν ὑπερηνωμένον, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν. καὶ οὕτω δὲ μίαν,
ὡς τὸ ἐν αὐτό, τὴν πάντων αἰτίαν λέγοντες οὐδὲ τοῦτο τὸ ἐν οὐσίαν
αὐτῆς εἶναι νομίζομεν, ὥστε οὐδὲ τὰγαθόν· ἐκείνο μὲν γὰρ ποιοῦ,
τοῦτο δὲ ποσοῦ παρεισάγει ἐννοίαν ἢ ἀρχῆς ποσοῦ. δεῖ δὲ πρὸ τού-
30 των ἄλλο τι τὴν οὐσίαν εἶναι, ὅπου γε οὐδὲ τὸ ὄν ἀπλῶς ἀξιοῦμεν
αὐτὴν καλεῖν, καίπερ ὄν οὐσίας δηλωτικόν, ὡς ἄρρητον καὶ ἀκατα-
νόμαστον, ἀλλὰ ἀκακινό φαμεν μετὰ τῆς ὑπεροχῆς ὑπερόν, ὡς πᾶν ὄν
προέχον καὶ ὑπερέχον. οὕτως οὖν καὶ ὑπερέν, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐν καὶ

9 ὅποιασούνη V 10 ἦτουν V 3 τοῦ: τό V 14/15 παρακτικόν: παρε-
κτικόν V: πρακτικόν P 31 καίπερ ὄν: ὑπερόν A

μία τὴν πάντων τῶν ὄντων αἰτίαν λέγοντες ἔτι καὶ τρία τὴν αὐτὴν καὶ τριάδα φάμεν πατέρα ταύτην εἶναι καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα πιστεύοντες οὐ λογιμοῖς ἀνθρωπίνους ἢ τὸ ἐν διαιροῦντες ἢ τὰ τρία ἐνίζοντες, ἀλλ' αὐτολέκτῳ διδασκαλίᾳ τοῦ τῆς τριάδος ἐνὸς ἐπόμενοι
 5 τοῦ ἐνικῶς εἰπόντος τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος καὶ ὅτι μὲν ἐν ὧς κοινὸν τῶν τριῶν οὕτως ἐκφάναντος διὰ τοῦ ὀνόματος, ὃ δὲ τί ἐστὶ τοῦτο τηρήσαντος κρύφιον ὡς τῆς ἀγνώστου καὶ ἀπορρήτου καὶ μιᾶς οὐσίας σημαντικόν, εἰ καὶ τῷ Μωυσῇ πάλαι χρηματίζων, ἐγὼ εἶμι ὁ ὢν, εἴρηκε, πάντα τὰ ὄντα περιληπτί-
 10 κῶς εἰς ἓν ὁμοῦ συγκεφαλαιώσας, ἅπερ εἶναι καὶ ὀπίσθια τοῦτου μανθάνομεν, καὶ τούτων ἑαυτὸν ὀνομάσας, ὢν καὶ τὴν παράδειξιν ἐν τῇ ὁπῇ τῆς κατὰ τὴν πίστιν πέτρας πεποιήται, ὡς τό γε πρόσωπον, τουτέστιν αὐτὴν ἐκείνην τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, μηδενὸς ἰδεῖν δυναμένου· οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ, φησὶν, ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου καὶ ζήσεται. τὸ
 15 μὲν οὖν πρόσωπον τῆς θείας οὐσίας οὕτως ἀθέατον, θεατὰ δὲ γίνεται τῷ θεόπτη τὰ ταύτης ὀπίσθια, καὶ ταῦτα ὑπὸ τὴν πέτραν στάντι, τὴν στερεὰν πίστιν, καὶ διὰ τῆς ὁπῆς ταύτης τῆς ἀναγωγικῆς θεωρίας ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν συμβόλων ἐπὶ τὰ νοητὰ θεάματα τὴν νοερὰν ὄψιν δια-
 20 βιδάσαντι. μετὰ γὰρ ταῦτα σωματικῶς ὁ θεὸς λόγος ὁφθεις ἐπὶ γῆς καὶ ἀνθρώποις τοῖς γενομένοις αὐτόπταις αὐτοῦ καὶ ὑπηρεταῖς συναναστραφεῖς ἐκδηλότερον τὴν κατ' αὐτὸν θείαν οὐσίαν παρέδειξεν, ὁπηνίκα καὶ τοὺς τῶν προφητῶν προκρίτους ἐν τῷ Θαδῶρ ὄρει συμ-
 25 παρεστήσατο καὶ τοῖς μαθηταῖς τὴν λαμπρότητα τῆς θείας αὐγῆς, ὡς ἐφικτὸν ἦν αὐτοῖς ἰδεῖν, παρεγύμνωσε, πρὸς ἣν καὶ ἀντωπῆσαι μὴ δυναθέντες εἰς γῆν ἐκείνοι κατέπεσον, καὶ αὐθις ἐν τῷ μέλλειν εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβάνεσθαι διὰ τοῦ ἐνὸς καί, ὡς εἰπεῖν, ἀνωνύμου ὀνόματος τὸ τῆς οὐσίας ἀκατάληπτον παρεδήλωσεν, ὁμοῦ καὶ τὸ μοναδικὸν αὐτῆς διὰ τῆς ἐνικῆς τοῦτου προφορᾶς ὑποσημήνας καὶ τὸ
 30 τριαδικὸν τῶν προσώπων ἐκφάνας, ὢν κοινὸν μετὰ τῆς οὐσίας καὶ τοῦνομα.

ιβ'. Πάντων τῶν ὄντων ἀρχὴ καὶ αἰτία πρωτίστη τὸ ἀγαθὸν ἐστίν... (14,1-23)

Τὰ δέοντα ῥηθῆναι ἐνταῦθα εἰς τὸ ἀρχὴ καὶ πρωτίστη προεῖρηται

9 Ἐξοδ. 3,14 10 cf. Ἐξοδ. 33,23 14 Ἐξοδ. 33,20

ἡμῖν ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ· τοσοῦτον δὲ μόνον ὑπομῆσαι κὰν τούτῳ δεῖ, ὅτι πολλὰ τοῦ σοφοῦ τούτου τὰ πάντων τῶν ὄντων αἰτία λέγοντος ἡμεῖς τὸ ἐν μόνον τὸ κυρίως αἰτιὸν φάμεν, ὅπερ εἶναι τὸν
 5 ἓνα μόνον καὶ τρισυπόστατον θεόν, πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὔτε ὑπὲρ ταῦτα τῆς θεότητος προβαίνουσας, ἵνα μὴ δῆμος θεῶν εἰσάγῃται κατὰ τὴν ἑλληνικὴν φλυαρίαν, οὔτε ἐντὸς τούτων ὀριζομένης, ἵνα μὴ πενίαν ἢ θεότης κατακρίνηται καθ' Ἑβραίους ὡς ἄγονος καὶ ἀκίνητος, καὶ τρία δὲ ταῦτα λέγοντες οὐδὲν ἤττον καὶ τὸ ἐν εἶναι πιστεύομεν οὐ συγχέοντες κατὰ Σαβέλλιον οὐδὲ συναλείφοντες εἰς
 10 ἀναίρεσιν τῆς τριάδος, καὶ τὸ ἐν αὐθις ὁμολογοῦντες οὐδὲν ἤττον καὶ τὰ τρία σέβομεν οὐκ εἰς ἄνισα ταῦτα καὶ τῇ οὐσίᾳ διάφορα τὸ ἐν κατατέμνοντες κατὰ τὸν θεομάχον Ἀρειον. διὸ οὐδὲ τρεῖς φάμεν ταῦτα θεοὺς ἀλλ' ἓνα θεόν, μᾶλλον δὲ τὸν ἓνα καὶ μόνον καὶ οὐ πλὴν ἄλλος οὐδεὶς ἐστίν, ἓνα τὸν πατέρα καὶ μόνον πατέρα (οὐ γὰρ υἱὸν ἢ
 15 πνεῦμα ἐκπορευτόν), ἓνα τὸν υἱὸν καὶ μόνον υἱὸν (οὐ γὰρ πατέρα ἢ πνεῦμα) καὶ ἐν τῷ πνεύματι τὸ ἅγιον τὸ ἐξ ἐνὸς τοῦ μόνου πατρὸς φυσικῶς εἴτουν ὑπερφυῶς ἐκπορευόμενον, ἐξ οὗ καὶ ὁ υἱὸς ὡσαύτως γεννᾶται, ὅπως ἂν ἐν τῷ αἰτίῳ ἢ καὶ αὐτὰ ἐξ αὐτοῦ ἐκάτερον ἐν, ὁ
 20 γεννῶν ἅμα καὶ προάγων, ὁ γεννώμενος, τὸ ἐκπορευόμενον, οὕτω δὲ ταῦτα τὸ ἐν. τρεῖς λέγοντες οὐ τὴν οὐσίαν εἴτουν φύσιν τῆς θεότητος εἰδέναι νομίζομεν τὴν ἄρρητον, τὴν ἀγνωστον, τὴν καὶ τοῖς ὑπερτάτοις νόοις ἀκατάληπτον καὶ ἀπρόσιτον, ἀλλὰ τὸ ἐν φάμεν ἐκκλίνοντες τὸ πολυθεον. ὡς δὲ καὶ τὰγαθὸν κατὰ τῶν ἀρχῆν καὶ τοῦ κακοῦ
 25 πρεσβεύοντων, καὶ τὸ ὄν κατὰ τῶν ἀθέων καὶ τὸ αὐτόματον εἰσαγόντων, οὕτω καὶ φῶς καὶ νοῦν καὶ ζωὴν καὶ σοφίαν καὶ δύναμιν καὶ κάλλος καὶ ὅσα θεοπρεπῆ τὸ θεῖον κατονομάζομεν οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν τὴν θείαν οὐσίαν ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὴν καὶ ὑπ' αὐτῆς γενομένων, ἄλλην ἐξ ἄλλου φαντασίαν θεοποθήτως συλλέγοντες εἰς ἓν τι τῆς ἀληθείας ἵνδαλμα, καὶ οὕτω μὲν ἐκ τῶν ὄντων τὸ θεῖον κατονομάζο-
 30 μεν ἐκ τῶν ὀπισθεν αὐτὸ θεωροῦντες, ὡς εἴρηται, αὐτὸ δ' ὅπερ ἐστὶ τὴν οὐσίαν ἴσμεν ἀγνοεῖν. διὸ καὶ τῶν ὀνομάτων ἐκάστῳ προσάπτομεν τὴν τῆς ὑπεροχῆς δηλωτικὴν πρόθεσιν, καὶ τὰς ἀποφάσεις μάλ-

5-6 cf. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38; P.G. 36, 320B

1 τούτου: τούτῳ V 6 εἰσαγάγῃται AP 7 πενίαν ἢ θεότης κατακρίνηται: πενίαν θεότης κατακρίθωμεν V (in marg. ἢ θεότης κατακρίνηται καθ' Ἑβραίους) 18 ἢ A 20 τρεῖς: αὐτῆς V 23 τῶν: τόν A 24 τό om. P

λον ἢ τὰς καταφάσεις ἀληθεύειν ἐπὶ τούτου, φησὶν ὁ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος, ὃ καὶ μᾶλλον πιστευτέον, ὥς καὶ τῷ θεῷ Παύλῳ, τῷ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγέντι, τῇ θεωρίᾳ μαθητευθέντι καὶ παρ' ἐκείνου μυηθέντι τὰ ἐκεῖθεν ἀκουσθέντα ἄρρητα ῥήματα, καὶ πρὸ τούτων
 5 αὐτῷ τῷ θεῷ λόγῳ τῷ τὸ κρύφιον καὶ ἀπόρητον τῆς θεότητος τοῖς τε μαθηταῖς ἐκφάναντι μυστικώτερον διὰ τῆς ἀπροσίτου ἐκλάμψεως καὶ αὐθις ἡμῖν ἐξηγησαμένῳ διὰ τοῦ ἀνωνύμου ὀνόματος, ἢ τῷ σοφῷ τούτῳ τῷ τὸ ἐν καὶ τὰγαθὸν αὐτὰ ταῦτ' εἶναι τὴν θεῖαν οὐσίαν λογισμοῖς ἀνθρωπίνους καταλαβεῖν οἰηθέντι καὶ συλλογιζομένῳ τὰ ἀσυλ-
 10 λόγιστα.

Ἄγαθὸν τὸ θεῖον οὐχ οἶόν τι τῶν ἐν τοῖς οὐσὶν ἀγαθῶν· διὸ καὶ οὐκ ἂν ἀγαθὸν ἀπλῶς ἀλλ' ὑπεράγαθον καὶ πηγὴ ἀγαθότητος.

ιγ'. Πᾶν ἀγαθὸν ἐνωτικὸν ἐστὶ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἐνωσις ἀγαθόν, καὶ τὰγαθὸν τῷ
 15 ἐνὶ ταῦτόν... (14,24-16,8)

Εἰ τὸ ἀγαθὸν τῷ ἐνὶ ταῦτόν, ὥς καὶ αὐτὸς οὗτος αὐτίκα φησί, τί δεῖ πᾶν ἀγαθὸν λέγειν ὥς περὶ πολλῶν ἀγαθῶν; τὸ γὰρ πᾶν ἐπὶ πολλῶν εἴθισται λέγεσθαι. ἔδει γοῦν τὸ ἀγαθὸν εἰπεῖν ἐνωτικὸν εἶναι τῶν μετεχόντων αὐτοῦ. ὁ δὲ κατὰ μικρὸν ὑποκλέπτει τοὺς ἀπερισκέπτως
 20 ἀναγινώσκοντας ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου θεοῦ μεταδιδάζων εἰς τὴν αὐτῷ πρεσβευομένην πολυθεῖαν, ἡμῖν δὲ καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ ὄν καὶ πᾶν ὅ τι θεοπρεπὲς ὄνομα μονώτατον σώζεται κατὰ τὸν ἕνα καὶ ἀγαθὸν καὶ μόνον ὄντα μᾶλλον δὲ ὑπερόντα πάντα θεόν, ἐν ᾧ καὶ πρόεισιν ὑπερουσίως καὶ ὑπερηγμένως τὰ πάντα καὶ εἰσιν οὐσιω-
 25 δῶς καὶ διακεκριμένως ἅπερ εἰσὶν ἕκαστα καὶ σώζονται ἐνοειδῶς συνεχόμενα καὶ ἀγαθυνόμενα καὶ τὸν παντελῆ σκεδασμὸν διαφεύγοντα. καὶ καθ' ἡμᾶς μὲν οὕτως εἰς ταῦτόν καὶ τὰγαθὸν καὶ τὸ ἐν ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ ὄν καὶ τᾶλλα πάντα συνάγονται, καθότι καὶ πάντα ὑπερουσίως ἐστὶν ἡ μόνη πάντων αἰτία ἢ ὑπέρθεος μονὰς καὶ τριάς,
 30 ἣν εἰ καὶ οὕτως ὀνομάζομεν, ὅμως ὁμολογοῦμεν ἀγνοεῖν ἥτις ἄρα τὴν οὐσίαν ἐστὶν· οὐδὲν γάρ, οὐ λόγος, οὐκ ὄνομα, οὐκ ἐννόημα τὴν ἐν ἀβάτοις ὑπεριδρυμένην κρυφίότητα ταύτης ἐξάγει. οὕτω δὲ καὶ ὁ

1-2 *Περὶ οὐρ. ἱεραρχ.* II 3; PG. 3, 141A 31-32 cf. *Περὶ θεῶν ὀνομ.* XIII,3; PG 3, 981A

5 θεῷ λόγῳ: θεολόγῳ P 31 οὐ: ὁ AP

λόγος ἡμῖν πάσης ἐξάντης ἀντιθέσεως προχωρεῖ· τί γὰρ ἂν καὶ ἀντι-
 τεθεῖη τῷ περὶ τοῦ αὐτοῦ καὶ καταφάσκοντι καλῶς πάντα καὶ ἀπο-
 φάσκοντι, τὸ μὲν ὥς αἰτιωδῶς τὰ πάντα προόντος, τὸ δὲ διὰ τὴν
 ὑπεροχὴν καὶ τὸ τῆς οὐσίας ἀπόρητον; ὁ δὲ σοφὸς οὗτος οὐ τὸ ἐν
 5 μόνον ἀλλὰ καὶ πολλοὺς πρεσβεύων θεοὺς αὐτόθεν ἀλίσκεται περιπί-
 πτων εἰς ἐναντίωσιν, ὥς δῆλον ἐξ ὧν τουτὶ τὸ κεφάλαιον συμπεραί-
 νων φησί· τὰ τοῦ ἀγαθοῦ τρόπον τινὰ ἀποπεσόντα καὶ τοῦ ἐνὸς ἅμα
 ἀμοιρεῖν καὶ τὰ τοῦ ἐνὸς ὅπως οὐκ ἀμοιρήσαντα καὶ τοῦ ἀγαθοῦ διὰ
 τὴν διάστασιν στέρεσθαι· ὥστε οἱ πολλοὶ θεοί, ἢ πολλοὶ καὶ διεστῶ-
 10 τες ἀλλήλων, ταύτη καὶ τοῦ ἐνὸς ἀμοιροῦσι καὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκπί-
 πτουσιν· οὐκ ἄρα ἀπλῶς ἀγαθοί· ἢ δὲ οὐκ ἀγαθοί, καὶ κακοί, ὅποι-
 οὺς ἴσμεν γενομένους τοὺς δαίμονας ἐξ ἀγαθῶν φύσεων προαιρέσει
 κακοῦς, περὶ ὧν καὶ ὁ προφήτης φησὶν· οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια.
 ψεῦδος δὲ καὶ τὸ τὰγαθοῦ ἀποπεσόντα ἅμα καὶ τοῦ ἐνὸς ἀμοιρεῖν· ὁ
 15 γὰρ τοῦ σκότους ἄρχων καὶ τῶν δαιμόνων πρωτοστάτης τοῦ μὲν
 ἀγαθοῦ παντελῶς ἐξέπεσεν, ἐστὶ δὲ ὅμως εἷς καὶ ἕκαστος τῶν δαιμό-
 νων εἷς.

ιδ'. Πᾶν τὸ ὄν ἢ ἀκίνητόν ἐστὶν ἢ κινούμενον· καὶ εἰ κινούμενον, ἢ ὑφ' ἑαυτοῦ ἢ ὑπ' ἄλλου· καὶ εἰ
 20 μὲν ὑφ' ἑαυτοῦ, αὐτοκίνητόν ἐστὶν· εἰ δὲ ὑπ' ἄλ-
 λου, ἑτεροκίνητον. πᾶν ἄρα ἢ ἀκίνητόν ἐστὶν ἢ αὐ-
 τοκίνητον ἢ ἑτεροκίνητον... (16,9-29)

Ἐν τῷ παρόντι προβλήματι οὐκ Ἀριστοτέλει μόνον καὶ τοῖς
 ἄλλοις σοφοῖς ἀντιφθέγγεται, πᾶν τὸ ὄν λέγων καὶ τὸ πᾶν τῷ καθό-
 25 λου ὄντι προσνέμων ἐκείνων τοῦτο μὴ βουλομένων (τὸ γὰρ πᾶς, φησὶν
 ἐν τῷ *Περὶ ἐρμηνείας* Ἀριστοτέλης, οὐ τὸ καθόλου σημαίνει),
 ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ μάχεται τὸναντίον ἅπαν οὐ δεῖξαι δοῦλεται προ-
 βαλλόμενος· δοῦλεται γὰρ δεῖξαι τοῦ ὄντος τὸ μὲν ἀκίνητον εἶναι, τὸ
 δὲ κινούμενον, ὃ τάχα καὶ ἀποδείκνυσι· λέγει δὲ τὸ πρόβλημα προτι-
 30 θεῖς· πᾶν τὸ ὄν ἢ ἀκίνητον εἶναι ἢ κινούμενον, ὥς εἰ μὲν πᾶν ἀκίνητον
 εἶη, μηδὲν λείπεσθαι τοῦ ὄντος εἶναι κινούμενον· εἰ δὲ πᾶν κινόμε-

9-12 Μανουὴλ Κορινθίου *Περὶ Μάρκου* etc, Patr. Orient. 17, p. 507, 19-25
 13 *Ψαλμ.* 95,5 26 Ἀριστ. *Περὶ ἐρμην.* 17 b 12

13 καί: δέ V δαιμόνια: δαίμονες V 23 μόνον: μόνῳ V 27 οὐ: οὐ A

νον, μηδὲν ἀκίνητον. σφάλλει οὖν αὐτόθεν αὐτὸς ἑαυτὸν καθ' ἑκάτερον σκέλος τῆς διαιρέσεως τῆς ἐν τῷ προβλήματι ἀντιφάσκων τῷ κατὰ τὴν ἀπόδειξιν οἰκείῳ βουλήματι· δείκνυσι γὰρ ὡς οὐ πᾶν ἀκίνητόν ἐστι τὸ ὄν οὐδὲ πᾶν κινούμενον, ἀλλὰ τὸ μὲν, τὸ δέ, ὥσπερ
5 εἴρηται. οὕτως ἐμώρανεν ὁ θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ σοφοῦ, οὕτως οὗτος αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπει.

Ἔδει «ὕπ' ἄλλου ἑτεροκινήτου» εἰπεῖν· οὐ γὰρ ταῦτόν τὸ ἑτεροκίνητον καὶ τὸ κινούμενον· διὰ γὰρ τῆς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγῆς ἢ ἀποδείξεως. ἢ τοίνυν ἀνάγκη τῆς ἀποδείξεως οὐ τοῦτο ἀπῆται συμπε-
10 ραίνειν, ἀλλὰ ἔσται τι ἄρα μὴ ἑτεροκίνητον τὸ πρῶτον κινεῖν. οὐ ταῦτόν δὲ τὸ μὴ ἑτεροκίνητον καὶ τὸ ἀκίνητον, ἀλλ' ὑποδιαίρεται τὸ μὴ ἑτεροκίνητον εἰς τε τὸ αὐτοκίνητον καὶ τὸ ὅλως ἀκίνητον· καὶ ὅλως μὲν ἀκίνητον κατὰ τὸν ἀκριβῆ τε καὶ ἀψευδῆ λόγον τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν, ἑτεροκίνητα δὲ τὰ σώματα πάντη πάντως, αὐτοκίνητοι
15 δὲ αἱ ἀσώματοι οὐσίαι, τῆς αὐτοκινήσεως, ἣν ἡμεῖς φαμεν αὐτεξουσιότητα, μετέχουσαι ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοκινήτου καὶ αὐθυπάρκτου οὐσίας, ἥτις κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον ὡς μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυνάδα φυσικῶς κινήθησα μέχρι τριάδος ἔστη, δημιουργικῶς δὲ δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος κινουμένη παράγει πάντα τὰ ὄντα, τὰ τε δευ-
20 τέρως αὐτοκίνητα καὶ τὰ ἑτεροκίνητα. ἀνάλογον δὲ πάντως ῥητέον τοῖς κινουμένοις τὴν κίνησιν· ὥσπερ τῶν φυσικῶν φυσικὴν οὕτω δὴ καὶ τῶν υπερφυῶν ὑπερφυῆ.

Καὶ ἄλλως δὲ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῆς διαπίπτει τὸ πρόβλημα. οὔτε γὰρ πᾶν τὸ ὄν ἀκίνητόν ἐστιν οὔτε πᾶν κινούμενον, ἀλλ' εἰσὶν ὁ σοφὸς
25 ἄλλο βουλόμενος εἰπεῖν ἄλλο λέγειν, ὡς καὶ ἤδη ἡμῖν εἴρηται. ἔδει δὲ οὕτως αὐτὸν εἰπεῖν· τοῦ ὄντος ὑπεξηρημένου, τοῦ ὑπερόντος, τὸ μὲν ἐστὶν ἀκίνητον, τὸ δὲ κινούμενον, καὶ τοῦ κινουμένου τὸ μὲν αὐτοκίνητον, τὸ δὲ ἑτεροκίνητον. ὁ δὲ καὶ τὸ ὄν ἀδιαφόρως λαμβάνει συμπεριλαμβάνων τῷ παντὶ καὶ τὸ πρῶτον ὄν, ὃ καὶ ἀκίνητον εἶναι
30 βούλεται, καὶ τὴν κίνησιν, καίτοι πολλαχῶς λεγομένην, καὶ τὸ ἀκίνητον. καὶ τοῦτο γὰρ διχῶς λέγεται· τὸ μὲν ὡς κρεῖττον κινήσεως, τὸ δὲ ὡς χεῖρον καὶ κατὰ στέρησιν. καὶ οὕτω διὰ τῶν ὁμωνύμων φωνῶν σοφίζεσθαι θέλων, πρὸ τῶν ἄλλων ἑαυτὸν ἀνατρέπων ἀλίσκεται.

5 Α' Κορ. 1,20 7 cf. Στοιχ. Θεολ. p. 16.15 17 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29, PG 36, 76B

7 οὐ - 9 ἀπόδειξις om. V

Τὸ γὰρ ὄν εἰ μὴ ταῦτόν ἐστι τῷ ἐνί, ὡς ἡμεῖς φαμεν, ἀλλ' ἕτερον κατὰ τοῦτον ὑποδεέστερον τοῦ ἐνός, δῆλον ὅτι καὶ ἐν ἐστὶ καὶ οὐχ ἐν μεθέξει τοῦ ἐνός γινόμενον ἐν καὶ πάσχον τὴν μετοχὴν τοῦ ἐνός καὶ ὑπομένον τὴν τοῦ ἐνός παρουσίαν, οὐκ ὄν αὐτὸ ὅπερ ἐν, ὡς αὐτὸς
5 οὗτος ἐν τῷ τρίτῳ κεφαλαίῳ φησί. πᾶν δὲ τὸ μὴ καθ' αὐτὸ ὄν ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔχον τὸ εἶναι, ὅπερ ἐστὶ καὶ πάσχον καὶ γινόμενον, κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ πάσχειν καὶ γίνεσθαι κινούμενόν ἐστι ὑφ' ἐτέρου τοῦ δρῶντος ἐν αὐτῷ καὶ ποιούντος εἶναι ὅπερ ἐστί. τὸ ὄν ἄρα καὶ αὐτὸ τὸ πρῶτον μετέχον τοῦ ἐνός κατὰ τοῦτον ἑτεροκίνητόν ἐστιν. εἰ
10 δὲ τοῦτο τοιοῦτον, οὐδ' ἂν ἄλλο τι ὄν εἴη αὐτοκίνητον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. ἀλλ' οὗτος μὲν οὕτως ἀναγκάζοιτο πᾶν τὸ ὄν λέγειν ἑτεροκίνητον, ἡμεῖς δὲ τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν καὶ τὰγαθὸν ταῦτόν εἶναι καὶ λέγοντες καὶ πιστεύοντες, τουτέστι τὸ ὑπὲρ πᾶν ἐν καὶ ὑπεράγαθόν τε καὶ ὑπερούσιον, αὐθύπαρκτόν τε κυρίως καὶ αὐτοκίνητον εἶναι ὁμολο-
15 γούμεν καὶ τὰλλα πάντα κινεῖν καὶ ποιεῖν καὶ τὰ μὲν ὄντα τηροῦν, τὰ δὲ μετασκευάζον ὡς βούλεται, καὶ τοῖς μὲν μετὰ τοῦ ἑτεροκινήτου εἶναι καὶ τὸ αὐτοκίνητον χαρίζομενον, τὰ δὲ μόνον ὀρίζον εἶναι ἑτεροκίνητα, καὶ στάσιν ἀφορίζον ἄλλοις καὶ ἄλλοις κίνησιν κατὰ λό-
20 γους ἀπορρήτους τῆς ἀνεξιχνιάστου σοφίας αὐτοῦ καὶ προνοίας καὶ περιουσία δυνάμεως ὑπερδυνάμου, καὶ αὐτὸ τὸ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄν δυναμοῦν καὶ κινεῖν καὶ εἶναι ποιεῖν, καθὰ καὶ πάντα ἐκ μὴ ὄντων εἶναι πεποίηκεν.

Οὗτος δὲ καὶ τὸ ἀκίνητον ἀναποδείκτως ἐν τοῖς οὖσι παρεισάγει τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτούμενος.

25 ιε'. Πᾶν τὸ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικὸν ἀσώματόν ἐστιν... (16,30-18,6)

Ἐπιστροφὴν οὗτος ταῦτόν τι καὶ κίνησιν νοεῖ, ὡς ἐν τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἐμφαίνει θεωρήματι. πῶς ἂν οὖν τι κινήθῃ πρὸς ἑαυτὸ μὴ πρότερον ἑκστὰν ἑαυτοῦ; εἰ δὲ ἐστὶν αἰεὶ ἀκινήτως καὶ ἀνεκστάτως ἐν
30 ἑαυτῇ κατ' ἐξαιρέτον μὲν ἢ ἀναλλοίωτος καὶ ὑπερούσιος οὐσία, μετ' ἐκείνην δὲ καὶ ἢ τῶν ὑπερουρανίων καὶ θεοειδῶν νόων, οὐδ' ἂν ἐπιστρέφειν πρὸς ἑαυτὸ οὔτε τὸ θεῖον οὔτε τὸ θεοειδὲς ἅπαν λέγοιτο· ἐκεῖνο μὲν καὶ ὑπὲρ τὸ αἰεὶ, τούτο δὲ ἔστ' ἂν τὴν οἰκείαν φυλάττη

1 εἰ om. V 7 ὑφ': ἐφ' V 9 πρῶτον om. V 13 ὑπερπᾶν A

κατάστασιν, εἰ μὴ ἄρα τις τὴν ἐν ἑαυτῷ μονὴν καὶ ἰδρυσιν ἐπιστροφὴν ἐθέλοι καλεῖν, ὥσπερ καὶ οὗτος τὴν ὅλου δι' ὅλου ἑαυτοῦ ἐπαφὴν εἴτουν ἔνωσιν. ἀλλ' ὁ θεολογικώτατος Διονύσιος κυριώτερον χρηταί τῇ λέξει ἐπὶ τὴν πρὸς τὰ ὑπέρτερα τῶν καταδεστέρων ἀνάτασιν·
 5 ὅθεν καὶ τὰ ἀνώτερα τῶν ὑποβεβηκότων ἐπιστρεπτικά φησιν· οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπέρτερα ἔσθ' ὅτε πρὸς τὰ καταδεέστερα προνοητικῶς ἐπιστρέφειν λέγονται· οὐ γὰρ μόνον ἐπιστρέψατε πρὸς με, φησὶν, ἀλλὰ καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς. διὰ τούτων σαφῶς διαγινώσκεται βουλόμενος τὴν ἐπιστροφὴν δύο τινῶν διαφερόντων ἀλ-
 10 λήλων ἐνωτικὴν εἶναι· ὅταν γάρ, φησὶν, ἐν γένηται ἄμφω, τό τε γὰρ γινόμενον πᾶν γίνεται ὁ μὴ πρότερον ἦν καὶ τὸ ἄμφω ἐπὶ δύο τινῶν εἴωθε λέγεσθαι· τὸ τοίνυν γινόμενον ἐν, ὁ πάντως οὐκ ἦν πρὸ τοῦ γενέσθαι, καὶ τὸ ἐπιστρεφόμενον ὡς ἄλλό τι ὄν παρὰ τὸ πρὸς ὃ ἐπιστρέφεται, πῶς λέγεται πρὸς ἑαυτὸ καὶ οὐχὶ πρὸς ἄλλο μᾶλλον ἐπι-
 15 στρέφειν; ἢ δῆλον ὅτι κάλλιον ἡμῖν τε καὶ τῷ θεῷ Διονυσίῳ τὸ τῆς ἐπιστροφῆς ὄνομα ἐπὶ τῶν ὁπόσποτε κινούντων καὶ κινουμένων ἐξεῖληπται καὶ ἢ ἄλλ' ἅπτα πρὸς ἑαυτὰ ἐπιστρεφόντων ἢ αὐτῶν πρότερον ἂν· ἑαυτῶν ἐξισταμένων εἴτ' αὐθις ἀποκαθισταμένων εἰς ἑαυτὰ διὰ τῆς ἐπιστροφῆς. κατὰ τοῦτον δὲ τὸν λόγον ὁ θεὸς λόγος ἀσώματος ὢν
 20 ἦνωσεν ἐπιστρεπτικῶς ἑαυτῷ τὴν ἀνθρωπίνην οὐσίαν ὅλην ὅλῳ συνάψας καὶ χρίσας τῇ ἑαυτοῦ θεότητι, ὡς γενέσθαι αὐτὴν ὅπερ τὸ χρίσαν, κατὰ τὸν Θεολόγον φάναι Γρηγόριον. ὥστε οὐδὲν ἀδύνατον δογματίζομεν· οὐ γὰρ αὐτὸ πρὸς ἑαυτὸ τὸ σῶμα λέγομεν ἐπιστραφῆ-
 25 ναι, ὡς καὶ ἑαυτοῦ τὴν σωματικὴν καὶ μεριστὴν οὐσίαν ἐκστῆναι καὶ γενέσθαι ἀσώματος καὶ ἀμεριστον, ἀλλὰ τὸν θεὸν λόγον ἐπιστρέψαι, τοῦτο πρὸς ἑαυτὸν ἐν ἑαυτῷ τε μέιναν καὶ πρὸς τὸν λόγον ὅλον πρὸς ὅλον ἐπιστραφέν καὶ γενόμενον ἀναλλοιώτως καὶ ἀσυγχύτως ὅπερ ἐκεῖνος κατὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν.

Σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφή· εἰ μὴδὲν σῶμα πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρε-
 30 πτικόν ἐστι, πᾶν τὸ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικόν οὐ σῶμά ἐστιν.

ιζ'. Πᾶν τὸ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικὸν χωριστὴν οὐσίαν ἔχει παντὸς σώματος... (18,7-20)

5 cf. *Περὶ θεῶν ὀνομ.* IV, 12; P.G. 3, 709 D et al.
 22 cf. Γρηγ. Ναζ. *Λόγ.* 5; P.G. 35, 832A

1 ἑαυτῷ: αὐτῶν 2 ἐθέλει V 7 λέγεται P 8 τοῦτο V 20 ὅλην: ὅλως V 30 ἐστι - ἐπιστρεπτικόν om. AP

Οὐδὲ τοῦτο ἡμῖν ἀντιπίπτει· οὐ γὰρ λέγομεν τὸν θεὸν λόγον ἐκ-
 στάντα ἑαυτοῦ γενέσθαι ὅπερ τὸ σῶμα, ὡς εἶναι λοιπὸν οὕτως αὐτὸν
 ἀχώριστον τοῦ σώματος οὐ προσείληφεν καὶ ᾧ ἦνῳται, ὡς μηκέτι
 5 κατ' οὐσίαν ἀσώματος ὄντα καὶ χωριστὸν τοῦ σώματος ἢ ὡς μὴ δυνά-
 μενον ἐνεργεῖν τὴν κατάλληλον τῇ ἀσωμάτῳ οὐσίᾳ ἐνέργειαν χωρὶς
 σώματος, ἀλλ' ὅπερ ἦν πρῶην κατ' οὐσίαν μένοντα καὶ μετὰ τὴν τοῦ
 σώματος ἔνωσιν καὶ τὴν τῇ οὐσίᾳ κατάλληλον δυνάμιν τε καὶ
 ἐνέργειαν ἀσυγχύτον καὶ ἀναλλοιώτον σφύζοντα, οὕτω καὶ τὴν σωμα-
 10 τικὴν ἑαυτῷ ὅλην ὅλῳ καθ' ὑπόστασιν ἐνώσαι οὐσίαν τε καὶ
 ἐνέργειαν. τοιγαροῦν εἰ καὶ ἦνῳται καθ' ὑπόστασιν ἐν Χριστῷ ἢ θεία
 οὐσία τῇ ἀνθρωπίνῃ καὶ ἀχώριστος ταύτης διατελεῖ, ἀλλ' οὐδὲν ἦτ-
 τον καὶ χωριστὴ μένει καθ' ἑαυτὴν ἢ τε οὐσία ἑκατέρα καὶ ἡ ἐνέργεια.
 οὐδὲ γὰρ ἐπιδεῖ φαμεν εἶναι κατὰ τοῦτον τὴν ἀσώματος καὶ θεῖαν
 οὐσίαν τῆς σωματικῆς τε καὶ ἀνθρωπίνης, ἵνα καὶ τὸ παρὰ τούτου
 15 συναγόμενον ἀδύνατον χώραν σχῇ, τὸ τὴν ἐνέργειαν ἅτε δὴ χωριστὴν
 τῆς οὐσίας εἶναι κρείττω ὡς ἀχωρίστου. καὶ τούτων δὲ δῆλον ὅτι τὸ
 θεῖον πάντα κινεῖ καὶ ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτό, καθὼ καὶ ἀκρότατον
 ἐφετόν τε καὶ ὀρεκτὸν ὀνομάζεται. πάντα δὲ κινεῖ παρὰ μηδενὸς δὲ
 κινούμενον ἐτέρου εἰ μὴ παρ' ἑαυτοῦ μόνον, εἰκότως ἂν καὶ μόνον
 20 ἀκίνητον καὶ αὐτοκίνητον ὀνομάζοιτο.

Οὐ πάντῃ ὡς ἐπὶ τοῦ θεοῦ λόγου δέδεται τοῦ καθ' ὑπόστασιν
 ἐνώσαντος ἑαυτῷ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέψαντος τὴν καθ' ἡμᾶς σω-
 ματικὴν οὐσίαν· ἢ μὲν γὰρ ἦνῳται, ταύτῃ καθ' ὑπόστασιν ἀχώριστος
 25 ταύτης ἐστὶ τε καὶ λέγεται· ἢ δὲ σώζει τὴν φύσιν ἑκατέραν καθ' ἑαυ-
 τὴν καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἀναλλοιώτον, ταύτῃ τοι καὶ χωριστὸν κατὰ
 τε τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν.

ιζ'. Πᾶν τὸ ἑαυτὸ κινεῖ πρῶτως πρὸς ἑαυτό
 ἐστιν ἐπιστρεπτικόν... (18,21-20,2)

Ἐν τῷ προλαβόντι θεωρήματι ἐνέργειαν εἰπὼν τὴν ἐπιστροφὴν
 30 ἐν τούτῳ σαφῶς κίνησιν τὴν ἐπιστροφὴν ὀνομάζει εἰς ταῦτον ἄγων
 τὴν κίνησιν καὶ τὴν ἐπιστροφὴν· ὥστε καλῶς ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ
 κεφαλαίῳ τὴν ἔνστασιν αὐτῷ τὴν περὶ τῆς ἐπιστροφῆς ὡς περὶ κινή-
 σεως προσηγάγομεν.

3 ᾧ: ὃν AP 10 σχῇ: σχεῖν V 21 οὐ πάντῃ: ὑπάντῃ V

Ἰστέον τοιγαροῦν ὡς ἡμῖν μὲν ἑαυτῶν ἐκστάσιν δι' ἁμαρτίας
 ἔξεστι διὰ μετανοίας πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφειν, μάλιστα διότι σώμα-
 τι συνδεδέμεθα· τοῖς ἀσώματοις δὲ δαίμοσιν οὐκ ἔξεστιν ἅπαξ τοῦ
 5 κρείττονος ἀπολισθῆσαι καὶ τῆς οἰκείας ἐκστάσι φύσεως πρὸς ἑαυ-
 τοὺς ἐπιστρέφει δι' αὐτὸ μάλιστα τοῦτο, ὅτι ἀσώματοι εἰσι καὶ οὐκ
 ἔχουσιν ὡς ἡμεῖς τὸ σῶμα πρὸς τὴν ἁμαρτίαν αὐτοὺς ἐφελκόμενον,
 ἀλλὰ τὸ ὅλον αὐτοὶ ἑαυτοῖς αἷτιοι γίνονται τοῦ κακοῦ. συνεργοῦσι δὲ
 ἡμῖν πρὸς τὴν ἐπὶ τὸ κρεῖττον ἐπάνοδον εἴτουν ἐπιστροφὴν καὶ οἱ
 10 θεοὶ νόες αὐτοὶ τε φιλόανθρωποι ὄντες καὶ θείῳ ὑπηρετούμενοι θελή-
 ματι· μάλιστα δὲ τὴν δύναμιν ταύτην ἡμῖν ἔχαρίσατο ὁ δι' ἡμᾶς καθ'
 ἡμᾶς γεγινώς θεὸς λόγος καὶ ὅλην ἡμῶν τὴν φύσιν προσλαβὼν καὶ
 πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέψας ἀσυγχύτως ἀτρέπτως ἀναλλοιώτως καὶ αὐ-
 τὸς τε μείνας ὁλος θεὸς ἐν τῷ γενέσθαι καὶ ἄνθρωπος καὶ τὴν φύσιν
 15 ἡμῶν θεώσας ἐν τοῖς οἰκείοις μείναςαν ὁροις· αὐτὸς γὰρ ὢν θεὸς
 λόγος, ἢ ὑπερδύναμος καὶ παντοδύναμος δύναμις, πάντα δύναται
 ὅσα βούλεται· ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσώματος ὢν ἀσώματως διὰ πάντων χω-
 ρεῖ μερῶν τοῦ σώματος καὶ πάντα ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτὸν καὶ ἑαυτῷ
 ἐνοῖ καὶ θεοῖ.

ιη'. Πᾶν τὸ τῷ εἶναι χορηγοῦν ἄλλοις αὐτὸ πρῶ-
 20 τως ἐστὶ τοῦτο, οὗ μεταδίδωσι τοῖς χορηγουμέ-
 νοις... (20,3-20)

Οὐχ ἀπλῶς τὸ ὑποστατικὸν ἀλλὰ τὸ παρακτικὸν εἴτουν ποιητι-
 κόν, ἐπεὶ τὸ πατρικὸν αἷτιον οὐκ ἐστὶ τῶν ἐξ αὐτοῦ φυσικῶς προηγ-
 μένων κρεῖττον· διὸ οὐδ' ἐπὶ τῆς υπερτάτης τριάδος ταῦτα παραλη-
 25 πτέον· οὐ γὰρ ἐκείνης τὸ μὲν παρακτικὸν αἷτιον, τὰ δὲ παραγόμενα
 καὶ ἀποτελέσματα, οὐδὲ τὸ μὲν ποιοῦν, τὰ δὲ πάσχοντα καὶ γινόμενα.
 διαπίπτει οὖν ἐκεῖσε ἡ τοιαύτη ἀπόδειξις. εἰ γὰρ καὶ ὑποστατικὸν
 αἷτιόν ἐστιν ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ
 παρακτικὸν εἴτουν ποιητικόν, ἀλλὰ τοῦ μὲν γεννητικόν, τοῦ δὲ προα-
 30 κτικὸν εἴτουν προβλητικόν ὡς πατήρ τε καὶ προβολεύς. πᾶν δὲ τὸ
 οὕτω γεννῶν καὶ προάγον κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὅμοιον ἑαυτῷ γεν-
 νᾷ καὶ προάγει. ἄνθρωπος οὖν ἄνθρωπον γεννᾷ καὶ ἵππος ἵππον καὶ
 πηγὴ ὕδωρ προΐησι καὶ τὸ φῶς μετὰ τῆς ἀκτίνος ὁ ἥλιος καὶ εἰσι τὰ τε

1 ἑαυτῶν: αὐτῶν V ἐκστάσιν: ἐκστᾶ V: ἐκστάσιν AP ἁμαρτίας: ἁμαρτίας V
 22 οὐχ: ὅχ V 29 ἀλλὰ - 30 προβλητικόν om. A

γεννώμενα καὶ τὰ προβαλλόμενα τοῖς γεννώσι καὶ τοῖς προάγουσι
 ὅμοια. ἐλαττοῖτο δ' ἂν τῶν ποιημάτων ὁ ποιητής, εἴπερ ὁ πατήρ
 ταύτης ἐστερηθῇ δοθῇ τῆς δυνάμεως τῆς γεννητικῆς τε καὶ προβλη-
 5 τικῆς κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ὁμοίῳ ἑαυτῷ. εἰ δέ τι πλεον δοτέον
 ἔχειν τὸν πάντων ποιητὴν παρὰ τὰ ποιήματα, οἰκειότερον ἂν φαίμεν
 ταυτῶν αὐτὸν εἶναι προακτικόν ἢ ὁμοίῳ κατὰ τὴν φύσιν.

Τὰ δὲ πρὸς τὸ πᾶν δέοντα λεχθῆναι προεῖρηται ἡμῖν ἱκανῶς καὶ
 οὐ δεῖ πολλάκις παλιλλογεῖν.

Εἰ δέ, καθάπερ ἡμῖν ἤδη δέδεικται, μὴ πᾶν τό τιнос ὑποστατικόν
 10 κρεῖττον ἐστὶ τῆς τοῦ ὑφισταμένου φύσεως, οὐδ' ἄρα ὁ μὲν δίδωσι τὸ
 ὑποστατικὸν αἷτιον, ὑφειμένον ἐστὶ τῆς ἑαυτοῦ οὐσίας, ὁ δὲ ἐστὶν
 αὐτό, μειζόνως ἐστὶ καὶ τελεότερον, ἀλλ' εἴπερ ἄρα τὸ πατρικὸν αἷ-
 τιον κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο μόνον τὸ πατρικὸν εἶναι, ὅπερ ἐστὶ τῆς ἰδίας
 15 αὐτοῦ δηλωτικὸν ὑποστάσεως, μείζον ἂν εἶναι λεχθῇ τῶν ἐξ αὐτοῦ,
 καθ' ὃ καὶ ὁ υἱὸς φησιν ὅτι ὁ πατήρ μου μείζων μου ἐστίν· οὐ μὴν
 κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον· κατ' ἐκείνον γάρ, ἐγώ, φησί, καὶ ὁ πατήρ
 ἐν ἐσμεν, καὶ οὕτω τὸ αὐτὸ μὲν ἐστὶν ἐκάτερον, τό τε γεννῶν καὶ
 προβάλλον καὶ τὸ γεννώμενον καὶ προβαλλόμενον, καὶ εἷς ὁ κατὰ τὴν
 οὐσίαν λόγος ἐκατέροις· ἄλλο δὲ τὸ αἷτιον καὶ ἄλλα τὰ ἐξ αὐτοῦ κατὰ
 20 τὰς ἰδίας ὑποστάσεις καὶ μείζον οὕτως ἐκείνο τούτων, καθὸ καὶ ὁ
 παρ' ἡμῖν Θεολόγος Γρηγόριος ἐπισημαίνεται.

ιθ'. Πᾶν τὸ πρῶτως ἐνυπάρχον τινὶ φύσει τῶν ὄν-
 των πᾶσι πάρεστι τοῖς κατ' ἐκείνην τὴν φύσιν τε-
 ταγμένοις καθ' ἓνα λόγον καὶ ὡσαύτως... (20,21-28)

Ἐντεῦθεν καὶ ἡμῖν ποριστέον τὸ κοινὰ τῆς ὑπερφυοῦς ὄλης εἶναι
 25 τριάδος πάντα τὰ θεοπρεπῆ ὀνόματα. οὐ γὰρ διστάσομεν φύσιν
 ὑπερφυᾶ ταύτην λέγειν, ὅποτε καὶ οὗτος ἐπὶ τὰ ἐπέκεινα φύσεως τῇ
 αὐτεξουσιότητι διοικούμενα, τὴν λογικὴν ψυχὴν καὶ τοὺς ὑπερκο-
 σμίους νόας, τῷ τῆς φύσεως ὀνόματι ἀδιστάτως ἐχρήσατο. πλὴν

15 Ἰω. 14,28 16-17 Ἰω. 10,30 19-21 cf. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29, P.G. 36, 93C

4-5 δοτέον ἔχειν: ἔχειν δοτέον V 11 ὁ scripsi: ὁ codd. 17 οὕτως
 VA 20 τὰς... ὑποστάσεις: τῆς... ὑποστάσεως AP 21 post ἐπισημαίνεται add.
 σημειῶσαι δὲ ὅτι τὸ προεκτεθειμένον ὀκτωκαιδέκατον κεφάλαιον παρὰ πόδας εὐθὺς
 ὑπὸ τοῦ μετ' αὐτὸ ἀνατρέπεται AP 25 καὶ om. V 29 ἀδιστάτως: ἀδιστά-
 κτος A: ἀδιστάτως P ἐχρήσαντο P

ιστέον ὅτι οὐ καταδεχόμενοι τὸ φύσιν εἶναι τινα τῶν ὄντων τὸ θεῖον, οὕτω ταύτην λέγομεν, ἀλλὰ γὰρ διὰ τοῦτο καὶ ὑπερφυῖ ταύτην προσείπομεν, ἵνα δείξωμεν ὅτι πάσης φύσεως τῶν ὄντων ὑπεξήρηται· καὶ φύσις μὲν λέγεται ὡς πᾶσαν φύσιν ἐνιαίως προέχουσα καὶ ὑπερφυῖ 5 ὑπερέχουσα καὶ αὐτὴ παράγουσα καὶ συνέχουσα καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα· ὥσπερ δὲ οὐδ' ἄλλο τι τῶν ὀνομάτων οἰκείον αὐτῇ καὶ προσφυές ἐστιν εἰπεῖν, οὕτως οὐδὲ κυρίως ἂν ὀνομάζοιτο, πολλοῦ γε δέον οὐδέ τις φύσις τῶν ὄντων.

κ'. Πάντων σωμάτων ἐπέκειντά ἐστιν ἡ ψυχῆς οὐ-
10 σία, καὶ πασῶν ψυχῶν ἐπέκεινα ἡ νοερὰ φύσις, καὶ πασῶν τῶν νοερῶν ὑποστάσεων ἐπέκεινα τὸ ἐν...
(22,1-31)

Εἰ πᾶν σῶμα κινητόν ἐστιν ὑφ' ἑτέρου, τὸ κινεῖν δὲ ἐστιν, ὡς οὗτός φησι, ψυχῇ, ζητήσκειν ἂν τις εἰ καὶ τὰ στοιχεῖα, σώματα ὄντα 15 καὶ κινούμενα, ὑπὸ ψυχῆς κινεῖνται καὶ εἰσιν ἔμψυχα. καὶ εἰ πᾶσα ψυχὴ αὐτοκίνητος, διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀεικίνητος καὶ ἀθάνατος, ἔμψυχα δὲ καὶ τὰ ζῶα πάντα καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ στοιχεῖα, πῶς οὐχὶ καὶ τούτων ἀθάνατος ἡ ψυχῇ, οὕτω δὲ καὶ σωμάτων χωριστῇ; ἢ οὔτε πᾶν σῶμα ὑπὸ ψυχῆς κινεῖται, ἀλλ' εἰσὶν ἃ ὑπὸ μόνης φύσεως, οὔτε πᾶσα 20 ψυχὴ ἀθάνατος, ὅτι μὴδὲ πᾶσα τελεία ἀλλ' ἡ μόνη ἡ λογικὴ τε καὶ νοερὰ· ἡ δὲ τῶν ἀλόγων καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ τῶν φυτῶν ἀτελής καὶ οὐδὲ ψυχὴ κυρίως καλεῖσθαι ἀξία ἀλλὰ φύσις, ὡς ἂν τις εἴποι, ψυχοειδής, ὡς ἐν μεταχειμῶ τεταγμένη ψυχῆς καὶ φύσεως.

Ὅτι μὲν οὖν πάντων σωμάτων ἐπέκειντά ἐστιν ἡ ψυχῆς οὐσία καὶ 25 ὅτι τῆς ψυχικῆς οὐσίας ἡ νοερὰ φύσις ἐπέκεινα καὶ ἔτι τῆς νοερᾶς ἡ θεία ὑπερεπέκεινα, σύμφαμεν καὶ ἡμεῖς· ὅτι δὲ μόνη ἐστὶν ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος καὶ ὅτι ὁ ταύτης προηγούμενος καὶ τῇ τάξει πρωτεύων νοῦς ἀκίνητός ἐστιν, οὐκ ἂν φαίμεν, ὁπότε μὴδὲ πρὸς τὸ κακὸν ἀκίνητον πάμπαν εἰπεῖν θαρρεῖ τὴν νοερὰν οὐσίαν ὁ καθ' ἡμᾶς Θεο-
30 λόγος Γρηγόριος, ἀλλὰ πείθει με, φησί, μὴ ἀκινήτους ἀλλὰ δυσκινή-
τους, πρὸς τὸ κακὸν δηλονότι, καὶ ὑπολαμβάνειν ταύτας, δις νοερὰς εἶπε δυνάμεις, καὶ λέγειν ὁ διὰ τὴν λαμπρότητα ἑωσφόρος, σκότος

30-27,1 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 312A

7 οὐδέ: δέ A 13 εἰ om. V 16 καὶ pr. om. AP

διὰ τὴν ἑπαρσιν καὶ γενόμενος καὶ λεγόμενος, λαμπρότητα λέγων τὴν 5 πρώτην αὐτοῦ καὶ φυσικὴν ὑπαρξιν, τὴν ἐκ ταύτης δὲ προαιρετικὴν εἰς σκότος μεταβολὴν κίνησιν σαφῶς ὀνομάζων. ἀλλὰ τὴν μὲν πρὸς τὸ κακὸν δυσκινήσιαν εἰκότως οὕτως διστάζων ὁ θεολόγος τοῖς νόοις 5 προσέερριψε, τὴν δὲ πρὸς τὸ ἀγαθὸν αὐθαίρετον ἀεικινήσιαν οὐδεὶς ἂν οἶμαι τῶν νοῦν ἐχόντων καὶ εὐσεβοῦντων διστάσειεν ἀπονεῖμαι τοῖς ἀεὶ πρὸς τὸ θεῖον κάλλος ἐρωτικῶς ἀνατεινομένοις. τίς δ' ἄρα καὶ ἀντερεῖν ἱκανὸς τῷ θεῷ λόγῳ ἀγγέλους τοῦ θεοῦ, τούτους δὲ τοὺς 10 θεοὺς νόας, ἀναβαίνοντας ἐπ' αὐτὸν ὡς θεὸν καὶ ὡς ἄνθρωπον τὸν αὐτὸν ἐν ταύτῳ καταβαίνοντας διαρρήδην διαγορεύοντι, ἵνα δείξῃ καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἀνάντες αὐτῶν καὶ τὴν ἐπὶ τὸ κάταντες κίνησιν.

Οὗτος δὲ ἄρα καὶ πάλιν ἑαυτοῦ ἐπιλέλησται, νῦν μὲν ἴδιον τῆς 15 ἀσωμάτου οὐσίας τὸ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρεπτικὸν ἀποφαινόμενος καὶ τὴν ἐπιστροφὴν εἰς ταῦτόν τῇ κινήσει συνάγων, νῦν δὲ τῶν νόων, οὓς οὐκ ἂν ἀσωμάτους εἶναι ἀρνήσαιο, τὴν αὐτῶν πρὸς ἑαυτοὺς κίνησιν ἀφαιρούμενος, ὑπεναντίως τοῖς ἐν τῷ πεντεκαιδεκάτῳ κεφαλαίῳ προοδεδλημένοις καὶ ὡς δοκεῖ δεικνυμένοις αὐτῷ. οὐ γὰρ δὴ μόνον 20 ἄλλο τι παρ' ἑαυτοῦ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρέφειν ἐν ἐκείνῳ φησὶ τὸ ἀσώμα-
τον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ σαφῶς πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρέφεισθαι, ὡς τὸ αὐτὸ καὶ 25 κινεῖν ὃν καὶ κινούμενον. ἀλλ' ἡμεῖς γε τοσούτου δέομεν τοὺς νόας τῆς αὐτοκινήσιος ἀποστερεῖν, ὡς καὶ τὸ θεῖον αὐτό, ὃ καὶ πρῶτον νοῦν καὶ ὑπέρνοον ὀνομάζομεν, αὐτό τε πρῶτον αὐτοκίνητον εἶναι ὁμολογεῖν ἀκολούθως τοῖς θεοῖς πατράσι καὶ παρ' αὐτοῦ τοῖς ἄλλοις χορηγεῖσθαι τὴν αὐτοκινήσιαν, ὅσοις δηλαδὴ νοῦ μέτεστι καὶ λόγου.

Καὶ πῶς ἀκίνητος, εἰ νοεῖ καὶ ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτόν; αὐτὸ γὰρ 30 τὸ νοεῖν καὶ ἐπιστρέφειν κινεῖσθαι ἐστὶ, δηλὸν δ' ὅτι νοερῶς καὶ οἰκείως ἑαυτῷ, ὥσπερ καὶ τὴν μονάδα, δηλονότι τὸν ἕνα πατέρα, μοναδικῶς, ἔφησεν ὁ θεολόγος, ἀπ' ἀρχῆς κινήθεισαν εἰς δυάδα, τουτέστιν εἰς ἐνὸς υἱοῦ γέννησιν καὶ ἐνὸς πνεύματος προβολήν, μέχρι

8-10 Ἰω. 1,51 27-30 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29, P.G. 36, 76B

7 ἀεὶ: οὐ V 13 ἀποφηνόμενος V 29 πνεύματος: πρὸ AP προβολήν: προσβολήν AP

καί. Πᾶσα τάξις ἀπὸ μονάδος ἀρχομένη πρόεισιν εἰς πλήθος τῇ μονάδι σύστοιχον, καὶ πάσης τάξεως τὸ πλήθος εἰς μίαν ἀνάγεται μονάδα... (24,1-33)

Ὅτι μὲν πάσης τάξεως ἡ πρώτη μονὰς ἡγεῖται, ἥτοι τὸ ἐν καὶ 5 τὰγαθόν, δοτέον· ὅτι δὲ καὶ σύστοιχον ταύτῃ τὸ πλήθος καὶ αὕτη τῷ πλήθει, οὐκέτι. εἰ γὰρ σύστοιχος, πῶς ἐξαίρετος; καὶ εἰ ἐξήρηται, πῶς σύστοιχος τοῖς ἐξ ὧν ἐξήρηται; πᾶν γὰρ σύστοιχον ἐν τῶν πολλῶν καὶ συστοίχων καὶ οὐκ ἐξαίρετον. οὐκ ἄρα πολλαὶ μονάδες καὶ σύστοιχοι αἱ αὐταὶ καὶ ἐξαίρετοι ἐκάστη ἐκάστης ἡγούνται τάξεως 10 (τοῦτο γὰρ ἡ τῆς πολυθείας εἰσηγε πλάνη), ἀλλὰ μία ἡ πάντων αἰτία καὶ παντὸς πλήθους καὶ πάσης μονάδος ὑπεξηρημένη καὶ οὐδενὶ σύστοιχος τῶν ὄντων ὑπερούσιος μονὰς ἡ κατὰ μὲν τὴν οἰκείαν ἑαυτῇ καὶ φυσικὴν γονιμότητα ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα καὶ μέχρι 15 τριάδος στάσα, δημιουργικῶς δὲ πάσας τάξεις τῶν ὄντων ἐκ μὴ ὄντων παράγουσα καὶ παντὸς τοῦ καθ' ἐκάστην τάξιν πλήθους οἰκείαν μονάδα (εἰ γε καὶ τοῦτο δοτέον) προστησαμένη οὐκ ἐξηρημένην ἀλλ' ὁμοταγῇ τῷ πλήθει καὶ σύστοιχον.

Οὗτος μὲν οὖν, ἵνα πολλὰς ἀρχὰς εἰσαγάγῃ καὶ τὴν πολυθειαν οὕτω συστήσῃ, τάξεις τε πολλὰς καὶ σειρὰς πολλὰς ὑποτίθεται, τὰς 20 μὲν σωματικὰς τε καὶ φυσικὰς, τὰς δὲ ψυχικὰς, τὰς δὲ νοεράς· ταύταις δὲ συντάττει καὶ τὴν ἐναδικὴν καὶ ἀπλῶς καθ' ἑκαστον εἶδος τῶν ὄντων, ὡς ἐν τῷ συμπεράσματι τοῦ μετὰ τοῦτο κεφαλαίου διασαφεῖ, ἰδίαν τινά, ἄλλην κατ' ἄλλο, μονάδα προτάττει καὶ ταύτης τὴν ὅλην σειρὰν ἐξαργτᾷ, ὡς ἐκάστης μονάδος ἀρχῆς τε λόγον ἐχούσης καὶ 25 οἰκείον ἑαυτῇ πλήθος ἀπογεννώσης καὶ ἰδίαν τὴν κατὰ τοῦτο τάξιν καὶ σειρὰν ὑφιστώσης. καὶ ὁ πάντα τὰ ὄντα πρότερον φήσας ἀπὸ μιᾶς αἰτίας προῖέναι τῆς πρώτης καὶ οὕτω μοναρχίαν δόξας πρεσβεύειν, νῦν τῷ πλήθει τῶν πολλῶν καὶ ἀπείρων εἰδῶν συμπληθύνει καὶ τὰς ἀρχὰς, οὐ τῷ σοφῶς εἰπόντι πρὸ αὐτοῦ μόνον οὐκ ἀγαθὸν πολυ- 30 κοιρανίη, ἀλλὰ καὶ ἑαυτῷ προδήλως ἀντιφθεγγόμενος τοσαύτας εἶναι διδοὺς τὰς ἀρχὰς ὅσα καὶ τὰ εἶδη τῶν ὄντων· εἶτα τὰς ἀπείρους

12-14 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29, P.G. 36, 76B 29 Ὁμήρου Ἰλιάς B 204

19 πολλὰς alt: τινὰς AP 26 ὑφιστώσης: ὑφεστώσης V πρότερον: πρότερα AP 28 συμπληθύνει AP 29/30 πολλῶν κοιρανίη A 30 ἑαυτῷ: αὐτῷ V

ταύτας μονάδας εἰς μίαν μονάδα συγκορυφοὶ οὐκ οἶδα πῶς ἀπὸ τοῦ τοσοῦτου πλήθους εἰς τὸ ἐν ἀθρόον ἀναθορῶν. καὶ ὁ μὲν οὕτως· τί δὲ οἱ πρεσβευταὶ τῆς τριάδος; εἰ μὲν οὕτως αὐτὴν διηροῦμεν, ὡς ἄλλων μὲν τινων ἀρχὴν εἶναι τὸν πατέρα λέγειν, ἄλλων δὲ τὸν υἱὸν καὶ 5 ἄλλων παρὰ ταῦτα τὸ πνεῦμα, τάχ' ἂν καὶ τρεῖς ἀρχὰς διδόναι διεβαλλόμεθα καὶ εἰ μὴ πολυαρχίαν ἀλλ' οὖν πάντως ὀλιγαρχίαν πρεσβεύειν. ἐπεὶ δὲ μίαν πατρός καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος ὁμολογούντες οὐσίαν κοινὰ πάντα τῆς οὕτως ἀμερίστου καὶ ἀδιαιρέτου τριάδος, τὴν βασιλείαν, τὴν ἐξουσίαν, τὴν παραγωγὴν πάντων καὶ 10 ποίησιν, τὴν πρόνοιαν, τὴν συντήρησιν, πάντα ὁμοῦ κατὰ μίαν τὴν τῆς μιᾶς οὐσίας δύναμιν τε καὶ ἐνέργειαν καταγγέλομεν εἰκότως καὶ μίαν ταύτην ἀρχὴν πάντων ἀναγορεύομεν, οὐκ ἄλλην μὲν τῶν ἐναδικῶν ὑποστάσεων, εἰ τινές εἰσιν, ὡς οὗτός φησιν, ἄλλην δὲ τῆς νοεράς οὐσίας, ἄλλην δὲ τῆς ψυχικῆς καὶ ἄλλην τὴν τῶν σωματικῶν φύσεων, 15 ἀλλὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν πάντων ὄντων, μὴ ὄντων (κακεῖνα γὰρ ὡς ὄντα καλεῖ), νοῦ λόγου σοφίας γνώσεως ζωῆς φύσεως εἰδῶν στερήσεων· καὶ ταύτας γὰρ εἰδοποιεῖ καθ' ἑαυτὴν πάντων σωματῶν καὶ ἀσωματῶν· ὅθεν καὶ ὡς νοῦν αὐτὴν ὑμνοῦμεν καὶ ὡς λόγον καὶ ὡς ζωὴν καὶ ὡς ἀρετὴν πᾶσαν, σοφίαν δικαιοσύνην εἰρήνην ἀγάπην 20 ἀλήθειαν· ἔτι γε μὴν καὶ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν αὐτὴν ὀνομάζομεν φῶς στερέωμα κράτος ἰσχὺν καταφυγὴν φυλακὴν, ἀπλῶς πάντα κατὰ πᾶν εἶδος καὶ πᾶσαν θέσιν, οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ πᾶσαν στέρησίν τε καὶ ἀπόφασιν, ἐπειδὴ τὴν πρὸς πάντα ταύτης ὑπεροχὴν ἐμφῆναι θελήσωμεν. οὕτω τὸ ἐν καθαρώς πρεσβεύομεν, καὶ εἰ τρία τοῦτο φαμεν 25 διὰ τὴν ὑπερουσίως οὐσιώδη γονιμότητά τε καὶ κίνησιν καὶ ὡς ἂν ἅμα γνωρίσωμεν αὐτὸ παντὸς ἐνὸς καὶ παντὸς πλήθους, ἐνώσεώς τε καὶ διακρίσεως αἰτίον, ἔτι δὲ καὶ ὡς οὐ μόνον ἀρχὴν ἀλλὰ καὶ μεσότητά πάντων συνεκτικὴν καὶ ἀποπεράτωσιν. καὶ ταῦτά φαμεν οὐχ ὡς εἰδότες παρ' ἑαυτῶν ἀλλ' ἀπὸ τῶν θείων καὶ ἱερῶν λογίων ἀναλεγόμενοι, αὐτοὶ δὲ μηδὲν ὁμολογοῦντες μήτε νοεῖν μήτε λέγειν δύνασθαι 30 περὶ τοῦ πάντα λόγον καὶ νοῦν καὶ πᾶσαν κατάληψιν διαφεύγοντος. ἐκ δὴ τούτων παντὶ τῷ δήλῳ ὅτι καὶ κατὰ μίαν πάντα σειρὰν τῆς μιᾶς πάντων ἀρχῆς ἐξήρηται καὶ διὰ μιᾶς εἰς τὴν μίαν πάντα ταύτην ἀνάγεται.

27 οὐ om. V 32 τῷ: τό V

κβ'. Πάν τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν καθ' ἑκάστην τάξιν ἓν ἐστὶ, καὶ οὔτε δύο οὔτε πλείω δυεῖν, ἀλλὰ μονογενὲς πᾶν... (26,1-21)

Ἀπορήσειεν ἂν τις, πῶς λέγει μονογενὲς πᾶν τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν, εἴπερ μονογενὲς μὲν τὸ μόνον ἢ γεγονός, ὡς ἡμεῖς φαμεν ἓνα καὶ μόνον γεγονέναι παρὰ θεοῦ οὐρανὸν καὶ ἓνα ἥλιον, ἢ γεννηθὲν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ γεννήσαντος, ὡς πάλιν ἡμεῖς φαμεν τὸν υἱὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθῆναι. τὸ δὲ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν ὡς μὲν ἀπλῶς ὄν καὶ κατ' αὐτὸν καὶ κατὰ Πλάτωνα γένεσιν οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἐστὶν αἰὶ ἀγεννήτως ὄν, ὡς δὲ καὶ ἀρχικῶς ὄν οὐδὲ γεγέννηται. ἢ τάχα κατ' οὐδέτερον τῶν εἰρημένων τρόπων ὁ φιλόσοφος οὗτος ἐνταῦθα ἐξελάβετο τὸ μονογενὲς, ἀλλ' εἴπερ ἄρα ὡς αὐτὸ τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν γένος ὄν καὶ ἀρχὴν τῶν ἐξ αὐτοῦ οὕτω τοῦτό φησιν. οὕτω δ' ἂν καὶ χρήσαιτό τις τῷ θεωρήματι τοῦτω κατὰ Λατίνων τῶν δύο τὰ ἀρχικά αἷτια τοῦ πνεύματος λεγόντων, πατέρα καὶ υἱόν· πλὴν ἀλλὰ πρῶτον μεταφραστέον ἐπὶ τὸ εὐσεβὲς τὸ πρόβλημα καὶ οὕτως αὐτῷ χρηστέον. οὕτως οὖν ῥητέον· τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὑπερὸν κατὰ πᾶσαν τάξιν ἓν ἐστὶ καὶ μόνον καὶ οὔτε δύο οὔτε πλείω δυοῖν, κατὰ μὲν τὰς ἐν τοῖς ποιήμασιν ἢ τριαδικῇ θεότης ὅλη καὶ μόνη, κατὰ δὲ τὴν αὐτοῦ πρὸς ἑαυτὸ μόνος ὁ πατὴρ ὁ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς, αὐτός τε ὑπερόντως ὢν καὶ τοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξ αὐτοῦ ὁμοουσίους αὐτῷ γνωριζόμενος αἷτιος.

Ἡμῖν μὲν οὕτως ἀπρόσκοπος ὁ λόγος προδήσεται· ὁ δὲ σοφὸς οὗτος πολλὰς καὶ ὑπεραρίθμους ὑποθέμενος τὰς μονάδας, ὅσα δὴ καὶ τὰ εἶδη τῶν ὄντων, ἑκάστην ἰδίας σειρᾶς ἐξάρχουσαν, τὸ μὲν πᾶν προσρίπτων αὐταῖς (ταύτας γὰρ λέγει πρῶτως εἶναι καὶ ἀρχικῶς καθ' ἑκάστην τάξιν) ἀκολουθεῖν ἑαυτῷ δόξει, ὡς τοῦ προσδιορισμοῦ ταῖς πολλαῖς ἐφαρμόζοντος· ὅτι δὲ καὶ τὴν ἐναρχικὴν ἐνάδα ταύταις συμπεριέλαβε καὶ ταύτη τὰς ἐξ αὐτῆς ὁμοταγεῖς καὶ συστοίχους προαπεφήνατο, ἐνταῦθα δὲ καὶ τῷ ὄντι αὐτὴν ὑποτάττει, πᾶν λέγων τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν, ἐν τούτοις ἐκκλίπτειν μοι δοκεῖ τοῦ οἰκείου σκοποῦ· βούλεται γὰρ πανταχοῦ τὸ ἐν ἐπέκεινα τοῦ ὄντος τιθέναι, ἣν δὴ μέμψιν ἡμεῖς ἐκκλίνομεν τὸ ἐν καὶ τὸ ὄν καὶ τάγαθον καὶ τὰ θεοπρεπῆ πάντα τὸν αὐτὸν καὶ μόνον θεὸν ὀνομάζοντες. ὁ μὲν

13 ἀρχήν: ἀρχή P   θεωρήματι: δωρήματι AP   20 post ἀρχικῶς add. μόνος V   21 ὢν: ὄν A

φιλόσοφος οὗτος καὶ διὰ τοῦδε τοῦ πορίσματος εἰς τὴν οἰκείαν ἀνατρέχει δόξαν τὴν περὶ τῶν ἰδεῶν, ἡμῖν δὲ οὐ προσθήσεται ἢ τούτου ἀπόδειξις, οἷ γε οὐκ ἄλλο μὲν τι τὸ πρῶτως ὄν λέγομεν, ἄλλον δὲ τὸν πρῶτιστον νοῦν καὶ ἄλλην ἰδέαν τὴν κατ' ἄλλο τι πρῶτιστον ἀποφερομένην, ἀλλὰ πάντα εἶναι πρῶτως καὶ ἀρχικῶς καὶ αἰτιωδῶς τὸν ἓνα θεὸν τὸν ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, καθὼ καὶ εἴρηται· τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. οὐκ ἐναντιωθήσεται δὲ ἡμῖν οὐδὲ τὸ τῶν προσώπων τριαδικόν· οὐδὲ γὰρ τρεῖς θεοὺς λέγομεν οὐδὲ τρία ἀπλῶς τὰ πρῶτως ὄντα ἢ ὄντα, ὅτι μὴδὲ τῷ εἶναι διαφέρουσι πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἀλλὰ τῷ πῶς εἶναι, ἥγουν ὁ μὲν ἀγεννήτως, ὁ δὲ γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, εἰς δὲ τὰ τρία θεός.

κγ'. Πάν τὸ ἀμέθεκτον ὑφίστησιν ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ μετεχόμενα, καὶ πᾶσαι αἱ μετεχόμεναι ὑποστάσεις εἰς ἀμεθέκτους ὑπάρξεις ἀνατείνονται... (26,22-28,7)

Ὅρα μοι τὸν φιλόσοφον ἐν οἷς θεολογεῖν ἐπαγγέλλεται καὶ περὶ ἀσωμάτων καὶ νοητῶν διαλέγεται ἀσφῶς ἄγαν εἰς σωματικὰς ἐννοίας ὑπολισθαίνοντα. δεδοικέναι γὰρ ἔοικε μὴ τὸ ἐν καὶ ὅλον εἰπὼν μεθεκτὸν μερίση σωματικῶς καὶ οὐκέτι τηρήσῃ ὅλον καὶ ἓν, ὅπου γε ἡ μία φωνὴ καίτοι σωματικὴ οὐσα ὑπὸ πολλῶν ἀκουσθεῖσα καὶ οὕτω μερισθεῖσα καὶ μεθεκτὴ γενομένη ὅμως ὅλη παρ' ἑκάστου τῶν ἀκουσάντων μετέχεται καὶ οὐ τὸ μὲν αὐτῆς παρὰ τοῦδε, τὸ δὲ παρὰ τοῦδε, καὶ τὸ ἐν νόημα τοῦ διδασκάλου καίτοι καθ' ὑπόπτωσιν ἐσχάτην τῶν νοητῶν ὑφεστῶς ὅμως καὶ μερισθὲν τῇ μεταδόσει πρὸς πολλοὺς μαθητὰς παρ' ἑκάστῳ τε αὐτῶν ὅλον ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ μεθεκτὸν καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὅλον ἐν τῷ διδασκάλῳ μένει οὐδὲν ἥττον ἢ εἴπερ ἀμέθεκτον ἦν. εἰ δὲ ἐν τοῖς τοιούτοις ἢ τοῦ σοφοῦ διακρίπτει ἀπόδειξις, πολλῷ ἂν μᾶλλον διαπέσοι ἐν τῷ ἐνὶ καὶ ἀπλουστάτῳ καὶ πρῶτως ὄντι καὶ ὑπερόντι καὶ ὑπερνόῳ νοῖ· οὐκ οὐκ ἡμῖν ἀντιπесеῖται δοξάζουσι λόγον καὶ πνεῦμα ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν ἐννοιαν ὑφεστῶτα ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας καὶ μένοντά τε ἐν τῷ πατρὶ

6 Ρωμ. 11,36   7 Πράξεις 17,28

3 μὲν τι: μέντοι P   7 τὸ transp. post προσώπων V   9 τῷ: τὸ V   10 τῷ: τὸ P   19 καίτοι: καίτοι V   22 ὑπόπτωσιν: ὑπόστασιν V (ὑπόπτωσιν sscr.)   24 ὅλον: ὅλον V (ὅλ.) P   27 μᾶλλον: μάλιστα AP

ὑπερηνωμένως καὶ ἀχωρίστως καὶ αὐτὰ προϊόντα εἰς πάντα τὰ ὄντα καὶ πληροῦντα ἑαυτῶν πάντα, καθ' ὅσον ἕκαστα δύνανται μετέχειν, καὶ οὐδὲν ἦττον ἀμέριστα καὶ ὅλα καθ' ἑαυτὰ μένοντα καὶ οὐ τινὸς κατὰ τὴν ἄσοφον ἀπόδειξιν τοῦ σοφοῦ τούτου γινόμενα, διὸ οὐδ' ὑφειμέ-
5 νην τοῦ πατρὸς τὴν ὑπαρξιν ἔχοντα.

Ἴδου δὲ καὶ οὗτος γόνιμον τὸ θεῖον καὶ κινούμενον εἰπεῖν ἀναγκάζεται. εἰ γὰρ τὸ ἄγονον οὐδὲν ἔχει τίμιον, τουτέστιν ἄτιμον, τὸ μὴ ἄτιμον πάντως γόνιμον κατὰ τὴν σὺν ἀντιθέσει ἀντιστροφῇ· καὶ εἰ τὸ ἐστὼς καὶ μὴ κινούμενον ἄγονον, τὸ μὴ ἄγονον ἀλλὰ
10 γόνιμον κινούμενον πάντως. οὕτω λαμπρὰ πάντοθεν ἡ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως ἀλήθεια.

Τὸ πᾶσιν ὁμοίως παρὸν καὶ πάντα πληροῦν πῶς οὐχὶ καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται; ἀλλὰ καὶ τὸ τὸ ἐν ἐνὶ ὃν ἐν τοῖς ἄλλοις οὐκ ἐστὶ, ψεῦδος μάλιστα περὶ ἀσωμάτου λεγόμενον· οὐ γὰρ μερίζεται τὸ
15 ἀσώματον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν πάντων γινόμενον ὅλον ἐστὶ καὶ ὅλον μένει καθ' ἑαυτό, ὥστε ἐστὶ καὶ ἐν πᾶσι καὶ πρὸ τῶν πάντων καὶ μεθεκτὸν ὅλον τὸ αὐτὸ καὶ ὅλον ἀμέθεκτον.

κδ'. Πᾶν τὸ μετέχον τοῦ μετεχομένου καταδεέστερον, καὶ τὸ μετεχόμενον τοῦ ἀμεθέκτου... (28,8-20)

20 Ἐν τῷ πρώτῳ εἰπὼν κεφαλαίῳ πᾶν πλῆθος μετέχει πη τοῦ ἑνός, ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ καὶ πάντῃ μετέχειν τὸ πλῆθος τοῦ ἑνός δείξας, ὡς τοῦ ἑνός πάντῃ πάντως ὑπὸ τοῦ πλήθους μετεχομένου, ἐνταῦθα πᾶν μὲν τὸ μετέχον τοῦ μετεχομένου, αὐτὸ δὲ πᾶν τὸ μετεχόμενον τοῦ ἀμεθέκτου καταδεέστερον ἀποδείκνυσιν· εἶναι γὰρ τὸ ἀμέθεκτον τῷ
25 πάντων αἰτίῳ καὶ πάντων ὄντι καὶ οὐ τινὸς συγγενέστερον· καὶ συνελὼν ἀποφαίνεται τὸ μὲν εἶναι πρὸ τῶν πολλῶν μόνον ἐν ὧς ὑπὸ μηδενὸς μετεχόμενον, τὸ δὲ μετεχόμενον ἐν τοῖς πολλοῖς ἐν ἅμα καὶ οὐχ' ἓν, τὸ δὲ μετέχον οὐχ' ἓν ἅμα καὶ ἓν, ὡς ἐντεῦθεν συνάγεσθαι τὸ πρῶτον ἐν ὑπὸ μηδενὸς μετέχεσθαι. καὶ πῶς, ὦ ἡγαθέ, τὸ πάντων ὃν
30 οὐχ' ὑπὸ πάντων μετέχεται; ἢ γὰρ οὐχ' ὑπὸ πάντων μετέχεται καὶ οὐδὲ πάντων ἐστὶ (ψεῦδεται δέ σοι καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ πέμπτον κεφάλαιον) ἢ μετέχεται καὶ οὕτω πάντων ἐστί, καὶ οἴχεται τὸ ἀμέθεκτον. τὸ γὰρ ὅτι τὸ πάντων ὃν καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται, σὺ

πάντως δώσεις ὁ τό τινος ὃν καὶ ὑπὸ τοῦ τινος ἐκείνου, οὗ ἐστὶ, μετέχεσθαι λέγων, ὡς ταῦτόν ὃν τό τέ τινος εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ τινος ἐκείνου μετέχεσθαι καὶ ἐξ ἀναλόγου τὸ πάντων εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ πάντων μετέχεσθαι· εἰ γὰρ ἐκεῖνα ταῦτά, καὶ ταῦτα· εἰ δὲ μὴ ταῦτα,
5 οὐδ' ἐκεῖνα. ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ τὸ παρὸν κεφάλαιον παρ' ἑαυτοῦ ἀνατρέπεται. τᾶλλα δέ, ὅσα ἔδει πρὸς τοῦτο ῥηθῆναι, ἐρρέθη εἰς τὸ πρὸ τούτου.

κε'. Πᾶν τὸ τέλειον εἰς ἀπογεννήσεις πρόεισιν ὧν δύναται παράγειν, αὐτὸ μιμούμενον τὴν μίαν τῶν
10 ὁλων ἀρχήν... (28,21-30,9)

Εἰ μηδὲν τῶν πάντων ἴσον ἐστὶ τῇ πάντων ἀρχῇ τῇ μιᾷ, οὐδ' ἄρα τι τῶν πάντων τέλειον ἐστὶ ἀλλ' ἀτελῆ πάντα καθόσον καὶ ὑποδεέστερα τῆς ἀρχῆς· ἡ ἀρχὴ ἄρα μόνῃ τελεία. εἰ δὲ καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος ἀρχὴν ἡμεῖς φαμεν τὸν πατέρα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ καταδεέστερα ταῦτα τῆς τοῦ πατρὸς οὐσίας ὁμολογοῦμεν, ἀλλ' ὥσπερ μίαν
15 αὐτῶν οὐσίαν οὕτω καὶ μίαν αὐτῶν φαμεν τελειότητα. τοῦτο δὲ καὶ ἀναγκαιῶς συνάγεται, εἴπερ ἀνάγκη γόνιμον εἶναι τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ οὕτω γόνιμον ὡς γεννᾶν τε καὶ προβάλλειν καὶ ὅμοια ἑαυτῇ, ἵνα μὴ χεῖρω δοθῇ ἔχειν τὴν γονιμότητα τῶν ὁμοιᾶ ἑαυτοῖς γεννῶντων τε
20 καὶ προαγόντων. διὸ καὶ εἰς ὧν καὶ αὐτὸ τὸ ἐν ὃ πατήρ ἓνα υἱὸν γεννᾷ καὶ ἓνα πνεῦμα προβάλλει· τᾶλλα δὲ πάντα τὰ ἐξ αὐτῶν δημιουργικῶς παραγόμενα, οἷς οὐδὲ συντάττονται τὰ παράγοντα ἀλλ' ὅλα ὁλων ἐξήρηται, καλῶς ἂν ἔχοι καταδεέστερα τῆς ὑπερουσί-
25 οῦ ταύτης καὶ παντελείου τριάδος καὶ εἶναι καὶ λέγεσθαι. ἐγγύτερα δὲ ταύτης τῆς ἀρχῆς καὶ πορρώτερα φαίμεν ἂν τὰ μᾶλλον αὐτῆς καὶ ἦττον μετέχειν δυνάμενα, κινουμένης δημιουργικῶς τε καὶ προνοητι-
κῶς εἰς τὴν αὐτῶν παραγωγὴν καὶ συντήρησιν καὶ εὐτακτον ὑπαρξιν, οὐσιωδῶς δὲ μενούσης ἐν ἑαυτῇ ἀκινήτου τε καὶ ἀναλλοιώτου. πρὸς
30 μὲν οὖν τὴν μίαν πάντων ἀρχὴν οὕτως ἀτελῆ πάντα τὰ ἐξ αὐτῆς παραγόμενα, αὐτὸ δὲ καθ' αὐτὸ τούτων ἕκαστον λέγοιτ' ἂν τέλειον, φθάνον εἰς τὴν οἰκείαν καὶ τῇ ἑαυτοῦ φύσει ἀνάλογον τελειότητα, ἣν ἔλαχε κληρωσάμενος ἀπὸ τῆς μίας ἀρχῆς τῆς παντελοῦς καὶ προτελείου καὶ ὑπερτελοῦς καὶ τελειοδώρου. ὅθεν καὶ ἄλλο μὲν ἄλλου λέγοιτ'

ἀν τελειότερον, ὡς ἄνθρωπος φέρε εἰπεῖν ἵππου καὶ βοός· τελειότερας γὰρ ὁ ἄνθρωπος παρὰ ταῦτα φύσεως. οὔτε δὲ γεννητικὰ τῶν ἀτελεστέρων τὰ τελειότερα οὔτε παρακτικά· οὐ γὰρ ἵππον ἢ βοῦν ἄνθρωπος γεννᾷ οὔτε μὴν παράγει. ψεῦδος οὖν προφανές τὸ παρὰ τοῦ σοφοῦ τούτου λεγόμενον ὅτι τὰ τελειότερα διὰ τὴν αὐτῶν τελειότητα σπεύδουσιν τὰ καταδεέστερα τῆς ἑαυτῶν οὐσίας παράγειν. ψεῦδος δ' ἔτι μᾶλλον καὶ τὸ πᾶν τὸ τέλειον εἰς ἀπογεννήσεις πρόεισιν ὧν δύναται παράγειν· γεννᾷ μὲν γὰρ ἕκαστον ὅμοιον ἑαυτῷ καὶ ἴσον κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος ἄνθρωπον καὶ ἵππος ἵππον, καὶ εἰ μὴ παρατυπία τέλειον τὸ γεννώμενον, ἀλλὰ φυσικὴν ἔχον δύναμιν εἰς τὴν αὐτὴν φθάσαι τῷ γεννῶντι τελειότητα· καὶ ἄλλως δὲ τοιοῦτος καὶ ὁ νῦν γεννῶν ἦν ἐν τῷ γεννᾶσθαι· παράγει δὲ οὐδὲν εἶδος ἕτερον εἶδος ἄλλ' ἢ πάντα θεός, ἢ μία πάντων ἀρχή. ψεῦδος δὲ πρὸ τούτοις καὶ τὸ τὸ τελειότερον τοσοῦτῳ πλείονων αἴτιον εἶναι, ὅσῳ περ ἂν ἡ τελειότερον· εἰ γὰρ αἴτιον τὸ γεννῶν, ἐπεὶ τελειότερον ζῶν ὁ ἄνθρωπος ὅς καὶ κυνὸς καὶ μυός, γεννάτω καὶ πλείονα τούτων ἑκάστου· εἰ δὲ πολλῶ ἐλάττω γεννᾷ, τάχα κύων καὶ χοῖρος καὶ μῦς πολλῶ τελειότερα ζῶα τοῦ ἀνθρώπου εἰσίν. Ὡς πόσης ψευδολογίας ἡ θεολογία τοῦ σοφοῦ ἀναπέπλησται!

20 κς'. Πᾶν τὸ παρακτικὸν αἴτιον ἄλλων μένον αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ παράγει τὰ μετ' αὐτὸ καὶ τὰ ἐφεξῆς... (30,10-24)

Καὶ τὸ ἐφεξῆς δὲ κεφάλαιον τῆς αὐτῆς ἔχεται ματαιολογίας. πᾶν γάρ, φησί, τὸ παρακτικὸν αἴτιον, ὡς πολλῶν ὄντων τῶν τοιούτων αἰτίων· ἄλλ' εἰ πολλὰ ταῦτα, πῶς μία ἢ τῶν ὅλων ἀρχὴ καὶ αἰτία; 25 ὅτι, φησὶν, ἐκείνη μὲν πάντων, ταῦτα δὲ ἄλλων ἄλλα, τὰ ὑπέρτερα δηλαδὴ καὶ τῆς ἀρχῆς ἐγγύτερα τῶν ὑποβεδηκότων καὶ ἀπωτέρων. καὶ τί δεῖ τούτων ἐκείνης ἀρκούσης; ἢ οὐκ ἀρκεῖ· ἄλλ' εἰ μὲν ἀρκεῖ, περιττῶς τὰ πολλὰ αἰτία παρεμβάλλονται· περιττὸν δὲ οὐδὲν οὐδὲ 30 τῶν ὑπὸ φύσιν ἐστὶ· πολλῶ δὴ μᾶλλον τοῦτο οὐ δοτέον ἐπὶ τῶν ὑπερφῶν· εἰ δ' οὐκ ἀρκεῖ, τοῦτό γε σαφῶς ἀτοπώτερον· εἴη γὰρ ἂν οὐκ αὐτάρκης ἢ μία καὶ κοινὴ πάντων ἀρχή, οὐδ' ἄρα τελεία· ἐκείνης

2 ταῦτα: ταῦ V post ταῦτα add. τῆς V 5 αὐτῆς A 6/7 δι' ἔτι: ᾗ τι V 16 καὶ pr. om. P ἐκάστου: ἐκάστῳ V 28 ἢ: καὶ AP

δὲ τοιαύτης οὔσης οὐδ' ἂν ἄλλο τι τῶν μετ' ἐκείνην καὶ ἀπ' ἐκείνης αὐταρχες εἴη καὶ τέλειον, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. οὐδὲ μὴν ἄλλο τελειότερον ἄλλου, ὅπερ οὐδ' οὗτος βούλεται.

Ἡμῖν δὲ ἱκανῶς ἤδη προεῖρηται τε καὶ ἀποδέδεικται, ὅτι καὶ 5 ἀκίνητον ἐν ἑαυτῷ μένον τὸ ἐν τὰ μὲν ἐκ τῆς οἰκείας οὐσίας προάγει ὅμοια, μᾶλλον δὲ ταῦτα κατὰ φύσιν ἑαυτῷ (καὶ τοῦτο γὰρ μένειν ἐν ἑαυτῷ ἐστι), τὰ δὲ παράγει ἐκ μὴ ὄντων κινούμενον δημιουργικῶς καὶ μηδὲν αὐτὸ εἰς τὴν οἰκείαν οὐσίαν πύσχον.

Ἄλλ' ὅτι μὲν οὐ πολλὰ τὰ παράγοντα, ὥστε καὶ τὸ πᾶν ἁρμοζόντως περὶ αὐτῶν λέγεσθαι, ἱκανῶς ἡμῖν διὰ τῶν εἰρημένων ἤδη γέγονε 10 δῆλον. ἐπεὶ δὲ τῶν πολλῶν αἰτίων ἐκβαλλομένων, ἐξ ἀνάγκης μένει τὸ ἔν, τοῦτο δὲ ἡμεῖς φάμεν τὴν θείαν εἶναι τριάδα, ὡς μίαν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν παρακτικὴν. ὁ σοφὸς οὗτος φεύγει μὲν τὴν τριάδα ὡς μὴ τὸ ἐν οὔσαν· δεῖν γὰρ τὸ ἐν μένειν αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀκινήτως ὑφιστᾶν· εἰ γὰρ διὰ κινήσεως, φησὶν, ἡ ἐν αὐτῷ ἢ κίνησις, καὶ 15 κινούμενον οὐδὲ ἐν ἐτι ἔσται μεταβάλλον ἐκ τοῦ ἐνός, ἢ οὐκ ἐν αὐτῷ ἢ κίνησις, καὶ ἐκ τοῦ ἐνός ἔσται, καὶ ἡ ἐπ' ἄπειρον ἢ ἀκινήτως παρὰ ξεῖ τὸ ἐν· οὕτω δὲ τὴν τριάδα φεύγων εἰς πληθος ἐκπίπτει ἄπειρον καὶ ἀόριστον πολλὰ καὶ διάφορα τὰ παρακτικά παρὰ γων αὐτὸς (τὰ μὴ 20 ὄντα, φιλαλήθως φάναι, τῶν ὄντων αἰτία) καὶ τῇ τῶν πολλῶν παρεισαγωγῇ τὸ ἐν ἐξ ἀνάγκης ἐκβάλλων καὶ οὕτως ἑαυτὸν ἀνατρέπων. εἰ γὰρ πολλὰ καὶ ἀλλήλων διαφέροντα τὰ παράγοντα, πῶς καὶ ἐν τὸ παράγον; καὶ εἰ τὸ πάντα παράγον ἐν, πῶς καὶ πολλὰ τὰ παράγοντα; καὶ ὁ μὲν εἰς τὸ πρῶτως παράγον καὶ τὰ δευτέρως καὶ τρίτως καὶ 25 πολλοστῶς καὶ τελευταῖον εἰς τὰ μηδὲν μηδαμῶς παράγοντα καταφύγει οὐδαμοῦ μετὰ τὸ πρῶτως τὸ ἐν ἰσῶν οὐδὲ μένον ἐφ' ἑαυτοῦ τηρῶν ἀπεναντίως τῷ οἰκείῳ προβλήματι καὶ βουλήματι· οὐ γὰρ ἐν δήπου τὸ τάδε μὲν παράγον, ὑπὸ δέ του παραγόμενον, ἄλλ' ἐν καὶ οὐχ ἐν, ὡς μετέχον τοῦ ἐνός οὐ κατ' αὐτὸ τὸ ἐν ὄν· οὐδ' ἀκινήτως 30 ἀλλὰ κινούμενον ὑπὸ τοῦ πρῶτως κινούντος ὑφίστησιν, εἰ ποῦ τι καὶ ὑφίστησιν.

Δῆλος δὲ ἐστὶ καὶ τὸ κινεῖν καὶ τὸ παράγειν καὶ τὸ ὑφιστᾶν εἰς ταῦτὸν ἄγων ἀδιαφόρως ἀντ' ἀλλήλων ταῦτα λαμβάνων. τούτου δὲ

4 τε om. V 5 προά[γει] V (παράγει p.c. προά [γει] a.c.) 15 καὶ - 17 κίνησις in marg. A 16 οὐδὲ ἐν: οὐδὲν V αὐτῷ: ἑαυτῷ A 20 ὄντων om. A τῇ om. AP 25 μηδὲν om. V 26 μένον: μόνον AP

οὕτως ἐν τῷ τὴν τριάδα φεύγειν ἐφ' ἑκάτερα τοῦ μέσου ἐκκλίνοντος, νῦν μὲν εἰς τὸ ἐν ὡς ἐπὶ δεξιὰ, νῦν δὲ εἰς τὸ πληθός ὡς ἐπ' ἀριστερά, καὶ εἰς ἀτοπίας ἐκατέρωθεν περιπίπτοντος ἡμεῖς τὸ μὲν ὑφιστάν δι-
 5 κῶς λέγοντες, τὸ μὲν φυσικῶς, τὸ δὲ δημιουργικῶς, καὶ τὸ δημιουργι-
 μόνον δηλοῦν ἀλλὰ καὶ τὸ μεταποεῖν καὶ μετασκευάζειν κατὰ τὴν τοῦ
 κινούντος βούλησιν, εἶναι δὲ τὸ πάντα παράγον, τὰ αὐτοκίνητα, τὰ
 ἑτεροκίνητα, τὰ ἀκίνητα, καὶ δημιουργικῶς ὑφιστάν καὶ ὑποστάντα
 10 τηροῦν ἐστῶτα καὶ κινεῖν, ὅτε βούλεται, τὸ ἐν αὐτό, τὴν μίαν πάντων
 ἀρχὴν καὶ αἰτίαν, τὴν παρ' ἡμῶν σεδομένην τριάδα (τριάδα μὲν ὡς μὴ
 ἄγονον μένη τὸ ἐν μὴδ' ἀκίνητον ὡς τὰ παντάπασιν ἄψυχα, τὸ ἐν δὲ
 ὅτι τε καὶ μοναρχεῖ καὶ οὐ συμμερίζεται πολλοῖς τὴν ἀρχὴν καὶ ὅτι ἐν
 ἑκάτερον τῶν τριῶν καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἰδιά
 15 πᾶσαν διαφεύγομεν ἀτοπίαν· μένον τὸ ἐν ἐφ' ἑαυτοῦ τηροῦντες καὶ
 τρισσοῦμενον διὰ τὴν φυσικὴν γονιμότητα.

κζ'. Πᾶν τὸ παράγον διὰ τελειότητα καὶ δυνά-
 μεως περιουσίαν παρακτικόν ἐστὶ τῶν δευτέρων...
 (30,25-32,9)

20 Μὴ λέγε πᾶν ὅποτε τὸ παράγον μὲν τέλειον (διὰ γὰρ τελειότητα
 καὶ κατὰ σὲ παράγει), τὸ δὲ τέλειον ἐν εἶναι ἀνάγκη καὶ οὐ πολλά· τῷ
 δὲ ἐνὶ τὸ πᾶν οὐχ ἀρμόζει· ὑπὲρ γὰρ τὸ πᾶν τὸ ἐν, ἀλλὰ καὶ τὸ παρὰ-
 γον ἐν, ὡς διὰ πλειόνων δέδεικται, ὃ καὶ διὰ τὸ ὑπερπληρὲς εἶναι καὶ
 25 ὑπεραύταρκες καὶ ὑπερτέλειον καὶ διὰ περιουσίαν, κατὰ σὲ φάναι,
 δυνάμεως ἀρκεῖ καὶ μόνον πάντα παράγειν, καὶ πάντα εἰσὶν ἐνδεᾶ
 καὶ πολλῶν λειπόμενα τῆς ὑπερδυνάμου αὐτοῦ δυνάμεως καὶ ἄλλο μὲν
 ἄλλου δυνατώτερόν τε καὶ τελειότερον, καθόσον ἑκάστον δύναται
 μετέχειν τῆς ἐξ αὐτοῦ τελειότητος, πρὸς αὐτὸ δὲ πάντα ἀτελεῖ.

Ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν τοῖς τῆς γενέσεως αἰτίοις, τοῖς γεννητικοῖς εἶπεν
 30 αἰτίοις, εἰς ταῦτ' ἄγων γένεσιν καὶ γέννησιν καὶ τὸ γεννῶν καὶ τὸ
 παράγον. δῆλον δὲ πάντως ὡς ἄλλο γέννησις καὶ ἄλλο γένεσις καὶ
 ἄλλο τὸ γεννᾶν καὶ ἄλλο τὸ παράγειν, ὡς καὶ κατ' ἀρχὰς ἐπεσημηνά-

1 τὴν om. P   4 καὶ τὸ δημιουργικῶς om. V   5 τῷ: τό V   8 καὶ pr.: τὰ
 V   13 ἑαυτό: ἑαυτῷ A   20 διὰ - 21 τέλειον in. mg. A   24 καὶ διὰ περιουσίαν
 om. AP   σέ: σῆς AP

μεθα ἐν τῇ εἰς τὸ ἔβδομον κεφάλαιον παραγραφῇ. καὶ γεννᾶ μὲν
 οὐδὲν εἶδος ἕτερον εἶδος ἀλλ' ἢ τὸ ὁμοειδὲς ἑκάστον, παράγει δὲ
 οὐδὲν ὅλως πλὴν τοῦ πάντα παράγοντος καὶ τὰ μὴ ὄντα καλοῦντος
 5 ὡς ὄντα καὶ ὅλον τὸ εἶναι συλλήβδην ἔχοντος καὶ τοῖς πᾶσι παρέχον-
 τος· τὰ δὲ μετ' αὐτὸ καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων αὐτῷ ἐγγίζοντα οὐκ αἰτία
 παρακτικά ἀλλὰ λειτουργικά πνεύματα καὶ ὑπηρετικά δεδικαίονται
 λέγεσθαι, συνεργοῦντα τῇ σωτηρίᾳ τῶν ὑποβεβηκότων τὰ ὑψηλότερα
 κατὰ θεῖαν κέλευσίν τε καὶ βούλησιν, περὶ ὧν καὶ εἴρηται· πάντες οἱ
 10 ἄγγελοι αὐτοῦ δυνατοὶ ἰσχυροὶ ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ τοῦ ἀκοῦσαι
 τῆς φωνῆς τοῦ λόγου αὐτοῦ καὶ πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ λειτουργοὶ
 ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ· πρὸς δὲ τὸν θεόν· ὅτι τὰ σύμπαντα
 δοῦλα σά.

Ὅτι μὲν οὐκ ἀπομερισμός ἐστὶ τοῦ παράγοντος τὸ παραγόμενον,
 ἀλλ' οὐδὲ τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος ἐπὶ γε τῆς ἀσωμάτου γεννή-
 15 σεως, καὶ ἡμεῖς συμφησάμεν ἂν. οὔτε γὰρ γεννῶν ἢ προβάλλων οὔτε
 παρὰ γον ὁ θεὸς καὶ πατὴρ ἐλαττοῦται ἢ μεταβάλλει εἰς τὸ γεννῶμε-
 νον ἢ ἐκπορευόμενον ἐξ αὐτοῦ ἢ μὴν τὸ γινόμενον, ἀλλὰ μένων ἐφ'
 ἑαυτοῦ ἀνελάττωτος καὶ ἀμετάβλητος τὰ μὲν προάγει προαιωνίως
 τῆς αὐτῆς αὐτῷ κοινωνοῦντα φύσεως, τὰ δὲ δημιουργικῶς παράγει·
 20 διὸ καὶ τὴν εἰς τὴν παραγωγὴν ἢ τὴν προαγωγὴν τούτων κίνησιν καὶ
 ἀκίνησίαν καλεῖν οὐκ ὀκνοῦμεν. καὶ εἴ τι δὲ ἀσωμάτως ἄλλο γεννᾶ
 κατὰ μίμησιν τῆς θείας γεννήσεως, καὶ ἀμερίστως γεννᾶ· ἀμερίστον
 γὰρ τὸ ἀσώματον· ἐπὶ δὲ τῆς σωματικῆς γεννήσεως, ἥ συντρέχει καὶ
 25 γένεσις, πῶς οὐ μερίζεται τὸ γεννῶν οὐδ' ὕλη γίνεται τοῦ γεννωμένου
 καίπερ ὃν σῶμα καὶ μέρος ἑαυτοῦ τὸ σπέρμα εἰς τὴν τοῦ γεννωμένου
 γένεσιν καταβαλλόμενον;

κη'. Πᾶν τὸ παράγον τὰ ὅμοια πρὸς ἑαυτὸ πρὸ τῶν
 ἀνομοίων ὑφίστησιν... (32,10-34,2)

Ὅτι ἐν τὸ πάντα παράγον ἥδη ἡμῖν εἴρηται καὶ ὅτι ἀνάρμοστον
 30 τὸ πᾶν ἐπιλέγειν τῷ ἐνί. τὸ δὲ τὰ περὶ τοῦ παράγοντος καὶ τοῦ παρὰ-

8-11 Ψαλ. 102,20-21   11-12 Ψαλ. 118,91

7 ὑποβεβηκότων: ὑπερβεβηκότων V   17 μένων: μένον V   18 ἀνελάττω-
 τος... ἀμετάβλητος scripsi: ἀνελάττωτον... ἀμετάβλητον codd.   21 ἀσωμάτως:
 ἀσώματος A   25 τοῦ om. V

γομένου αποδεδειγμένα ἐπὶ τὸ γεννῶν καὶ τὸ γεννώμενον μεταφέρειν, κοινὸν ἂν εἴη τούτου τε τοῦ φιλοσόφου καὶ τῶν περὶ Ἄρειον καὶ Εὐνόμιον παρόραμα.

Ὅρα πῶς ἐμπαθὲς οἶται τὸ θεῖον ὁ πλατωνικὸς θεολόγος· τὸ γὰρ συμπαθὲς δηλονότι καὶ ἐμπαθὲς· ἢ ἴσως συναφὲς ἔδει γράφεσθαι.

Τὸ ἐν, ὃ καὶ μόνον ἐστὶ πάντων παρακτικὸν αἷτιον, τῶν μὲν παραγομένων πάντων ὁμολογουμένως ἀσυγκρίτως κρείττον ἐστὶν ἅτε δὴ καὶ ὑπεράγαθον καὶ ἀκρότατον ἐφετόν· καὶ τούτων γε τῶν ὑπ' αὐτοῦ παραγομένων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὸ τὰ μᾶλλον αὐτοῦ μετέχοντα καὶ κατὰ τὸ μέτρον τῆς μετοχῆς ὁμοιότερον αὐτῷ πρὸ τῶν ἀνομοίων δημιουργικῶς αὐτὸ ὑφιστάν· ἔχει ἂν τινα λόγον, ὥς τὰ νοητὰ πρὸ τῶν αἰσθητῶν καὶ τὰ ἀπλᾶ πρὸ τῶν συνθέτων· τῶν δὲ γε φυσικῶς ἡγουν ἐκ τῆς ὑπερφουῦς αὐτοῦ φύσεως προαιωνίως προηγμένων, τοῦ μὲν γεννητῶς, τοῦ δὲ ἐκπορευτῶς, καὶ συνανάρχως συνεκλαμπόντων αὐτῷ καὶ συνημμένων ἀσυγχύτως καὶ διακεκριμένων ἄχωριστως ἀλλήλων τε καὶ αὐτοῦ καὶ συναιτίων αὐτῷ πιστευομένων ἐν τῇ τῶν ὄντων παραγωγῇ οὐκέτ' ἂν ὁμοίως λέγοιτο κρείττον, ἀλλ' αἷτιος μὲν ὁ πατήρ καὶ ὑποστάτης υἱοῦ καὶ πνεύματος, καὶ εἰ τῷ 20 δεκτέον κατὰ τοῦτο μόνον καὶ μείζων καὶ κρείττων, καθὼ καὶ ὁ πατήρ μου, φησὶν ὁ υἱός, μείζων μου ἐστὶ, καὶ τί με λέγεις ἀγαθὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀγαθὸν αὐτὸν προσειπόντα, οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἰς ὁ θεός, οὐχὶ δὲ καὶ παρακτικὸς αἷτιος τούτων, ἀλλ' εἴπερ ἄρα παρακτικὸς ἴσων ἑαυτῷ καὶ κατὰ πάντων ταυτῶν, τὴν ἀγαθότητα, τὴν 25 κυριότητα, τὴν ἀγιότητα, τὴν οὐσίαν, τὴν δύναμιν, τὴν ἐνέργειαν, τὰλλα πάντα τὰ κοινὰ τῆς μιᾶς καὶ ὅλης θεότητος· πάντα γὰρ ὅσα τοῦ πατρὸς, καὶ τοῦ υἱοῦ, καὶ ὅσα τοῦ υἱοῦ, καὶ τοῦ πνεύματος, πλὴν τῶν ὑποστατικῶν εἴτουν προσωπικῶν ιδιοτήτων, καθὰ ὁ μὲν πατήρ καὶ αἷτιος, τὰ δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ αἷτιατά, ὁ μὲν υἱός, τὸ δὲ πνεῦμα. 30 ὥστε καὶ μείζων καὶ κρείττων οὐ φυσικῶς ἀλλ' εἴπερ ἄρα ὑποστατικῶς τῶν ἐξ αὐτοῦ ὁ πατήρ· εἰ δὲ μήτε τὸ ποσὸν κυρίως ἐκεῖ μήτε τὸ ποιὸν χώραν ἔχει, δηλὸν ὥς οὐδὲ τὸ μείζων οὐδὲ τὸ κρείττον.

20-21 Ἰω. 14.28 22-23 Μάρκ. 10,18; Λουκ. 18,19

2 τῶν: τόν V 10 αὐτοῦ pr.: αὐτῷ P

κη'. Πᾶσα πρόοδος δι' ὁμοιότητος ἀποτελεῖται τῶν δευτέρων πρὸς τὰ πρῶτα... (34,3-11)

Ἡ κατὰ φύσιν ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας πρόοδος οὐ δι' ὁμοιότητος ἀποτελεῖται, οὐδὲ τὸ πρῶτον ἐκεῖ καὶ τὸ δεύτερον καθ' ὕφεισιν χώραν 5 ἔχει· οὐ γὰρ καθ' ὕφεισιν ὁ υἱὸς ἢ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς προέεισιν ἀλλὰ ταυτότης ἐκεῖ μᾶλλον καὶ ἑτερότης ἀρμόζει λέγεσθαι· ταῦτά μὲν γὰρ τὰ τρία κατὰ τὴν φύσιν εἴτουν οὐσίαν, ἕτερα δὲ κατὰ τὰς ὑποστατικὰς εἴτουν προσωπικὰς ιδιότητας. εἰ δὲ καὶ ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος δοκοῦμεν προσάπτειν τῷ θεῷ διὰ τοῦ λέγειν ὅμοια τὰ 10 τούτου καὶ ἀνόμοια καὶ τὸ ἴσον δὲ πως καὶ τὸ ἄνισον ἐπ' αὐτοῦ παραλαμβάνομεν, ἀλλ' ἰστέον ὅτι καταχρηστικῶς ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν κειμένων λαμβάνομεν πάντα καὶ μεταφέρομεν ἐκεῖ τὰ ὀνόματα μὴ ἔχοντες οἰκεία λέγειν τοῦ ἀγνώστου καὶ ἀνωνύμου, ὅπου γε καὶ τὸ ἐν αὐτῷ καὶ τὰ τρία καὶ ἡ κατὰ ταῦτα ταυτότης καὶ ἑτερότης οὐχ ὥς 15 οἰκεία πάντα παραλαμβάνονται ἀλλ' ὥς ἀπλῶς οὐσίας δηλωτικά· ὁμοιότης γὰρ καὶ ἰσότης καὶ αἱ τούτων ἀντίθετοι, αἱ μὲν εἰς ποιότητας, αἱ δὲ εἰς ποσότητας ἀναφέρονται· ἄποιον δὲ τὸ θεῖον καὶ ἄποσον, ἐπεὶ καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀσώματον καὶ ἀνείδεον· κρατεῖ δὲ μᾶλλον ὄν καὶ οὐσία λέγεσθαι, εἰ καὶ τοῦτο μεθ' ὑπεροχῆς. ἀλλ' ὁ σοφὸς 20 οὗτος μηδὲν τούτων διαστέλλων καὶ τὴν ὁμοιότητα προτίθησι τῆς ταυτότητος ὥς ταύτης αἰτίαν καὶ τῇ κατὰ γέννησιν προόδῳ ὕφεισιν δίδωσι καὶ τὴν πρόοδον ἀδιαφόρως ἀντὶ τῆς παραγωγῆς καὶ τὸ γεννηθὲν ἀντὶ τοῦ παραχθέντος λαμβάνει.

λ'. Πᾶν τὸ ἀπὸ τίνος παραγόμενον ἀμέσως μένει 25 τε ἐν τῷ παράγοντι καὶ πρόεισιν ἀπ' αὐτοῦ... (34,12-27)

Καὶ τὸ τριακοστὸν τοῦτο κεφάλαιον ὡσαύτως σφάλλει τῷ πρὸ αὐτοῦ, ὥς ταυτόν τι πρόοδον ἦτοι προαγωγὴν καὶ τὴν παραγωγὴν λαμβάνον. ἀντὶ γὰρ τοῦ εἰπεῖν τὸ ἀπὸ τίνος προαγόμενον, τὸ ἀπὸ 30 τινός φησι παραγόμενον καὶ ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ προάγοντι, ἐν τῷ παράγοντι.

Ἄλλο τὸ ταῦτόν καὶ ἄλλο τὸ ὅμοιον· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν οὐσίας, τὸ δὲ ποιοῦ. ἐπὶ τῆς οὐσιώδους καὶ φυσικῆς προόδου οὐχ ἀρμόζει τὴν

7/8 ὑποστατικὰς: ὑποστάσεις V 27 τῷ: τό A 28 ταυτό: ταυτό V

ὁμοιότητα παραλαμβάνειν ἄλλ' ἢ τὴν ταυτότητα καὶ τὴν ἑτερότητα· οὐσία γὰρ οὐσίας, καθὼ οὐσίαι, οὔτε ὁμοία οὔτε ἀνομοία λέγονται· ποιότητος γὰρ τὸ ὅμοιον καὶ τὸ ἀνόμοιον.

- Ὁ μὲν υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα προΐασιν ἀπὸ τοῦ πατρὸς φυσικῶς καὶ
 5 ἀμέσως, οὐ μὴν καὶ παράγονται· συναίδια γὰρ αὐτῷ καὶ συνάναρχα καὶ ὁμοούσια. διὸ καὶ μένουσιν ἐν αὐτῷ οὐ πῇ ἄλλ' ἁπλῶς καὶ οὐ τι ταῦτόν ἔχουσι πρὸς αὐτόν ἄλλὰ πάντα ταῦτα καὶ κοινά· οὐ γὰρ μερίζεται ἡ θεότης, ἄλλ' ὥσπερ ὅλος καὶ τέλειος θεὸς ὁ πατήρ, οὕτω καὶ τούτων ἑκάτερον θεὸς ὅλος καὶ τέλειος καὶ ἁπλῶς πάντα ὅσα ὁ πατήρ
 10 πλὴν τῆς πατρικῆς ιδιότητος, καθ' ἣν καὶ ἕτερα πρὸς ἐκείνον ταῦτα καὶ πρὸς ἄλληλα δὲ κατὰ τὰς ἑαυτῶν ιδιοτήτας, ὁ μὲν γὰρ γεννητός, τὸ δὲ ἐκπορευτόν. τὰλλα δὲ πάντα παράγονται παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ (πάντα γὰρ, φησί, δι' αὐτοῦ ἐγένοντο), συνέχονται δὲ καὶ διαμένουσιν ἐν τῷ πνεύματι ἐν ᾧ γὰρ, φησί, τὰ πάντα. ταύτῃ γοῦν
 15 καὶ πάντα μένουσιν ἐν τῷ παράγοντι, καθόσον ἕκαστα μετέχει τῆς ἐκείθεν ἐνδιδομένης αὐτοῖς ὑπάρξεως καὶ προνοητικῆς συνοχῆς. τούτων δὲ καὶ τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δὲ ἥττον καθ' ὕφους ὁμοια τῷ παράγοντι κατὰ τὰ δικαιότατα μέτρα τῆς θείας διανομῆς.

λα'. Πᾶν τὸ προῖδν ἀπὸ τινος κατ' οὐσίαν ἐπι-
 20 στρέφεται πρὸς ἐκεῖνο ἀφ' οὗ πρόεισιν... (34,28-36,2)

- Εἰ μὲν περὶ τῶν δημιουργικῶς παραγομένων φησὶν, εὐδοοῖτ' ἂν αὐτῷ ἢ ἀπόδειξις· εἰ δὲ περὶ τῶν οὐσιωδῶς ἐκ τοῦ πατρὸς προϊόντων, υἱοῦ καὶ πνεύματος, ληρεῖ προφανῶς· ἐκεῖνα γὰρ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν καὶ προΐοντα οὐδὲν ἥττον μένει ἀνεκφοιτήτως ἐν τῷ πατρί. καὶ πῶς
 25 ἂν ἐπιστρέφοι κατ' ἔφεισιν, ὅθεν οὐδόλως ἐξεφοίτησεν ἢ ἐξέπεσεν; εἰ μὴ καὶ τὴν μονὴν ἐπιστροφὴν καλεῖν δοῦλοιτο, ἢ ὥσπερ ἡ πρόοδος οὐ κατ' ἔκστασιν τοῦ ἀφ' οὗ, οὕτω καὶ ἡ ἐπιστροφή οὐ κατ' ἔφεισιν τοῦ πρὸς ὃ. εἰ γὰρ πάντα τοῦ ἀγαθοῦ ἐφίεται, ὥς οὗτος ὁμολογεῖ, αὐτὸ δὲ τὰγαθόν ἐστιν ὁ θεός, πῶς ἂν αὐτὸς ἑαυτοῦ ἐφίειτο, ἵνα καὶ πρὸς
 30 ἑαυτὸν ἐπιστρέφοι; εἰ γὰρ καὶ ἕτερα παρὰ τὸν πατέρα κατὰ τὰς ὑποστάσεις εἰσὶν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, ἄλλ' οὐχὶ καὶ κατὰ τὴν οὐσίαν

13 Ἰω. 1,3 14 cf. Ρωμ. 11,36

8 οὕτω: οὕτως A 9 ἑκάτερος V 12 παράγονται: παράγον V 14 ᾧ: ᾧ A 28 αὐτό δέ: αὐτόδε AP

- ἕτερα ἄλλὰ κατὰ ταύτην πάντῃ ταῦτα καὶ ἀδιαίρετα καὶ ἀμέριστα καὶ ἀπαράλλακτα, καθὼ καὶ εἰς τὰ τρία θεὸς καὶ κατ' οὐδὲν ἥττω τῆς ἀρχῆς τὰ ἐξ αὐτῆς. καὶ βούλομαι μὲν τιμῆσαι τὴν ἀρχὴν ὡς ἀρχὴν, ἄλλὰ δέδοικα μὴ μᾶλλον αὐτὴν ἀτιμάσω ἡττόνως ποιῶν ἀρχὴν, φαίη
 5 ἂν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος.

Καὶ περὶ τῶν δημιουργικῶς δὲ προϊόντων οὐ πάντῃ πάντως ἀληθεύει λέγων πᾶν τὸ προῖδν ἀπὸ τινος πρὸς ἐκεῖνο καὶ ἐπιστρέφειν ἀφ' οὗ πρόεισιν. ὁ γὰρ σατὰν καὶ οἱ συναποστάντες αὐτῷ δαίμονες προῆλθον μὲν ἀπὸ τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν ἐκείθεν ἔχοντες, ἐκκλίναντες
 10 δὲ πρὸς κακίαν αὐθαίρετον οὐκέτι βούλονται πρὸς τὸν θεὸν ἥτοι τὰγαθὸν ἐπιστρέφειν, ἄλλ' ἀεὶ μένουσιν ἐν τῷ κακῷ, εἰς ὃ ἐξετράπησαν. Ὁριγένης δὲ τὴν πρόφασιν ἐντεῦθεν λαβὼν τῆς οἰκείας αἵρέσεως ἐκ τοῦ συνθέσθαι πᾶν τὸ προῖδν ἀπὸ τινος ἐπιστρέφειν εἰς τὸ ἀφ' οὗ προῆκται, τὴν ἀποκατάστασιν ἐδογματίσεν.

- 15 λδ'. Πᾶσα ἐπιστροφή δι' ὁμοιότητος ἀποτελεῖται τῶν ἐπιστρεφόμενων πρὸς ὃ ἐπιστρέφεται... (36,3-10)

Τὰ ὑπερηνωμένα οὐ δεῖται συνδέσεως· διὸ οὐδ' ὅμοια ἀλλήλοις· οὐκ οὐν ὁμοῖος οὐδ' ὁμοιούσιος ὁ υἱὸς τῷ πατρί ἄλλὰ μᾶλλον ὁμοούσιος. εἰ δὲ καὶ εἰκὼν λέγεται τοῦ πατρὸς, ἄλλὰ μετὰ προσθήκης τοῦ ἀπαράλλακτος ὡς ὑπερανεστηκὼς τῆς ὁμοιότητος καὶ μᾶλλον ἐστὼς ἐν τῇ ταυτότητι. ὁ δὲ ἄνθρωπος καὶ τὴν ἀρχὴν κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν πεποιησθαι λέγεται, καὶ αὐθις δι' ὁμοιότητος ἐπιστρέφειν πρὸς θεὸν ἐπιτρέπεται· γίνεσθε γὰρ, φησὶν, ὅμοιοι τοῦ πατρὸς
 25 ὕμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

Καὶ οὕτω μὲν ἄνθρωπος ἐπιστρέφειν λέγεται πρὸς θεὸν διὰ τῆς ἐφικτῆς ὁμοιώσεως· ἡ δὲ τοῦ σοφοῦ ἀπόδειξις, πᾶν πρὸς πᾶν τὸ ἐπιστρεφόμενον πρὸς ὃ ἐπιστρέφει συνάπτεσθαι καὶ τῆς πρὸς αὐτὸ κοινωνίας καὶ συνδέσεως ὀρέγεσθαι λέγουσα, ἔνωσιν μᾶλλον ἢ
 30 ὁμοίωσιν τὴν αἰτίαν τῆς ἐπιστροφῆς νοεῖν δίδωσιν, ἐπεὶ καὶ τὰ πρὸς

3-5 cf. Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 20, PG. 35, 1072C 24-25 cf. Ματθ. 5,45; 48

8 σατανᾶς V 11 κακῷ: καιρῷ V 14 post ἐδογματίσεν add. ζητεῖ δὲ καὶ τὴν εἰς τὸ πᾶν κεφάλαιον ἐπιγραφὴν AP 15 λδ' om. AP 21 ἀπαράλλακτος: ἀπαράλλακτως P

ἄλληλα συνδούμενά τε καὶ συναπτόμενα ἐν ἀποτελείται, καὶ ἀνομοίως ἴσως ἔχῃ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν ἕκαστον. οὕτω γοῦν καὶ ὁ θεὸς λόγος τὴν ἐκπεσοῦσαν τῆς πρὸς αὐτὸν ὁμοιώσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν φύσιν ἡμῶν πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέψαι βουλόμενος, οὐχ ὡς ἂν Νεστόριος εἴποι τὸν ἐκ Μαρίας ἄνθρωπον ἔξωθεν ἐπιλάμψας ὁμοίωσεν ἑαυτῷ, ἀλλ' αὐτὸς γέγονεν ὥσπερ ἦν ὁλος καὶ τέλειος θεὸς οὕτως ὁλος καὶ τέλειος ἄνθρωπος καὶ ἦνωσεν ἑαυτῷ, οὐχ ὁμοίωσε, τὸ ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου προσληφθὲν αὐτῷ τῆς ἡμετέρας φύσεως φύραμα, καὶ εἷς ἐκ δύο καὶ ἐν δυσὶ τελείαις καὶ ἀνομοίοις ὅσον τὸ καθ' ἑαυτὴν τὴν ἐκάστην ταῖς φύσεσιν ὁμολογείται καὶ πιστεύεται.

Καὶ ὅρα πᾶς ὁ βουλόμενος εὐσεβεῖν ὅπως ἐκ τοῦ σοφοῦ τούτου τὰς ἀφορμὰς τῶν αἱρέσεων οἱ αἱρετικοὶ λαμβάνουσι, τὴν ὕφεισιν Ἄρειος, ὡς ἤδη προσεσημείωται, καὶ τὴν ὁμοίωσιν Νεστόριος, ὡς καὶ Ὡριγένης τὴν ἐπιστροφὴν εἴτουν ἀποκατάστασιν ἐκ τοῦ πρὸ τούτου θεωρήματος.

λγ'. Πᾶν τὸ προῖδὸν ἀπὸ τινος καὶ ἐπιστρέφον κυκλικὴν ἔχει τὴν ἐνέργειαν... (36,11-19)

Καὶ οἱ μείζους τῶν ἐπιστροφῶν κύκλοι καὶ οἱ ἐλάττους τοῖς παρὰ θεοῖς ἀρμόζουσιν ἀναλόγως· ὅθεν αἱ μὲν πρῶται τῶν ἀγγέλων τάξεις δι' ἐλαττόνων ἐπιστρέφουσιν, αἱ δευτέραι δὲ διὰ μειζόνων, καὶ ἐτι μᾶλλον αἱ τρίται, ἡμεῖς δ' ἐτι μάλιστα. εἴη δ' ἂν καὶ λέγοιτο κυρίως ἐπιστροφὴ ἡ πρὸς τὴν μόνην πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀνάτασις, ἥς καὶ πάντα μόνης ἐφίεται καὶ ἥς μόνης ἐξήρηται. τὰ δὲ μέσα τε καὶ ὑπάλληλα οὐκ αὐτὰ τῶν μετ' αὐτὰ δικαιοῦντ' ἂν αἰτία λέγεσθαι ἀλλὰ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου λειτουργικά τε καὶ διακονικά καὶ τῶν διαδόσεων ἐκείνου τοῖς ἐφεξῆς διαπορθευτικά· ὅθεν οὐδ' ἐκ τούτων ἐκείνοις ἡ πρόοδος οὐδ' ἄρα ἡ ἐπιστροφή. καὶ οὕτω διαπίπτει τῷ σοφῷ τούτῳ ἡ διὰ τῶν δύο κεφαλαίων, τοῦ τε λγ' καὶ τοῦ λδ', ἀπόδειξις· τῆς ἀποδείξεως δὲ διαπιπτούσης καὶ τὸ πόρισμα πάντως ἀπόριστον.

Καὶ ἄλλως δὲ οὐ πᾶν τὸ προῖδὸν ἀπὸ τινος καὶ ἐπιστρέφον κυκλικὴν ἔχει τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' εἴπερ ἄρα εὐθυτενὴ καὶ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐπιστροφὴν ἡ ἀπόδειξις ἀναγκάζει νοεῖν. εἰ γὰρ πάντα πρόεισιν

ἀπὸ τῆς πάντων ἀρχῆς καὶ πάντα πρὸς ἐκείνην ἐπιστρέφει πλὴν τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἀποστατήσαντος καὶ εἰς τὸ ἐναντίον τῷ ἀγαθῷ μεταχωρήσαντος, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ καὶ ἡ πρόοδος καὶ ἡ ἐπιστροφή καὶ οὐ δι' ἄλλων καὶ ἄλλων, ἀνάγκη καὶ ἄμφω κατ' εὐθείαν ἰέναι τὰς κινήσεις.

εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ α, ὡς ἐπὶ τοῦ διαγράμματος, τῆς πάντων ἀρχῆς, ἡ πρόοδος διὰ τοῦ β καὶ τοῦ γ ἐπὶ τὸ δ ὑποβαίη, καὶ ἔμπαλιν ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τοῦ δ ἐπὶ τὸ α ἀνταναβαίη. εἰ μὲν διὰ τῶν αὐτῶν ἀντιστροφῶς, τοῦ γ λέγω καὶ τοῦ β, δι' ὧν καὶ ἡ πρόοδος (ἦν γὰρ β καὶ γ), κατ' εὐθείαν τε τὰς κινήσεις ἀνάγκη ἰέναι καὶ δύο ταύτας ἀλλὰ

μὴ μίαν εἶναι, τὴν μὲν ἄνωθεν κάτω, τὴν δὲ κάτωθεν ἄνω· καὶ τὸ ἀντίστροφον· εἰ δύο αἱ κινήσεις καὶ διὰ τῆς αὐτῆς εὐθείας ἐκάτερα, ἀνάγκη ταύτας καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ἰέναι σημείων, ὡς εἴρηται· εἰ δὲ μίαν εἶναι καὶ συνεχῇ κίνησιν δῶμεν ἄμφω τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ διὰ τοῦτο κυκλικὴν ἐξ ἀνάγκης συμβήσεται, μὴ διὰ τῶν αὐτῶν ταύτας ἰέναι. κινεῖσθω γὰρ ἡ πρόοδος ἀπὸ τοῦ α ἐπὶ τὸ β καὶ διὰ τοῦ β ἐπὶ τὸ δ. εἰ δὲ μέλλει ἀπὸ τοῦ δ ἡ ἐπιστροφή ἀντιπροβαίνειν ἐπὶ τὸ α κατὰ κύκλον, δηλὸν ὡς οὐ διὰ τῶν αὐτῶν σημείων, τοῦ γ καὶ τοῦ β, προβήσεται ἀλλὰ δι' ἑτέρων ἀντιθέτων τούτοις, ὡς τῶν ε ζ, καὶ ἔσται τὸ δ προῖδὸν μὲν προσεχῶς ἀπὸ τοῦ γ, ἐπιστρέφον δὲ ὁμοίως ἐπὶ τὸ ε, οὐκ ἐπὶ τὸ γ, καὶ πάλιν διὰ μέσων τούτων προῖδὸν μὲν ἀπὸ τοῦ β, ἐπιστρέφον δὲ πρὸς τὸ ζ, καὶ οὕτω δι' ἄλλων μὲν προῖδὸν, δι' ἄλλων δὲ ἐπιστρέφον ἐπὶ τὴν πάντων ἀρχὴν, τὸ α. ἀλλ' ἀδύνατον δι' ἄλλων τὴν πρόοδον καὶ δι' ἄλλων τὴν ἐπιστροφὴν ἰέναι, εἴπερ ἂφ' οὗ πρόεισι προσεχῶς ἕκαστον ἐπ' ἐκεῖνο καὶ ἐπιστρέφει.

λδ'. Πᾶν τὸ κατὰ φύσιν ἐπιστρεφόμενον πρὸς ἐκεῖνο ποιεῖται τὴν ἐπιστροφὴν, ἂφ' οὗ καὶ τὴν πρόοδον ἔσχε τῆς οἰκείας ὑποστάσεως... (36,20-38,8)

Τοῦτο μᾶλλον ἡμῖν ἐγκρίνεται· μάλιστα δὲ οὐκ ἄμφω ἀλλὰ πάντα

φαμέν ἐκ τοῦ ἐνός τε καὶ πρὸς τὸ ἓν, ἵνα μὴ ἄπειρα δώμεν εἶναι τὰ αἷτια.

Εἰ πᾶσιν ὁ νοῦς ὀρεκτὸν καὶ πάντα πρόεισιν, ἥτοι παράγονται κατὰ τὴν ἀδιαφορίαν τοῦ σοφοῦ τούτου, ἀπὸ νοῦ, πάντων δὲ τῶν
5 παραγομένων καὶ ὀρεγομένων ὑπέρτερον τὸ παράγον καὶ ὀρεκτὸν, ὑπέρτερος ἄρα πάντων ὁ νοῦς. ἀλλὰ τοῦτο τῷ ἡμετέρῳ συνάδει δόγματι, οἱ νοῦν καὶ ὄν καὶ τὰγαθὸν καὶ ἐν ταῦτόν εἶναι φαμεν, τῷ δὲ σοφῷ τούτῳ ἀντιδοξεῖ κάτω καὶ τοῦ ὄντος τιθέντι τὸν νοῦν· τὰ γὰρ ἀμέτοχα νοῦ οὔτε πρόεισιν ἀπὸ νοῦ οὔτε ὀρέγεται νοῦ· οὕτως αὐτὸς
10 ἑαυτὸν ἀναιρεῖ.

λε'. Πᾶν τὸ αἰτιατὸν καὶ μένει ἐν τῇ αὐτοῦ αἰτίᾳ καὶ πρόεισιν ἀπ' αὐτῆς καὶ ἐπιστρέφει πρὸς αὐτήν... (38,9-29)

Κάνταυθα ἐξαιρετέον τὰ ὑπὲρ τὸ πᾶν καὶ ὑπερηνωμένα τῷ αἰτίῳ
15 καὶ ἀδιακρίτως διακεκριμένα τούτου τε καὶ ἀλλήλων καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν τούτου τε καὶ ἀλλήλων διαφέροντα κατὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν οὐδὲ μὴν ἐπιστρέφοντα, ἀλλ' ὑπερόντως ὄντα πρὸς τὴν αἰτίαν καὶ ὄντα ὅπερ ἐκείνη κατὰ τὴν θεολόγον βροντήν· ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεὸν καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος, καὶ πάλιν διὰ τῆς
20 ἐπαναλήψεως· οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν, σαφῶς οὕτω διατρανοῦσαν τὴν τε ἀναρχον εἴτουν αἰδίου τοῦ λόγου προὔπαρξιν καὶ τὴν ἀνεκφοίτητον ἐκ τοῦ θεοῦ καὶ πατρὸς πρόοδον καὶ τὴν ἀδιάφορον πρὸς αὐτὸν ὑπερουσιότητα. αὐτὰ δὲ ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν καὶ περὶ τοῦ πνεύματος. τὰ γὰρ ὁμοουσίως ὑπερούσια εἰ καὶ πρόεισιν ἀπὸ τοῦ
25 αἰτίου, καθὼ καὶ ἕτερά εἰσι παρ' ἐκεῖνο πρόσωπα, ἀλλ' ἀπροΐτως, μηδὲν ἐκείνου κατ' οὐσίαν διαφέροντα μήτε μὴν ὅλως ἐξιστάμενα· διὸ οὐδ' ἐφίεται· πῶς γὰρ του, ὅπερ εἰσι ταῦτα κατ' οὐσίαν; οὐδ' ἐπιστρέφει· πῶς γὰρ οὐ οὐκ ἀπέστη;

Περὶ μὲν οὖν τῆς ὑπερφυοῦς καὶ ὡς εἰπεῖν ἀπροΐτου προόδου,
30 δηλονότι τῆς ἐκ τοῦ πατρὸς καὶ ἐν τῷ πατρὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, οὕτω φρονοῦμεν· περὶ δὲ τῶν ἄλλων διοριστέον ἂν εἴη πρῶτον ὡς ἄλλη μὲν ἢ κατὰ παραγωγὴν πρόοδος, καθ' ἣν καὶ πρόεισι πάντα

18-19 Ἰω. 1,1 20 Ἰω. 1,2

15 τούτου: τούτων AP 18 post καὶ add. οὐκ V ὄντα ὅπερ: ὅπερ ὄντα A

ἐκ τοῦ θεοῦ δημιουργικῶς καὶ εἰσὶν ἐν αὐτῷ συντηρούμενα καὶ διακρατούμενα καὶ πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέφει (ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, ἐν ᾧ καὶ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἐνθα καὶ τὸ ποιητικὸν ῥητὸν δέχεται, τό·
5 τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν), ἄλλη δὲ ἢ κατὰ φύσιν, ὡς ἐξ ἀνθρώπου πρόεισιν ἄνθρωπος καὶ ἐξ ἐκάστου κατ' εἶδος ζῶον τὸ ὁμοειδὲς καὶ ἀπλῶς ἐκ τοῦ σπείραντος τὸ σπέρμα. ἐπὶ γοῦν ταύτης τῆς φυσικῆς προόδου οὐκ ἔστιν εἰπεῖν καὶ μένειν ἅμα τὸ αἰτιατὸν ἐν τῇ αἰτίᾳ καὶ προΐεναι, τουτέστι διακρίνεσθαι ἐξ αὐτῆς καὶ ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτήν.
10 πρὸεισι μὲν γὰρ ἐκ τοῦ σπείροντος τὸ σπέρμα, ἅμα δὲ τῇ προόδῳ καὶ ἡ διάκρισις παρακολουθεῖ καὶ οὐκέτι μένει ἐν τῷ σπείροντι τὸ σπέρμα, ἀλλ' ἀπομερίζεται τῆς αἰτίας τὸ αἰτιατὸν καὶ διακρίνεται. καὶ τοῦτο μὲν ἀληθεύει λέγων ὁ σοφός· ἅμα γὰρ διακρίσει πρόοδος, ἐπεὶ καὶ τὸ ἀντίστροφον ἀληθές· ἅμα τῇ προόδῳ διάκρισις· τὰ δ'
15 ἄλλα οὐκ ἀληθεύει. οὔτε γὰρ μένει ἐν τῇ αἰτίᾳ τὸ οὕτω διακρινόμενον ταύτης αἰτιατὸν οὐθ' ἅμα καὶ παρευθὺς πρὸς αὐτὴν ἐπιστρέφει· οὐ γὰρ εὐθὺς οἶον τὸ σπεῖραν ἀποτελεῖται τὸ σπέρμα, ἀλλ' ἀντιρρόπως ἔχει πρὸς ἄλληλα τὰ τῆς προόδου καὶ τὰ τῆς ἐπιστροφῆς· ὅσω γὰρ μᾶλλον διακρίνεται καὶ ἀποχωρίζεται τὸ αἰτιατὸν τοῦ αἰτίου, τοσούτω καὶ μᾶλλον ἐπιστρέφει τῆνικαῦτα τελῶς ἐξομοιούμενον τῷ προ-
20 ἄξαντι, ὁπνῆκα καὶ τελῶς διακριθῇ. τοιοῦτος καὶ ὁ περὶ τῶν τοιούτων προόδων ἡμέτερος λόγος· ὁ δὲ σοφὸς οὗτος ἀδιοριστῶς τὴν πρόοδον ἐκλαμβάνων ὡς κοινὸν ὄνομα κατὰ τε τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ὑπερφυοῦς καὶ τῆς φυσικῆς εἰκότως ἑαυτὸν τε καὶ τοὺς αὐτῷ
25 προσανέχοντας ἐκ τῆς ὁμωνυμίας κατασοφίζεται.

λς'. Πάντων τῶν κατὰ πρόοδον πληθυνομένων τὰ πρῶτα τελειότερα τῶν δευτέρων ἐστί, καὶ τὰ δεύ-
τερα τῶν μετ' αὐτά, καὶ ἐφεξῆς ὡσαύτως... (38,30-40,6)

30 Δηλονότι αἱ κατὰ παραγωγὴν, οὐ μὴν αἱ κατὰ φυσικὴν γονιμότη-
τα.

2-3 Ρωμ. 11,36 5 Πράξεις 17,28

23 post τῆς add. κατὰ AP παραγωγῆς: παραγωγὴν AP 24 αὐτῷ: αὐτά V

“Ορα δὲ ὅπως καὶ ἑαυτῷ ἐναντιοῦται πρότερον μὲν εἰπὼν πάντα προῖεναι ἀπὸ μιᾶς αἰτίας, νῦν δὲ πλήθος αἰτίων εἰσάγων. ἡμεῖς δὲ καὶ μίαν τηροῦμεν τὴν ἀρχήν, ἀφ’ ἧς πάντα κατὰ παραγωγὴν προέεισι τὰ ὄντα, τὰ μὲν ἐγγύτερα ταύτης καὶ τελεώτερα, τὰ δὲ πορρώτερα τε καὶ 5 ἀτελέστερα, καὶ προόδον ἄλλην παρὰ ταύτην ἴσμεν τὴν φυσικὴν, καθ’ ἣν οὐδὲν διαφέρειν κατ’ οὐσίαν τὸ γέννημα τοῦ γεγεννηκότος ἢ τὸ πρόβλημα τοῦ προοδεύοντος ἢ ἄμφω ταῦτα ἀλλήλων, τὸ γέννημα καὶ τὸ πρόβλημα. ἐκ δὲ τῆς φυσικῆς ταύτης προόδου, ὡς ἔξ ἀμυδρᾶς εἰκόνας καὶ ἡμῖν ἐφικτῆς, καὶ τὴν ὑπερφυῖ καὶ ὑπερούσιον ἀναλογι- 10 ζόμεθα καὶ τέως γε τὸ ὁμοούσιον υἱοῦ καὶ πνεύματος πρὸς τὸν πατέρα τε καὶ πρὸς ἄλληλα ποριζόμεθα, ἐκ δὲ τοῦ ὁμοουσίου καὶ τὴν ἀσύγχυτον ἔνωσιν ἥτοι μονὴν τῶν τριῶν ἐν ἀλλήλοις καὶ τὴν ἀδιάκριτον ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν ἐξ αὐτῶν προόδον προσλογιζόμεθα, τὸν ἐν- ταῦθα μερισμὸν τῆς προόδου καὶ τὸ ὑστερόχρονον τῆς ἐπιστροφῆς 15 τῶν ἀσωμάτων καὶ ὑπερχρόνων ὑπερορρίζοντες.

λζ’. Πάντων τῶν κατ’ ἐπιστροφὴν ὑφισταμένων τὰ πρῶτα ἀτελέστερα τῶν δευτέρων, καὶ τὰ δεύτε- 16 ρα τῶν ἐξ ἧς· τὰ δὲ ἐσχατα τελεώτατα... (40,7-16)

Εἰ κινήσεις τις ἡ ἐπιστροφή, ὡς οὗτος ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἐνέφη- 20 νε, πάσης δὲ κινήσεως προῦφεστάναι δεῖ τὸ κινήθησόν, ἄλλο τι πρότερον ὢν εἶτα καὶ τὴν κίνησιν πάσχειν, πῶς οὗτος ὑφίστασθαι τινα λέγει κατ’ ἐπιστροφὴν, ὡς ἡ προηγουμένης αὐτῶν τῆς ἐπιστροφῆς ἢ ἅμα ταύτῃ συνυφισταμένων αὐτῶν; καίτοι οὗτος συμφαίη ἂν προῦφ- εστάναι ταῦτα κατὰ τὴν προόδον· καὶ ἀφ’ οὗ, φησὶν, ἡ πρόοδος, εἰς 25 τοῦτο ἡ ἐπιστροφή. ὥστε τὰ προὑποστάντα κατὰ τὴν προόδον (ὑπο- στατικὴ γὰρ αὕτη τῶν εἰς τὸ εἶναι παραγομένων), εἶτα ἑαυτῶν πως ἐκστάντα καὶ ὑποδάντα, οὕτω δὲ καὶ εἰς τὸ μὴ εἶναι παντελῶς κατα- χωρήσαντα ἄλλ’ ἔτι ὄντα καὶ ὑφιστάμενα, ἡ ἐπιστροφή ἐπανάγει πρὸς 30 ἑαυτὰ καὶ τὰ γε κρείττω καὶ τελεώτερα. ταῦτα δὲ ἐπ’ ἀνθρώπων γίνεται μόνων· αὕτη γὰρ ἡ φύσις καὶ ὑπολισθαίνει δι’ ἁμαρτίας καὶ δι’ ἐπιστροφῆς ἐπανάγεται. οὔτε δὲ οἱ θεοὶ νόες ἁμαρτάνουσι, οὐ- κουν οὐδ’ ἐπιστροφῆς δεόνται, εἰ μὴ τις τὴν πρὸς τὸ θεῖον αὐτῶν ἀνάτασιν ἐπιστροφὴν καλεῖν βούλοιο· ἐπιστρέφουσι δὲ καὶ ἡμῖν συ- νεργοῦσι διὰ φιλανθρωπίαν· οὔτε οἱ δαίμονες μετὰ τὴν αὐθαίρετον

6 γεγεννηκότος: γεννηθέντος V

ἐκπτωσιν ἐπιστρέφειν βούλονται καθάπαξ τὴν ἐν κακίᾳ ζωὴν τῆς ἀγαθῆς προελόμενοι. ἄλλο τοῦτο σημαινόμενον τῆς ἐπιστροφῆς· ἡ ἀπὸ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπάνοδος· παρὰ φύσιν γὰρ ἡ κακία, κατὰ φύσιν δὲ ἡ ἀρετή· ἡ δὲ ἁμαρτία, πρὸς ἣν ἀντίρροπος ἡ 5 ἐπιστροφή, ἐκπτωσις ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν.

λη’. Πᾶν τὸ προῖον ἀπὸ τινων πλειόνων αἰτίων, δι’ ὧν πρόεισι, διὰ τοσούτων καὶ ἐπιστρέφεται· καὶ πᾶσα ἐπιστροφή διὰ τῶν αὐτῶν, δι’ ὧν καὶ ἡ πρόοδος... (40,17-26)

Καὶ ἡμῖν ἤδη καὶ τούτῳ προεῖρηται, ὅτι ἀπὸ μιᾶς πάντα προέεισι αἰτίας· νῦν δὲ ληρεῖ πλείονα διδοὺς αἰτία, ἵνα καὶ τὴν πολυθειαν εἰσάξῃ. ἀλλ’ ὅτι μὲν πολλὰ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὲν ἐγγύτερα τῇ αἰτίᾳ καὶ ὁμοιότερα, τὰ δὲ πορρώτερα καὶ ἀνομοιότερα, δοτέον· ὅτι δὲ καὶ αἰτία τὰ ἐγγύτερα τῶν ἀπωτέρων, οὐ δοτέον, ἀλλὰ τοῖς ἡμετέροις 15 μάλιστα θεολόγοις πιστευτέον ἐν πνεύματι τοῦ θεοῦ λέγουσιν ὅτι πάντα ἐκ τοῦ πατρὸς γέγονε διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ πνεύματι τῷ ὑπερ- φυῖ ἁγίῳ, ἅπερ ἐστὶν ἡ μία πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία· τὰ δ’ ἄλλα τὰ μεταξὺ τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν ἀπὸ ταύτης ἐσχάτως ὑφισταμένων λειτουργ- γικὰ μὲν καὶ ὑπουργικὰ τῆς ἀρχῆς καὶ ἡμῖν συνεργὰ τῆς πρὸς τὸ 20 κρείττον ἐπιστροφῆς, παρακτικὰ δὲ καὶ ὑποστατικὰ αἰτία ἢ ἡμῶν αὐτῶν ἢ τὰ πρότερα τῶν δευτέρων οὐ τι ῥητέον.

“Ορα δὲ ὅτι καὶ οὗτος διὰ τῶν αὐτῶν φησιν ἡ ἐπιστροφή δι’ ὧν καὶ ἡ πρόοδος. ὥστε καὶ δύο ταύτας εἶναι κινήσεις ἐξ ἀνάγκης, τοῦ προῖοντος καὶ ἐπιστρέφοντος, εἴτουν δύο ἐνεργείας, ἀντιστρόφους 25 καὶ ἐπ’ εὐθείας, τὴν μὲν ἄνωθεν κάτω, τὴν δὲ κάτωθεν ἄνω, ἀλλ’ οὐ μίαν καὶ κυκλικὴν, καθὼς καὶ ἐν διαγράμματι πρὸς τὸ λγ’ κεφάλαιον ἀντειρήκαμεν.

Ἐκ δὲ τῶν προσεχῶς ἡμῖν πρὸς τὸ πρὸ τούτου κεφάλαιον εἰρημέ- νων περὶ ἐπιστροφῆς, ἣν ἔφαμεν εἶναι ἀπὸ τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν ἐπάνοδος, ποριστέον ὡς οὐ πᾶσα ἐπιστροφή πρὸς ἀν- τίρροπον λέγεται πρόοδος· οὐδὲ γὰρ πρόοδος ὀνομάζοιτ’ ἂν ἡ ἀν- τίρροπος τῇ τοιαύτῃ ἐπιστροφῇ ἁμαρτία, εἴπερ ἡ μὲν πρόοδος ὄντων καὶ φυσικῶς ὄντων ὑποστατικὴ, ἡ δὲ ἁμαρτία ἐκπτωσις ἀπὸ τοῦ κατὰ φύσιν εἰς τὸ παρὰ φύσιν, ἥτοι τοῦ ὄντος εἰς τὸ μὴ ὄν.

10 τούτω: τοῦτο V 20 ὑποστατικά: ὑποτακτικά V 24 καὶ om. V

λθ'. Πᾶν τὸ ὄν ἢ οὐσιωδῶς ἐπιστρέφει μόνον, ἢ
ζωτικῶς, ἢ καὶ γνωστικῶς... (40,27-42,7)

Εἰ καὶ ἐν τοῖς προλαβοῦσιν εἰς ταῦτόν ἄγειν ἐδόκει τὴν ἐπιστρο-
φήν καὶ τὴν κίνησιν, ἀλλὰ νῦν ὥσπερ ἄλλην τραπεὶς ἔοικεν ἔφειν
5 λέγειν φυσικὴν τὴν ἐπιστροφήν· τὰ γὰρ ἄψυχα καὶ ἄζωα καὶ ὅλως
ἀκίνητα σώματα πῶς ἂν ἄλλως ἐπιστρέφειν λεχθεῖν, εἰ μὴ κατ' ἔφειν
φυσικὴν, καθ' ἣν πάντα ἐφίεται τοῦ εἶναι ὃ ἐστὶν ἕκαστον.

Εἰ τὰ μέτρα τῆς ἐπιστροφῆς ὥρισται τοῖς κατὰ τὴν πρόοδον μέ-
τροις, ὥς ἴσα πάντως εἶναι ταῦτα κἀκεῖνα, πᾶσα δὲ ἐπιστροφή μέχρι
10 τοῦ ὄντος προβαίνει, καὶ πᾶσα ἄρα πρόοδος ἀπὸ τοῦ ὄντος ὑποβαί-
νει· τὸ ὄν ἄρα πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία πρώτη. ἀλλὰ τοῦτο τῷ μὲν
ἡμετέρῳ λόγῳ συνάδει, οἱ τὸ ὄν καὶ τὸ ἐν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὸν νοῦν
ταῦτόν εἶναι φαμεν καὶ οὐδεμίαν τούτοις θεοπρεπῶς νοουμένους
ὑπόδασιν ἢ πρόδασιν ἀπονέμεμεν, τοῖς δὲ τὸν νοῦν ὑπὸ τὴν ζωὴν καὶ
15 ταύτην ὑπὸ τὸ ὄν καὶ τὸ ἐν ὑπὸ τὸ ἐν τάττουσι κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον
καὶ ποτε μὲν μίαν ἀρχὴν πάντων καὶ αἰτίαν εἶναι λέγουσι τὸ ἐν καὶ
τάγαθόν, ἀφ' ἧς καὶ πρὸς ἣν πάντα καὶ προϊέναι καὶ ἐπιστρέφειν, νῦν
δὲ ἄλλας καὶ ἄλλας τοῖς οὖσι τὰς ἀρχὰς ὑποβάλλουσιν ὑπ' ἀλλήλας τε
καὶ ὑπὸ τὸ ἐν τεταγμένας, αὐτόθεν ἢ καθ' ἑαυτῶν ἀντιλογία παρεπι-
20 φύεται. οὕτω προφανῶς ὁ σοφὸς ματαιοπονεῖ τὸν τῆς χαλάνης
πύργον καὶ κτίζων ἐν ταυτῷ καὶ χαλῶν.

μ'. Πάντων τῶν ἀφ' ἐτέρας αἰτίας προϊόντων
ἡγεῖται τὰ παρ' ἑαυτῶν ὑφιστάμενα καὶ τὴν οὐσίαν
αὐθυπόστατον κεκτημένα... (42,8-29)

Εἰ πάντα τὰ ὄντα πρόεισιν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας τῆς πρώτης, ὥς ἐν τῷ
ια' δέδεικται σοι θεωρήματι, πῶς νῦν ὄντα τινὰ φῆς, σοφώτατε, μὴ
ἀφ' ἐτέρας αἰτίας προϊόντα ἀλλὰ παρ' ἑαυτῶν ἔχοντα τὸ εἶναι, καὶ οὐ
συννορᾷς προφανῶς περιπίπτων εἰς τὴν ἀντίφασιν; ἢ πάντως ἔδει σε
διαστείλασθαι, καθάπερ ἡμεῖς φαμεν, ὅτι διχῶς τὸ αὐθύπαρκτον· τὸ
30 μὲν κυρίως καὶ πρώτως, ὃ καὶ ἀναρχον λέγεται ὡς εἰς ἐτέραν μὴ

5 ὅλως: ἄλλως V 8 τὴν: τῶν V 15 ὄν alt: ἐν V 18 ἄλλας καὶ ἄλλας:
ἄλλοις καὶ ἄλλοις AP 18/19 ἀλλήλας... τεταγμένας: ἀλλήλοις τεταγμένους
AP 19 ἑαυτῶν: ἑαυτόν AP a.c. (ἑαυτῶν p.c.) 21 post χαλῶν add. σημειῶσαι τίς
ἢ ὁρεῖς ἐπὶ τῶν ἀψύχων καὶ τίς ἐπὶ τῶν ἐμψύχων ἀπλῶς καὶ τίς ἐπὶ τῶν λογικῶν ζῶων
codd. 30 ὡς om. AP

ἀνηρημένον ἀρχὴν, ὃ ἐστὶν ὁ θεὸς αὐτὸς αὐτόθεν ὢν καὶ κατὰ τὸν
Θεολόγον Γρηγόριον ὅλον ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν καὶ ἔχων τὸ εἶναι,
καθὼς καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὀνομάζει λέγων· ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὡς μόνος
οὗτος ὢν· τὰ δὲ παρὰ τοῦτο ὄντα λεγόμενα, πάντα μὲν ἐκ τούτου τὸ
5 εἶναι ἔχει· οὕτω γὰρ καὶ πάντων αἴτιος ὁ θεός. λέγεται δὲ καὶ αὐθύ-
παρκα τῶν ὄντων ἕνια οὐχ ὡς παρ' ἑαυτῶν ἔχοντα τὸ εἶναι κατὰ τὸ
σημαινόμενον τοῦ κυρίως αὐθυπάρκτου ἀλλ' ὡς ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα τὸ
εἶναι, ὅπερ ἔλαβον ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦ πάντων αἰτίου, καὶ ἡ τηροῦντα τὸ
δεδομένον ἀμεινῶν τε καὶ ἀναλλοίωτον, ὡς οἱ θεοὶ νόες, ἡ μειοῦ-
10 ντα καὶ παραφθείροντα, ὡς οἱ δαίμονες καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν ἁμαρτα-
νόντων. λέγεται δὲ καὶ ἄλλως πᾶσα οὐσία αὐθύπαρκτος πρὸς ἀντι-
διαστολὴν τῶν συμβεδοκῶν, ἃ οὐκ ἐν ἑαυτοῖς ἀλλ' ἐν ταῖς οὐσίαις
ἔχει τὸ εἶναι.

Νῦν δὲ δι' ὧν φῆς τὸ μὴ αὐταρκες ἀπ' ἄλλου μόνον παράγεσθαι,
15 δῆλος εἰ τὸ αὐταρκες βούλεσθαι μὴ μόνον ἀπ' ἄλλου ἀλλὰ καὶ παρ'
ἑαυτοῦ παραγόμενον λέγειν. ἀλλὰ πῶς τὸ αὐτὸ καὶ ἑαυτὸ παράγει
καὶ παρ' ἐτέρου παράγεται; καὶ εἰ τὸ παράγον ἑαυτὸ αὐταρκες, εἴη
ἂν τὸ αὐτὸ καὶ αὐταρκες καὶ οὐκ αὐταρκες εἴτουν ἐνδεές. καὶ πῶς τὸ
αὐτὸ τἀναντία; κατ' ἄλλο φαίης ἂν ἴσως καὶ ἄλλο. ἀλλὰ τὸ ἐξ ἄλλου
20 καὶ ἄλλου ὑφεστὼς σύνθετον· οὐδὲν δὲ σύνθετον αὐταρκες ἀλλὰ πᾶν
ἐνδεές· δεῖται γὰρ τοῦ συντιθέντος. καὶ εἰ τὸ μὲν τούτου αὐταρκες, τὸ
δὲ οὐκ αὐταρκες, τὸ αὐτὸ πάλιν περὶ τοῦ αὐτάρκους προσερωτήσο-
μεν, καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν ἔσται καὶ αὐταρκες καὶ οὐκ αὐταρκες, καὶ
τοῦτο ἐπ' ἀπειρον. οὐκ ἄρα τὸ αὐταρκες ἑαυτὸ παράγει, ἀλλ' οὐδ'
25 ἀπλῶς τι τῶν ὄντων ἑαυτὸ παράγει, ἀλλὰ πάντα παράγεται ἀπὸ τῆς
μιᾶς αἰτίας τῆς ἀνάρχου καὶ ἀναιτίου.

Τάχα καὶ αὐταρκες κυρίως τὸ ἀγαθὸν μόνον, ὡς καὶ αὐθύπαρ-
κτον καὶ αὐτοκίνητον, οὐχ ἑαυτὸ παράγον, ὡς οὗτος φησιν, ἵνα καὶ
ἐν οὕτω καὶ οὐχ ἐν λέγεται, τὸ μὲν ὡς παράγον, τὸ δ' ὡς παραγόμε-
30 νον, ἀλλ' ὅλον ἔχον τὸ εἶναι παρ' ἑαυτῷ καὶ ἐν ἑαυτῷ καὶ αὐτὸ ὄν τὸ
ὑπερόντως ὄν καὶ ὑπερνωμένως ἐν καὶ ὑπεραγάθως ἀγαθόν, καὶ
ταῦτα ὄν ἀεί, οὐδέποτε παραγόμενον· οὐ γάρ ἐστὶν οὐκ αἰών, οὐ
χρόνος, ὅτε οὐκ ἐστὶν ὁ καὶ χρόνου παντὸς καὶ αἰῶνος ποιητής.

2 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38; P.G 36, 317B 3 Ἐξοδ. 3,14

1 ἀνηρημένην VA 4 τούτου V 29 λέγεται P

μα'. Πᾶν μὲν τὸ ἐν ἄλλῳ ὄν ἀπ' ἄλλου μόνον παρὰ-
γεται· πᾶν δὲ τὸ ἐν ἑαυτῷ ὄν αὐθυπόστατον
ἐστι... (42,30-44,10)

Ὅρα ὅτι τῶν συμβεβηκότων μόνων ὁ σοφὸς οὗτος τὴν παραγω-
5 γὴν δίδωσι τῷ πάντων αἰτίῳ· ταῦτα γὰρ τὰ ἐν ἄλλοις ὄντα. πᾶσαν δὲ
οὐσίαν φησὶν αὐθυπόστατον, μὴ διαστείλας τοῦ αὐθυποστάτου τὰ
σημαινόμενα, μᾶλλον δὲ ἐν τῇ ἀποδείξει ἐμφήνας τοῦτο λέγων τὸ
ἑαυτοῦ παρακτικόν.

Εἰ παράγειν ἐστὶ κυρίως τὸ ἐκ μὴ ὄντων εἶναι τι ποιεῖν, πῶς
10 ἑαυτὸ τι παράγειν δύναται, ὥς τὸ μὴ ὄν ποιεῖν ἑαυτὸ εἶναι; εἰ δὲ τὸ μὴ
ὄν οὐκ ἂν ποτε γένοιτο ὄν, εἰ μὴ παρ' ἐτέρου τὸ εἶναι λάβοι, οὐδ' ἂν
ἑαυτὸ τι παράγοι. ὥστε οὐδὲν τῶν ὄντων ἑαυτοῦ παρακτικόν οὐδὲ
αἴτιον, ἀλλὰ πάντα πρόεισιν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας τῆς πρώτης· εἰ μὴ ἄρα
τὴν κατὰ τὸ ποιὸν μεταβολὴν παραγωγὴν βούλοιο λέγειν· ἀλλ' αὕτη
15 ἀλλοίωσις κρατεῖ λέγεσθαι· γίνεται γὰρ τις ἐξ ἀκολάστου σῶφρων
οὐκ εἰς τὸ εἶναι παραχθεὶς ἐκ μὴ ὄντων οὐδ' ἄλλο ἐξ ἄλλου γενόμε-
νος, ἀλλὰ μέινας μὲν ὁ αὐτός, ἀλλοιωθεὶς δέ.

Οὐδὲν ἑαυτὸ γεννᾷν πέφυκεν οὔτε μὴν παράγειν. καὶ οὗτος μὲν
τὸ γεννᾷν καὶ τὸ παράγειν ἀδιαφόρως ὥς ταῦτόν λαμβάνει σφάλων
20 κὰν τούτῳ, καὶ εἶναι τινά φησιν αὐτογέννητα καὶ αὐθύπαρκα, ταῦ-
τα λέγων τοὺς πολλοὺς καὶ μὴ ὄντας θεοὺς καὶ προφανῶς διαψευδό-
μενος, ὥς διαφόρως ἐλήλεγται· ἡμεῖς δὲ πάντων μὲν παρακτικὴν
τῶν ὄντων αἰτίαν φαμέν τὸν ἕνα κατὰ τὴν ὑπερούσιον οὐσίαν θεόν,
τρία δὲ ὄντα ταῖς ὑποστάσεσι, πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα.
25 τούτων δὲ τῶν τριῶν τὸν πατέρα μὲν ὑμνοῦμεν ὥς αἴτιον, τὸν υἱὸν δὲ
καὶ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς ὥς αἰτιατὰ προῆχθαι ὁμολογοῦμεν, οὐ
δημιουργικῶς, οὐ παρακτικῶς, ἀλλ' ὑπερφυῶς καὶ ὑπερουσίως, ὥς
ὁμοοῦσία, τὸν μὲν γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, ἡνωμένα τῷ πατρὶ
καὶ ἀλλήλοις ἀσυγχύτως καὶ διακεκριμένα ἀδιαιρέτως, τὸ μὲν κατὰ
30 τὴν μίαν οὐσίαν, τὸ δὲ κατὰ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις εἴπουν τὰ πρόσω-
πα. οὕτω καὶ τὸ ἐν ἀσφαλῶς καὶ τὰ τρία σέβομεν καὶ τὴν πολυθειᾶν
ἀποτρεπέμεθα.

μβ'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον πρὸς ἑαυτὸ ἐστὶν ἐπι-
στρεπτικόν... (44,11-24)

Εἰ μὴδὲν ἑαυτοῦ κατ' οὐσίαν παρακτικόν, ὥς ἤδη δέδεικται, οὐ-
δὲ πρὸς ἑαυτὸ κατ' οὐσίαν ἐπιστρεπτικόν, ἀλλ' εἴπερ ἄρα κατὰ
ποιόν, ὥς καὶ τοῦτο ἡμῖν εἴρηται.

Προσεσημείωται δὲ καλῶς ἤδη, ὥς οὐδὲ πρόοδος δικαιουται λέ-
5 γεσθαι ἢ τῇ τοιαύτῃ ἀντίστροφος, ὥς δὲ οὕτως φησι, σύστοιχος καὶ
συζυγὴς πρόοδος ἀλλ' ἐκπτώσις τοῦ κατὰ φύσιν καὶ ἀμαρτία.

μγ'. Πᾶν τὸ πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικὸν αὐθυπό-
στατόν ἐστιν... (44,25-32)

Τοῦτο ἀντίστροφον ὄν τῷ πρὸ αὐτοῦ τῇ αὐτῇ ἀνατροπῇ συνυπά-
10 γεται. εἰ γὰρ μὴδὲν πρὸς ἑαυτὸ οὕτως ἐπιστρέφει ὥς αἰτιατόν πρὸς
αἴτιον, δηλὸν ὥς οὐδ' οὕτως ἐστὶ τι αὐθυπόστατον ὥς αὐτὸ ἑαυτοῦ
κατ' οὐσίαν αἴτιον.

Εἰκότως δ' ἂν τις ἐπαπορήσειε πῶς ταῦτόν τι καὶ ἐν καὶ πρὸς
ἑαυτὸ κατ' οὐσίαν ἀδιαφόρον δύναται τοῦτ' αὐτὸ καὶ ταῦτόν εἶναι
15 καθ' αὐτὸ καὶ ἕτερον. ἕτερον γὰρ ὄντως καὶ ἕτερον τὸ αἰτιατόν καὶ τὸ
αἴτιον, ὅπερ ὁ σοφὸς οὗτος λαμβάνων τᾶλλα περαίνει· ἢ αὐθυπόστα-
τον μὲν οὕτως εἶναι τι ὥς αὐτὸ ἑαυτὸ γεννῶν ἢ παράγον· ἀδύνατον,
ὥς ἱκανῶς ἡμῖν δέδεικται.

Ὅμολογουμένου δὲ πᾶσι κοινῶς τοῦ πάντα τὰ ὄντα παρῆχθαι
20 παρὰ θεοῦ, τῆς μίας πάντων αἰτίας, καὶ ἡμῶν δὲ λεγόντων ἰδίως τὰ
μὲν τῶν ὄντων φύσει διοικεῖσθαι μόνῃ, τὰ δὲ καὶ φύσει καὶ προαιρέ-
σει, ὥς τὰ λογικά τε καὶ νοερά, ἃ καὶ αὐτεξούσια φαμεν λαχόντα καὶ
τὸ τοιαῦτα εἶναι παρὰ θεοῦ, ὥς ἐπ' αὐτοῖς κεῖσθαι τὴν ἐφ' ἐκάτερα
ῥοπὴν, τὸ κρεῖττον ἢ τὸ χεῖρον, καὶ ἢ μένειν ἐν τῷ κατὰ φύσιν καὶ τῶν
25 κρειπτόνων ὀρέγεσθαι ἢ τοῦ κατὰ φύσιν ἐξίστασθαι καὶ πρὸς τὸ παρὰ
φύσιν ἐκπίπτειν, ἔοικεν ὁ σοφὸς οὗτος τοῦτο δὴ τὸ παρ' ἡμῶν λεγό-
μενον αὐτεξούσιον μεταλαβεῖν εἰς τὸ αὐθυπόστατον μὴδὲν φροντίσας
τῆς ἀκριβείας, μὴ διαστείλας ὥς ἄλλο μὲν ἐστὶ τὸ τότε εἶναι, ἄλλο δὲ
τὸ τοιόνδε εἶναι, ἀλλ' ἀδιαφόρως ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν αἴτιον αὐτὸν ἑαυτῷ
30 τοῦ τοιόνδε εἶναι, τὸν δὲ τινά αἴτιον αὐτὸν ἑαυτῷ τοῦ εἶναι, ὅπερ
ἐστὶ κατ' οὐσίαν, εἰπὼν καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπ' ἄρετὴν ἢ κακίαν
ῥοπῆς αἰτίαν τῆς κατ' οὐσίαν ὑπάρξεως λογισάμενος καὶ οὕτω τὸ
αὐτεξούσιον, ὅπερ ἦν ἡμῖν αὐτὸ ἑαυτῷ τοῦ τοιόνδε εἶναι αἴτιον,

αὐθυπόστατον ὀνομάσας εἶπουν αὐτὸ ἑαυτοῦ τοῦ τόδε εἶναι καὶ αὐ-
τῆς τῆς οὐσίας αἵτιον.

Δέδεικται ἡμῖν ἤδη καὶ τοῦτο, ὅτι τῶν ὄντων οὐδέν ἐστιν οὕτω
τέλειον ὡς ἑαυτὸ παράγον, ἀλλὰ πάντα παρήκται ἀπὸ τῆς μιᾶς πάν-
5 των ἀρχῆς, ἣ καὶ μόνη τελεία ἐστὶ καὶ ἥς πάντα ἐπιδεῖ καθὸ καὶ
ἀτελῆ.

μδ'. Πᾶν τὸ κατ' ἐνέργειαν πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρε-
πτικὸν καὶ κατ' οὐσίαν ἐπέστραπται πρὸς ἑαυτό...
(46,1-11)

10 Εἰ μὴδὲν πρόεισιν ἀφ' ἑαυτοῦ, δηλὸν ὡς οὐδὲ ἐπιστρέφει πρὸς
ἑαυτὸ οὔτε κατ' οὐσίαν οὔτε κατὰ δύναμιν οὔτε κατ' ἐνέργειαν. εἰ δὲ
τὴν κατὰ φύσιν λέγεις ἐνέργειαν, οἷον τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν, τοῦ
πυρὸς τὸ θερμαίνειν, τοῦ νοῦς τὸ νοεῖν, τοῦτο οὔτε προόδός ἐστιν
οὔτε ἐπιστροφή ἀλλ' ἐν ἑαυτῷ τοῦ κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐνεργοῦν-
15 τος μονῇ καὶ ἰδρυσις, καὶ μάτην τοὺς περιττοὺς ἀνελπίεις λόγους.
οὐδὲν μὲν οὖν ἐπιστρέφει πρὸς ἑαυτό, καθότι μὴδὲ προῆλθεν ἀφ'
ἑαυτοῦ, οὔτε κατ' οὐσίαν οὔτε κατὰ δύναμιν οὔτε κατ' ἐνέργειαν.
ἄλλως δὲ ἐπιστρέφειν δύναται τι καὶ ἐπιστρέφει κατ' ἐνέργειαν ἐκ
τοῦ παρὰ φύσιν εἰς τὸ κατὰ φύσιν, ὅθεν ἐξέπεσεν, ὡς ἤδη προείπο-
20 μεν, οὐ μὴν προῆλθεν, σῶζον τὴν οἰκείαν οὐσίαν.

με'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον ἀγέννητόν ἐστιν... (46,12-
19)

Συνεκδέβληται τῷ κατ' αὐτὸν αὐθυποστάτῳ καὶ τὸ ἀγέννητον·
ἄλλως τε δὲ καὶ αὐτόθεν διαπίπτει τὸ πρόδλημα. εἰ γὰρ αὐθυπόστα-
25 τόν ἐστι τὸ ὑφ' ἑαυτοῦ παραγόμενον κατὰ τοῦτον, τὸ δὲ παραγόμενον
οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ γινόμενον, πῶς τὸ γινόμενον ἀγέννητόν ἐστι; καὶ
εἰς ταύτην μὲν ἐμπίπτει τὴν ἀτοπίαν, ἵνα μὴ ἀτελὲς εἴπῃ τὸ αὐθυπό-
στατον, οὐ συνορᾷ δὲ ὅτι τὸ ταῦτα λέγειν μειοῦν ἐστὶ τὴν τῆς μιᾶς καὶ
πρώτης πάντων αἰτίας δύναμιν, ὡς ἄρα μὴ δυναμένης τέλει ἅττα
30 παράγειν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι.

24 εἰ - 30 Μανουήλ Κορ. *Περὶ Μάρκου*... Patr. orient. 17, p. 501, 12-16, 22-29

2 οὐσίας: αἰτίας V   4 ἑαυτόν A   10 οὐδέ: δὲ V   19 εἰς τὸ κατὰ φύσιν
om. AP   23 ἀγέννητον: ἀγέννητον AP   26 ἀγέννητον: ἀγέννητον A: ἀγέννητον P
fort. p.c.   27 εἴποι V

Μόνον μὲν οὖν κυρίως αὐθυπόστατον καὶ ἀγέννητον. ὡς ἤδη
προείρηται, τὸ θεῖον, περὶ οὗ οὐδὲ τὸ πᾶν λέγειν ἀρμόζει, ὡς ὑπὲρ τὸ
πᾶν προόντος, πάντα δὲ τὰ ὄντα παρ' ἐκείνου παρήχθη καὶ γέγονε,
τά τε νοητὰ καὶ τὰ αἰσθητά, ὅσα ὑπὸ τὸν αἰῶνα καὶ ὅσα ὑπὸ τὸν
5 χρόνον καὶ αὐτὰ δὴ ταῦτα αἰῶν καὶ χρόνος. καὶ γὰρ χρόνων καὶ
αἰώνων ποιητῆς ὁ θεὸς καὶ πάσης ὕλης καὶ παντὸς εἶδους, πάντων
ἀπλῶς· πάντα γὰρ γέγονε παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ ἐν τῷ πνεύ-
ματι τῷ ἁγίῳ· τούτων δὲ τῶν γεγονότων τὰ μὲν λέγονται καταχρηστι-
κῶς αὐθυπόστατα εἶπουν αὐθύπαρκα, ἡγουν αἱ οὐσίαι, ὡς καθ' αὐ-
10 τὰ ὑφεστώτα καὶ μὴ ἐν ἑτέροις τὸ εἶναι ἔχοντα, τὰ δὲ ἐνυπόστατα, ὡς
ἐν ὑποκειμένοις τούτοις ὄντα.

μζ'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον ἀφθαρτόν ἐστιν...
(46,20-28)

Τὰ μετὰ τὴν μίαν αἰτίαν ἀφθαρτα οὐ δι' ἑαυτὰ ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς
15 αἰτίας ἀγαθότητά τε καὶ δύναμιν διαμένουσιν ἀφθαρτα, ὡς μὲν ἀγα-
θῆς βουληθείσης, ὡς δὲ δυνατῆς τοιαῦτα παραγούσης τε καὶ διασω-
ζούσης. τοιαῦτα δὲ εἰσι τὰ νοητὰ καὶ αἰώνια. εἰ δὲ εἰσιν οὐσίαι καὶ
αἰσθηταὶ καὶ ὑπὸ χρόνον, καὶ πᾶσα μὲν οὐσία λέγεται αὐθυπόστα-
τος, οὐ πᾶν δὲ τὸ ὑπὸ χρόνον αἰδιδιον, οὐδὲ πᾶν ἄρα τὸ αὐθυπόστατον
20 αἰδιδιον οὐδὲ ἀφθαρτον ἐξηρημένον μόνου τοῦ κυρίως καὶ ὄντως αὐ-
θυποστάτου· ἐκεῖνο γὰρ μόνον ἐστὶ κατὰ πάντα τρόπον καὶ ἀφθαρ-
τον καὶ ἀγέννητον.

μζ'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον ἀμερές ἐστι καὶ
ἀπλοῦν... (46,29-48,4)

25 Οὐ πᾶν τὸ αὐθυπόστατον· ἡ γὰρ αἰσθητὴ οὐσία αὐθυπόστατος
μὲν ἐστὶν οὐχ ὡς ἑαυτὴν ὑφιστάμενη ἀλλ' ὡς καθ' αὐτὴν καὶ μὴ ἐν ἄλλῳ
ὑφεστώσα, μεριστὴ δὲ πᾶσα καὶ σύνθετος· ἄλλως δὲ αὐθυπόστατον
εἶναί τι, ὡς αὐτὸ ἑαυτὸ παράγον, προφανῶς ἠλέγχθη ἀδύνατον ὄν.

Καὶ τοῦτο ψεῦδος· οὐ γὰρ πᾶν σύνθετον ἐκ χειρόνος συγκείται
30 καὶ βελτίονος, ἀλλ' εἰσὶ μὲν ἅττα καὶ ὁμοιομερῆ, καὶ τῶν ἀνομοιομε-
ρῶν δὲ οὐκ ἀνάγκη τὸ μὲν εἶναι βέλτιον, τὸ δὲ χειρόν.

20 ἀφθαρτον scripsi: ἀφθαρτα codd.   27 αὐθυπόστατος V

μη'. Πᾶν τὸ μὴ αἰδιδιον ἢ σύνθετόν ἐστιν ἢ ἐν ἄλλῳ
ὑφέστηκεν... (48,5-10)

Λαβὼν ὡς ὁμολογούμενον τὸ πᾶν τὸ αὐθυπόστατον ἀμερές εἶναι
καὶ ἀπλοῦν, ὃ ψευδὲς εἶναι παρ' ἡμῶν ἐλήλεκται, προῖων πειράται
5 δεῖξαι ὅτι καὶ αἰδιδιον ἐστὶ πᾶν τὸ αὐθυπόστατον. ἀλλ' ἐκ τῆς ἀληθοῦς
προτάσεως συνάγεται τοῦναντίον ἅπαν· εἰ γὰρ οὐ πᾶν ἀμερές καὶ
ἀπλοῦν ἐστὶ τὸ αὐθυπόστατον, δῆλον ὡς οὐδ' αἰδιδιον· ἀνάγκη γὰρ τὸ
αἰδιδιον ἀπλοῦν εἶναι καὶ ἀμερές, εἴ γε τὸ μεριστὸν καὶ σύνθετον οὐκ
αἰδιδιον. καὶ λέληθεν ἑαυτὸν ὁ σοφὸς περιτρέπων διὰ τοῦ μη' θεωρή-
10 ματος.

Εἰ τὸ μὴ αἰδιδιον ἢ σύνθετόν ἐστιν ἢ ὑποκειμένου δεόμενον ἐν ᾧ
ὑποστήσεται, τὸ μήτε σύνθετον μήθ' ὑποκειμένου δεόμενον εἴη ἂν
κατὰ τὴν συν ἀντιθέσει ἀντιστροφὴν αἰδιδιον. τάχα τοίνυν τὴν ἀνεί-
δεον ὕλην βούλεται λέγειν αἰδιδιον ἀφθαρτόν τε καὶ ἀγέννητον· ταύτην
15 γὰρ καὶ ἀμερὴ καὶ ἀπλὴν εἶναι καὶ ὑποκειμένου μὴ δεομένην, ὡς
ἀνείδεόν τε καὶ αὐτὴν οὖσαν, τὸ πᾶσιν εἶδесιν ὑποκειμένον. ἀλλ' εἰ
ταῦτα, καὶ αὐθυπόστατος ἂν εἴη αὐτὴ ἑαυτὴν παράγουσα καὶ αὐτάρ-
κης καὶ τελεία, καθὼς οὗτος ἐν τῷ με' προείρηκε θεωρήματι. ἀλλὰ
ταῦτα τῇ τῶν Μανιχαίων δόξῃ συνάδει τῶν δύο πρεσβευόντων ἀρ-
20 χᾶς, θεὸν καὶ ὕλην, ἣν αἶρεσιν οὐ μόνον ἢ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησία βδε-
λύττεται ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν ὅσοι μάλιστα τῆς ἀλη-
θείας ἐφρόντισαν. καὶ κοινὸν πάντων ἐστὶ ὁμολόγημα τὸ παντὸς εἶ-
δους ἐστερηθῆαι τὴν ὕλην· διὸ καὶ ἀνομοίως ταύτην ὁμοιοῦσθαι τῷ
θεῷ φησιν ὁ Πλάτων, ὡς τῶν στερητικῶς περὶ θεοῦ λεγομένων κατὰ
25 τὸ κρεῖττον περὶ ταύτης κατὰ τὸ χεῖρον λαμβανομένων. ὥστε καὶ τὸ
ἀγέννητον καὶ τὸ ἀφθαρτόν καὶ τὸ ἀμερές καὶ ἀσύνθετον καὶ ὅσα
τοιαῦτα κατὰ τὸ χεῖρον ἂν περὶ ταύτης λέγοντο, ὡς χείρονος οὕσης
τῶν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν καὶ τῶν συνθέτων καὶ μεριστῶν καὶ πάν-
των τῶν ὁπωσοῦν ὄντων, καὶ τοσοῦτω δεῖν τοῦ τελείαν αὐτὴν εἶναι
30 καὶ αὐτάρκη ὅσῳ καὶ τὸ μηδὲν ἐνεργεῖα εἶναι, νόθῳ νῶ μόνον παρα-
λαμβανομένην καὶ τυπουμένην.

μη'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον αἰδιδιον ἐστι... (48,11-15)

3 ἀμερές εἶναι: εἶναι ἀμερές V   4 ἐλήλεκται codd.   8 καὶ alt. om. V   9
ἑαυτὸν ὁ σοφὸς: ὁ σοφὸς ἑαυτὸν P   23 ὁμοιωσθαι V   24 περὶ: παρὰ AP   28
γεννητῶν AP   30 μόνον: μόνῳ AP

ᾧ ὥστε εἰ ἐστὶ τι αὐθυπόστατον σύνθετον, ὡς ἡ σωματικὴ οὐσία
πᾶσα, τὸ τοιοῦτον οὐκ ἐστὶν αἰδιδιον.

ν'. Πᾶν τὸ χρόνῳ μετρούμενον ἢ κατὰ τὴν οὐσίαν
ἢ κατὰ τὴν ἐνέργειαν γένεσις ἐστὶν ταύτῃ, ἢ με-
5 τρεῖται κατὰ χρόνον... (48,16-30)

Ὅρα πῶς ὑποκλέπτει τὴν πρότασιν μεταλαμβάνων ἀντὶ τοῦ γινο-
μένου τὴν γένεσιν, ἀντὶ ὑφεστώτος πράγματος μὴ ὑφεστώς, ἵνα εἴπῃ
καὶ τὸ ὑφεστώς ἀνυπόστατον.

Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀποδείξει προφανῶς μάχεται τῇ ἀληθείᾳ ἀπὸ τοῦ
10 χρόνου μεταβαίνων εἰς τὰ ἐν χρόνῳ, καὶ ἐπεὶ τὸ ἦν καὶ ἔσται ἄλλο ἐστὶ
καὶ ἄλλο κατ' ἀριθμόν, τὰ τοῦ χρόνου τμήματα, καὶ τὸ ἐν χρόνῳ
γινόμενόν τε καὶ οὕτως ὃν ἄλλο καὶ ἄλλο λέγων εἶναι κατ' ἀριθμόν,
οὐκ οἶδα πῶς τοῦτο λέγων, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς ἄλλος εἶναι καὶ ἄλλος κατ'
ἀριθμόν βούλεται, ὃ τῇ κοινῇ ἐννοίᾳ μάχεται.

να'. Πᾶν τὸ αὐθυπόστατον ἐξήρηται τῶν ὑπὸ χρό-
νου μετρούμενων κατὰ τὴν οὐσίαν... (50,1-6)

Οὐ πᾶν, ἀλλ' ἐστὶν ὃ μήτε ἀγέννητον μήτε αἰδιδιον ἐστὶ καίτοι αὐθυ-
πόστατον ὃν, ὡς ἡ αἰσθητὴ πᾶσα οὐσία, ἢ καὶ μία κατὰ ἀριθμόν
μένουσα ἐν τῷ γίνεσθαι εἴπουν ἀλλοιοῦσθαι τὰ τοῦ χρόνου ἀμείβει
20 τμήματα. ὅτι δὲ σύνθετος ἡ αἰσθητὴ πᾶσα οὐσία καὶ ὅτι αὐθύπαρκτος
εἴπουν αὐθυπόστατος κατὰ τὸν παρὰ πᾶσι τοῖς ἔξω σοφοῖς κρατοῦν-
τα τῆς οὐσίας ὅρον, καθότι μὴ ἐν ἄλλῳ θεωρεῖται τὸ εἶναι ἔχουσα,
ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ὑφέστηκε καὶ τοῖς συμβεβηκόσιν ὑπόκειται εἰς
τὸ ἐν αὐτῇ ἐκεῖνα ὑφίστασθαι, οὐδ' αὐτὸς ἂν, οἶμαι, ἀντεῖποι, εἰ μὴ
25 προφανῶς πᾶσι τοῖς σοφοῖς ἀντιφθέγγεσθαι σκοπὸν ἔθετο· ἀλλ'
οὐδεὶς ἂν αὐτῷ πρὸς ταύτην ἀκολουθήσοι τὴν πρόθεσιν.

νβ'. Πᾶν τὸ αἰώνιον ὅλον ἅμα ἐστὶ... (50,7-23)

Βουλοίμην ἂν ἐρήσασθαι τὸν σοφὸν τί ποτε ἄρα τῶν ὄντων ἐστὶν
ὃ τὴν μὲν οὐσίαν ἔχει αἰώνιον, τὴν δὲ ἐνέργειαν οὐ. εἰ γὰρ μηδὲν

μάτην ἐστὶν ἢ γίνεται ἀλλὰ πάντα διὰ τι καὶ μάλιστα τὰ αἰώνια, ἀνάγκη πάντως τὸ αἰεὶ ὄν αἰεὶ καὶ τὴν οἰκείαν ἐνέργειαν συμπαρατεινομένην ἔχειν· ἢ μὴ ταύτην ἔχον αἰεὶ μὴδ' αὐτὸ αἰεὶ εἶναι, εἴ γε μὴ μέλλοι τότε μάτην εἶναι, ὅτε τῆς κατὰ φύσιν ἐνεργείας ἐστέρηται.

- 5 Εἰ ὥσπερ ὁ χρόνος μέτρον τῶν κατὰ γένεσιν ὑφεστώτων, οὕτω καὶ ὁ αἰὼν τῶν αἰωνίων, ὥς καὶ σοι δοκεῖ κατὰ τὸ νδ' σου θεώρημα. εἰ μὴ ὁ χρόνος αἴτιος τοῦ γίνεσθαι ἤτοι τοῦ μεριστοῦ εἶναι τοῖς γινομένοις (τὰ μὲν γὰρ οὐσίαι, ὁ δὲ συμβεβηκός· ὑπὸ γὰρ τὸ συνεχὲς κεῖται ποσὸν καὶ δεῖται τούτων ὥς ὑποκειμένων, ἵνα ἐν αὐτοῖς ὑπο-
10 στη), δῆλον ὥς οὐδ' ὁ αἰὼν αἴτιος τοῦ εἶναι ἤτοι τοῦ ὄλοις εἶναι τοῖς αἰωνίοις, εἰ μὴ ἄλλως αἰῶνα φῆς καὶ αὐτὸς καθ' ἡμᾶς τὸν θεόν, ὃς καὶ αἰὼν αἰώνων λέγοιτ' ἂν εἰκότως καὶ μέτρον καὶ ὅρος πάντων ὥς προαιώνιος καὶ πάντα μετρῶν καὶ ὀρίζων καὶ περιέχων.

- νγ'. Πάντων τῶν αἰωνίων προϋπάρχει ὁ αἰὼν,
15 καὶ πάντων τῶν κατὰ χρόνον ὁ χρόνος προϋφέστηκε-
κεν... (50,24-52,7)

- Πῶς ὁ χρόνος τῶν κατὰ χρόνον, ὥς φῆς, προϋφέστηκεν, ὁ μὴδὲ-
λως καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς τῶν ὁπωσοῦν ὑφεστώτων καὶ ὧν δεῖται ὥς
20 ὑποκειμένων, ἵνα ἐν αὐτοῖς ὑποστή; εἰ οὖν ὁ χρόνος οὐ προϋφέστηκε
τῶν χρονικῶν, δῆλον ὥς οὐδ' ὁ σύστοιχος τοῖς αἰωνίοις αἰὼν τῶν
αἰωνίων, ἀλλ' εἴπερ ἄρα συνυφεστηκατὸν ἑκάτερος ἑκατέροις οἶα
τινα παρακολουθήματα, ὥς ἡ σκιά τῷ σώματι.

- Εἰ μέτρον ὁ αἰὼν, πᾶν δὲ μέτρον τινός ἐστι μέτρον, τοῦ μετρούμε-
νου, τὸ δὲ μετρούμενον πᾶν ἢ μετρεῖται, ταύτη καὶ πεπεράτῳται,
25 πεπεράσται ἄρα καὶ τὸ αἰώνιον καὶ αὐτὸς ὁ τοῦτο μετρῶν αἰὼν. ἄλλο
τι ἄρα ζητητέον τὸ καθ' αὐτὸ ἄπειρον καὶ ἀμέτρητον καὶ πάντα πα-
ράγον, τὰ τε μετρούμενα καὶ τὰ τούτων μέτρα, καὶ συνυφιστῶν ἅμα
ἑκάτερα, ὅπερ ἐστὶν ὁ θεός. οὗτος δ' ἂν καὶ αἰὼν ἀμέθεκτος, ὥς
30 προϋφεστὼς καθ' αὐτόν, καὶ αἰὼν αἰώνων λέγοιτο, ὥς καὶ αἰώνων
καὶ χρόνων ποιητής.

νδ'. Πᾶς αἰὼν μέτρον ἐστὶ τῶν αἰωνίων, καὶ πᾶς
χρόνος τῶν ἐν χρόνῳ· καὶ δύο ταῦτα μέτρα μόνα
ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως...
(52,8-14)

4 post μάτην add. θε' in ras. V

9 ἐν αὐτοῖς: ἑαυτοῖς AP

- Εἰ ὁ ἀμέθεκτος αἰὼν εἷς, πῶς ἂν ἀρμόσοι τὸ πᾶς τῷ ἐνί; εἰ δ' ὥς
πολλῶν ὄντων τῶν αἰώνων περὶ τῶν πολλῶν τὸ πᾶς ἀρμόζει λέγε-
σθαι, κἀντεῦθεν κατασκευάσῃ τις ἂν τὸ μὴ προϋπάρχειν ἢ τὸν αἰῶνα
τῶν αἰωνίων ἢ τὸν χρόνον τῶν χρονικῶν, εἴ γε μέτρον ἑκάτερος, ὃ τε
5 χρόνος καὶ ὁ αἰὼν. τὸ δὲ μέτρον πρὸς τι· μετρητοῦ γὰρ καὶ ἀντιστρέ-
φει (τὸ γὰρ μετρητὸν μέτρῳ μετρητόν) καὶ ἅμα τῇ φύσει ἐστίν, ἃ καὶ
ἅμφω τοῦ πρὸς τι ἴδια, τό τε πρὸς ἀντιστρέφοντα λέγεσθαι καὶ τὸ
ἅμα τῇ φύσει εἶναι.

- Πρὸς δὲ τὴν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἀπόδειξιν, καθ' ἣν τὰ μὲν λέγει
10 μετέχεσθαι, τὰ δὲ μετέχειν, φαιδὲν μήτε τὸν αἰῶνα ὑπὸ τῶν αἰωνίων
μήτε τὸν χρόνον ὑπὸ τῶν κατὰ χρόνον μετέχεσθαι, εἴ γε κρείττω μὲν
τὰ μετεχόμενα τῶν μετεχόντων καὶ πρότερα, αἰὼν δὲ καὶ χρόνος οὐ
κρείττω τῶν συστοίχων αὐτοῖς αἰωνίων καὶ χρονικῶν οὐδὲ πρότερα,
εἰ μὴ καὶ χεῖρω καὶ ὕστερα φαίη τις ἂν, καθόσον ὥς συμβεβηκότα
15 δέονται ἐκείνων ὥς οὐσιῶν, ἵνα ἐν αὐτοῖς ὑποστώσιν.

νε'. Πᾶν τὸ κατὰ χρόνον ὑφεστὸς ἢ τὸν αἰεὶ χρό-
νον ἐστὶν ἢ ποτέ ἐν μέρει χρόνου τὴν ὑπόστασιν κε-
κτημένον... (52,15-54,3)

- Οὐ πᾶν ἀλλὰ τὸ μὲν, τὸ δέ. εἰ γὰρ πᾶν αἰεὶ, οὐδὲν ποτέ· εἰ δὲ πᾶν
20 ποτέ, οὐδὲν αἰεὶ. οὕτως οὖν ὠφείλεν εἰπεῖν, ὅτι τὸ μὲν αἰεὶ, τὸ δὲ ποτέ.

- Ἀνάγνωθι τὰ προγεγραμμένα ἡμῖν πρὸς τὸ κη' κεφάλαιον καὶ τὰ
ἐφεξῆς αὐτοῦ δύο, δι' ὧν δείκνυνται ὅτι οὐ πᾶσα πρόοδος δι' ὁμοιότη-
τος ἐστίν, ἀλλὰ τριττῆς οὕσης τῆς προόδου, τῆς μὲν φυσικῆς τε ἅμα
καὶ ὑπερφυοῦς, τῆς δὲ φυσικῆς μόνον, τῆς δὲ δημιουργικῆς εἴτουν
25 παρακτικῆς, ἐπὶ μὲν τῆς ὑπερφυοῦς οὕθ' ὁμοιότης οὕτε ἀνομοιότης
ἀρμόζει παραλαμβάνεσθαι, ἀλλ' εἴπερ ἄρα ταυτότης μὲν κατὰ τὴν
οὐσίαν καὶ πάντα τὰ φυσικά τε καὶ ὑπερφυῆ προτερήματα, ἑτερότης
δὲ κατὰ τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰ κατ' αὐτὰς ιδιώματα, ἐπὶ δὲ τῆς φυσι-
κῆς μόνον, ὥς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς, χώραν ἀπλῶς ἔχουσι λέγεσθαι
30 ταυτότητές τε κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἑτερότητες καὶ ὁμοιότητες καὶ ἀνο-
μοιότητες. κατὰ τε γὰρ τὴν οὐσίαν καὶ ταῦτ' οὐκ ἀνάγκη καὶ ἑτερον
ἐνεργεῖα τὸ γεννώμενον τοῦ γεννῶντος καὶ κατὰ τὴν κατ' εἶδος ποιό-
τητα· δυνάμει γὰρ ζῶον, ἀλλὰ δὴ καὶ λογικὸν ζῶον, καὶ ἀπλῶς ἄν-

2 ἀρμόζοι P

7 ἀντιστρέφονται A

13 κρείττων AP αἰωνίων καὶ om. V

29 χώρας V

θρωπος τὸ ἔτι κυοφορούμενον, οὐ μέντοι γέ πω καὶ ἐνεργεία, πρὶν ἢ πρὸς τὴν οἰκείαν ἀνθρώπῳ προελθεῖν τελειότητα. ἐν ταύτῃ δὲ τῇ προόδῳ (καὶ τοῦτο γὰρ νῦν προσθεωρητέον) τὰ ἀνόμοια πρὸ τῶν ὁμοίων ὑφίσταται, ἔμπαλιν ἢ περ οὗτος ἐπὶ πάσης προόδου δεικνύναι
 5 βούλεται· οὐπω γὰρ ζῶν τὸ σπέρμα καὶ οὐπω τὸ ἔμβρυον λογικὸν ἀλλ' ὕστερόν ποτε ταῦτα· καὶ κατὰ ταῦτα ἐξομοιοῦται τὸ γέννημα τῷ γεννήσαντι. ἐπὶ δὲ γε τῆς δημιουργικῆς ἔστι μὲν καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν ὅτι τὰ ὅμοια πρὸ τῶν ἀνομοίων ὑφίσταται· πρὸ τῶν αἰσθητῶν γὰρ τὰ νοητὰ καὶ τὰ ἀπλὰ πρὸ τῶν συνθέτων. ἔστι δὲ πῶς καὶ προϋφιστάμε-
 10 να τῶν ὁμοιοτέρων ἰδεῖν τὰ μᾶλλον ἀνόμοια· καὶ μαρτυρεῖ Μωσῆς ὁ τὴν γένεσιν τῶν αἰσθητῶν ἐκ θείας διδασχθῆς ὁμιλίας, πρῶτα γράψας πεποιῆσθαι τὰ κοσμικὰ στοιχεῖα ὕλης λόγον ἐπέχοντα, ἀδιάκριτα τέως καὶ ἄμορφα καὶ ἀνείδεα καὶ ὅλως ἄψυχα καὶ ἀκίνητα, τῆς θείας ὁμοιότητος ἀμπαν ἀπολειπόμενα, μετὰ δὲ τὴν τούτων διάκρισιν
 15 πρῶτην πάλιν τῆς γῆς ἐκφυέναι τὴν φυτικὴν πᾶσαν οὐσίαν, εἴτα καὶ τὴν αἰσθητικὴν καὶ τελευταῖον τὸ λογικὸν πλασθῆναι ζῶν, τὸν ἄνθρωπον, πεποιημένον κατ' εἰκόνα θεοῦ τοῦ πεποιηκότος καὶ καθ' ὁμοίωσιν.

Ὅρα οὖν ὅπως τὸ πάντων αἰσθητῶν ὁμοιοτάτον τῷ θεῷ ζῶν ὕστεραν ἔλαχε πρόοδον, προτέρας δὲ τὰ μᾶλλον ἀνόμοια, καὶ παντα-
 20 χόθεν ὡς ψευδὸς ἐκβάλλεται τὸ πᾶσαν πρόοδον δι' ὁμοιότητα εἶναι καὶ τὸ τὰ ὅμοια πρὸ τῶν ἀνομοίων ὑφίστασθαι.

Ἡ τῶν αἰωνίων αἰδιότης ἀτελεύτητος μὲν, οὐκ ἀναρχος δέ· μόνον γὰρ ἀναρχον τὸ θεῖον, ὃ καὶ πάντων ἔστιν ἀρχή. ἡ δὲ τῶν ἐν
 25 χρόνῳ οὐδ' ἂν αἰδιότης εὐλόγως λέγοιτο μήτε ἀναρχος μήτε ἀτελεύτητος οὐσα, ἡ εἴπερ ἄρα μετὰ διαστίξεως· τῆς ἔστ' ἂν ὁ χρόνος ὑφεστήκοι.

Πρὸς ἡμᾶς τὸ ἀδύνατον· τῷ γὰρ θεῷ πάντα δυνατά, καθὰ καὶ ὁ ὑπερόντως ὢν λόγος σὰρξ καὶ ὑπὸ χρόνον ἐγένετο, καὶ τὸ ἔμπαλιν ἢ
 30 ποτὲ οὐσα φύσις ἡμῶν ἐν αὐτῷ εἰς τὸ ὄντως εἶναι ἀνέδραμε· διὸ καὶ μεσίτης θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ λέγεται καὶ ἔστιν, ὃ καὶ αἰὶ ὄντως, μᾶλλον δὲ ὑπερόντως ὢν καὶ ποτὲ δι' ἡμᾶς καθ' ἡμᾶς γεγονώς.

11 ἐκ θείας - 22 ὑφίστασθαι transp. post 27 ὑφεστήκοι V 11 πρῶτον AP
 20-21 πανταχόθεν: πανταχοῦ P 26 τῆς: τί AP ἔστ': ἔστ' P.

νς'. Πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν δευτέρων παραγόμενον καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων καὶ αἰτιωτέρων παράγεται μειζόνως, ἀφ' ὧν καὶ τὰ δεύτερα παρήγετο... (54,4-22)

Ἡμεῖς οὐχ οὕτως φαμέν, ἀλλὰ πάντα ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ ὑπερτάτης
 5 αἰτίας παράγεσθαι τῆς παντουργοῦ καὶ παντοδυνάμου, ἣν οὐδὲ προ-
 τέραν ἢ πρῶτην ἀξιούμεν καλεῖν, ὡς μὴ συνταττομένην ὅπως οὖν τοῖς παρ' αὐτῆς παραχθεῖσιν ἀλλ' ὑπερεξηρημένην καὶ ὑπερόντως ὑπε-
 ροῦσαν. ἐν δὲ τοῖς ἀπ' αὐτῆς ἢ καὶ μετ' αὐτὴν τὸ εἶναι λαχοῦσι τὸ πρῶτον τάπτεσθαι φαμεν καὶ τὸ δεύτερον, οὐχ ὡς τῶν μὲν αἰτίων
 10 ὄντων, τῶν δὲ αἰτιατῶν, ἀλλ' ὡς τῶν πρώτων ἀμέσως δεχομένων τὰς θείας ἐλλάμψεις καὶ τοῖς ἐφεξῆς εὐτάκτως διαδιδόντων. εἰ δ' οὕτως αἷτια τὰ πρότερα τῶν μετ' αὐτὰ βούλοιτό τις καλεῖν ὡς μεταδοτικὰ τῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς αἰτίας προϊόντων δώρων, οὐδὲν διοίσει πρὸς τὸν ἡμέτερον λόγον, ἐπεὶ τοῦ εἶναι πᾶσι τοῖς οὐσι μόνος αἷτιος ὁ μόνος
 15 πάντα προέχων ἐν ἑαυτῷ κατ' αἷτιαν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ παράγων ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι καὶ ποιῶν ἕκαστον εἶναι ὅπερ ἔστιν, ὡς καὶ ὅλον ἐν ἑαυτῷ συλλαβῶν ὁμοῦ καὶ προέχων τὸ εἶναι, κατὰ τὸν Θεολόγον εἰπεῖν Γρηγόριον· οὗτος δὲ ἔστιν ὁ εἷς ἐν τριάδι θεός, ὁ πατήρ καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα.
 20 οὕτως οὖν μᾶλλον ποιητέον τὸ πρόβλημα· πᾶν τὸ ὑπὸ τῶν δευτέρων ἐλλαμπόμενον καὶ ἀπὸ τῶν προτέρων ἐλλάμπεται μειζόνως, ἀφ' ὧν καὶ τὰ δεύτερα ἡλλάμπετο, καὶ τὴν οὐσίαν πάντα καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ ὑπερουσίου καὶ πανουσίου οὐσίας ἔχουσι, τῆς ὑπερδυνάμου καὶ παντοδυνάμου δυνάμεως, τῆς ὑπερε-
 25 νεργοῦς καὶ παντενεργοῦς ἐνεργείας τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος· τὰ δὲ θεῖα δῶρα καὶ τὰς ἐλλάμψεις πρωτοδότης ἐκείθεν δεχόμενα τὰ πρῶτα νοερά τε καὶ νοητὰ τάγματα τοῖς ἐξῆς δευτεροδότης διαπορθμεύουσι, καὶ εἰσιν αὐτὰ τε τὰ θεῖα δῶρα καὶ αἱ τούτων διαδοτικαὶ δυνάμεις μειζόνως ἐν τοῖς προτέροις ἢ ἐν τοῖς
 30 δευτέροις καὶ τὰς ἐλλάμψεις ἐνεργοῦσιν ἐν τοῖς ὑφ' ἑαυτὰ μειζόνως τὰ πρότερα μᾶλλον ἢ τὰ δεύτερα.

16-17 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 317B 19 Ρωμ. 11,36

5 παντουργοῦ πανουργοῦ V 7 παρ': ἀπ' V παραχθεῖσιν: παραχθεῖσιν P
 ὑπεξηρημένην AP 10 ἀμέσως transp. post δεχομένων V

νζ'. Πᾶν αἷτιον καὶ πρὸ τοῦ αἷτιατοῦ ἐνεργεῖ καὶ μετ' αὐτὸ πλειόνων ἐστὶν ὑποστατικόν... (54,23-56,16)

Μὴ λέγε πᾶν, ὅτι μὴ πολλὰ τὰ αἷτια· εἰ δ' οὖν, ἴσθι ἑαυτῷ περιπίπτων εἰς ἐναντίωσιν. εἰ γὰρ ἕκαστον τῶν παραγομένων ἐν τι πάντως, 5 ὡς ἐν τῷ πρώτῳ προείρηκας θεωρήματι, τοῦ δὲ ἐνὸς τούτου πολλὰ τὰ αἷτια, ὅσα δηλαδὴ τὰ πρὸ τούτου, ἀνάγκη· σοι μὴ μόνον ὅτι πᾶν πλῆθος μετέχει πῃ τοῦ ἐνὸς λέγειν ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίστροφον, ὅτι πᾶν ἐν, οἷον τὸ καθέκαστον, μετέχει πῃ πλῆθους, εἴπερ καὶ πᾶν αἷτιατόν μετέχει πάντων τῶν πρὸ αὐτοῦ πολλῶν ὄντων καὶ κατὰ τοῦτο εἰς 10 πλῆθος ἀναφερομένων· καὶ οὕτως ἔσται σοι καὶ τὸ πλῆθος ἀρχή.

Καὶ ἐκ τῶν ἡμῖν εἰρημένων φανερόν τὸ ἡμέτερον πόρισμα ὡς οὐδενὸς τῶν ὄντων παρακτική αἷτία ψυχὴ, ἀλλ' οὐδὲ νοῦς, ἀλλ' ἢ ὁ 15 πρῶτος καὶ μόνος καὶ ὑπέρνοος καὶ υπερούσιος καὶ παναίτιος θεός, ὃς καὶ τὸ ἐν καὶ τὸ ἀγαθὸν παρ' ἡμῶν ὑμνεῖται, ὃς καὶ στερήσεων καὶ ἀπλῶς τοῦ μὴ ὄντος ὑποστάτης ἐστί, καθὼ καὶ καλῶν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα ὑμνῆται. εἰ δ' ἄρα καὶ τινων, ἀρετῆς καὶ κακίας μόνων, τῶν καὶ 20 ἐφ' ἡμῖν κειμένων, αἷτιατέον τὴν ψυχὴν καὶ τὸν ἄλλως ὑπὲρ αὐτὴν νοῦν, αἱ οὐχ ὡς οὐσίαι ὑφίστανται, ἀλλὰ συμβεβηκότα καὶ ποιότητες λέγονται. οὕτως οὖν διασκευαστέον τὸ πρόβλημα· τὸ πάντων αἷτιον 20 καὶ πρὸ πάντων ἐνεργεῖ καὶ ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων καὶ μετὰ πάντα καὶ πάντων ἐστὶν ὑποστατικόν, καὶ οὐ τελειότερον οὐδὲ δυνατότερον (ἀσύγκριτον γάρ) ἀλλ' αὐτὸ τὸ παντέλειον καὶ υπερτέλειον καὶ παντοδύναμον καὶ υπερδύναμον, οὐδὲν δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτὸ ὑποστατικόν τε καὶ παρακτικὸν εἴτουν ποιητικόν ἐστὶν αἷτιον. 25 ὅθεν δῆλον ὅτι οὐτε ψυχὴ αἷτία σωμάτων οὐτε νοῦς ψυχῆς ἢ καὶ μετὰ ψυχὴν σωμάτων, ἀλλ' αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ πανταίτιον καὶ υπεράγαθον ἀγαθόν, τὸ υπερούσιον ὄν, ὁ ὑπέρνοος νοῦς, ἢ ὑπέρζωος ζωὴ, ὁ τρισυπόστατος καὶ μόνος θεὸς καὶ νοῦ παντός ἐστι ποιητῆς καὶ πάσης ψυχῆς καὶ πάντων σωμάτων ἐμψύχων τε καὶ ἀψύχων καὶ παντός 30 εἶδους καὶ πάσης στερήσεως ὑποστάτης. τούτου δὲ καὶ πάντα μετέχει τὰ ὄντα ὡς προόντος, εἰ καὶ ἄψυχα εἴη καὶ ἄλογα, τὰ ζῶντα καὶ ἐμψυχα ὡς ζωῆς καὶ πνοῆς, καὶ τὰ λογικά τε καὶ νοερὰ ὡς καὶ λόγου καὶ νοῦ, τὰς αἷτίας προέχοντος, τὰ πάντα ὡς πάντα προόντος καὶ ὑπερόντος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ υπεραγάθως υπερεβλύζοντος καὶ παράγον-

6 σοι om. P 11 ante καὶ add. titulum τὸ ἡμέτερον πόρισμα AP 13 θεός transp. post υπερούσιος V 26 πανταίτιον: παναίτιον V

τος καὶ αὐτὰ δὴ τὰ μὴ ὄντα ὡς ἀγαθὸς καὶ διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα ἐν αὐτῷ ὑφρεστώτα καὶ εἰς τὸ εἶναι καλούμενα.

Νοῦ δὲ λέγειν μετέχειν τὸ ἄψυχον καὶ ἄνουν μὴ καὶ ἀνόητον εἶη; θαυμαστὸν εἰ νοῦ μετέχει τὸ ἄψυχον. καὶ νοῦ γὰρ ἄν, εἴ γε τὸ νοῦ 5 μετέχον καὶ νοεῖν ἀνάγκη. ἀλλὰ μὴν τὸ ἄψυχον οὐ νοεῖ, οὐδ' ἄρα νοῦ μετέχει, εἰ μὴ ἄρα νοῦ λέγοι μετέχειν καὶ τὸ νοεῖσθαι παρὰ τὴν κοινὴν ἐννοιαν.

νη Πᾶν τὸ ὑπὸ πλειόνων αἷτίων παραγόμενον συνθετώτερόν ἐστι τοῦ ὑπὸ ἐλαττόνων παραγομένου... 10 (56,17-27)

Ἐντεῦθεν ἡ πολυθεΐα τὴν πρόφασιν ἔσχεν· εἰ γὰρ πολλὰ τὰ αἷτια, καὶ πολλοὶ θεοί. ἡμεῖς δὲ θεὸν ἕνα σέβοντες ἐν καὶ τὸ πάντων τῶν ὄντων ὑμνοῦμεν αἷτιον τῶν τε ἀπλῶν καὶ τῶν συνθέτων, πάντα παράγον κατὰ μίαν πληρεστάτην καὶ υπεροχικὴν δύναμιν, ἣν τοσοῦτον 15 ὑφίεσθαι ἀνάγκη, ὅσον ἂν πλείω τὰ αἷτια ὑποτίθοντο. εἰ γὰρ τῶν πλειόνων αἷτίων δύνამις πλείων τῆς ἐλασσόνων, καὶ ἔτι μᾶλλον καὶ μάλιστα τῆς τοῦ ἐνός· ἀλλὰ καὶ τὸ αἷτιον ἐν, ἐξ οὗ πάντα πρόεισι, καὶ πᾶσα δόσις ἐκείθεν κἀτεισιν. εἰ δὲ καὶ διὰ μέσων δίδονται δόσεις ἢ πλειόνων ἢ ἐλασσόνων, ἀλλὰ τὰ μέσα οὐ δίδωσιν, ἀλλὰ μεταδίδωσιν 20 ἢ λαμβάνουσιν ἄνωθεν. ἐν τὸ αἷτιον τὸ πᾶσι πᾶσαν δόσιν διδοῦν εἴτε διὰ πλειόνων μέσων εἴτε δι' ἐλασσόνων, ὃ καὶ μόνον ἐστὶ θεός.

νθ'. Πᾶν τὸ ἀπλοῦν κατ' οὐσίαν ἢ κρεῖττόν ἐστι τῶν συνθέτων ἢ χειρόν... (56,28-58,2)

Οὐ πᾶν, καθὼς ἐν τοῖς προλαβοῦσι προδιεστειλάμεθα.

Ἄκρα τῶν ὄντων κυρίως τὸ πρῶτόν ἐστι καὶ τὸ ἔσχατον. ἀλλ' εἰ 25 μὲν ἀρχὴ τὸ πρῶτον, ὑπ' οὐδενὸς παράγεται· εἰ δὲ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς παραχθέν, οὐτε τοῦτο ὑπὸ ἐλασσόνων οὐτε τὸ ἔσχατον· οὐ γὰρ ἐν τὰ ἐλάσσονα. εἰ δὲ τὸ μετὰ τὸ πρῶτον καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἔσχατου εὐθύς, οὐκ ἄκρα ταῦτα πρὸς τὴν ὅλην σειρὰν ἀλλ' ἐν μέσοις τέτακται.

1 αὐτοῦ: ἑαυτοῦ V 4 τό: τοῦ V 5 μετέχον: μετέχειν V 6 τὸ om. V 11 πρόφασιν: πρόδασιν AP 12-13 τῶν ὄντων om. V 15 ὑφίεσθαι VA εἰ: ἢ VA 25 τὸ πρῶτόν ἐστι: ἐστὶ τὸ πρῶτον P 29 in marg. P: ἐν, τὸ ὄν, νοῦς, ψυχὴ, σῶμα ἐμψυχον αἰσθητικόν, σῶμα ἐμψυχον καὶ ἀναίσθητον, σῶμα ἄψυχον, σῶμα ἀπλῶς, ὅλη.

εἰ δὲ πρὸς ἄλλα μεσαίτερα ταῦτα φῆς ἄκρα, τίνα ταῦτα ὄντα καὶ τίνα
ἐκεῖνα τὰ μὲν ἄκρα, τὰ δὲ μέσα λέγεις; ἢ οὕτω μόνον ὀνομάζων αὐτὰ
δηλὸς εἶ μόνως ψιλὰς ἀναπλάττων σχέσεις πραγμάτων ἐρήμους. τάχα
δ' ἂν λέγοις ἄκρα τῶν ὄντων κατὰ τὸ τοῦ νζ' θεωρήματος πόρισμα
5 τὸν νοῦν καὶ τὴν ὕλην ἦτοι τὰς στερήσεις, τὸν μὲν ἐπὶ τὸ ἄνω, τὴν δ'
ἐπὶ τὸ κάτω. ταῦτα δὲ εἶναι καὶ ἀπλούστατα, ὡς ὑπὸ μόνου τοῦ ἑνὸς
παραγόμενα, καὶ τὸν μὲν κρείττω τῶν συνθέτων, τὴν δὲ χεῖρω, ἥττον
δὲ τούτων ἀπλᾶ, καθόσον καὶ μεσαιτέραν λαγχάνειν χώραν, τὴν ψυ-
χὴν καὶ τὸ ἀπλῶς σῶμα, καὶ τούτων τὴν μὲν κρείττω, τὸ δὲ χεῖρω,
10 ἄμφω δὲ ὑπὸ δύο αἰτίων, τοῦ νοῦ καὶ τοῦ ἑνὸς εἶτουν ἀγαθοῦ, παρα-
γόμενα. ἔτι δὲ συνθετώτερον τούτων καὶ ἐκ πλειόνων προῖδον αἰτίων,
τῆς ψυχῆς, τοῦ νοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ ἔμψυχον σῶμα, τούτου τε συνθε-
τώτερόν ἐστι τὸ καὶ ἔμψυχον καὶ αἰσθητικόν, ὧν καὶ κατὰ τὸ χεῖρον
ἀπλούστερα τὸ ἀναίσθητον καὶ τὸ παντάπασιν ἄψυχον. ἀλλ' ἐγὼ
15 σῶμα μὲν ἔμψυχον οἶδα καὶ αἰσθητικόν τὸ τοῦ ζώου καὶ σῶμα ἔμψυ-
χον καὶ ἀναίσθητον τὸ φυτὸν καὶ σῶμα παντάπασιν ἄψυχον τὸν λί-
θον, τὸ ξύλον καὶ τὰ τοιαῦτα, οἷς συντάττω καὶ τὰ στοιχεῖα, σῶμα δὲ
ἄλλο παρὰ ταῦτα ἄϋλον δήπου καὶ ὕλην ἅποιον ἄποσον ἀνείδω, ἀπλῶς
στέρησιν, τὰ μὴ καθ' ἑαυτὰ ὑφεστώτα, πῶς συντάξω τοῖς οὐ-
20 σιν οὐ συνορῶ. τὰ δὲ ἐξ ἀφαιρέσεως, ὡς ἂν σὺ φαίης, νοούμενα εἶναι
γὰρ δεῖ τὸ ὄν, οὐ μὴ εἶναι· σὺ δ' οἴκοθεν ἀναπλάττων ταῦτα οὐκ
ἀξιολογός μοι λογίζῃ δημιουργός. οὐκ οὐδὲ τὸν νοῦν τῆς ψυχῆς
οὐδὲ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος οὐδ' ἄλλο τι ἄλλου παρακτικὸν αἶτιον
εἶναι σύμφημί σοι, ἀλλὰ πάντων αἶτιον οἶδα τὸν ἕνα ἐν τριάδι θεόν.

25 ξ'. Πᾶν τὸ πλειόνων αἶτιον κρείττον ἐστὶ τοῦ
πρὸς ἐλάττωνα τὴν δύναμιν λαχόντος καὶ μέρος πα-
ράγοντος ὧν θάτερον ὅλων ὑποστατικόν ἐστίν...
(58,3-15)

Εἰ πάντων τὸ ἐν μόνον αἶτιον, οὐδὲν ἕτερον οὔτε πλειόνων οὔτε
30 ἐλασσόνων αἶτιον, πάντα δὲ τὰ ὄντα καλὰ καὶ οὐδὲν ἕτερον ἑτέρου
κατὰ τὸ εἶναι κρείττον ἢ χεῖρον εἰ μὴ κατὰ ἀρετῆς ἢ κακίας ἀνάλη-
ψιν. ἃ δὲ φησιν οὗτος ὅλα τουτέστι τὰ ἀπλούστερα καὶ καθολικώτε-

4 τὸ τοῦ scripsi: τοῦ VA : τό P 7 τὴν: τό AP 9 τό alt: τὴν P δέ: τέ V
10 ἑνός: ἐν V 15 οἶδα - 15/16 ἔμψυχον om. AP 20 δέ om. V 21 δεῖ δὴ
V ταῦτα: αὐτά VA

ρα, ταῦτα οὐδὲ κυρίως εἰσὶν, ὅτι μὴδὲ καθ' ἑαυτὰ ὑφεστήκασιν, ἀλλ'
ἐν τοῖς μερικωτέροις καὶ μάλιστα τοῖς καθ' ἕκαστα θεωρεῖται. διὸ καὶ
Ἀριστοτέλης πρῶτας οὐσίας καὶ κυρίως εἶναι φησι τὰ καθ' ἕκαστα,
δευτέρας δὲ λέγεσθαι τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη καὶ μᾶλλον τὰ εἶδη ἢ τὰ
5 γένη. εἰ δὲ καὶ σύγκειται τὰ μερικώτερα ἐκ τῶν καθολικωτέρων, ὡς
ἐκ μερῶν ὅλα, ὥσπερ τὸ μὲν καθ' ἕκαστον ἐκ τοῦ εἶδους καὶ τῶν κατ'
αὐτὸ ἰδιωμάτων, τὸ δὲ εἶδος ἐκ τοῦ γένους καὶ τῶν συστατικῶν δια-
φορῶν, πῶς οὐ μέρος τὰ ἀπλούστερα καὶ καθολικώτερα τῶν συνθετω-
τέρων καὶ μερικωτέρων. ὥστε καὶ εἰς τοῦναντίον τῷ σοφῷ περιστρα-
10 φήσεται ἢ ἀπόδειξις.

ξα'. Πᾶσα δύναμις ἀμέριστος μὲν οὔσα μείζων
ἐστί, μεριζομένη δὲ ἐλάσσων... (58,16-21)

Ἡ θεία δύναμις καὶ μεριζομένη ἀμέριστος μένει καὶ ἀνελάττω-
τος, καὶ εἰς πλῆθος προῖοῦσα τοῦ κατ' αὐτὴν ἑνὸς οὐκ ἀφίσταται,
15 ἀλλ' οὐδὲν ἥττον μία μένει καὶ ἡ αὐτὴ καὶ τελεία καὶ ὅλη. οὗτος δὲ τὰ
μὲν θεία καὶ λόγον πάντα καὶ διάνοιαν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντα σωμα-
τικώτερον ἐκλαμβάνει καὶ παχύτερον καὶ τὰς περὶ τούτων ἀποδείξεις
τοιαύτας ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς παραλαμβάνει, ἐπὶ δὲ τὰ ψευδῆ καὶ ἀνυ-
πόστατα καὶ διανοίας τῆς καθ' αὐτὸν ἀναπλάσματα τοῖς λεπτοτέροις
20 χρῆται καὶ βαθυτέροις νοήμασιν, ὡς ἀμφοτέρωθεν συναρπάζειν τοὺς
ἀπλουστέρους τε καὶ ἀμαθεστέρους. τῶν γὰρ σωμάτων οἱ μερισμοὶ
καὶ αἱ διαστάσεις, καθ' ὅς τὸ μείζον καὶ τὸ ἐλαττον θεωρεῖται· τὸ δὲ
ἄσώματον πῶς ἂν μερισθεῖ ἀμέριστον ὄν; καὶ τοῦ ἀδιαστάτου τί ἂν
εἴη τὸ μείζον ἢ τὸ ἐλαττον; ἄσώματον δὲ ἡ θεία δύναμις, οὐκοῦν καὶ
25 ἀμέριστος καὶ ἀδιάστατος· σῶμα γὰρ εἶναι δεῖ τὸ διαστατόν· οὐκοῦν
καὶ ἀναυξῆς καὶ ἀμείωτος καὶ οὔτε μείζων οὔτε ἐλάττων, ἀλλ' ἴση
αἰεί, μᾶλλον δὲ ἢ αὐτῇ, αὐτὴ ἑαυτῇ.

ξβ'. Πᾶν πλῆθος ἐγγυτέρω τοῦ ἑνὸς ὢν ποσῷ μὲν
ἐστὶ τῶν πορρωτέρω ἐλαττον, τῇ δυνάμει δὲ μεί-
30 ζον... (58,22-32)

3-5 cf. Ἀριστ. Κατ. 2a 14, 2b 7

16 καὶ διάνοιαν καὶ νοῦν ὑπερβαίνοντα: ὑπερβαίνοντα καὶ νοῦν καὶ διάνοιαν
V 18 δὲ om. P 19 καθ' αὐτόν: κατ' αὐτόν V 27 ἑαυτῇ: ἑαυτῆς A

Ἡ ἀπόδειξις αὕτη ἀπὸ τῶν ὑστέρων προβαίνει, ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν ἀριθμοῖς θεωρουμένων· ποσὸν δέ τι ὁ ἀριθμὸς καὶ συμβεβηκός· ἀνάρμοστος δὲ τοῖς ὄντως οὖσιν ἢ ἀπὸ συμβεβηκότητος ἀπόδειξις. ἔοικε δὲ καὶ ὡς περὶ ψιλῶν ἀριθμῶν ὁ σοφὸς οὗτος περὶ τῶν θείων
 5 διανοεῖσθαι κατὰ τὴν αἵρεσιν τῶν Πυθαγορείων καὶ μηδὲ πάμπαν ἐξηρημένον τῶν ὄντων τὸ ὑπέρτατον ἐν ὁμολογεῖν. ἐκείνῳ γὰρ τί ἂν ὁμοιότερον ἢ ἀνομοιότερον εἴη τῷ ἀσυγκρίτως πάντων ὑπερανέχοντι; τί δὲ ἐγγύτερον ἢ πορρώτερον τοῦ ἐν αὐτοῖς ὑπεριδρυμένου καὶ πανταχοῦ πᾶσιν ἐπίσης παρόντος κατὰ τὴν ἀφθονον ἑαυτοῦ καὶ ὑπε-
 10 ρηλωμένην μετάδοσιν; εἰ μὴ ἄρα τὴν κατὰ δύναμιν ἐκείνου μετοχὴν διάφορον οὖσαν κατὰ τὰς διαφόρους τούτων δυνάμεις παραλαμβάνομεν εἰς τὴν σύγκρισιν καὶ οὕτω τὰ μὲν ἐγγύτερον ἐκείνου, τὰ δὲ πορρώτερον εἶναι λέγομεν, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁμοιότερον καὶ ἀνομοιότερον, καθὼ καὶ ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν
 15 πεποιῆσθαι λέγεται.

Τὸ δὲ καὶ συγγενές τι τῶν ὄντων λέγειν θεῷ τῶν πάντη ἀτόπων ἐστίν. ὑπὸ τί γὰρ ἢ ποῖον γένος ἀνάξομεν τὸν θεόν, οὗ τό τί ἐστίν ἢ ὁποῖον τί ἐστίν οὗτ' εἰπεῖν οὗτ' ἐννοῆσαι ἔστιν; ἢ πάλιν προφητικῶς εἰπεῖν τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγήσεται, ἵνα τι καὶ συγγενές αὐτῷ καθ' ὄντιναοῦν τρόπον φῶμεν εἶναι;

Οὐκ οὖν ἐγὼ κατ' ἐπιστήμην τίθεμαι θεολογικὴν τὸ ποσότητος εἴτουν πηλικότητος, πρὸς δὲ καὶ ποιότητος καὶ τοπικᾶς τινος διαστάσεις ἐπὶ τῆς θείας οὐσίας παραλαμβάνειν, ὅπερ ὁ σοφὸς οὗτος ποιεῖ τὰς θείας ἐνάδας ἢ τοὺς κατ' αὐτὸν θεοὺς ποσῶ μὲν ἐλάττους
 25 τῶν νόων λέγων, δυνάμει δὲ μείζους (πηλικότης δὲ τις πάντως ἢ δυνάμεις, ἐπεὶ καὶ τὸ μείζον κατὰ πηλικότητα λέγεται), ταύτας δὲ καὶ τῷ ἐνὶ ὁμοιοτέρας καὶ ἐγγυτέρας, ὧν τὸ μὲν ποιότητος ἔμφασιν δίδωσι, τὸ δὲ τοπικῆς διαστάσεως. ἀκόλουθον δ' αὐτῷ καὶ τὸ ἐν αὐτῷ ποσῶ μὲν ἔλασσον λέγειν τῶν ἐνάδων, δυνάμει δὲ μείζον καὶ ὁμοιότε-
 30 ρον ταύταις μᾶλλον ἢ τοῖς νόοις, κακείνοις ἢ ταῖς ψυχαῖς, καὶ ἐγγύτερον ἄλλοις καὶ ἄλλων πορρώτερον διεστώς, ὅπως ἂν καὶ τὸ ἐν ποσότητί τε καὶ πηλικότητι. ποιότητί τε καὶ τοπικῇ διαστάσει διὰ τῶν κατὰ ταύτας συγκρίσεων ὑποβάλληται, ὧν πάντων κατὰ θεοτελή θείας ἐπιστήμης λόγον τὸ θεῖον ὑπερανῶκισται.

19 Ὑσαῖας 53,8

11-12 παραλαμβάνομεν: παραλαμβάνει μὲν V: παραλαμβάνοιμεν A 28 αὐτῷ: αὐτό AP 33 ὑποβάλληται: ἀποβάλληται V: ὑποβάλλεται P

ξγ'. Πᾶν τὸ ἀμέθεκτον διττὰς ὑφίστησι τῶν μετε-
 χομένων τὰς τάξεις, τὴν μὲν ἐν τοῖς ποτὲ μετέχου-
 σι, τὴν δὲ ἐν τοῖς ἀεὶ καὶ συμφυῶς μετέχουσι...
 (60,1-19)

5 Ἡ τοῦ ἀμεθέκτου ὑπόθεσις σαφῶς ὑφ' ἡμῶν προελήλεγκται κατὰ τὸ περιττὸν εἰσενεχθεῖσα ἐν τοῖς παραγεγραμμένοις πρὸς τὸ κγ' θεώρημα. ταύτης οὖν οὕτως ἐκβεβλημένης οὐδὲν ἄτοπον τὸ θεῖον αὐτὸ λέγειν μεθεκτὸν ἀμερίστως μεριζόμενον καὶ μετεχόμενον ὑπὸ πάντων, καθόσον ἕκαστον αὐτοῦ δύναται μετέχειν, ὡς καὶ τὰ μὲν ἀεὶ, τὰ
 10 δὲ ποτὲ μετέχειν αὐτοῦ, καὶ ταύτην αὐτοῦ τὴν μετουσίαν καθ' αὐτὴν μὲν ἀπλὴν εἶναι καὶ ἀδιάφορον, πρὸς δὲ τὰ διαφόρως μετέχοντα μὴ διττὴν μόνον ἀλλὰ καὶ πολλοστήν.

Ἦδη δὲ καὶ νῦν σαφῶς συνεκδέβληται καὶ τὸ ὁμοιότερον καὶ τὸ συγγενέστερον· ὥστε μάτην ὁ σοφὸς οὗτος διαπονεῖται περὶ τὰς πε-
 15 ριττὰς ταύτας στροφάς τε καὶ ἀνελίξεις τῶν ἀσυστάτων καὶ ἀλογίστων συλλογισμῶν. καὶ μὴν ὁ λόγος τούναντίον ἅπαν ἀπαιτεῖ τῷ ἀεὶ ἀμεθέκτῳ τὸ ποτὲ ἀμέθεκτον οἰκειότερον εἶναι καὶ ὁμοιότερον τοῦ ἀεὶ μεθεκτοῦ. εἰ γὰρ ἀνόμοιον τῷ ἀμεθέκτῳ τὸ μεθεκτόν, τὸ ἀεὶ τοιοῦτον ἀνομοιότερον τῷ ἀεὶ μὴ τοιοῦτῳ τοῦ ποτὲ μὴ τοιοῦτου, ὥστε τὸ
 20 ποτὲ μὲν μεθεκτόν, ποτὲ δὲ ἀμέθεκτον μᾶλλον οἰκείον καὶ ὁμοιότερον τῷ ἀμεθέκτῳ ἢ τὸ ἀεὶ μεθεκτόν. καὶ τοῦτο μεσιτεύει τῷ τε ἀεὶ ἀμεθέκτῳ καὶ τῷ ἀεὶ μεθεκτῷ, ἢ μὲν ἀμέθεκτον τῷ ἀεὶ ἀμεθέκτῳ, ἢ δὲ μεθεκτὸν τῷ ἀεὶ μεθεκτῷ ὁμοιούμενον, καὶ οὕτως ἐν ἑαυτῷ συνδέον ἀμφοτέρα.

25 Ἐκ δὲ τῶν ἡμῖν εἰρημένων πρόδηλον πᾶσι καὶ γνωριμώτατον τοῖς καθαρῶς ὁρώσι καὶ μὴ πρὸς φανεράν οὕτω καὶ ὁμολογουμένην ἀλήθειαν ἐκουσίως τυφλώττουσιν, ὡς ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου τοῦ παρ' ἡμῶν σεβομένου θεοῦ αἱ μεθέξεις πᾶσαι, τοῖς μὲν ἐνουμένοις ἐνώσεις οὖσαι, τοῖς δὲ νόοις νοήσεις, ταῖς δὲ ψυχαῖς καὶ τοῖς ψυχου-
 30 μένοις ψυχώσεως καὶ τοῖς ὁπωσοῦν οὖσιν οὐσίαι καὶ φύσεις καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς εἶδεσιν αἱ καθ' αὐτὰ ὑπάρξεις ἐκάστων, ὡς ἐκ μιᾶς πηγῆς, τῆς μιᾶς ἀρχῆς, προχεόμεναι καὶ πάντα ὑφιστάσθαι καὶ ὑπὸ πάντων, ὡς ἕκαστα πέφυκε, μετεχόμεναι, τῶν μὲν αἰδίων ἀεὶ, τῶν δὲ ὑπὸ χρόνον ποτέ. ἐκείθεν οὐ στάσις μόνον ἀλλὰ καὶ κίνησις· ἢ μὲν τῶν

16 καὶ μὴν: ἡμῖν V 17-18 τοῦ ἀεὶ μεθεκτοῦ: τῷ ἀεὶ μεθεκτῷ V 19 τῷ ἀεὶ μὴ τοιοῦτῳ scriptis: τοῦ ἀεὶ μὴ τοιοῦτου codd. 21 τῷ alt.: τό V

ἐστώτων, ἡ δὲ τῶν κινουμένων ὑπόστασις· οὐδὲ ταυτότης μόνον ἀλλὰ καὶ ἑτερότης· οὐ γὰρ πάντα πάντῃ ταῦτά. ἐκεῖθεν ἡ καλλονὴ καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ὁμοιότης, καθ' ἣν καὶ πάντα εἶναι καλὰ μεμαρτύρηται· αἰσχροτήτα δὲ καὶ ἀνομοιότητα στερήσεις ὄντων καὶ ἀποτεύξεις οἷ-
 5 δὲν ὁ λόγος καλεῖν ἀλλ' οὔτι γε τοῖς οὕσι συντάττειν. ἀλλὰ καὶ τὰς στερήσεις ὁ τὴν θεολογίαν πολὺς Διόνυσιος ἐκεῖθεν εἰδοποιεῖσθαι τρόπον ἕτερον ἀποφαίνεται.

ξδ'. Πᾶσα ἀρχικὴ μονὰς διττὸν ὑφίστησιν ἀριθ-
 μόν, τὸν μὲν αὐτοτελῶν ὑποστάσεων, τὸν δὲ ἐλλάμ-
 10 ψεων ἐν ἑτέροις τὴν ὑπόστασιν κεκτημένων...
 (60,20-62,12)

Ἡ μονάς, καθὼς μονάς, μία καὶ οὐ πολλαί. καὶ τί δεῖ λέγειν ὡς περὶ πολλῶν τὸ πᾶσα, ὁ πλήθους ἐστὶν ἐμφαντικόν· ἀλλ' οὐδὲ τῇ ἀρχῇ προσαρμόζει τὸ πᾶσα· μία γὰρ ἡ ἀρχὴ καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀπλή-
 15 θυντος. ἃ δὲ διήρηνται ἀπ' ἀλλήλων καὶ διακρίνεται, τὸ τούτων ἄθροισμα, μήτε τοῦ τῆς ἀρχῆς ὀνόματος ἀξιούσθω, μήτε μονὰς ἀλλὰ πλήθος λεγέσθω. ἀσφαλέςτατον οὖν καὶ πάμπαν θεοπρεπέστατον τὴν μίαν λέγειν καὶ μόνην μονάδα πάντων ἀρχήν, τὴν τρισυπόστατον θεότητα, παρ' ἡμῶν μὲν πιστευομένην, παρ' ἑαυτῆς δὲ μόνης γινω-
 20 σκομένην, ὅπως καὶ τὸ ἐν ἡ αὐτὴ καὶ τρία ἐστίν, ἥτις καὶ πάσας τῶν ὄντων τὰς ὑποστάσεις ὑφίστησι καὶ πάσας τὰς ἑαυτῆς ἐλλάμψεις πᾶ-
 σιν ἀφθόνως προτείνει, καθόσον ἕκαστα χωρεῖν αὐτὰς δύνανται, καὶ ταύτας οὐκ ἀτελεῖς οὐδὲ δεομένας ὑποστάσεων, ὡς ἡ ἄσοφος σοφία φησὶν, ἵνα ἐν αὐταῖς ὑποστῶσι καὶ τελειωθῶσιν, ἀλλὰ τελείας. οὐδὲν
 25 γὰρ ἐκεῖθεν ἀτελὲς πρόεισιν ἀλλὰ τέλεια πάντα, καθὼς εἴρηται· πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαῖνον ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων, ἅπερ ἐστὶν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὧν ὁ μὲν διανομεὺς τῶν δώρων ἐστί, τὸ δὲ τελειωτικὸν τῶν δεχομένων ταῦτα. μᾶλλον οὖν αἱ ὑποστάσεις δέονται τῶν ἐλλάμψεων, ἵνα ἐν αὐταῖς ἢ τηρῶσιν ἢ ἔχω-
 30 σι τελειότητα ἢ ἀναλάβωσιν ἢ ἀπώλεσαν.

Ἐκ δὲ τῶν ἡμῖν εἰρημένων φανερόν ὡς αὐτοτελεῖς μὲν ἐνάδες μόναι προήλθον ἐκ τοῦ ἐνὸς πατρὸς συμφυῶς καὶ προαιωνίως ὁ υἱὸς

5-7 *Περὶ θεῶν ὄνομ.* IV, 20, P.G.3, 729C

25-26 *Ἰακ.* 1,17

2 πάντῃ: πάντα V 19-20 γινωσκομένης P

καὶ τὸ πνεῦμα, ἐκ δὲ τοῦ ἐνὸς τούτου τουτέστι τρισυποστάτου θεοῦ δημιουργικῶς παρήχθησαν οἱ τε αὐτοτελεῖς νόες καὶ αἱ τούτων τε-
 λειωτικαὶ ιδιότητες, καθ' ὅς αὐτοὶ τε τὴν οἰκείαν νοερὰν τάξιν ἕκα-
 5 στοι σφύζουσι καὶ πρὸς τὸ θεῖον ὡς ἐφετὸν κατὰ τὸ ἀνάλογον ἀνατεί-
 νονται, αἱ τε αὐτοτελεῖς ψυχαὶ καὶ αἱ τούτων ὡσαύτως τελειωτικαὶ
 ιδιότητες, καθ' ὅς αὐταὶ τέ εἰσιν ἑαυτῶν καὶ τὰ ψυχούμενα ψυχούσιν.
 ἐντεῦθεν δὲ συμποριστέον καὶ τὸ μηδέτερον προϋφεστάναι θάτερον,
 μήτε τοὺς νόας τῶν νοερῶν ιδιοτήτων μήτε ταύτας τῶν νόων, ὡσαύ-
 10 τως μήτε τὰς ψυχὰς τῶν ψυχώσεων καὶ τῶν ψυχουμένων μήτε ταῦτα
 τῶν ψυχῶν, εἴ γε μὴ μέλλοι τὰ προϋφεστῶτα μάτην ὑφεστάναι καὶ
 ἀτελεῖ πρὸ τῆς τῶν ὁμοταγῶν ὑποστάσεως εἶναι.

Αὐτοτελεῖς ἐνάδες εἴτουν μονάδες ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου καὶ παντελείου πατρὸς οὐ πολλαί τινες προήλθον ἀλλ' ἡ δύο μόναι κατὰ
 τὸν διττὸν τρόπον τῆς φυσικῆς γονιμότητος, ὁ εἷς καὶ μόνος υἱὸς
 15 γεννητῶς καὶ τὸ ἐν καὶ μόνον ἅγιον πνεῦμα ἐκπορευτῶς, ἐν ἐκάτερον
 ἐξ ἐνὸς καὶ μόνου ἐκ μόνου καὶ τέλειον ἐκ τελείου καὶ πάντα ταῦτὸν
 τῷ ἐξ οὗ πλὴν τῆς πατρικῆς ιδιότητος, ἵνα καὶ ὁ πατήρ μόνος μείνῃ
 πατήρ καὶ ὁ υἱὸς μόνος καὶ μόνον υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα μόνον καὶ
 20 ἀπλῶς ἕκαστον τῶν τριῶν μονὰς ὄντως ἢ καὶ μία αὐτοτελεῖς καὶ παν-
 τέλειος ὑπόστασις, καὶ ταύτῃ μὲν διακρίνονται ἀλλήλων καὶ τριὰς τὸ
 σύμπαν νοοῖτο, διὰ δὲ τὴν ἀπαρραλλομένην καὶ ταυτότητα τῆς φύσεως
 καὶ τὸ ἀχώριστον ἀπ' ἀλλήλων συνάγονται εἰς ἐνότητα, καὶ οὕτω
 μονὰς ἡ αὐτὴ καὶ τριὰς οὕσα γνωρίζεται. οὕτως ἡμεῖς καὶ τὴν πολυ-
 25 θεῖαν ἐκκλίνομεν καὶ τὸ πρὸς φύσιν οἰκείαν τῆς θεότητος ἄγονον
 παραιτούμεθα. ἐν τούτοις δὲ καὶ τὴν τῆς θεότητος πρόδοτον ἐστῶσαν
 τηροῦντες τᾶλλα πάντα ἐκ ταύτης παρῆχθαι πιστεύομεν, τὰ δὲ καὶ
 παράγεσθαι, τὰ τε αἰώνια καὶ αὐτοὺς αἰῶνας καὶ τὰ ὑπὸ χρόνον καὶ
 30 χρόνον αὐτόν, ὑφίστασθαι τε τὰς ὑποστάσεις καὶ τὰς ἐλλάμψεις εἰς
 τελείωσιν τούτων προβάλλεσθαι, καθὼς ἡμῖν ἤδη εἴρηται, ἵνα οἱ μὲν
 νόες αὐτοτελεῖς ὄντες ὑποστάσεις τηρῶσιν τὴν ἐκεῖθεν ἐνδεδομένην
 αὐτοῖς νοερὰν τελειότητα, αἱ δὲ λογικαὶ ψυχαὶ μὴ πρότερον καθ'
 ἑαυτὰς ὑφεστῶσαι πρὸ τῆς τῶν συγκεκληρωμένων αὐταῖς σωμάτων
 παραγωγῆς, ἀλλ' οἷον ἐμφύσημα θεῖον ἐλλάμψεις τούτοις αὐτίκα πα-
 ραγομένοις ἐνδοθεῖσαι ψυχωτικαὶ τε καὶ τελειωτικαὶ ἑαυτῶν ὁποτε-

4 ἐφετὸν scripsi: ἐφικτόν codd. 9 ταῦτα: ταῦ V 10 μέλλει V 20
 διακρίνονται V 23 οὕσα: εἶναι (οὕσα in marg.) V 30 ἐνδεδομένην V 32
 ὑφεστῶσαι: ὑποστῶσαι V

λῶσι ταῦτα καὶ οὕτω τελειῶσιν, ἢ εἴπερ ἀπολοισθήσασαι καταπέσωσιν εἰς τὸ αὐτὰς τῶν σωμάτων γενέσθαι καὶ οὕτω τὴν αὐτῶν ἀπολέσῃ τελειότητα, δι' ἐπιστροφῆς ταύτην αὐθις ἐπαναλάβωσιν ἀναπλασθεῖσαι διὰ δευτέρας ἐλλάμψεως τῆς ἐν τῷ θείῳ βαπτίσματι πνευματικῆς 5 τελειώσεως. τὰς δὲ ἀλόγους ψυχὰς καὶ τὴν φυτικὴν εἴ τις βούλοιτο κατὰ τοῦτον καλεῖν ἰνδάλματα ψυχῶν, καλεῖται.

ξε'. Πᾶν τὸ ὁπωσοῦν ὑφ' αἰτίαν ἐστὶν ἀρχοειδῶς ἢ καθ' ὑπαρξιν ἢ κατὰ μέθεξιν εἰκονικῶς... (62,13-23)

10 Τὸ μὲν τρισὸν τῆς ὑπάρξεως παραδεκτέον καὶ ἡμῖν, τὸ δὲ πλήθος τῶν παραγόντων παραιτητέον, ὡς ἑνὸς ὄντος τοῦ παράγοντος, ἐν ᾧ πάντα πρόεισι κατ' αἰτίαν καὶ ὁ πᾶσι πάρεστι καὶ ἐνθεωρεῖται εἰκονικῶς καὶ ἐν ᾧ ἕκαστόν ἐστιν ὃ ἐστὶ καθ' ὑπαρξιν. ὁ μὲν οὗτος 15 θεὸς κρείττονως ἐστὶ τὰ πάντα, καθὼ καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα· ταῦτα δὲ καθ' αὐτὰ μὲν ἕκαστα καθ' ὑπαρξιν ἐστὶν ἃ ἐστὶ, πρὸς δὲ τὸν θεὸν χειρόνως.

ξζ'. Πάντα τὰ ὄντα πρὸς ἄλληλα ἢ ὅλα ἐστὶν ἢ μέρος ἢ ταῦτά ἢ ἕτερα... (62,24-31)

20 Ὅλον πρὸ πάντων καὶ ἐν πᾶσι θεωρούμενον καὶ πάντα προέχον καὶ περιλαμβάνον αἰτιωδῶς ῥητέον τὸ θεῖον. τὰ δὲ κατὰ τοῦτον πρὸ τῶν μερῶν ὅλα καὶ ἐν πᾶσι τοῖς μέρεσιν ὡς ἐννοηματικά καὶ ἀνυπόστατα παραιτητέον· μόνον δὲ ἴσως ὅλον παραδεκτέον μετὰ τὸ θεῖον τὸ εἰς τὰ οἰκεία μέρη διαιρούμενον.

25 Οὔτε δὲ πάντα τὰ ὄντα ὅλα οὔτε πάντα μέρη, ἀλλὰ τὰ μὲν ὅλα, τὰ δὲ μέρη, οὔτε μὴν πάντα ταῦτά οὔτε πάντα ἕτερα, ἀλλὰ τὰ μὲν, τὰ δέ, καὶ κατ' ἄλλο καὶ ἄλλο. Σωκράτης γὰρ καὶ Πλάτων κατὰ μὲν εἰδός τε καὶ γένος ταῦτά (ἄνθρωπος γὰρ καὶ ζῷον ἑκάτερος), κατὰ δὲ ἀριθμὸν ἕτερα (ἄλλος γὰρ καὶ ἄλλος)· ὡσαύτως δὲ καὶ χεῖρ ὡς μὲν πρὸς δακτύλους καὶ πῆχυν καὶ βραχίονα ὅλον, ὡς δὲ πρὸς ὅλον τὸ σῶμα 30 μέρος, ἀπλῶς δὲ αὐτό τι καθ' αὐτὸ ὅλον ἢ μέρος εἶναι οὐ σύμφαμεν.

2 ἀπολέσῃ: ἀποτελέσῃ P 3 αὐθις om. V ἀναπλασθεῖσα AP 16
χειρόνως: χειρόν ὡς P 26 καὶ pr. om. V 29 post πρὸς add. δὲ codd. 30
συμφήσομεν AP

ξζ'. Πᾶσα ὁλότης ἢ πρὸ τῶν μερῶν ἐστὶν ἢ ἐκ τῶν μερῶν ἢ ἐν τῷ μέρει... (64,1-14)

Εἶπομεν ἤδη καὶ ἀληθῶς εἶπομεν τὸ ἐν εἶναι, τουτέστι τὸ θεῖον αὐτό, τὸ πρὸ πάντων ὅλον, τὸ πάντα προέχον καὶ περιέχον αἰτιωδῶς 5 καὶ συνέχον κατὰ μίαν ἀμερίστον καὶ ἀδιαίρετον ὁλότητα, ὃ καὶ πᾶσι τοῖς ὁπωσοῦν λεγομένοις ὅλοις ἐνθεωρεῖται παρὸν ἀσχέτως, μεριζόμενον ἀμερίστως καὶ μετεχόμενον ἀμεθέκτως ὑπὸ τε τῶν ἐκ τῶν μερῶν ὄλων, ὑπὸ τε τῶν ἐν ἐκάστῳ τῶν μερῶν θεωρουμένων, ὡς καὶ αὐτῶν ἐχόντων μέρη, ὧν αἱ ὁλότητες σχέσεις μόνον εἰσὶν ἐν πράγμα- 10 σιν, ἔχουσί πως πρὸς ἄλληλα θεωρούμεναι, οὐκ αὐταὶ οὖσαι πράγματα. ὥστε οὖν καὶ πάντα τὰ πρὸς τι λεγόμενα αὐτά, ἅπερ ἐστὶν ἐτέρων, εἶναι ἢ ὁπωσοῦν ἔχειν πρὸς ἕτερα λέγεται, οὕτω δὴ καὶ τὸ μὲν ὅλον πρὸς μέρος λέγεται, ὑπεξηρημένου τοῦ εἰρημένου πρὸ πάντων ὄλου, ὡς ἐκ πλειόνων μερῶν συνεστώς, τὸ δὲ μέρος ὄλου τινὸς μέρους· 15 ὅλον δὲ τι αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἢ μέρος οὐδὲν οὐτ' ἐστὶν οὔτε λέγεται, ἀλλ' ἢ κεφαλὴ τυχὸν ὅλη πρὸς τὰ ἑαυτοῦ μέρη ἢ χεῖρ ἢ πούς ὅλος ἢ ἄλλο τι τῶν ἐκ μερῶν ὁσονοῦν συντεθειμένων. ματαιοπονεῖ τοιγαροῦν ὁ σοφὸς ὁλότητος τὰς μὴ καθ' ἑαυτὰς οὖσας ὡς οὖσας ὑποτιθέμενος καὶ περιττῶς ἐν ἀνυπάρκτοις ὡς ἐν πράγμασιν οὖσιν καὶ ὑφ' αἰτίαν ἀδο- 20 λεσχῶν.

ξη'. Πᾶν τὸ ἐν τῷ μέρει ὅλον μέρος ἐστὶ τοῦ ἐκ τῶν μερῶν ὄλου... (64,15-23)

25 Τὸ ἐν τῷ μέρει ὅλον καὶ τὸ ἐκ τῶν μερῶν ὅλον, ἔτι δὲ καὶ τὰ πρὸς ἑκάτερα τούτων μέρη ὑπὸ τὴν πρὸς τι κατηγορίαν ἀνάγονται καὶ καθ' αὐτὰ οὐδὲν εἰσὶν εἰ μὴ σχέσεις ψιλὰ ὑποκειμένοις ἐτέροις ἐνθεωρούμεναι· μὴ ὄντων δὲ τῶν ὑποκειμένων, αὐτό τι καθ' αὐτὸ ὅλον ἢ μέρος ἐστὶν οὐδὲν πλὴν τῆς ἀσχέτως περιεχούσης ὁλότητος.

ξθ'. Πᾶν τὸ ἐκ τῶν μερῶν ὅλον μετέχει τῆς πρὸ τῶν μερῶν ὁλότητος... (64,24-66,11)

30 Καὶ τὸ ὅλον καὶ τὴν πρὸ τῶν μερῶν ὁλότητα, ἧς μετέχει τὸ ἐκ τῶν μερῶν ὅλον συνίσταται, τὸ θεῖον εἶναι φαμεν καὶ οὐ διστάζομεν μή-

4 αὐτό: αὐτός P

ποτε μεθεκτὸν αὐτὸ λέγοντες καὶ μεριστὸν ἀναγκασθῶμεν εἰπεῖν, ὁπότε καὶ τῶν αἰσθητῶν ἴσμεν τινὰ μεριζόμενα ἀμερίστως καὶ μετὰ τὸν μερισμὸν ὅλα μένοντα, ὡς τὸν λόγον καὶ τὸ φῶς, καθὰ καὶ πρότερον παρεσημνήσαμεθα ἐν τῷ κγ' θεωρήματι. εἰ οὖν ἔστιν ἃ τῶν αἰσθητῶν ἀμερίστως μερίζεται, πόσον μᾶλλον τὸ νοητόν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπέρνοον αὐτοῦ καὶ αὐτοόλον καὶ μεριζόμενον ἀμερίστον μενεῖ καὶ μετεχόμενον οὐδὲν ἦττον ἀμέθεκτον τηρηθήσεται καὶ ὅλον καὶ ἓν.

Οὕκουν προϋφαστάναι σύμφαμεν τοῦ μεθεκτοῦ τὸ ἀμέθεκτον, ὅπερ οὗτος ὡς ὁμολογούμενον ἐν τῇ ἀποδείξει λαμβάνει, ὁπότε τὸ αὐτὸ καὶ μεθεκτὸν δείκνυμεν ὄν, ἢ μετέχεται ὑπὸ τῶν μετεχόντων αὐτοῦ, καὶ καθ' αὐτὸ μὲν ὅλον, ὡς ἀμερίστον, καὶ κατὰ τοῦτο ἀμέθεκτον. ὅρα γοῦν ὅτι καὶ ὁ σοφὸς οὗτος ἠναγκάσθη μεθεκτὸν εἰπεῖν τὸ ἀμέθεκτον· πᾶν γάρ, φησί, τὸ ἐκ τῶν μερῶν ὅλον μετέχει τῆς πρὸ τῶν μερῶν ὁλότητος, ἣν ἀμέθεκτον εἶναι βούλεται. εἰ τοίνυν μετέχει τῆς πρὸ τῶν μερῶν ὁλότητος ἢ ἐκ τῶν μερῶν, πῶς ἀμέθεκτος ἢ πρὸ τῶν μερῶν, ἥς ἐκ τῶν μερῶν μετέχειν ἀνωμολόγηται; εἰ δὲ μετέχεται, πῶς οὐχὶ καὶ μεθεκτὴ; οὕτως αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπει, οὕτως ἡμῖν συμφωνεῖν ἀναγκάζεται καὶ τὴν αὐτὴν καὶ μεθεκτὴν εἶναι ὁμολογεῖν καὶ ἀμέθεκτον.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ὅτι ἐν τινὶ γεγονός, τὸ πρὸ τῶν πολλῶν εἴπουν τὸ ἀμέθεκτον, τοῖς ἄλλοις ἅπασιν αἴτιον οὐ δύναται (καὶ τοῦτο γὰρ ἐν τῇ ἀποδείξει παραλαμβάνει) καὶ ὡς ψεῦδος ἐλέγχεται καὶ ὡς ἀνοικεῖως ἐπὶ τοῦ ὅπλου καὶ ἀμερίστως μεριζομένου ὡς ἐπὶ μεριστοῦ παρειλημμένον ἐκδέβληται. δύναται γὰρ τὸ θεῖον, ὃ μόνον κυρίως πρὸ πάντων ἔστι καὶ ἐν πᾶσι ὄν καὶ ἐν ἐκάστῳ γινόμενον, ὅτε βούλεται, καὶ ὑπερδυνάμως δύναται πάντων αἴτιον εἶναι, ὡς παντοδύναμον τε καὶ ὑπερδύναμον καὶ ὡς ἀπλοῦν ὄν καὶ καθ' αὐτὸ ὅλον μένον, οὐδὲν ἦττον ἀμερίστον καὶ ἀμέθεκτον κἂν τῷ μερίζεσθαι καὶ μετέχεσθαι.

Ὅρα δὲ κἀκεῖνο ὅτι τὸ ἐκ μερῶν ὅλον προθέμενος δεῖξαι τῆς πρὸ τῶν μερῶν μετέχον ὁλότητος καὶ αὐτὸ πεπονθὸς τὸ ὅλον, ἀντὶ τούτου τὰ μέρη φησὶ πεπονθῆναι τὸ ὅλον διὰ τὴν ἔνωσιν. εἰ οὖν τὰ μέρη ἦνται καὶ πέπονθε τὸ ὅλον καὶ μετέσχεν οὕτω τῆς πρὸ τῶν μερῶν ὁλότητος, τί δεῖ τοῦ μεσιτεύοντος ὅλου τοῦ ἐν τοῖς μέρεσιν; ἢ δῆλον

12 γοῦν: οὖν V 13 ὅλον: ὅλων V 14 ἦν - 15 ὁλότητος om. AP 15 ἢ
pr.: ἢ A: ἢ P 20 ὅτι om. P ἐν: ἐν AP

ὡς οὐδὲ ἔστιν ὅλως τοιοῦτον ὅλον οὐδὲ ὑφίσταται οὐδὲ μετέχει τοῦ ἀμεθέκτου. τούτου δὲ μὴ ὄντος οὐδὲ τὸ οὐ μετέχει ἄλλο τι εἶναι ὅλον ἀνάγκη, τὸ κατὰ τοῦτον πρὸ τῶν μερῶν, ἀλλ' ἢ τὸ παρ' ἡμῶν σεβόμενον ὅλον καὶ μόνον, ὅπερ ἔστι τὸ θεῖον, ὃ καὶ ὑπὸ τῶν μερῶν μετέχεται καὶ ὑπὸ τῶν ταῦτα περιεχόντων ὅλων, καὶ ὅλον ἔστιν ἀμέθεκτον.

ο'. Πᾶν τὸ ὀλικώτερον ἐν τοῖς ἀρχηγικοῖς καὶ πρὸ τῶν μερικῶν εἰς τὰ μετέχοντα ἐλλάμπει καὶ δεύτερον ἐκείνων ἀπολείπει τὸ μετασχόν... (66,11-30)

Εἰ πᾶσα ἔλλαμψις ἄνωθεν ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ πρώτης ἀρχῆς πρόεισιν, εὐδελον ὡς οὐδὲν τῶν μετὰ τὴν ἀρχὴν οἰκείαν ἔλλαμψιν προβάλλει τοῖς μετ' αὐτό, ἀλλ' ἢ τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀρχὴν, ὡς ἐξ ἐκείνης πρωτοδότης ἔσχεν ἔλλαμψιν, ταύτην δευτεροδότης τοῖς μετ' αὐτὸ διαδίδωσι.

Καὶ εἰ πᾶν πλήθος μετέχει τοῦ ἐνός, τὸ δὲ ἐν οὐ μετέχει τοῦ πλήθους, τὸ ἐν καὶ πάντων ῥητέον ἀρχὴν καὶ πάντων αἴτιον καὶ πᾶσιν ἐλλάμπειν ἀφ' ἑαυτοῦ τοῖς οὖσι τὸ εἶναι, τοῖς ζῶσι μετὰ τοῦ εἶναι καὶ τὸ ζῆν, τοῖς λογικοῖς μετὰ τούτων καὶ τὸν λόγον καὶ ἐπὶ πάντων ὡσαύτως, κἀκεῖνο δὲ πάντα ἐνεργεῖν, εἴτε δι' ἑαυτοῦ ἀμέσως εἴτε διὰ μέσων τῶν μετ' αὐτό· τὸ δὲ συνεργεῖν ἀνάρμοστον περὶ τούτου λέγειν.

Εἰ ἐν τὸ αἴτιον, οὐδὲν αἰτιώτερον· τὸ γὰρ αἰτιώτερον ὡς δύο ὄντων τοῦλάχιστον τῶν αἰτίων τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου λέγεται, τὰ δὲ δύο οὐχ ἐν οὐδὲ πολλῶ μᾶλλον τὰ πλείω τῶν δύο· ὥστε ὁ πλείω τὰ αἴτια λέγων ἀναιρεῖ τὸ ἐν εἶναι τὸ αἴτιον.

Οὗτος μὲν οὖν ὀλικώτερόν τε καὶ αἰτιώτερον βούλεται λέγειν τὸ ὄν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ζωὴν τῆς λογικῆς οὐσίας τε καὶ ζωῆς, ὡς ἄλλου ὄντος τοῦ ὄντος παρὰ τὴν ζωὴν καὶ τῆς ζωῆς παρὰ τὴν λογικὴν ζωὴν ἡγουν δύνανται, ὡς αὐτός φησι, καὶ πρό γε πάντων τοῦ ἐνός παρὰ ταῦτα. ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ πιστεύοντες εἶναι καὶ ἐν καὶ ὄν καὶ ζωὴν, τὸ αὐτὸ καὶ νοῦν καὶ λόγον καὶ πνεῦμα, εἴπουν πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, μίαν ὑπερούσιον οὐσίαν ἐν τρισὶ θεωρουμένην ταῖς ὑποστάσεσιν, τὴν μίαν ταύτην καὶ πάντων ἀρχικὴν ἴσμεν καὶ ὑπεράρ-

2 ἄλλο τι: ἄλλ' ὅτι V 17 ἀφ': ὑφ' AP

χιον αἰτίαν πάντα κατ' αἰτίαν προέχουσιν καὶ πάντα ἐξ οὐκ ὄντων εἰς τὸ καθ' ὑπαρξιν εἶναι παράγουσαν, τὰ ὄντα, τὰ ζῶντα, τὰ λογικῶς ζῶντα, τὰ ὅλα, τὰ μέρη, τὰ ὁλοτελῆ, τὰ ἡμιτελῆ εἴτουν ἀτελῆ, τὰ κινούμενα, τὰ ἀκίνητα, τὰ ἐγγχρονα, τὰ αἰώνια, πάντα ἀπλῶς, καὶ
 5 ὑπὸ πάντων μετεχομένην, καθόσον ἕκαστα δύναται. διὸ καὶ τὰ μὲν τοῦ εἶναι ταύτης μόνου μετέχει, τὰ δὲ μετὰ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ ζῆν, τὰ δὲ μετὰ τούτων καὶ τοῦ λογικῶς ζῆν· ὅθεν καὶ τὰ πλείονως ταύτης μετέχοντα, ὡς τὰ λογικῶς ζῶντα, τιμιώτερα καὶ ὑπερτέρα τῶν ἀπλῶς ζώντων ἐστίν, ὡς ἡττόνως μετεχόντων, καὶ ταῦτα πάλιν τῶν ἀπλῶς
 10 ὄντων. εἰ δ' ἦν ἕτερον παρὰ τὴν μίαν ἀρχὴν ἀρχηγικώτερον τῆς ζωῆς αἴτιον τὸ ὄν, ἦν ἂν καὶ τὸ ἀπλῶς ὄν τοῦ ἀπλῶς ζῶντος κρεῖττον καὶ τιμιώτερον καὶ τὸ ἀπλῶς ζῶν τοῦ λογικῶς ζῶντος ὡς ἀρχηγικώτερον αἴτιον· ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν. οὐκ ἄρα ἔστι τι τούτων ἀρχηγικὸν ἰδίως αἴτιον οὐδὲ θάτερον τοῦ ἑτέρου ἀρχηγικώτερον ἀλλ'
 15 ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πάντων αἴτιον μόνον ἀρχικὸν καὶ ὑπεράρχιον, ὡς αὐτὸ πάντα προὐν τε καὶ ὑπερὸν κατ' αἰτίαν.

Ὅρα τί φησιν ὁ σοφός· εἰ γὰρ διὰ τῆς τοῦ δευτέρου μεταδόσεως ἢ τοῦ πρώτου μετάδοσις ἐαυτὴν ἐδυνάμωσε, δηλὸν ὅτι δίχα ταύτης ἐκείνη ἀσθενεστέρα ἐμελλεν εἶναι, ὡς καὶ ἐνδεῆς ταύτης καὶ οὐκ
 20 αὐτάρκης καθ' αὐτήν.

οα'. Πάντα τὰ ἐν τοῖς ἀρχηγικοῖς αἰτίοις ὀλικωτέραν καὶ ὑπερτέραν τάξιν ἔχοντα ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι κατὰ τὰς ἀπ' αὐτῶν ἐλλάμψεις ὑποκείμενά πως γίνεται ταῖς τῶν μερικωτέρων μεταδόσεσι· καὶ
 25 αἱ μὲν ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων ἐλλάμψεις ὑποδέχονται τὰς ἐκ τῶν δευτέρων προόδους, ἐκείναι δὲ ἐπὶ τούτων ἐδράζονται· καὶ οὕτω προηγουῖνται μεθέξεις ἀλλαι ἄλλων, καὶ ἐμφάσεις ἀλλαι ἐπ' ἀλλαις ἄνωθεν εἰς τὸ αὐτὸ φοιτῶσιν ὑποκείμενον, τῶν ὀλικωτέρων προενεργούντων, τῶν δὲ μερικωτέρων ἐπὶ
 30 ταῖς ἐκείνων ἐνεργείαις τὰς ἐαυτῶν μεταδόσεις χορηγούντων τοῖς μετέχουσιν... (66,31-68,16)

Αἰνίγματι λέγεις ὁμοίον εἰ τὰ ὀλικωτέραν καὶ ὑπερτέραν ἔχοντα τάξιν ἐλλάμπονται ὑπὸ τῶν μερικωτέρων καὶ ὑποδεεστέρων. δέον τὸ

9 ἡττόνως: ἡττόνων P

ἐμπαλιν λέγειν· ὅτι τὰ μερικώτερα καὶ ὑποδεέστερα δέονται τῆς τῶν ὑπερτέρων καὶ ὀλικωτέρων ἐλλάμψεως, ἵνα κατ' ἐκείνην καὶ ταῦτα τελεώτερα γένωνται· αὕτη μὲν γὰρ ἐπὶ τὸ κρεῖττον, ἐκείνη δὲ ἐπὶ τὸ χεῖρον ἢ προκοπή. θεοπρεπὲς δὲ τὸ πρὸς ἑαυτὸ πάντα συνάγειν τὸ
 5 θεῖον λέγειν ἀλλ' οὐ τὸ σκορπίζειν καὶ ἀπάγειν ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅπερ ἐστὶ τὸ ἀφιστάν τοῦ ἐνὸς καὶ ὅλου καὶ ὑπερτάτου καὶ προωθεῖν διὰ τοῦ μερισμοῦ καὶ τῆς ὑφέσεως εἰς τὸ κάταντες. τούτων δὲ σοι τῶν ἀτοπημάτων αἴτιον τὸ πολλὰ λέγειν τὰ αἴτια καὶ ἄλλων ἀλλ' ἅττα αἰτιώτε-
 10 ρα. εἰ γὰρ τῷ ἐνὶ ἐστοίχῃ αἰτίῳ, πάντα μὲν ἂν ὑφίστης ἐξ ἐκείνου καὶ οὐδὲν ἕτερον ἑτέρου ὑποκείμενον ὑπετίθεις καὶ ὑποδέχεσθαι δὲ πάντα σὺν ἡμῖν ὠμολόγεις τὰς ἀπ' ἐκείνου ἐλλάμψεις, καθόσον ἕκα-
 στον ἐγγωρεῖ, τὰ μὲν εὐθύς μετ' ἐκεῖνο πρωτοδότως, τὰ δ' ἐφεξῆς, ἀναλόγως ταῖς οἰκείαις τάξεσιν εἴτε φύσει διὰ μέσων τῶν πρὸ αὐτῶν μεταδιδόμενας. πολλὰ μὲν οὖν ἀρχηγικὰ αἴτια οὐκ εἰσιν, ὡς ὁ ἀληθὴς
 15 ἀπέδειξε λόγος· ἐνὸς δὲ ὄντος τοῦ πάντων αἰτίου, τοῦ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ καὶ ἐν ᾧ τὰ πάντα, οὐκ ἐκεῖνο πάλιν ἀξιούμεν ἐν τοῖς ἀπ' ἐκείνου γινόμενοις ἀποτελέσμασιν ὑποκείμενόν πως γίνεσθαι ταῖς ὀποθενοῦν ἐλλάμψεσί τε καὶ μεταδόσεσιν ὑποδεχόμενον ταύτας, ὅπερ σὺ φῆς
 20 περὶ τῶν ὀλικωτέρων κατὰ σὲ καὶ ὑπερτέρων τῇ τάξει ἐν τοῖς ἀρχηγι-κοῖς αἰτίοις, οὐδ' οὕτως ἐν ἐκείνῳ ταύτας ἐδράζεσθαι ὡς ἐν ὑποκει-μένῳ (ἡ γὰρ ἂν οὕτω καὶ ὕλης λόγον ἐπέχειν ἐλέγετο), ἀλλ' ἐξ ἐκείνου ὡς αἰτίου ποιητικοῦ λέγοντες πάντα ὑφίστασθαι, αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑφιστάμενά φαμεν ὑποκεῖσθαι καὶ τὰς ἐξ ἐκείνου ἐλλάμψεις εἴτε ἀμέσως
 25 εἴτε διὰ μέσων τινῶν ὑποδέχεσθαι κατὰ τὴν ἀνάλογον ἐκάστου τάξιν καὶ δύναμιν, καὶ οὕτως ἐν ἐκείνῳ ταῦτα, οὐκ ἐκεῖνο ἐν τούτοις οὐδὲ τὰς ἀπ' ἐκείνου ἐλλάμψεις ἐδράζεσθαι· οὐ γὰρ μόνον παράγειν ἀλλὰ καὶ συνέχειν πάντα καὶ διακρατεῖν καὶ ἐν ἑαυτῷ ἐδράζειν ἐκεῖνό φαμεν.

οβ'. Πάντα τὰ ἐν τοῖς μετέχουσιν ὑποκειμένων
 30 ἔχοντα λόγον ἐκ τελειοτέρων πρόεισι καὶ ὀλικωτέ-ρων αἰτίων... (68,17-29)

Τὸ ἐκ τῶν ὀλικωτέρων καὶ τελειοτέρων προελθὸν οὐχ ὑποκείμε-

15-16 Ρωμ. 11,36

4 πρὸς: πρὸ V   6 ὅλου: ἄλλου AP   9 ἐστοίχοις A   14 μεταδιδόμενοις AP
 20 ἐδράζεσθαι: ἐργάζεσθαι AP

νον ἔδει λέγειν ἀλλ' εἴπερ ἄρα ὑπερκείμενον τῶν ἐκ μερικωτέρων καὶ ἀτελεστέρων.

Διὰ δὲ τοῦ πορίσματος καὶ ἄκων ὁ σοφὸς συνελαύνεται κρεῖττω λέγειν τὴν ὕλην τῶν εἰδῶν, εἴπερ ἡ μὲν ἐκ τοῦ ἐνὸς ὑπέστη, τὰ δὲ ἐκ τοῦ ὄντος· ὥστε ἡ τὸ ὄν κρεῖττον τοῦ ἐνὸς καὶ ὑπέρτερον, εἴπερ τὰ εἶδη κρεῖττω τῆς ὕλης, ὅπερ οὗτος οὐ θούλεται, ἡ τὸ ἐν τοῦ ὄντος ὑπέρτερον καὶ ἡ ὕλη κρεῖττων τῶν εἰδῶν, ὁ τοῖς πάντων τῶν σοφῶν δόγμασιν ἡναντίωται καὶ αὐτοῦ Πλάτωνος, οὗ διάδοχος οὗτος εἶναι αὐχεῖ. ὅρα γὰρ μετέχοντά φησι τὴν ὕλην, τὸ σῶμα, τὸ ἔμψυχον σῶμα, ὡς ἐκ τοῦ πορίσματος διαδείκνυται, ταῦτα δὲ καὶ προϊόντα καὶ ὑφε-
 10 στώτα, τὴν μὲν ὕλην ἐκ τοῦ ἐνός, ἐκ δὲ τοῦ ὄντος τὸ σῶμα, ἐκ δὲ τῆς ψυχῆς τὸ ἔμψυχον σῶμα. τριῶν τοίνυν τῶν ὑφιστάμενων καὶ τριῶν τῶν ἐξ αὐτῶν ὑφισταμένων ἀνάλογον ἔχειν ἀνάγκη πρὸς ἄλληλά· ὡς τὸ ὑφιστῶν πρὸς τὸ ὑφιστῶν, οὕτω τὸ ὑφιστάμενον πρὸς τὸ ὑφιστά-
 15 μενον. εἰ τοίνυν κρεῖττον καὶ θειότερον τοῦ ὄντος τὸ ἐν, κρεῖττων καὶ θειότερα καὶ ἡ ὕλη τοῦ σώματος, ἡ ἄμορφος καὶ ἀνείδεος τοῦ μεμορ-
 20 φωμένου ποσῶς καὶ εἰδοπεποιημένου· καὶ εἰ τὸ ὄν ὡς ὀλικώτερον καὶ ἐγγύτερον τῷ ἐνὶ τῆς ψυχῆς κρεῖττον, καὶ τὸ σῶμα θειότερον τοῦ ἔμψυχουμένου σώματος, τὸ ἄψυχον τοῦ ἔμψυχου. ἀλλ' οὔτε τοῖς πᾶ-
 25 σιν οὔτε τοῖς πλείστοις οὔτε τοῖς σοφωτέροις ταῦτα δοκεῖ, πολλῶ δὲ πρὸ τούτων οὔτε τῷ ἀληθεῖ λόγῳ, ἀλλὰ τοῦναντίον ἅπαν τὸ ἔμψυχον τοῦ ἄψυχου κρεῖττον, ἐγγυτέρον τε καὶ οἰκειότερον τῷ θεῷ, καὶ τὸ ἐνείδεον τοῦ ἀνείδεου καὶ ἀπλῶς ἕκαστον εἶδος τῆς κατ' αὐτὸ στερή-
 30 σεως. οὕτω γοῦν καὶ ἡ ὕλη κατὰ τοὺς ἔξω σοφοὺς ἀνομοίως ὡμοιω-
 35 σθαι τῷ θεῷ λέγεται, ὡς τοῦ μὲν μηδὲν εἶναι τῶν ὄντων λεγομένου ἀλλὰ κατὰ τὸ κρεῖττον καὶ ὑπερέχον ἐξόχως, τῆς δὲ καὶ αὐτῆς μηδὲν εἶναι τῶν ὄντων λεγομένης, ἀλλὰ κατὰ τὸ χεῖρον καὶ ἐσχάτην ἀπόπτω-
 40 σιν καὶ παντὸς εἶδους παντελῆ στέρησιν. ἔμπαλιν δὲ εἰ τὸ μὲν ἔμψυ-
 45 χον τοῦ ἄψυχου κρεῖττον, τὸ δὲ σῶμα τῆς ὕλης, τάχ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ὄντος καὶ τὸ ὄν τοῦ ἐνός προτετάξονται, ἅπερ οὐδὲ τούτῳ δοκεῖ. τὰ γὰρ ὅπως οὖν ἀνάλογον ἔχοντα καὶ ἔμπαλιν καὶ ἐναλλάξ ἔχειν ἀνάγκη δείκνυσι γεωμετρικῇ. οὕτως οὖν ἐκατέρωθεν εἰς ἀτοπίαν τῆς

15 καὶ om. V 16 post ἡ add. εἰ AP ἐν scripsi: ὄν codd. 10 post
 διαδείκνυται add. ἐν, ὄν, ψυχῇ, ὕλη, σῶμα, ἔμψυχον σῶμα AP καὶ pr. om. AP
 10-11 ὑφεστώτα: ἔφεστώτα V 12 ὑφιστάμενων V 14 οὕτω: οὕτως V 15 ἐν:
 ὄν V 17 εἰδοπεποιημένου: εἰδοποιουμένου V 18 θειότερον: τὸ ἔμψυχον
 V 26 κατὰ om AP 30 προτετάξονται VA

κατὰ τοῦτον ἀναλογίας πιπτούσης διὰ τὸ πολλὰ τὰ αἷτια ὑποτίθε-
 σθαι ἄμεινον ἂν εἴη μήτε τὴν μὲν ὕλην ἀπὸ τοῦ ἐνός, ὃ καὶ πάντα
 ἐστὶν ὑπερουσίως καὶ κατ' αἰτίαν, καὶ τὴν ὕλην δὲ μὴ οὕτω νοεῖν ἐκ
 τοῦ ἐνός ὑφεστώσαν ἀνυποστάτως, ὡς ἂν εἴποι τις, ὡς παντὸς εἶδους
 5 ἐστερημένην, ἵνα καὶ τὸ ταύτην ὑφιστῶν ἐν εἰς τὸ μηδὲν ὡσαύτως
 εἶναι διὰ τῆς ἀναλογίας ἐλαύνηται, ἀλλὰ καθὼς ὁ θεόπτης Μωσῆς
 ἀνεγράψατο, ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὑφ'
 ὄν ὡς ἄκρων καὶ τὰ ἐν μέσῳ λοιπὰ στοιχεῖα συμπεριεῖληπται, καθὼς
 καὶ ὁ θεῖος καὶ μέγας Βασιλεὺς τὴν Γένεσιν ἐξηγούμενος φιλοσοφώ-
 10 τατα διεσάφησεν. ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ θεὸς οὐχ ὕλην
 τοιαύτην οἷαν τὸ μηδὲν κατὰ στέρησιν παντὸς εἶδους, ταῦτόν δὲ
 εἰπεῖν παντὸς ὄντος, ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, τὰ ἄνω δηλαδὴ
 καὶ τὰ κάτω σώματα πάντως πεποσωμένα τε καὶ πεποιοωμένα καὶ ὡς
 15 ἄκρα μέσοις συνδουμένα σώματα τοῖς ἄλλοις στοιχείοις, ἅπερ εἰ θέ-
 20 λοι τις ὕλην καλεῖν, καλεῖται· ἐν τούτοις γὰρ προϋποστᾶσι τᾶλλα
 πάντα προσεπεγένοντο.

σγ'. Πᾶν μὲν ὅλον ἅμα ὄν τί ἐστι, καὶ μετέχει τοῦ
 ὄντος· οὐ πᾶν δὲ ὄν ὅλον τυγχάνει ὄν... (68,30-70,14)

Τὸ πρῶτως ὄν, τὸ παρακτικὸν τῶν ὄλων καὶ μερῶν, πῶς οὐκ ἂν
 20 λέγοιτο ὅλον, ὁπότε καὶ τὸ ὅλον αὐτὸ ὡς ἀντιδιηρημένον τῷ μέρει
 μέρος τοῦ ὄντος νοεῖται; οὗτος δὲ ὁ σοφὸς ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιχειρῶν
 καὶ τὸ ὅλον τὸ ἐκ τῶν μερῶν ἀναιρῶν ἐπὶ τὸ πρὸ τῶν μερῶν ὅλον
 μεταφέρει τὴν ἀπόδειξιν, ὥσπερ καὶ ἑαυτοῦ ἐπιλαθόμενος καὶ τὰς
 οἰκειάς ἀθετῶν ὑποσχέσεις. οὕτως ἡ τῶν πολλῶν αἰτίων ὑπόθεσις
 25 παρ' ἑαυτῆς ἀνατρέπεται. ἡμῖν δὲ τοῖς ἐν εἶναι τὸ θεῖον καὶ πάντων
 αἷτιον λέγουσι καὶ τὸ αὐτὸ καὶ ὄν καὶ ὅλον καὶ μέρος καὶ πᾶν ὁπιοῦν,
 ὡς πάντα αἷτιωδῶς προέχον ἐν ἑαυτῷ ὑποτιθεμένοις καὶ αὐτὸ μηδὲν
 εἶναι τοῦτο τῶν ὄντων, ὡς ὑπὲρ πάντα ὄν καὶ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν
 ἀπόδειξιν, οὐδὲν ἄτοπον ἀπαντᾷ.

30 Ἀλλ' ἴδωμεν τούτου καὶ τὴν ἀπόδειξιν· ἐκ γὰρ μερῶν ὄντων,
 φησὶν, ἐστὶ τὸ ὅλον, καὶ πάλιν καὶ πᾶν ὅλον, φησὶν, μερῶν ἐστὶν
 ὅλον, καὶ μὴ ὄντος οὖν μέρους οὐδὲ τὸ ὅλον εἶναι δύναται. ταῦτα

7 Γέν. 1,1

14 μέσης V 26 ὁπιοῦν: ὁποιοῦν V

περὶ τοῦ ἐκ μερῶν ὅλου καλῶς λεγόμενα οὗτος κοινὰ καὶ περὶ τοῦ
 πρὸ τῶν μερῶν παραλαμβάνει καὶ δεικνύειν οὕτω νομίζει τὸ ὅλον
 ἕτερον εἶναι τοῦ ὄντος καὶ τὸ ὄν ὀλικώτερον τοῦ ὅλου καὶ οὕτω
 φανερώς ἀποπολογῶν ἐν τῷ λέγειν ὀλικώτερόν τι τοῦ ὅλου ἀναισθη-
 5 τεῖ. δέον ἐξαίρειν τοῦ παντός ὅλου τὸ πρὸ τῶν μερῶν καὶ τῶν ὅλων
 ὅλον καὶ τοῦτο ταῦτόν εἶναι λέγειν τῷ τε ὄντι καὶ τῷ ἐνὶ καὶ πᾶσαν
 οὕτως ἐκκλίνειν ἀτοπίαν.

οδ'. Πᾶν μὲν εἶδος ὅλον τί ἐστίν (ἐκ γὰρ πλειόνων
 ὑφέστηκεν, ὧν ἕκαστον συμπληροῖ τὸ εἶδος). οὐ
 10 πᾶν δὲ ὅλον εἶδος... (70,15-27)

Εἶδος τὸ μὲν ἐννοηματικὸν ἢ οὐδὲν ἐστίν καθ' ἡμᾶς ψιλῇ ἐπινοίᾳ
 κείμενον ἢ πρὸ τῶν πολλῶν κατὰ σὲ ὑφέστηκε καὶ ἐστίν ἀπλοῦν καὶ
 οὐκ ἐκ μερῶν, καθὼς ἐξήρηται τῶν πολλῶν, οὐκοῦν οὐδὲ ὅλον· πῶς
 γὰρ τὸ μὴ ἐκ μερῶν; τὸ δὲ μετὰ τῆς ὕλης θεωρούμενον καὶ συμπληρω-
 15 τικὸν ἑκάστου τῶν κατὰ μέρος, μέρος μᾶλλον ἢ ὅλον δικαιοῖτ' ἂν
 ὀνομάζεσθαι. οὕτω σοι καὶ τὸ εἶδος τῷ ὅλῳ συναπελήλαται καὶ εἰς
 μάτην τοὺς ποικίλους τῶν λόγων λαθυρίνθους μηχανουργεῖς.

Ὁ προλαβὼν εἶπεν, ἡ μέρος μὴ εἶναι ὅλον, τοῦτο νῦν, ἡ ἄτομον
 ὅλον εἶναι φησιν, ὡς τὸ αὐτὸ καὶ ὅλον εἶναι καὶ μέρος. ἡμεῖς δέ
 20 φαμεν τὴν ἀπὸ τοῦ ἐνός καὶ πρώτου ὄντος καὶ ὅλου προϋούσαν ἔλ-
 λαμψιν τῆς ὁλότητος διὰ πάντων διήκειν ὀλίζουσιν μὴ τὰ ἄτομα
 μόνον ἀλλὰ καὶ τὰ τούτων μέρη καὶ τὰ τῶν μερῶν μέρη καὶ τοῦτο ἐπ'
 ἄπειρον, καθόσον καὶ εἰσι διαιρετά.

Κάνταῦθα φανερώς ἐναντιοῦται αὐτὸς ἑαυτῷ. πᾶν γὰρ ὅλον
 25 ἐστί, φησί, τὸ ἐκ τῶν μερῶν ὑφεστώς· ὥστε τὸ μὴ ἐκ τῶν μερῶν οὐχ
 ὅλον· τί λοιπὸν τὸ πρὸ τῶν μερῶν εἰ μὴ ὅπερ ἡμεῖς φαμεν ταῦτόν
 εἶναι τῷ πρὸ πάντων ὄντι τε καὶ ἐνὶ, τῷ ποιητικῷ πάντων αἰτίῳ, ἐξ οὗ
 καὶ ἡ ὕλη, ἥτις ποτέ ἐστι, προϋφίσταται καὶ τὰ εἶδη ταύτῃ ἐπισυνί-
 σταται οἷον ἐλλάμψεις τινὲς ἐκείθεν προϋοῦσαι καὶ τοῖς ὀλικωτέροις
 30 μὲν, ἀτελεστέροις δέ, διὰ τὸ δεῖσθαι τῆς ἐκ τούτων τελειώσεως ἐπι-
 συντιθέμεναι. καὶ οὕτως ἕκαστον τῶν ἐξ ὕλης καὶ εἶδους συνθέτων
 ἀποτελεῖται καὶ ὅλον τι γίνεται ἐκ μερῶν πρώτων μὲν ὕλης καὶ εἶ-
 δους, ἔπειτα δὲ καὶ τῶν εἰς ἃ διαιρεῖσθαι δύναται καὶ αὐτῶν ἐξ ὕλης

17 τούς Voem.: τὰς codd. 21 διήκειν: διοίειν V ὀλίζουσιν VA
 30 ἐκ τούτων: ἐκείθεν V (ἐκ τούτων sscr.)

καὶ εἶδους συντεθειμένων. οὕτως ἐν ἀρχῇ κατὰ τὸν θεόπτην Μωσῆν
 ἐποίησεν ὁ θεὸς οὐχ ὕλην ἄποσον, ἄποιον πάσης ιδέας ἐστερημένην
 ἀλλὰ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ μεταξὺ τούτων λοιπὰ κοσμικὰ
 στοιχεῖα· τὸ ὕδωρ διὰ τῆς ἀδύσσου δηλωθὲν καὶ τὸν ἀέρα διὰ τοῦ
 5 σκότους ὡς καθ' αὐτὸν ἀλαμπῇ, οἷς εὐθύς καὶ τὴν πυρρὴν συνῆψεν
 οὐσίαν, ἣν φῶς ἐκ τῆς κρείττονος καὶ χρεωδεστέρας τέως ἐνεργείας
 ὠνόμασε, σώματα πάντα πεποσωμένα τε καὶ πεποιωμένα καθ' ἑαυτά.
 τούτων δὲ κατὰ τὴν πρώτην εἶπουν μίαν ἡμέραν προὑποστάντων οὐ-
 τως ἐν ταῖς ἐξῆς μέχρι τῆς ἑκτῆς ἐκ τούτων τὸν ὅλον συνεπλήρωσε
 10 κόσμον τοῖς ἀτελεστέροις ἐπισυνείρων τὰ τελεώτερα. οὕτω καὶ ὕλη
 καὶ εἶδη καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐκ τοῦ πρὸ πάντων ὄντος ἐνός ποιητικοῦ
 γέγονεν αἰτίου, καὶ ὄντα πάντα εἰσὶ καὶ ὅλα πάντα καὶ μέρη πάντα,
 πρὸς ἄλλο δηλαδὴ καὶ ἄλλο, καὶ εἶδη πάντα καὶ οὐδὲν ἀνείδεον οὐδὲ
 τῶν αἰσθητῶν τούτων, πολλῶ γε μᾶλλον τῶν νοητῶν. αἱ στερήσεις δὲ
 15 τοῦ ὄντος μετέχουσι καὶ εἰσὶ πῶς οὐ καθ' αὐτὰς ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄπει-
 ρον καὶ ἀόριστον τοῦ ὑπερόντος θεοῦ δύναμιν τοῦ καλοῦντος τὰ μὴ
 ὄντα ὡς ὄντα καί, ὅτε βούλεται, καὶ ταῦτα εἶναι ποιούντος, καθὼς
 καὶ τὰ πάντα ἐκ μὴ ὄντων ὄντα πεποίηκεν.

οε'. Πᾶν τὸ κυρίως αἷτιον λεγόμενον ἐξήρηται
 20 τοῦ ἀποτελέσματος... (70,28-72,4)

Κυρίως αἷτιον τὸ ποιητικὸν λέγει· τοῦτο δὲ ἡμῖν ἐν καὶ μόνον,
 ὅπερ ἐστίν ὁ θεός, ἀφ' οὗ τὸ πᾶν λέγειν ἀνοίκειον. ἀποτελέσματα δὲ
 τούτου πᾶσα ἡ κτίσις, ὅση τε ὁρατὴ καὶ ὅση ἀόρατος, καὶ ἡ τούτων
 συνοχή τε καὶ πρόνοια. τοῦτο καὶ πάντα τὰ ὄντα λέγεται εἶναι ἀλλ'
 25 ὑπεροχικῶς καὶ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ μηδὲν τῶν ὄντων ὡς
 πάντων ἐξηρημένον· τοῦτο καὶ πανταχοῦ καὶ ἐν πᾶσι παρεῖναι τοῖς
 οἰκείοις ἀποτελέσμασιν ἀλλ' ἄσωμάτως καὶ ἀπεριγράπτως, ὅθεν οὐδ'
 ὡς μέρος συμπληρωτικὸν αὐτῶν, πολλοῦ γε δέον ὡς δεόμενόν πῶς
 αὐτῶν, πρὸς τὸ εἶναι δεῖ λέγειν, οὐ μάλιστα τῆς παρουσίας αὐτοῦ
 30 δέονται, ἵνα ἐν αὐτῷ συνέχωνται καὶ διαμένωσιν ὄντα καὶ προνοητι-
 κῶς διεξάγωνται. οὕτω δὲ παρὸν πανταχοῦ καὶ μηδαμοῦ παρεῖναι
 διὰ τὴν ἐξαίρετον παρουσίαν λέγεται. καὶ πάντῃ πάντα τὰ τοῦδε τοῦ
 σοφοῦ συμπεράσματα διαπέφευγεν, ὡς μήτε ὡς μέρος ὄν τοῦ ἀποτε-

9 τὸν ὅλον: τὸ ὅλ' V 15 οὐ om. V. αὐτάς: ἑαυτάς V 17 ταύτας
 VA 29 αὐτοῦ: αὐτῶν AP

λέσματος μήτε ὡς ὄργανον τοῦ ποιούντος μήτε ὡς τι ἄλλο τῶν συναιτίων, ἵνα καὶ ἀτελέστερον εἴη τοῦ αἰτιατοῦ. ἄλλως δὲ λέγεται αἷτιον ὁ πατήρ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος, ὧν οὐδὲ ἐξήρηται· ἀχώριστα γὰρ ἀλλήλων τὰ τρία.

- 5 Εἰ τὸ ὄργανον ἀφορίζει τῷ ποιούντι τὰ μέτρα τῆς ποιήσεως, πρόδηλον ὅτι δεῖται τοῦ ὁργάνου τὸ ποιῶν τοῦ ἀφορίζοντος αὐτῷ τὰ μέτρα τῆς ποιήσεως καὶ χωρὶς ὁργάνου οὐδὲ ποιήσει, τὸ δὲ δεόμενόν του πᾶν ἀτελὲς ταύτῃ, ἢ δεῖται· ἀτελὲς ἄρα καὶ τὸ κυρίως αἷτιον κατὰ σέ· καὶ πῶς τέλειον; πῶς δὲ καὶ ποιήσει τὸ ὄργανον καὶ χωρὶς
10 ὁργάνου; τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ κατὰ Εὐνομίου χρηστέον τοῦ τὸν υἱὸν ὁργανικὸν αἷτιον λέγοντος, τὸν δὲ πατέρα κυρίως καὶ ποιητικὸν αἷτιον καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ.

ος· Πᾶν μὲν τὸ ἀπὸ ἀκινήτου γινόμενον αἰτίας ἀμετάβλητον ἔχει τὴν ὑπαρξιν· πᾶν δὲ τὸ ἀπὸ κινουμένης μεταβλητὴν... (72,5-19)

Οὗ τὸ εἶναι ἀκατάληπτον, τούτου καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια ἀκατάληπτος, ὥστε καὶ ἡ ποίησις καὶ ὁ κατ' αὐτὴν τρόπος· καὶ μάταιος ὁ τὸν τοιοῦτον τρόπον περιεργαζόμενος καὶ ἀποδείξει ὑπάγειν πειρώμενος. ὅτι δὲ ἀκατάληπτον τὸ θεῖον πᾶσιν ἀνωμολόγηται.

- 20 Τὸ γινόμενον οὐκ ἀμετάβλητον· γίνεται γὰρ πάντως μὴ πρότερον ὢν ἄλλ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι μεταβάλλον καὶ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν πεφυκὸς ἐκ τοῦ ὄντος μεταβληθῆναι εἰς τὸ μὴ ὢν, εἰ μὴ ἡ τοῦ ποιήσαντος ἀγαθότης συνέχει αὐτὸ καὶ διατηρεῖ ἐν τῷ εἶναι. ἄμεινον οὖν τῷ βουλήματι τοῦ ποιούντος ἀνατιθέναι τὸν τε τρόπον τῆς ποιήσεως καὶ τὴν διαμονὴν εἴτε μεταβολὴν τῶν γεγεννημένων εἴτουν πεποιημένων ὀρίζοντος κατὰ τὸ ἑαυτοῦ θέλημα καὶ τὸν τρόπον τῆς ποιήσεως καὶ τὰ μέτρα τῆς διαμονῆς καὶ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰς ἄλλα μεταχώρησιν τῶν πεποιημένων κατὰ τὸ εἰρημένον, πάντα ὅσα ἡθέλησεν ὁ κύριος ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, τούτέστιν ἐν τοῖς
30 αἰεὶ διαμένουσι καὶ ἐν τοῖς μεταβαλλομένοις. οὗτος δὲ τὸ θεῖον θέλημα παραιτούμενος καὶ τὴν παραγωγὴν τοῦ γινόμενου τῷ εἶναι μόνῳ τοῦ ποιούντος ἀφορίζόμενος ἀκούσιον ἔοικε τῷ ποιούντι τὴν ποίησιν

28-29 *Ψαλ.* 134, 6

6 αὐτοῦ V   9 καὶ tert. om. AP   28 μεταχώρησιν: διαχώρησιν V   31 τῷ: τοῦ V

- εἰσάγων· διὸ οὐδὲ ποίησιν ἀλλὰ παραγωγὴν αὐτὴν ὀνομάζει. ἡμεῖς δὲ τοσοῦτῳ δέομεν τὴν τῶν χρονικῶς γινομένων γένεσιν ἀκούσιον λέγειν τῷ πάντα ποιῶντι θεῷ, ὅσῳ μὴδὲ τῇ τῶν αἰεὶ ὄντων ποιήσει τὸ ἀκούσιον ἐπιγράφεσθαι, ὡς τάχα σύνδρομον τούτων ἐχόντων τὸ οἰκεῖον εἶναι τῷ τοῦ ποιούντος εἶναι, ἀλλὰ καὶ αἰῶνας αὐτοὺς θελήματι αὐτὸν ποιῆσαι φαμεν· εἰ δὲ τοὺς αἰῶνας, δηλονότι καὶ τὰ αἰῶνια πάντα. ὧν γὰρ ἀφαιρεῖται τὸ θέλειν καὶ ἡ ἀγαθότης συναφαιρεῖται· πᾶσι δὲ πάντως ἀνωμολόγηται τὸ θεῖον ἐξαιρέτως ἀγαθὸν εἶναι καὶ δι' ἀγαθότητα πάντα ποιῆσαι, ὥστε καὶ θελήσαν, ἀλλ' οὐκ ἄκον, ἵνα
10 μὴ τῷ μὴ θελήσει συναρνηθῇ καὶ τὴν ἀγαθότητα. ὅθεν ὁ θεῖος καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος ἰδέας τῶν ὄντων ἐν τῷ θεῷ προῦφεστώσας τὰ θεῖα λέγει καὶ ἀγαθὰ ταῦτα θελήματα. αὐτῷ δὲ τῷ εἶναι μὴ θέλων δηλαδὴ παράγει τῶν ὄντων οὐδέν, ὡς καὶ σύνδρομον ἔχειν τῷ ἑαυτοῦ εἶναι τὸ ἀπ' αὐτοῦ παραγόμενον, ἀλλὰ πάντα τῆς αὐτοῦ ἀνάρχου
15 ὑπάρξεως ὕστερα, μόνον δὲ αὐτῷ τῷ εἶναι γεννᾷ τὸν υἱὸν καὶ μόνον προβάλλει τὸ πνεῦμα, ὅθεν καὶ σύναρχα ταῦτα καὶ συναῖδια καὶ ὁμοούσια τῷ γεννῶντι καὶ προβάλλοντι, οὐδ' ἐκεῖ τοῦ ἀκουσίου χώραν λαμβάνοντος, ἀλλ' ἐνὶ θελήματι καὶ κοινῷ τῶν τριῶν, καθὸ καὶ ἡ ἀγαθότης μία καὶ κοινὴ τοῦ μὲν γεννῶντός τε καὶ προβάλλοντος, τοῦ
20 δὲ γεννωμένου, τοῦ δὲ προβαλλομένου.

οζ· Πᾶν τὸ δυνάμει ὢν ἐκ τοῦ κατ' ἐνέργειαν ὄντος ὁ τοῦτο δυνάμει ἐστὶν εἰς τὸ ἐνέργειά πρόεισι· τὸ μὲν πη δυνάμει ἐκ τοῦ πη κατ' ἐνέργειαν, ἢ αὐτὸ δυνάμει· τὸ δὲ πάντῃ δυνάμει ὢν ἐκ τοῦ πάντῃ κατ' ἐνέργειαν ὄντος... (72,20-74,7)

Δυνάμει ἐστὶν ὁ κόκκος τοῦ σίτου στάχυς· δύναται γὰρ γεωργικῆς ἐπιμελείας τυχὼν καὶ εἰς γῆν πεσὼν εὐθετον εὐκαίρως καὶ παρὰ μηδενὸς συμπτώματος κωλυθεὶς βλαστῆσαι τε καὶ ἀυξῆσαι καὶ στάχυς γενέσθαι, ἀλλ' οὐχ οὗτος ἐκεῖνος ἐξ οὗ προήλθεν ὁ κόκκος, ἀλλ'
30 ἄλλος οἷος ἐκεῖνος, ἵνα παρήσωμεν τὴν ἀποτυχίαν. οὔτε μὴν ὥσπερ ἐξ ἐκείνου προήλθε τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ εἶναι δυνάμει στάχυς, οὕτω πάλιν ἐξ ἐκείνου τοῦ τότε κατ' ἐνέργειαν ὄντος στάχυος (πῶς γὰρ τοῦ μηκέτ' ὄντος) ἐκ τοῦ δυνάμει πρόεισιν εἰς τὸ κατ' ἐνέργειαν. ἀλλὰ

11-12 cf. *Περὶ θεῶν ὀνομ.* V, 8; P.G. 3, 824C

1 αὐτήν: αὐτόν AP

11 Nicholas of Methone, Ἀνάπτυξις

πόθεν; ἐκ τοῦ θείου προστάγματος, ὅπερ ὁ θεῖος Μωσῆς τὴν πρώτην τῶν αἰσθητῶν γενέσιν ἱστορῶν ἀνεγράψατο· *εἶπεν ὁ θεός· βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίότητα*. ταῦτα ἔστιν εἰπεῖν καὶ περὶ παντὸς σπέρματος καὶ περὶ παντὸς
5 ἀπλῶς τοῦ δυνάμει ὄντος.

Οὗτος δὲ δυνάμει τι ὄν τὴν τινα ὕλην φησί, κατ' ἐνέργειαν δὲ ὄν ἐκάστην τῶν ὄντων ἰδέαν, πάντα δὲ δυνάμει τὴν πρώτην ὕλην καὶ πάντα κατ' ἐνέργειαν ὄν τὸ αὐτόον, ἵνα καὶ τὴν πρώτην ἰδέαν τοῦ ὄντος θεοποιήσῃ καὶ τὰς καθ' ἕκαστα, πρὸς δὲ καὶ τὴν ὕλην. ἡμεῖς δὲ
10 τὸ θεῖόν φαμεν πάντα εἶναι οὔτε δυνάμει οὔτε κατ' ἐνέργειαν ἀλλ' ὑπερεχόντως καὶ κατ' αἰτίαν, αὐτὸ δὲ ὄν καὶ τῆς ὕλης δημιουργόν, ἐκ ταύτης εἰδοποιεῖν τὰ καθ' ἕκαστα κατὰ τοὺς ἐν αὐτῷ τῶν ὄντων προορισμούς ἥτοι τὰ θεῖα θελήματα, ἃ καὶ ἰδέας καλεῖν τὸν βουλόμενον οὐ κωλύσομεν. τοιοῦτον γὰρ νοεῖται καὶ τό· *εἶπεν ὁ θεός γεννηθήτω* τότε, τοιούτῃ ἡθέλησε γενέσθαι τότε, καὶ ὥς μὲν ἀγαθὸς ἡθέλησεν, ὥς δὲ δυνατός ἐποίησε, καὶ οὐκ ἡθέλησε μόνον καὶ ἐποίησεν,
15 ἀλλὰ καὶ αἰεὶ θέλει καὶ ποιεῖ κατὰ τὸ εἰρημένον· *ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται, καὶ γὰρ ἐργάζομαι*, τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν διαμονὴν τῶν πεποιημένων καὶ τὴν ἀλλήλων διαδοχὴν τοῦ λόγου σημαίνοντος.

Οὕτως οὖν γίνεται καὶ ἀπὸ παντὸς τοῦ δυνάμει τότε εἰς τὴν κατ' ἐνέργειαν πρόοδον καὶ αὐθις ἀπὸ τοῦ κατ' ἐνέργειαν εἰς τὸ κατὰ δύναμιν, ὥς ἀπὸ κόκκου στάχυς καὶ ἀπὸ στάχυος ἔμπαλιν κόκκος ἀκολουθοῦντος τοῦ γινομένου τῷ θεῷ προορισματι καὶ θελήματι. τοῦτο τοιγαροῦν καὶ κυρίως ἐστὶν αἷτιον, ὃ καὶ ἐξήρηται τοῦ ἀποτε-
25 λέσματος καὶ οὔτε μέρος ἐστὶν οὔτ' ὄργανον τούτου, οὔμενον οὔδὲ κατ' ἐνέργειαν τοῦτο, εἰς δὲ τὸ δυνάμει πρόεισι καὶ γίνεται ἀποτέλεσμα· πῶς γὰρ ὅπερ ἐξήρηται τοῦ ἀποτελέσματος, ὥς καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ σοφὸς ἀπεφώνησε; οὐκ ἄρα πᾶν τὸ δυνάμει ὄν ἐκ τοῦ κατ' ἐνέργειαν ὄντος ὃ τοῦτο δυνάμει ἐστὶν εἰς τὸ ἐνεργεῖα πρόεισι. καὶ
30 ὅρα πῶς παρὰ πόδας αὐτὸς ἑαυτὸν περιτρέπει νῦν μὲν ἐξηρησθαι λέγων τὸ κυρίως αἷτιον τοῦ ἀποτελέσματος, νῦν δὲ ταῦτόν εἶναι τοῦτο τῷ ἀποτελέσματι, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀριθμόν, ἀλλὰ γε κατ' εἶδος. οὐδὲ γὰρ τῶν κατ' εἶδος ταύτων θάτερον θατέρου ἐξήρηται, ἐπεὶ μηδὲ κυρίως ἐστὶν αἷτιον· εἰ γὰρ καὶ τὸ γεννῶν τοῦ γεννωμένου αἷτιόν πως

2-4 Γεν. 1,11   14-15 Γεν. 1 passim   17-18 Ίω. 5,17

1 πρώτων P   6 φασί V   9 θεοποιήσοι V   34 αἷτιον - 81,2 ἐνεργεῖα om. V

εἶναι δοκεῖ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ κυρίως ἐστὶν· οὐ γὰρ εὐθὺς ἐκ τοῦ κατ' ἐνέργειαν ζῶου ἐνεργεῖα πρόεισι ζῶον οὐδ' ἐκ τοῦ φυτοῦ φυτόν, ἀλλὰ σπέρμα δυνάμει ζῶον ἢ φυτόν· τὸ δυνάμει δὲ τοῦτο πρόεισιν εἰς τὸ ἐνεργεῖα οὐκ ἐκ τοῦ προαγαγόντος (ἤδη γὰρ ἐκείνου κεχώρισται
5 καὶ ἀπομεμέρισται· ἴσως δὲ οὐδ' ἔστιν ἐκεῖνο, διὸ οὐδὲ κυρίως αἷτιον) ἀλλ' ἐκ τοῦ κοινου πάντων αἰτίου, ὃ μηδὲν τῶν γινομένων ἐστὶ καθ' ὑπαρξιν ἢ ἐνέργειαν ἀλλὰ κατ' αἰτίαν πάντα καὶ ὑπεξηρημένην ὑπεροχὴν καὶ τῆς ἐκείθεν προνοίας καὶ εὐδοκίας· τὸ γὰρ τοι τὸ σπέρμα προαγαγόν ἢ οὐκέτ' ἐστὶν ἢ διὰ τοῦ οἰκείου μέρους τοῦ σπέρματος
10 καὶ ἔνεστι τῷ ἀποτελέσματι καὶ μέρος αὐτοῦ ἐστὶ καὶ οὐκ ἐξήρηται.

ση'. Πᾶσα δύναμις ἢ τελεία ἐστὶν ἢ ἀτελής... (74,8-17)

Καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον σκοπὸν κακόφραστον ποιεῖται τὸ πρόβλημα· οὐ γὰρ πᾶσα ὥφειλεν εἰπεῖν, ἀλλ' ἡ μὲν, ἡ δέ.

15 Δύναμις ὑπερτελής καὶ παντέλειος, ὑπερδύναμος, ἀπειροδύναμος, παντοδύναμος καὶ δυναμοποιὸς ὁ υἱὸς καὶ δύναμις δὲ πᾶσα ἢ παρ' αὐτοῦ πρὸ τῶν αἰσθητῶν παραχθεῖσα τελεία, εἴτε πάσας τὰς νοεράς τε καὶ νοητὰς οὐσίας οὕτω τις κατονομάζει εἴτε τὰς τὴν μέσσην πασῶν λαχούσας τάξιν καὶ τοῦτο κληρωσαμένης τὸ ὄνομα. αὗται δὲ
20 καὶ αὐτοὶ αἱ δυνάμεις. οὗτος δὲ καίτοι θεολογικὴν συγγράφων στοιχειώσιν εἰς μὲν τὴν θεοπρεπεστέραν ταύτην περὶ δυνάμεως θεωρίαν, ἣν ὁ μέγας καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διονύσιος πλατύτερον διεξώδευσεν, οὐδ' αὐτὸ βάψας τὸ τοῦ καλάμου λεπτότατον ἔοικεν, εἰς δὲ τοὺς περὶ τοῦ δυνάμει καὶ ἐνεργεῖα φυσικὸς καὶ περὶ τὴν ὕλην καταγινομέ-
25 νους λόγους ὠλίσθησεν, ὥσπερ ἐπιλαθόμενος τῆς οἰκείας προθέσεως. ὅτι δὲ πᾶσα ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς δύναμις ἀτελής, δηλὸν κἀντεῦθεν καὶ γὰρ ἡ τοῦ κατ' ἐνέργειαν ὄντος δύναμις, ἣν οὗτος λέγει τελείαν, οὐ δύναται τελείαν ἀφ' ἑαυτῆς παράγειν δύναμιν ἀλλὰ πάντως ἀτε-
30 λῇ, καθὼς ἡμῖν ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ διασεσάφηται, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ αὕτη ἐστὶν ἀτελής· δεῖ γὰρ τὸ τέλειον τέλειον γεννᾶν καὶ οἶον αὐτό. διὸ καὶ ὁ παντέλειος καὶ ὑπερτέλειος πατήρ παντέλειον καὶ ὑπερτελῆ γεννᾶ τὸν υἱὸν καὶ παντέλειον καὶ ὑπερτελες προβάλλει τὸ πνεῦμα.

22 cf. *Περὶ τῆς οὐραν. ἱεραρχ.*, XI, 284D-285A

3 τοῦτο: τούτου V   5 ἴσως: ἴσθι V   19 λαχοῦ(-οῦ P)σαν AP

Καὶ τὸ ἐν ἄλλῳ ὃν καὶ μὴ καθ' ἑαυτὸ ὑφεστῶς πῶς τέλειον; ὅπερ καὶ οὗτος ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀπέφησεν. ἄμεινον οὖν λέγειν ὅτι τὸ ἀτελὲς δεῖται τοῦ τελειώσοντος· τοῦτο δέ ἐστιν ἡ ἐνυπόστατος δύναμις καὶ τελειωτικὴ πάντων, ἡ δυναμοποιὸς τοῦ θεοῦ δύναμις, ὁ Χριστός.

οθ'. Πᾶν τὸ γινόμενον ἐκ τῆς διττῆς γίνεται δυνάμεως... (74,18-26)

Διττὴν δύναμιν λέγει τὴν τε ποιητικὴν τοῦ δρῶντος αἰτίαν καὶ τὴν κατ' ἐπιτηδειότητα τοῦ πάσχοντος ἡγουν τὴν ὑλικήν, ἣν καὶ ἀτελῇ λέγει, τὴν ποιητικὴν δὲ τελείαν διὰ τὸ σύνδρομον ἔχειν καὶ τὴν ἐνέργειαν. καὶ εἰ διὰ τὴν ἐνέργειαν ἡ δύναμις τελεία, πῶς ἡ ἐνέργεια, ἡ αἰτία τῇ δυνάμει τῆς τελειώσεως, ἐκ τῆς δυνάμεως πρόεισιν; ἢ οὔτε ἡ δύναμις διὰ τὴν ἐνέργειαν τελεία οὔτε ἡ ἐνέργεια ἐκ τῆς δυνάμεως εἰς τὸ τέλειον πρόεισιν, ἀλλὰ τῆς τελειώσεως τοῦ γινομένου τὸ ποιητικὸν αἴτιον αἰτιατέον, ὅπερ ἡμῖν ἔγνωσται τὸ θεῖον ὑπάρχον δοῦλημα ἢτοι τὸ κατὰ Μωσέα πρόσταγμα. οὕτω οὖν ὠφείλεν εἰπεῖν· πᾶν τὸ γινόμενον ἐκ ποιητικῆς μὲν αἰτίας γίνεται, ἣν καὶ τελειωτικὴν πάντων ἡμεῖς εἵπομεν δύναμιν, τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ, καθὰ καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς θεολόγος φησὶν· *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. ὁ δὲ Παῦλος καὶ *ἐξ αὐτοῦ*, ὡς τῶν προθέσεων μηδὲν διαφερουσῶν ἀλλήλων, ὑλικῆς δὲ τῆς κατὰ τοῦτον ἀτελοῦς καὶ μόνης ἐχούσης τὴν ἐπιτηδειότητα. ὁ δὲ τὸ ἐν ἀρχῇ αὐτοῦ αἰτηθὲν ἀναποδείκτως λαμβάνει τὸ τελείαν εἶναι τὴν ἐνοῦσάν τῳ δυνάμιν, καίτοι προειπὼν ἀτελὲς εἶναι τὸ ὑφεστῶς ἐν ἄλλῳ.

π'. Πᾶν σῶμα πάσχειν καθ' αὐτὸ πέφυκε, πᾶν δὲ ἀσώματον ποιεῖν, τὸ μὲν ἀδρανὲς ὃν καθ' αὐτό, τὸ δὲ ἀπαθές· πάσχει δὲ καὶ τὸ ἀσώματον διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα κοινωνίαν, ὡς δύναται ποιεῖν καὶ τὰ σώματα διὰ τὴν τῶν ἀσωμάτων μετουσίαν... (74,27-76,11)

Ἀπαθὲς μὲν τὸ ἀσώματον διὰ τὴν ἀπλότητα, μᾶλλον δὲ δυσπαθές. τοῦτο γὰρ πείθει λέγειν ὁ ὑπὸ τῆς κατὰ προαίρεσιν ἑαυτοῦ κακίας τοσοῦτον παθὼν, ὡς καὶ ἐκ φωτὸς εἰς σκότος μεταβληθῆναι.

19 Ἰω. 1,3; Ρωμ. 11,36

4 ἢ: καὶ V

Οὐ μὴν δὲ καὶ πᾶν ποιεῖν πέφυκε καθ' αὐτό, ἀλλὰ μόνον καθ' αὐτὸ ποιητικὸν αἴτιον ὁ θεός, τὰ δ' ἄλλα παρ' ἐκείνου δυναμούμενα ποιεῖ. Ἐντεῦθεν ἢ καθ' Ἑλλήνας καὶ τοῦτον αὐτὸν πρώτη ὕλη ἐκβάλλεται, ὡς μήτε σῶμα οὔσα μήτε ἀσώματος, τὸ μὲν ὡς ἀδιάστατος καὶ ἀνείδεος, τὸ δὲ ὡς οὐ ποιεῖν ἀλλὰ πάσχειν πεφυκυῖα. λείπεται οὖν σῶμα λέγειν τὴν πρώτην ὕλην τὴν ἐν ἀρχῇ παρὰ τοῦ θεοῦ πεποιημένην, ὡς φησιν ὁ θεῖος Μωσής· *ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*.

Εἰ τὸ σῶμα καθ' αὐτὸ ἀκίνητον, τὸ δὲ ἀκίνητον, ἢ ἀκίνητον, ἀπαθές, πῶς καθ' αὐτὸ παθητὸν τὸ σῶμα; ὅτι δὲ καθ' αὐτὸ ἀκίνητον δῆλον· μὴ γὰρ ὄντος τοῦ κινουντος αὐτὸ οὐκ ἂν ποτε κινήθῃ. διὸ καὶ ἑτεροκίνητον ἀξιούσιν αὐτὸ λέγεσθαι, ὡς καθ' αὐτὸ μὴ δυνάμενον κινεῖσθαι. εἰ δὲ καὶ καθ' αὐτὸ πάσχειν πέφυκεν, ἵνα τοῦτο δῶμεν τῷ σοφῷ, ὡς δύναμιν ἔχον δηλονότι παθητικὴν, ἣν καὶ ἀτελῇ εἶπε καὶ ἐπιτηδείαν πρὸς τὸ γενέσθαι ἐνεργείᾳ ὅπερ τὸ δρῶν, πῶς ἀδύναμον καθ' αὐτό;

Τί δὲ καὶ τὸ εἰς κοινωνίαν ἄγον ἀλλήλων τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐναντία πῶς ἀλλήλοις, τὸ σῶμα καὶ τὸ ἀσώματον; καὶ διατὶ μὴ μᾶλλον ἐκεῖνο ῥητέον εἶναι τὸ ποιοῦν ἢ τὸ ἀντικείμενον τῷ πάσχοντι, ἢ τὴν μίαν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν αἰτιατέον τοῦ καὶ πάντα ποιεῖν καὶ πᾶσι τὰς οἰκείας ἀφορίζειν δυνάμεις κατὰ τὰ δίκαια τῆς κατ' αὐτὴν προνοίας ζυγά, δραστηκᾶς τε καὶ παθητικᾶς, καὶ συνάγειν εἰς κοινωνίαν τὰ ἀντικείμενα; καὶ οὕτως οὐδὲν ἂν προσσταίῃ τῷ λόγῳ πρόσκομμα.

πα'. Πᾶν τὸ χωριστῶς μετεχόμενον διὰ τινος ἀχωρίστου δυνάμεως ἦν ἐνδίδωσι, τῷ μετέχοντι πάρεστιν... (76,12-21)

Προλαβὼν ἐν τῷ κγ' θεωρήματι εἶπε πᾶν τὸ ἀμέθεκτον ὑφιστᾶν ἀφ' ἑαυτοῦ τὰ μετεχόμενα, καὶ νῦν φησι τὸ χωριστῶς μετεχόμενον μὴ αὐτὸ παρῆναι τῷ μετέχοντι ἀλλὰ δυνάμιν τινα ἐνδεδομένην παρ' αὐτοῦ τῷ μετέχοντι καὶ ἀχώριστον αὐτοῦ μένουσαν. εἰ οὖν οὐκ ἔστι τὸ χωριστὸν ἐν τῷ μετέχοντι, τί καὶ ὅλως μετεχόμενον λέγεται καὶ οὐ μᾶλλον ἀμέθεκτον μὲν αὐτό, ἢ δὲ ἀπ' αὐτοῦ ἐνδεδομένη ἀχώριστος δύναμις μεθεκτόν; ἢ δηλονότι φεύγων τὴν ἀτοπίαν, ἢ περιέπεσεν ἐν

7-8 Γεν. 1,1

τῷ νῦν μὲν εἰπεῖν πᾶν τὸ μετέχον εἶναι τοῦ μετεχομένου καταδεέστερον, νῦν δὲ ὅτι αἱ ἀπὸ τῶν ἀρχικῶν μονάδων ὑφιστάμεναι ἐλλάμψεις ἀτελέστεραι εἰσι τῶν δεχομένων αὐτὰς καὶ οὕτω μετεχουσῶν αὐτῶν ὑποστάσεων, ἄλλοις χρήται καὶ ἄλλοις ὀνόμασιν, ἵν' οὕτω συσκιασθῇ τὴν ἀτοπίαν. ἡμεῖς δὲ μίαν λέγοντες εἶναι τὴν ἀρχικὴν καὶ ὑπεράρχιον μονάδα καὶ πάσας τὰς ἀπ' αὐτῆς προϊούσας ἐλλάμψεις τελείας καὶ τελειωτικὰς τῶν ὑποδεχομένων αὐτάς, τὴν τε ῥηθείσαν ἀτοπίαν ἐκκλίνομεν καὶ τὴν αὐτὴν ἀρχικὴν μονάδα καὶ μεθεκτὴν οὕτω καὶ παρούσαν πᾶσιν ὁμολογοῦμεν καὶ χωριστὴν καὶ ἀμέθεκτον τηροῦμεν. 10 πάρεστι γὰρ πᾶσιν ἀμιγῶς ἀχράντως ἀπεριγράπτως καὶ πάντα προέχει καὶ ὑπερέχει κατ' αἰτίαν καὶ ὑπεροχὴν ἀσύγκριτον καὶ πάντα πηγάζει ἐξ ἑαυτῆς διὰ τὴν ἀφθονον ἀγαθότητα καὶ οὐδὲ μεσότητός τινος δεῖται, δι' ἧς συναφθήσεται τῷ μετέχοντι κατὰ τὴν ἄσοφον σοφίαν, αὐτὴ οὕσα καὶ ἀρχὴ πάντων, ὥς πρὸ πάντων, καὶ πάντων 15 αἰτία καὶ μεσότης, ὥς πάντα ἐν ἑαυτῇ στηρίζουσα καὶ συνέχουσα, καὶ πέρας, ὥς πάντα ὀρίζουσα καὶ περαίνουσα καὶ τελειοῦσα περιουσία δυνάμεως διὰ τῶν ἐξ αὐτῆς προϊουσῶν τελειωτικῶν ἐλλάμψεων, δι' ὧν καὶ πάρεστι πᾶσι καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται αὐτὴ χωριστὴ καὶ ἀμέθεκτος μένουσα.

20 πβ'. Πᾶν ἄσώματον, πρὸς ἑαυτὸ ἐπιστρεπτικὸν ὄν, ὑπ' ἄλλων μετεχόμενον χωριστῶς μετέχεται... (76,22-28)

Τὸ μὲν θεῖον ὅπως μετέχεται τε καὶ οὐ μετέχεται εἴρηται, τὰ δ' ἄλλα ἔστ' ἂν μετέχεται, ἀχώριστα τῶν μετεχόντων εἰσίν. ἥ τε γὰρ 25 ψυχὴ καὶ ὁ κατ' αὐτὴν νοῦς, ἄσώματα ὄντα καὶ πρὸς ἑαυτὰ ἐπιστρεπτικά, ἔστ' ἂν ὧσιν ἐν σώμασι, μετὰ τῶν σωμάτων καὶ ἐνεργοῦσι καὶ οὐ χωρὶς τοῦ συνηρημένου αὐτοῖς σώματος ἢ ἡ ψυχὴ ζῇ ἢ ὁ νοῦς νοεῖ. ὅταν δὲ χωρισθῶσι κατ' οὐσίαν, τότε καὶ τὴν ἐνέργειαν ἔχουσι χωριστήν. διὸ καὶ νῦν οὐ τελείως ζῶμεν ἀλλ' ἐν πίστει, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, 30 τῇ τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, τουτέστι πιστεύοντες ὅτι καθάπερ ὁ ἀρχηγὸς οὗτος τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ θάνατος αὐτοῦ λοιπὸν οὐκέτι κυριεύει, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀποθανόντες ἀναστη-

29-30 cf. Γαλ. 2,20

11 ὑπερέχει: παρέχει V 26 σώμασι: σώματι V καὶ pr. om. V

σόμεθα καὶ τότε τελείως ζήσομεν τοῦ θνητοῦ ἡμῶν καταποθέντος ὑπὸ τῆς ζωῆς καὶ μετασκευασθέντος εἰς τὸ ἀθάνατον· ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους, φησί, γινώσκουμεν, εἴτουν νοοῦμεν, ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, δηλονότι μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται, καὶ γνωσόμεθα, ὅσον ἐγνώσμεθα, ἥτις ἐστὶν ἡ τελεία γνώσις, ἣν δὴ γνώσιν τε 5 καὶ ζῶν τελεῖαν ἔχειν ἐμέλλομεν, εἰ τὸ κατ' εἰκόνα, καθ' ἣν γεγόναμεν ἀπ' ἀρχῆς, ἀπαράφθαρτον ἐτηρήσαμεν καὶ τὴν θεῖαν ἐντολὴν ἐφυλάξαμεν, μὴ πρὶν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἐμφορηθῆναι τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως ἐπιδοραμόντες, παραβάντες δὲ τὴν ἐντολὴν καὶ τῆς εἰκόνης 10 τὴν ὁμοίωσιν διὰ τῆς παρακοῆς ἀφ' ἑαυτῶν ἀπαλείψαντες (ἡ γὰρ εἰκὼν ὑπήκοός ἐστιν ἀεὶ τῷ πατρὶ) εἰκότως ἐκείνου τοῦ ζωηροῦ χώρου τῆς ἀκηράτου τρυφῆς ἐξωρίσθημεν· ἀλλὰ καὶ πάλιν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν ἐλπίδος καὶ πίστεως, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν ὑπακούσαντα τῷ θεῷ καὶ πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ, βεβαίως καὶ ἀνενδοιάστως εἰς ἐκείνην θαρροῦμεν ἐπανελθεῖν, τὴν πρώτην καὶ μακαρίαν καὶ τελείαν ζῶν τε καὶ γνώσιν, ἣν καὶ βασιλείαν οὐρανῶν καὶ ἀγαθῶν ἀπορρήτων οὖσαν αἰωνίαν ἀπόλαυσιν ἐπιστάμεθα. οὐκ οὖν νῦν τελείως ἐστὶ χωριστὴ τοῦ συνηρημένου αὐτῇ σώματος ἢ ψυχῇ οὐδ' ὁ κατ' αὐτὴν νοῦς· διὸ οὐδὲ τελείως ἢ ζῇ ἢ νοεῖ, εἰ καὶ κατὰ τὴν 20 ἑαυτῆς φύσιν νοερεῖ καὶ ἀθάνατός ἐστι καὶ ἀφ' ἑαυτῆς ζῶν χορηγοῦσα τῷ σώματι.

Τότε δύναται πρὸς ἑαυτὸ τελείως ἐπιστρέφειν, ὅταν καὶ τελείως χωρισθῇ ἢ ὅταν καὶ τὸ μετέχον καθ' ἑαυτὸ διαθήσῃ, ὥς ὁ ἡμέτερος ἡδη μετρίως παρεδήλωσε λόγος. ἔσται χωριστὴ, ὅτε καὶ ἡ οὐσία χωρισθῇ.

25 πγ'. Πᾶν τὸ ἑαυτοῦ γνωστικὸν πρὸς ἑαυτὸ πάντῃ ἐπιστρεπτικὸν ἐστίν... (76,29-78,4)

Εἰ τὸ γνωστικὸν ἑαυτοῦ ἐπιστρεπτικὸν ἐστὶ αὐτὸ ἑαυτοῦ πρὸς ἑαυτό, τὸ δὲ ἐπιστρεπτικὸν κινητικόν, ὥς καὶ τούτῳ δοκεῖ, ἐπεὶ καὶ ἡ ἐπιστροφή κίνησις ὥς καὶ ἡ πρόοδος, γνωστικὸς δὲ μᾶλλον ἢ ἡ ψυχὴ 30 ὁ νοῦς αὐτὸς ἑαυτοῦ, καθότι καὶ διὰ τὸν νοῦν ἡ ψυχὴ γινώσκει, διατὶ μὴ μᾶλλον ὁ νοῦς κινεῖν ἑαυτὸν ἢ ἡ ψυχὴ καὶ οὕτως αὐτοκίνητος εἶναι λέγεται;

2-4 A' Κορ. 13, 9-10 5 cf. A' Κορ. 13,12

11-12 χώρου: χωροῦ V: χωρίου A 12 ἐξωρίσθημεν: ἐχωρίσθημεν P 23 διαθήσῃ Voem.: διαθήσει codd. 30 ὁ νοῦς transp. post 29 μᾶλλον A

Καὶ πρὸς μὲν τοῦτο οὕτως ἀπορητέον· ἴστέον δὲ ὅτι τὸ γινώσκον οὐχ ἑαυτὸ μόνον γινώσκει, ἀλλ' ὁ μὲν θεὸς καὶ ἑαυτὸν, καθὼς ἐστι, καὶ πάντα μειζόνως ἢ περ εἰσί· διὸ καὶ πρόγνωσης ἢ τοιαύτη γνώσις αὐτοῦ λέγεται· τῶν δ' ἄλλων ἕκαστον ἑαυτὸ τε καὶ τὰ ὑπὲρ ἑαυτό, εἰ 5 καὶ ἡττόνως ἢ ἐκείνᾳ ἐστι, καὶ τὰ ὑπ' αὐτό, εἴπερ ἔχει, εἰ καὶ μειζόνως ἢ ταῦτᾳ ἐστίν. οὕτω δὲ καὶ τὸ ἐπιστρέφειν πρὸς μὲν ἑαυτὸ καθόσον ἐστι, πρὸς δὲ τὰ ὑπὲρ αὐτὸ ἀνατατικῶς ἐφέσει τοῦ κρείττονος, πρὸς δὲ τὸ μετ' αὐτὸ προνοητικῶς. ὁ γοῦν θεός, ἢ θεός, ἀεὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὸν ὑπεριδρυμένος ὑπεροχῇ καὶ ἑαυτοῦ μηδέποτε ἐξιστάμενος 10 οὐδ' ἂν ἐπιστρέφειν εἰς ἑαυτὸν λέγοιτο καίτοι γινώσκων ἑαυτόν, πλὴν ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, καθόσον προΐασιν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἐπιστρέφειν πρὸς ἑαυτὸ λέγονται. ἀπρόϊτος δὲ ἢ πρόοδος, ἄρα καὶ ἢ ἐπιστροφή ἀνεπίστροφος κατὰ τὴν οὐσίαν· τὰ πρόσωπα γάρ, οὐχ ἢ κατ' αὐτὰ θεότης, ἢ πρόεισιν ἢ ἐπιστρέφει· μία γὰρ τῶν 15 τριῶν ἢ θεότης, ὡς καὶ ἐν τοῖς παραγεγραμμένοις ἐν τῷ λα' κεφαλαίῳ ἡμῖν εἴρηται. πρὸς δὲ πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ γεγεννημένα προνοητικῶς ἐπιστρέφει διὰ μέσων τὰ πολλὰ τῶν λειτουργούντων αὐτοῖς θείων ἀγγέλων, ἐξαιρέτως δὲ πρὸς ἡμᾶς ἀμέσως ἐπέστρεψε διὰ μιᾶς τῶν κατ' αὐτὸν θεαρχικῶν ὑποστάσεων ἡγουν τοῦ μονογενοῦς υἱοῦ καὶ 20 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃς εὐδοκίᾳ τοῦ πατρὸς καὶ συνεργείᾳ τοῦ ἁγίου πνεύματος μείνας ὅπερ ἦν, θεὸς τέλειος, ἀχώριστος τοῦ πατρὸς καὶ πνεύματος γέγονε καὶ ἄνθρωπος τέλειος προσλαβὼν ὅλην ἡμῶν τὴν φύσιν καὶ ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσας, ὡς εἶναι λοιπὸν μία ὑπόστασις ἐκ δύο τελείων εἴτουν ἐν δυοὶ φύσεσιν ἀσυγχύτοις ἀτρέπτοις 25 ἀναλλοιώτοις, μηκέτι μετὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἔνωσιν χωριζομένης ἀλλήλων. εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἢ θεότης πέπονθεν ἐκ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ὅμως ἀχώριστος ταύτης δι' ὅλου μεμένηκε. καίτοι γὰρ τῆς ψυχῆς τοῦ σώματος χωρισθείσης κατὰ τὸν ἐκούσιον τοῦ Κυρίου θάνατον, ἢ θεότης παρῆν καὶ μετὰ τῆς ψυχῆς ἐν τῷ ᾧδῃ 30 καὶ μετὰ τοῦ σώματος ἐν τῷ τάφῳ καὶ καθ' ἑαυτὸ πανταχοῦ ἢ αὐτῇ καὶ μία οὐσα καὶ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πνεύματος, καὶ μετὰ τὴν ἀνάστασιν δὲ μετὰ τοῦ προσλήμματος ὁ λόγος εἰς οὐρανοὺς ἀνελήλυθε καὶ ἐκάθισε ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, μεθ' οὗ καὶ πάλιν ἤξειν πιστεύεται

3 ἢ περ: εἴπερ V   4 ἑαυτό alt: αὐτό A   5 ἡττόνων P   12 ἑαυτό: αὐτό AP
λέγονται: λέγομεν V: λέγεται A   ἀπρόϊτος: ἀπρόσιτος V   15 ἐν τῷ λα' κεφαλαίῳ: εἰς τὸ λα' κεφάλαιον AP   16 πάντα: ταῦτα V   γεγεννημένα: γεγεννημένα V   33 πιστεύομεν

κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς. ὁπότε τοῖνυν θεότης ὅλη καὶ ἀνθρωπότης ὑπ' ἀλλήλων μετασχεθεῖσαι ἀχώριστοι μεμενηκέναι πιστεύονται, τίς ἂν οὕτω πιστεύων παραδέξαιτο τῶν ἄλλων τι χωριστῶς μετέχεσθαι, ὅπερ ὁ σοφὸς οὗτος διὰ τοῦ πρὸ τοῦδε κεφαλαίου δεῖξαι προέθετο; 5 ἀλλ' οὕτω μὲν ἢ θείᾳ φύσει ἐπιστρέψασα πρὸς ἡμᾶς καὶ τῆς ἡμῶν μετασχοῦσα φύσεως, ἀχώριστος ταύτης ἔμεινεν· ὅτι δὲ καὶ ἢ φύσει ἡμῶν ἐπιστρέφουσα πρὸς θεὸν διὰ τῆς ἐφικτῆς ὁμοιώσεως καὶ χάριτι θεουμένη ἀχώριστως αὐτοῦ μετέχει, δηλοῦσι οἱ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον θαρρούντως ἀποφαινόμενοι· οὐδὲν ἡμᾶς χωρίσαι δύναται 10 ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, οὐ τότε τὸ δεινόν, οὐ τότε, οὐδ' αὐτὸς ὁ πάντα διαιρῶν καὶ διαχωρίζων οἷς ἂν ἐπιγένηται θάνατος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν πάντοτε, φησί, *σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα*. τῶν δὲ πρὸς ἀλλήλας ἐκατέρας φύσεως ἐπιστροφῶν ἱκανὸς μάρτυς, ὁ καὶ μόνος πιστός, ὁ εἰπὼν διὰ 15 τοῦ προφήτου, *ἐπιστρέψατε πρὸς με καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς*, ὃς οὐ σωματικῆς μόνον ἀλλὰ καὶ ἀσωμάτου πάσης οὐσίας ὑπερανέστηκε, μόνος ἑαυτὸν γινώσκων καὶ ταύτῃ μόνος πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφων.

πδ'. Πᾶν τὸ ἀεὶ ὃν ἀπειροδύναμόν ἐστιν... (78,5-20 11)

Τὸ ἀεὶ ὃν καθ' αὐτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ καὶ οὕτως ἀπειροδύναμον μόνον τὸ θεῖόν ἐστιν. εἴ τι δ' ἄλλο ἀεὶ ἐστιν, οὐ καθ' αὐτὸ οὐδὲ δι' ἑαυτὸ ἀεὶ ἐστιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ θεοῦ τοῦτο ἔχει· ὅθεν καὶ τὸ εἶναι αὐτῷ, ἐκεῖθεν καὶ τὸ δύνασθαι· οὐκ ἄρα καθ' αὐτὸ ἐστὶ τι ἀπειροδύναμον, 25 ἀλλ' εἴπερ ἄρα παρὰ τοῦ θεοῦ καὶ διὰ τὸν θεὸν καὶ τὸ ἀεὶ εἶναι καὶ ἢ τοῦ ἀεὶ εἶναι δύναμις αὐτῷ ἐνδέδοται· οὐδ' ἄρα ἀπειροδύναμον ἄλλό τι παρὰ τὸ θεῖόν ἐστιν.

πε'. Πᾶν τὸ ἀεὶ γινόμενον ἀπειρον τοῦ γίνεσθαι δύναμιν ἔχει... (78,12-18)

30 Εἰ τὸ ἀεὶ ὃν οὐ πάντως ἀπειροδύναμον καθ' αὐτό, πολλοῦ ἂν δέοι τὸ ἀεὶ γινόμενον ἀπειροδύναμον εἶναι καθ' αὐτό. καὶ ἄλλως δὲ

9-10 Ρωμ. 8,39   13 Α' Θεσσαλ. 4,17   15 Μαλαχ. 3,7; Ζαχ. 1,3

4 πρό scripsi: πρὸς codd.   12 οἷς ἂν ἐπιγένηται θάνατος om. V   17 μόνος: μόνως AP   26-27 ἄλλο τι A p.c.: ἀλλ' ὅτι VA a.c. P

εἰ τὸ γινόμενον οὐκ ἔστι κατὰ τὸν Πλάτωνα, πῶς ἂν τὸ γινόμενον λέγοιτο δύναμιν ἔχειν καὶ οὐ μᾶλλον ἀδυναμίαν, καθὼς μὴ ὄν· ἡ γὰρ δύναμις ἐκ τῆς οὐσίας πρόεισιν, οὐκ οὐσία δὲ τὸ μὴ ὄν.

- Ὅρα δὲ ὅτι καὶ τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ τῷ πρὸ τούτου αἰτίαν
 5 τοῦ ἀεὶ εἶναι τὴν δύναμιν τίθεται καίτοι τῆς ἐκάστου δυνάμεως ἐκ τῆς οὐσίας προϊούσης, οὐ μὴν τῆς οὐσίας ἐκ τῆς δυνάμεως, εἰ μὴ ἐκ τῆς ὑπερουσίου τε καὶ ὑπερδυνάμου. ἀνάγκη τὴν ἄπειρον δύναμιν ἐξ ἄπειρου προῖεναι καὶ τῆς οὐσίας, ἵνα μὴ μείζον ἢ τὸ αἰτιατὸν τοῦ αἰτίου, πῶς οὖν κατὰ δύναμιν μόνην ἔσται τι ἄπειρον, ὃ μὴ καὶ κατ'
 10 οὐσίαν ἔστιν ἄπειρον; εἰ δὲ ὁ κατὰ δύναμιν ἄπειρον, τοῦτο καὶ κατ' οὐσίαν ἄπειρον. ἀνάγκη μόνον τὸ θεῖον καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ δύναμιν καὶ κατ' ἐνέργειαν εἶναι ἄπειρον, ὃ καὶ πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα καὶ πάντων ἔστιν αἴτιον καὶ πάντα περαίνει καὶ περιέχει οὐ κατὰ μόνην τὴν δύναμιν ἀλλὰ καὶ τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν· εἰ δὲ
 15 μὴδὲν τῶν ὄντων ἴσον ἐκείνῳ, οὐδὲ ἄπειρόν τι τῶν ὄντων ὥσπερ ἐκεῖνο· μόνον ἄρα ἐκεῖνο πάντῃ ἄπειρον. οὕτω δὲ αὐτὸ λέγοντες ἄπειρον οὐ ποσότητος μόνον ὑπεξαίρουμέν πάσης καὶ πηλικότητος, ἔτι δὲ καὶ πέρατος καὶ ἀπειρίας τῶν κατὰ ταύτας, ἀλλὰ καὶ ἐνεργείας καὶ δυνάμεως καὶ οὐσίας καὶ παντὸς ὄντος ὡς ὑπερόντως ὄν· ἐπεὶ καὶ
 20 ἡ οὐσία αὐτοῦ ὑπερούσιος καὶ ἡ δύναμις ὑπὲρ πάσαν δύναμιν καὶ ἡ ἐνέργεια ὑπὲρ πάσαν ἐνέργειαν καθ' ὑπερβολὴν ἄρρητον καὶ ἀσύγκριτον. ὥς οὖν ἄπειρον, ὥς ἀκατάληπτον καὶ ἀπερινόητον, οὕτω δὲ καὶ ἀπλοῦν καὶ ἀμερὲς οὐ κατὰ στέρησιν καὶ ἀπόπτωσιν, καθάπερ τὴν πρώτην ὕλην ὑποτίθεται, ἀλλὰ καθ' ὑπεξαίρεσιν ὁμοίως καὶ συν-
 25 θέσεως πάσης καὶ ἀπλότητος καὶ πολυμερείας καὶ ἀμερείας.

πς'. Πᾶν τὸ ὄντως ὄν ἄπειρόν ἐστιν οὔτε κατὰ τὸ πλήθος οὔτε κατὰ τὸ μέγεθος, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν μόνην... (78,19-80,14)

- Οὐ συγγενέστατον οὐδ' ἐνοειδέστατον, ἀλλ' αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ ἐν
 30 ἔστιν.

Κατὰ μέγεθος ἡ πλήθος ἀπειρία ἐν οὐδενὶ τῶν πάντων ἔστιν. εἰ δὲ ταῦτα κατὰ στέρησιν, καὶ τὸ ἀμερὲς καὶ ἀποσον κατὰ στέρησιν ἂν

7 post ὑπερδυνάμου add. ταῦτα πρὸς τὸ πς' κεφάλαιον παραγράφεται AP 19 ὑπερόντως: ὑπερόντος AP 22 ὡς Voem.: πῶς codd. 24 ὑποτιθέατε codd. 29 ante οὐ add. τὰ πρὸς τοῦτο τὸ κεφάλαιον ὀφείλοντα ἀντιγραφῆναι ἐγράφη ἄνωθεν αὐτοῦ AP οὐ συγγενέστατον: συσσυγγενέστατον P

εἶη· ἀλλὰ τὸ θεῖον οὐ κατὰ στέρησιν καὶ ἀπόπτωσιν ἀμερὲς καὶ ἀποσον καὶ ἀμέγεθες λέγεται ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν· πάντα γὰρ προέχει ἐν ἑαυτῷ· διὸ καὶ μέγας καὶ μερὶς τῶν ἁγίων λέγεται, οὕτω δὲ καὶ ἄπειρος κατὰ τε οὐσίαν καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν.

- 5 πς'. Πᾶν μὲν τὸ αἰώνιον ὄν ἐστιν, οὐ πᾶν δὲ τὸ ὄν αἰώνιον... (80,15-24)

Ὅτι μὲν τὸ αὐτὸν καὶ ὄντως καὶ ὑπερόντως ὄν καὶ προὸν προαιώνιον ἐστιν, ὡμολόγηται, καθότι καὶ αὐτὸ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν· ὅτι δὲ καὶ ὑπὸ τὸ πᾶν ὁ σοφὸς οὗτος αὐτὸ τίθησι τῷ παντὶ καὶ
 10 αὐτὸ συμπεριλαμβάνων, οὐ κατὰ λόγον ποιεῖ· αὐτὸ γὰρ ἐστιν ὁ καὶ τὸ ὄν καὶ τὸ ἀγαθὸν λέγεται καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν ἔστιν.

- Ἄλλ' οὐδὲ τὸ αἰώνιον, ἥτοι τὸ κατὰ τοῦτον ἀεὶ ὄν, μετοχῇ τοῦ αἰῶνος καὶ ἐκ τοῦ αἰῶνος ἔχει τὸ ἀεὶ εἶναι· ἡ γὰρ ἂν οὕτως ὁ αἰὼν εἶη πρὸ τοῦ ὄντος, ἐπεὶ τὸ μετεχόμενον πᾶν καὶ κατὰ τοῦτον κρείττον
 15 ἐστὶ καὶ πρότερον τοῦ μετέχοντος, ὡς περιτρέπεσθαι τούτῳ τὰ περὶ τῆς ἀποδείξεως εἰς τὸνναντίον ἅπαν οὐ δύλεται. εἰ δὲ καὶ ὅπερ ἡμῖν ὁ χρόνος τοῦτο τοῖς αἰδίοις αἰών, ἐστὶ δὲ ἡμῖν ὁ χρόνος συμβεδηκός (ποσὸν γὰρ τι, καθὼς καὶ πᾶσιν ἢ γοῦν τοῖς ἀκριβεστέροις σοφοῖς δοκεῖ), καὶ ὁ αἰὼν ἄρα πρὸς τὰ αἰώνια λόγον ἐπέχει συμβεδηκός, ἃ
 20 καὶ μάλιστα καὶ κυρίως οὐσίαι εἰσὶ. καὶ πῶς τὸ οἶον συμβεδηκός πρότερον ἢ γοῦν αἴτιον τῶν ὄντως ὄντων ἢ τοῦ ταῦτα πῶς εἶναι; ἀλλ' οὔτε ὁ χρόνος ἡμῖν αἴτιος τοῦ ὀπωσοῦν εἶναι οὐθ' ὁ αἰὼν τοῖς αἰδίοις τοῦ ἀεὶ εἶναι, ἀλλὰ πάντων πᾶσιν αἴτιος ὁ θεός, ἡ μία πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία, ἵνα ἢ ὁ θεός, φησὶν ὁ θεσπέσιος Παῦλος, τὰ πάντα ἐν
 25 πᾶσιν. οὕτω διαλάμπει πάντοθεν τὰ ἡμέτερα.

πη'. Πᾶν τὸ ὄντως ὄν ἢ πρὸ αἰώνος ἐστιν ἢ ἐν τῷ αἰώνι ἢ μετέχον αἰῶνος... (80,25-80,32)

- Ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ προφανῶς ἀλίσκεται περιπίπτων εἰς ἐναντίωσιν, τὸν αἰῶνα καὶ τὸ ὄντως ὄν ποιῶν ἀλληλαίτια. εἰ γὰρ τὸ
 30 ὄντως ὄν πρὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἐκ τοῦ ὄντος ὁ αἰὼν ἔχει τὸ εἶναι,

3 cf. Ψαλ. 72,26 16-17 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 320B 24-25 Α' Κορ. 12,6

9 οὗτος om. AP 18 καθὼς καὶ πᾶσιν: καθὼς καὶ πᾶσιν καθ' αὐτὸ Α 22 οὔτε Α: οὗτος Α (οὗτος p.c.) P

δηλονότι καὶ αἴτιον τοῦ αἰῶνος τὸ ὄντως ὄν πάσιν. εἰ καὶ ἐν τῷ αἰῶνι τὸ ὄντως ὄν, καὶ μεθέξει τοῦ αἰῶνος ἔχει τὸ αἰεὶ εἶναι, δηλονότι καὶ ὁ αἰὼν αἴτιος τοῦ ὄντως ὄντος, ὡς εἶναι τὸ αὐτὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ αἴτιον καὶ αἰτιατὸν καὶ πρότερόν γε καὶ ὕστερον, ἅπερ ἐστὶν ἀλλήλοις
5 ἐναντία. ἀλλ' ἡμῖν οὐχ οὕτω δοκεῖ, ἀλλὰ τὸ μὲν θεῖον αὐτὸ καὶ πρὸ αἰῶνος καὶ πρὸ ὄντος ἐστὶ παντός, πᾶν δὲ τὸ παρ' ἐκείνου δημιουργικῶς ὑποστάν καὶ τὸ ὄντως εἶναι λαχὼν οὕτως ἐν τῷ αἰῶνι καὶ μετέχον τοῦ αἰῶνος ἐστὶν ὡς τὸ γινόμενον ἐν χρόνῳ καὶ ὑπὸ χρόνον, δηλονότι οὐχ ὡς ἐν ὑποκειμένῳ οὐδ' ὡς ἀπ' ἐκείνου τὴν ὑπόστασιν ἐσχηκός·
10 οὐδὲ γὰρ ὁ χρόνος τοῦ γινομένου δημιουργὸς οὐδ' οὐσία τις ὑποκειμένη τῷ γινόμενῳ· οὐτ' ἄρα ὁ αἰὼν αἴτιος τοῦ αἰεὶ εἶναι τῷ ὄντως ὄντι οὔτε τὸ ὄντως ὄν αἴτιον τῷ αἰῶνι τοῦ εἶναι.

πθ'. Πᾶν τὸ ὄντως ὄν ἐκ πέραςτός ἐστι καὶ ἀπείρου... (82,1-6)

15 Εἵπομεν ὅτι οὐδὲν τῶν ὄντων ἀπειροδύναμον πλὴν τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ τὴν οὐσίαν ἐστὶν ἀπειρος· πάντα γὰρ πεπερασται τῷ θεῷ καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ δύναμιν καὶ κατ' ἐνέργειαν. ἀλλὰ καὶ ὁ θεὸς ἀπειρος οὐ πρὸς ἑαυτὸν ἀλλὰ πρὸς τὰ ἄλλα· ἑαυτὸν γὰρ οἶδε, καὶ τοῦ πατρὸς ὅρος ὁ υἱός, καὶ τοῦ υἱοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπλῶς ἑαυτὸν εἰδὼς καὶ
20 ὁρίζων ὁ θεὸς ἦτοι τῇ γνώσει περιλαμβάνων πάντα οἶδεν.

κ'. Πάντων τῶν ἐκ πέραςτος καὶ ἀπειρίας ὑποστάντων προϋπάρχει καθ' αὐτὰ τὸ πρῶτον πέρας καὶ ἡ πρώτη ἀπειρία... (82,7-16)

Πέρας πρῶτον καὶ ἀπειρία πρώτη τὸ θεῖον, τὸ μὲν ὡς τὸ ἐν καὶ
25 πάντα ἐνίζον καὶ συνέχον καὶ περατοῦν, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ πάντα καὶ μῆτε τινὶ τῶν ὄντων μῆτε ἅμα πᾶσι περιοριζόμενον ἢ περιγραφόμενον· ἕτερον δὲ παρὰ τὸ θεῖον πέρας ἢ ἀπειρον αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὑφεστώς οὐδὲν ἐστὶν, εἰ μὴ σχέσεις ταῦτα ψιλαὶ καὶ διανοίας ἀνύπαρκτα ἀναπλάσματα ἐν τοῖς οὐσι παρυφιστάμενα καὶ πλέον εἰς τὸ μὴ ὄν ἢ τὸ
30 ὄν ἀποκλίνοντα. τινὸς γὰρ τὸ πέρας καὶ οὔτε ὅλον ἐκεῖνο οὔτε μέρος ἐκείνου, ἀλλὰ τῷ ὅλῳ ἐκείνου λειπόμενον, ὡς τὸ σημεῖον τῆς γραμμῆς καὶ ἡ γραμμὴ τῆς ἐπιφανείας καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος. καὶ πῶς

8 αἰῶνος: ἐνός VP 20 πάντα: ταῦτα V 25 συνέχον: μετέχον V
26 ἢ: καὶ V 30 ἀποκλίνοντα AP

τὸ μὴ ὄν ὑφίστησι τὸ ὄν; ἡ δὲ ἀπειρία καὶ στέρησις ἐστὶ πέραςτος, οὐδεμία δὲ στέρησις, ἢ στέρησις, ὑποστάτις ἐστὶ τινος.

κα'. Πᾶσα δύναμις ἢ πεπερασμένη ἐστὶν ἢ ἀπείρου· ἀλλ' ἡ μὲν πεπερασμένη πᾶσα ἐκ τῆς ἀπείρου
5 δυνάμεως ὑφέστηκεν, ἡ δὲ ἀπείρος δύναμις ἐκ τῆς πρώτης ἀπειρίας... (82,17-22)

Πᾶσα δύναμις πεπερασμένη ἐστὶν, ἐπεὶ καὶ πᾶσα οὐσία καὶ πᾶσα ἐνέργεια ἐκ τῆς πρώτης ἀπείρου καὶ μόνης οὐσίας καὶ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τὴν ὑπόστασιν ἔχουσιν, ἥτις καὶ ὑπὲρ πάσας ἐστὶν. οὐδὲν
10 γὰρ οὔτε ἴσον τῷ ὑπὲρ πάντα οὔτε πλεῖον ἢ μείζον τοῦ ἀπείρου· οὐ γάρ τι πλεῖον ἢ μείζον, ἐκεῖνο οὐκ ἀπειρον. μόνον οὖν ἀπειρον τὸ θεῖον, ὡς καὶ τοῖς ὄντως θεολόγοις δοκεῖ· τὰ δ' ἄλλα, περὶ ὧν καὶ τὸ πάντα λέγειν ἀρμόζει, εἰ καὶ πρὸς τὰ μετ' αὐτὰ λέγονται ἀπειρα, ἀλλὰ καὶ καθ' αὐτὰ καὶ πολλῷ μᾶλλον πρὸς τὰ ὑπερκείμενα πεπερα-
15 σμένα εἰσίν.

κβ'. Πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἀπείρων δυνάμεων μιᾶς ἐξηπται τῆς πρώτης ἀπειρίας, ἥτις οὐχ ὡς μετεχομένη δύναμις ἐστὶν, οὐδὲ ἐν τοῖς δυναμένοις ὑφέστηκεν, ἀλλὰ καθ' αὐτήν, οὐ τινὸς οὔσα δύναμις
20 τοῦ μετέχοντος, ἀλλὰ πάντων αἰτία τῶν ὄντων... (82,23-35)

Εἶπερ ἡ πρώτη καὶ μία δύναμις παντοδύναμός ἐστὶν οὕτως ὡς πάντα παράγει καὶ δυναμοῦν ἀφ' ἑαυτῆς δυναμένη, τίς ἢ ἀνάγκη πλῆθος ἐπεισάγειν ἄλλων δυνάμεων ἢ τούτων ἀπείρων; ἢ γὰρ ἐκείνη
25 οὐ παντοδύναμος, εἰ μὴ πάντα δύναται παρ' ἑαυτῆς δυναμοῦν, ἢ εἰ παντοδύναμος ἢ μία, περιττὸν τὸ πλῆθος· ἀλλὰ μὴν παντοδύναμος ἐκείνη, περιττὸν ἄρα τὸ πλῆθος τῶν ἄλλων δυνάμεων. εἰ δὲ μηδὲν ἐκεῖ περιττόν, οὐδεμία ἄρα παρὰ τὴν μίαν ἐκείνην ἄλλη δύναμις δυναμοῖ τὰ ὄντα, ἀλλ' ἐκείνη διὰ πάντων διήκουσα αὐτὰ τε τὰ ὄντα
30 παράγει καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς δυνάμεις ἀφ' ἑαυτῆς συνυφίστησι μόνῃ ἀπείρῳ οὔσα πεπερασμένης, ἀναλόγως δηλαδὴ ταῖς οὐσίαις ἀμερί-

24 ἢ pr.: καὶ V 26 post πλῆθος add. τῶν ἄλλων δυνάμεων V 28 ἐκεῖ: ἐκεῖνο V 31 πεπερασμένους AP ἀναλόγως Voem.: ἀναλόγους codd.

στωσ μεριζομένη και οὕτως αὐτάς μὲν περαίνουσα, αὐτὴ δὲ ἄπειρος μένουσα.

Οὗτος δὲ μέχρι τοῦδε δεύτερον ἐτίθει μετὰ τὸ ἐν τὸ ὄν και τὸ ἐν ἔλεγε τὴν μίαν εἶναι και πρώτην πάντων ἀρχήν, νῦν δὲ μεταξὺ τοῦ
5 πρώτου τουτέστιν ἐνὸς και τοῦ ὄντος τὴν ἀπειρίαν τιθεὶς δηλὸς ἐστι τρίτον ἀπὸ τοῦ ἐνὸς τὸ ὄν τιθῆναι δουλόμενος και μηδὲ τὸ ὄν ἐτι πάντων ἀρχήν εἶναι και αἰτίαν συγχωρῶν, ἀλλὰ πάντων γε τῶν ἀπειροδυνάμων και πάσης ἀπειρίας τῆς ἐν τοῖς οὖσι τὴν ἀπειρίαν εἶναι ἀποφαινόμενος και οὕτως ἑαυτῷ τε και τῇ ἀληθείᾳ ἐναντιούμενος.
10 αὐτός τε γὰρ εἶπε τὸ ἐν εἶναι τὴν μίαν πάντων ἀρχήν και αἰτίαν και ὁ ἀληθὴς ἀπέδειξε λόγος τὸ ἐν και τὸ ὄν ταῦτόν εἶναι και τοῦτον μόνον εἶναι ἀπειροδύναμον και πάντων ἀρχήν και αἰτίαν.

ηγ'. Πᾶν τὸ ἄπειρον ἐν τοῖς οὖσιν οὔτε τοῖς ὑπερ-
κειμένοις ἄπειρόν ἐστιν οὔτε ἑαυτῷ... (84,1-16)

15 Ὁ φθάσαντες ἤδη εἵπομεν ὅτι τὸ ἄπειρον και τὸ πέρασ οὐκ οὐ-
σίαι τινὲς εἰσιν ὑφεστώσαι ἀλλὰ σχέσεις τινὲς τοῖς οὖσιν ἐνθεωρούμε-
ναι, τοῦτο και διὰ τοῦ ηγ' κεφαλαίου διάδηλον γίνεται. οὐ γὰρ αὐτό
τι καθ' αὐτό, φησίν, ἄπειρόν ἐστιν, ἀλλὰ θεωρεῖται μὲν ἐν τοῖς οὖσιν
ὡς ἐν ὑποκειμένοις· ἐστι δὲ ἄπειρον ἕκαστον οὐ πρὸς ἑαυτὸ ἀλλὰ
20 πρὸς τὰ ὑφειμένα, πρὸς ἑαυτὸ δὲ και τὰ ὑπερκειμένα πεπερασται.
καλῶς ἄρα ἡμῖν εἴρηται και ὅτι πάντα τὰ ὄντα πεπερασμένα εἰσὶ
πλὴν τοῦ ὑπερόντος, ὃ ἐστιν ὁ θεός, ὃ και πάντων ὑπερκεῖμενον πρὸς
πάντα ἐστὶν ἄπειρον και ἄόριστον, ἑαυτῷ δὲ ὥρισται και πεπερα-
σται, καθὼ και τοῦ πατρὸς ὄρος ὁ υἱὸς και υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον
25 και λέγεται και πιστεύεται. μόνον οὖν τὸ θεῖον τοῖς πᾶσιν ἄπειρον
κυρίως και ἀπερίληπτον, ὃ και τῶν πάντων ὑπερεξήρηται, τὰ δὲ μὴ
πᾶσιν ἀλλὰ τοῖς μὲν ἄπειρα, τοῖς ὑποδεεστέροις, τοῖς δ' οὐ, τοῖς
ὑπερκειμένοις, μὴ οὐ κυρίως λέγοντ' ἂν ἄπειρα. πῶς γὰρ ἂ τῶν
ὑπερκειμένων και τοῦ πρώτου γε πάντως ἡλλάττωται; μόνον ἄρα τὸ
30 θεῖον ῥητέον κυρίως ἄπειρον, ἐπειδὴ και μόνον πᾶσιν ἐστὶν ἀπερίλη-
πτον και ἀκατάληπτον. δηλὸν δὲ και ὅτι οὐκ οὐσία τις, ἀλλ' οὐδὲ
συμβεδικός, ἀλλ' ἡ σχέσις μόνον ἢ ἀπειρία· ὅθεν και ἀπλοῦν εἴρηται
τὸ θεῖον.

14 πρώτην: μόνην A (πρώτην sscr.) 10 τε om. P ὁ om. AP 11-12 και
τοῦτον μόνον εἶναι ἀπειροδύναμον om. V 25 και pr. om. P

ηδ'. Πᾶσα μὲν αἰδιότης ἀπειρία τίς ἐστιν· οὐ πᾶ-
σα δὲ ἀπειρία αἰδιότης... (84,17-27)

Οὔτε ἡ ἀπειρία ἐστὶ τι καθ' αὐτὸ ὑφεστώς, ὡς ἤδη δέδεικται,
οὔτε ἡ αἰδιότης, ἀλλ' ὁ πρὸ πάντων θεὸς μόνος ἐστὶ πρὸς πάντα
5 ἀπειρος και καθ' αὐτόν και κατὰ πάντα αἰδιός. εἴ τι δὲ τῶν ὄντων
ἐστὶν αἰδιόν, οὐ καθ' αὐτὸ οὐδὲ δι' ἑαυτὸ ἀλλὰ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ
ἀγαθότητα τοιοῦτόν ἐστι· πᾶν γὰρ τὸ κτισθέν τε και ποιηθέν ἀρχὴν
ἔχει τοῦ εἶναι και μένει διὰ τὴν τοῦ ποιήσαντος ἀγαθότητα. οὔτε δὲ
κατὰ ποσὸν ἀπειρία ἐστὶ (ποσὸν γὰρ λέγει τὸν ἀριθμόν, ἀριθμὸς δὲ
10 πᾶς πεπερασμένος ἐστὶ· τὸ γὰρ μὴ πεπερασμένον οὐδὲ ἡρίθμηται, και
ὁ ἡρίθμηται και πεπερασται) οὔτε κατὰ τὸ πηλίκον ἦτοι τὸ μέγεθος·
ἐμπεριέχονται γὰρ πάντα τὰ μεγέθη τῷ οὐρανῷ· πεπερασμένον δ'
εἶναι τὸν οὐρανὸν ὁ Ἀριστοτέλης ἀπέδειξε. τὸ γὰρ ἐπ' ἄπειρον δύ-
νασθαι τὸν ἀριθμὸν αὔξειν και τὸ μέγεθος διαιρεῖν, σοφιστικὴ κομ-
15 ψεία μᾶλλον ἐστὶν ἢ ἀλήθεια, και ὑπόθεσις ἀνέκδοτος και ἀέραντος
και ἀδύνατος. ἡ δὲ κατὰ τὴν ὕλην ἀπειρία τί ἂν και εἴη, τῆς ὕλης τὸ
μηδὲν οὔσης ἀλλὰ ψιλῷ νῷ κατὰ στέρησιν και ἀπόπτωσιν πάντων
εἰδῶν θεωρουμένης; ὁπότε δὲ και πᾶσα ἀπειρία ὡς σχέσις μόνον
ἀνυπόστατος οὔσα τοῦ καταλόγου τῶν ὄντων ἐκδέδληται, σχολῇ γ'
20 ἂν και πλείονων ὑποστατικὴ ἢ καθ' αὐτὴν ἀνυπόστατος και ὀλικωτέ-
ρα και αἰτιωτέρα και προαιώνιος λέγοιτο, εἰ μὴ τις τὴν ἀκαταληψίαν
τῆς πρὸς πάντα θείας ὑπεροχῆς πρώτην ἀπειρίαν και αὐτοαπειρίαν
καλεῖν θούλοιο.

ηε'. Πᾶσα δύναμις ἐνικωτέρα οὔσα τῆς πληθυνο-
25 μένης ἀπειροτέρα... (84,28-35)

Οὐκ ἔδει λέγειν ἀπειροτέρα (τοῦ γὰρ ἀείρου ἀπειρότερον οὐ-
δέν) ἀλλ' ἡ μείζων εἴτουν δυνατωτέρα. οὗτος δὲ ὁ σοφὸς ἵνα τὸ μὴ
καθ' αὐτὸ ὄν ὡς ὄν ὑποστήσῃ, τὴν ἀπειρίαν και τὸ τῆς ἑαυτοῦ δια-
νοίας ἀνάπλασμα θεοποίησιν, πολλὰ τε και ἄπειρα και ἄλλων ἄλλα
30 ἀπειρότερα ὑποτίθῃσι, και τῆς ἐν τούτοις ἀπειρίας αἰτίαν τὴν πρώ-
την προτίθῃσιν ἀπειρίαν εἰς ἄπειρα περιπίπτων προδήλως ἄτοπα.

13 Ἀριστ. *Περὶ οὐρ.* 271b 1 sqq.; 276a 16; cf. 278b 19-21

13 οὐρανόν: ἄνόν A (sed. er. et οὐρανόν sscr.) P 26 ἀπειροτέρα scripsi:
ἀπειρότερα codd. 27 δυνατωτέρα scripsi: δυνατώτερα codd. τὸ μή: μὴ τὸ P
29 και pr: τὰ AP

καὶ ὁ μὲν δυνάμεις δοκεῖ λέγειν τὰς τοῖς κατ' αὐτὸν οὖσιν ἐνθεωρου-
 μένας, ὡς τῷ ποσῷ τὴν τοῦ δύνασθαι προκόπτειν ἐπ' ἄπειρον καὶ τῷ
 πηλίκῳ τὴν τοῦ δύνασθαι διαιρεῖσθαι ἐπ' ἄπειρον (ὑπάρχειν γὰρ
 5 δι' ἣν καὶ ταύτην ἄπειρον ὑπάρχειν ἐν τῷ πρὸ τούτου κεφαλαίῳ
 ἐπεσημνήματο, τάχα δὲ καὶ τὰς τοιαύτας ἀπειρίας εἰς μίαν ἀνάγων, ὡς
 τὸ μηδὲν οὖσας ὁ τῆς ἀληθείας λόγος ἀπέδειξε, καὶ ἀδυναμίας μάλ-
 λον ἢ δυνάμεις καλεῖσθαι δικαιουμένας διὰ τὸ μηδέποτε προβαίνειν
 δύνασθαι εἰς ἐνέργειαν τὴν πρὸ τούτων μίαν πρώτην ἀπειρίαν καὶ
 10 τοῦ ἐνὸς ἐγγυτάτῳ θαίνουσιν. τὴν αὐτὴν δ' οἶμαι καὶ πρώτην δύνα-
 μιν καὶ πρώτην ὕλην κατονομάζει ἐκ μὴ ὄντων τὸ μὴ ὄν ἀναπλάττων,
 ἕξ ἀνυποστάτων τὸ ἀνυπόστατον. ἡμεῖς δὲ παρὰ τῆς θείας γραφῆς
 δυνάμεις λέγειν ἐμάθομεν τὰς ἀγγελικὰς καὶ νοερὰς διακοσμήσεις
 καὶ τάξεις κατὰ τὸ εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ,
 15 ὧν καὶ ἄλλην ἄλλης ἐνικωτέραν τε καὶ δυνατωτέραν, τὴν μᾶλλον
 ἐγγίζουσιν τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ θεῷ, οὐδεμίαν ἄπειρον οὐδ' ἀπειροτέραν
 ἐτέροις ἀλλὰ πᾶσας πεπερασμένας καὶ ὠρισμένας κατὰ τὸ τεθειμένον
 ἐκάσταις ὅριον παρὰ τῆς πάντα περαινούσης καὶ ὀριζούσης ἀπείρου
 μόνης ἀρχῆς.

20 **κς'. Παντὸς πεπερασμένου σώματος ἡ δύναμις, ἀπειρος οὖσα, ἀσώματός ἐστιν...** (86, 1-7)

Πρόσκειται τὸ πεπερασμένον, ὡς τάχα καὶ ἀπείρου τινὸς σώμα-
 τος ὄντος· καὶ μὴν δέδεικται τῷ Ἀριστοτέλει μηδὲν σῶμα ἄπειρον
 εἶναι. ἢ οὖν περιττῶς παρείλκυται ἢ οὕτω λέγεσθαι νοητέον ὅτι
 25 παντὸς σώματος πεπερασμένου ὄντος ἐὰν ἡ δύναμις ἀπειρος ᾖ, καὶ
 ἀσώματός ἐστι. μᾶλλον δὲ ἔοικε πᾶν μὲν σῶμα πεπερασμένον λέγειν
 κατὰ τὴν οὐσίαν, ἄπειρον δὲ κατὰ τὴν δύναμιν ἢ ὡς δυνάμενον μέ-
 νειν αἰώνιον ἢ ὡς δυνάμενον ἐπ' ἄπειρον διαιρεῖσθαι· ἀλλὰ τὸ μένειν
 αἰώνιον οὐ τοῦ σώματος ἐστὶ δύναμις, τοῦ πεπερασμένου κατὰ τὴν
 30 οὐσίαν καὶ οὕτω μὴ καθ' αὐτὸ αἰωνίου (εἴη γὰρ οὕτω κρείττων ἢ
 δύναμις τῆς οὐσίας, ἥς ἐστὶ δύναμις καὶ ἀφ' ἧς προῆκται) ἀλλὰ τοῦ
 πεπονηκότος αὐτὸ καὶ διατηροῦντος αἰώνιον, οἷον ἂν οὕτως φαίη τὸν

14 *Ψαλ.* 102,21 22-23 cf. Ἀριστ. *Φυσ. ἀκρ.* Γ 5, 204b 1 sqq; 206a 7

2 post προκόπτειν add. μέν P 5 τούτῳ V 6 ἐπεσημνήματο P 8
 δυνάμεις A (-εως sscr.): δυνάμεως VP 14 εὐλογεῖται V 18 παρὰ: περί P

οὐρανὸν καὶ τὰ οὐράνια σώματα· τὸ δὲ ἐπ' ἄπειρον διαιρεῖσθαι οὐ
 δύναμις ἀλλὰ μᾶλλον ἀδυναμία καὶ πάθος, καὶ τοῦτο σωματικόν.

Σοφιστικῶς ἀπὸ τοῦ σωματικοῦ τὸ σῶμα μετέλαβε, ὡς τάχα ταύ-
 5 τὸν ὄν σῶμά τε εἶπειν καὶ σωματικόν· οὐκ ἔστι δέ· οὐσία μὲν γὰρ τὸ
 σῶμα καὶ ὑποκείμενον, συμβεβηκὸς δὲ τὸ σωματικόν.

**κς'. Πᾶν τὸ καθ' ἐκάστην σειρὰν ἀρχικὸν αἷτιον τῇ σει-
 ρᾷ πάσῃ τῆς ἑαυτοῦ μεταδίδωσιν ιδιότητος· καὶ ὁ ἐστὶν
 ἐκεῖνο πρῶτως, τοῦτό ἐστιν αὕτη καθ' ὅφεισιν...** (86,8-26)

Πολλὰς εἰσάγει σειρὰς, ἵνα καὶ πολλὰς εἴπῃ τὰς ἐκάστης ἀρχικῶς
 10 καθηγουμένας ἐνάδας καὶ οὕτω τὴν πολυαρχίαν εἴτουν πολυθειαν
 συστήσῃ. ἡμεῖς δὲ μοναρχίαν καὶ θεὸν ἕνα τρισυπόστατον σέβοντες
 ἐκ τούτου τὰ πάντα καὶ διὰ τούτου καὶ ἐν τούτῳ παράγεσθαι τε καὶ
 μένειν καὶ ἐπιστρέφειν ὑπὸ μίαν τεταγμένα σειρὰν καταγγέλλομεν, τὴν
 ἀπ' ἐκείνου καὶ ἐν ἐκείνῳ καὶ πρὸς ἐκεῖνον. οὗτος δὲ κἀντεῦθεν
 15 ἀλίσκεται μαχόμενος ἑαυτῷ πολλὰς εἰσάγων σειρὰς καὶ πολλὰς τού-
 των προϊστάς ἀρχὰς ὑπεναντίως τοῖς ἐν τῷ ια' κεφαλαίῳ προειρημέ-
 νοις αὐτῷ. εἰ γὰρ πολλαὶ ἀρχαὶ ἦτοι τὰ ἀρχικὰ αἷτια, ἐκάστη σειρὰς
 ἰδίας προηγουμένη, πῶς πάντα τὰ ὄντα πρόεισιν ἀπὸ μιᾶς αἰτίας τῆς
 πρώτης; καὶ εἰ μία τῶν ὄντων πάντων αἰτία ἢ πρώτη, ἀφ' ἧς πάντα
 20 πρόεισι, διατὶ μὴ καὶ ἐν τῷ πάντων ἀρχικὸν αἷτιον καὶ μία σειρὰ, ἥς
 ἡγεῖται τὸ ἐν καὶ καθ' ἣν ἀλληλουχούμενα πάντα πρόεισιν ἀπὸ τοῦ
 ἐνὸς καὶ αὐτὸ ἐπιστρεπτικῶς ἀνάγεται πρὸς τὸ ἐν; ἔτι πρὸς τὰ νῦν
 τούτου λεγόμενα περὶ τῶν ἀρχικῶν αἰτίων ἀπορητέον, εἰ πολλὰ τὰ
 ἀρχικὰ αἷτια, πότερον ἴσα πάντα καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατὰ δύναμιν
 25 καὶ πάντῃ αὐτὰ ἢ τὰ μὲν μείζω, τὰ δὲ ἐλάττω· τοῦτο δὴ τὸ τοῦ σοφοῦ
 μάρτυρος Εὐστρατίου περὶ τῶν πολλῶν θεῶν προβληθὲν ζήτημα.
 ἀλλ' εἰ μὲν ἄνισα, ἀναγέσθω τὰ ἐλάττωνα πρὸς τὰ μείζονα καὶ οὕτω
 διὰ τῆς ἀλληλουχίας ὡς διὰ μιᾶς πάντα πρὸς τὸ ἐν, ἀφ' οὗ καὶ πρόει-
 σιν· εἰ δὲ ἀδιάφορα καὶ ταῦτά πάντα κατὰ τε οὐσίαν καὶ δύναμιν, τί
 30 δεῖ πολλὰ ταῦτα καὶ οὐ μᾶλλον ἐν λέγεσθαι, καθάπερ ἡμεῖς τὴν ὑπε-
 ρούσιον καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὁμοούσιον τριάδα φαμὲν ἐν τῇ φύσει τουτέ-
 στιν οὐσίᾳ τὰ τρία ταῖς ὑποστάσεσι λέγοντες.

2 σωματικά P 9 εἴποι V 13 τήν: τόν AP 20 post ἀρχικόν add.
 πάντων V 24 πότερον scripsi: πρότερον codd.

12 Nicholas of Methone, Ἀνάπτυξις

κη'. Πᾶν αἴτιον χωριστὸν πανταχοῦ ἐστὶν ἅμα καὶ οὐδαμοῦ... (86,27-88,19)

Δέδεικται διὰ πλειόνων ὅτι τὸ πρῶτον καὶ πάντων αἴτιον ἐν καὶ μόνον, διὸ καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν. τοῦτο δὲ καὶ ἐν πᾶσιν ἐστὶ μεθεκτῶς καὶ
5 τὰ πάντα πληροῖ τῇ ἑαυτοῦ παρουσίᾳ, ὡς ἀχώριστον πάντων. οὕτω δὲ καὶ πανταχοῦ καὶ πάντων ὑπερῆρται καὶ ὅλον ἐστὶ καθ' ἑαυτό, ὡς εἰ ἀμέθεκτον ἦν· πάρεστι μὲν γὰρ ἄλλ' ἀχράντως καὶ ἀμικῶς πάντα συνέχον καὶ περιέχον, ὑπ' οὐδενὸς δὲ ἄλλ' οὐδ' ὑπὸ πάντων συνεχόμενον ἢ περιγραφόμενον, οὕτω δὲ καὶ οὐδαμοῦ, ὡς μηδενὶ τόπω
10 περιγραφόμενον. καὶ οὔτε διὰ τὸ μηδαμοῦ εἶναι κωλύεται καὶ πανταχοῦ εἶναι οὔτε διὰ τὸ πᾶσι παρῆναι καὶ πάντα πληροῦν ἑαυτοῦ ἐξίσταται τῆς οἰκείας ὑπεριδρύσεως ἢ τι τῆς ὁλότητος ὑφαιρεῖται, ἀλλὰ καὶ ὅλον ἐκάστω τῶν μετεχόντων παρὸν εὐρίσκεται καὶ ὅλων πάντων ὑπερεξῆρηται, ἄλλ' οὐδὲ ποτὲ μὲν πάρεστι, ποτὲ δὲ χωρίζεται καὶ εἰς
15 ἑαυτὸ συνάγεται, ἄλλ' ἀεὶ πᾶσι παρὸν ἀχωρίστως ἀεὶ καὶ ἐξῆρηται χωριστῶς· ὥστε οὐ μόνον τὸ πᾶν κατὰ τὸ παρελκόν ἐν τῷ προβλήματι τοῦ αἰτίου προτέτακται, ἀλλὰ καὶ τὸ χωριστὸν εἰκαίως προσέρριπται.

κθ'. Πᾶν ἀμέθεκτον, ἢ ἀμέθεκτόν ἐστι, ταύτῃ ἀπ' ἄλλης αἰτίας οὐχ ὑφίσταται, ἀλλ' αὐτὸ ἀρχὴ ἐστὶ καὶ αἰτία τῶν μετεχομένων πάντων· καὶ οὕτως ἀρχὴ πᾶσα καθ' ἐκάστην σειρὰν ἀγέννητος... (88,20-33)

Ὅρα ὅτι τὸ ὑφίστασθαι καὶ τὸ εἶναι ἀπλῶς ὁ σοφὸς οὗτος ταυτὸν εἶναι τίθεται, οὐκ ἐστὶ δέ· οὐδὲ γὰρ ἡ ὑπόστασις τῇ οὐσίᾳ ταυτόν·
25 ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι ἀπ' αἰτίας ἀντὶ τοῦ γίνεσθαι λαμβάνει, ὡς τῆς αἰτίας πάντως οὔσης ποιητικῆς τῶν ὧν ἐστὶν αἰτία· ὅθεν καὶ πᾶσαν τὴν κατ' αὐτὸν καθ' ἐκάστην σειρὰν ἀρχὴν ἀγέννητόν φησιν, ὡς δὴ τῶν ἀπ' αὐτῆς ὑφισταμένων πάντων γινόμενων. ἀλλὰ σὺ μὴ συναρπασθῆς, ὁ τῆς τριάδος προσκυνητής, τοῖς τοιούτοις λόγοις, ἵνα μὴ πρὸς τὴν ἀρειανὴν ὀλισθήσης αἵρεσιν· ὁ γὰρ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα ἀπ' αἰτίας τοῦ πατρὸς ὑποστατικῆς, οὐ ποιητικῆς, πρόεισι μὲν, οὐ γίνεται δέ.

Θεωρητέον δὲ καὶ οὕτως· εἰ τὸ ἀρχικὸν αἴτιον καὶ πανταχοῦ πᾶ-

3 διὰ: μετά AP 7 ἀχράντως: ἀχρόνως AP 17 εἰκαίως: δικαίως V 24 ὑπόστασις: ὑπότασις V 25 τῆς om. V 28 γινόμενων Voem.: γινόμενῃν V: γινόμενον AP

ρεστι καὶ οὐδαμοῦ, ὡς προείρηται, διατὶ μὴ τὸ αὐτὸ καὶ μεθεκτὸν εἶναι δώσομεν, ὡς ἐν πᾶσιν ὃν τοῖς μετέχουσι, καὶ ἀμέθεκτον, ὡς ἐξηρημένον πάντων, τηρήσομεν; τίς δὲ καὶ ἡ χρεια τῶν πλειόνων σειρῶν καὶ τῶν καθ' ἐκάστην ἀρχικῶν αἰτίων, εἴπερ ἡ μία καὶ πρώτη
5 πάντων αἰτία παντοδύναμος οὔσα πάντα παράγειν ἀφ' ἑαυτῆς δύναται καὶ ὑπὸ μίαν ὑπάγειν σειρὰν, ἵνα καὶ μόνῃ πάντων ἀρχὴ καὶ πάντων δεσπότις ὁμολογῆται κατὰ τὸ εἰρημένον ὅτι τὰ σύμπαντα δοῦλα σά (καὶ κυριώτερον οὕτως εἴη τὸ ἐν τῷ κατὰ πάντων κράτος ἀναδυσάμενον), ἀλλὰ μὴ συμερρίζηται τῷ πλήθει τὴν ἐξουσίαν. μάλ-
10 λον οὖν οὕτω προβλητέον, ὅτι τὸ πάντων αἴτιον, ὁ καὶ μεθεκτόν ἐστι, ὡς πανταχοῦ παρὸν καὶ τὰ πάντα πληροῦν ἑαυτοῦ, καὶ ἀμέθεκτον, ὡς πάντων ὑπερεξηρημένον καὶ μηδενὶ τῶν ὄντων περιγραφόμενον, μήτε μὴν ὅλως τῆς οἰκείας ὑπεριδρύσεως ἐξιστάμενον, οὐθ' ἢ μεθεκτόν ἐστιν οὐθ' ἢ ἀμέθεκτον ἀπ' ἄλλης ποιητικῆς αἰτίας ὑφίσταται.
15 αὐτὸ γὰρ ἡγεῖται τῆς μιᾶς καὶ ὅλης πάντων τῶν ὄντων σειρᾶς καὶ ἐξ αὐτοῦ πάντα τὸ εἶναι, ὅπερ ἐστὶν ἕκαστον, ἔχει, αὐτὸ δὲ ἐξ οὐδενός· εἰ γὰρ ἐκ τινος, ἐκείνο ἂν εἴη πάντων αἴτιον, τὸ ἐξ οὗ τὰ πάντα. ἀλλ' οὕτω μὲν ἐκ τῆς ἀνάρχου πάντα καὶ πάντων ἀρχικῆς καὶ ποιητικῆς αἰτίας, τῆς ὑπερουσίου τριάδος, αὐτὴ δὲ ἐξ οὐδενός, πλὴν ὅτι καὶ
20 ταύτης τὸ μὲν ἐξ οὗ, τὸν πατέρα δηλονότι λέγομεν, τὰ δὲ ἐξ αὐτοῦ, τὸν υἱὸν δηλαδὴ καὶ τὸ πνεῦμα, οὐχ ὡς τὸ εἶναι ἀπλῶς ἐκ τοῦ πατρὸς ἔχοντα (ἦν γὰρ ἀεὶ καὶ ταῦτα καὶ συνῆν τῷ πατρί), ἀλλ' ὡς τὸ πῶς εἶναι, τουτέστι τὸν μὲν γεννητῶς ὡς υἱόν, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς ὡς πνεῦμα, οὐ γινόμενα ἀλλ' ὁμοουσίως ὑφιστάμενα· ὅθεν καὶ τὰς ὑποστά-
25 σεις διαιροῦμεν, οὐ τὴν οὐσίαν.

ρ'. Πᾶσα μὲν σειρὰ τῶν ὅλων εἰς ἀμέθεκτον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ἀνατείνεται, πάντα δὲ τὰ ἀμέθεκτα τῆς μιᾶς ἐξέχεται τῶν πάντων ἀρχῆς... (90,1-16)

Ὅτι μὲν οὐκ ἀμέθεκτος μόνον ἀλλὰ καὶ μεθεκτὴ ἐστὶν ἡ ἀρχὴ καὶ
30 ὅτι μία καὶ οὐ πολλὰ διὰ τῶν εἰρημένων ἡμῖν δεδήλωται. ἔτι δ' ἂν καὶ οὕτω καταμάθοιμεν τὸ ἀσύστατον τῆς τῶν πολλῶν ἀρχῶν ὑποθέ-

7-8 Ψαλ. 118,91

8 εἴη τό: εἴρηται τό A (sed postea canc. εἴρηται) 13 ὅλως: ὅλον V 16 ἔχειν V 19 post οὐδενός iter. εἰ γὰρ ἐκ τινος, ἐκείνο ἂν εἴη πάντων αἴτιον (cf. supra l.17) V 31 οὕτω: οὕτως VA

σεως· αἱ μὲν πολλαὶ καὶ τῶν τινῶν ἀρχαὶ οὐκ ἂν εἶεν μὴ τῆς μιᾶς καὶ πάντων αἰτίας οὕσης, ἡ δὲ μία καὶ πάντων αἰτία τότε μᾶλλον ὁμολογεῖται καὶ μία καὶ πάντων αἰτία εἶναι, ὅτε μὴ εἰσιν αἱ πολλαί.

Καλῶς φησιν ὅτι τῆς πάντων ἀρχῆς πάντα μετείληφε, μετείληφε
5 δὲ πάντα τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ οὗτος σύμφησιν ἡμῖν μίαν εἶναι τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν. ὁμολογῶν δὲ καὶ πάντα ταύτης μετείληφέναι δηλὸς ἐστὶ συγκατατιθέμενος λέγουσι πᾶσιν εἶναι αὐτὴν μεθεκτὴν. περιτταὶ ἄρα αἱ πολλαὶ σειραὶ καὶ αἱ τούτων ἀρχαί. ὁπότε δὲ ἡ μία καὶ πρώτη δίδεται εἶναι μεθεκτὴ, πολὺ ἂν δέοιτο παρὰ ταύτην
10 ἄλλας ἀμεθέκτους ὑποτίθεσθαι, εἰ μὴ ἄρα ὡς καὶ ἀνυποστάτους.

ρ᾿. Πάντων τῶν νοῦ μετεχόντων ἡγεῖται ὁ ἀμέθεκτος νοῦς, καὶ τῶν τῆς ζωῆς ἢ ζωῆ, καὶ τῶν τοῦ ὄντος τὸ ὄν· αὐτῶν δὲ τούτων τὸ μὲν ὄν πρὸ τῆς ζωῆς, ἡ δὲ ζωὴ πρὸ τοῦ νοῦ... (90,17-31)

15 Οὐκ ἄλλον ἡμεῖς εἶναί φαμεν τὸν πρῶτον νοῦν παρὰ τὴν πρώτην ζωὴν οὐδὲ ταύτην παρὰ τὸ πρῶτον ὄν οὐδὲ τοῦτο παρὰ τὸ ἐν καὶ τἀγαθόν, ἀλλὰ πάντα τὸ ἐν εἶναι λέγοντες τοῦτο καὶ πάντων ἡγεῖσθαι καὶ πάντα συνέχειν τῇ ἑαυτοῦ μεθέξει φαμέν καὶ μένειν ὅλον ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ ἀμέθεκτον. εἰ ἄλλη καὶ ἄλλη ἀρχὴ τὸ ὄν, ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς,
20 καὶ πρώτη μὲν τὸ ὄν, δευτέρα δὲ ἡ ζωὴ καὶ τρίτη ὁ νοῦς, ἔδει καὶ τὰ ὑπὸ τὰς ἀρχὰς ἀνάλογον ἔχειν πρὸς ἄλληλα ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ἦν ἄρα πρῶτα καὶ κατὰ τοῦτο κρείττω τὰ τοῦ ὄντος μετέχοντα τῶν τῆς ζωῆς καὶ τὰ τῆς ζωῆς τῶν τοῦ νοῦ. ἀλλὰ μὴν ἔμπαλιν ἔχει ταῦτα· πρῶτα γὰρ καὶ κρείττω τὰ νοερὰ τῶν ζώντων ἀπλῶς καὶ τὰ ζῶντα τῶν ὄντων
25 μόνον, μὴ μέντοι καὶ ζώντων, οἷα τὰ ἄψυχα. εἰ δὲ μία ἡ πάντων ἀρχὴ, καθὼς ἡμεῖς φαμεν, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀπροσκόπως τὸ τὰ μετέχοντα ταύτης πλεονάκις πρῶτά τε εἶναι καὶ κρείττω τῶν ἡττόνως μετεχόντων· ὅθεν ἀνάγκη τὰ νοερὰ κρείττω τῶν ζώντων ἀπλῶς εἶναι· οὐ γὰρ νοεῖ μόνος ἀλλὰ καὶ ζῇ καὶ πολὺ πρότερόν ἐστιν· ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ
30 ζῶντα τὸ ζῆν σὺν τῷ εἶναι ἔχοντα κρείττω τῶν μόνον ὄντων εἰσίν· ἔσχατα δὲ πάντων τὰ μόνον ὄντα, ὅτι καὶ κατὰ μόνον τὸ εἶναι τῆς κοινῆς πάντων καὶ μιᾶς μετέχει ἀρχῆς.

ρδ'. Πάντα μὲν τὰ ὁπωσοῦν ὄντα ἐκ πέρατός ἐστι καὶ ἀπείρου διὰ τὸ πρῶτως ὄν· πάντα δὲ τὰ ζῶντα

10 ἀνυποστάτους: ἐνυποστάτους V

ἐαυτῶν κινητικὰ ἐστὶ διὰ τὴν ζωὴν τὴν πρώτην· πάντα δὲ τὰ γνωστικὰ γνώσεως μετέχει διὰ τὸν νοῦν τὸν πρῶτον... (92,1-12)

Πέρας καὶ ἀπειρίαν, τὰ μηδὲν ὄντα, προϋφίστησι τοῖς οὖσιν ἀρ-
5 χὰς καὶ πρὸ τούτων τῷ πρῶτως ὄντι. καὶ πῶς οὐ μὴ ὄν τὸ ἐκ μὴ ὄντων ὡς ἐξ ἀρχῶν συνεστώς; οὕτω προφανῶς ἡ καταργουμένη σοφία παρ' ἑαυτῆς ἀνατρέπεται. εἰ δὲ τὸ πρῶτως ὄν οὕτω μὴ ὄν ἀποφαίνεται, συνοίχεται ἄρα πᾶσι τοῖς οὖσιν εἰς τὸ μὴ ὄν, καὶ τὰ ζῶντα πάντα καὶ τὰ νοοῦντα καὶ τὰ τούτων πρώτιστα. ἡμῖν δὲ οὐδὲν
10 τῶν εἰρημένων προσίσταται ἐν εἶναι τῇ καθ' αὐτὸ φύσει τὸ θεῖον λέγουσι καὶ τὸ αὐτὸ νοῦν τε πρῶτον καὶ ζωὴν πρώτην καὶ πρώτιστον ὄν, ὡς πάντων ὄντων τε καὶ ζώντων καὶ νοούντων δημιουργόν, καὶ πέρας ἅμα καὶ ἀπειρίαν, ὡς πάντα περιέχον καὶ περατοῦν καὶ ὑπὸ μηδενὸς περιλαμβανόμενον ἢ περατούμενον, καὶ πάντα ὄν καὶ προὸν
15 καὶ ὑπερὸν καὶ πᾶσιν οὖσι παρ' ἑαυτοῦ τὸ εἶναι πηγάζον καὶ ζῶν ὑπερζῶως καὶ ζῶσι πᾶσι τὸ ζῆν χορηγοῦν καὶ ὑπερνόως νοοῦν καὶ τοῖς νοοῦσι πᾶσι τοῦ νοεῖν αἴτιον, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τοῖς ὄτιοῦν οὖσι καὶ δυναμένοις καὶ ἐνεργοῦσι αὐτὸ καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ δύνασθαι καὶ τοῦ ἐνεργεῖν αἴτιον, ὡς αὐτοὸν καὶ πρώτην οὐσίαν καὶ πρώτην
20 δύναμιν καὶ πρώτην ἐνέργειαν, ὅπερ ἐστὶ ἡ κατὰ τὰς ὑποστάσεις τριάς.

Τὸ μικτὸν σύνθετον, εἰ πᾶν δὲ σύνθετον διαλυτόν, διαλυτὸν ἄρα τὸ κατὰ τοῦτον πρώτιστον ὄν· εἰ δὲ διαλυτόν, καὶ φθαρτόν. οὕτω παρ' ἑαυτῆς ἀνατρέπεται ἡ ὄντως καταργουμένη σοφία.

25 ργ'. Πάντα ἐν πᾶσι, οἰκείως δὲ ἐν ἐκάστῳ· καὶ γὰρ ἐν τῷ ὄντι καὶ ἡ ζωὴ καὶ ὁ νοῦς, καὶ ἐν τῇ ζωῇ τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν, καὶ ἐν τῷ νῷ τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν, ἀλλ' ὅπου μὲν νοερώς, ὅπου δὲ ζωτικῶς, ὅπου δὲ ὄντως ὄντα πάντα... (92,13-29)

30 Ἐν μὲν τῷ θεῷ τὰ πάντα κατ' αἰτίαν, ἐν τοῖς πᾶσι δὲ ὁ θεὸς κατὰ μέθεξιν· ἕκαστον δὲ τῶν πάντων ἐστὶν αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ καθ' ὑπαρξιν. πατὴρ δὲ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα ἅγιον ὁ θεός· ἐν τῇ τριάδι οὖν τὰ πάντα καὶ ἡ τριάς τὰ πάντα κατ' αἰτίαν καὶ ὑπεροχικῶς, ἐν πᾶσι δὲ

7 ἑαυτῆς: ἑαυτοῖς V 17 ὄτιοῦν: ὄτιοῦν V 19 αὐτοῦν scripsi: αὐτὸ ὄν codd. 32 τῇ om. P.

ἡ τριάς κατὰ μέθεξιν· πρὸς ἄλληλα δὲ ταῦτα τὰ τρία, ὁ μὲν πατὴρ αἷτιος τοῖν δυοῖν, τὰ δὲ ἄμφω ἀπὸ τοῦ πατρὸς μοναδικῶς καὶ ἰδίως ἐκάτερον, ἵνα καὶ ἐν ἑκαστον φυλαχθῇ καὶ διακρίνηται τῶν λοιπῶν τῆς οὐσίας μὴ χωριζόμενον· ἐν τὸ αἷτιον, ὁ πατὴρ, ἐν τὸ ἀπὸ τοῦ πατρὸς γεννητῶς, ὁ υἱός, καὶ ἐν τὸ ἀπὸ τοῦ πατρὸς ἐκπορευτῶς, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἄλλο μὲν ἑκαστον παρὰ τὰ λοιπὰ κατὰ τὴν ὑποστατικὴν ὑπαρξιν, ἐν δὲ τὰ τρία κατὰ τὴν φυσικὴν, ἐν ἀλλήλοις δὲ ὡς ἀχώριστα· οὔτε γὰρ πατὴρ χωρὶς ὧν ἐστὶ πατὴρ οὔτε ταῦτα χωρὶς τοῦ πατέρος ἢ ἀλλήλων· τοῦ πατρὸς γὰρ ἐκάτερον, τὸ μὲν διὰ θατέρου, 10 τὸ δὲ κατὰ θάτερον· ἐκπορευτὸν γὰρ τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ καὶ γενητὸς ὁ υἱὸς ἐκ τοῦ πατρὸς κατὰ τὸ πνεῦμα τουτέστι πνευματικῶς καὶ ὑπερφυῶς. εἰ δὲ διάφορα φύσει κατὰ τοῦτον τὸ ὄν, ἡ ζωὴ, ὁ νοῦς, τὸ μὲν πρῶτον καὶ πλειόνων αἷτιον, ἡ δὲ δευτέρα καὶ ἐλασσόνων αἷτία, ὁ δὲ νοῦς τρίτος καὶ ἔτι ἐλασσόνων αἷτιος, μείζον 15 δὲ πάντως τὸ τῶν πλειόνων αἷτιον τοῦ τῶν ἐλασσόνων, πῶς ἔσται πάντα ἐν πᾶσι; πῶς χωρήσει τὰ πρῶτα καὶ μείζω τὸ ὕστατον καὶ ἐλάχιστον, ὁ νοῦς τὴν ζωὴν καὶ τὸ ὄν ἢ τούτων γοῦν θάτερον; πῶς ἔσται ἡ ζωὴ ἐν τῷ νῷ, τὸ μείζον ἐν τῷ ἐλάσσονι ἢ καὶ τὸ πρὸ ταύτης πολλῷ μείζον, τὸ ὄν; ἢ δηλονότι οὐχ ἡ ζωὴ ὅλη οὐδ' ὅλον τὸ ὄν, ἀλλὰ 20 μόνον τὰ μέρη, καθὰ καὶ μετέχει τούτων ὁ νοῦς· οὐκοῦν οὐ πᾶν τὸ ὄν οὐδ' ὅλον οὐδὲ πᾶσα καὶ ὅλη ἡ ζωὴ ἐν τῷ νῷ· κἀντεῦθεν τέως μὲν μεριστὰ τὸ πρῶτον ὄν καὶ ἡ πρώτη ζωὴ, εἴτα δὲ καὶ μεθεκτά, ἐπεὶ καὶ κατὰ μέθεξιν τὰ πρῶτα ἐν τοῖς μετ' αὐτὰ φησι καὶ οὕτως αὐτὸς ὁ σοφός. καὶ ποῦ τὸ καθ' αὐτὸ καὶ ὅλον ἀμέθεκτον; πῶς δὲ καὶ ὁ νοῦς 25 ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῷ ὄντι ἔσται; πότερον αὐτὸς καθ' αὐτόν; οὐκοῦν καὶ κατὰ τὴν ὑπαρξιν, καθ' ἣν καὶ χαρακτηρίζεται· ἀλλὰ κατ' αἰτίαν; οὐκοῦν οὐ καθ' ἑαυτὸν ἀλλὰ κατὰ τὰς προσούσας ἐν τῷ ὄντι καὶ τῇ ζωῇ αἰτίας αὐτοῦ· ἄλλο δὲ τὸ αἰτιατὸν καὶ ἄλλο τὸ αἷτιον· οὐκ αὐτὸς ἄρα ὁ νοῦς ἐν τῇ ζωῇ καὶ τῷ ὄντι ἀλλ' ἀλλ' ἅπτα τὰ τούτου αἷτια. εἰ δὲ 30 μῆτε τὰ ὕστερα ἐν τοῖς πρὸ αὐτῶν αὐτὰ καθ' αὐτὰ μῆτε τὰ πρῶτα ἐν τοῖς μετ' αὐτὰ καθ' ὅλα ἑαυτά, οὐδ' ἄρα πάντα ἐν πᾶσιν, ὅπερ ἀντίκειται τῷ τοῦ σοφοῦ τοῦδε προβλήματι. ἡμῖν δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἄτοπον ἀπαντᾷ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν, ὄν τε πρῶτον καὶ πρώτην ζωὴν καὶ πρῶτον νοῦν λέγουσι, τὸν ἐπὶ πάντων καὶ πρὸ πάντων ἕνα θεὸν τὸν 35 αὐτὸν καὶ μεθεκτόν, ὡς εἴρηται, καὶ ἀμέθεκτον καὶ μεριστόν καὶ ἀμεριστόν· μετέχεται γὰρ ἀμεθέκτως καὶ ἀμεριστῶς μερίζεται, τὰ μὲν κατὰ τὰς τῶν μετεχόντων φύσεις, μεριστῶς μετεχόντων (ἐπεὶ μὴ χωρεῖν αὐτὸν ὅλον δύναται), τὰ δὲ κατὰ τὴν οἰκείαν· ἀμεριστος γάρ,

ἐπεὶ καὶ ἀσώματος, καὶ ὅλος ἀμέθεκτος, ὡς πάντων ὑπερεξηρημένος, τοῖς μὲν γὰρ ἄλλοις πᾶσι τὰς ἐξ αὐτοῦ διαδόσεις μερίζει, τοῖς οὖσι τὸ εἶναι, τοῖς ζῶσι μετὰ τοῦ εἶναι καὶ τὸ ζῆν καὶ τοῖς νοοῦσι μετὰ τούτων καὶ τὸ νοεῖν, καὶ οὕτω πᾶσι πάρεστι μεθεκτῶς, καθόσον αὐτὸν 5 ἑκαστα χωρεῖν πέφυκεν, αὐτὸς δὲ καθ' ἑαυτὸν ὅλος οὐχ ἥκιστα μένει, ἀμεριστος δηλαδὴ καὶ ἀμέθεκτος. ἄλλως γε μὴν καὶ καθ' αὐτὸν ἀμεριστῶς μερίζεται, τὸ μὲν κατὰ τὸ τῆς οὐσίας μοναδικὸν καὶ ἀπλοῦν, τὸ δὲ κατὰ τὸ τριαδικὸν τῶν ὑποστάσεων, καθὰ καὶ ὅλος ἐν ὅλοις ὁ πατὴρ, τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι, καὶ ὅλα ἐν ὅλοις, τῷ πατρὶ καὶ 10 ἀλλήλοις, ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα.

ρδ'. Πᾶν τὸ πρῶτως αἰώνιον τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἐν ἐργεῖαν αἰώνιον ἔχει... (92,30-94,7)

Ὁ μὲν θεὸς προαιώνιος, ἐπεὶ καὶ ποιητὴς τῶν αἰώνων, εἰ βούλει δὲ καὶ τῶν αἰώνων αἰών· αἰώνια δὲ πρῶτως καὶ ὄντως τὰ οὐράνια 15 τάγματα λαχόντα καὶ τὴν οὐσίαν αἰώνιαν καὶ τὴν ἐνέργειαν καὶ μέντοι τὴν δύναμιν οὐκ ἀπὸ τοῦ συνυφεστῶτος τούτοις αἰῶνος, ὥσπερ οὐδ' ἀπὸ τοῦ χρόνου τὰ ἐγγχρονα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καὶ χρόνων καὶ αἰώνων δημιουργοῦ τοῦ προαιωνίου, ὅς ἐστι οὐσία τε ὑπερούσιος καὶ 20 αὐθυπόστατος καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια οὐσιώδης καὶ αὐτὴ καὶ ἐνυπόστατος, πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα. εἰ γὰρ ὅπερ τοῖς ἐγγχρονοῖς ὁ χρόνος τοῦτο τοῖς αἰώνιοις ὁ αἰών, ὥσπερ τούτοις οὐχ ὁ χρόνος αἷτιος τοῦ εἶναι ἐγγχρονοῖς, οὕτω οὐδ' ἐκεῖνοις ὁ αἰὼν αἷτιος τοῦ αἰώνιοις εἶναι ἀλλ' ὁ θεὸς ὁρὸς καὶ νόμος εἴτουν ἢ πᾶσι τὰ κατ' ἀξίαν δικαίως βραβεύουσα πρόνοια.

25 ρε'. Πᾶν τὸ ἀθάνατον αἰδιδιον· οὐ πᾶν δὲ τὸ αἰδιδιον ἀθάνατον... (94,8-20)

Τὸ ἀπὸ τῶν ὑστέρων ποιεῖσθαι τὰς ἀποδείξεις οὐκ ἀσφαλές, ὅπερ ὁ σοφὸς οὗτος ποιῶν ἀλίσκεται. ἐν γὰρ τοῖς αἰσθητοῖς, ἃ τῶν νοητῶν εἰσιν ὕστερα, πολλὰ τῶν ὄντων εὐρίσκων ζωῆς ἄμοιρα, ἐντεῦθεν εἰς

20-21 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 320B

3 τό: τοῦ V   4 αὐτόν: αὐτῶν V   9 τῷ tert.: τὸ V   16 συνυφεστῶτος P
17 τὰ om. AP   19 καὶ αὐτὴ om. V.

τὰ νοητὰ μεταβαίνων ἄλλο τί φησιν εἶναι τὸ πρῶτον ὄν παρὰ τὴν
 πρώτην ζωὴν καὶ κρεῖττον τὸ ὄν τῆς ζωῆς. ἡμεῖς δὲ ἄνωθεν λαμβά-
 νοντες τῶν ἀποδείξεων τὰς ἀρχάς, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ὄντος, τῆς ζωῆς,
 τῆς ἀληθείας, τοῦ εἰπόντος· ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, καὶ πάλιν· ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ
 5 καὶ ἡ ἀλήθεια, οὔτε ἄλλο τί φάμεν τὸ ὄν παρὰ τὴν ζωὴν οὔτε κρεῖττον
 αὐτῆς, ὅτι μὴδ' αὐτὸ ἑαυτοῦ τι κρεῖττον ἢ χεῖρον, μετέχειν δὲ τούτου
 τὰ μὲν ὡς ὄντος μόνον, τὰ δὲ καὶ ὡς ζωῆς, τὰ δὲ καὶ ὡς νοῦ, καθόσον
 ἕκαστα ἐφικνέεται. ὅθεν καὶ κρεῖττω μὲν τὰ νοερὰ τῶν ζώντων,
 κρεῖττω δὲ ταῦτα τῶν ὄντων μόνον εἶναι φάμεν, καθότι τὰ μὲν καὶ ὡς
 10 νοῦ καὶ ὡς ζωῆς καὶ ὡς ὄντος μετέχει τοῦ θείου, τὰ δὲ ὡς νοῦ μὴ
 μετέχοντα ὡς ζωῆς καὶ ὡς ὄντος μετέχει, τὰ δὲ ὡς ὄντος μόνον.
 αὐτόθεν δὲ καὶ τοῦτο διαπίπτει τὸ πρόβλημα τῷ σοφῷ· οὐ γὰρ πᾶν τὸ
 ἀθάνατον αἰδίδιον, εἴπερ αἰδίδιον τὸ ἀναρχόν τε καὶ ἀτελεύτητον· οἱ γὰρ
 15 θεῖοι νόες ἀθάνατοι μὲν, τοῦτο λαχόντες ἀπὸ τοῦ θεοῦ, οὐκ αἰδίοι δέ,
 ὅτι μὴδ' ἀναρχοί· ἤρξαντο γὰρ τοῦ εἶναι, ὅτε γεγόνاسι παρὰ τοῦ
 θεοῦ. μόνος δὲ ἀναρχός τε καὶ ἀτελεύτητος καὶ οὕτως αἰδίδιος ὁ θεός,
 οὗ καὶ πάντα τὰ ὄντα καὶ οἱ συνυφεστῶτες τούτοις αἰῶνες, τὰ τε
 ζωῆς καὶ νοῦ μέτοχα ποιήματα.

ρζ'. Πάντος τοῦ πάντη αἰωνίου κατὰ τε οὐσίαν
 20 καὶ ἐνέργειαν καὶ τοῦ τὴν οὐσίαν ἔχοντος ἐν χρόνῳ
 μέσον ἐστὶ τὸ πῆ μὲν αἰώνιον, πῆ δὲ χρόνῳ μετρού-
 μενον... (94,21-31)

Ὁ μὲν θεὸς προαιώνιος ἢ καὶ πάντη αἰώνιος, οὐχ ὡς αἰῶνος
 μετέχων ἀλλ' ὡς αἰεὶ ὢν ἀνάρχως τε καὶ ἀτελευτήτως· τῶν ἄλλων δὲ
 25 οὐδὲν οὕτως αἰώνιον, εἴπερ μὴδ' ἀναρχον, ἀλλὰ πάντα μετὰ τὴν πρῶ-
 τὴν ἀρχήν. λέγοντο δ' ἂν ἄλλως αἰώνια καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ'
 ἐνέργειαν τὰ μετὰ τὸ γενέσθαι παρὰ τῆς πρώτης ἀρχῆς τὸ αἰεὶ εἶναι
 κληρωσάμενα. ἐκεῖνα γοῦν εἴ τις βούλοιτο λέγειν πάντη αἰώνια καὶ
 κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν, δηλαδὴ μετὰ τὸ γενέσθω, λεγέτω.
 30 ἀλλὰ καὶ πάντη ἐγγχρονα τὰ σωματικά πάντα· ἅμα γὰρ τὴν σωματικὴν
 οὐσίαν ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεός, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ τὰ μέσα τούτων
 στοιχεῖα, καὶ χρόνος εὐθὺς σύνδρομος τούτοις συνυπέστη· ἐγένετο
 γὰρ, φησί, ἑσπέρα, τὸ τῆς ἡμέρας πέρας, καὶ πρωί, τὸ τῆς νυκτός.

4 Ἐξοδ. 3,14 4-5 Ἰω. 14,6 32-33 Γεν. 1 passim

μέσον δὲ τῶν, ὡς εἴρηται, πάντη αἰωνίων καὶ τῶν πάντη ἐγγχρόνων
 φάμεν ἀκολούθως τῇ θείᾳ γραφῇ γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον, τὴν μὲν
 σωματικὴν οὐσίαν ἐγγχρονον λαχόντα, τὴν δὲ ψυχὴν ἀθάνατον καὶ
 5 κατὰ τοῦτο αἰώνιαν, δυνάμενον δὲ διὰ τὸ κατὰ τὴν προαίρεσιν αὐτε-
 ξοῦσιον καὶ τὸ σῶμα τηρήσειν ἀθάνατον, εἴ γε τὸν θεῖον ὅρον καὶ
 νόμον φυλάξειεν ἀπαράδατον καὶ τῇ ψυχῇ μὲν δοίη τὸ ἀρχεῖν ὑπὸ
 τοῦ θεοῦ ἀρχομένη, τῷ σώματι δὲ τὸ ἀρχεσθαι, ὅπερ ἐπεὶ μὴ ἐφύλαξε
 κατεκρίθη τὸν θάνατον, πλὴν ἐλπίζομεν πάλιν ἐπανελθεῖν εἰς τὴν
 ἀμείνω ζωὴν διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως.

Εἰ ἀδύνατον αἰώνιον εἶναι τι κατ' ἐνέργειαν ἐγγχρονον ὄν κατ'
 10 οὐσίαν, ἵνα μὴ ἡ ἐνέργεια κρείττων ἢ τῆς οὐσίας, πῶς ἐν τῷ ἡς'
 κεφαλαίῳ πεπερασμένου σώματος ἀπειρον εἶναι δέδωκας δύναμιν,
 ὅπου γε πᾶσα δύναμις σύνδρομον ἔχει τὴν ἐνέργειαν; ἔσται γὰρ κάκει
 κρείττων ἡ ἐνέργεια τῆς οὐσίας, εἴπερ οὐσία τὸ σῶμα, καίτοι γε ἡ μὲν
 15 ἐνέργεια πᾶσα τελεία καὶ τελειωτικὴ τῆς δυνάμεως, ἡ δὲ δύναμις
 ἀτελής καὶ δεομένη τῆς ἐνεργείας, ἵνα τελειωθῇ. μᾶλλον οὖν ἡ
 ἐνέργεια κρείττων ἔσται τῆς οὐσίας ἢπερ ἡ δύναμις ἡ τελεία ἢπερ ἡ
 ἀτελής. εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον, κάκεινο ἀδυνατώτερον.

ρζ'. Πᾶν τὸ πῆ μὲν αἰώνιον, πῆ δὲ ἐγγχρονον, ὄν τε
 20 ἔστιν ἅμα καὶ γένεσις... (94,32-96,8)

Εἵπομεν ἤδη καὶ καλῶς εἵπομεν, ὅτι πάντη κυρίως αἰώνιος ὁ
 θεὸς οὐχ ὡς αἰῶνος μετέχων αὐτὸς ὢν ὁ ποιητὴς τῶν αἰώνων καὶ οὗ
 μᾶλλον οἱ αἰῶνες μετέχουσιν, ἀλλ' ὡς ἀναρχός τε καὶ ἀτελευτήτος καὶ
 τῶν αἰώνων, ὡς ἂν τις φαίη, αἰὼν καὶ προέχων κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ
 25 μετὰ πάντων καὶ τοὺς αἰῶνας· διὸ καὶ προαιώνιος μᾶλλον δεδικαίω-
 ται λέγεσθαι. τῶν ἄλλων δὲ οὐδὲν οὕτως αἰώνιον, ἀλλὰ πάντα τοῦ
 εἶναι τὴν ἀρχὴν ἔσχε παρ' αὐτοῦ γεγονότα, τὰ τε ὑπὸ γένεσιν καὶ
 φθορὰν καὶ τὰ μετὰ τὸ γενέσθαι τὸ εἶναι καὶ διαμένειν αἰεὶ κληρωσά-
 μενα καὶ οὕτως αἰώνια προσαγορευόμενα, οἷς καὶ ὁ σύστοιχος αἰὼν
 30 συνυπέστη, ὥπερ τοῖς ἐγγχρονοῖς ὁ χρόνος· καὶ ὅτι τούτων μέσος ὁ
 ἄνθρωπος γέγονε, μικτός ἐξ ἀμφοῖν, σῶμα καὶ πνεῦμα, αἰσθητὸς καὶ
 νοητός, ὑλικὸς καὶ αἰϋλός, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ὁπότερον ἂν αὐτε-
 ξουσίως αἰρήσεται. τούτοις οὖν προσεκτέον μᾶλλον ἢ τοῖς εἰρημένοις

6 φυλάξει P 18 ἀδυνατώτερον: δυνατώτερον AP

τῷ σοφῷ τούτῳ· τὰ μὲν γὰρ πάντα σαθρὰ καὶ αὐτέλεγκτα, κἄν πάνυ
 συνέστραπται καὶ δεδείνωται καὶ πολὺ τὸ κομψὸν ἐπισύρηται, τὰ δ'
 ἡμέτερα, μᾶλλον δὲ τὰ τῆς θείας γραφῆς, καθόσον εἰσὶν ἅπλᾳ καὶ
 εὐληπτα καὶ σαφῇ, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἀληθῇ καὶ ἀνέλεγκτα καὶ
 5 ἀναντίρρητα καὶ τῷ ὄντι θεία γνωρίζεται. ἔκ δὴ τούτων τῶν εἰρημέ-
 νων ἡμῖν φανερόν ἐστι πάντα ἀνήρηται εἰς θεόν, τὸν πάντων ποιητὴν
 καὶ προνοητὴν, ὅσα τε πάντα αἰώνια καὶ ὅσα ἔγχρονα πάντα καὶ εἴ τι
 τούτων ἐστὶ μεταξὺ. δέδεικται δὲ καὶ ὅτι πάντα τοῦ θεοῦ μετέχει, τὰ
 μὲν πλείονως, ἃ καὶ θειότερα καὶ κρείττω λέγοντ' ἄν, τὰ δὲ ἐλαττό-
 10 νως, ἃ καὶ χείρω τε καὶ καταδεέστερα, ὥς καὶ τὰ αἰώνια καὶ τὰ
 ἔγχρονα καὶ τὰ μεταξὺ τούτων· αἰὼν δὲ καὶ χρόνος οὔτε ποιοῦσιν
 οὐδὲν οὔτε μετέχονται ὑπὸ τινων, ὥς ἐξ αὐτῶν τὸ εἶναι ἐχόντων.

ρη'. Πᾶν τὸ ἐν ἐκάστη τάξει μερικὸν διχῶς μετέ-
 χειν δύναται τῆς ἐν τῇ προσεχῶς ὑπερκειμένη δια-
 15 κοσμήσει μονάδος· ἢ διὰ τῆς οἰκείας ὁλότητος, ἢ
 διὰ τοῦ ἐν ἐκείνῃ μερικοῦ καὶ συστοίχου πρὸς αὐτὸ
 κατὰ τὴν πρὸς ὅλην τὴν σειρὰν ἀναλογίαν... (96,9-22)

	τάξις πρώτη	τάξις δευτέρα	τάξις τρίτη
ἐνάδων διακόσμησις	Σ ἐνάς ἀμέθεκτος	Σ ἐνάς κοινὴ πρώτη	Σ ἐνάδες μερικαί
20 νόων διακόσμησις	ΕΙ νοὺς ἀμέθεκτος	ΕΙ νοὺς κοινὸς πᾶσι	ΕΙ νόες μερικοί
ψυχῶν διακόσμησις	Ρ ψυχὴ ὅλη ἀμέθεκτος	Ρ ψυχὴ κοινὴ	Ρ ψυχαὶ μερικαί
φύσεων διακόσμησις	Α φύσις ὅλη ἀμέθεκτος	Α φύσις κοινὴ	Α φύσεις μερικαί

Τέσσαρες αὗται διακοσμήσεις· ἐνάδων, νόων, ψυχῶν, φύσεων,
 ἐκάστη ἐν τάξεσι θεωρουμένη τρισὶ κατὰ πλάτος καὶ σειραῖς τρισὶ
 25 κατὰ βάθος· διακόσμησιν γὰρ λέγει τὴν τῶν κατὰ πλάτος ἐκτεθειμέ-
 νων συστοιχίαν, σειρὰν δὲ τὴν τῶν κατὰ βάθος ἀλληλουχίαν, τάξιν δὲ
 τὴν τῆς ὅλης διακοσμήσεως ὁποτερανοῦν μοῖραν ἦτοι πρώτην ἢ δευ-
 τέραν ἢ τρίτην. ἔοικε δὲ καὶ ἀντὶ τῆς διακοσμήσεως τὴν τάξιν ἐνταῦ-
 θα παραλαβεῖν ἀδιαφόρως, καὶ ὅρα ὅτι τὴν τῆς ὑπερκειμένης διακο-
 30 σμήσεως μονάδα ἀμέθεκτον πρότερον εἰπὼν, νῦν μεθεκτὴν ποιεῖ με-
 τεχομένην ὑπὸ τοῦ κατὰ τὴν ὑποδεδηκυῖαν τάξιν εἰπὼν διακόσμησιν
 μερικοῦ. καὶ εἰ μετέχεται, πῶς ἀμέθεκτος; καὶ εἰ ἀμέθεκτος, πῶς
 μετέχεται; οὕτως ἀραχνίους ὑφαίνει μίτους. οἷος δὲ καὶ ὁ τρόπος τῆς
 μετοχῆς· διὰ μέσων φησὶ τῆς τε οἰκείας ὁλότητος καὶ τοῦ ἐν τῇ ὑπερ-
 35 τέρᾳ τάξει μερικοῦ καὶ συστοίχου πρὸς αὐτό· ἀλλ' ἦν καὶ ἡ οἰκεία

ὁλότης ἀμέθεκτος τῷ μερικῷ· ἦν γὰρ ἂν ὅλον, εἰ ταύτης μετεῖχε. καὶ
 πῶς δι' ἀμέθεκτου μετέχει ἄλλου ἀμέθεκτου καὶ ἡ τῆς ὑπερκειμένης
 διακοσμήσεως μονὰς ἀμέθεκτος τῷ κατ' αὐτὴν μερικῷ; καὶ πῶς διὰ
 τοῦ μὴ μετέχοντος μεθέξει τοῦ ἀμέθεκτου καὶ μάλιστα τοῦ τῆς ὑπερ-
 5 κειμένης διακοσμήσεως ἦτοι τάξεως;

Οἰκειὰν ὁλότητα λέγει ἐπὶ μὲν τῆς νοερᾶς διακοσμήσεως ἢ τὸν
 κατ' αὐτὸν κοινὸν νοῦν ἢ τὸν ἀμέθεκτον, ἐπὶ δὲ τῆς ψυχικῆς ἢ τὴν
 κοινήν ἢ τὴν ὅλην ψυχὴν, ἐπὶ δὲ τῆς φυσικῆς ἢ τὴν κοινήν φύσιν ἢ τὴν
 ὅλην. ἡμεῖς δὲ τριαδικοὺς ἴσμεν διακόσμους τρεῖς μετὰ τὴν ὑπερου-
 10 σιον μονάδα, τὴν αὐτὴν καὶ τριάδα, τοῖς θείοις προφήταις καὶ ἀπο-
 στόλοις ἐκπεφασμένους διὰ πνεύματος ἁγίου, ἰδίως μὲν Σεραφὶμ Χε-
 ρουβὶμ καὶ θρόνους, κυριότητος δυνάμεις καὶ ἐξουσίας, ἀρχὰς ἀρ-
 χαγγέλους καὶ ἀγγέλους, κοινῶς δὲ πάντας ἀγγέλους καὶ θείους νόας
 ὀνομαζομένους, ὥς ἂν εἴη τὸ ὅλον ἐκ μέρους τοῦ ὑστάτου τάγματος
 15 διὰ τὸ τὰς ἀνωτέρας τάξεις προέχειν καὶ τῶν κατωτέρων τὰ ἰδιώμα-
 τα, ναὶ μὴν καὶ δυνάμεις, ὥς ἐκ τοῦ μέσου, διὰ τὸ πανταχοῦ τὸ μέσον
 ἑαυτῷ συνεφέλκεσθαι καὶ τὰ ἄκρα. τὰς δὲ παρὰ τὴν μίαν καὶ μόνην
 ἀρχὴν ἀμέθεκτους ἢ μεθεκτὰς ὁλότητας καὶ κοινότητος τῶν ἐνάδων,
 τῶν νόων, τῶν ψυχῶν, τῶν φύσεων ὡς περιττὰς καὶ ἀνυποστάτους
 20 καὶ διανοίας ματαιαζούσης ἀναπλάσματα παραιτούμεθα, πρὸς δὲ
 καὶ τὰς κατὰ ταύτας τάξεις καὶ τὰς πολλὰς καὶ διαφόρους σειράς·
 μίαν δὲ καὶ μόνην σειρὰν ἴσμεν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἐκ τοῦ ἐνὸς καὶ εἰς
 τὸ ἐν ἤρτηνται, ὃ καὶ ὄν καὶ ζωὴ καὶ νοῦς καὶ ἅπλως τὰ πάντα
 ὑπερουσίως ἐστὶ καὶ πρότερον κατὰ πάντα λέγεται διὰ πάντων διήκον
 25 καὶ τὴν ὅλην διαπλέκον σειρὰν τῶν νόων, τῶν ψυχῶν, τῶν φύσεων,
 ὅπερ ἐστὶν ἡ θεία μονὰς καὶ τριάς.

ρθ'. Πᾶς μερικὸς νοῦς μετέχει τῆς ὑπὲρ νοῦν καὶ
 πρωτίστης ἐνάδος διὰ τε τοῦ ὅλου νοῦ καὶ διὰ τῆς
 ὁμοταγοῦς αὐτῷ μερικῆς ἐνάδος· καὶ πᾶσα μερικὴ
 30 ψυχὴ τοῦ ὅλου μετέχει νοῦ διὰ τε τῆς ὅλης ψυχῆς
 καὶ τοῦ μερικοῦ νοῦ· καὶ πᾶσα σώματος μερικὴ φύ-
 σις διὰ τε τῆς ὅλης φύσεως καὶ μερικῆς ψυχῆς μετέ-
 χει τῆς ὅλης ψυχῆς... (96,23-31)

Σαφέστερον ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ διὰ τῶν ὑποδειγμάτων
 35 ἐλέγχεται μαχόμενος ταῖς οἰκείαις ὑποθέσεσιν ὁ σοφός. ἀμέθεκτον

γάρ εἶπε πρότερον τὴν ὑπὲρ νοῦν καὶ πρωτίστην μονάδα καὶ νῦν μετέχειν αὐτῆς φησι τὸν μερικὸν νοῦν διὰ τε τοῦ ὅλου νοῦ (τοῦτον γάρ φησιν ὁλότητα τῆς νοερᾶς τάξεως οἰκείαν, ὃν ἐβούλετο τηρεῖν ἀμέθεκτον τοῖς μερικοῖς) καὶ διὰ τῆς ὁμοταγοῦς μερικῆς ἐνάδος, ἣ
5 τινι κατ' αὐτὸν ἀμέθεκτος ἦν ἡ πρώτη ἐνάς· καὶ τῇ ὁμοίᾳ ἀποδείξει χρῆται ἐπὶ τε ψυχὴν καὶ φύσιν. οὕτω καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπει ἐπὶ τῇ ὑποθέσει τοῦ ἀμεθέκτου.

Σημειῶσαι τὸ πρωτίστης, ἵνα μὴ διστάσης ὡς ἴσως οὐ περὶ τῆς ἀμεθέκτου φησὶ μονάδος· πρωτίστη γὰρ αὕτη κατὰ πᾶσαν τάξιν· ἡ δὲ
10 μετ' αὐτὴν εἰ καὶ τῆς μερικῆς πρώτη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πρωτίστη λεχθεῖται ἂν, ἡ καὶ δευτέρα κυρίως λέγεται.

Τὰ ἀμέθεκτα τῇ τάξει πρῶτα	Ἐνὰς ἡ πρώτη Νοῦς ὁ πρῶτος Ψυχὴ ἡ ὅλη 15 Φύσις ἡ ὅλη	Τὰ ἐν τοῖς πολλοῖς τῇ τάξει δευτέρα	Ἐνὰς δευτέρα Νοῦς κοινὸς Ψυχὴ κοινὴ Φύσις κοινὴ
----------------------------------	---	--	--

Τὰ ἐν ἐκά- στω τῇ τά- ξει τρίτα	Ἐνὰς μερικὴ Νοῦς μερικὸς Ψυχὴ μερικὴ Φύσις μερικὴ
---------------------------------------	--

20 Τέσσαρες αὗται διακοσμήσεις· ἡ μὲν ἐνάδων, ἡ δὲ νόων, ἡ δὲ ψυχῶν, ἡ δὲ φύσεων· ἐκάστη τρεῖς ἔχει τάξεις, πρώτην δευτέραν καὶ τρίτην· ἡ πρώτη τάξις τῶν ἀμεθέκτων, ἡ δευτέρα τῶν μεθεκτῶν καὶ κοινῶν τοῖς πᾶσιν, ἡ τρίτη τῶν μετεχόντων ἥτοι τῶν μερικῶν.

25 ρι'. Πάντων τῶν καθ' ἐκάστην σειρὰν διατεταγ-
μένων τὰ μὲν πρῶτα καὶ τῇ ἑαυτῶν μονάδι συνημμέ-
να μετέχειν δύναται τῶν ἐν τῇ ὑπερκειμένῃ σειρᾷ
προσεχῶς ἰδρυμένων διὰ τῆς ἀναλογίας, τὰ δὲ ἀτε-
λέστερα καὶ πολλοστὰ ἀπὸ τῆς οἰκείας ἀρχῆς οὐ
πέφυκεν ἐκείνων ἀπολαύειν... (98,1-17)

30 Σημειῶσαι ὡς ἦν εἶπεν ἐν τοῖς προλαβοῦσι τάξιν εἶτα καὶ διακό-
σμησιν, ταύτην νῦν λέγει σειρὰν ὑπαλλάττων πολλαχῶς τὰ ὀνόματα
πρὸς τὸ συγγεῖν τὸν λόγον καὶ οὕτω λανθάνειν τὸν ἀκροατὴν κατα-
σοφίζομενος.

Ἐν τῷ ρη' θεωρήματι εἰπὼν πᾶν τὸ ἐν ἐκάστη τάξει μερικόν, ὃ
τρίτον ἐστὶν ἐν τῇ οἰκείᾳ διακοσμήσει, διχῶς μετέχειν τῆς ἐν τῇ ὑπερ-
κειμένῃ πρώτης μονάδος, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τοῦ ρθ' διασαφήσας νῦν
ὥσπερ παρὰ πόδας τῶν εἰρημένων ἐπιλαθόμενος μόνον τὰ πρῶτα καθ'
5 ἐκάστην σειρὰν δύνασθαι φησι μετέχειν τῶν ἐν τῇ ὑπερκειμένῃ προ-
σεχῶς ἰδρυμένων. τάχα γὰρ τὴν σειρὰν ὅλην οὕτω διαπλέκει ἐκτιθεὶς
κατὰ θάθος πρῶτον τὰς ἐνάδας ἀρξάμενος ἀπὸ τῆς πρώτης εἶτα τοὺς
νόας ἔπειτα τὰς ψυχὰς καὶ μετὰ ταῦτα τὰς φύσεις, ἐκάστην διακό-
σμησιν κατὰ τὴν ἀνάλογον τάξιν, ὡς ἔχουσιν τὸν πρῶτον νόα τῆς
10 τρίτης ἐνάδος καὶ τὴν πρώτην ψυχὴν τοῦ τρίτου νοὸς καὶ τὴν πρώτην
φύσιν τῆς τρίτης τῇ τάξει ψυχῆς. διὸ καὶ τὴν μίαν σειρὰν εἰς πολλὰς
διαιρεῖ κατὰ τὰς τάξεις, καὶ φησι μόνον τὰ πρῶτα καθ' ἐκάστην σει-
ρὰν μετέχειν τῶν ἐν τῇ ὑπερκειμένῃ προσεχῶς ἰδρυμένων, τὰ δὲ παρὰ
ταῦτα, ὡς πορρώτερον προηγμένα, μὴ δύνασθαι ταύτης ἀπολαύειν
15 τῆς μετοχῆς, ἅτε δὴ σὺν τῇ τάξει καὶ τὴν φύσιν λαχόντα διάφορον
πρὸς τὰ πρῶτα, ὅπερ οὐδεὶς ἂν συμφήσειεν. οὕτω καὶ αὐτῷ προφα-
νῶς καὶ τοῖς πᾶσιν ἀντιδοξεῖ.

ρια'. Πάσης τῆς νοερᾶς σειρᾶς οἱ μὲν εἰσι θεῖοι
νόες ὑποδεξάμενοι θεῶν μεθέξεις, οἱ δὲ νόες μό-
20 νον· καὶ πάσης τῆς ψυχικῆς αἱ μὲν εἰσι νοεραὶ ψυ-
χαὶ εἰς νοῦς ἀνηρτημέναι οἰκείους, αἱ δὲ ψυχαὶ μό-
νον· καὶ πάσης τῆς σωματικῆς φύσεως αἱ μὲν καὶ
ψυχὰς ἔχουσιν ἐφειστώσας ἄνωθεν, αἱ δὲ εἰσι φύ-
σεις μόνον, τῆς τῶν ψυχῶν ἁμοιροὶ παρου-
25 σίας... (98,18-32)

Ἐντεῦθεν σαφῶς διαδείκνυται ὅτι καλῶς τὴν κατὰ τοῦτον δια-
πλοκὴν τῆς σειρᾶς ἐνόησαμεν. σημειωτέον δὲ ὅτι καὶ τὸν πρῶτον, ὃν
καὶ ὅλον εἵρηκε νοῦν, εἰς πολλοὺς διαιρεῖ, οὓς καὶ συνῆφθαι τῇ
ἑαυτῶν ἔφησε μονάδι καὶ νῦν πληθυντικῶς θεῖους προσηγόρευσε
30 νόας καθ' ἐκάστην τῶν διαγεγραμμένων σειρὰν· πρῶτα λέγει τὰ ἀμέ-
θεκτα, δευτέρα τὰ κοινῶς πᾶσι μεθεκτὰ καὶ τρίτα τὰ κατὰ μέρος.
μόνους οὖν φησι θεῖους εἶναι νόας τοὺς πρῶτους, τοὺς δὲ δευτέρους
καὶ τρίτους οὐ θεῖους ἀλλὰ νόας μόνον· οὐκοῦν καὶ θεοὶ μόναι ἂν

εἶεν αἱ πρῶται ἐνάδες, αἱ δ' ἄλλαι οὐ θεοί· τοῦτο γὰρ ἀπαιτεῖ ἡ ἀναλογία. καὶ πῶς θεῖοι οἱ τῶν τρίτων ἐνάδων τῶν προσεχῶς αὐτοῖς ἰδρυμένων ἐν τῇ ὑπερκειμένη σειρᾷ μὴ μέντοι καὶ θεῶν μετέχοντες; ἢ εἰ οὗτοι θεοί, θεοὶ καὶ αἱ τρίται ἐνάδες, ὧν οὗτοι μετέχοντες εἰσι
 5 θεοί, καὶ πρὸ τῶν τρίτων αἱ δεύτεραι· θεοὶ ἄρα καὶ οἱ δεύτεροι νόες καὶ οἱ τρίτοι κατὰ τὸ τῆς ἀναλογίας ἀκόλουθον, οὕτω δὲ καὶ πᾶσαι ψυχαὶ νοεραὶ καὶ πᾶσαι φύσεις ἐμψυχοι. εἰ δὲ ταῦτα ἀδύνατα (ἀκολουθεῖ δὲ τὰ ἀδύνατα τῇ πρώτῃ τῶν πολλῶν θεῶν ὑποθέσει, τῶν πρώτων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων), ἀδύνατος ἄρα καὶ ἡ πρώτη ἐκείνη
 10 ὑπόθεσις.

Ἐνάδες πρῶτοι ἀμέθεκτοι	Νόες πρῶτοι	α ν	Ψυχαὶ ὅλαι	Φύσεις ὅλαι καὶ πρῶται
----------------------------	----------------	--------	---------------	---------------------------

Ἐνάδες δεύτε- ραι καὶ κοινῶς 15 πᾶσι μεθεκταί	Νόες δεύτεροι	α λ	Ψυχαὶ δεύτεραι	Φύσεις δεύτεραι
---	------------------	--------	-------------------	--------------------

Ἐνάδες τρίται καὶ μερिकाὶ Σειρά ἐνάδων	Νόες τρίτοι	γ ο	Ψυχαὶ τρίται	Φύσεις τρίται
	Σειρά νόων	ν	Σειρά ψυχῶν	Σειρά φύσεων

20 Ἐκθεσις ὅλη ὥς ἐπὶ μιᾷ τῆς δι' ὅλων σειρᾷς

Ἐνάδες	πρῶται δεύτεραι τρίται	Διά- κο- σμος
Νόες	πρῶτοι δεύτεροι	Διά- κο-
25	τρίτοι	σμος
Ψυχαί	πρῶται δεύτεραι	Διά- κο-
30	τρίται	σμος
Φύσεις	πρῶται δεύτεραι τρίται	Διά- κο- σμος

3 μετέχοντα A: μετέχοντ P

6 οὕτω: οὕτως VA

ριβ'. Πάσης τάξεως τὰ πρώτιστα μορφὴν ἔχει τῶν
 πρὸ αὐτῶν... (98,33-100,4)

Τάξιν καὶ διακόσμησιν καὶ σειρὰν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λαμβάνει, κατ' ἄλλο μέντοι καὶ ἄλλο· τάξιν μὲν γὰρ διὰ τὸ διατετάχθαι καὶ τὸ μὲν
 5 εἶναι πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον· διακόσμησιν δὲ διὰ τὸ τὰ οὕτω διατεταγμένα διάφορα ὄντα πρὸς ἄλληλα κοινωνεῖν ἀλλήλοις καὶ πράγματος καὶ ὀνόματος καὶ οὕτως οἷον ἴδιόν τινα κόσμον συμ-
 πληροῦν, ὥς τὸν μὲν εἶναι κόσμον ἐνάδων, τὸν δὲ νόων, τὸν δὲ ψυ-
 χῶν, τὸν δὲ φύσεων· σειρὰν δὲ διὰ τὴν ἀλληλουχίαν.

10 Τὸ δὲ πρώτιστον νῦν ὀνομάζει γένος ἀκρότατον καὶ καθ' ἐκά-
 στην διακόσμησιν καίτοι τοῦ γένους συνωνύμως τῶν ὑπ' αὐτὸ κατη-
 γορουμένου, τούτων δὲ ὡς ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς ἓν προϊόντων, καθάπερ
 οὗτος ἐπεσημήνατο. κἀνταῦθα δὲ πάσης τάξεως τὰ πρώτιστά φησι
 15 μορφὴν ἔχειν τῶν πρὸ αὐτῶν, ὥς δῆλον γίνεσθαι κἀντεῦθεν· ὅτι καὶ
 ἐν τοῖς προλαβοῦσι κεφαλαίοις περὶ τούτων ἦν ὁ λόγος αὐτῷ τῶν
 ἀμεθέκτων καὶ καθ' ἐκάστην τάξιν πρωτίστων, καὶ ταῦτα οἰκείας
 ὁλότητος τῶν μερικῶν ὀνόμασεν, ἐν οἷς ἱκανῶς καὶ τὸ περιττόν τε
 καὶ πεπλασμένον εἰκῇ τῆς τούτων ὑποθέσεως ἐξελέλεγκται, μιᾶς
 ἀναφανείσης τῆς πάντων πρωτίστης καὶ υπερτάτης ἀρχῆς, ἧς πάντα
 20 μετέχει καὶ πρὸς ἣν ἀνήρτηται διὰ μιᾶς σειρᾶς, τὰ δὲ μᾶλλον, τὰ δὲ
 ἥττον ἐγγίζοντα κατὰ τὸ τῆς μετοχῆς πλεον ἢ ἔλαττον.

ριγ'. Πᾶς ὁ θεῖος ἀριθμὸς ἐνιαυτός ἐστιν... (100,5-
 15)

Ἐν τῷ πρὸ τοῦδε γένος ὀνομάσας τὸ καθ' ἐκάστην ἀκρότατον
 25 διακόσμησιν, ἐν τῷδε πάλιν ὑπαλλάττει τοῦ διακόσμου τὸ ὄνομα καὶ
 ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν θεῖον διάκοσμον, θεῖον ἀριθμὸν ὀνομάζει τὸ πλῆθος
 τῶν κατ' αὐτὸν θεῶν, πανούργως τῇ τῶν ὀνομάτων ἐξαλλαγῇ χρώμε-
 νος, ἵνα τῇ ἐκ ταύτης ἀσαφείᾳ συσκολῇ τὰς ἀτοπίας τῶν ὑποθέσεων.

Ἀλλὰ τίς ὁ θεῖος ἀριθμὸς καὶ πότερον πεπερασμένος ἢ ἀπειρος
 30 κατὰ τὸ ποσόν; ἀλλ' ἀπειρον μὲν οὐκ ἂν εἴποι ὁ πᾶν τὸ ὄντως ὄν μήτε
 κατὰ μέγεθος μήτε κατὰ πλῆθος ἀπειρον εἶναι προαποφηνάμενος· ἢ
 τοῦτο εἰπὼν οὐκ ὄντως ὄντα τὸν θεῖον ἀριθμὸν λέγειν ἀναγκασθήσε-

8 τὸν tert.: τὸν V 10 καὶ om. AP 29 καὶ πότερον: ὁπότερον V 31
 προαποφηνάμενος: ἀποφηνάμενος V

ται καὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἡμῖν οὕτω συμφήσει. εἰ δὲ πεπερασμένος, πόσος οὗτος καὶ τίς καὶ πῶς τὸ θεῖον ἀριθμητόν, ὡς καὶ ἀριθμοῦ καὶ πλήθους τὸ θεῖον μετέχειν, καὶ πρὸ τῶν θεῶν εἶναι καὶ κρεῖττω τῶν θεῶν τὸν ὑπ' αὐτῶν μετεχόμενον ἀριθμὸν καὶ τὸ κατ' αὐτὸν πλήθος
 5 καὶ πρὸ τούτων γε τὰ ἀμέθεκτα, εἴπερ παντὸς τοῦ μετέχοντος καὶ κατὰ τοῦτον κρεῖττον τὸ μετεχόμενον καὶ τούτου γε τὸ ἀμέθεκτον, ἵνα κἀκεῖ τὸ συμβεβηκὸς ἢ τῆς οὐσίας κρεῖττον κἀκεῖθεν ὁ αὐτὸς λόγος ἐντεῦθεν προβῇ; εἰ δὲ μήτε πεπερασμένος μήτε ἄπειρος, οὐδὲ ἀριθμὸς ἄρα οὐδὲ πλήθός ἐστιν, ἀλλ' εἷς ὁ θεός, ὡς καὶ ἡμεῖς φαμεν.
 10 οὐκ οὐκ οὐδ' ἐνιαῖος ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο εἷς, οὐχ οἷος καὶ ἄλλοις συντάττεσθαι καὶ οὕτω μεθέξει τοῦ ἐνὸς εἷς εἶναι ἀλλὰ πρὸ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντα. εἰ δὲ καὶ τρία τὸ θεῖον διὰ τὴν φυσικὴν γονιμότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τρεῖς θεοὶ ἡμῖν τὸ σεβόμενον, ἀλλὰ καὶ τῶν τριῶν ἕκαστον ἐν καὶ τὸ ὅλον ἐν, οὐχ οἷον ἐν τι τῶν πάντων οὐδὲ τρία ἄττα, ἀλλ' ὅλον
 15 κρύφιον καὶ ἀπόρητον καὶ ἑαυτῷ μόνον γνωστόν.

Πολλὴν δὲ καὶ ἄλλην ἀτοπίαν τουτὶ τὸ κεφάλαιον ἐπισύρεται μετὰ τοῦ τὸν ἀριθμὸν ἐπέκεινα τῶν θεῶν τίθεσθαι ὡς μετεχόμενον μετεχόντων· τὸ πᾶσι τοῖς ἀρχικοῖς αἰτίοις συντάττειν τὸ ἐν, ὃ δεῖ πάντων προεξηρησθαι, τὸ τὴν ἀναλογίαν τούτου πρὸς τὰ συγγενῆ
 20 κάτωθεν καὶ ἀπὸ τῶν ὑστέρων λαμβάνειν, τὸ συγγενὲς τῷ ἐνὶ τὸ ὁμοίον πλήθος εἰσάγειν, ἵνα μὴ μόνον ἄλλο τι γένος πρὸ τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ πλήθους φαντάζεται, οὐ ταῦτα μετέχοντα συγγενῆ λέγονται, ἀλλὰ καὶ ὁμοιότης εἴτουν ποιότης τούτων ἐνθεωρεῖται, καὶ μὴ ποσότητος μόνον ἀλλὰ καὶ ποιότητος μετέχῃ τὸ ἐν, ὡς σύνθετον ὃν ἐκ τε
 25 τούτων καὶ τῆς κατ' αὐτὸν οὐσίας.

ριδ'. Πᾶς θεὸς ἐνὰς ἐστὶν αὐτοτελής, καὶ πᾶσα αὐτοτελής ἐνὰς θεὸς... (100,16-27)

Εἰ θεός, οὐ πᾶς· καὶ εἰ πᾶς, οὐ θεός, ὅτι μηδὲ πλήθος ὁ θεός· ἐπὶ πλήθους δὲ τὸ πᾶν λέγεται.

30 Αὐτοτελής ἐνὰς ἡγουν τελεία ὑπόστασις ὁ πατήρ καὶ τελεία ὑπόστασις ὁ υἱὸς καὶ τελεία ὑπόστασις τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρία τέλεια, τρεῖς ὑποστάσεις, οὐ τρεῖς δὲ θεοὶ οὐδὲ τρεῖς ἐνάδες ἀπλῶς, ὅτι μὴ

1 συμφῆσει: συμφύσει V 13 θεοὶ ἡμῖν: ἡμῖν θεοὶ AP 20 τὸ alt: καὶ AP
 23 τούτων ἐνθεωρεῖται: τούτοις ἐνθεωρητικῇ V 31 πνεῦμα τὸ ἅγιον: τὸ ἅγιον πνεῦμα V

καθὸ θεὸς ἢ καθὸ ἐνὰς ἕκαστον τῶν λοιπῶν διαφέρει ἀλλ' ἢ κατὰ τὰς ὑποστατικὰς ιδιότητας, καθ' ἃς τὸ μὲν πατήρ, τὸ δὲ υἱός, τὸ δὲ πνεῦμα ἐστὶ τε καὶ λέγεται. ταῦτα δὲ οὐκ οἴκοθεν αὐτοὶ λέγομεν ἀλλὰ παρ' αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ μαθόντες. εἴρηται δὲ ἡμῖν περὶ τούτων πλατύτερον ἐν
 5 τοῖς εἰς τὸ ξδ' κεφάλαιον παραγεγραμμένοις. ἐκ πάντων οὖν τῶν εἰρημένων ἡμῖν ποριστέον, ὡς ἐστὶν αὐτοτελής ἐνὰς καὶ θεὸς εἷς καὶ μόνος ἢ παρ' ἡμῖν ἁγία τριάς ἢ αὐτὴ καὶ μονάς, τὸ μὲν διὰ τὴν τοῦ πατρὸς οἰκείαν ἑαυτῷ γονιμότητα καὶ τὸ τρισσὸν τῶν ὑποστάσεων εἴτουν προσώπων ἰδιαζόντων, τὸ δὲ διὰ τὴν τῆς φύσεως εἴτουν οὐ-
 10 σίας ταυτότητα, καθ' ἣν καὶ τῶν τριῶν ἕκαστον ἰδίᾳ καὶ τὸ ὅλον ἅμα τὰ τρία αὐτοτελής ἐνὰς καὶ θεὸς τέλειος. οὐδὲν γὰρ ἐκεῖ ἀτελὲς οὐδὲ προσδεὲς ἑτέρου πρὸς τελειότητα οὐδὲ κατὰ τοὺς ψευδωνύμως λεγο-
 μένους πολλοὺς θεοὺς καὶ τὴν περὶ αὐτῶν τοῦ σοφοῦ τοῦδε βατολο-
 γίαν κατὰ συγγένειαν μετέχον τῆς θείας ιδιότητος· οὐ μὲν οὐδ'
 15 ἐνιαῖος οὐδὲ θεὸς κατὰ μέθεξιν ἀλλ' αὐτοενὰς καὶ αὐτοθεὸς ἢ τε τριάς ὅλη καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν. λέληθε δὲ ὁ σοφὸς αὐτὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπων ἐν τῷ συγγενείᾳ τε τῶν πολλῶν εἰσάγειν θεῶν πρὸς ἑαυ-
 τούς τε καὶ πρὸς τὸ ἐν καὶ οὗς αὐτοτελεῖς εἶναι δοῦλεται θεοὺς καὶ ἐνάδας τούτους μετέχειν κατ' ἄμφω λέγειν τῆς θείας ιδιότητος. οὐδὲ
 20 γὰρ μετέχον κατ' ἐκεῖνο αὐτό, οὐ μετέχει, αὐτοτελὲς ἐστὶν, ὅποτε καὶ κατὰ τοῦτον πᾶν τὸ μετεχόμενον κρεῖττόν ἐστι τοῦ μετέχοντος. καὶ πῶς ἂν εἴη θεὸς ὁ μετέχων ἑτέρου καὶ κατὰ τοῦτο χείρων ἐκείνου;

Αὐτοτελεῖς ἔοικε λέγειν ἐνάδας τὰς τῇ τάξει δευτέρας εἴτουν τὰς ἀπὸ τῶν πρώτων καὶ ἀρχικῶν ὑφισταμένας, τὰς δὲ τρίτας οὐκ αὐτο-
 25 τελεῖς ἀλλὰ μόνον ἐλλάμψεις δεομένας ὑποκειμένων, ἵνα ἐν αὐτοῖς ὑποστώσιν, ὡς αὐτὸς εἶπεν ἐν τῷ ξδ' κεφαλαίῳ· ὥστε αἱ τρίται οὐ θεοὶ, ὅτι μὴ αὐτοτελεῖς. καὶ πῶς θεοὶ οἱ τῶν μὴ θεῶν μετέχοντες ἡγουν οἱ προσεχῶς αὐτῶν κατὰ τὴν ὅλην σειρὰν ἐξημμένοι νόες;

ριε'. Πᾶς θεὸς ὑπερούσιός ἐστι καὶ ὑπέριος καὶ ὑπέρνοος... (100,28-102,12)

Οὐ πᾶς θεός ἀλλ' ὁ εἷς καὶ μόνος θεός, ὃς τὰ πάντα ἐστὶν ὑπερο-
 χικῶς, ὡς πάντα προέχων κατ' αἰτίαν καὶ παράγων ἅφ' ἑαυτοῦ. ἐπεὶ

7 ἁγία: ὑπεράγιος V 12 ψευδωνύμως: ψευδωνύμους V 14 κατά: καὶ τὴν V
 19 κατ' ἄμφω λέγειν om. AP 22 χείρων VP

13 Nicholas of Methone. Ἀνάπτυξις

τῶν πολλῶν πῶς ἕκαστος πάντα; καὶ εἰ πάντα ὁ τούτων εἷς, τί δεῖ τῶν λοιπῶν; ἢ γὰρ διαφέρουσιν ἀλλήλων καὶ οὐ κοινὸν ἔκείνο, ᾧ διαφέρουσι, οὐκοῦν οὐδὲ πάντα ἕκαστος (πάρα γὰρ τὸ διάφορον)· ἢ οὐ διαφέρουσι, καὶ μηδὲ πολλοὶ λεγέσθωσαν ἀλλ' εἷς, ὥσπερ ἄρα καὶ
 5 ἡμεῖς τρία ἀριθμοῦντες, πατέρα καὶ υἱὸν καὶ ἅγιον πνεῦμα, ἓνα φα-
 μέν τὰ τρία θεόν, ὅτι μηδὲν ἔχομεν εἰπεῖν, ᾧ τὰ τρία κατὰ τὴν φύσιν
 τῆς θεότητος διαφέρουσιν ἀλλήλων καίπερ ὄντα τρία κατὰ τὰς ὑπο-
 στατικὰς ιδιότητας. ταῦτα δὲ καὶ οὐσίαν φαμέν ὑπερούσιον καὶ
 10 ὑπέρζων ζῶην καὶ ὑπέρνοον νοῦν καὶ τρία μὲν ἀσυγχύτως ἡνωμένα
 κατὰ τὰς ὑποστάσεις, τὸ ἐν δὲ ἀδιαιρέτως κατὰ τὴν φύσιν. καὶ οἱ μὲν
 κατὰ τοῦτον πολλοὶ θεοὶ πλήθος ὄντες, καθὼ καὶ τὸ πᾶς περὶ αὐτῶν
 λέγεται, οὐτ' αὐτοτελεῖς ἐνάδες οὔτε θεοὶ κυρίως εἰσὶ· πᾶν γὰρ πλη-
 15 θος μετέχει πῇ τοῦ ἐνός, οὐ μὴν αὐτὸ τὸ ἐν ἐστι· διὸ οὐδ' αὐτοτελεῖς
 ἐνάδες ἀλλ' εἵπερ ἄρα ἡνωμένοι λέγοντι· ἅν, οὐκουν οὐδὲ κυρίως
 20 θεοί, οἳ γε κατ' ἄμφω, τό τε ἐνάδες εἶναι καὶ τὸ ἀγαθοὶ τῆς θείας
 μετέχειν ιδιότητος, ὡς αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ πρὸ τοῦδε φθάσας εἶρηκε
 κεφαλαίῳ. ἢ δὲ καθ' ἡμᾶς τριάς ἢ αὐτὴ καὶ μονάς, ἢ μία καὶ μόνη
 πάντων οὐσα τῶν ὄντων ἀρχὴ καὶ πάντα κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῇ προέ-
 25 χουσά τε καὶ ὑπερέχουσα καὶ πᾶσιν ἅφ' ἑαυτῆς ἐνδιδοῦσα τό τε
 ἡγῶσθαι καὶ τὸ διακεκρίσθαι, τὸ μὲν ὡς αὐτὸ τὸ ἐν οὐσα, τὸ δὲ ὡς
 τριάς, καὶ μέντοι τὸ εἶναι, τὸ ζῆν, τὸ νοεῖν, ὡς αὐτὴ οὐσα ἢ πρώτη
 οὐσία, ἢ πρώτη ζωή, ὁ πρώτιστος νοῦς, αὐτὴ δὴ καὶ μόνη τό τε πρὸ
 πάντων καὶ ὑπέρτατον ἐν καὶ τάγαθόν, οὗ πάντα ἐφίεται, καὶ ὁ εἷς
 καὶ ὁ μόνος θεὸς καὶ ὑπερούσιος καὶ ὑπέρζων καὶ ὑπέρνοος καὶ ἀπλῶς
 30 πάντα μετὰ τῆς ἐκάστου ὑπεροχῆς δικαιοῖτ' ἂν κυριώτατα λέγεσθαι,
 οὔτε δὲ σειρὰ θεῶν πλειόνων περὶ αὐτὴν οὔτε θεῖος ἀριθμὸς οὔτε
 γένος οὔτε τάξις οὔτε διάκοσμος, ἵν' οἱ μὲν πρῶτοι ὧσι θεοὶ καὶ
 ἀμέθεκτοι, οἱ δὲ δευτέροι τε καὶ μεθεκτοί, οἱ δὲ τρίτοι καὶ μετέχον-
 35 τες, ὡς καὶ τὸ χεῖρον εἰς τοὺς θεοὺς προχωρεῖν καὶ τὸ πρότερον καὶ
 τὸ ὕστερον, καὶ τοὺς μὲν εἶναι χείρους τῶν πρώτων τε καὶ κρειττό-
 νων, τοὺς δευτέρους, ἔτι δὲ χείρους τῶν χειρόνων τούτων τοὺς τρί-
 τούς· ἅπερ ἅπαντα διαπέφυγεν ἢ καθ' ἡμᾶς μία πάντων ἀρχὴ πάντα
 προοῦσα καὶ ὑπεροῦσα καὶ αὐτὴ μηδὲν οὐσα τῶν πάντων διὰ τὴν ὑπερ-

1 τῶν alt. om. V 3 πάρα: πέρα P τὸ om. V 13 αὐτός AP 16
 μετέχειν Voem.: μετέχοντες V: μετέχοντα A: μετέχονται P 16 φθάσας om.
 V 17 κεφάλαιον AP 24 καὶ ὑπερούσιος om. AP 25 ἐκάστων V

εξηρημένην ὑπεροχὴν πρὸς τε τᾶλλα καὶ πρὸς πᾶσαν ἔνωσιν τε καὶ
 διάκρισιν, ὅθεν καὶ ὡς οὔτε ἐν οὐσα οὔτε τρία κρυφιομύστως ὑμνο-
 λογεῖται κατὰ τὸν τὰ θεῖα πολὺν Διονύσιον.

ρις'. Πᾶς θεὸς μεθεκτός ἐστι, πλὴν τοῦ
 5 ἐνός... (102,13-27)

Οὐ πᾶς θεὸς ἀλλ' ὁ μόνος θεὸς καὶ μεθεκτός ἐστι καὶ οὐ μεθε-
 κτός· καὶ ὅπως οὐδὲν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει ἀδύνατον ἀπαντᾶ, ἥδη
 προεῖρηται. καὶ νῦν δὲ ὑπομνηστέον ὅτι φύσις ὢν ἀπλή, ἄυλος, ἀσώ-
 10 ματος οὐδὲν κωλύεται καὶ πανταχοῦ παρεῖναι καὶ οὐδαμοῦ καὶ ὑπὸ
 τῶν καθ' ἕκαστα πάντων μετέχεσθαι καὶ μένειν ὅλως ἀμέθεκτος, ὡς
 ἐν μηδενὶ συγκλειόμενος.

Τρεῖς εἰσι κατὰ τὰς ὑποστάσεις αἱ πρῶται ἐνάδες τούτῳ μόνῳ
 διαφέρουσιν ἀλλήλων, ὅτι ἢ μὲν ἐστὶ ἀγέννητος, ἢ δὲ γεννητή, ἢ δὲ
 ἐκπορευτή, καθὼ δὲ θεὸς καὶ ἐνὰς ἐκάστη οὐδὲν διαφέρουσιν· διὸ
 15 καὶ μεθεκταὶ καὶ ἀμέθεκτοι ὡσαύτως αἱ τρεῖς. ὁ δὲ σοφὸς καὶ δύο
 ὑποστάσεις εἶναι φησι ἕκαστον τῶν αὐτοῦ θεῶν, οὐθ' ὅπως ἀπλοῦν
 ἐτι τηρήσῃ τὸν θεὸν ἐπιδόμενος οὔτε τὸ πᾶσι δῆλον καὶ κοινὸν ὁμο-
 λόγημα συνιδῶν ὅτι δύο μὲν φύσεις εἰς μίαν ὑπόστασιν συνελθεῖν οὐκ
 20 ἐκάστη τῶν ἐμψύχων ὑπόστασις συνέστηκεν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος·
 δύο δὲ ὑποστάσεις εἰς μίαν φύσιν συνῆλθον οὐδέποτε. οὕτως οἱ τῶν
 Ἑλλήνων σοφοὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν.

Ὅρα γὰρ ὅτι τὸ οὐχ ἐν ὑπόστασιν τινα λέγειν ἄλλην παρὰ τὸ ἐν,
 ὡς ἄρα καὶ τοῦ ἐνός, τοῦ ἐν τῇ ἄλλῃ παρ' αὐτὸ ὑποστάσει ὑφισταμέ-
 25 νη, ὑποστάσεως ὄντος. ἀλλ' ἡμεῖς τὰς τρεῖς τῆς μιᾶς θεότητος ὑπο-
 στάσεις ἡνωμένας ἀσυγχύτως καὶ διακεκριμένας ἀχωρίστως τηροῦν-
 τες τὴν μίαν τῶν τριῶν τούτων, τὸν υἱὸν καὶ λόγον, φαμέν τὴν ἡμετέ-
 ραν προσλαβέσθαι φύσιν ἐν ἑαυτῷ ὑποστάντα, οὐκ αὐτὸν ἐν ἄλλῃ
 παρ' ἑαυτὸν ὑποστάσει γενόμενον ἀλλὰ τὸν αὐτὸν εἶπουν τὴν μίαν
 30 ὑπόστασιν τῆς θεότητος τὴν αὐτὴν καὶ τῆς ἀνθρωπότητος ὑπόστασιν
 χρηματίσαντα· καὶ οὕτω τὰ ἅτοπα πάντα πάντοθεν διαφεύγομεν.

3 cf. *Περὶ θεῶν ὄνομα*. XIII, 3; P.G.3, 980 D-981 A

2 οὔτε: οὗτος AP 10 ὅλως: ὅλος AP 17 τηρήσει V 25-26 ὑποστάσεως
 P 29 ἑαυτὸν Voem.: ἑαυτῷ codd.

ριζ'. Πᾶς θεὸς μέτρον ἐστὶ τῶν ὄντων... (102,28-104,4)

Ὁ θεὸς πάντα μετρεῖ τὰ ὄντα καὶ ὁρίζει καὶ περατοῖ οὐχ ὡς αὐτὸς μέτρον ὦν ἀλλ' ὡς τὰ μέτρα πάντων προέχων ἐν ἑαυτῷ καὶ ἀφορίζων ἐκάστῳ τὸ οἰκεῖον κατ' ἀξίαν· ἐπεὶ πᾶν μέτρον ἴσον ἐστὶ τῷ μετρομένῳ ἢ ἔλαττον, μεῖζον δὲ οὐχί· οὐ γὰρ ὁ δέκα μετρεῖ τὰ πέντε ἀλλ' ὁ πέντε τὸν δέκα· μετρεῖ δὲ καὶ ὁ τοσόσδε χρόνος τὴν ἴσην αὐτῷ γένεσιν· ἴσον δὲ τὸν θεὸν λέγειν τινὶ τῶν ὄντων οὐ θεμιτόν, πολλῷ δὲ μᾶλλον οὐδὲ ἐλάττω.

10 ριη'. Πᾶν ὅ,τι περ ἂν ἐν τοῖς θεοῖς ᾗ, κατὰ τὴν αὐτῶν ιδιότητα προϋφέστηκεν ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐστὶν ἡ ιδιότης αὐτῶν ἐνιαία καὶ ὑπερούσιος· ἐνιαίως ἄρα καὶ ὑπερουσίως πάντα ἐν αὐτοῖς... (104,5-15)

Πάντα ἐστὶν ἐν τῷ θεῷ κατ' αἰτίαν ἐνιαίως καὶ ὑπερουσίως, καθ' ὑπαρξιν δὲ ὅ,τι ποτέ ἐστὶν ὁ θεός, οἶδεν οὐδεὶς· θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε οὐδὲ ἰδεῖν δύναται, φασὶν οἱ ἀληθινοὶ θεολόγοι.

Ἔτι γε μὴν μᾶλλον οὐδέ τι κατὰ μέθεξιν εἶναι τὸν θεὸν εἰπεῖν θεμιτόν, περὶ δὲ τῶν ψευδωνύμων θεῶν πῶς φῆς, ὦ Πρόκλε, μὴδὲν ἐν αὐτοῖς εἶναι κατὰ μέθεξιν, ὁπότε καὶ ἐν εἶναι καὶ οὐχ ἐν ἔκαστον αὐτῶν ἀνεΐπας καὶ οὐχὶ τὸ ἐν ὡς καθ' ὑπαρξιν ὄντας ἐν ἀλλ' ἐνιαίους ὠνόμασας, ὡς κατὰ μετοχὴν τὸ ἐν ἔχοντας; ἢ οὐν μετέχουσι τοῦ ἐνός, καὶ πῶς μὴδὲν ἐν αὐτοῖς εἶναι κατὰ μέθεξιν φῆς καὶ διατὶ μὴ θείους μᾶλλον ὥσπερ δὴ καὶ ἐνιαίους κατὰ μετοχὴν τοῦ ἐνός εἴτουν θεοῦ, ἐπειδὴ ταῦτόν ὁ θεὸς καὶ τὸ ἐν, αὐτοὺς ὀνομάζεις; ἢ οὐ μετέχουσιν, 25 ὡς φῆς, καὶ οὔτε θεοὶ οὔτε θεοὶ πολλῷ μᾶλλον εἰσιν.

ριθ'. Πᾶς θεὸς κατὰ τὴν ὑπερούσιον ἀγαθότητα ὑφέστηκε, καὶ ἐστὶν ἀγαθὸς οὔτε καθ' ἑξιν οὔτε κατ' οὐσίαν (καὶ γὰρ αἱ ἑξεις καὶ αἱ οὐσίαι δευτέραν καὶ πολλοστήν ἔλαχον τάξιν ἀπὸ τῶν θεῶν), 30 ἀλλ' ὑπερουσίως... (104,16-30)

Ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ τὴν ὅλην ἀγαθότητα συλλαβὼν ἐν ἑαυτῷ καὶ

6 μετρεῖ τὰ: μετρεῖται P 7 πέντε: ἑ δέκα: ι AP 20 ἀνεΐπας: ἂν εἴπας V 31 ἐδιδάξαμεν AP

ἔχων ὑπερουσίως υἱὸς καὶ θεὸς μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ παναγίου πνεύματος, ὅτι οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ θεός, ὃ καὶ μάλιστα πιστευτέον, καὶ παραιτητέον τὸ πᾶς θεὸς λέγειν· οὐ γὰρ ἀρμόζει τὸ πᾶς ἐπὶ τοῦ ἐνός θεοῦ λέγεσθαι, ὡς πολλάκις προσεσημειώται. οὐκ οὖν πᾶς 5 ῥητέον θεὸς ἀλλ' ὁ θεὸς καὶ ἀγαθὸς καὶ σοφὸς καὶ δίκαιος καὶ ὦν καὶ ἐν, καὶ ὅπερ ἂν ἄλλο λέγεται εἶναι ὑπερουσίως, τοῦτο ἐστὶ αὐτὸς ὦν, τὸ πρῶτον, τὸ ἐν, τὰγαθόν, τὸ ὄν, τὸ σοφόν, τὸ δυνατόν, τὰ πάντα ἀπλῶς, ὅσα τὰ μὲν μετ' αὐτὸν κατ' οὐσίαν ἢ ἑξιν ἐστὶν τε καὶ λέγεται, αὐτὸς δὲ πρόεστι κατ' αἰτίαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν καὶ ὦν πάντα ὑπερουσίως. ὁ μέγας τοίνυν καὶ τὰ θεῖα πολὺς Διόνυσος διὰ τὴν ὑπερουσιότητα ταύτην καὶ τὰς ἀποφάσεις πάντων μᾶλλον ἢ τὰς καταφάσεις ἀληθεύειν ἐπ' αὐτοῦ καὶ τὰς στερήσεις ἢ τὰς ἑξεις ἀξιοῖ, οὐ κατὰ τὸ χεῖρον ἀλλὰ κατὰ τὸ ὑπερέχον καὶ ἀσυγκρίτως κρεῖττον τῶν ἑξεων καὶ τῶν καταφάσεων τὰς στερήσεις καὶ τὰς ἀποφάσεις ἐκλαμβανόμενος καὶ ὑψηλότερον περὶ τοῦ ἀκαταλήπτου διανοούμενος. 15

ρκ'. Πᾶς θεὸς ἐν τῇ ἑαυτοῦ ὑπάρξει τὸ προνοεῖν τῶν ὅλων κέκτεται· καὶ τὸ πρῶτως προνοεῖν ἐν τοῖς θεοῖς... (104,31-106,9)

Ὁ θεὸς ὁ πάντων αἴτιος καὶ πάντων προνοητὴς ἐστὶν οὐ τῶν ὅλων μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν μερῶν, μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων. διατὶ γὰρ οὐ διὰ πάντων ἡ θεία διήξει πρόνοια; εἰ μὴ καὶ ἀσθενῇ καὶ ἐνδεᾷ ταύτην φαίη τις, ὅπερ ἀτοπον· οὐκοῦν πάντων προνοητὴς ὁ θεός. τὰ δ' ὅσα μετὰ θεὸν δικαιότερον ἂν λειτουργεῖν τῇ θεῇ προνοίᾳ ἢ προνοεῖν λέγοντο· οὕτω γοῦν καὶ λειτουργικὰ λέγονται πνεύματα.

25 Κατὰ δὲ τοῦτον, ἐπεὶ πρὸ τοῦ νοῦ προσεχῶς ἐστὶν ἡ ζωὴ καὶ πρὸ τῆς ζωῆς τὸ ὄν, ὡς αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ ρα' θεωρήματι ἀπεφάνητο, εἴη ἂν τὸ προνοεῖν οὐ μόνον τῶν κατ' αὐτὸν ὑπερουσίων θεῶν εἴτουν τῶν πρὸ τοῦ ὄντος ἐνάδων ἐνέργεια, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὄντος καὶ τῆς ζωῆς καὶ ἀπλῶς τῶν ὅσα πρὸ νοῦ, παρὰ τὸν τοῦδε τοῦ κεφαλαίου σκοπόν. εἰ 30 δὲ νοῦς καὶ ζωὴ καὶ ὄν καὶ ἐν καὶ πάντα ὑπερουσίως καὶ κατ' αἰτίαν ὁ εἷς καθ' ἡμᾶς καὶ μόνος θεός, μόνως ἂν οὕτως ἐξαίρετον εἴη τῆς ὑπερουσιότητος αὐτοῦ τὸ προνοεῖν, ὡς καὶ τοῦνομα ἐμφαίνει,

2 Μάρκ. 10,18; Λουκ. 18,19 10-15 cf. Περὶ οὐραν. ἱεραρχ. II. 3; P.G. 3, 140C-141A.

24 λειτουργικὸς P 25 πρὸ pr.: καὶ V 29 τοῦ om. P

ἐνέργεια ὃν τοῦ προνοοῦ καὶ ὑπερνόου νοός, ὡς δὲ καὶ ἀγαθοῦ τοῦ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ὑπεραγάθου καὶ ὡς εἰπεῖν πηγαίας ἀγαθαρχίας, τὸ ὑπερβλύζειν καὶ προχέειν τὴν ἀγαθότητα καὶ πᾶσιν ἀφθόνως μεταδίδοναι τῶν ἀγαθῶν, οὐ τοῖς δὲ τισι τοῖς προνοουμένοις ἀλλ' ἀπλῶς
 5 πᾶσι, καθόσον ἕκαστα χωρεῖν πέφυκεν, ὡς ἄμεινον εἶναι μᾶλλον τῆς ἀγαθαρχικῆς λέγειν ἢ τῆς προνοητικῆς ιδιότητος ἐξαίρετον τὸ μεταδιδόναι τῶν ἀγαθῶν, ὡς καὶ τὸ προνοεῖν τῆς προνοητικῆς καὶ τὸ ζωοῦν τῆς ζωαρχικῆς καὶ τᾶλλα ὁμοίως.

ρκα'. Πᾶν τὸ θεῖον ὑπαρξιν μὲν ἔχει τὴν ἀγαθότητα, δύναμιν δὲ ἐνιαίαν καὶ γνῶσιν κρύφιον καὶ ἀληπτον πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς δευτέροις... (106,10-33)

Εὐγε, εὐγε, εἰ τοσοῦτον ἴσχυσεν ὁ πρόκλειος νοῦς μὴ μόνον πάντα νοῦν ὑπερβῆναι καὶ αὐτὸν δὴ τὸν κατ' αὐτὸν πρῶτιστον καὶ ἀμέθεκτον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ὄντα καὶ εἰς αὐτὸ φθάσαι τὸ πάντων
 15 ἀκρότατον καὶ ὑπέρτατον καὶ πᾶσιν ὡς ἀληθῶς ἀκατάληπτον, τὴν θεῖαν ὑπερουσιότητα εἴτουν ὑπαρξιν, καὶ ταύτην κατανοῆσαι καὶ λόγῳ τῷ κατ' αὐτὸν περιγράψαι τὴν ἀφραστον, τὴν ἀγνωστον, τὴν ἀπεριόριστον. ἀλλὰ μὴ μᾶλλον εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόνοιαν ἐξωλίσθησε καὶ ἔλαθεν ἑαυτὸν ἐν τῷ ἐπαρθῆναι καταβληθεῖς, ὃν τρόπον καὶ ὁ
 20 πρωτοστάτης αὐτοῦ καὶ σύμμαχος δαίμων, ὃς καὶ εἰς τοὺς τοιούτους αὐτὸν ἐξήνεγκε λόγους, ὡς τὴν μὲν γνῶσιν τῶν κατ' αὐτὸν θεῶν κρύφιον εἰπεῖν καὶ ἀληπτον, τὴν δὲ ὑπαρξιν εἴτουν οὐσίαν, ἥς ἢ γνῶσις ἐνέργεια, ὡς καταληπτὴν ἀφορίσαι καὶ ὅ,τι ποτέ ἐστιν ἀποφῆνασθαι, ὅτι ἀγαθότης. ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὅτι ἀγαθὸς ὁ θεός,
 25 ἴσμεν παρ' αὐτοῦ μαθόντες εἰπόντος ὅτι ἐγὼ ἀγαθός εἰμι καὶ οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἴς ὁ θεός· ὅτι δὲ καὶ ὑπαρξιν εἴτουν οὐσία τοῦ θεοῦ ἐστιν ἢ ἀγαθότης ὡς ἐν ποιότητι τῆς οὐσίας αὐτοῦ ἀφοριζομένης, οὔτε αὐτοὶ εἰδέναι διατεινόμεθα οὔτε τούτῳ λέγοντι πειθόμεθα. ἥς γὰρ οὐσίας ἢ γνῶσις εἴτουν ἐνέργεια κρύφιος καὶ ἄρρητος καὶ ἀλη-
 30 πτος καὶ ἀπόρητος, πῶς οὐχὶ καὶ αὐτὴ τοιαύτη; εἰ μὴ καὶ τὴν ἐνέργειαν κρείττω τῆς οὐσίας δοίη τις εἶναι, ὅπερ οὐδ' οὗτος δοῦλε-

25-26 Μάρκ. 10,18; Λουκ. 18,19

3 προχέειν: ὑπερχέειν A 19 ἐπαρθῆναι: ἐπαρθῆν καὶ P 23 καταληπτόν V 29 καὶ ἄρρητος om. AP 30 καὶ tert. om. P.

ται, ὅς γε καὶ τὴν δύναμιν τὴν θεῖαν ἀκράτητον πᾶσι καὶ ἀπερίγραφον εἶναι καὶ συμφυῇ τῇ ὑπάρξει ὑπερούσιον ἀποφαίνεται. εἰ οὖν καὶ ἡ δύναμις ὑπερούσιος καὶ ἡ ἐνέργεια ἀκατάληπτος, πῶς οὐχὶ καὶ ἡ οὐσία πρὸ τούτων; ἢ πόθεν καὶ αὐταὶ τοιαῦται; ἀλλ' ὅτι μὲν ὑπε-
 5 ρούσιος καὶ ἀκατάληπτος ὥσπερ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἐνέργεια οὕτω πρὸ τούτων καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξιν τῆς θεότητος ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν· ἀγαθότητα δὲ ταύτην εἶναι φαμεν, οὐχ ὡς τὴν οὐσίαν ταύτης ἤδη κατειληφότες (πῶς γὰρ τὴν ἀκατάληπτον καθ' αὐτήν;) ἀλλ' ὥσπερ καὶ τᾶλλα φαμέν εἶναι τὸν θεὸν οὐκ τῶν κατ' αὐτὸν ἀλλ' ἐκ τῶν
 10 περὶ αὐτόν, δίκαιον σοφὸν δυνατόν ἀληθινόν, οὕτω δὴ καὶ ἀγαθόν, ἄλλην ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸν Θεολόγον εἰπεῖν Γρηγόριον, φαντασίαν συλλέγοντες εἰς ἐν τι τῆς ἀληθείας ἰνδαλμα, ἐκ τῶν ἐν τοῖς κτίσμασι θεωρουμένων, τῆς σοφίας, τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀγαθότητος, τὰς τοῦ κτίστου ὑπερφυεῖς καὶ ἀκαταλήπτους ἀρετὰς ἀνα-
 15 λογιζόμενοι. ὥσπερ οὖν οὐ σοφία, οὐ δύναμις, οὐκ ἀλήθεια, οὐκ ἄλλο τι τῶν λεγομένων ἢ ὑπαρξιν τοῦ θεοῦ, οὕτως οὐδὲ ἀγαθότης, καὶ ὥσπερ τᾶλλα λέγεται εἶναι, οὕτω καὶ ἀγαθότης.

ρκβ'. Πᾶν τὸ θεῖον καὶ προνοεῖ τῶν δευτέρων καὶ ἐξηρῆται τῶν προνοουμένων, μήτε τῆς προνοίας
 20 χαλώσης τὴν ἁμικτον αὐτοῦ καὶ ἐνιαίαν ὑπεροχὴν μήτε τῆς χωριστῆς ἐνώσεως τὴν πρόνοιαν ἀφανιζούσης... (108,1-24)

Χωρὶς τοῦ πᾶν καὶ τῆς ἄλλης ἐμφάσεως τῆς πολυθείας, ἔτι δὲ καὶ τοῦ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὸ ἐν ὡς οὐσίαν ἀφορίζεσθαι τῆς θεότητος, τᾶλλα εὐσεβεῖς τουτὶ τὸ κεφάλαιον. ὅθεν μοι δοκεῖ ἀπὸ τῆς θεολογίας τοῦ μεγάλου Διονυσίου τὰ ὑψηλὰ καὶ οὕτως ἐξαίρετα κεκλοφέναι θεωρήματα, ἐν Ἀθήναις ἐντυχὼν ταύτῃ καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας σπέρμασι τὰ πονηρὰ παραμίξας ζιζάνια, τὰ τῆς ἀθέου πολυθείας δόγματα. οὕτως ἂν οὖν ἔχοι κάλλιον ἐκδίδουσθαι· ὁ θεὸς καὶ προνοεῖ πάν-
 30 των τῶν ὄντων καὶ ἐξηρῆται τῶν προνοουμένων, μήτε τῆς προνοίας χαλώσης τὴν ἁμικτον αὐτοῦ καὶ θεῖαν ὑπεροχὴν μήτε τῆς χωριστῆς ὑπερουσιότητος τὴν πρόνοιαν ἀφανιζούσης· μένων γὰρ ἐν τῇ οἰκείᾳ

11-12 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 317BC

4 καὶ om. V 16 ἀγαθότητα AP 23 πᾶν: πᾶς V 27-28 σπέρμασι: γενήμασι AP

ὑπεροχῇ τὰ πάντα πληροῖ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, καὶ πάντα, καθόσον ἕκαστον δύναται μεταλαγχάνειν, ἀπολαύει τῶν ἀγαθῶν, ὧν δέχεσθαι δύναται κατὰ τὰ μέτρα τῆς οἰκείας ὑποστάσεως· ὑπερχέων γὰρ τὸν πλοῦτον τῆς ἀγαθότητος πᾶσιν ἀφθόνως τὰ ἀγαθὰ
 5 χορηγεῖ οὐ κατὰ λογισμὸν ποιούμενος τὴν διανομήν. οὐ γὰρ ἐκ μέτρου, φησί, δίδωσιν ὁ θεὸς τὸ πνεῦμα, ἀλλ' ὁ μὲν ὅλον ἀθρόως πᾶσι προχέει τὸν θησαυρόν, τὰ δὲ τούτου τὸ κατ' ἀξίαν ἕκαστον ὑποδέχεται, καὶ μένει πάλιν ἀκέραιος καὶ ὅλος ὁ θησαυρὸς μηδένα μερισμὸν ἐκ τῆς διανομῆς ὑφιστάμενος. καὶ οὕτως οὔτε διὰ τὴν πρόνοιαν ὑπο-
 10 διδάζεται τῆς θείας ὑπεροχῆς τὸ ἀξίωμα οὔτε διὰ τὴν ὑπεροχὴν ἀναιρεῖται ἡ πρόνοια. οὕτω γὰρ ἂν καὶ ἡ θεία χρηστότης, ὃ μὴ θέμις εἶπεν, συναναιροῖτο· ἀγαθοῦ γὰρ ἴδιον τὸ μεταδιδόναι πᾶσι τοῖς δυναμένοις μεταλαμβάνειν, καὶ τὸ προνοεῖν ταῦτόν ἐστι τῷ ἀγαθουργεῖν. τοῦτο δὲ μείζον τοῦ ἀγαθοειδὲς εἶναι· καὶ δεῖ τὸ μείζον τῷ
 15 μεγίστῳ καὶ πρώτῳ ἀγαθῷ προσεῖναι, τὸ ἀγαθουργεῖν, εἴπερ καὶ τοῖς δευτέροις ἀγαθοῖς τὸ δεύτερον πρόσσεσι, τὸ ἀγαθοειδέειν εἶναι, ὅποιοι οἱ θεῖοι ἄγγελοι.

ρκγ'. Πᾶν τὸ θεῖον αὐτὸ μὲν διὰ τὴν ὑπερούσιον ἔνωσιν ἄρρητόν ἐστι καὶ ἄγνωστον πᾶσι τοῖς δευ-
 20 τέροις, ἀπὸ δὲ τῶν μετεχόντων ληπτόν ἐστι καὶ γνωστόν· διὸ μόνον τὸ πρῶτον παντελῶς ἄγνωστον, ἅτε ἀμέθεκτον ὄν... (108,25-110,9)

Εἰ ἄρρητον τὸ θεῖον καὶ ἄγνωστον, πόθεν σὺ ἔγνων καὶ εἰρηκας ὑπαρξιν μὲν αὐτοῦ εἶναι τὴν ἀγαθότητα, τὴν δύναμιν δὲ ἐνιαίαν; εἰ
 25 μὴ ἄρα σὺ καὶ τὴν γνῶσιν ἥσθα καὶ τὴν φράσιν ὑπὲρ τὰ δεύτερα. ἀλλὰ σὺ μὲν οὕτως ἀπονενόησαι, ἡμεῖς δὲ τὴν οἰκείαν εἰδότες ἀσθένειαν καὶ ἐν ὅροις τῆς καθ' ἡμᾶς ἰστάμενοι γνώσεως ὁμολογοῦμεν τὸν θεὸν πάντῃ, καὶ κατὰ τὴν ὑπαρξιν καὶ κατὰ τὴν δύναμιν καὶ κατὰ τὴν ἐνέργειαν, πᾶσιν ἄρρητον εἶναι καὶ ἄγνωστον, ἐκ μὲν τῶν κατ' αὐτὸν
 30 οὐδόλως, ἐκ δὲ τῶν περὶ αὐτὸν μετρίως καὶ ὡς ἐγχωροῦν καταλαμβάνομεν τε καὶ γνωρίζομεν.

Οὔτε πᾶν μετέχει παντὸς οὔτε τὸ τυχὸν τοῦ τυχόντος, ἀλλὰ

5-6 Ἰω. 3, 34

1 καὶ pr: τῆς AP 16 δευτέροις: δευτέρως AP 27 τῆς: ταῖς P

πάντα τοῦ ἐνός, οὐ καὶ ἐξήπται, τοῦ καὶ πάντα προέχοντος κατ' αἰτίαν καὶ πάντα προόντος ὑπερουσίως καὶ μηδὲν ὄντος τῶν ὄντων, ὡς ὑπερόντος καὶ οὕτω μεθεκτοῦ τε πᾶσι καὶ ἀμεθέκτου τυγχάνοντος.

5 ρκδ'. Πᾶς θεὸς ἀμερίστως μὲν τὰ μεριστὰ γινώσκει, ἀχρόνως δὲ τὰ ἐγγχρονα, τὰ δὲ μὴ ἀναγκαῖα ἀναγκαῖως, καὶ τὰ μεταβλητὰ ἀμεταβλήτως, καὶ ὅλως πάντα κρείττονως ἢ κατὰ τὴν αὐτῶν τάξιν... (110,10-28)

10 Καὶ ταῦτα καλῶς ἂν ἔχοι περὶ τοῦ μόνου θεοῦ λεγόμενα.

ρκε'. Πᾶς θεός, ἀφ' ἧς ἂν ἄρξηται τάξεως ἐκφαίνειν ἑαυτόν, πρόεισι διὰ πάντων τῶν δευτέρων, αἰεὶ μὲν πληθύνων τὰς ἑαυτοῦ μεταδόσεις καὶ μερίζων, φυλάττων δὲ τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας ὑπο-
 15 στάσεως... (110,29-112,13)

Ὁ θεὸς αἰεὶ ὢν, μᾶλλον δὲ προὖν, κατὰ τὴν ἄρρητον αὐτοῦ καὶ κρυφίαν καὶ ἀκατάληπτον οὐσίαν τε καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐκφαίνειν ἑαυτὸν ἄρχεται, ἐπειδὴν βουλήσει παράγοι τὰ ὄντα, οὐκ ἀπὸ τῆς δὲ τινος τῆς τάξεως ἀρχόμενος, ἀλλ' αὐτὸς ἐν τῷ παράγειν ἕκα-
 20 στα καὶ τὴν οἰκείαν καὶ προσήκουσαν ἐκάστῳ τάξιν ἀφορίζων, ὡς εἶναι τῶν παραγομένων τὰ μὲν πρῶτα, τὰ δὲ δεύτερα, τὰ δὲ τρίτα, καὶ πολλοστά, καὶ οὕτω διὰ πάντων προῖων καὶ τὰ πάντα πληρῶν ἀμιγῶς ἀχράντως ἀπεριγράφτως ταῖς ἑαυτοῦ μεταδόσεσι, καὶ πληθύνων μὲν καὶ μερίζων τὰς μεταδόσεις, αὐτὸς δὲ μένων ἀπλήθυντος καὶ
 25 ἀμέριστος καὶ τὸ ὅλον εἶπεν εἰς καὶ ὅλος κατὰ τὴν ιδιότητα τῆς οἰκείας φύσεως, καὶ οὐχ αἱ πρόοδοι πληθύνουσιν αὐτόν, αἱ γινόμεναι τὸν προόντα, καθὼς ὁ σοφὸς οὗτος δούλεται, ἀλλ' αὐτὸς τὰς προόδους ποιούμενος, αὐτὸς καὶ ταύτας καὶ τὰ κατὰ ταύτας παραγόμενα πληθύνει διὰ περιουσίαν δυνάμεως καὶ ἀγαθότητος, ἀπὸ τῶν
 30 πρώτων ἀρχόμενος καὶ προῖων καθ' ὑπόθεσιν μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων, καθόσον πρόεισιν ἐν ταῖς ὑποβάσεσι κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον πληθύνων τὰ παραγόμενα, ὡς καὶ κοινωνεῖν ἀλλήλοις ταῦτα καὶ δια-

18 παράγη P 24 τάς: ταῖς AP 26 οὐχ αἰ: οὐχί V 27 τόν: τά AP

φέρειν ἀλλήλων, τὸ μὲν ταυτότητι, τὸ δὲ ἑτερότητι, ταῦτιζομένων μὲν τῶν ὑποδεηκότων τοῖς πρὸ αὐτῶν οὐ διὰ τὴν συνέχειαν μᾶλλον ἢ τὴν τοῦ παράγοντος ἐνότητα καὶ ταυτότητα, διαφορομένων δὲ πρὸς ἐκεῖνα διὰ τὴν ὕφεισιν καὶ τὴν ἄνωθεν ἐκ τῆς πρώτης ἀρχῆς ἐνδιδομένην τοῖς πᾶσι διάκρισιν, ἵνα μὴ συγχέηται. οὕτως οὖν καὶ ἐκφαίνεται ὁ θεὸς οὐκ ἐκ τῶν κατ' αὐτόν, ὅπερ εἴρηται, ἀλλ' ἐκ τῶν περὶ αὐτὸν τουτέστιν ἐκ τῆς παραγωγῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς προνοίας καὶ τῆς αὐτῶν τούτων εὐτάκτου πρὸς ἀλλήλα κοινωνίας τε καὶ διαφορᾶς. καὶ εἰς μὲν εἶναι τὴν φύσιν ὁμολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς οὖσι θεωρουμένης κοινωνίας τε καὶ ταυτότητος, τρισυπόστατος δὲ ἀπὸ τῆς ἐν τούτοις διακρίσεως. τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, φησὶν, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται. καὶ ἐκ μὲν τοῦ πλήθους τούτων καὶ τῆς ποιικιλίας καὶ τοῦ μεγέθους ἐνίων ἢ δυνάμεις, ἐκ δὲ τῆς καλλονῆς ἢ ἀγαθότης ἐκείνου καταλαμβάνεται, ἐκφαίνεται δὲ καθ' ἑκάστην τάξιν καὶ διακόσμησιν οἰκείως, μᾶλλον μὲν ἐν τοῖς μᾶλλον αὐτῷ ἐγγιζουσιν, ἥττον δὲ ἐν τοῖς ἀπωτέρω. εἰ δὲ ταῦτα πάντα ὁ εἰς δύναται θεός, περιττὴ ἢ τῶν πολλῶν ἐπεισαγωγή.

ρκς'. Πᾶς θεὸς ὀλικώτερος μὲν ἐστὶν ὁ τοῦ ἐνὸς ἐγγυτέρω, μερικώτερος δὲ ὁ πορρωτέρων... (112,14-20 24)

Εἰ ὅ πάντα παράγων εἰς, οὐδεὶς οὔτε πλειόνων οὔτε ἐλασσόνων αἴτιος· εἰ δὲ πολλοὶ οἱ παράγοντες καὶ οἱ αἴτιοι, οὐχ εἰς ὁ πάντα παράγων καὶ πάντων αἴτιος. διατί δὲ ὁ τὰ πλείω παράγων οὐχὶ καὶ τὰ ἐλάσσω παράγειν δύναται, ἵνα καὶ πάντα παράγειν λέγηται; ἢ 25 δηλονότι διὰ δυνάμεως ἔλλειψιν· καὶ πῶς θεὸς ὁ ἐλλείπων δυνάμεως καὶ μὴ παντοδύναμος; εἰ δὲ μὴ θεὸς οὗτος ὁ ὀλικώτερος καὶ πλείω δυνάμενος, πολλῷ γε πλέον ὁ μερικώτερος καὶ κατὰ τὴν δύναμιν ἐλαττούμενος· ὁ εἰς ἄρα μόνος θεός. γεννᾷ δὲ ὁ εἰς καὶ μόνος ἓνα καὶ μόνον, ὁ ὅλος ὅλον, ὁ τέλειος τέλειον, ὁ παντοδύναμος παντοδύνα- 30 μον, εἴ γε δεῖ μὴ χεῖρω τὴν κατ' ἐκείνον γέννησιν εἶναι τῆς κατὰ τᾶλλα γεννήσεως, ὧν ἕκαστον ὁμοιον ἑαυτῷ καὶ κατὰ τὴν φύσιν αὐτόν

11-12 Ρωμ. 1,20

3 διαφορομένων scripsi: διαφορουμένων V: διαφορουμένων AP 6 αὐτὸν alt: αὐτῶν V 8 εὐτάκτου: ἀτάκτου V 11 αὐτῆς AP 22 πάντα iter. V 30 κατὰ τᾶλλα: κατ' ἄλλα AP

γεννᾶν πέφυκεν· ὁ δ' αὐτὸς κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν μόνον καὶ ὅλον καὶ τέλειον καὶ παντοδύναμον προάγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. διὸ εἰς θεὸς ὁ πατήρ καὶ εἰς μονογενῆς υἱὸς καὶ Κύριος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς καὶ ἐν πνεύμα ἁγίον, οὐ τρεῖς τὰ τρία θεοί, ὅτι μὴδὲν ἕτερον ἑτέρου καθὼ 5 θεὸς ἕκαστον διαφέρουσι. μὴδὲ ποιότης ἐκεῖ, μὴδὲ πηλικότης, μὴ χρόνος, μὴ τόπος, μὴ θέσις, μὴ ἕξις, μὴ πάθος, μὴ ποιήσις προχωρεῖ, καθὰ διαφέροντες ἀλλήλων ἡμεῖς πολλοὶ λεγόμεθα, ἀλλ' ἡ ταυτότης εἴτουν ἐνότης κρατεῖ τῆς διακρίσεως ἐν μόναις θεωρουμένης ταῖς ὑποστατικαῖς ἰδιότησιν.

10 Προεῖρηται ὅτι ἄλλο γέννησις καὶ ἄλλο παραγωγή.

ρκς'. Πᾶν τὸ θεῖον ἀπλοῦν πρώτως ἐστὶ καὶ μάλιστα, καὶ διὰ τοῦτο αὐταρκέστατον... (112,25-34)

Οὗτος μὲν πᾶν τὸ θεῖον βούλεται λέγειν τὸ πλήθος τῶν κατ' αὐτόν θεῶν, ἡμῖν δὲ οὐ παραδεκτέον δοκεῖ τὸ πᾶν ἐπὶ τῆς ὑπερθέου 15 τριάδος, ὅτι μὴδὲ τρεῖς θεοὺς ταύτην φαμὲν ἀλλ' ἓνα θεόν· ἐπὶ δὲ τοῦ ἐνὸς τὸ πᾶν οὐχ ἀρμόζει λέγεσθαι.

Λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἀπλοῦν ὡς μάλιστα τὸ καθ' ἡμᾶς τοῦτο θεῖον οὐχ ὡς ἐνικόν, τουτέστιν ὡς ἐκ τῆς ἐνώσεως ἤτοι τῆς μετοχῆς τοῦ ἐνὸς ἑτέρου δὴ τινος παρ' αὐτό, ὃ καὶ αὐτοῦ καὶ ἀμέθεκτον οὗτος ἀναγο- 20 ρεῦει, ἀλλ' ὡς αὐτὸ τὸ ἐν ὄν, εἰ καὶ τρία ἐστὶ ταῖς ὑποστάσεσιν. οὕτω δὲ καὶ αὐταρκες ἡμῖν τὸ θεῖον, ὅτι μὴδὲ σύνθετον, ὡς εἰ καὶ μὴ τῶν ἄλλων ὧν ἐστὶν ἔξω, ἀλλ' ἐκείνων γε ἐξ ὧν σύγκειται εἶναι ἐνδεές. τὸ δὲ πλήθος τῶν κατὰ τοῦτον θεῶν οὔτε τὸ ἐν εἰσι (πῶς γὰρ οἱ πολλοί;) οὔτε τὸ ἀπλοῦν οὔτε τὸ αὐταρκες ἔχουσιν, οἱ γε μὴ μόνον ἐν ἀλλὰ καὶ 25 οὐχ ἐν ὄντες καὶ ταύτη καὶ ἀλλήλων καὶ τοῦ αὐτοενὸς διαφέροντες, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπιδεεῖς.

ρκη'. Πᾶς θεός, ὑπὸ μὲν τῶν ἐγγυτέρω μετεχόμενος, ἀμέσως μετέχεται· ὑπὸ δὲ τῶν πορρωτέρω, διὰ μέσων ἢ ἐλαττόνων ἢ πλειόνων τινῶν... (114,1-11)

30 Ἀφηγήσθω κἀνταῦθα τὸ πᾶς καὶ ὁ θεὸς ἀπροσδιορίστως ἀναγιγνωσκέσθω.

Οὐ διὰ συγγένειαν (οὐδὲν γὰρ τῷ θεῷ συγγενές, ὅτι μὴδὲ συμφυές, μὴδ' ὑπὸ τι γένος ὁ θεός), ἀλλὰ τὰ μὲν διὰ τὴν ἐκ τῆς ἐγγύτητος

10 ante γέννησις add. ἢ AP 20 καί: τά P

οἰκειότητα καὶ τὴν αὐτοῖς προσεχῇ τοῦ θεοῦ ἔκφανσιν μετέχειν αὐτόθεν δύναται τῆς θεότητος καὶ πρώτως ἐνοειδῇ καὶ ἀγαθειδῇ ἀναφαίνεται, τὰ δὲ καθόσον ὑποδέθηκε τῆς ἐγγύτητος καὶ τῆς κατ' αὐτὴν οἰκειότητος καὶ διὰ μέσων τῶν πρὸ αὐτῶν ἢ τοῦ θεοῦ πρὸς αὐτὰ
 5 πρόεισιν ἔκφανσις, κατὰ τοσοῦτον καὶ τῶν πρὸ αὐτῶν δεῖται τοῦ διὰ μέσων ἐκείνων μετέχειν τοῦ θεοῦ, καθὼς καὶ ἦσαν ἡνωμένα γνωρίζεται καὶ εἰς πλῆθος ἤδη προβαίνοντα.

ρθ'. Πᾶν μὲν σῶμα θεῖον διὰ ψυχῆς ἐστὶ θεῖον τῆς ἐκθεουμένης, πᾶσα δὲ ψυχὴ θεία διὰ τοῦ θεοῦ
 10 νοῦ, πᾶς δὲ νοῦς [θεῖος] κατὰ μέθεξιν τῆς θείας ἐνάδος· καὶ ἡ μὲν ἐνάς αὐτόθεν θεός, ὁ δὲ νοῦς θειότατον, ἡ δὲ ψυχὴ θεία, τὸ δὲ σῶμα θεοειδές... (114,12-32)

Σῶμα θεῖον οὗτος μὲν βούλεται λέγειν τὸ οὐράνιον, αὐτόν τε
 15 ὅλον τὸν οὐρανὸν καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ ἀστέρας, ἐπεὶ καὶ ἔμψυχα ταῦτα εἶναι δοξάζει, οὕτω δὲ καὶ νοερὰ καὶ θεῖα· ἡμεῖς δὲ τούτων μὲν οὐδὲν ἔμψυχον εἶναι ὁμολογοῦμεν, διὸ οὐδὲ νοερὸν οὐδὲ θεῖον· μόνον δὲ σῶμα θεῖον εἶναι πιστεύομεν τὸ ἐκ τῶν παρθενικῶν καὶ πανάγων αἱμάτων τῆς Θεοτόκου προσληφθὲν ὑπερφνωῶς καὶ ἀρρήτως τῷ θεῷ
 20 λόγῳ καὶ διὰ μέσης ψυχῆς λογικῆς τε καὶ νοερᾶς ἐνωθὲν αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν καὶ θεουργηθὲν ἐξ αὐτῆς τῆς πρώτης προσλήψεως εἶτουν ἐνώσεως. ἦν δ' ἂν θεῖον σῶμα κατὰ χάριν ἢ καί, ὡς οὗτός φησι, κατὰ μέθεξιν καὶ τὸ τοῦ πρώτου Ἀδάμ, εἰ τὴν ἐντολὴν ἐκεῖνος τὴν θεῖαν ἐφύλαξε καὶ οὕτως ἔμεινεν ἐν τῇ θεοειδεῖ τῆς εἰκόνης μορφῇ, ἥς ἐν τῇ
 25 πρώτῃ πλάσει κατηξιώθη θεῖω ἐμπνευσθεὶς ἐμφυσήματι, ὅπερ αὐτῷ ἦν ἡ ψυχὴ. ἐπεὶ δὲ διὰ τῆς παραβάσεως τὸν θεῖον ἐκεῖνον ἡμαύρωσε χαρακτηῖρα, βούλεται πάλιν ἐν ἡμῖν τοῦτον ἀναμορφοῦν καὶ ἀνακαινίζειν ὁ δεύτερος Ἀδὰμ δι' ἡμᾶς γεγωνὸς θεὸς λόγος, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, διὰ τῆς μέχρι θανάτου ὑπακοῆς τὸ κατάκριμα λύ-
 30 σας ἐν ἑαυτῷ τῆς παρακοῆς ἥτοι τῆς προγονικῆς ἡμῶν παραβάσεως καὶ διὰ τῆς χάριτος τοῦ βαπτίσματος τὴν ἀμαρτωθεῖσαν ἡμῶν θεοείδειαν ἀνακαθάρας καὶ τὸ ἀρχαῖον κάλλος ἀποφήνας λαμπρότερόν τε

1 προσεχῇ V 5 ἔκφανσις: ἔκφασις P 14 μὲν om. V 16 τοῦτον AP 18 τῶν om. V παρθενικόν V 23 καὶ om. P

καὶ καθαρώτερον, ὡς εἶναι λοιπὸν καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν καὶ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα πάντα θεοειδῇ καὶ θεῖα. ἄψυχα δὲ σώματα πῶς ἂν τις ἐν μεθέξει νοῦ καθεστῶς τοῖς ἀσόφοις σοφοῖς συμψήσσει θεοειδῇ καὶ θεῖα λέγουσιν; ὅτι δὲ ἄψυχος ὁ ὅλος οὐρανὸς ἐντεῦθεν ἂν καταφανὲς
 5 γένοιτο· πᾶν ἔμψυχον τρέφεται καὶ αὔξει· πᾶν τὸ αὔξον μείζονα τόπον ἀναλαμβάνει καὶ μείζον ἑαυτοῦ γίνεται· ὁ οὐρανὸς οὔτε τρέφεται οὔτε αὔξει οὔτε μείζων ἑαυτοῦ γίνεται οὔτε τόπον ἀναλαμβάνει ἑαυτοῦ μείζονα· ὁ οὐρανὸς ἄρα οὐκ ἔμψυχος. ὅποτε δὲ ὁ πᾶς οὐρανὸς οὐκ ἔμψυχος, σχολὴ γ' ἂν περὶ τῶν κατὰ μέρος οὐρανίων
 10 σωμάτων ἀμφιβάλλειν, εἰ ἔμψυχα εἴτε ἄψυχα.

ρλ'. Πάσης θείας τάξεως τὰ πρῶτα μειζόνως ἐξηρηται τῶν προσεχῶς ὑπ' αὐτὰ τεταγμένων ἢ ταῦτα τῶν ἐφεξῆς, καὶ μειζόνως ἐξέχεται τὰ δεύτερα τῶν προσεχῶς ὑπερκειμένων ἢ τούτων τὰ μετὰ ταῦτα...
 15 (116,1-14)

Ἡ μία πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία, ἡ τρισυπόστατος θεότης, πᾶσαν τάξιν ὑφιστάσα καὶ τάττουσα τάξει αὐτῇ οὐχ ὑπόκειται, οὐδὲ τὸ μὲν αὐτῆς ἐστὶ πρῶτον, τὸ δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον· ὅπου γὰρ οὐ χρόνος, οὐκ αἰὼν ἔλαχε χώραν, ἐκεῖθεν καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον
 20 ἀπελήλαται. αὕτη τοίνυν καὶ πάσης τάξεως καὶ πάντων τῶν ὁπωσοῦν συντεταγμένων ἀσυγκρίτως ὑπερεξήρηται κατὰ τὴν ὑπεράπειρον καὶ ἐνιαίαν αὐτῆς δύναμιν, πάντα δὲ δυναμοὶ καὶ τάττει, καθ' οὓς οἶδεν αὐτῇ λόγους τῆς προσηκούσης ἐκάστης δυνάμεώς τε καὶ τάξεως, αἷς ἀναλόγως καὶ πάντα ταύτης ἐξέχονται.

ρλα'. Πᾶς θεὸς ἀφ' ἑαυτοῦ τῆς οἰκειᾶς ἐνεργείας ἄρχεται... (116,15-27)

Ἴδου καὶ πολλὰ τῶν πολλῶν θεῶν αἱ ἐνέργειαι· ἄλλη γὰρ ἄλλου οἰκεία καὶ ἡ τοῦδε οὐκ ἐκείνου. καὶ πῶς ὁ μὴ πᾶσαν ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν καὶ προέχων οὐσίαν τε καὶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἀλλὰ τήνδε
 30 μὲν ἔχων, τῶν δ' ἄλλων ἐστερημένος, οὐ μᾶλλον ἐνδεὴς ἢ πλήρης, παρόσον καὶ πλειόνων ἐστέρηται; ἡμῖν δὲ ὁ εἷς θεὸς πᾶσαν μὲν οὐ-

1 ἡμῶν trans. post λοιπόν V ψυχὴ P 9 σχολὴ AP 17 ὑφιστάσα: ὑφιστάσα AP αὐτῇ V

σίαν, πᾶσαν δὲ δύναμιν καὶ πᾶσαν ἐνέργειαν ἐν ἐνὶ συλλαβῶν, αὐτός ἐστιν οὐσία μία καὶ ὅλη καὶ ὑπερπλήρης καὶ αὐθυπόστατος πάσης οὐσίας παρακτική, ὁ πατήρ· δύναμις μία καὶ ὅλη καὶ ὑπερπλήρης, οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος ἐκ τοῦ πατρὸς γεννητῶς ὑποστάσα πρὸ πάντων αἰώνων, πάσης αἰτία δυνάμεως, ὁ υἱός· ἐνέργεια μία καὶ ὅλη καὶ ὑπερπλήρης καὶ αὐτὴ οὐσιώδης καὶ ἐνυπόστατος ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἐκπορευτῶς προαχθεῖσα πρὸ πάντων αἰώνων, πάσης ἐνεργείας αἰτία, τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. οὐχ ὅτι ὁ πατήρ οὐσία διὰ τοῦτο ὁ υἱός καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ οὐσία, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι τοιαύτης οὐσίας ὁ μὲν γέννημα, τὸ δὲ πρόβλημα, διὰ τοῦτο καὶ τούτων ἐκάτερον οὐσία ὑπερουσία καὶ ἐξ ὑπερουσίου, καὶ ὁμοούσια τῷ προάξαντι καὶ συναίτια πάσης οὐσίας. οὐδ' ὅτι δύναμις ὁ υἱός διὰ τοῦτο ἀδύναμος ἢ οὐ πάσης δυνάμεως αἴτιος ὁ πατήρ ἢ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ μᾶλλον διότι ὁ μὲν τοιοῦτου πατήρ υἱοῦ, τὸ δὲ καὶ αὐτὸ ἐκ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα παντοδύναμα καὶ ὁμοδύναμα καὶ πάσης δυνάμεως αἰτία. οὐδ' ὅτι ἐνέργεια τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦτο ἢ ὁ πατήρ ἢ ὁ υἱός ἀνενέργητος, ἀλλὰ μᾶλλον ὅτι συμφυῆς τούτοις τὸ πνεῦμα διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἐνεργὰ καὶ πάσης ἐνεργείας αἰτία. καὶ οὕτω μία τῶν τριῶν καὶ οὐσία καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ τὸ ὅλον εἶπεῖν εἷς τὰ τρία θεός.

Πάν τὸ ἀρχόμενον καὶ λήγει· καὶ εἰ ἀφ' ἑαυτοῦ ἀρχεται, ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ λήγει· λήγον δὲ οὐκέτι ἐνεργεῖ· μὴ ἐνεργοῦν δὲ εἰς ἑαυτὸ οὐδὲ ἔσται κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τούτου τὴν ὅτι πρῶτον καὶ εἰς ἑαυτὸν ἐνεργεῖ.

25 ρλδ'. Πᾶσαι τῶν θεῶν αἱ τάξεις μεσότητι συνδέδενται... (116,28-118,7)

Βαβαί, ὅτι καὶ τάξεις πολλὰς δίδωσι τοῖς αὐτοῦ θεοῖς, ἵν' οἱ μὲν ὦσι πρῶτοι, οἱ δὲ δεῦτεροι, οἱ δὲ τρίτοι καὶ πολλοστοί· τάχα δὲ καὶ οἱ μὲν μείζοντες, οἱ δὲ ἐλάττους. καὶ πῶς οἱ πολλοστοὶ τῇ τάξει, ἵνα παρῶ 30 τοὺς τρίτους καὶ τοὺς δευτέρους, ἢ πῶς οἱ ἐλάττους θεοί; πᾶν γὰρ ἐλαττον ἐνδεές, καθόσον ἡλάττωται, τὸ δὲ ἐνδεές οὐκ αὐταρκες, τὸ

3 παρακτική: παραεκτική AP 4 ἐνυπόστατος: ἀνυπόστατος V 6 ἐνυπόστατος: ἀνυπόστατος V 9 ὁ om. AP 16 οὐδ' ὅτι ἐνέργεια τὸ πνεῦμα: καὶ μίαν τῶν τριῶν AP

δὲ μὴ αὐταρκες οὐ θεός, ὥσπερ οὐδὲ τὸ πολλοστόν τῇ τάξει καὶ ἀπεσχοινισμένον τῆς πρώτης αἰτίας.

Εἶτα καὶ τὴν ἀπόδειξιν ποιεῖται ἀπὸ τῶν ὄντων· καὶ πῶς ὑπερούσιοι, οἷς ἀρμόζει τὰ τοῖς οὖσιν ἐνθεωρούμενα; οὐ συγκρίνεται γὰρ 5 οὐδὲ συνυπάγεται τοῖς οὖσι τὸ ὑπερούσιον. ἄμεινον οὖν μὴ πολλὰς τάξεις διδόναι τῇ θεῖα φύσει, μᾶλλον δὲ μὴδὲ πολλοὺς λέγειν θεούς, ἀλλ' ἓνα σέβειν θεὸν ἐν τρισὶν ὑπερηνωμέναις ταῖς ὑποστάσεσιν, οὐχ ἵνα τῷ μὲν ὑποστρώσωμεν τὸ μέσον, τοῦ δὲ ἐξάρωμεν, ἀλλ' ἵνα ἅμα τῷ αἰτίῳ καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ συννοήσωμεν καὶ συντάξωμεν καὶ οὕτω 10 τρία ὑπερηνωμένα τὰ πρῶτα καὶ πάντων αἰτία τῶν ὄντων πάντων ἐξηρημένα ὁμολογήσωμεν.

ρλγ'. Πᾶς μὲν θεὸς ἐνὰς ἐστὶν ἀγαθουργὸς ἢ ἀγαθότης ἐνοποιός, καὶ ταύτην ἔχει τὴν ὑπαρξιν καθόσον ἕκαστος θεός· ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτιστος ἀπλῶς 15 τὰγαθὸν καὶ ἀπλῶς ἐν, τῶν δὲ μετὰ τὸν πρῶτον ἕκαστος τις ἀγαθότης ἐστὶ καὶ τις ἐνὰς... (118,8-19)

Εἰ ὁ πρῶτιστος θεὸς ἀπλῶς τὰγαθὸν καὶ τὸ ἐν, ὡς μόνος τὴν ὅλην ἐν ἑαυτῷ συνειληφώς ἀγαθότητα, τί δεῖ τοὺς ἄλλους παρεισάγειν τοὺς μερικὰς ὄντας ἐνάδας καὶ μερικὰς ἀγαθότητας, οὕτω δὲ καὶ 20 μερικοὺς θεούς; ἢ γὰρ ἐκεῖνος πᾶσαν προεἰληφεν ἀγαθότητα καὶ δύναται πάντα ἀγαθύνειν, τοῦτο δὲ καὶ δοῦλεται καὶ ἐνεργεῖ πάντως καὶ ἔστιν οὕτω παντοδύναμος καὶ παντάγαθος, καὶ περιττοὶ λοιπὸν οἱ ἄλλοι· ἢ εἰ μὴ οὗτοι περιττοὶ ἀλλὰ συντελοῦσιν ἀγαθότητάς τινες ἀφ' ἑαυτῶν χορηγοῦντες τοῖς οὖσιν, οὐ παντοδύναμος ἐκεῖνος οὐδὲ 25 παντάγαθος οὐδ' ἄρα ἀπλῶς τὰγαθὸν οὐδὲ τὸ ἐν, ὅτι μὴ μόνος, οὐδὲ θεὸς πρῶτιστος, ἀλλ' εἴπερ ἄρα μερικὸς καὶ ἐκεῖνος καὶ τῶν πολλῶν εἷς. ἀλλ' ὁ καθ' ἡμᾶς εἷς ἐν τριάδι θεὸς οὐ τῶν πολλῶν εἷς ἀλλ' εἷς ὁ αὐτὸς καὶ μόνος· πλὴν γὰρ αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος. ἀλλ' οὐδ' ὅτι καὶ τριάς ὁ αὐτὸς διὰ τοῦτο τις ἀγαθότης ἢ τις ἐνὰς ἐστὶν ἕκαστον τῶν 30 τριῶν καὶ οὕτω μερικὸς θεὸς καὶ τῶν πολλῶν εἷς, ἵνα καὶ τρεῖς θεοὶ λέγωνται, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν οὐδὲν ἦττον ἢ τὰ τρία ὁ εἷς καὶ ὅλος θεός ἐστιν· ἀμέριστος γὰρ ἡ θεότης καὶ ὅλη ἐν τε τοῖς τρισὶν

5 συνυπάγεται: συναπάγεται V 6 μὴδὲ om. AP 9 συννοήσωμεν: συννοήσωμεν P 18 παρεισάγειν: προεισάγειν AP 27 ὁ alt. om. P

ἐπ' ἴσης καὶ ἐν ἐκάστῳ τῶν τριῶν. οὐ μὴν οὐδ' ὅτι ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα διὰ τοῦτο τὸν μὲν πρῶτον καὶ μόνον τὸ ἐν εἶναι καὶ τάγαθὸν ῥητέον, τῶν δὲ ἕκαστον κατὰ τι ἐνδεῖν τοῦ πρώτου, ὡς μὴ καὶ τούτων ἕκαστον τὸ ἐν καὶ τάγαθὸν εἶναι· οὐ γὰρ ἐλαττόνων
 5 ἑαυτοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν πατέρα τὸν πατέρα λέγειν ἢ θεοπρεπὲς τε καὶ εὐσεβὲς ἔννοια δίδωσιν, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶν ὁ πατὴρ, τοῦτο καὶ ὁ υἱὸς καὶ τὸ πνεῦμα, πλὴν μόνης τῆς πατρικῆς ιδιότητος.

ρλδ'. Πᾶς θεῖος νοῦς νοεῖ μὲν ὡς νοῦς, προνοεῖ δὲ ὡς θεός... (118,20-32)

10 'Ο θεός, ὥσπερ καὶ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶν ὑπερουσίως δηλονότι καὶ κατ' αἰτίαν, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστὶ κατὰ τὴν πρὸς τὰ ὄντα ὑπεροχὴν, οὕτω καὶ νοῦς ἐστὶ καὶ οὐκ ἔστι νοῦς, ὡς ὑπέρνοος. οὕτω γοῦν καὶ προνοεῖ τῶν ὄντων τῆς προνοίας ἐν αὐτῷ μόνῳ πρὸ πάσης νοητικῆς ἐνεργείας ἱσταμένης. πᾶς δὲ νοῦς ἔξ ἐκείνου παρηγμένος, εἰ
 15 καὶ θεῖος κατὰ μετοχὴν ἐκείνου ἐστὶ τε καὶ λέγεται, νοεῖ μὲν τὰ ὄντα καθ' αὐτόν, οὐ προνοεῖ δέ, ἀλλ' εἴπερ ἄρα τῇ θεῖᾳ προνοίᾳ δουλοπρεπῶς ὑπηρετεῖται· *δοῦλα γὰρ τὰ σύμπαντα τῷ θεῷ*, ὅς ἐστι πατὴρ καὶ υἱὸς καὶ πνεῦμα τὸ ἅγιον. εἰ δέ που καὶ θεοὶ καὶ κύριοι εἶναι λέγονται οἱ θεῖοι νόες, ὡς ἐν τῷ 'Αποστόλῃ· *ὥσπερ δὴ καὶ εἰσι θεοὶ*
 20 *καὶ κύριοι πολλοί*, ἀλλὰ καταχρηστικῶς οὕτω καὶ οὐ κυρίως κατονομάζονται, ὡς εὐθύς ὁ αὐτὸς ἐδήλωσε διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἀπόστολος εἰπών· *ἀλλ' ἡμῖν εἷς θεός*, ὁ κυρίως δηλονότι καὶ ἀληθῶς καὶ ὢν θεὸς καὶ λεγόμενος.

ρλε'. Πᾶσα θεῖα ἐνὰς ὑφ' ἐνός τινος μετέχεται
 25 τῶν ὄντων ἀμέσως, καὶ πᾶν τὸ ἐκθεοούμενον εἰς μίαν ἐνάδα θεῖαν ἀνατείνεται· καὶ ὅσαι αἱ μετεχόμεναι ἐνάδες, τοσαῦτα καὶ τὰ μετέχοντα γένη τῶν ὄντων... (120, 1-16).

Ἡ μία καὶ μόνη ἐνὰς ἡ αὐτὴ καὶ τριάς, ἡ πάντων αἰτία καὶ πάντα
 30 ἐν ἑαυτῇ προέχουσα καὶ παράγουσα καὶ συνέχουσα καὶ πρὸς ἑαυτὴν

17 *Ψαλ.* 118,91 19-20 *Α' Κορ.* 8,5 22 *Α' Κορ.* 8,6

3 τάγαθόν: ἀγαθόν A 16 ἄρα τῇ θεῖᾳ: τῇ θεῖᾳ ἄρα V 16-17 δουλοπρεπῶς ὑπηρετεῖται: ὑπηρετεῖται δουλοπρεπῶς AP 17 τῷ θεῷ: τοῦ θεοῦ V 29 πάντα om. V 30 πρὸς: πρὸ AP

ἐπιστρέφουσα, αὕτη καὶ διὰ πάντων χωροῦσα καὶ πάντα πληροῦσα ἑαυτῆς καὶ πᾶσι παροῦσα ἀμικρῶς ἀκράτως ἀσυνάπτως ἀσυγχύτως ἀναλλοιώτως, τὸ ὅλον εἰπεῖν ἀχράντως· τῶν γὰρ σωμάτων αἱ μίξεις, αἱ κράσεις, αἱ συναφαί, αἱ συγχύσεις, αἱ ἀλλοιώσεις, ἡ δὲ ἀσώματος.
 5 οὕτω καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται, καὶ οὐδὲν αὐτὴν δύναται κωλύσαι τοῦ μὴ καὶ πᾶσιν ἀμέσως ἐνοῦσθαι· ὅπερ οὖν καὶ πεποίηκεν, ἡμῖν ἀφράστως καὶ ὑπὲρ πάντα λόγον καὶ πᾶσαν ἔννοιαν ἐνωθείσης μᾶς τῶν ὑπεραγίων αὐτῆς ὑποστάσεων ἡγουν τοῦ υἱοῦ καὶ λόγου, τοῦ δι' ἡμᾶς καὶ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν ἐνανθρωπήσαντος καὶ οὕτω μὲν τὴν
 10 φύσιν ἡμῶν, ἣν προσεῖληφεν ἐκ τῶν παρθενικῶν αἱμάτων, θεώσαντος, ὑποσχομένου δὲ καὶ παντὶ τῷ φυλάσσουντι τὰς σωτηρίους αὐτοῦ ἐντολὰς αὐθις ὅλην παρεῖναι καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιεῖν.

ρλς'. Πᾶς θεὸς ὀλικώτερος μὲν ὑπάρχων καὶ ἐγγυτέρω τοῦ πρώτου τεταγμένος ὑπὸ ὀλικωτέρου γένους τῶν ὄντων μετέχεται, μερικώτερος δὲ καὶ
 15 πορρώτερον, ὑπὸ μερικωτέρου· καὶ ὡς τὸ δν πρὸς τὸ ὄν, οὕτως ἡ ἐνὰς πρὸς τὴν ἐνάδα τὴν θεῖαν... (120,17-120,30)

Ἡ τῶν πολλῶν θεῶν, ὧ τῶν ὀλικωτέρων, ὧ μάλιστα τῶν μερικωτέρων, ὧ τῶν ἐγγυτέρων, ὧ τῶν πορρωτέρων. καὶ ὅρα ὅπως εἰς σωματικὰς ἐννοίας ἀπολισθαίνει πανταχοῦ ὁ φιλόσοφος, ἡ τάχα τοὺς θεοὺς ἀγγέλους λέγει θεοὺς καὶ θείας τάξεις τὰ τούτων τάγματα· ἴσως δὲ καὶ τούτοις ἀρμόζουσιν αἱ τε ὀλικότητες καὶ αἱ μερικότητες, αἱ τε ἐγγύτητες καὶ αἱ πορρότητες· εἰ γὰρ καὶ ἄυλοι εἰσι καὶ ἀσώμα-
 25 τοι, ἀλλ' οὐτὶ γε καὶ ἀπερίγραπτοι καὶ ἀνούσιοι εἴτουν ὑπερούσιοι· μόνον γὰρ τοιοῦτον τὸ θεῖον. ἀλλ' οὐ θεοὶ οὗτοι, οὔτε τῶν ὄντων οὔτε τῶν ὀλικωτέρων οὔτε τῶν μερικωτέρων αἵτιοι, οὐ τοίνυν οὐδ' ὑπὸ τῶν ὄντων μετέχονται, ἀλλὰ πάντες εἰσὶν, ὡς φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, *λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς*
 30 *μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν*. οὕτω δὲ καὶ παραστάται τῆς θείας δόξης τυγχάνοντες καὶ κατὰ τὴν οἰκείαν ἕκαστοι τάξιν αὐτοὶ πρώτοι

29-30 *Ἐβρ.* 1,14

2 ἀκράτως scripsi: ἀκρατῶς codd. 20 εἰς: εἰ P 22 τάγματα: σώματα V 25 οὗτοι: οὗτοι A

μετέχοντες τῶν θείων ἐλλάμψεων ἀλλήλοις μὲν πρῶτον εἶτα καὶ ἡμῖν τὰς θείας διαπορθμεύουσι μετοχάς.

ρλζ'. Πᾶσα ἐνὰς συνυφίστησι τῷ ἐνὶ τὸ μετέχον αὐτῆς ὄν... (120,31-122,6)

- 5 Ἡ μία καὶ μόνη ἐνὰς ἐκείνη ἐστὶ καὶ τὸ ἐν, ἐκείνη καὶ πάντων ὑποστάτις οὕσα τῶν ὄντων, πάντα ἐνίζει καθ' αὐτήν καὶ ὑπὸ πάντων οὕτω μετέχεται. ἐκείνη καὶ ἐν ἐστὶ καὶ οὐχ ἐν, τὸ μὲν ὡς πάντα ἐνίζουσα καὶ μόνη πάντων ἐν τῇ καθ' αὐτήν ὑπεριδρυμένη ἀπλότητι, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ πᾶν ἐν, ἔτι δὲ καὶ ὅτι τρία, ἀλλὰ δὴ καὶ τρία καὶ οὐ
10 τρία, τὸ μὲν ὅτι πατήρ καὶ υἱὸς καὶ ἅγιον πνεῦμα, τὸ δὲ ὡς ὑπὲρ ἀριθμὸν πάντα, καὶ ὅτι ἐν τε καὶ πρὸ παντὸς ἐνός.

ρλη'. Πάντων τῶν μετεχόντων τῆς θείας ιδιότητος καὶ ἐκθεουμένων πρῶτιστόν ἐστι καὶ ἀκρότατον τὸ ὄν... (122,7-20)

- 15 Ἡ αὐτὴ καὶ τὸ πρῶτιστόν ἐστι καὶ ἀκρότατον ὄν, ὡς ὅλον ἐν αὐτῇ συλλαβοῦσα τὸ εἶναι καὶ μηδὲν τούτου ὑπερόριον ἀπολείπουσα, καὶ πάλιν οὐκ ὄν ἐστίν, ὡς ὑπερόντως οὕσα· οὐκ οὐν αὐτὸ τὸ πρῶτιστον ὄν, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ θεὸς ἐστίν, ἐκθεοῦται. ὥσπερ γὰρ τὸ ἐν, οὕτω καὶ τὸ ὄν ὁ θεός· καὶ ταῦτα αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ θεὸς ὠνόμασε, ἐγὼ εἰμι, λέγων, ὁ ὢν, κύριος ὁ θεός σου κύριος εἷς ἐστὶ, καὶ ἐγὼ
20 θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστιν ἄλλος. θεοῦνται δὲ πάντως κατὰ μετοχὴν ἐκείνου οἱ καὶ τὸ εἶναι ἐξ αὐτοῦ ἔχοντες καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ ζῆν καὶ ἀπὸ τῆς πολυσχιδοῦς οὐσίας ἢ ζωῆς ἢ νοήσεως πρὸς αὐτὸν δι' ἀναλόγου τῆς ἀπλότητος ἐπιστρέφοντες
25 εἴτουν ἐνιζόμενοι.

ρλθ'. Πάντα τὰ μετέχοντα τῶν θείων ἐνάδων, ἀρχόμενα ἀπὸ τοῦ ὄντος, εἰς τὴν σωματικὴν τελευτᾷ φύσιν· τὸ γὰρ πρῶτόν ἐστι τῶν μετεχόντων τὸ ὄν,

20 Ἐξοδ. 3,14 20-21 Δευτ. 6,4 21 Ἡσαίας 41,4 Ἡσαίας 45,21
6 ὑποστάτης V ἐνίζει: ἐγγίζει V 9 ἔτι: ἐστι P 11 πρὸ: πρὸς AP
20 λέγω P 24 ἀναλόγως A (ac.c. ἀναλόγου p.c.) P

ἔσχατον δὲ τὸ σῶμα (καὶ γὰρ σώματα θεῖα εἶναι φαιμεν)... (122,21-33)

- Πάντα τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐνάδος μετέχει ἀπὸ τοῦ ὄντος ἀρχόμενα καὶ εἰς τὴν σωματικὴν τελευτῶντα φύσιν, καὶ οὐκ ἀνάγκη τοῖς
5 πολλοῖς οὕσι καὶ τοῖς πολλοῖς νοῖς καὶ ταῖς πολλαῖς ψυχαῖς καὶ τοῖς πολλοῖς σώμασι πολλὰς καὶ τὰς μετεχομένας ὑπ' αὐτῶν ἐνάδας καὶ διαφοροὺς συνυφίσταν. μερίζεται γὰρ ἀμερίστως ἡ μία ἐνὰς καὶ μετέχεται ἀμεθέκτως ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐνιαίως καὶ ὑπὸ τῶν διαφορῶν ἀδιαφόρως, ταῦτα μὲν κατὰ τὴν οἰκείαν φύσιν, ἐκείνα δὲ κατὰ τὰς
10 τῶν μετεχόντων. τὸ μὲν οὖν πρῶτιστον καὶ ὑπερόντως ὄν καὶ πάντων αἴτιον τῶν ὄντων οὐδὲν ἄλλο ἄλλ' ἢ αὐτὴ ἐστίν ἢ πρώτη καὶ μόνη ἐνὰς, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ πρῶτιστος καὶ ὑπέρνοος καὶ πάντων νόων αἴτιος νοῦς· ψυχὴ δὲ λογικὴ τε καὶ νοερὰ καὶ ὄντως θεῖα, πρὸς δὲ καὶ σῶμα κατὰ ταύτην ἐμψυχωμένον καὶ αὐτὸ θεῖον ὡσαύτως μόνον ἂν
15 εἶη καὶ λέγοιτο κυριώτατον τὸ ἐξ ὅλης τῆς ἡμῶν φύσεως προσληφθὲν τῷ θεῷ λόγῳ φύραμα καὶ ὑποστὰν ἐν αὐτῷ καὶ θεωθὲν ἐξ αὐτῆς τῆς προσλήψεως εἴτουν τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως ἀσυγχύτως ἀτρέπτως ἀναλλοιώτως, ὅπερ ἐστὶ σὰρξ ἐμψυχωμένη, ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερὰ ἡγουν φύσις ἀνθρωπίνῃ τελεία ἀφράστως ἐνωθεῖσα τῇ θεῷ
20 φύσει. ταύτης δὲ τῇ κοινωνίᾳ τῆς φύσεως γίνονται τε καὶ λέγονται θεῖα κατὰ χάριν αἱ τῶν ἁγίων ψυχαὶ καὶ θεῖα ὡσαύτως τὰ σώματα. τῶν ἄλλων δὲ ψυχῶν καὶ σωμάτων οὐδ' αὐτῶν γε τῶν οὐρανίων οὐδὲν οὔτε πρῶτως καὶ κυρίως θεῖον, ὡς τὸ ἐξ ἡμῶν πρόσλημμα τοῦ λόγου, οὔτε δευτέρως καὶ κατὰ χάριν, ὡς οἱ ἅγιοι, οὔτε γίνονται οὔτε
25 λέγονται.

- Ὅρα γοῦν ὅτι καὶ οὗτος ἀναποδείκτως τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτηθὲν λαμβάνει· καὶ γὰρ φησι· σώματα θεῖα εἶναι φαμεν ἀπὸ τοῦ ὄντος. ἀρχεσθαι δὲ αἰεὶ τὰ μετέχοντα τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἐνάδος καὶ ἡμεῖς φαμεν, οὐκ ἄλλο τι τὸ ὄν νοοῦντες παρὰ τοὺς θείους νόας, ἀλλ' αὐτὰς ἐκείνας εἶναι τοῦτο τὰς νοερὰς οὐσίας, ὡς ἀπὸ τοῦ ὑπερόντος ὄντος μετὰ
30 τὸ ὑπ' ἐκείνου παραχθῆναι τὸ ὄντως εἶναι λαχούσας καὶ μηκέτι τοῦ εἶναι ἀποπιπτούσας, αἱ δὴ καὶ μάλιστα μετέχουσι τῆς θειότητος, ὡς καὶ οὔσαι καὶ ζῶσαι καὶ νοοῦσαι, ἐπεὶ τὸ ἀπλῶς ὄν καὶ μήτε νοοῦν

13 πρὸς: πρὸ P 15 κυριώτατον: κυριότητα A: κυριότητα P 17 προσλήψεως: προλήψεως P 18-19 ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερὰ: ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερὰ V 28 ἀεὶ om. AP 30 ὄντος: ὄντως P

μήτε ζών οὐκ ἂν πρῶτον λέγοιτο τῶν μετεχόντων ἀλλὰ μᾶλλον ἔσχατον, ὥς κατὰ μόνον τὸ εἶναι μετέχον.

ρμ'. Πᾶσαι τῶν θεῶν αἱ δυνάμεις ἄνωθεν ἀρχόμεναι καὶ διὰ τῶν οἰκείων προϋούσαι μεσοτήτων μέχρι τῶν ἐσχάτων καθήκουσι καὶ τῶν περὶ γῆν τόπων... (124,1-18)

Ἡ πανταίτιος καὶ παντοδύναμος καὶ δυναμοποιὸς μία τε καὶ θεία δύναμις ἄνωθεν ἀρχομένη καὶ διὰ τῶν ἐν μέσῳ πάντων προϋούσα μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων καὶ αὐτῶν τῶν ἐπιγείων καθήκει πᾶσιν αἰ
10 παρούσα, πάντα δυναμοῦσα καὶ πληροῦσα ἑαυτῆς καὶ συνέχουσα ἐν ἑαυτῇ καὶ ὑπὸ πάντων μετεχομένη, καθόσον ἕκαστον μετέχειν αὐτῆς δύναται τε καὶ τέτακται.

ρμα'. Πᾶσα πρόνοια θείων ἢ μὲν ἐξηρημένη τῶν προνοουμένων ἐστίν, ἢ δὲ συντεταγμένη... (124,19-26)

Τῷ πλήθει τῶν οὐκ ὄντων θεῶν καὶ ἡ κατ' αὐτοὺς πρόνοια συμπληθύνεται καὶ εἰς ἅπαν σκεδαννυμένη εἰς τὸ μηδόλως εἶναι συμ-
15 προχωρεῖ. ἡμῖν δὲ ἡ τοῦ ἑνὸς θεοῦ μία πρόνοια ἐνιαίως πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐπιστατεῖ, ὅλην ἑαυτὴν ἐκάστω παρέχουσα κατὰ τὴν ἐκάστω νενεμημένην ὑπαρξιν καὶ τὴν τῆς τάξεως ιδιότητα καὶ πάντων ὡσαύ-
20 τως ὑπερεξηρημένη καὶ ὑπερηπλωμένη κατὰ μίαν τὴν πρὸς πάντα ἴσιν ὑπεροχήν.

ρμδ'. Πᾶσι μὲν οἱ θεοὶ πάρεσιν ὡσαύτως· οὐ πάντα δὲ ὡσαύτως τοῖς θεοῖς πάρεστιν, ἀλλ' ἕκαστα κατὰ τὴν αὐτῶν τάξιν τε καὶ δύναμιν μεταλαγχάνει
25 τῆς ἐκείνων παρουσίας, τὰ μὲν ἐνοειδῶς, τὰ δὲ πεπληθυσμένως, καὶ τὰ μὲν αἰδίδως, τὰ δὲ κατὰ χρόνον, καὶ τὰ μὲν ἀσωμάτως, τὰ δὲ σωματικῶς... (124,27-126,7)

Ὁ μὲν εἰς θεὸς εὐλόγως ἂν λέγοιτο πᾶσι παρῆναι ὡσαύτως, ἐπεὶ
30 καὶ εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐστιν, ἀπαράλλακτος πάντη μένων καὶ ἀναλλοιώτος, αὐτός τε πρὸς ἑαυτὸν ἀδιάφορος, καὶ ὑπὸ πλειόνων καὶ διαφορῶν μετέχεται καὶ ἐν πᾶσι οὕτω παρῇ· οἱ δὲ πολλοὶ καὶ διαφέροντες

ἀλλήλων κατὰ τὰς ἐνεργείας, ὥς ὁ σοφὸς οὗτος ἐν τῷ ρλα' κεφαλαίῳ ἀπέδειξεν ἐκάστω τῶν θεῶν οἰκείαν ἐνέργειαν ἀποδούς, ἀκολουθῶς δὲ πάντως καὶ κατὰ τὰς δυνάμεις καὶ κατὰ τὰς οὐσίας (ὧν γὰρ ἡ ἐνέργεια οὐ μία τούτων οὐδ' ἡ δύναμις μία οὐδ' ἡ οὐσία), ἐτι δὲ καὶ
5 κατὰ τὰς τῶν τάξεων ιδιότητας καὶ τὰς πρὸς τὸ ἐν ἐγγύτητας καὶ πορρότητας καὶ τὸ τοὺς μὲν ὀλικωτέρους εἶναι, τοὺς δὲ μερικωτέρους, οἱ τοιοῦτοι καὶ τοσαύταις ἀλλήλων διαφοραῖς διαφέροντες, πῶς ἂν ὡσαύτως πᾶσι παρῆναι, καὶ οὐχὶ ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως κατὰ τὴν οἰκείαν ἕκαστος διαφορὰν τε καὶ ιδιότητα; ἡμῖν δὲ ἡ τριὰς
10 οὐ τρεῖς θεοὶ οὐδὲ διάφοροι πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' εἰς τὰ τρία θεός, καθότι καὶ μία τῶν τριῶν οὐσία τε καὶ δύναμις καὶ ἐνέργεια καὶ σύνταξις μία, καὶ οὐ τὸ μὲν πρότερον, τὸ δὲ ὕστερον, οὐδὲ τὸ μὲν ὀλικώτερον, τὸ δὲ μερικώτερον, οὐδὲ τόδε τοῦδε πρὸς τὴν ἀρχὴν ἐγγύτερον ἢ πορρώτερον, ἀλλ' ἅμα τὰ τρία ὑπερηνωμένα ὅλα δι'
15 ὅλων ἀσυγχύτως, τούτῳ μόνῳ διαφέροντα ἀλλήλων τῷ τὸ μὲν ἀρχὴν εἶναι, τὰ δὲ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, τὸ μὲν γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς, καθὰ καὶ ὁ μὲν πατήρ, ὁ δὲ υἱός, τὸ δὲ πνεῦμα ὀνομάζονται, ὥς ἅμα τῇ ἐνώσει συνθεωρεῖσθαι καὶ τὴν διάκρισιν.

Ὁ μὲν θεός, καθὼς εἰς καὶ ὁ αὐτός, πᾶσι τοῖς οὖσι ὡσαύτως πάρε-
20 στιν, οὐ πάντα δὲ ὡσαύτως μεταλαγχάνει τῆς τοῦ θεοῦ παρουσίας ἀλλ' ἕκαστα κατὰ τὴν ἑαυτῶν τάξιν τε καὶ δύναμιν, μετρομένης τῆς ἐκάστων ἐν τῷ θεῷ παρουσίας τῇ κατὰ δύναμιν ἐκάστου μεθέξει, καθ' ἣν καὶ παρῆναι τῷ θεῷ λέγεται.

ρμγ'. Πάντα τὰ καταδεέστερα τῇ παρουσίᾳ τῶν
25 θεῶν ὑπεξίσταται· καὶ ἐπιτήδειον ἢ τὸ μετέχον, πᾶν μὲν τὸ ἀλλότριον τοῦ θεοῦ φωτὸς ἐκποδὼν γίνε-
ται, καταλάμπεται δὲ πάντα ἀθρόως ὑπὸ τῶν θεῶν... (126,8-18)

Λαμπρύνεται μὲν πάντα καὶ ἑαυτῶν κρείττω γίνεται τῇ τοῦ θεοῦ
30 παρουσίᾳ, οὐχ οὕτως δὲ ὑπεξίσταται, ὥς εἰς τὸ μὴ εἶναι, ὃ ἐστι προχωρεῖν· οὐ γὰρ φθορὰς ἢ ἀνυπαρξίας τὸ θεῖον αἷτιον ἀλλὰ τούναντίον ἅπαν γενέσεως καὶ ὑπάρξεως. ὅθεν οὐδὲ τὸ τοῦ σωτήρος ἀνθρώ-
πινον τῇ τῆς θεότητος ἐνώσει τῆς οἰκείας ἐξέστη φύσεως, ἀλλὰ καί-

περὶ ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως θεωθὲν ἔμεινεν ὁμοῦς ὅπερ ἦν, καθὸ καὶ πέπον-
θεν ἀληθῶς καὶ ἀπέθανεν. ἐκποδὼν δὲ γέγονεν ὁ θάνατος τῇ ζωῇ
ὁμιλήσας, οὐχ ὡς ὧν τι τῶν πάντων, ἀλλ' ὡς μὴ ὧν· στέρησις γὰρ
ὡςπερ τοῦ φωτός τὸ σκότος, οὕτως ὁ θάνατος τῆς ζωῆς· καὶ ἄμφω μὴ
5 ὄντα· ὑπεξίσταται δὲ τῷ ὄντι πανταχοῦ τὸ μὴ ὄν.

ρμδ'. Πάντα τὰ ὄντα καὶ πᾶσαι τῶν ὄντων αἱ δια-
κοσμῆσεις ἐπὶ τοσοῦτον προεληλύθασιν, ἐφ' ὅσον
καὶ αἱ τῶν θεῶν διατάξεις... (126,19-32)

Τὸ μὲν πάντα τὰ ὄντα καὶ πάσας τὰς τούτων διακοσμῆσεις ἐπὶ
10 τοσοῦτον προελθεῖν, ἐφ' ὅσον ὁ θεὸς διετάξατο, φημι καὶ γὰρ. πάντα
γὰρ ὅσα ἠθέλησεν ὁ Κύριος, ἐποίησεν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ καὶ
ἐν πάσῃ τῇ κτίσει νοητῇ τε καὶ αἰσθητῇ, καὶ τῇ διατάξει αὐτοῦ πάντα
γέγονε τὴν ἀρχὴν καὶ ἔτι γίνεται τὰ γινόμενα καὶ εἰσὶ καὶ κοσμοῦνται
καὶ τάττονται καὶ ζῶσι καὶ εἰδοποιοῦνται καὶ τελειοῦνται καὶ πρὸς
15 αὐτὸν ἐπιστρέφονται καὶ πάντα αὐτῷ οἷον ἐρριζώνονται καὶ σώζονται
καὶ συνέχονται. τὸ δὲ πολλοὺς λέγειν καὶ διαφόρους τοὺς σώζοντας,
ταῦτα καὶ συνέχοντας θεοὺς, ὡς καὶ αὐτοὺς ἄλλων ἢ ἄλλου δεῖσθαι
τοῦ σώζοντος καὶ συνέχοντος, γελοῖον μοι δοκεῖ, πολλῶν δὲ μάλιστα
γελοιότατον τὸ καὶ ἑαυτοῖς συμπαραγαγεῖν τοὺς θεοὺς τὰ ὄντα, ὡς
20 ἂν καὶ αὐτοὺς πρὸ τοῦ παραχθῆναι μὴ ὄντας ἀλλ' αὐτομάτους ἑαυ-
τούς τε καὶ τᾶλλα μὴ ὄντα μὴδ' αὐτὰ πρότερον εἰς τὸ εἶναι παραγα-
γόντας. οὕτως οὐτε ἦσαν οὐτε εἰσὶν οἱ τοιοῦτοι θεοὶ οὐτε ὄντα παρή-
γαγον, καὶ καλῶς περὶ αὐτῶν εἴρηται· *θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν
γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν.*

25 ρμε'. Πάσης θείας τάξεως <ή> ιδιότης διὰ πάν-
των φοιτᾷ τῶν δευτέρων, καὶ δίδωσιν ἑαυτὴν ἁπα-
σι τοῖς καταδεεστέροις γένεσιν... (128,1-21)

Πᾶσαν τάξιν καὶ διακόσμησιν οὐ θεῶν ἀλλὰ θείων νόων ἡ μία
καὶ πανταίτια θεότης καθίστησιν· ἡ αὐτὴ καὶ ἐκάστη τάξει τὴν οἰ-
κείαν ἀφορίζουσα ιδιότητα διὰ πάντων φοιτᾷ τῶν καταδεεστέρων
30 τὰς τῶν ὑπερκειμένων ἀγαθοπρεπῶς παρασκευάζει. ἡ γὰρ τὰς οὐ-

σίας πάντων παράγουσα παρ' ἑαυτῆς, ἅτε δὴ καὶ πάντα κατ' αἰτίαν
ἐν ἑαυτῇ προέχουσα, αὐτὴ καὶ τὰς τάξεις καὶ τὰς τῶν τάξεων ιδιότη-
τας οἰκείως ἐκάστη παρ' ἑαυτῶν ἀφορίζει καὶ διὰ πάντων φοιτᾷ τῶν
καταδεεστέρων ἐνδίδωσι, καὶ οὐχ ἡ μὲν αὐτῆς καθαρτικὴ θεότης
5 ἐστίν, ἡ δὲ φρουρητικὴ, ἡ δὲ τελεσιουργός, καὶ ἄλλη ἄλλο τι ἰδίωμα
ἀποφέρεται. οὐ γὰρ μερίζεται ἡ θεότης, ἀλλ' ἡ αὐτὴ καὶ μία πάντων
ὀλικῶς ἐν ἑαυτῇ τὰς αἰτίας προειληφύια, ἡ αὐτὴ καὶ ὅλη καθαρτικὴ
τέ ἐστι καὶ φωτιστικὴ καὶ τελεσιουργός, φρουρητικὴ τε καὶ πρὸς
ἑαυτὴν ἐπιστρεπτικὴ καὶ ζωοποιός, ἐνωτικὴ τε καὶ ἐκθεωτικὴ, καὶ
10 πάντα αὐτῆς ἐξήπται καὶ ἐξ αὐτῆς προλάμπεται καὶ εἰς αὐτὴν ἀνήρ-
τηται καὶ ὁ ἕκαστος ἔχει κατὰ φύσιν, ἐξ αὐτῆς ἔχει πάντα προεχοῦ-
σης καὶ προούσης ὑπερουσίως ἐνιαίως καὶ ὀλικῶς.

ρμς'. Πασῶν τῶν θείων προόδων τὰ τέλη πρὸς τὰς
ἑαυτῶν ἀρχὰς ὁμοιοῦται, κύκλον ἀναρχον καὶ ἀτε-
15 λεύτητον σώζοντα διὰ τῆς πρὸς τὰς ἀρχὰς ἐπιστρο-
φῆς... (128,22-31)

Θεία πρόδος ἀναρχος καὶ ἀτελεύτητος μόνῃ ἂν λέγοιτο ἡ ἀπὸ
τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου πατρὸς γέννησις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου υἱοῦ καὶ ἀπὸ
τοῦ αὐτοῦ πρόδλῃσις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου ἁγίου πνεύματος, καθ' ἣν ἡ
20 πατρικὴ τε καὶ ἀρχικὴ, μᾶλλον δὲ προἀναρχος μονὰς εἰς *δυάδα* κινη-
θεῖσα, τὴν ἐν υἱῷ θεωρουμένην καὶ πνεύματι, *μέχρι τριάδος ἔστη*,
καθὰ φησι ὁ ἡμέτερος Θεολόγος Γρηγόριος. αὕτη δὲ καὶ μόνῃ φύσει
θεία πρόδος, εἴπερ δεῖ φύσει λέγειν ἐπὶ τῶν ὑπερφυῶν καὶ θείων
καὶ ταύτης μὲν ἀρχὴ μὲν ἀναρχος ὁ πατήρ (*ἐξ αὐτοῦ γάρ*), μεσότης δὲ
25 συνἀναρχος ὁ υἱός (*δι' αὐτοῦ γάρ*), τέλος δὲ ὑπερτελέστατον καὶ
ἀτελεύτητον τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον (*εἰς αὐτὸ γάρ*). ἐξήρηται δὲ καὶ τῶν
ἄλλων προόδων αὕτη· οὐδὲ γὰρ ἐξίστησιν ὅλως τῆς ἀρχῆς τὰ ἐξ αὐ-
τῆς, ἀλλ' ἀνεκφοίτητα πάντῃ ταύτης τηρεῖ διὰ τὴν τῆς οὐσίας ταυτό-
τητα, εἰ καὶ ὡς ἴδια πρόσωπα πρόεισι, διὸ οὐδὲ τῆς κατ' ἑφεσιν
30 ἐπιστροφῆς δέονται. αἱ δὲ παρὰ ταύτην πᾶσαι τῶν ὄντων πρόοδοι
τοῖς οὖσι συνδιαίρουνται, καὶ ἀναρχος μὲν τούτων οὐδὲ μία, ὅτι καὶ

20-21 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29 P.G. 36, 76B 24-26 Ρωμ. 11,36

1 ἅτε: ἅδε AP (ἅδε) 5 καὶ om. P 18 καὶ pr. om. AP καὶ alt. om P
7 τῆς: τοῖς AP

τῶν ὄντων ἀναρχον οὐδὲν ἀλλὰ πάντα γέγονε παρὰ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ συντελεσθέντα τῷ πνεύματι. ἀτελεύτητος δὲ οὐ πάσα οὔτε μὴν πάντη, ἀλλὰ τῶν μὲν αἰδίων μετὰ τὴν ἐκείθεν παραγωγὴν μενόντων ἢ μὲν κατ' οὐσίαν καὶ δὴ τετέλεσται (οὔτε γὰρ ἄλλ' ἅττα παρὰ τὰ 5 ἐξ ἀρχῆς παραχθέντα ἐπιπαράγονται οὐτ' αὐτὰ ἐκείνα τὰ παραχθέντα τὴν κατ' οὐσίαν μεταβολὴν ὑπομένοντα πάλιν ἄλλης παραγωγῆς δέονται), ἢ δὲ κατ' ἑλλαμψιν αἰδῖος ἐκείθεν προβαίνει καὶ ἀτελεύτητος τοῖς μὲν πρωτοδότως, τοῖς δὲ δευτεροδότως καὶ καθ' ἑξῆς, τῶν 10 θείων ἀπαυγασμάτων προχεομένων κατὰ μετάδοσιν ἀναλόγως ταῖς ἐκάστων τάξεσιν εἴτουν στάσεσι μέχρι καὶ τῶν ἐν ἐκείνοις ἐσχάτων. οὕτω δὲ καὶ πάντα πρὸς τὴν μίαν ἀρχὴν ἀνατατικῶς ἐπιστρέφει καὶ ὁ αἰδῖος τοῖς τοιούτοις καὶ ἀτελεύτητος ἐν τε ταῖς προόδους καὶ ταῖς ἐπιστροφαῖς κύκλος σώζεται. ἢ δὲ τῶν ὑπὸ γένεσιν καὶ φθορὰν καὶ 15 χρόνον κατὰ μὲν τὸ καθόλου καὶ ἤδη τετέλεσται· ἐν ἑξ γὰρ ἡμέραις σύμπας ὁ αἰσθητὸς συμπεπλήρωται κόσμος, ἐν δὲ τῇ ἐβδόμῃ κατέπαυσεν ὁ θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ οὐκέτι πρόοδος ἄλλου του κόσμου, καὶ ἔτι προσδοκᾶται ἀμπαν συντελεσθῆναι κατὰ τὴν τοῦ παρόντος αἰῶνος συντέλειαν· κατὰ δὲ τὸ κατὰ μέρος ἔτι μὲν ἐνεργεῖται, καθὰ καὶ εἴρηται τῷ σωτήρι· ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργά- 20 ζεται, κἀγὼ ἐργάζομαι. πεπαύσεται δὲ πάντως καὶ ἡ κατὰ τοῦτο κατὰ τὴν κοινὴν συντέλειαν καὶ ἄλλη τῆνικαῦτα πρόοδος ἔσται, καθ' ἣν ἔσται ὁ θεὸς τὰ πάντα ἐν πάσι καὶ πάντα πρὸς αὐτὸν ἐπιστρέψουσιν, ἢ τῶν ὄλων μεταστοιχείωσις καὶ ἐκ φθορᾶς εἰς ἀφθαρσίαν μετα- ποίησις.

25 ρμζ'. Πάντων τῶν θείων διακόσμων τὰ ἀκρότατα τοῖς πέρασιν ὁμοιοῦται τῶν ὑπερκειμένων... (128,32-130,3)

Θεῖοι διάκοσμοι κυρίως οὐκ εἰσιν, ὅτι μηδὲ θεοὶ κυρίως οἱ συμ- πληροῦντες αὐτούς, ἀλλὰ καταχρηστικῶς οὕτω λέγονται διὰ τὴν 30 πρὸς τὸ θεῖον ὁπώσποτε νοουμένην αὐτῶν ἐγγύτητα. ἀλλὰ καὶ ἀρχὰς καθ' ἐκάστην τάξιν οὗτος μὲν ὁ σοφὸς καὶ ὡς παρακτικὰς αἰτίας ἐκλαμβάνεσθαι βούλεται, ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἀλλ' ὡς ἀντιδιαστελλο-

19-20 Ἰω. 5,17

7 προβαίνει: παραβαίνει P 20 καὶ om. V 28 μηδέ: μή V

μένας τοῖς τέλεσι μόνον ἐκλαμβανόμεθα. ἢ γὰρ κατὰ πάντα τρόπον ἀρχὴ καὶ παρακτικὴ πάντων αἰτία μία.

ρμθ'. Πᾶσα θεία τάξις ἐαυτῇ συνήνεται τριχῶς, ἀπὸ τῆς ἀκρότητος τῆς ἐν αὐτῇ καὶ ἀπὸ τῆς μεσό- 5 τητος καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους... (130,4-19)

Καὶ τὰ περὶ τῶν θείων τάξεων ἀκολούθως τοῖς περὶ τῶν θείων διακόσμων εἰρημένους ἡμῖν διοριστέον. ἀλλὰ καὶ εἴ τις ἔνεστι τοῖς καθ' ἐκάστην τάξιν πρώτοις ἐνοποῖος δυνάμεις καὶ εἴ τις τοῖς μέσοις 10 συνδετικὴ καὶ συνοχικὴ καὶ εἴ τις ἐπιστρεπτικὴ τοῖς ἐσχάτοις, ἀπὸ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ἀρχῆς, ἥτις καὶ παντοδύναμός ἐστι καὶ δυναμο- ποῖος καὶ δυναμοδότις δυνάμεις, τούτοις ἐνδέδεται.

ρμθ'. Πᾶν τὸ πλήθος τῶν θείων ἐνάδων πεπερα- σμένον ἐστὶ κατὰ ἀριθμόν... (130,20-33)

Εἰ πλήθος, πῶς ἐγγυτάτω τοῦ ἐνός; καὶ εἰ ἐγγυτάτω τοῦ ἐνός, 15 πῶς πλήθος; ἐναντία γὰρ τὸ ἐν καὶ τὸ πλήθος καὶ ἀλλήλοις ἀσύμβα- τα. εἰ οὖν τὸ ἐν ὁ θεός, οἱ πολλοὶ οὐ θεοί· τὸ γὰρ πλήθος οὐ τὸ ἐν ἀλλ' οὐδὲ τοῦ ἐνός ἐγγυτάτω· ἀπεσχοίνισται γὰρ τοῦ ἐνός τὸ πλήθος. εἰ δὲ δεῖ τι πλήθος λέγειν ἐγγυτάτω τοῦ ἐνός, ἢ τριάς ἂν τοῦτο ῥηθῇ· αὕτη γὰρ παντὸς μᾶλλον πλήθους ἐγγίξει τῷ ἐνί, ἀλλὰ καὶ ταύτης 20 προτέρα καὶ ἐγγύτερα τοῦ ἐνός ἢ δυάς· ἢ οὐδὲν μὲν τῶν ἐν πλήθει θεωρουμένων θεός. ὑπερίδρυνται δὲ ὁ θεός οὐ παντὸς μόνου πλήθους ἐπέκεινα ἀλλὰ καὶ τριάδος καὶ δυάδος καὶ αὐτοῦ ἐνός τοῦ ἀντιδια- στελλομένου τῷ πλήθει, καθὰ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα φησι Διονύσιος. οὐκ οὐκ οὐδ' ἢ παρ' ἡμῶν σεβομένη τριάς πλήθος· ἦν γὰρ ἂν μόνον 25 τριάς, ἢ δὲ ἐστὶ ἡ αὕτη καὶ μονάς· διὸ οὐδὲ δυὰς πρὸ ταύτης, οὔτε μὴν ἢ μονὰς πρὸ τῆς ἐν αὐτῇ δυάδος ἀλλ' ἅμα τῇ πατρικῇ μονάδι καὶ ἢ ἐξ αὐτῆς δυὰς συνεκφαίνεται, καὶ ἅμα τὸ ὅλον μονάς ἐστὶ καὶ τριάς καὶ οὔτε μονὰς μόνον, ὅτι καὶ τριάς, οὔτε τριάς, ὅτι καὶ μονάς· ἀλλ' οὐδὲ δυὰς τὰ ἐκ τῆς μονάδος, ὅτι μὴ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἅμφω 30 ἐκείθεν ἀλλ' ἰδίως ἐκάτερον, τὸ μὲν γεννητῶς, τὸ δὲ ἐκπορευτῶς. οὕτω δὲ καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν καὶ τὰ τρία ἅμα τὸ ἐν.

19-20 cf. *Περὶ θείων ὀνομ.* XIII, 2; P.G. 3, 977 CD

2 παρακτικὴ: παραεκτικὴ P 11 ἐνδέδεται: ἐνδέδεται AP 15 καὶ pr. om. P 17 ἐγγυτάτω: ἐγγυτάτου P 18 ἐγγυτάτω: ἐγγυτά V 20 προτέρα om. P

ρν'. Πᾶν τὸ προῖδὸν ἐν ταῖς θεαῖς τάξεσι πάσας
ὑποδέχεσθαι τὰς τοῦ παράγοντος δυνάμεις οὐ πέ-
φυκεν, οὐδὲ ὅλως τὰ δεύτερα πάσας τὰς τῶν πρὸ
αὐτῶν, ἀλλ' ἔχει τινὰς ἐκεῖνα τῶν καταδεεστέρων
5 ἐξηρημένους δυνάμεις καὶ ἀπεριλήπτους τοῖς μετ'
αὐτά... (132,1-25)

Ὅτι μὴ πολλὰ τὰ φύσει προϊόντα ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου θεοῦ
καὶ πατρός, ἀλλ' ἢ εἷς καὶ μόνος υἱὸς καὶ θεὸς καὶ ἐν καὶ μόνον ἅγιον
πνεῦμα καὶ αὐτὸ θεὸς ὁμοίως καὶ εἷς οὕτω τὰ τρία θεός, ἱκανῶς ἤδη
10 διὰ τῶν εἰρημένων ἡμῖν δεδήλωται, δι' ὧν ἅμα καὶ αἱ πολλαὶ τάξεις
τῶν πολλοστῶν θεῶν συνανήρηνται. εἰ δὲ δεῖ θείας τάξεις τὰς ἀγγελι-
κὰς λέγειν τάξεις, καταχρηστικῶς ταύταις ἀρμοστέον τὸ θεῖον ὄνο-
μα, καθὼ καὶ πολλοὶ θεοὶ καὶ κύριοι οἱ ἄγγελοι λέγονται· ἐν τούτοις
γὰρ καὶ τὸ πρῶτον τε καὶ τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον καὶ τὸ ἐγγύτερον
15 τοῦ ἐνὸς καὶ πορρώτερον καὶ τὸ ὀλικώτερον τε καὶ μερικώτερον καὶ
τὸ ὑπέρτερον καὶ καταδεέστερον καὶ ὅσα τῆς θείας ἀνάξια φύσεως
ἐπὶ τούτων λέγονται. πάντων δὲ τούτων καὶ ἡ κατὰ παραγωγὴν πρόο-
δος ἀπὸ τοῦ θεοῦ, οὐ μὴν ἀπ' ἀλλήλων· ἀκαίθην ἀναλόγους ταῖς
προόδοις τὰς δυνάμεις τὰς ἐφικτὰς ὑποδέχονται διαπορθευομένας,
20 οὐ παραγομένας, διὰ τῶν πρὸ αὐτῶν, ὧν καὶ κατὰ λόγον ἡλάττωνται.

ρνα'. Πᾶν τὸ πατρικὸν ἐν τοῖς θεοῖς πρωτουργόν
ἐστὶ καὶ ἐν τᾷ ἀγαθῷ τάξει προϊστάμενον κατὰ πᾶ-
σας τὰς θείας διακοσμήσεις... (132,26-134,5)

Τὸ πατρικὸν αἷτιον ἀγαθὸν καὶ μάλιστα ἀγαθόν, τοιοῦτον δὲ ὁ
25 θεός, μᾶλλον δὲ τοῦτο· ὁ γὰρ θεὸς τᾷ ἀγαθὸν καὶ τᾷ ἀγαθὸν ὁ θεός. ἐπεὶ
δὲ καὶ παντοδύναμος ὁ θεός, δῆλον ὅτι καὶ πᾶσαν προέχει τὴν γονι-
μότητα· διὸ καὶ ἐξ αὐτοῦ πᾶσα, κατὰ τὸ εἰρημένον, πατριὰ ἐν οὐρα-
νῷ τε καὶ ἐπὶ γῆς. ἀνάγκη δὲ πᾶσα τὴν θεῖαν γονιμότητα καὶ πατρό-
τητα ἀσυγκρίτως κρείττω εἶναι τῆς παρ' ἡμῖν· νῦν δὲ κατὰ τὰς ὑποθέ-
30 σεως τοῦ σοφοῦ τούτου κινδυνεύει πολλῶ χείρων εἶναι, εἰ τὸ ἐν μόνον
ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ οὐχὶ τὸ αὐτὸ ἐν τε καὶ τρία κατὰ τὸν ἡμέτερον λόγον,
καὶ εἰ γεννᾷ μὲν, ἀλλ' ἑαυτοῦ καταδεέστερα καὶ χείρω, τοιαύτην δὲ

13 A' Κορ. 8,5 27-28 Ἐφεσ. 3,15

14 τό alt. om. V τό tert. om V 15 τό om. A 17 λέγονται om. V
δέ om. P καὶ om. V

καὶ τοῖς μετ' αὐτὸ τὴν τοῦ γεννᾶν ἐνδίδωσι δύναμιν, ἵνα μὴδὲν ἴσον
ἑαυτῷ καὶ ἀπαράλλακτον κατὰ τὴν φύσιν γεννᾷ ἀλλὰ πάντα δευτέρα
ἑαυτῶν καὶ καταδεέστερα, καίτοι τῶν παρ' ἡμῖν καὶ ἐν γῇ πατέρων
ἴσα ἑαυτοῖς καὶ ὅμοια κατὰ φύσιν γεννώντων· ἄνθρωπος γὰρ ἄνθρω-
5 πον γεννᾷ καὶ ἵππος ἵππον καὶ οὐδὲν τῶν γεννώντων τὰ γεννώμενα
διενήνοχεν εἰ μὴ τῷ χρόνῳ, τὰ μὲν πρότερα, τὰ δὲ ὕστερα· ἀλλ' οὐδὲν
τοῦτο πρὸς τὴν φύσιν· οὐ μὴν οὐδ' ἐν τοῖς αἰωνίοις χώραν ἔχει τὸ
κατὰ χρόνον πρότερόν τε καὶ ὕστερον. ὅτι δὲ κρείττων ἢ δύναμις τοῦ
ἴσον ἑαυτῷ γεννώντος τῆς τοῦ ἑλασσον, οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, εἰ μὴ ὅς
10 ἂν καὶ τὰ παρὰ φύσιν ἀμβλώματα κρείττω φαίη τῶν κατὰ φύσιν
γεννημάτων. εἰ δὲ πᾶσα δύναμις καὶ πᾶν ἀγαθὸν ἄνωθεν εἰς ἡμᾶς
κάτεισιν ἐκεῖσε κρειττόνως προόν, ἀνάγκη πᾶσα τὴν θεῖαν γονιμότη-
τα καὶ πατρότητα κρείττω εἶναι τῆς παρ' ἡμῖν. γόνιμον ἄρα φύσει τὸ
ἐν καὶ γεννᾷ οὐχ ἀπλῶς ὅμοιον ἑαυτῷ καὶ ἴσον κατὰ φύσιν, ἀλλ'
15 ὑπερφύως καὶ ἄρρητος ἐκ τῆς αὐτοῦ οὐσίας καὶ φύσεως τὸν υἱόν,
προάγει τε ὡσαύτως τὸ πνεῦμα κατὰ τὸν διττὸν τρόπον τῆς καὶ παρ'
ἡμῖν θεωρουμένης φυσικῆς γονιμότητος, καὶ οὕτως ἡ ὑπεραρχὸς μο-
νὰς ὑπεραρχικῶς κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἔσται· καὶ ἔστιν ἡ αὐτὴ καὶ
μονὰς καὶ τριάς. καὶ ἡ μὲν φυσικὴ πατρότης καὶ γονιμότης ἐν τούτῳ,
20 παράγει δὲ πάντα τὰ ὄντα ὁ θεὸς οὐκ ἐκ τῆς κατ' αὐτὸν ὑπερουσίου
καὶ κρυφίας οὐσίας ἀλλὰ δημιουργικῶς κατ' ἐπιστημονικὴν ὑπερσό-
φου σοφίας γονιμότητα, καὶ οὕτω καὶ τῶν ὄντων πάντων πατὴρ καὶ
ἔστι καὶ λέγεται. ἐνθεὶς δὲ καὶ τάξιν τοῖς οὐσι τοῖς κατὰ ταύτην τὰ
πρεσβεῖα λαχοῦσι καὶ πρώτοις αὐτοῦ τὰς ἐλλάμψεις ὑποδεχομένους
25 καὶ τοῖς ἄλλοις διαπορθεύουσι, τούτοις καὶ τὸ πατρικὸν ἐνδίδωσιν
ἐντεῦθεν ἀξίωμα. τὸ δὲ κατὰ τὸν σοφὸν τοῦτον πρώτιστον ἐν τὴν
παρακτικὴν μόνην ἀποφέρεται γονιμότητα, ἐστέρηται δὲ τῆς φυσι-
κῆς, ὥς ἄρα ἡ φθορὸν ἐτέροις τῆς φυσικῆς ἀπαρἀλλαξίας καὶ οὕτως
οὐκ ἀγαθὸν ἢ μὴ δυνάμενον ὁμοούσια ἑαυτῷ προάγειν ἀφ' ἑαυτοῦ
30 καὶ οὕτως οὐ παντοδύναμον.

ρνε'. Πᾶν τὸ γεννητικὸν τῶν θεῶν κατὰ τὴν ἀπει-
ρίαν τῆς θείας δυνάμεως πρόεισι, πολλαπλασιασ-

17-18 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29; P.G. 36, 76B

8 δέ: καὶ AP 18 ante ὑπεραρχικῶς add. καὶ V 19 τούτω: τούτοις AP
(τούτοις) 20 ὁ θεός trans. post αὐτόν AP 25 τοῖς ἄλλοις: τοὺς ἄλλους V

ζον ἑαυτὸ καὶ διὰ πάντων χωροῦν, καὶ τὸ ἀνέκλει-
πτον ἐν ταῖς τῶν δευτέρων προόδοις διαφερόντως
ἐπιδεικνύμενον... (134,6-22)

Οὕτε τὸ πᾶν τῷ ἐνὶ οὐτε τὸ γεννητικὸν τῷ προαιωνίῳ ἀρμόζει
5 πατρί, ὃ τὸ γεννᾶν ἅμα τῷ εἶναι πρόσεστι, καὶ οὐ πρότερον γεννητι-
κὸς ὢν κατὰ δύναμιν εἴτα πρόεισιν εἰς ἐνέργειαν τοῦ γεννᾶν, ἀλλ'
ἅμα κατὰ τε τὴν ὑπερουσίον οὐσίαν ἐστὶ καὶ κατὰ τὴν ὑπερδύναμον
δύναμιν δύναται καὶ τῇ καθ' ὑπεροχὴν ἐξηρημένη οὐσίᾳ τε καὶ δυνά-
μει σύνδρομον ἔχει καὶ τὴν ὑπεροχικὴν ἐνέργειαν, καὶ ἅμα ἐστὶν
10 ὑπερουσίως καὶ ἅτε πατήρ ὢν γεννᾷ ὑπερδυνάμως τὸν ὁμοούσιον
αὐτῷ υἱὸν καὶ ὑπὲρ πᾶσαν ἐνέργειαν προβάλλει ἅψ' ἑαυτοῦ τὸ πνεῦ-
μα τὸ ἅγιον τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ἐν πᾶσι. καὶ τοῦτο ἐστὶν ἀπειρία
θεία· ἡ ἀκαταληψία τῆς θείας ὑπεροχῆς τῆς τε κατ' οὐσίαν καὶ τῆς
κατὰ δύναμιν καὶ τῆς κατ' ἐνέργειαν. ἀπειρον οὖν τὸ θεῖον, καίπερ
15 αὐτοὲν ὄν, κατὰ τὴν ὑπερουσίον ὁμοουσιότητα καὶ αὐτὰ τρία κατὰ τὴν
οὐσιώδη καὶ φυσικὴν γονιμότητα, ἵνα καὶ πέρατος καὶ ἀπειρίας καὶ
ἐνός καὶ πλήθους παντὸς ὑπερέχον εἴη, ταύτῃ δὲ καὶ ὑπερπληρὲς ὄν
καὶ ὑπερχέον τὴν ἀγαθότητα ἐξ ἑαυτοῦ καὶ δι' ἑαυτοῦ καὶ ἐν ἑαυτῷ
δημιουργικῶς. ὁ αὐτὸς γὰρ ἔτι οὐσιωδῶς παράγει καὶ συνέχει καὶ
20 τελειοῖ τὰ πάντα καὶ τὰς τε οὐσίας αὐτῶν ὑφίστησιν ἀγαθοπρεπῶς
καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐνεργείας ἐνδίδωσι δυναμοδότως καὶ τε-
λειοδότως, ὥσπερ ἄρα καὶ τὴν τῆς γονιμότητος. ἐκείθεν μὲν οὖν πᾶσα
πατριά, κατὰ τὸ εἰρημένον, ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς. θεὸς δὲ τῶν
παραγομένων οὐδέν, ἅν γεννητικὴν ἀποφέρειται δύναμιν, οὐκ ἀπει-
25 ρίαν τινὰ καθ' αὐτὴν ὑφεστῶσαν καὶ τῶν ὅλων οὖσαν ἀρχέγονον
ἀλλὰ τῆς θείας ἐμφαίνον ἀγαθότητος τὴν ὑπέρχουσιν.

ργγ'. Πᾶν τὸ τέλειον ἐν τοῖς θεοῖς τῆς θείας ἐστὶ
τελειότητος αἷτιον... (134,23-35)

Τὸ αἷτιον πάσης τελειότητός ἐστιν ὁ θεός. εἰ δὲ δεῖ καὶ πᾶν τέ-
30 λειον λέγειν περὶ τῶν πάντων χαρισμάτων καὶ δωρεῶν τοῦ πνεύμα-
τος, οὕτω ῥητέον κατὰ τὸ πᾶν δώρημα τέλειον ἄνωθέν ἐστι καταβαί-
νον. λεχθεῖ δ' ἂν καὶ αὐτὸ τὸ ἅγιον πνεῦμα πᾶν καὶ τέλειον, ὥς

22-23 Ἐφεσ. 3,15 31 Ἰακ. 1,17

4 γεννητικόν: προγεννητικόν P 5 ὁμοουσιότητα: ὁμοιότητα V 18 ἑαυτοῦ
pr: αὐτοῦ VA 19 ὁ αὐτός Voem: οὐ γάρ codd.

πᾶσαν προέχον ἐν ἑαυτῷ τελειότητα ἀπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ
προϊούσαν. τὸ τέλειον οὖν καὶ ἡ αὐτοτελειότης ἐν τῷ πατρὶ θεωρεῖται
καὶ τῷ υἱῷ καὶ τῷ πνεύματι, καὶ οὐκ ἄλλο μὲν τι τὸ τέλειον, ἄλλο δὲ ἡ
αὐτοτελειότης, ἵνα τὸ μὲν αἷτιον ἦ καὶ πρῶτως τέλειον, ἡ δὲ αἷτιατῇ
5 ὥς ἀπὸ τοῦ πρῶτως τελείου παραγομένη, ἀλλὰ μία μὲν ἡ τελειότης
πατρὸς καὶ υἱοῦ καὶ ἁγίου πνεύματος, καθὼ καὶ θεότης μία καὶ εἰς τὰ
τρία θεός, εἰ μὴ τῷ ἄρα δοκεῖ καὶ ταύτην προσωπικῶς διαιρεῖν καὶ
τὴν μὲν λέγειν πατρικὴν, τὴν δὲ υἱικὴν, τὴν δὲ πνευματικὴν. ἡ μὲν γὰρ
τέλειος θεὸς ὁ πατήρ, καὶ τέλειος θεὸς ὁ υἱὸς καὶ τέλειος θεὸς τὸ
10 πνεῦμα τὸ ἅγιον, μία ἡ τῶν τριῶν τελειότης καὶ ἡ αὐτή, ἡ δὲ ὁ μὲν
πατήρ τέλειος, ὁ δὲ υἱὸς τέλειος, τὸ δὲ πνεῦμα τέλειον, τάχ' ἂν διαφέ-
ροιν αἱ καθ' ἑκαστον τούτων τελειότητες καὶ ἡ πατρικὴ λεχθεῖ τῶν
ἄλλων αἷτια· ἀλλὰ καὶ οὕτως μία ἡ τῶν τριῶν τελειότης διὰ τὸ ἀδιαί-
ρετον καὶ φεράλληλον· ὅποτέραν γὰρ τῶν τριῶν ὑφέλοις, συνυφέλοις
15 ἂν καὶ τὰς ἄλλας. καὶ αὕτη μὲν ἡ μία καὶ τρισὴ καὶ πρώτη αὐτοτε-
λειότης, τὰ δ' ἀπὸ ταύτης εἰς τὰ ὄντα προχέμενα τέλεια δῶρα εἴτουν
αἱ μεθεκταὶ τελειότητες οὐ τοῖς φύσει θεοῖς οὐδὲ τοῖς τελείοις, ἀλλὰ
τοῖς τελειουμένοις καὶ θεουμένοις δίδονται, οἱ καὶ καθόσον δέουσι
τοῦ εἶναι θεοί, κατὰ τοσοῦτον καὶ τοῦ εἶναι τέλειοι ἀποδέουσιν, εἰ
20 καὶ τέλειοι διὰ τὴν τελειώσιν τε καὶ θέωσιν λέγονται, καὶ ἐστὶν αὐτοῖς
οὐ τὸ ἐν αὐτοῖς τέλειον τῆς τελειότητος αἷτιον ἀλλὰ μᾶλλον ἡ ἐνδιδό-
μένη τελειότης τοῦ τελείου.

ρнд'. Πᾶν τὸ φρουρητικὸν ἐν τοῖς θεοῖς ἑκαστον
ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει διαφυλάττει τῶν δευτέρων ἐνο-
25 ειδῶς ἐξηρημένον καὶ τοῖς πρώτοις ἐνιδρυμένον...
(136,1-11)

Καὶ τὸ φρουρητικὸν πάντων καὶ συνεκτικὸν αἷτιον ὁ θεός ἐστιν·
ἐκείθεν γὰρ ἑκαστα φρουρεῖται καὶ ἐν τῇ οἰκείᾳ συνέχεται τελειότητι
καὶ τὸ μέτρον τῆς ἑαυτῶν τάξεως ἄτρεπτον διασώζει, ἀχράντως τε
30 τοῖς καταδεεστέροις ὁμιλοῦντα καὶ ἀσυγχύτως τοῖς ὑπερτέροις ἐνι-
δρυόμενα.

ρνε'. Πᾶν μὲν τὸ ζωογόνον ἐν τοῖς θεοῖς γένεσιν
αἷτιον γεννητικόν ἐστιν, οὐ πᾶσα δὲ ἡ γόνιμος τά-

ξίς ζωογόνος ἐστίν· ὀλικωτέρα γὰρ ἡ γεννητικὴ τῆς ζωογονικῆς καὶ ἐγγυτέρω τῆς ἀρχῆς... (136,12-22)

Ἡμῖν ἅπαξ τῆς πολυθείας ἀπειρημένης οὐδὲν διαφέρει τῆς ζωογόνου θεότητος ἡ παρακτικὴ καὶ ὑποστατικὴ τοῦ πλήθους τῶν ὄντων αἰτία. ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ εἷς καὶ μόνος θεὸς ὡς μὲν προὖν καὶ ὑπερούσιος οὐσία τὰ ὄντα παράγει, ὡς δὲ ὑπέρζωως ζωὴ τὰ ζῶντα ζωογονεῖ χορηγῶν ἀφθόνως πᾶσιν ἐκ τῆς ὑπερβλυζούσης ἐαυτοῦ ἀγαθότητος τό τε εἶναι τοῖς οὖσι καὶ τὸ ζῆν τοῖς ζῶσι καὶ τὸ νοεῖν τοῖς νοοῦσι.

ρνζ'. Πᾶν μὲν τὸ τῆς καθαρότητος αἷτιον ἐν τῇ φρουρητικῇ περιέχεται τάξει, οὐκ ἔμπαλιν δὲ πᾶν τὸ φρουρητικὸν τῷ καθαρτικῷ γένει ταυτόν... (136,23-138,5)

Τοῖς πολλοῖς θεοῖς καὶ αἱ πολλαὶ τάξεις συνοίχονται, ἡμῖν δὲ ὁ αὐτὸς καὶ εἷς καὶ μόνος θεὸς καὶ τὴν φρουρητικὴν καὶ τὴν καθαρτικὴν καὶ πᾶσαν ὡς παντοδύναμος ὑπερδυνάμως περιέζωσται δύναμιν, ἀφ' ἧς καὶ πᾶσι μεταδίδωσι, καθόσον ἕκαστα μεταλαμβάνειν ἐγγωρεῖ. γένος δὲ θεῶν λέγειν, ὃ μὴ πᾶσαν προέχει δύναμιν, ἀλλὰ τὴν μὲν ἔχει, τῆς δὲ ἐστέρηται, ὡς κατὰ ταῦτα εἶναι ἀδύνατον, παραπληξία σαφής.

Εἰ τοῦ ἐν πᾶσιν ὄντος δεῖ μίαν αἰτίαν καὶ κατὰ τοῦτον προηγεῖσθαι, τί λοιπὸν δεῖ τῶν πολλῶν θεῶν, καὶ οὐ πάντων τῶν ὄντων ἐν τοῖς πολλοῖς ἀγαθῶν μίαν αἰτίαν προϋποτίθεσθαι προηγουμένην, τὴν ἐν τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ θεῷ προειλημμένην θεοπρεπῶς καὶ ἐξηρημένην ὑπεροχικῶς ἀγαθότητα, τὴν καὶ φρουρὰν πᾶσαν καὶ καθαρότητα καὶ ζωογονίαν καὶ γονιμότητα καὶ πᾶν ἀπλῶς πᾶσι τοῖς οὖσιν ἐνθεωρούμενον ἀγαθὸν προειληφυῖαν καὶ συνέχουσιν ἐνιαίως ἐν ἐαυτῇ καὶ προέχουσιν, ἵνα καὶ ὄντως ἡ μία πάντων αἰτία καὶ μόνη; ἀλλὰ μὴ μία καὶ μία καὶ τοῦτο πολλάκις· ἡ γὰρ μία πολλάκις οὐ μία ἀλλὰ πολλαί, καὶ τοσαῦται ὅσον τὸ πλῆθος τῶν κατ' αὐτάς θεῶν. οὕτω σαφῶς ὁ σοφὸς ἐαυτῷ ἀντιφθέγγεται, οὕτως ἀσύμδατος ἡ πολυθεΐα τῇ μοναρχίᾳ.

ρνζ'. Πᾶν μὲν τὸ πατρικὸν αἷτιον τοῦ εἶναι πᾶσιν ἐστὶ χορηγὸν καὶ τὰς ὑπάρξεις τῶν ὄντων ὑφίστησι· πᾶν δὲ τὸ δημιουργικὸν τῆς εἰδοποιΐας τῶν

συνθέτων προέστηκε καὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς κατ' ἀριθμὸν αὐτῶν διαιρέσεως, καὶ ἐστὶ τῆς αὐτῆς τῷ πατρικῷ συστοιχίας ἐν μερικωτέροις γένεσιν... (138,6-19)

Ὡς περ τὸ γεννᾶν εἰς ταῦτόν ἦγε τῷ παράγειν, οὕτω καὶ νῦν τὸ πατρικὸν ἀντὶ τοῦ ποιητικοῦ λαμβάνει. οὐκ ἐστὶ δὲ ταῦτόν οὔτε τὸ γεννᾶν τῷ παράγειν εἶπουν ποιεῖν οὔτε τὸ πατρικὸν τῷ ποιητικῷ· οὔτε γὰρ ὁ πατὴρ ποιητὴς ἐστίν, οὐδ' κυρίως πατὴρ ἐστίν (οὐ ποιητὴς γὰρ Σωκράτους ὁ Σωφρονίσκος) οὔτε ὁ ποιητὴς καὶ πατὴρ κυρίως τοῦ ποιήματος λέγεται. μαινόμενος δ' ἂν τις τὸ σόφισμα παραδέξαιτο, οἷος ὁ φερώνυμος Ἄρειος, ἵν' εἴπῃ τὸν κυρίως καὶ φύσει πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦ υἱοῦ καὶ αὐτὸν κεραμέα φύσει καὶ κυρίως πατέρα τοῦ πίθου. οὕτω δὲ καπὶ τῆς θεότητος πολλὰ τὰ πατρικὰ αἷτια καὶ τοσαῦτα ὅσα τὰ ὀλικώτερα τῶν μερικωτέρων καὶ τὰ ὑπέρτερα τῶν ὑποδεεστέρων, καὶ οὕτω δώσει χώραν κάκει τὸ πᾶν λέγεσθαι. ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς, οἷς γε τὸ πατρικὸν αἷτιον ἐν ἐκεῖ καὶ λέγεται καὶ πιστεύεται· εἷς γὰρ πατὴρ ἐνὸς υἱοῦ φύσει γεννήτωρ καὶ ἐνὸς ἁγίου πνεύματος φύσει προβολεύς, εἷς ἐνὸς ἑκατέρου καὶ φύσει, ἵνα καὶ τὰ τρία ἐν ἡ τῇ φύσει καὶ οὕτως ὁ εἷς τῇ φύσει θεὸς ὁ αὐτὸς ἡ καὶ πάντων ποιητὴς τε καὶ δημιουργὸς καὶ μὴ μεμερισμένως ὁ μὲν τὰς ὑπάρξεις τῶν ὄντων ὑφίστη, ὁ δὲ προστατὴ τῆς τῶν συνθέτων εἰδοποιΐας καὶ τῆς τάξεως καὶ τῆς κατ' ἀριθμὸν διαιρέσεως, καὶ ὁ μὲν ὀλικώτερος ἡ, ὁ δὲ μερικώτερος. ἀμέριστον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ὅλον καὶ ἕν· εἰ γὰρ καὶ τρία, ἀλλὰ καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν καὶ ὅλον καὶ ἕν, καὶ τοῦτο μόνον μὲν ἰδικῶς κατὰ τὴν ὑπόστασιν, ὅλον δὲ κοινῶς κατὰ τὴν φύσιν εἰπουν οὐσίαν.

ρνη'. Πᾶν τὸ ἀναγωγὸν αἷτιον ἐν τοῖς θεοῖς καὶ τοῦ καθαρτικοῦ διαφέρει καὶ τῶν ἐπιστρεπτικῶν γενῶν... (138,20-29)

Ὁ εἷς καὶ μόνος θεὸς ὁ πάντα προέχων καὶ ὑπερέχων ἐνιαίως καὶ πηγάζων ἀφθόνῳ χύσει τὰ ἀγαθὰ ὁ αὐτὸς καὶ ἀναγωγὸν αἷτιον καὶ

6 ἀντὶ τοῦ ποιητικοῦ: ἀν τοῦ ποιῆται AP τό: τῷ AP 21 ὑφίστη scripsi: ὑφίστησιν codd. προστατεῖ V 23 καὶ alt. om. P 24 καὶ alt. om. V ὅλον καὶ ἕν: ἐν καὶ ὅλον P

ἐπιστρεπτικὸν καὶ καθαρτικὸν ἐστὶ, αὐτὸς ὢν τὸ πρῶτον ἀγαθόν, οὐ
πάντα ἐφίεται, καὶ οὕτω πάντα τῶν χειρόνων μὲν ἀπολύων, ἐπιστρέ-
φον δὲ πρὸς τὰ κρείττονα καὶ διὰ μέσων τῶν τοιούτων πρὸς ἑαυτὸν
ἐπανάγων. καὶ τοῦτο κοινὸν τῆς ὅλης θεότητος τὸ ἰδίωμα· ἐγὼ γάρ
5 εἰμι, φησί ὁ υἱός, ἡ ὁδός, καὶ πάλιν, οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα
εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· τοῦτο δὲ καὶ περὶ τοῦ πατρὸς φησι· οὐδεὶς ἔρχεται
πρὸς με, ἐὰν μὴ ὁ πατὴρ ἐλκύσῃ αὐτόν· ὑμνῆται δὲ καὶ τὸ πνεῦμα τὸ
ἅγιον ὁδηγοῦν· τὸ πνεῦμα σου, γάρ φησι, τὸ ἅγιον ὁδηγήσει με. εἰ
τοίνυν αὐταρχες τὸ θεῖον καὶ ὅλον καὶ ὑπέρπληρες, τί δεῖ καταμερί-
10 ζειν αὐτό, καὶ τὸ μὲν αὐτοῦ λέγειν ἀναγωγόν, τὸ δὲ ἐπιστρεπτικόν, τὸ
δὲ καθαρτικόν, καὶ ἄλλο ἄλλου ὀλικώτερόν τε καὶ μερικώτερον; δυ-
νάμεις μέντοι τοιαύτας ἀπὸ τοῦ πρώτου καὶ μόνου τῶν ἀγαθῶν
ἀπάντων αἰτίου καθήκειν εἰς τὰς νοεράς καὶ θεοειδεῖς τάξεις λέγειν,
οὐδὲν ἀπάδον τῆς ἀληθείας. οὕτω γὰρ καὶ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης
15 τὴν καθαρτικὴν καὶ τὴν φωτιστικὴν καὶ τὴν τελειωτικὴν διανέμει ταῖς
οὐρανίαις ἱεραρχίαις, ὧν κατὰ μίμησιν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς διατετά-
χθαι φύσιν, αἷς καὶ τὸ καθολικώτερον καὶ τὸ μερικώτερον διδόναι
καὶ τὸ πρότερον καὶ τὸ ὕστερον, οὐδὲν ἴσως ἄτοπον.

ρηνθ'. Πᾶσα τάξις θεῶν ἐκ τῶν πρώτων ἐστὶν ἀρ-
20 χῶν, πέρατος καὶ ἀπειρίας· ἀλλ' ἡ μὲν πρὸς τῆς τοῦ
πέρατος αἰτίας μᾶλλον, ἡ δὲ πρὸς τῆς ἀπειρίας...
(138,30-140,4)

Βαβαὶ τῆς θαυμασίας θεογονίας, εἰ ἐκ τοιούτων εἰσὶν ἀρχῶν οἱ
θεοί, οἷαι καθ' ἑαυτὰς ὑποστῆναι οὐ δύνανται. δηλὸν γὰρ ὡς τὸ μὲν
25 πέρας τινός ἐστι πέρας, καθ' αὐτὸ δὲ οὐδὲν ἐστίν, ἡ δὲ ἀπειρία πέρα-
τος στέρησις, καὶ ἀμφότερα ἀνυπόστατα· οἷαι δὲ αἱ ἀρχαί, τοιαῦτα
καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν· ἀνυπόστατοι ἄρα καὶ οἱ θεοὶ καὶ καλῶς περὶ αὐτῶν
εἴρηται· θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθω-
σαν. καὶ εἰ τῶν θεῶν ἄλλ' ἅττα ἀρχαί, τί μὴ ἐκεῖνα μᾶλλον θεοί; καὶ
30 πῶς σύνθετοι οἱ θεοί; τάχα δὲ τῶν τοιούτων θεῶν τοιαύτας ἔδει εἶναι
καὶ τὰς ἀρχάς, ἵνα καὶ κατ' αὐτὰς οἱ μὲν ἀπειροειδεῖς, οἱ δὲ περα-

4-6 Ἰω. 14,6 6-7 Ἰω. 6,44 8 Ψαλ. 142,10 14 sqq. cf. *Περὶ οὐρ. ἱεραρχ.*
XIII, 4; PG 3, 305 CD

13 ἀπάντων: καὶ πάντων AP 15 φωτιστικὴν: φωτικὴν P 23 εἰσὶν ἀρχῶν:
ἀρχῶν εἰσὶν AP

τοειδεῖς λέγωνται. ἡμῖν δὲ ἄπειρον τὸ θεῖον, οὐχ ὡς ἐξ ἀπειρίας τὸ
εἶναι ἔχον, ἀλλ' ὡς πάντα μὲν περατοῦν, αὐτὸ δὲ ὑπ' οὐδενὸς περα-
τούμενον, καὶ ὡς κρείττον καὶ παρὰ κτικὸν καὶ πέρατος παντὸς καὶ
ἀπειρίας.

5 ρξ'. Πᾶς ὁ θεῖος νοῦς ἐνοειδής ἐστὶ καὶ τέλειος
καὶ πρώτως νοῦς, ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους νόας
παράγων... (140,5-13)

Εἰ μία ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία καὶ εἷς ὁ πάντα προὖν καὶ
ὑπερῶν θεός, ὁ αὐτὸς καὶ ὑπέρνοός ἐστι νοῦς καὶ πρώτως νοῦς ἀφ'
10 ἑαυτοῦ κυρίως καὶ τοὺς ἄλλους νόας παράγων, οὐ θεὸς κατὰ μετο-
χὴν οὐδ' ἐκθεούμενος, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο θεός. μᾶλλον δὲ ὁ θεός οὐχ
ἐνοειδής ἀλλ' ὁ εἷς καὶ τέλειος καὶ πλήρης, οὐχ ὡς πεπληρωμένος τῆς
θείας ἀγαθότητος ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὢν ὁ πάντα τελειῶν καὶ πληρῶν,
αὐτοπλήρης καὶ αὐτοτέλειος, καθὼ καὶ εἴρηται· ἐν αὐτῷ κατοικεῖν
15 πᾶν τὸ πληρωμα τῆς θεότητος. τῶν δ' ἄλλων νόων οὐδεὶς οὕτω ταῦτα
ἀλλὰ πάντες ἐνοειδεῖς καὶ θεοειδεῖς καὶ θεῖοι καὶ τέλειοι καὶ πληρεῖς,
καθόσον ἕκαστοι χωροῦσι τὰς ἐνδιδομένας αὐτοῖς ὑποδέχεσθαι τῆς
θεότητος ἀγαθότητας.

ρξα'. Πᾶν τὸ ὄντως ὄν τὸ τῶν θεῶν ἐξημμένον
20 θεῖόν ἐστι νοητὸν καὶ ἀμέθεκτον... (140,14-27)

Καὶ πρώτως ὄν καὶ ὑπερὸν ὁ θεός ἐστι, καθὼ καὶ φησιν· ἐγὼ εἰμι
ὁ ὢν. ὄντα δὲ ὄντως τὰ παρ' ἐκείνου τὸ εἶναι αἰώνιον ἔχοντα νοητά τε
καὶ νοερά. ἐστὶ δὲ καὶ μόνος ἐκεῖνος ἀμέθεκτος, εἰ καὶ πάντα τῇ
ἑαυτοῦ μεθέξει ὑφίστησι, καθὼ καὶ πανταχοῦ παρεῖναι καὶ τὰ πάντα
25 πληροῦν εἴρηται. ταύτῃ μὲν γὰρ καὶ ὑπὸ πάντων μετέχεται· ἡ δὲ τῶν
ὄντων οὐδενὶ περιγράφεται, οὔτε μὴν πᾶσιν ὁμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετεχό-
μενος μένει πάλιν ὅλος αὐτὸς καθ' αὐτόν ἀπεριγράπτως πάντων ἐξη-
ρημένος, ταύτῃ καὶ ἀμέθεκτος εἶναι λέγεται. τὸ δὲ κατὰ τοῦτον ὄντως
ὄν, ἐπεὶ μὴ αὐτὸ ἐστὶν ὁ θεός ἀλλὰ θεῖόν τι, πάντως ἢ ἐν ἐστὶ ἢ πολλὰ
30 ἢ οὐδέν· ἀλλ' ἐν μὲν πῶς ἂν εἴη τὸ τῶν πολλῶν θεῶν ἐξημμένον καὶ τῇ

14-15 *Κολοσσ.* 2,9 21-22 *Ἐξοδ.* 3,14 24-25 *Ἰερειμ.* 33,23

10 οὐ: ὁ P 16 θεοειδεῖς om. P 22 τά: τὰς P 27/28 ἐξηρημένος:
ἐξηρημένως V

μετοχή τούτων θεούμενον, ὅπου γε τὰ μετεχόμενα τῶν μετεχόντων ἐνικώτερα εἶναι καὶ κατὰ τοῦτον δεῖ καὶ θειότερα, τὰ δὲ μετέχοντα καταδεέστερα τῶν μετεχομένων καὶ εἰς πλῆθος προΐόντα πλείον; πολλὰ δὲ πῶς τὸ πρῶτως ὄν καὶ ἀμέθεκτον καὶ τοῦ ἐνὸς καὶ πρώτου
5 νοῦ προϋφειστηκὸς καὶ ἐξηρημένον; οὐδὲν ἄρα ἐστίν, ὥσπερ δὴ καὶ οἱ πολλοὶ θεοὶ καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατὰ τοῦτον θείων ἐνάδων τὸ μὴδὲν εἰσι.

ρξβ'. Πᾶν τὸ καταλάμπον τὸ ὄντως ὄν πλῆθος τῶν ἐνάδων κρύφιον καὶ νοητὸν ἐστὶ· κρύφιον μὲν ὡς
10 τῷ ἐνὶ συνημμένον, νοητὸν δὲ ὡς ὑπὸ τοῦ ὄντος μετεχόμενον... (140,28-142,8)

Εἰ πλῆθος τὸ ὄντως ὄν, μὴ λεγέσθω ὄντως ὄν ἀλλ' ὄντως ὄντα· εἰ δὲ ὄντως ὄν ἀληθῶς καὶ κυρίως λέγεται, δῆλον ὅτι καὶ ἐν ἐστὶ. καὶ πῶς τὸ ἐν ὄν ὑπὸ πλῆθους καταλάμπεται; εἰ μὴ καὶ πλῆθος δοτέον
15 εἶναι πρὸ τοῦ ἐνὸς· πρότερον γὰρ φύσει τὸ καταλάμπον τοῦ καταλαμπομένου παντός. καὶ μετέχου ἂν οὐ μόνον τὸ πλῆθος τοῦ ἐνὸς ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τοῦ πλῆθους, εἴπερ τὸ μὲν ὄν ἐν, πλῆθος δὲ αἱ ἐνάδες, οὗ τὸ ὄν μετέχει. οὕτως ἑαυτὸν ὁ σοφὸς περιτρέπει.

Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ τοῦ ἀμεθέκτου νοῦ καὶ τῆς ἀμεθέκτου ψυχῆς
20 ῥητέον. ὅτι γὰρ ἐν ἐστὶ τὸ ὄντως ὄν καὶ εἰς ὁ ἀμέθεκτος νοῦς καὶ μία ἡ ἀμέθεκτος ψυχὴ, αὐτὸς οὗτός φησιν ἐν τῷ εἰκοστῷ πρώτῳ θεωρηματι ὅτι πᾶσα τάξις ἀπὸ μονάδος ἀρχομένη πρόεισιν εἰς πλῆθος τῇ μονάδι σύστοιχον καὶ πάσης τάξεως τὸ πλῆθος εἰς μίαν ἀνάγεται μονάδα, καὶ ἐν τῷ εἰκοστῷ δευτέρῳ πᾶν τὸ πρῶτως καὶ ἀρχικῶς ὄν καθ'
25 ἐκάστην τάξιν ἐν ἐστὶ καὶ οὔτε δύο οὔτε πλείω δυοῖν ἀλλὰ μονογενὲς πᾶν, καὶ ἐν τῷ πορίσματι ἐκ δὴ τούτου φανερόν ὅτι καὶ τὸ πρῶτως ὄν ἐν ἐστὶ μόνον, ἀλλ' οὐ δύο τὰ πρῶτως ὄντα ἢ πλείω, καὶ ὁ πρώτιστος νοῦς εἰς μόνος, ἀλλ' οὐ δύο οἱ πρῶτοι νόες, καὶ ἡ πρωτίστη ψυχὴ μία καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν εἰδῶν, οἷον τὸ πρῶτως καλόν, τὸ πρῶτως ἴσον,
30 οὕτω δὲ καὶ τὸ τοῦ ζώου εἶδος ἐν τὸ πρῶτον καὶ τὸ τοῦ ἀνθρώπου.

ρξγ'. Πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἐνάδων τὸ μετεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀμεθέκτου νοῦ νοερόν ἐστὶ... (142,9-16)

6 τοῦτον: τοῦτ V 15 πρό: πρός P 16 πλῆθους V 18 οὕτως: οὗτος AP
19 τοῦ om. AP 20 ante μία add. ἡ V 24 καὶ ἀρχικῶς trans. post ὄν AP 27
ὁ: ὅ AP

Κάνταῦθα πλῆθος ἐνάδων φησὶ μετεχόμενον ὑπὸ τοῦ ἀμεθέκτου νοός, ἐνὸς δῆπουθεν ὄντος κατὰ τὰ πρὸ τοῦδε παραγεγραμμένα, ὡς ἄρα διδοὺς μὴ τὸ πλῆθος μόνον μετέχειν τοῦ ἐνὸς ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τοῦ πλῆθους. οὕτω προφανῶς ἑαυτῷ ἀντιφθέγγεται.

5 ρξδ'. Πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἐνάδων τὸ μετεχόμενον ὑπὸ τῆς ἀμεθέκτου πάσης ψυχῆς ὑπερκόσμιόν ἐστι... (142,17-25)

Εἰ μία ἡ ἀμέθεκτος ψυχὴ, σοφώτατε Πρόκλε, πῶς ὡς περὶ πολλῶν φῆς τὸ πάσης; ἰδοὺ τοιγαροῦν οἴχεται σοι τὸ ἐκ τοῦ εἰκοστοῦ
10 δευτέρου θεωρήματος πόρισμα.

ρξε'. Πᾶν τὸ πλῆθος τῶν ἐνάδων τῶν μετεχομένων ὑπὸ τινος αἰσθητοῦ σώματος ἐγκόσμιόν ἐστιν... (142,26-144,8)

Ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ δῆλός ἐστιν ὁ σοφὸς οὗτος τὰς ἐνάδας
15 θεότηας λέγων· οὔτε γὰρ, φησί, θεότης, ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν οὔτε ἐνάς, ἀμέσως συνάπτεται καὶ ψυχὴ, καὶ πάλιν, καὶ αὐτὸς ὁ νοῦς κατὰ τὸ ἀκρότατον ἑαυτοῦ μετέχει τῆς ἐνάδος, ἥτοι τῆς θεότητος. ὥστε οὐ μόνον θεῶν ἀλλὰ καὶ θεοτήτων πρεσβεύει πλῆθος, μᾶλλον δὲ πλῆθη ἄπειρα καὶ ἀναρίθμητα, τὰ μὲν ἐγκόσμια, τὰ δὲ ὑπερκόσμια, τὰ δὲ
20 νοερά, τὰ δὲ νοητά, καὶ ἄλλα ἅττα τὰ ὑπὲρ ταῦτα. οὕτω τὴν μίαν ἀρχὴν πολυειδῶς καταμερίζει καὶ ὁμως τὸ ἐν πρεσβεύειν ψευδηγορεῖ. πειράται δ' ἐντεῦθεν καὶ τὰ αἰσθητὰ σώματα θεοὺς ἀγορεύειν, οἷον τοὺς ἀστέρας, τὸν οὐρανόν, τὰ στοιχεῖα, τὸν ὅλον κόσμον. οὕτω μεματαίωται τοῦ λατρεύειν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. ἡμῖν δὲ ἡ
25 μία τηρεῖται θεότης ἀμέριστος ἀδιαίρετος, ἀσυγχύτως ἐν ὑποστάσεων τριάδι προσκυνουμένη, ἀλλὰ καὶ μία ταύτης ὑπόστασις, ὁ τοῦ πατρὸς υἱός, διὰ μέσης ψυχῆς νοερᾶς ἐνωθῆναι τῇ ἡμετέρᾳ φύσει πιστεύεται ἀτρέπτως ἀφύρτως ἀσυγχύτως ἀδιαιρέτως· οὕτω τὸ ἐν καθαρῶς πρεσβεύομεν. ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον πνεῦμα ὁμολογοῦντες τῇ
30 μεταδόσει τῶν πλουσίων καὶ τελείων αὐτοῦ δωρεῶν ἐλλάμπεσθαι καὶ ἀγιάζεσθαι καὶ τελειοῦσθαι πιστεύομεν πρῶτον μὲν τὰς νοεράς καὶ

1 κάνταῦθα: ἀνταῦθα P 15 θεότηας bis V 16 καὶ tert. om. AP 30
καὶ alt. om. AP

ἀγίας ὑπερκοσμίους δυνάμεις εἶτα καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς λογικὴν φύσιν. καὶ σῶμα μὲν θεῖον, καὶ θαρρῶ μετὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου λέγειν ὁμόθεον, μόνον οἶδαμεν τὸ προσληφθὲν εἰς μίαν ὑπόστασιν τῷ θεῷ λόγῳ καὶ θεωθὲν ἐξ αὐτῆς ἐνώσεως καὶ μηδὲ κατὰ τὸν ἐκούσιον θάνατον, τὸν χωρισμὸν τῆς θείας ψυχῆς, χωρισθὲν τῆς θεότητος, ἀλλὰ κἂν τῇ ἐν τῷ τάφῳ καταθέσει ἀχώριστον αὐτῆς φυλαχθὲν συμπαρούσης καὶ διατηρούσης αὐτὸ ἀδιάφθορον κατὰ τὴν ἐξαίρετον καὶ παντοδύναμον αὐτῆς δύναμιν, ὥσπερ δὴ κἂν τῷ ἅδῃ συμπαρῇ τῇ ψυχῇ τὴν ἀναζώωσιν ἡμῶν ἐνεργοῦσα καὶ πανταχοῦ ἀπεριγράπτως
 10 σὺν τῷ πατρὶ καὶ τῷ πνεύματι. θεοὶ δὲ οὐ φύσει οὐδὲ καθ' ἑνῶσιν θεότητος ἀλλὰ κατὰ μέθεξιν τῶν χωρητῶν αὐτοῖς θείων ἐλλάμψεων οἱ θεῖοι νόες, περὶ ὧν καὶ εἴρηται ὅτι *εἰσὶ πολλοὶ θεοὶ καὶ κύριοι πολλοί*, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ τῆς θείας καταξιούμενοι χάριτος καὶ διὰ καθαρότητα βίου ταύτην τηροῦντες ἀμείωτον, ὧν καὶ τὰ σώματα
 15 μετὰ τὸν ἀπὸ ψυχῆς χωρισμὸν θεία λέγοντ' ἂν εἰκότως, ὡς προφανῶς θείας ἐνεργοῦντα δυνάμεις· τῶν δὲ κοσμικῶν τε καὶ ὑλικῶν στοιχείων οὐδὲν ἴσμεν οὐδὲ ὀνομάζομεν θεῖον, πολλοῦ γε δέον οὐδὲ θεόν, ἃ γε καὶ ἄψυχα ἴσμεν ὄντα καὶ ἄνοα, ὥσπερ λίθους καὶ ξύλα καὶ παντοῖα μέταλλα γῆς καὶ γῆν αὐτήν, οὕτω δὴ καὶ ἀστέρας καὶ αὐτὸν
 20 οὐρανόν. εἰ γὰρ διὰ τὸ ἀεὶ κινεῖσθαι ὁ οὐρανὸς καὶ τὰ κατ' αὐτὸν σώματα ἐμπυχά τε καὶ ἔννοα, τάχα καὶ ἡ γῆ καὶ τὰ κατὰ γῆν διὰ τὸ ἀεὶ καθ' αὐτὰ ἡρεμεῖν ἐμπυχὰ ἂν εἴη καὶ ἔννοα· ἀλλὰ λίθων ἂν τις ἀναισθητότερος τοῦτο δοίῃ ἀληθὲς εἶναι. ἀλλ' ὁ τούτοις ὄριον θέμενος τὸ ἀεὶ ἴσταςθαι, οὗτος κἀκείνοις τὸ ἀεὶ κινεῖσθαι φυσικῶς δέδωκε καὶ τηρεῖ δημιουργοῦ τὸν ὅρον ἕκαστα ἀπαράβατον.

ρξζ'. Πᾶς νοῦς ἢ ἀμέθεκτός ἐστιν ἢ μεθεκτός· καὶ εἰ μεθεκτός, ἢ ὑπὸ τῶν ὑπερκοσμίων ψυχῶν μετεχόμενος ἢ ὑπὸ τῶν ἐγκοσμίων... (144,9-21)

Τὸ τοῦ παρόντος θεωρήματος πρόβλημα ἀντιφατικῶς ἀντίκειται
 30 τῷ τούτου βουλήματι. βούλεται μὲν γὰρ εἰπεῖν, ὡς ἡ διέξοδος τοῦ θεωρήματος δηλοῖ, ὅτι νοῦς ὁ μὲν τίς ἐστιν ἀμέθεκτος, ὅς καὶ ἡγεῖται τῶν μεθεκτῶν, οἱ δὲ μεθεκτοί, ὡς μήτε πάντα νοῦν εἶναι μεθεκτὸν

3 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 45; P.G. 36, 641A 12-13 A' Κορ. 8,5

14 καθαρό V: καθαρότητος AP 18 ἃ γε: ἄγε P 19 μέταλλα: μεγάλα P
 24 οὕτως: οὕτως AP 30 μὲν om. V

μήτε πάντα ἀμέθεκτον. τούτῳ δὲ ἀντίκειται τὸ πάντα ἢ μεθεκτὸν εἶναι ἢ ἀμέθεκτον· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἀπροσεξίᾳ δοίῃ τις ἂν, τὸ δὲ καὶ τοὺς μεθεκτοὺς ὑποδιαιρεῖν νόας καὶ τοὺς μὲν ταῖς ὑπερκοσμίους, τοὺς δὲ ταῖς ἐγκοσμίους ἀπονέμειν ψυχαῖς, ἵνα καὶ θεοὺς τοὺς μὲν
 5 ὑπερκοσμίους, τοὺς δὲ ἐγκοσμίους ὑποστήσῃ, τοῦτο τῆς πολυθέου πλάνης ἀκόλουθον. ἡμῖν δέ, οἷς θεὸς εἷς, εἷς καὶ ὁ ἀμέθεκτος νοῦς πιστεύεται, ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τῷ μετέχεσθαι μένων ἀμέθεκτος. μετέχεται γὰρ ἀμεθέκτως ὁ θεὸς καὶ πατὴρ καὶ ὑπέρνοος νοῦς διὰ τοῦ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντος λόγου πάντα παράγων ἐκ μὴ ὄντων εἰς τὸ εἶναι καὶ
 10 συνέχων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι καὶ τελειῶν τῇ μεταδόσει τῶν αὐτοῦ θείων ἐλλάμψεων. ὄρα δέ μοι καὶ τὸν σοφὸν ἀναποδείκτως ὑποτιθέμενον τὰ οἰκεία δόγματα, ὅτι τε ὁ κόσμος ἐμπυχὸς καὶ ἔννοος καὶ ὅτι πλήθος ὑπέστη θεῶν οὐχ ὑπερκοσμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἐγκοσμίων, ἅπερ αὐτόθεν τὸ ἄπιστον καὶ ἀπαράδεκτον ἔχοντα οὐδὲν τῆς ἔξωθεν
 15 ἀνατροπῆς δέονται. πολλῶ δὴ οὖν μᾶλλον ἀποβλητέον τὸ δι' αὐτῶν συναγόμενον τὸ καὶ ψυχὰς εἶναι ὑπερκοσμίους καὶ νόας ἐγκοσμίους καὶ τὴν μέθεξιν τῶν ὑπερκοσμίων θεῶν ἥτοι νόων ταῖς ἐγκοσμίους εἶναι ψυχαῖς διὰ μέσων τῶν ἐγκοσμίων νόων. τὸ μὲν οὖν πλήθος εἶναι θεῶν οὐχ ὑπερκοσμίων μόνον ἀλλὰ καὶ ἐγκοσμίων, οὐ προσιέμεθα,
 20 ἵνα μὴ τῆς τοῦ ἑνὸς ὁμολογίας ἐκπέσωμεν, νόας δὲ θείους ὑποστήναι παρὰ ἑνὸς καὶ πρώτου νοὸς ἀριθμοῦ κρείττους, πάντας αὐλοὺς καὶ οὕτως ὑπερκοσμίους ὁμολογοῦμεν, λειτουργοὺς αὐτοῦ καὶ παραστάτας καὶ ὑμνωδούς.

ρξζ'. Πᾶς νοῦς ἑαυτὸν νοεῖ· ἀλλ' ὁ μὲν πρώτιστος
 25 ἑαυτὸν μόνον, καὶ ἐν κατ' ἀριθμὸν ἐν τούτῳ νοῦς καὶ νοητόν· ἕκαστος δὲ τῶν ἐφεξῆς ἑαυτὸν ἅμα καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ, καὶ νοητόν ἐστι τούτῳ τὸ μὲν ὃ ἐστι, τὸ δὲ ἀφ' οὗ ἐστι... (144,22-146,15)

Ὁ εἷς καὶ μόνος θεὸς ὁ καὶ εἷς καὶ πρώτιστος νοῦς ἑαυτὸν νοεῖ,
 30 ὡς ἐστι μόνος· οὐδεὶς γὰρ τῶν ἄλλων νόων οὕτως αὐτὸν νοεῖ. ἐστι δὲ οὕτω καὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν νοῦς καὶ νοητὸν οὐχὶ κατ' ἀριθμὸν ἀλλ' ὑπὲρ ἀριθμόν, διὸ καὶ οὐχ ἐν μόνον ἀλλὰ καὶ τρία. ἀλλ' οὐδὲ μόνον ἑαυτὸν νοεῖ ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ ὄντα, ὧν αὐτός ἐστιν αἴτιος· εἰ γὰρ μὴ καὶ

4 μὲν om. P 6 ὁ om. V 10 τελειῶν: τελεί AP 11 ante ἐλλάμψεων add. καί P

ταῦτα, οὐδ' ἂν ἑαυτὸν νοῆ ὡς τούτων αἷτιον, ὅπερ ἄτοπον· νοεῖ ἄρα καὶ ταῦτα, πλὴν ἀλλὰ κρειττόνως ἢ περ αὐτὰ ἑαυτά, διὸ καὶ προνοεῖν κυριώτερον ταῦτα λέγοιτ' ἂν, καθὼ καὶ εἴρηται· ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, ὅπερ οὐδ' ἂν ἐπιστροφῇ πρὸς τὸ χεῖρον εὐλόγως λέγοιτο. ὁ δὲ σοφὸς οὗτος καὶ πρὸς τὴν κοινὴν ταύτην ἔννοιαν τὴν ὅτι πάντα οἶδε καὶ προοῖδεν ὁ θεὸς ἀντιμάχεται. περὶ τούτου καὶ τῶν ὁμοφρόνων τούτῳ προέφησεν ὁ προφήτης καὶ εἶπε· πῶς ἔγνω ὁ θεός; καὶ εἰ ἔστι γνῶσις ἐν τῷ ὑψίστῳ. ἤδη δὲ καὶ περὶ τῶν θείων νόων ἡμῖν προδιέσταλται, ὅπως ἕκαστος ἑαυτὸν νοεῖ καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ τὰ μετ' αὐτόν.

Ταῦτα συναπτεόν τοῖς προειρημένοις ἡμῖν πρὸς τὸ ρξς' κεφάλαιον.

Φαμέν δὲ καὶ ὅτι ὁ μὲν ὑπέρνοος νοῦς μόνος ἑαυτὸν οἶδε τε καὶ νοεῖ καθὼς ἔστι, τῶν ἄλλων δὲ οὐδεὶς αὐτὸν οὕτως οἶδεν· οὐδεὶς γάρ, φησί, οἶδε τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱὸς οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ· καὶ τὸ πνεῦμα δὲ οἶδε καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν. ὁ δ' αὐτὸς θεὸς καὶ πάντων αἷτιος ὢν καὶ πάντα προέχων ἐν ἑαυτῷ ἑαυτὸν εἰδὼς οἶδε καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ κρειττόνως ἢ περ εἰσὶ· διὸ οὐδ' ἀπλῶς νοεῖν ταῦτα ἀλλὰ προνοεῖν λέγεται καὶ προορίζειν, καθὼ οὐδὲ πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιστρέφειν ῥηθήσεται. οἱ δὲ θεοὶ νόες νοοῦσι μὲν ἑαυτοὺς ὡς εἰσι, νοοῦσι δὲ καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτούς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐκεῖνα εἰσι ἀλλ' ἡττόνως, νοοῦσι δὲ καὶ τὰ μετ' αὐτούς, ἀλλ' ὑπὲρ ὃ ταῦτά εἰσι, τῆς θείας προνοίας μεσῖται καὶ διάκονοι χρηματίζοντες· ὅθεν οὐδὲ τοῦτο ῥηθεῖν ἂν πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιστροφή.

Εἰ τὸ πρὸ αὐτοῦ γινώσκων ὁ νοῦς οἶδεν ὅτι καὶ αἷτιόν ἐστιν ἐκεῖνο καὶ ὢν αἷτιον, ἐκεῖνο δὲ πάντων τῶν μετ' αὐτὸ αἷτιον, οἶδεν ἄρα καὶ τὰ μεθ' ἑαυτὸν ὁ νοῦς· εἰ γὰρ ταῦτα ἀγνοήσῃ, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἀγνοήσῃ. οὕτως ὁ τοῦ σοφοῦ τούτου νοῦς καὶ ἑαυτὸν ἀγνοεῖ καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸ πρὸ αὐτοῦ, αὐτὸς ἑαυτὸν περιτρέπων παρὰ πόδας εὐθύς.

ρξη'. Πᾶς νοῦς κατ' ἐνέργειαν οἶδεν ὅτι νοεῖ· καὶ οὐκ ἄλλου μὲν ἴδιον τὸ νοεῖν, ἄλλου δὲ τὸ νοεῖν ὅτι νοεῖ... (146,16-23)

3-4 cf. *Πράξεις* 15,18   7-8 cf. *Ἰωβ* 22,13   14-15 *Ματθ.* 11,27

7 τούτων V   εἶπον AP (εἰπόν)   18 ἢ περ: εἶπερ V   26 μετ' αὐτό: μετὰ τό P   29 τό: τὰ V

Τὸ κατ' ἐνέργειαν πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ δυνάμει, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἐν ἡμῖν νοὸς ἔχει χώραν, ποτὲ μὲν ἐνεργοῦντος, ποτὲ δὲ μὴ, διὰ τὴν ἐπισκοτοῦσαν αὐτὸν τῆς σωματικῆς ὕλης ἀχλύν. ἐπὶ δὲ τῶν αὐλῶν νόων οὐδεμίαν ἔχει τὸ δυνάμει χώραν, εἴπερ τοῦτο μὲν ἀτελές, οἱ δὲ τέλειοι εἰσι νόες, ἅτε δὴ καὶ πάσης ὕλης κεχωρισμένοι καὶ αἱ ἀνεπισκότητοι μένοντες. πολλῷ δὴ μᾶλλον οὐ προχωρήσει τὸ δυνάμει εἰς τὸν ὑπέρνοον νοῦν· ὥστε παρέλκει ἢ προσθήκη τοῦ κατ' ἐνέργειαν.

ρξθ'. Πᾶς νοῦς ἐν αἰῶνι τὴν τε οὐσίαν ἔχει καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν... (146,24-148,3)

Ἐδείξαμεν ὅτι οὐχ ἑαυτὸν μόνον νοεῖ· ὥστε οὐδὲ ταῦτὸν νοῦς καὶ νοητὸν, οὐδ' ἄρα ἡ νόησις ταῦτὸν ἀμφοῖν, ἀλλ' οἰκεία μὲν πᾶσα τῷ νοοῦντι, τῶν δὲ νοουμένων ἡ μὲν κρείττων, ἡ δὲ χεῖρων, ὡς ἐν τοῖς *Περὶ ὄρου* πλατύτερον ἡμῖν διηυκρίνεται.

Ψεῦδος τὸ ὅτι ἀκίνητος ὁ νοῦς. ὁ μὲν γὰρ ὑπέρνοος προείρηται ὅπως ἅπαξ καθ' αὐτὸν εἰς δυνάδα κινήθῃς μέχρι τριάδος ἔσθῃ· λέγοιτο δ' ἂν καὶ ἄλλως κινεῖσθαι τῇ ὑπερχύσει τῆς ἑαυτοῦ ἀγαθότητος ἐν τῷ παράγειν καὶ συνέχειν καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιστρέφειν τὰ ὄντα καὶ τῷ ἀπλῶς προνοεῖν, καθὼ καὶ εἴρηται ἕως ἄρτι ἐργάζεσθαι. οἱ δὲ ἄγγελοι καὶ πρὸς τὸ ἀναντες κινεῖνται πρὸς τὸ θειότερον ἀνατεινόμενοι καὶ πρὸς τὸ κάταντες τῇ θείᾳ προνοίᾳ διακονοῦμενοι καὶ ὅλως εἰ καὶ μὴ κατὰ φύσιν ἀλλὰ κατὰ προαίρεσιν κινήτοί εἰσιν. ὅθεν καὶ ὁ Θεολόγος φησὶ Γρηγόριος· *δοῦλεσθαι μὲν τούτους ἀκινήτους εἰπεῖν πρὸς τὸ κακὸν καὶ μόνην ἔχοντας τὴν τοῦ καλοῦ κίνησιν, πείθεσθαι δὲ μὴ ἀκινήτους ἀλλὰ δυσκινήτους καὶ ὑπολαμβάνειν καὶ λέγειν διὰ τὸν διὰ τὴν λαμπρότητα ἑωσφόρον, σκότος διὰ τὴν ἔπαρσιν καὶ γενόμενον καὶ λεγόμενον.* ὅμως δὲ καὶ ἡ τοιαύδε αὐτῶν κίνησις ὑπέρχρονος καὶ αἰώνιος. ὅθεν καὶ ἡ κατὰ τὸν Ὠριγένην τῶν δαιμόνων ἀποκατάστασις ἀνατρέπεται.

ρο'. Πᾶς νοῦς πάντα ἅμα νοεῖ· ἀλλ' ὁ μὲν ἀμέθεκτος ἀπλῶς πάντα, τῶν δὲ μετ' ἐκεῖνον ἕκαστος καθ' ἐν πάντα... (148,4-27)

13 cf. A. Δημητρακόπουλος, *Ἑκκλῆσ. Βιβλιοθ.* pp. 224-25   14-15 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 29, P.G. 36, 76B   Ἰω. 5,17   22-26 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38, P.G. 36, 321A

12 ἢ alt.: εἰ A (a.c.; ἢ p.c.) P   14 τό om V   15 ὅπως: ὁπῶς AP   18 ἕως: καὶ ὡς P   19 ante πρὸς add. καὶ AP   27 ἢ: οἱ A(a.c.; ἢ p.c.)P

Εἰ μὴ μόνος ὁ πρῶτιστος καὶ ὃν ἴσμεν ἓνα θεόν, ἀλλὰ πᾶς νοῦς
πάντα νοεῖ, τῷ δὲ νοεῖν ταῦτόν ἐστι τὸ ποιεῖν, ὥς αὐτὸς οὗτος ἐν τῷ
ροθ' κεφαλαίῳ λέξων ἔρχεται, καὶ πάντα ἄρα ποιεῖ πᾶς νοῦς. νοεῖ δὲ
οὐ τὰ μεθ' ἑαυτὸν, ὥς ἐν τῷ ρξζ' εἶπεν, ἀλλ' ἑαυτὸν καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ.
5 ἑαυτὸν ἄρα ποιεῖ καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ. οὕτω πανταχοῦ παρ' ἑαυτοῦ ὁ
σοφὸς ἀνατρέπεται. οὕτω μὲν οὖν οὐ πᾶς νοῦς οὔτε πάντα νοεῖ οὔτε
πάντα ποιεῖ, μόνος δὲ ὁ ὑπέρνοος, ὃς εἰ καὶ ἀμέθεκτος λέγοιτο, δια-
φέρει οὐδέν, καὶ νοεῖ καὶ ποιεῖ πάντα (τούτου γὰρ καὶ τὸ ἐννόημα
ἔργον ἐστὶ λόγῳ συμπληρούμενον καὶ πνεύματι τελειούμενον), καὶ
10 ἅμα πάντα καθ' ἑαυτὸν ἡγουν κατὰ τὴν αὐτοῦ θεοπρεπῆ πρόγνωσιν
καὶ προσόρισιν. αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν,
καὶ καθ' ἓν πάντα ἐν τάξει κατὰ τὰς διαφορὰς τῶν ποιημάτων. οὕτω
γὰρ ἄλλα μὲν τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας ἔργα, ἄλλα δὲ τὰ τῆς δευτέρας
καὶ ἐφεξῆς. οἱ δὲ θεῖοι νόες, οὓς ἡμεῖς ἁγίους ἀγγέλους φαμέν, ἀνα-
15 λόγως τῇ πρὸς ἐκείνους αὐτῶν ἐγγύτητι τὰς ἐκεῖθεν ἐλλάμψεις ὑποδε-
χόμενοι κατὰ ταύτας καὶ τὰς οἰκείας νοήσεις ἔχουσι καὶ ποιῶσιν
οὐδὲν δημιουργικῶς καὶ παρ' ἑαυτῶν ἀλλ' ἡ λειτουργικῶς τὸ θέλημα
τοῦ θεοῦ.

Αἰώνιον δὲ τὴν τε οὐσίαν ἔχειν καὶ τὴν ἐνεργεῖαν τοὺς νόας λέγο-
20 μεν, οὐχ ὅτι αὐτὸς ἕκαστος ἑαυτῷ ἐν αἰῶνι ταύτας ἰδρύσατο, ἀλλ' ὅτι
παρὰ τοῦ πεποιηκότος καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ ἐνεργεῖν αἰώνιον ἔλαχον.
πάντα γὰρ καὶ αὐτοὺς τοὺς νόας, ἔτι γε μὴν καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν
ὁ θεός· οὐδὲν δὲ τῶν πεποιημένων οὕτως αἰώνιον, ὥς ὁ πάντα πε-
ποιηκός· ὁ μὲν γὰρ ἦν αἰεὶ καὶ προῖν, διὸ καὶ προαιώνιος λέγεται, τὰ
25 δὲ ἥρξαντο τοῦ εἶναι ἀφ' οὗ παρὰ τοῦ πεποιηκότος πεποιοῦνται, παρ'
οὗ καὶ τὸ αἰεὶ λοιπὸν εἶναι κεκλήρωνται, τὰ τε λεγόμενα οὕτως αἰώνια
καὶ οἱ αἰῶνες αὐτοί.

ροα'. Πᾶς νοῦς ἀμέριστος ἐστὶν οὐσία... (150,1-14)

“Ὅτι μὲν ἀμεγέθης καὶ ἀσώματος καὶ ταύτῃ ἀμερῆς πᾶς νοῦς,
30 δοτέον· ὅτι δὲ καὶ ἀκίνητος οὐ δοτέον. ἐλήλεγκται γὰρ ἡμῖν ἡδη
τοῦτο ψεῦδος ὃν, ἐν οἷς ἔφημεν τοὺς μὲν ἁγίους νόας τὴν εἰς τὸ καλὸν

5 πανταχοῦ παρ' ἑαυτοῦ: παρ' αὐτοῦ πανταχοῦ V 10 αὐτοῦ: ἑαυτοῦ V
11 πρὶν γενέσεως: πρὶνέσεως P 12 καθ' ἓν scripsi: καθέν codd. 14/15 ἀναλό-
γως: ἀναλόγους AP 30 ἐλήλεγκται VP

ἔχειν κίνησιν, τοὺς δὲ περὶ τὸν σατανᾶν καὶ διάβολον ὠνομασμένον
πονηροὺς δαίμονας ἅπαξ ἀπολισθήσαντας τοῦ καλοῦ τε καὶ ἀγαθοῦ
ἐκπεσεῖν εἰς τὴν κακίαν καὶ ἀντὶ φωτὸς σκότος γενέσθαι καὶ μένειν
λοιπὸν διαιωνίως ἐν τῷ κακῷ. τάχα δὲ οὗτος τὴν κατὰ προαίρεσιν
5 τῶν νόων κίνησιν ἀπαγορεύων καὶ τὸ αὐτεξούσιον αὐτῶν ἀφαιρεῖται
καὶ ἄκοντας τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ κακοὺς εἶναι δώσειν ἀναγκα-
σθήσεται, ἵνα καὶ τὴν αἰτίαν οὐ τῶν ἀγαθῶν μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν
κακῶν ἐπὶ τὸν ἓνα καὶ πρῶτον αἴτιον πάντων ἀνάψῃ θεόν, ἅπερ ὅσην
ἔχει πρὸς τῇ ἀτοπία καὶ τὴν ἀσέβειαν οὐδεὶς τῶν εὐφρονούντων
10 ἀγνοεῖ.

Ἀδιανόητον δέ μοι δοκεῖ καὶ ὃ φησιν, ὅτι εἰ καὶ πλῆθος ἅπας
νοῦς, ἀλλ' ἡνωμένον πλῆθος. εἰ γὰρ πᾶν πλῆθος μετέχει πῃ τοῦ ἑνός
καὶ πᾶν ἡνωμένον, ποῖον λοιπὸν τὸ διηρημένον καὶ πῶς κἀκεῖνο
πλῆθος ὃν οὐ μετέχει τοῦ ἑνός; καὶ εἰ μετέχει τοῦ ἑνός, πῶς οὐχ
15 ἡνωμένον; πῶς δὲ καὶ ὁ εἷς καὶ ἕκαστος νοῦς πλῆθος; καὶ εἰ πλῆθος,
πῶς ἀμερῆς κατὰ πλῆθος, καὶ ταῦτα δεύτερον πλῆθος ὢν; δεύτερον
γὰρ τὸ μετὰ τὸ πρῶτον, πρῶτον δὲ οὗτος πλῆθος καὶ νῦν φησι τὰς
ἐνάδας, μεθ' ὧς τάττει τοὺς νόας. οὗτος μὲν οὖν οὕτως ἑαυτὸν κἀν-
ταῦθα περιτρέπει, ἡμῖν δὲ ἀμέριστος τηρεῖται πᾶς θεῖος νοῦς, ὥς
20 ἀσώματος καὶ κατὰ τοῦτο ἀμεγέθης τε καὶ ἀπλήθυντος καθ' ἑαυτὸν
ἕκαστος, οὐκέτι γε μὴν καὶ κατὰ τὰς ἐνεργείας, εἴπερ ἄλλοτε ἄλλα
ἐνεργεῖν δύναται ὑπηρετούμενος τῷ θεῷ θελήματι.

ροθ'. Πᾶς νοῦς αἰδίδων ἐστὶ προσεχῶς καὶ ἀμετα-
βλήτων κατ' οὐσίαν ὑποστάτης... (150,15-21)

25 Τοῦ ὅτι πᾶς νοῦς ἀκίνητός ἐστιν ἀνατετραμμένον, ἐντεῦθεν καὶ ἡ
παρουσία διαπίπτει ἀπόδειξις. ἡμῖν δὲ εἴρηται ὅτι τῶν ὄντων οὐδενὸς
αὐτοὶ καθ' αὐτοὺς οἱ θεῖοι νόες εἰσὶ ποιηταί· πάντων γὰρ μόνος
ποιητὴς ὁ θεός· οὗτοι δὲ ὡς ὑπηρεταὶ καὶ λειτουργοὶ τοῦ θεοῦ θελήμα-
τός εἰσι πληρωταί, καθὰ εἴρηται· εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πάντες ἄγγε-
30 λοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχυροὶ ποιῶντες τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ πάλιν·
εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ οἱ
ποιῶντες τὸ θέλημα αὐτοῦ.

29-30 Ψαλ. 102,20 31-32 Ψαλ. 102,21

19 ὥς: καὶ V 21 ἄλλοτε: ἄλλο^τ V 26 οὐδένα V 28 ὥς: καὶ AP

ρογ'. Πᾶς νοῦς νοερῶς ἐστὶ καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ καὶ τὰ μετ' αὐτόν· τὰ μὲν γὰρ ἐστὶ κατ' αἰτίαν, ὅσα μετ' αὐτόν, τὰ δὲ κατὰ μέθεξιν, ὅσα πρὸ αὐτοῦ· νοῦς δὲ αὐτός ἐστι καὶ νοερὰν ἔλαχεν οὐσίαν· κατὰ τὴν 5 ἑαυτοῦ ἄρα ὑπαρξιν ἀφορίζει πάντα, καὶ ἃ κατ' αἰτίαν ἐστὶ καὶ ἃ κατὰ μέθεξιν... (150,22-152,7)

Ὅτι μὲν πᾶς νοῦς μετέχει τῶν πρὸ αὐτοῦ, φαμέν καὶ ἡμεῖς· ὅτι δὲ καὶ αὐτά ἐστὶν ἐκεῖνα, οὐκέτι φαμέν ἀπλῶς ἀλλὰ προστιθέντες ἢ προσλογιζόμενοι τὸ κατὰ μέθεξιν. οὐκ οὖν θεὸν εἶναι τινὰ τῶν ἀγγέ- 10 λων φαμέν ἀλλὰ θεῖον, ὅπερ αὐτόθεν παρίστησι τὴν ἔμφασιν τῆς μεθέξεως. εἰ δὲ καὶ θεοὺς εἶναι πολλοὺς καὶ κυρίους δίδωσι ὁ Ἀπόστολος, ἀλλὰ προσυπακουστέον κἂν τοῖς τούτου ῥήμασι τὸ κατὰ μέθεξιν ἦτοι χάριν, ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐδήλωσεν εὐθύς ἐπαγαγών· ἀλλ' ἡμῖν εἰς θεὸς καὶ εἰς κύριος, καὶ ἐν πνεῦμα ἅγιον, τουτέστι κυρίως 15 καὶ πρώτως καὶ κατὰ φύσιν, ὡς τῶν ἄλλων δηλονότι μὴ κυρίως εἶναι θεῶν καὶ κυρίων λεγομένων. οὕτω δὲ καὶ ὁ θεῖος Διονύσιος τὸν διακονήσαντα τῷ Ἡσαΐα τὴν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ θεοῦ μετοχὴν, Σεραφεὶμ εἰρησθαί φησι, ὡς σεραφικὸν ἰδίωμα κατὰ μέθεξιν ἔχοντα ἀλλ' οὐχ ὡς αὐτὸ τοῦτο κυρίως Σεραφεὶμ ὄντα. οὕτω δὲ καὶ τὸ τῶν 20 μετ' αὐτὸν προέχειν τὰς αἰτίας πάντα νοῦν ἐν ἑαυτῷ καὶ οὕτως εἶναι τὰ μετ' αὐτόν, οὐχ ἀπλῶς δώσομεν, ἀλλ' αἰτίον μὲν πάντων ὄντως ὄντα καὶ πάντα κατ' αἰτίαν ὄντα καὶ προόντα μόνον ὁμολογοῦμεν τὸν θεόν, τοὺς δὲ θεοὺς νόας οὐκ αὐτοὺς αἰτίους εἶναι τῶν μετ' αὐτοὺς ἀλλὰ τὰς θεόθεν προδεδλημένας τούτων αἰτίας διακονικῶς πρὸς ταῦ- 25 τα διαπορθμεύοντας.

ροδ'. Πᾶς νοῦς τῷ νοεῖν ὑφίστησι τὰ μετ' αὐτόν, καὶ ἡ ποίησις ἐν τῷ νοεῖν, καὶ ἡ νόησις ἐν τῷ ποι- εῖν... (152,8-18)

Οὐ πᾶς νοῦς, μᾶλλον δὲ οὐδεὶς, πλην μόνου τοῦ πρώτου καὶ 30 ὑπερνόου νοός, οὐ τὸ ἐννόημα, κατὰ τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, ἔργον

13-14 A' Κορ. 8,5 31 A' Κορ. 8,6 16 cf. *Περὶ οὐρ. ἱεραρχ.* XIII 4; P.G. 3, 305C-308B 30-153,1 Γρηγ. Ναζ. Λόγ. 38; P.G. 36, 320C

7 τῶν om. V 9-10 προστιθέντες... προσλογιζόμενοι: προτιθέντες... προλογι- ζόμενοι AP 10 ἔμφασιν: νύμφασιν AP 29 οὐ om. P

ἐστὶ λόγῳ συμπληρούμενον καὶ πνεύματι τελειούμενον. εἰ δὲ καὶ πάν- τα δώμεν νοῦν τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν, ὡς τὸ νοεῖν αὐτοῦ ποιεῖν λέγειν εἶναι, ἢ φησιν ὁ σοφὸς οὗτος, ἐπειδὴ, καθὼς ὁ αὐτὸς ἐν τῷ ρεζζ' κεφαλαίῳ εἶρηκε, πᾶς νοῦς ἑαυτὸν νοεῖ, ἑαυτὸν ἄρα ποιεῖ. εἰ δὲ 5 καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ νοεῖ, καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ ἄρα ποιεῖ. εἰ δὲ καὶ τὸ τὰ μετ' αὐτὸν νοεῖν ἐπιστρέφειν ἐστὶ πρὸς αὐτά, ὡς ἐν τῷ αὐτῷ εἶρηκε κεφα- λαίῳ, τὸ δὲ ἄτοπον αὐτῷ δοκεῖ, οὔτε ἄρα νοεῖ οὔτε ποιεῖ τὰ μετ' αὐτόν. οὕτως αὐτὸς ὁ σοφὸς ἑαυτὸν ἀνατρέπει.

Τὸ δὲ πρὸς μόνον τὰ μετ' αὐτὸν ἀφορίζει τὸ εἶναι τοῦ νοῦ ἐν τῷ 10 ἐνεργεῖν εἴτουν ποεῖν, ὡς ἀποκληρωτικὸν οὐ παραδεκτέον. καὶ ἄλ- λως εἰ ταῦτόν ἢ κατ' ἐνέργειαν τοῦ νοῦ νόησις τῇ ποιήσει, ὡς αὐτὸς οὐτός φησι, τὸ δὲ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν ἐν ἄμφω, εἰ μὴ καὶ ἑαυτὸν νοεῖ καὶ τὰ πρὸ αὐτοῦ, οὐδὲ ἑαυτὸν ἄρα νοεῖ οὐδὲ τὰ πρὸ αὐτοῦ, οὐδ' ἄρα νοῦς ἐστίν.

Ἡμῖν δὲ τὸν μὲν πρώτιστον μόνον καὶ ὑπέρνοον νοῦν ὁμολογοῦ- 15 σι σύνδρομον ἔχειν τῇ νοήσει τὴν ποίησιν εὐδρομος ὁ λόγος προχωρεῖ καὶ ἀπρόσκοπος, ἐπειδὴ καὶ τὸν αὐτόν φαμεν εἶναι νοῦν τε ὑπέρνοον καὶ ὃν ὑπερούσιον. οὐκοῦν καὶ ὡς μὲν νοῦς νοεῖ πάντα τὰ μετ' αὐτόν, ὡς δὲ ὢν ὑφίστησι ταῦτα παρ' ἑαυτοῦ καὶ εἶναι ποιεῖ, καὶ ἔστιν αὐτοῦ 20 ἡ νόησις ποίησις καὶ ἡ ποίησις νόησις. ἀλλὰ καὶ νοεῖ τὰ μετ' αὐτόν κρειττόνως ἢ περ εἰσίν, οἰκείως δηλαδὴ ἑαυτῷ, καθὼς καὶ ποιεῖ τῇ νοή- σει, αὐτὸς δὲ ὢν καὶ νοῦς ὑπέρτατος καὶ ὁ ὢν πρὸ πάντων νοεῖ καὶ ἑαυτὸν ὡς ὄντα τε καὶ προόντα, διὸ οὐδὲ ποεῖν ἑαυτὸν λέγεται· οὐ ποεῖται γὰρ τὸ ὄν, μᾶλλον δὲ τὸ προόν, πρὸ αὐτοῦ δὲ μηδὲν ἔχων 25 οὔτε ποεῖν τι πρὸ αὐτοῦ οὔτε νοεῖν λέγοιτ' ἄν.

ροε'. Πᾶς νοῦς ὑπὸ τῶν κατ' οὐσίαν ἅμα καὶ ἐνέργειαν νοερῶν μετέχεται πρώτως... (152,19-154,2)

Εἰ μηδεὶς νοῦς παράγει ἀφ' ἑαυτοῦ πλην τοῦ ἐνὸς καὶ πρώτου καὶ ὑπερνόου νοός, καὶ οὐδεὶς ἄρα μετέχεται πλην ἐκείνου· μετέχει γὰρ 30 τὸ παραγόμενον τοῦ παραγόντος· παράγει δὲ πάντα μόνος ὁ θεός· ἐκεῖνος ἄρα καὶ μετέχεται μόνος, πρώτως μὲν ὑπὸ τῶν πρώτως ὑπ' αὐτοῦ παραγομένων, ὡς ἂν φαῖεν οἱ καθ' ἡμᾶς θεολόγοι, τῆς πρώτης

6 αὐτά: αὐτό V ὡς: καὶ AP 13 καὶ om. P 19 ὡς δὲ - 20 αὐτόν iter. inter ll. V 20 καὶ ἡ ποίησις νόησις om. in text. sed habet in sscr. (cf. supra) V 21 ἢ περ: εἴπερ AP 28 τοῦ om. V καὶ pr. τοῦ V 32 τῆς: τῶν V

μετὰ θεὸν τῶν θείων νόων διακοσμήσεως, θρόνων Χερουβείμ καὶ Σεραφεείμ, δευτέρως δὲ ὑπὸ τῶν εὐθὺς μετὰ τοὺτους καὶ τρίτως ὑπὸ τῶν ἐφεξῆς. αὐτοὶ δὲ οὗτοι οἱ θεῖοι νόες ἐπεὶ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτῶν παράγουσιν, οὐδὲ μετέχεσθαι λέγονιν· ἂν ἄλλ' ἢ διαπορθεύειν καὶ
 5 διαβιάζειν πρὸς τοὺς μετ' αὐτοὺς τὰς θείας μεθέξεις καὶ διαδόσεις. οἱ δ' αὐτοὶ καὶ νοεροὶ μὲν λέγονται πρὸς τὰ πρὸ αὐτῶν, νοητοὶ δὲ πρὸς τὰ μετ' αὐτούς. νοερὰ δὲ καὶ ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς οὐσία κατὰ τοῦτον τὸν λόγον λέγεται· τὸ δὲ κατὰ τοῦτον νοερόν καὶ κατ' οὐσίαν καὶ κατ' ἐνέργειαν, ἅμα καὶ αἱ νοοῦν, τί ἂν ἄλλο εἰ μὴ νοῦς
 10 εἴη· ὥστε καὶ τοῦτο ὑπὸ νοῦ μετέχεται καὶ αὐτῶς καὶ τοῦτο ἐπ' ἀπειρον· καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ νόες ἔσονται πάντα κατὰ τὸ τοῦ παρόντος θεωρήματος πρόβλημα.

ροζ'. Πάντα τὰ νοερὰ εἶδη καὶ ἐν ἀλλήλοις εἰσὶ καὶ καθ' αὐτὸ ἕκαστον... (154,3-34)

15 Τὰ θεῖα νοήματα, ἃ προῦφέστηκεν ἐν τῷ θεῷ ὡς εἶδη τῶν ὄντων, εἰ μὲν νοερὰ ἐδούλετο λέγειν οὗτος, καθὰ καὶ προεγνώσθαι αὐτῷ πάντα καὶ προωρίσθαι λέγεται, καλῶς ἂν εἶχε τὸ πρόβλημα· πάντα γὰρ τὰ τοιαῦτα εἶδη καὶ ἦνται ἐν τῷ θεῷ καὶ καθ' ἑαυτὰ ἕκαστον διακρίνεται ἀσυγχύτως ἡνωμένα καὶ ἀμερίστως διακεκριμένα. ἐπεὶ
 20 δὲ πρὸς τὸ πλήθος τῶν νόων καὶ τὰ τούτων ἐκάστου νοήματα ὁ λόγος αὐτῷ ἀποτείνεται, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τὰ τοῦ ἑτέρου νοὸς ἡνωσθαι τοῖς τοῦ ἑτέρου, ὡς ἐν ἀλλήλοις πάντα εἶναι, ἀλλὰ μὴ διακεκρίσθαι, καθόσον καὶ αὐτοὶ διακρίνονται ἀλλήλων καὶ ἕκαστος ἐν ἰδίᾳ ἐστὶν ὑποστάσει· ἀνάγκη γὰρ τούτοις συνδιακεκρίσθαι καὶ τὰ νοήματα,
 25 ἵνα μὴ τὰ ἐνεργήματα κρείττω τῶν ἐνεργούντων εἶναι δοθῇ καὶ τῶν οὐσιῶν αἱ ἐνέργειαι. πῶς δὲ καὶ πάντα νοῦν ἀμερίστον φησι, ἕνα βουλόμενος εἶναι τὸν ἀμέθεκτον; οἱ γὰρ μεθεκτοὶ πάντως καὶ μεριστοί, καθὼ καὶ κατὰ τοῦτον ὑπὸ τῶν μερικῶν μετέχονται νόων· ἀπλοῦς μὲν γὰρ καὶ κατὰ τοῦτο ἀμερῆς πᾶς νοῦς, οὐ μὴν καὶ ἀμερί-
 30 στος, ὅς γε εἰς πολλοὺς, ὑφ' ὧν μετέχεται, μεριζόμενος, ὅποτε δὲ καὶ ὁ πρῶτιστος νοῦς δέδεικται ἡμῖν πρότερον ἀμεθέκτως μετεχόμενος εἶπουν ἀμερίστως μεριζόμενος· σχολὴ γ' ἂν τοὺς ἄλλους νόας

2 δευτέρως: δευτέρους V   τρίτως: τρίτους V   6 αὐτῶν: αὐτοῦ AP   11
 κατά: μετὰ AP   17 προωρίσθαι λέγεται: προώρισται εἴρηται AP   21 ἔχη
 AP   29 ἀπλοῦς: ἀπλῶς V   29 καὶ alt. om. V   30 ὅς scripsi: ὁ codd.

ἀμερίστους λέγειν καὶ ἀμεθέκτους, τοὺς κατὰ τοῦτόν γε μεθεκτούς.

Συνάδει δὲ τοῖς περὶ τῶν νοημάτων ἡμῖν εἰρημένοις καὶ τὸ παρὰ
 τούτου παραχθέν παράδειγμα τῶν ἐν μιᾷ ψυχῇ κατ' ἀριθμὸν ἡνωμέ-
 5 νων διαφόρων θεωρημάτων ἀδιαστάτως καὶ διακεκριμένως ἐξ αὐτῆς
 προαγομένων, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐνώσει ἀσυγχύτων τετηρημένων. ὥσπερ
 γὰρ οὐ τὰ ἐν πολλαῖς ψυχαῖς θεωρήματα ἦνονται ἀλλήλοις (ἄλλα γὰρ
 τὰ ἐν τῇ τοῦ ἱατροῦ ψυχῇ καὶ ἄλλα τὰ ἐν τῇ τοῦ γεωμέτρου, καὶ
 τούτων αὐτῶν ἐκάστου ἄλλα τὰ ἐν τῇ τοῦδε καὶ ἄλλα τὰ ἐν τῇ τοῦδε)
 ἀλλὰ τὰ ἐν τῇ μιᾷ ψυχῇ πάντως ἦνται κατὰ τὴν ταύτης ἐνότητα,
 10 οὕτω καὶ τὰ ἐν τῷ ἐνὶ καὶ μόνῳ ὑπερνόῳ νοῖ νοήματα, μᾶλλον δὲ
 κρειπτόνως καὶ ὑπὲρ σύγκρισιν πᾶσαν καὶ πάσης ἐνώσεως ἔννοιαν,
 ὑπερήνεται καὶ μένει ἀσύγχυτα. τὰ δὲ ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ διαφέρου-
 σιν ὁπωσοῦν ἀλλήλων νόοις καὶ αὐτὰ συμπληθύνεται καὶ συνδιακρί-
 νεται.

15 ροζ'. Πᾶς νοῦς πλήρωμα ὧν εἰδῶν, ὁ μὲν ὀλιγω-
 τέρων, ὁ δὲ μερικωτέρων ἐστὶ περιεκτικὸς εἰδῶν·
 καὶ οἱ μὲν ἀνωτέρω νόες ὀλικώτερον ἔχουσιν ὅσα
 μερικώτερον οἱ μετ' αὐτούς, οἱ δὲ κατωτέρω μερι-
 κώτερον ὅσα ὀλικώτερον οἱ πρὸ αὐτῶν... (156,1-24)

20 Οἱ θεῖοι νόες ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καὶ ὑπερόντος παρηγμένοι νοὸς τοῦ
 πάντα προέχοντος ἐν ἑαυτῷ τὰ εἶδη καὶ ὑπερέχοντος καὶ εἰς τὸ εἶναι
 παράγοντος αὐτὰ τε καὶ τὰς ὕλας αὐτῶν, ἐκεῖθεν καὶ θείων ἐλλάμ-
 ψεων πληροῦνται, οἱ μὲν ἐνοειδестέρων καὶ ὀλιγωτέρων, οἱ δὲ πο-
 25 λυειδестέρων καὶ μερικωτέρων κατὰ τὴν ἀναλογίαν ἧς ἔλαχον ἕκα-
 στοὶ τάξεως καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἐγγύτητος· οὕτω δὲ καὶ τὰς δυνάμεις
 ἀναλόγους ἔχουσι ταῖς ἐλλάμψεσιν. αὐτοὶ δὲ παρ' ἑαυτῶν παράγου-
 σιν οὐδὲν οὐδ' ἀπογεννώσιν, εἰ μὴ ἄρα τις τὴν ἀπὸ τῶν ὑπερτέρων εἰς
 τοὺς καταδεεστέρους καθήκουσαν μύησιν καὶ διάδοσιν τῶν θείων
 ἐλλάμψεων γέννησιν ὀνομάζειν ἐθέλοι, καθ' ὃν τρόπον καὶ οἱ διδά-
 30 σκαλοι πατέρες τῶν μαθητῶν λέγονται καὶ ἐν αὐτοῖς τούτοις τὸ τῆς
 πατριᾶς ὁ Ἀπόστολος ἐφήρμοσεν ὄνομα. αὐτὸ γὰρ διὰ τοῦτο νόες
 ὄντες καὶ τὸ εἶναι ἐν τῷ νοεῖν ἔχοντες, ἐπειδὴ οἱ ἀνωτέρω τεταγμέ-

31 cf. Ἐφεσ. 3, 15

2 παρὰ: περὶ P   6 ἀλλήλοις scripsi: ἀλλήλαις codd.   10 οὕτω scripsi: οὕτως
 codd.   25 ἐγγύτητα V   29 ἐθέλει V

νοι τὰς εἰς αὐτοὺς ἄνωθεν καθηκούσας νοήσεις τοῖς ὑποδεστέροις διαπορθμεύωσι καὶ τρόπον τινὰ δυνάμει νόας ὄντας ἐνεργεῖα νόας ἀποτελῶσιν, εἰκότως ἂν καὶ αὐτοὶ τούτων πατέρες λέγοντο, τὸ δὲ τῆς παραγωγῆς ὄνομα κατ' οὐδένα τρόπον ἀρμόζειν ἡγοῦμεθα τῇ ῥηθεί-
 5 σῃ μυήσει. οὐ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγουσιν οἱ ἀνωτέρω νόες τοὺς κατωτέρω, καθὰ τῷ σοφῷ τούτῳ δοκεῖ, ἀλλὰ μόνος πάντας παράγει ὁ εἷς καὶ ὑπέρνοος νοῦς.

ροη'. Πᾶν νοερὸν εἶδος αἰδίων ἐστὶν ὑποστατικόν... (156,25-158,2)

10 Τοῦτο πάντῃ διέψευσαι· οὔτε γὰρ οὐσίας ὑφίστησιν ἄλλο τι πλὴν τοῦ θεοῦ· καὶ εἰ πᾶν νοερὸν εἶδος αἰδίων ἐστὶν ὑποστατικόν, τὰ μὴ αἰδία ἀλλὰ φθαρτὰ καὶ μεταβλητὰ πόθεν ὑφέστηκεν; ὅτι μὲν γὰρ ὑφέστηκε καὶ εἰσι, δῆλον. εἰ δὲ μίαν εἶναι δεῖ τὴν πάντων ἀρχὴν καὶ αἰτίαν ὑποστατικὴν καὶ παρακτικὴν, ὁ εἷς ἂν εἴη καὶ μόνος θεὸς
 15 πάντων αἴτιος, αἰδίων τε καὶ φθαρτῶν, πάντα παράγων καὶ ὑφιστάς καθ' οὗς λόγους οἶδε μόνος αὐτός.

Σοφιστικῶς κἀνταῦθα τὸ ἀκίνητον καὶ τὸ ἀμετάβλητον ταῦτόν τι λαμβάνει· οὐκ ἔστι δέ, εἴπερ μὴδὲ κίνησις ταῦτόν καὶ μεταβολή, ἀλλὰ
 20 πᾶσα μὲν μεταβολὴ κίνησίς τις, οὐ πᾶσα δὲ κίνησις μεταβολή· οὕτω δὲ καὶ πᾶν τὸ ἀμετάβλητον ἀκίνητον, οὐ πᾶν δὲ τὸ ἀκίνητον ἀμετάβλητον.

ροθ'. Πᾶς ὁ νοερὸς ἀριθμὸς πεπερασται... (158,3-10)

Τὰ περὶ τοῦ νοεροῦ ἀριθμοῦ ῥηθέντα ἐνταῦθα καὶ περὶ παντός
 25 ἂν ἀριθμοῦ ῥηθείη. παντός γὰρ ἀριθμοῦ ἔστι τι πλεόν λαβεῖν· εἰ τοίνυν, οὗ ἔστι πλεόν τι λαβεῖν, ἐκεῖνο πεπερασται, καὶ πᾶς ἄρα ἀριθμὸς πεπερασται καὶ οὐδεὶς ἀριθμὸς ἄπειρος. ἀλλὰ πολλοὶ πρὸς τοῦτο ἀντιδοξοῦσι καὶ μαθηματικοὶ καὶ φυσικοί· τὸ γὰρ ποσὸν εἷς τε τὸ συνεχὲς διαιροῦντες καὶ τὸ διωρισμένον, τὸ μὲν ἐπὶ τὸ ἔλαττον
 30 φασὶ προχωρεῖν εἰς τὸ ἄπειρον (εἶναι γὰρ ἐπ' ἄπειρον διαιρετόν), τὸ δὲ ἐπὶ τὸ μείζον. ἄμεινον οὖν πάντα μὲν πεπερασμένα λέγειν εἶναι παρὰ τῷ θεῷ, πρὸς ἡμᾶς δὲ εἶναι τὸ ἄπειρον.

2 διαπορθμεύουσι A 11 καὶ εἰ: εἰ καὶ V ὑποστατικόν: ὑποτακτικόν P
 19 οὕτω: οὕτως P 26 τι om. V 27 πρὸς: πρό AP

ρπ'. Πᾶς νοῦς ὅλος ἐστίν, <οὐχ> ὡς ἐκ μερῶν ὑποστάς [ἐκαστος καὶ ἡνῶται τοῖς ἄλλοις καὶ δια-
 κέκριται ἀπ' αὐτῶν], ἀλλ' ὁ μὲν ἀμέθεκτος νοῦς
 5 ἀπλῶς ὅλος, ὡς καὶ τὰ μέρη πάντα ὀλικῶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ, τῶν δὲ μερικῶν ἐκαστος ὡς ἐν μέρει τὸ ὅλον ἔχει, καὶ οὕτω πάντα ἐστὶ μερικῶς... (158,11-18)

Ὅρα πῶς αὐτόθεν αὐτὸς ἑαυτῷ ἐναντιοῦται πάντα νοῦν καὶ τὸν καθ' αὐτὸν ἀμέθεκτον ἐκ μερῶν ὑφιστάς, καίτοι πάντα νοῦν ἀμερίστον εἶναι βουλόμενος. ἀλλ' ὁ μὲν τὸν ἀμέθεκτον νοῦν ἐξαίρει τῶν
 10 μεθεκτῶν, ἐν αὐτῷ τῷ ἀμεθέκτῳ εἶναι τὸ ἐξαίρετον αὐτῷ χαριζόμενος, ὁ δὲ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας ὄρος τῷ ὑπερνῶ μόνῳ νοῖ τὴν τῶν νόων παραγωγὴν ἀπονέμων, ὡς καὶ μόνῳ πάντων αἰτίῳ, καὶ τὴν ἐκείνου μέθεξιν πρὸς πάντας τοὺς νόας διαδιβάζων, ἐν τούτῳ καὶ τὸ ἐξαίρετον δίδωσιν ἐκείνῳ, τὸ μόνον ἐκείνον ἀμερίστως ὑπὸ πάντων
 15 μετέχεσθαι κατ' ἀναλογίαν τῆς ἐκάστου δυνάμεως, τοὺς δ' ἄλλους ἅπαντας νόας οὐκ αὐτοὺς τοὺς ὑπερτέρους ὑπὸ τῶν καταδεστέρων μετέχεσθαι ἀλλὰ τὰς αὐτοῖς πρωτοδότως χορηγουμένας ἐλλάμψεις εἴτουν μεθέξεις ἐκείνου εἰς τοὺς μετ' αὐτοὺς δευτεροδότως διαδιβά-
 ζειν.

20 Εἰ πᾶν τὸ ἐκ μερῶν ὑφεστῶς σύνθετον, τοῦτο δὲ οὐχ ἀπλοῦν, πᾶς δὲ νοῦς ἀμερῆς καὶ ἀπλοῦς, ὡς καὶ τούτῳ δοκεῖ, οὐδεὶς ἄρα νοῦς ἐκ μερῶν ὑφέστηκεν. ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος καὶ ὑπέρνοος νοῦς οὔτε ὅλος ἐστὶν οὔτε μέρος, καὶ ὅλος αὐτῆς καὶ πᾶν μέρος, ὡς πάντα τὰ τε ὅλα καὶ τὰ μέρη προέχων καὶ ὑπερέχων ἐν ἑαυτῷ καὶ παρ' ἑαυτοῦ παρά-
 25 γων καὶ ὑφιστάς· τῶν δ' ἄλλων ἐκαστος ὅλος τέ ἐστιν, ὡς κατὰ τὴν οἰκείαν ὑφεστῶς ὁλότητα, ἣν παρὰ τοῦ ὑποστήσαντος ὑπέρνου νοὸς εἴληχε, καὶ μηδενὶ μέρει ταύτης λειπόμενος, μέρος δέ, ὡς οὐκ αὐτὸς ὦν τὰ πάντα ἀλλ' ἐν τι τῶν πάντων καὶ μετὰ τῶν ἄλλων συμπληρῶν τὸ ὅλον καὶ πᾶν, εἰ καὶ ὁ μὲν ὀλικώτερος, ὁ δὲ μερικώτερος εἶναι τέτα-
 30 κται.

ρπα'. Πᾶς ὁ μετεχόμενος νοῦς ἢ θεϊὸς ἐστίν, ὡς θεῶν ἐξηγμένον, ἢ νοερὸς μόνον... (158,19-160,4)

Πᾶς μὲν νοῦς μετὰ τὸν ὑπέρνοον νοῦν θεϊὸς ἐστίν, ἀλλ' οὐ φύσει

10 αὐτῷ alt.: αὐτοῦ A αὐτῷ P 13 ἐν: καὶ P 14 τὸ scripsi: τῷ codd. ἐκείνον: ἐκείνων AP 21 ἄρα: ἐστὶ AP(-v) 27 αὐτὸ V 33 μὲν om. V

ἀλλὰ μεθέξει ἐκείνου καὶ χάριτι, μετέχεται δὲ αὐτὸς καθ' αὐτὸν οὐ-
 δείς, ἀλλ' οἱ ὑπέρτεροι τὰς πρωτοδότως αὐτοῖς ἄνωθεν χορηγουμέ-
 νας θείας ἐλλάμψεις δευτεροδότως διαπορθεύουσι πρὸς τοὺς ὑφει-
 μένους. καὶ πάντες μὲν εἰσι νοεροί, τὸν τε πρῶτον καὶ ὑπέρνοον νοῦν
 5 ὡς ἐφικτὸν νοοῦντες καὶ πρὸς ἐκείνον, ὡς θέμις, ἀνατεινόμενοι καὶ
 μόνοι ἐξημμένοι ἐκείνου, καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἀλλήλους. νοεροὶ δὲ μόνον
 οἱ τὴν ἐσχάτην τάξιν λαχόντες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες καὶ νοητοὶ καὶ
 νοεροί, τὸ μὲν ὡς νοοῦμενοι, τὸ δὲ ὡς νοοῦντες. καὶ ταύτη δὴ μᾶλλον
 αὐτοῖς τό τε ὅμοιον προσήκει καὶ τὸ ἀνόμοιον, τῷ πάντας μὲν νοεῖν,
 10 ἀλλὰ τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δὲ ἥττον. τὰ δὲ τῷ σοφῷ τούτῳ κατα-
 σκευαζόμενα πρὸς τὴν πρεσβευομένην αὐτῷ πολυθεΐαν ἐκτέτραπται.

Ἐν τῷ λέγειν ἀλλὰ πᾶν τὸ ἀμέθεκτον θεῖον, καὶ ἑαυτῷ καὶ τῇ
 κοινῇ μάχεται ἐννοία. ἀμέθεκτα γὰρ καὶ κατὰ τοῦτόν εἰσι τὰ καθέκα-
 στα, ἃ καὶ μερικὰ καὶ ἄτομα λέγονται, ὑφ' ὧν μετέχονται τὰ καθό-
 15 λου. εἰ οὖν τὰ καθόλου ἐγγύτερα τῷ ἐνί, καὶ ὅσῳ καθολικώτερα
 τοσοῦτ' μᾶλλον ἐγγύτερα, πῶς οὐχὶ τὰ καθολικώτερα ταῦτα καὶ
 μάλιστα μεθεκτά; πῶς δὲ καὶ τὰ μερικώτατα καὶ πορρωτάτω τοῦ ἐνὸς
 ὄντα καὶ ὑπὸ μηδενὸς ἔτι μετεχόμενα ταῦτα θεῖα; ὅπερ ἀνάγκη διδόν-
 ναι τὸν λέγοντα πᾶν τὸ ἀμέθεκτον θεῖον· ἢ πάντῃ ψευδὴς αὕτη ἢ τοῦ
 20 σοφοῦ πρόσληψις.

Εἰ τῆς νοερᾶς οὐσίας ὑποδεστέρα ἡ ψυχὴ (καὶ οὗτος γὰρ μετὰ
 τὰς θείας ἐνάδας εὐθὺς τάττει τοὺς νόας, ἔπειτα τὰς ψυχὰς μετὰ
 τούτους· διὸ καὶ διὰ νοῦ φησιν ἐν τῷ ρπγ' κεφαλαιῷ θεῶν τὰς ψυχὰς
 μετέχειν), πῶς ἐστὶ δυνατόν θεῖαν μὲν εἶναι ψυχὴν, νοῦν δὲ μὴ εἶναι
 25 θεῖον ἀλλὰ νοερὸν μόνον; πάντως γὰρ ἔδει τὸν μετεχόμενον κατὰ
 τοῦτον καὶ θεῖον λεγόμενον νοῦν πρῶτον τῷ συγγενεῖ νῷ μεταδιδόναι
 τῆς οἰκείας θεότητος, εἴτα διὰ μέσου τούτου καὶ εἰς ψυχὴν ταύτην
 διαδιβάζειν.

ρπβ'. Πᾶς θεῖος νοῦς μετεχόμενος ὑπὸ ψυχῶν με-
 30 τέχεται θεῖων... (160,5-12)

Νοῦς ὄντως θεῖος καὶ θεῖα ψυχὴ καὶ θεῖον σῶμα τὸ ἐξ ἡμῶν
 ἐνωθὲν ἀφράστως τῷ θεῷ λόγῳ πρόσλημμα καὶ γεγονὸς ἐξ αὐτῆς
 ἐνώσεως ὑπερφυῶς ὅπερ ἐκείνος, μετὰ τοῦ καὶ αὐτὸ μείναι ἐν τῇ
 οἰκείᾳ φύσει ἀμεταβλήτως· τῶν δ' ἄλλων οὐδὲν οὕτω θεῖον, οὔτε μὴν

6 μόνοι: μόνον AP

16 καθολικώτατα P

19 τὸν trans. ante διδόναι AP

φύσει ἀλλὰ μετοχῇ καὶ χάριτι τῇ ἐκείνου δυνάμεθα κατὰ τε νοῦν καὶ
 ψυχὴν καὶ σῶμα θεοῦσθαι καὶ θεοὶ οὕτω καὶ θεῖοι ἀποτελεῖσθαι. πρὸ
 ἡμῶν δὲ μετέχουσι τῆς τοιαύτης θεϊότητος οἱ ἀσώματοι καὶ μένοντες
 ἐν τῷ ἀγαθῷ ἀμεταπτώτως νόες, συνεργοῦντες καὶ ἡμῖν εἰς τὴν τοῦ
 5 ἀγαθοῦ μέθεξιν κατὰ θεῖαν βούλησιν καὶ τὰς θείας εἰς ἡμᾶς μεθέξεις
 διαδιβάζοντες, οὐ μὴν αὐτοὶ ὑφ' ἡμῶν μετεχόμενοι. διὸ οὐδ' εἰς ὄνο-
 μά τινος αὐτῶν ἀλλ' εἰς τὸ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου
 πνεύματος βαπτίζόμεθα, τῆς μίας καὶ μόνης θεότητος, καὶ ἐν τούτῳ
 μόνῳ τὴν σωτηρίαν ἔχειν πιστεύομεν.

10 Καὶ εἰ ἡ μέθεξις ἐξομοιοῖ τῷ μετεχομένῳ τὸ μετέχον καὶ συμφυεῖς
 ἀποτελεῖ, πῶς οὐ μᾶλλον ἐξομοιοῖ τὸν συγγενέστερον νοῦν καὶ οὕτω
 συμφυῇ τῷ θεῖῳ νοί ἢ τὴν ψυχὴν; ἀλλὰ νοῦν μὲν εἶναι δεῖ μὴ θεῖον,
 ψυχὴν δὲ θεῖαν εἶναι ἀνάγκη, τὴν οὐχ οὕτω συγγενῇ οὐδὲ συμφυῇ, ὥς
 τὸν νοῦν τῷ νοί; οὕτω προφανῶς ἑαυτὸν κατασοφίζεται ὁ σοφός.

15 ρπγ'. Πᾶς νοῦς μετεχόμενος μὲν, νοερὸς δὲ μόνον
 ὢν, μετέχεται ὑπὸ ψυχῶν οὔτε θεῖων οὔτε νοῦ καὶ
 ἀνοίας ἐν μεταβολῇ γινομένων... (160,13-20)

Ἐν τῷ προβλήματι εἰπὼν νοῦν ὑπὸ ψυχῶν μετέχεσθαι, ὥς τῶν
 ψυχῶν νοῦ μετεχουσῶν, ἐν τῇ ἀποδείξει περὶ τῶν αὐτῶν λέγει ψυχῶν,
 20 οὐδὲ νοῦ μετέχουσαι. οὕτω προφανῶς καὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἑαυτῷ
 μάχεται. εἰ δὲ περὶ τοῦ κατ' αὐτὸν θεῖου νοῦ δέχοιτό τις εἰρηῇσθαι τὸ
 οὐδὲ νοῦ μετέχουσαι (ἴσως γὰρ καὶ κατὰ λήθην τοῦ γραφέως παρε-
 λείφθη τὸ «θεῖο»), τὰ εἰς τὰ πρὸ τούτου δύο κεφάλαια ἡμῖν εἰρη-
 μένα συνυπακουστέον κἀνταῦθα, ἔτι δὲ καὶ τὰ εἰς τὸ ροε' κεφάλαιον
 25 παραγεγραμμένα.

ρπδ'. Πᾶσα ψυχὴ ἢ θεῖα ἐστίν, ἢ μεταβάλλουσα
 ἀπὸ νοῦ εἰς ἀνοϊαν, ἢ μεταξὺ τούτων ἀεὶ μὲν νοοῦ-
 σα, καταδεεστέρα δὲ τῶν θεῖων ψυχῶν... (160,21-30)

Ποῦ δὲ τάττει, ὃ σοφώτατε σύ, τὰς τῶν ζώων ψυχὰς ἢ τὰς τῶν
 30 ζωοφύτων ἢ καὶ ἔτι μᾶλλον τὰς τῶν φυτῶν, εἰ μήτε μετὰ τῶν θεῖων
 μήτε μετὰ τῶν ἀεὶ μενουσῶν μήτε μετὰ τῶν ποτὲ νοῦ μετεχουσῶν; πῶς

13 οὕτω: οὕτως AP

21 μάχεται: μετέχεται AP

24 συνυπακουστέον:

συνυπακουστέον V

16 Nicholas of Methone. Ἀνάπτυξις

γὰρ τὰς θνητάς, τὰς ἀλόγους, τὰς ἀνοήτους; ἢ οὖν ἑλλιπῇ σοι γενέσθαι τὴν διαίρεσιν ὁμολόγησον ἢ πρὸς τὴν πρεσβευομένην σοι μετεμψύχωσιν καταφεύξῃ, ἵνα εἴπῃς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν μετὰ τὸ χωρισθῆναι τοῦ ἀνθρωπείου σώματος νῦν μὲν εἰς ἀλόγου ζῴου σῶμα, 5 νῦν δὲ εἰς φυτὸν μετεγγίξεσθαι, καὶ οὕτως ἀπὸ λόγου καὶ νοῦ μεταβάλλειν εἰς ἀλογίαν καὶ ἄνοιαν, καὶ πάλιν οὕτως ἄλλως αὐτὸς ἑαυτῷ μαχόμενος. πῶς γὰρ ἢ τὴν γνῶσιν καὶ τὸν λόγον ἀποβαλοῦσα ψυχὴ καὶ ἄνους οὕτω καὶ ἄλογος χρηματίσασα ἀσώματος λοιπὸν ἔσται καὶ σώματος χωριστή, ἄφθαρτός τε καὶ ἀνώλεθρος ἢ τὸν ὀλεθρον καὶ τὴν 10 φθορὰν ἐντεῦθεν ἤδη δεξαμένη καὶ τὸν νοῦν ἀποβαλομένη, ἅπερ ἐν τοῖς ἐξῆς θεωρήμασι καθόλου περὶ πάσης ψυχῆς ἀποφαίνῃ:

Ἀλλὰ τίς μὲν ὁ κυρίως θεῖος νοῦς καὶ τίς ἡ κυρίως θεία ψυχὴ, ἔτι δὲ καὶ τί τὸ κυρίως θεῖον σῶμα, προείρηται ἡμῖν ἤδη μετρίως, ὥς ἐνῆν, ἐν τῇ τοῦ ρπβ' θεωρήματος παραγραφῇ. πρὸς δὲ καὶ ὅπως 15 μετέχουσι τῆς τοιαύτης θεϊότητος οἱ θεῖοι πρὸ ἡμῶν νόες, ὅπως τε καὶ ἡμεῖς ἐν μετοχῇ ταύτης ἀποτελούμεθα, τῇ χάριτι δηλαδὴ τοῦ ἀφράστως ἐνωθέντος ἡμῖν θεοῦ λόγου συνεργούντων ἡμῖν εἰς τοῦτο καὶ τῶν θεῶν νόων κατὰ θεῖαν ἐπίνευσιν. τὰ δὲ παρὰ τοῦ σοφοῦ τούτου παρεισαγόμενα τρία κατὰ βαθμοὺς γένη τῶν τε νόων καὶ τῶν ψυχῶν 20 ψιλὰ μόνον εἰσὶν ἐννοήματα καί, ὥς ἂν Ἀριστοτέλης συμφήσειε, τερετίσματα. νόες τε γὰρ ἅπαντες θεῖοι, καθ' ὃν εἰρήκαμεν τρόπον ἐν τῇ τοῦ ρπ' θεωρήματος παραγραφῇ, καὶ οὐχ ὁ μὲν θεῖος, ὁ δὲ οὐ θεῖος.

Καὶ ψυχῶν εἶναι ἂν ὄντως εἶδη κατὰ πρώτην διαίρεσιν τὸ λογικὸν 25 καὶ τὸ ἄλογον, ὧν τὸ μὲν λογικὸν καὶ τὴν ἀρχὴν κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγέννηται· διὸ καὶ θεῖον ἐμφύσημα προσείρηται καὶ ψυχὴ ἐνικῶς ἐκπεφώνηται διὰ τὴν ἐγγυτέρω τοῦ θεοῦ μέθεξιν· ἐνεφύσησε γὰρ, φησὶν, ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐγένετο ὁ ἀνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν· καὶ αὐθις μετὰ τὸν ἐξ ἀβουλίας εἰς ἀλογίαν καὶ 30 φθορὰν ὀλισθὼν εἰς ἐκεῖνο πάλιν ὁ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς διὰ τῆς κατὰ τὴν θεῖαν οἰκονομίαν χάριτος ἐπανάγεται· τὸ δὲ ἄλογον τὴν εἰς πολλὰ διαίρεσιν ἐπιδέχεται. οὕτω γοῦν καὶ περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀλόγων

20 cf. Ἀριστ. Ἀναλ. Ὑστ. 1,22 (83a 33) 27-29 Γεν. 2,7

1 ἦ: εἰ V 4 σῶμα- σώματα AP 6 αὐτὸς om. V 7 ἀποβαλοῦσα scripsi: ἀποδαλοῦσα codd. 8 οὕτω: οὕτως V 10 post καὶ add. τὴν χωριστὴν σώματος εἴτε δύναμιν αὐτῆς εἴτε οὐσίαν χρὴ λέγειν AP 19 κατὰ βαθμούς: κατ' ἀριθμούς V 22 καὶ om. V 24 εἶναι ἂν: ἂν εἶναι V 26 ψυχὴν P

ζῴων γενέσεως ὁ δημιουργὸς εἴρηκεν· ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, καὶ ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν. τῷ τε γὰρ κατὰ γένος εἰπεῖν ἐπὶ τῶν γερωτέρων τὴν εἰς διάφορα γένη τουτέστι εἶδη διαίρεσιν τῆς ἀλόγου ψυχῆς παρενέφηκε, τῷ τε ψυχῶν ἐπὶ τῶν 5 ὑγροτέρων τὴν εἰς πλῆθος πρόοδον τούτων ἀριδηλότερον διεσήμανε μετ' ἐπισημασίας τοῦ καὶ τὰ σώματα τῶν ψυχῶν εἶναι βούλεσθαι ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων· καὶ τὸ συναμφοτέρων δεῖν ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου ψυχὴν ὀνομάζεσθαι· ὄργανα γὰρ οἰκεία καὶ πρόσφορα ταῖς ψυχαῖς πρὸς τὰς αὐτῶν ἐκάστων ἐνεργείας τὰ σώματα διαπέ- 10 πλασται. ἀλλὰ πρὸς οὐδὲν τούτων ἀπιδῶν ὁ σοφὸς περὶ μὲν διαφορὰς τῶν ἀλόγων ψυχῶν οὐδένα ποιεῖται λόγον, ἀλλ' ὥσπερ πάσης ψυχῆς λογικῆς οὔσης καὶ νοερᾶς οὕτω τὴν τοιαύτην ψυχὴν εἰς τρία κατὰ βαθμοὺς διαιρεῖ γένη, τὰς μὲν πρώτας λέγων καὶ θείας, τὰς δὲ δευτέρας καὶ αἰ νοεράς, τὰς δὲ τρίτας καὶ ποτὲ μὲν νοεράς, ποτὲ δὲ 15 μεταβαλλούσας εἰς ἄνοιαν, εἴτουν τελείαν ποιεῖται τῶν ψυχῶν τὴν διαίρεσιν, ἔξω ταύτης ἔων τὰς διαφορὰς τῶν ἀλόγων ψυχῶν, καθ' ἃς ἐμψυχα τὰ ζῶα πάντα παρὰ πάντων εἶναι ἀνωμολόγηται, καὶ περιττὴν ἄλλως τὴν λογικὴν καὶ μονοειδῆ ψυχὴν εἰς τρία διαιρῶν γένη, τὰ μὴ ὄντα μὴδ' ὑφεστώτα· μία γὰρ κατ' εἶδος ἡ λογικὴ ψυχὴ, καθ' ἣν 20 μόνος ὁ ἀνθρώπος πεπλαστούργηται.

ρπε'. Πᾶσαι μὲν αἱ θεῖαι ψυχαὶ θεοὶ εἰσι ψυχικῶς, πᾶσαι δὲ αἱ τοῦ νοεροῦ μετέχουσιν νοῦ θεῶν ὁπαδοὶ αἰεὶ, πᾶσαι δὲ αἱ μεταβολῆς δεκτικαὶ θεῶν ὁπαδοὶ ποτέ... (162,1-12)

25 Ὅτι μὲν οὐδένα περὶ τῆς ἀλόγου ψυχῆς ποιεῖται λόγον, διὰ τῶν εἰρημένων ἡμῖν δῆλον· τὸ δὲ τὴν λογικὴν ψυχὴν, ταῦτόν δὲ εἰπεῖν τὴν ἀνθρωπίνην, οὕτω διαιρεῖν, ὥς τὰς μὲν λέγειν θείας εἴτουν θεοὺς ψυχικῶς εἶναι, τὰς δὲ νοεράς εἴτουν θεῶν ὁπαδοὺς αἰεὶ, τὰς δὲ μεταβαλλούσας ἐπὶ τὸ χεῖρον, τί ἂν ἄλλο εἴη ἢ τὰς μὲν ἀποκληρωτικῶς 30 φύσει τοιάσδε, τὰς δὲ τοιάσδε λέγειν εἶναι· καὶ τὸ ψυχικῶς γὰρ τοῦτο πάντως δηλοῦν βούλεται, τὸ κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν. τούτου δὲ δοθέντος οὗτ' ἂν ἡ θεία δοξασθεῖ δικαίως, ὅτι ὅπερ ἦν φύσει, τοῦτο

1-2 Γεν. 1,24 2 Γεν. 1,20

2 καὶ ἐξαγαγέτω - 3 κατὰ γένος om. P 3 διάφορα: διαφορὰν P 9/10 διαπέπλασθαι P 12 λογικῆς om. P τὴν: τὴ P 15 εἴτουν: οὗτ' οὖν AP

οὐσα διαμεμένηκεν, οὐθ' ἡ λαχοῦσα τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολὴν
 κολασθεῖν, ὅτι μετέβαλεν· ἐκατέρα γὰρ τὸ οἰκεῖον κατὰ φύσιν τετή-
 ρηκεν, ὡς ἀναιρεῖσθαι μὲν ἐντεῦθεν τὸ τῆς ψυχῆς αὐτεξούσιον, συνα-
 ναιρεῖσθαι δὲ καὶ τὴν θεῖαν κρίσιν, καὶ τὴν αἰτίαν δὲ τῆς μεταβολῆς
 5 τῶν φύσει ταύτην ὑφισταμένων ἐπὶ τὸν αἴτιον τῆς φύσεως ἀναφέρε-
 σθαι. εἰ δὲ ταῦτα ἄτοπα, καὶ ἡ ψυχὴ αὐτεξούσιος εἶναι ἀνωμολόγη-
 ται, ἢ γε λογικὴ, καθ' ὃ μάλιστα καὶ αὐτοκίνητος, εἴρηται· οὔτε ἄρα
 φύσει τις θεία καὶ καθ' αὐτὴν θεὸς οὔτε φύσει μεταβλητὴ τίς, ἀλλ'
 αὐτοπροαίρετος πᾶσα. καὶ εἰ οὕτω τὸ ψυχικῶς ἐκλαμβάνοιτο κατὰ
 10 τὸ τῆς ψυχῆς αὐτεξούσιον, ὡς ἐξὸν αὐτῇ ὅπερ ἂν ἔληται, εἴτε νοερώς
 αἰεὶ ζῆν εἴτε καὶ εἰς θεῖαν μετουσίαν δι' ἀρετῆς ἐπιτεταμένης ἀναδρα-
 μεῖν καὶ θεωθῆναι τῇ χάριτι κατὰ τὸ εἰρημένον· ἐγὼ εἶπα θεοὶ ἐστε
 καὶ υἱοὶ ὑψίστου πάντες, εἴτε καὶ τούναντίον παρασυμβληθῆναι τοῖς
 κτήνεσι τοῖς ἀνόητοις καὶ ὁμοιωθῆναι καὶ οὕτως ἀπὸ νοῦ μεταβληθῆ-
 15 ναι εἰς ἄνοιαν καὶ τὸν ψυχικὸν τοῦτον ἐκοῦσαν ὑπελθεῖν θάνατον, ὡς
 ὀνειδίξεσθαι καὶ αὐτὴν τό, ὑμεῖς δὲ ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε καὶ
 ὡς εἰς τῶν ἀρχόντων, τουτέστιν ὁ ἐξ ἀρχαγγέλου γεγωνὶς διάβολος,
 πίπτετε, εἰ ταῦθ' οὕτω λέγειν ὁ σοφὸς βούλεται, συμφῆσαι μὲν ἂν
 αὐτῷ καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οἶμαι μακρὰν τῆς τοιαύτης ἐννοίας ἀπέχει, μάλ-
 20 λον δ' εἰσὶν ἄλλα τινὰ ψυχῶν ἀναπλάττειν εἶδη τοῦ τῆς ἀνθρωπίνης
 ἀνώτερα, τό τε νοερὸν αἰεὶ καὶ τὸ θεῖον, ἵνα τὴν πρεσβευομένην αὐτῷ
 πολυθεῖαν αὐξήσῃ, καὶ ὥσπερ ἐνάδων πλήθος εἴπουν πρῶτων θεῶν
 εἶτα καὶ νοερῶν δευτέρων θεῶν, οὕτω καὶ τρίτων ψυχικῶν θεῶν
 25 πλήθος σεβασθῇ. καὶ τί λέγω πρῶτων καὶ δευτέρων καὶ τρίτων, ὅποτε
 καὶ τούτων ἕκαστα εἰς τὸ ἀμέθεκτον καὶ τὸ μεθεκτὸν καὶ τὸ τούτων
 μέσον γένος διεῖλε, προϊὼν δὲ καὶ μέχρι σωμάτων τὸ θεῖον κατασπᾶ
 σέβας. οὕτως εἶχεν ἀπλήστως τοῦ τῆς πολυθείας ἔρωτος καίτοι τὸ ἐν
 πρεσβεύειν ἐπαγγελόμενος καὶ μίαν εἶναι τὴν πάντων ἀρχὴν ἔστιν
 30 ὅπου ἀποφηνάμενος.

Οὐχ αἰ μὲν, αἰ δὲ οὐ, ἀλλὰ πᾶσα ψυχὴ λογικὴ δύναται δέχεσθαι
 τὸ θεῖον φῶς ἄνωθεν ἐπιλάμπον, εἰ μὴ τις ἐκοῦσα μῦει τὰ νοερὰ
 αὐτῆς ὅμματα τοῦ μὴ βλέπειν αὐτό· τὸ γὰρ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει,
 φησί, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν, οὐ παρὰ τὸ μὴ φαίνειν ἐκεῖνο,
 ἀλλὰ παρὰ τὸ τὴν προελομένην τὴν σκοτίαν ψυχὴν καὶ οὕτω καὶ

12-13 *Ψαλ.* 81,6   16-18 *Ψαλ.* 81,7   32-33 *Ἰω.* 1,5

5 τόν: τὸ P   12 ἐστε: ἐσταὶ VA   18 πίπτετε scripsi: πίπτεται VA: πίπτε
 P   εἰ: εἰς P   23 εἶτα - θεῶν om. V

αὐτὴν σκοτίαν γενομένην καὶ ὀνομαζομένην μὴ θέλειν καταλαβεῖν
 αὐτό· ἐκεῖνο γὰρ πάντα, φησὶν, ἄνθρωπον φωτίζει ἐρχόμενον εἰς τὸν
 κόσμον.

ρπς'. Πᾶσα ψυχὴ ἀσώματός ἐστιν οὐσία καὶ χωρι-
 5 στή σώματος... (162,13-23)

Ἐκ τούτου τοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν μετὰ τοῦτο δηλὸς ἐστὶν ὁ
 σοφὸς μηδὲ ψυχὴν τὴν τῶν ἀλόγων ὀνομάζειν βουλόμενος παρὰ τε
 τὴν ἐνάργειαν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν κοινὴν ἐννοιαν. πάντες γὰρ
 συμφώνως ἔμψυχα πάντα τὰ ζῶα φαμεν, οὐ τὰ λογικὰ μόνον ἀλλὰ
 10 καὶ τὰ ἄλογα· οὕτω γοῦν καὶ τὸ ζῶον ὀρίζεται οὐσία ἔμψυχος αἰσθη-
 τικὴ, καὶ αὐθις εἰς λογικὸν διαιρεῖται καὶ ἄλογον. κατὰ τί δ' ἂν
 λέγοιτο τι ζῶον ἄλογον, εἰ μὴ κατὰ τὴν ψυχὴν· οὐ γὰρ δήπου κατὰ τὸ
 σῶμα· τὸ γὰρ σῶμα, ἢ σῶμα, οὔτε ζῶον ἐστὶν οὔτε λογικὸν οὔτε
 15 ἄλογον, ὃ καὶ πρὶν ἐνωθῆναι ψυχῇ καὶ αὐτῇ μετὰ τὸ χωρισθῆναι οὔτε
 ζῶον ὅλως οὔτε πολλῶ μᾶλλον τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε ζῶν καθορᾶται.
 δηλὸν οὖν ὅτι διὰ τὴν ψυχὴν ζῆ καὶ τοιῶσδε ζῆ διὰ τὴν τοιάνδε
 ψυχὴν, ἐπεὶ καὶ πᾶσα ψυχὴ ζωὴ ἐστὶ, φησὶ καὶ οὗτος. ὥσπερ οὖν διὰ
 τὴν λογικὴν ψυχὴν λέγεται τι ζῶον λογικόν, οὕτω καὶ διὰ τὴν ἄλογον
 20 ζῶον ἄλογον. ἀλλ' οὗτος πᾶσαν ψυχὴν ἀσώματον οὐσίαν εἶναι λέγων
 καὶ σώματος χωριστήν, καὶ τοῦτο δεικνύει πειρώμενος διὰ τοῦ πρὸς
 ἑαυτὴν αὐτὴν ἐπιστρέφειν καὶ γινώσκειν μὴ μόνον ἑαυτὴν ἀλλὰ
 καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς, δηλὸς ἐστὶ τὴν ἄλογον ψυχὴν μὴ παραδεχόμενος,
 ἥτις ἐν σώματι τε τὸ εἶναι ἔχει (ἐν γὰρ τῷ αἵματι αὐτῶν, φησὶ περὶ
 τῶν ἀλόγων ζῶων, ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἐστὶ), καὶ οὐ μόνον τὰ πρὸ αὐτῆς
 25 ἀλλὰ καὶ ἑαυτὴν ἀγνοεῖ, ὡς καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἀνεπίστροφος καὶ σώ-
 ματος ὅλως ἀχώριστος· διὸ καὶ θνητὴ πᾶσα ψυχὴ ἄλογος. εἰ δὲ βού-
 λεται καὶ τὴν τῶν ἀλόγων ψυχὴν λογικὴν λέγειν καὶ νοερὰν, ὡς ἐκ
 λόγου καὶ νοῦ μεταβαλοῦσαν εἰς ἀλογίαν καὶ ἄνοιαν καὶ αὐτὴν
 30 ἐπιστρέψουσιν εἰς λόγον καὶ νοῦν, δηλὸς πάλιν αὐτόθεν γίνεται πα-
 ρεκλαμβάνων τὴν πλατωνικὴν μετεμψύχωσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ἄλλους μὲν
 ἔχει πολλοὺς οὐχὶ τῶν ἡμετέρων μόνον ἀλλὰ καὶ τῶν τῆς κατ' αὐτὸν

2-3 *Ἰω.* 1,9   23-24 cf. *Λευιτ.* 17,11

2 φωτίζειν P   ἐρχόμενον: ἀρχόμενον AP   11 λογικὴν V   15 ζῶον: ζῶν
 VP   16 τοιᾶδε AP   28 ἀλογίαν: ἀπολογίαν P

ἑλληνικῆς πλάνης ἀντεχομένων τοὺς ἀντιλέγοντας καὶ μάλιστα τὸν Ἰάμβλικον, ὃς τὴν ἀλογίαν τοῦ δόγματος τῆς ἀπ' ἀνθρώπων εἰς ἄλογα ζῶα καὶ ἀπ' ἀλόγων εἰς ἀνθρώπους μετεμψυχώσεως ἀναξίαν τῆς πλατωνικῆς διανοίας κρίνων ἀλληγορικῶς ταύτην αὐτὸν εἰσάγοντα
 5 πειρᾶται δεικνύναι, τὰ ἥθη δηλαδὴ διὰ τῶν ζῶων παρεμφαίνοντα, ὡς διὰ μὲν τοῦ λέοντος τὸ θυμῶδες, διὰ τοῦ λύκου δὲ τὸ ἀρπακτικόν, διὰ δὲ τῶν ὄνων τὸ πρὸς λαγνεῖαν κατάφορον, καὶ διὰ τῶν ἄλλων ὁμοίως τὰ παραπλήσια, ὅθεν καὶ τὰς μὲν λογικὰς ἔξ ἀνθρώπων εἰς ἀνθρώπους μεταχωρεῖν, τὰς δ' ἀλόγους ἔξ ἀλόγων εἰς ἄλογα, εἶναι δὲ
 10 καὶ κατ' εἶδος ἕκαστον ζῶων ψυχῆς εἶδος κατάλληλον, ὡς διαφόρων οὐσῶν τῶν ψυχῶν κατὰ τὰ εἶδη πρὸς ἕκαστον εἶδος οἰκεῖον καὶ τὸ σῶμα διαπεπλάσθαι. ἐλεγχθεῖη δ' ἂν καὶ ἄλλως ἄλογον ὄν τὸ λογικὰ λέγειν τὰ ἄλογα, οἷς οὐδὲ μία προσοῦσα λογικὴ κίνησις ἐμφαίνεται, οὐ βουλή, οὐκ ἀρετὴ, οὐ τέχνη, οὐ μάθησις, οὐκ ἄλλο τι τῶν διανοη-
 15 τικῶν. εἰ γὰρ καὶ σύνεσις τις ἐνίοις πρόσεστι, τισὶ δὲ καὶ πανουργία, οἷα τις τέχνης εἰκὼν καὶ σκιὰ δυνάμεως λογικῆς, ἀλλὰ φυσικὴν ταύτην ῥητέον ἂν εἶη μᾶλλον ἢ λογικὴν, πρὸς τοῦ δημιουργοῦ δεδομένην, ἵνα μὴ παντάπασιν ἀδοήγητα καταλείπεται τοῦ καὶ τὰς ἐνεστώ-
 20 σας ἐκκλίνειν βλάβας καὶ προφυλάττεσθαι τὰς μελλούσας, καὶ ὥστε πᾶσαν ἑαυτῇ τὴν κτίσιν συνάπτεσθαι καὶ ἀλληλουχεῖσθαι διὰ δὴ τινων μεσοτήτων τὰ πάντα διάφορα. ὅτι δὲ φυσικῶς ἄλλ' οὐ λογικῶς ἐνεργεῖ τὰ τοιαῦτα τὰ ζῶα, δηλὸν ἐκ τοῦ καθ' ἕκαστον εἶδος τὰ ὑπ' αὐτὸ πάντα τὸ τοῦ εἶδους ἴδιον ὁμοίως ποιεῖν καὶ μὴ διαλλάττειν ἀλλήλων ἐν τῷ πλήθει τὰς ἐνεργείας, ἀλλὰ καθ' ὁρμὴν μίαν, πλὴν τοῦ
 25 μᾶλλον καὶ ἥττον κινεῖσθαι. πᾶς γὰρ λαγῶδες ὁμοίως ἐν τῷ φεύγειν τεχνάζεται καὶ πᾶς λύκος ὁμοίως πανουργεῖ καὶ πᾶς πίθηκος ὁμοίως μιμεῖται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ πᾶς ἄνθρωπος ὁμοίως τὰ αὐτὰ ἐνεργεῖ, ἀλλὰ μυρίαί τῶν ἄλλων παρ' ἄλλοις ἐνεργειῶν αἱ διαφοραὶ ταῖς ἐκάστων προαιρέσεσι συνδιακρινόμεναι. τίνος ἔνεκεν; ὅτι λογικὸν τοῦτο τὸ
 30 ζῷόν ἐστι καὶ κατὰ τοῦτο ἐλεύθερόν τε καὶ αὐτεξούσιον τοῦ πράττειν ὅπερ ἂν βούληται, καὶ οὐ φύσει μόνη, καθάπερ τὰ ἄλογα, διοικούμενον· διὸ καὶ ποιοῦσιν αἰεὶ τὰ αὐτὰ πάντα ἐκεῖνα τὰ τοῦ αὐτοῦ εἶδους· ἦν γὰρ φύσεως τὸ αἰεὶ καὶ παρὰ πᾶσι ταῦτόν.

2 sqq. cf. Νεμεσίου *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, P.G. 40, 581B-588B

5 παρεμφαίνοντες AP 11 τὰ om. V 17/18 δεδομένην: δεομένην AP
 20 ἀλληλοχεῖσθαι AP 23 αὐτοῦ V 31/32 διοικούμενα V

Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ τῆς ἐμψυχώσεως καὶ εἰσαυθις ἐπεξεργασθήσεται· ὅτι δὲ ἡ λογικὴ ψυχὴ ἀσώματός ἐστιν οὐσία καὶ χωριστὴ σῶματος, καὶ ἡμεῖς σύμφαμεν· ὅτι δὲ καὶ ἑαυτὴν γινώσκει, ὃ μὲν φανερόν εἶναι λέγει ἐκ τοῦ καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὴν ταύτην εἰδέναι, ἀπορήσειε δ' ἂν
 5 τις εὐλόγως, εἰ φανερᾶς οὕτως οὐσης τῆς γνώσεως τῆς ψυχῆς ἡγνόησαν ἑαυτοὺς οἱ σοφοὶ καὶ εἰς μυρίας περὶ τῆς ψυχικῆς οὐσίας διηνέχθησαν δόξας καὶ οὐδείς οὐδέπω περὶ αὐτῆς ἀκριδὲς τι καὶ ἀσφαλὲς ἀπεφήνατο. μᾶλλον οὖν τοῦναντίον ἐστὶ φανερόν, ὅτι ἀγνοεῖ ἑαυτὴν, ὅ,τι ποτὲ ἐστίν. εἰ γὰρ ἐγίνωσκεν, οὐκ ἂν νῦν μὲν σῶμα ἑαυτὴν εἶναι
 10 κατὰ τὴν τῶν Στωϊκῶν δόξαν ἀπεφαίνετο, καὶ τοῦτο ἄλλο τι κατὰ ἄλλον, νῦν δὲ ἀσώματον, καὶ νῦν μὲν οὐσίαν ἀθάνατον καὶ ἀσώματον, νῦν δὲ ἀσώματον μὲν, οὐκ οὐσίαν δὲ οὐδ' ἀθάνατον, καὶ νῦν μὲν ἀριθμόν, νῦν δὲ ἁρμονίαν, νῦν δὲ κρᾶσιν, νῦν δὲ ἄλλο τι. ὁπότε τοίνυν οὕτως ὁ περὶ ψυχῆς λόγος παρὰ τοῖς σοφοῖς ἀμφιδάλλεται,
 15 τοῦτο μᾶλλον ἐστὶ φανερόν, ὡς ὅπερ ὁ σοφὸς φησι φανερόν κόμπος ἄλλος ἐστὶ διάκενος. ἀληθὲς δὲ ἐστὶ μάλιστα τὸ λέγειν, ὡς εἴ τι γινώσκομεν νῦν, ἐκ μέρους γινώσκομεν καὶ ἐκ μέρους καταλαμβάνομεν, καθά φησιν ὁ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀρπαγείς καὶ τὰ ἄρρητα μυθεῖς Ἀπόστολος.

20 ρπζ'. Πᾶσα ψυχὴ ἀνώλεθρός ἐστι καὶ ἀφθαρτος... (162,24-162,31)

Καὶ ἐκ τούτου δηλὸς ἐστὶ μὴ δεχόμενος εἶναι τινα ψυχὴν ἄλογον, εἴπερ τὴν ἄλογον καὶ φθαρτὴν εἶναι ἀνάγκη. ἀλλ' ὅτι μὲν εἰσιν ἄλογοι αἱ τῶν ἀλόγων ζῶων ψυχαί, ἱκανῶς ὑπεμνήσαμεν ἐν τοῖς εἰρημένους·
 25 τούτου δὲ λοιπὸν προϋποκειμένου ἀκολουθῶν καὶ πρὸς τὸ προκείμενον κεφάλαιόν φημεν, ὅτι οὐ πᾶσα ψυχὴ ἀνώλεθρός ἐστι καὶ ἀφθαρτος, ἀλλ' εἴπερ ἄρα ἡ λογικὴ τε καὶ νοερὰ καὶ θεία δι' ἀρετῆς ἀποτελεσθεῖσα τῇ μεθέξει τῆς χάριτος. αἱ γὰρ τοι τῶν ἀλόγων καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ τῶν φυτῶν ἐπειδὴ καὶ σωμάτων εἰσὶν ἀχώριστοι, ἃ σύνθετά τέ
 30 ἐστὶ καὶ εἰς τὰ ἔξ ὧν συντέθονται πέφυκεν ἀναλύεσθαι καὶ οὕτω φθειρεσθαι, καὶ αὐταὶ τῶν ἐν οἷς εἰσι φθειρομένων συμφθειρόνται.

17 A' Κορ. 13,9

1 ἐμψυχώσεως: μετεμψυχώσεως V 3 ὁ scripsi: ὁ codd. 4 λέγειν P 27
 εἴπερ: ὅπερ AP

τὸ δὲ περὶ τῆς λογικῆς λέγειν ὅτι ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀνώλεθρος, δέοιτ' ἂν τινος διορισμοῦ, εἰ μὴ μέλλοιμεν ἀντιφθέγγεσθαι τῷ εἰπόντι· *φοβήθητε τὸν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀπολέσαι ἐν Γεέννῃ*, καὶ πάλιν· *ὁ εὐρὼν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν*. διὰ γὰρ τούτων σαφῶς δείκνυνται, ὡς ἐστὶ τις ἀπώλεια τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ἣν εἶναι μόνην λογικὴν ἔφαμεν. τοιγάρτοι καὶ διοριστέον ὅτι φθορὰ καὶ ὀλεθρος εἴτουν ἀπώλεια καὶ κοινότερον εἰπεῖν θάνατος λέγεται μὲν ἐπὶ τῶν ἀλόγων ζώων ἢ διάλυσις τῆς σωματικῆς συνθέσεως, καθ' ἣν τὰ σώματα συνεχόμενα συμφύτου μετεῖχε ζωῆς· τῆς γοῦν συνθέσεως διαλυομένης καὶ ἡ σύμφυτος αὐτῇ ζωὴ συναπόλλυται· διὸ καὶ θνητὴ ἢ τῶν ἀλόγων ζωὴ. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων θάνατος ὁ χωρισμὸς τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὁπνίκα διαλύεται μὲν καὶ τούτου τοῦ ζώου ἡ σωματικὴ σύνθεσις, ἡ δὲ τῆς ψυχῆς ἀσώματος οὐσία χωρισθεῖσα μένει καθ' αὐτὴν ἐκδεχομένη τὴν ἐλπίζομένην ἐκ τῆς κοινῆς ἀναστάσεως παλιγγενεσίαν τοῦ οἰκείου σώματος, ἵνα πάλιν αὐτῷ ἐνωθῇ καὶ συναπολάβῃ δικαίως τὰ τῶν βεβιωμένων ἀντάξια, εἴτε βασιλείαν θείαν, ἣτις καὶ ζωὴ αἰώνιος λέγεται, εἴτε κόλασιν ἀτελεύτητον, ἣτις καὶ θάνατος ἀθάνατος καὶ αἰώνιος καὶ φθορὰ καὶ ὀλεθρος ὀνομάζεται, ἐπεὶ καὶ καθόλου φθορὰ καὶ θάνατος ἐκάστου τῶν ὄντων ἐστὶν ἡ τοῦ οἰκείου καὶ κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ ἔκπτωσις. ἢ μὲν οὖν μένει πᾶσα ψυχὴ λογικὴ καὶ οὐκ εἰς τὸ μὴ εἶναι χωρεῖ, ταύτῃ καὶ ἀνώλεθρός ἐστι πᾶσα καὶ ἄφθαρτος καὶ ἀθάνατος· ἢ δὲ ἡ μὲν εἰς κόλασιν αἰώνιον, ἡ δὲ εἰς ζωὴν αἰώνιον ἀναστήσεται, ταύτῃ τοι οὐ πᾶσα ῥηθείη γ' ἂν ἄφθαρτος καὶ ἀνώλεθρος, ἀλλ' ὅση δηλαδὴ δι-
καίως καὶ εὐσεβῶς ἐνταῦθα βεβίωκεν.

ρπη'. Πᾶσα ψυχὴ καὶ ζωὴ ἐστὶ καὶ ζῶν... (164,1-19)

Ὅτι μὲν πᾶσα ψυχὴ ζῶσα ἐστὶ, καὶ ἡ θεία λέγει γραφή· καὶ γὰρ τὰ τε ἐννύδρα καὶ τὰ ἐναέρια, *έρπετὰ καὶ πετεινὰ ψυχῶν ζωσῶν* εἰρη-
νται, καὶ τὰ περὶ πάντα *ψυχὴ ζῶσα κατὰ γένος*· καὶ περὶ τοῦ ἀνθρώ-
που δὲ φησι ὅτι καὶ *ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν*. τὸ δὲ καὶ
ζωὴν ἀπλῶς καὶ ἀδιαφόρως πᾶσαν λέγειν ψυχὴν τοῦ σοφοῦ ἂν εἴη
τούτου καὶ τῶν ὅσοι κατὰ τοῦτον πᾶσαν ψυχὴν ἀσώματος οὐσίαν
εἶναι καὶ χωριστὴν σώματος τουτέστι λογικὴν τε καὶ νοερὰν δογματί-

3 *Matθ.* 10,28   4 *Matθ.* 10,39   27-30 cf. *Γεν.* 1,20; 1,24; 2,7

10 αὐτῇ: αὐτῇ V   14 ἐλπίζομένην om. V   28 εἰρηται P

ζουσιν. ὁ δὲ καὶ εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου προβλήματος λαμβά-
νει τὸ πᾶσαν ψυχὴν γινώσκειν ἑαυτὴν καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφειν,
καίτοι γε ὁ αὐτὸς τὸ τρίτον τῶν ψυχῶν γένος εἰς ἀνοιάν ποτε μετα-
βάλλον ἔφησε. πότερον οὖν καὶ ἡ τὴν τοιαύτην μεταβολὴν παθοῦσα
ψυχὴ, ἐν ὅσῳ ἀνοηταίνει, γινώσκει ἑαυτὴν καὶ πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέ-
φει, ἵνα καὶ ζωὴ εἴη τῷ τῆνικαῦτα (καὶ πῶς τοῦτο διδοὺς οὗτος οὐχ
ἑαυτῷ προφανῶς ἀντιφθέγγεται;), ἢ πάντως γε τότε οὔτε νοεῖ οὔτε
πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφει οὔτε ζωὴ ὄντως ἐστίν, εἰ γε δεῖ τὴν ζωὴν
καθὸ ζωὴν ἀθάνατον μένειν; εἰ δὲ τοῦτο πανάληθες, πῶς ἀπλῶς οὐ-
τος περὶ πάσης ψυχῆς τὸν λόγον ποιούμενος ἑαυτὴν τε γινώσκειν καὶ
πρὸς ἑαυτὴν ἐπιστρέφειν καὶ ζωὴν εἶναι ταύτην ἀποφαινόμενος οὐ
προφανῶς ψεύδεται; ἀλλ' ἡμῖν ἱκανῶς, ὡς ἐνῆν, ἅμα καὶ ἐπιτόμως ἐν
τοῖς προλαβοῦσι διώριστα τὰ περὶ ἀθανασίας καὶ γνώσεως τῆς логи-
κῆς ψυχῆς.

15 ρπθ'. Πᾶσα ψυχὴ αὐτόζως ἐστίν... (164,20-32)

Εἰ μία ἐστὶν ἡ πάντων ἀρχὴ καὶ αἰτία, ὅφ' ἥς πάντα ἐκ μὴ ὄντων
εἰς τὸ εἶναι παρήχθη, οὐδὲν τῶν ὄντων αὐθυπόστατον ἐστὶν εἴτουν
αὐθύπαρκτον. τὸ γὰρ αὐθυπόστατον διχῶς λέγεται, τὸ μὲν τὸ καθ'
ἑαυτοῦ ὕφεστώς καὶ μὴ ἐν ἄλλῳ ὑποκειμένῳ τὸ εἶναι ἔχον, οὐ μέντοι γε
καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχον, καθὸ τὴν οὐσίαν αὐθυπόστατον
εἶναι λέγομεν, οὐκέτι δὲ καὶ τὰ συμβεβηκότα, τὸ δὲ τὸ καὶ τὴν ὑπαρ-
ξιν ἔχον παρ' ἑαυτοῦ. τῶν οὖν ὄντων οὐδὲν οὕτως ἐστὶν αὐθυπόστα-
τον κατὰ γε τὸν ἀληθῆ λόγον καὶ τοὺς μίαν πάντων εἶναι ὁμολογοῦν-
τας τὴν ἀρχήν, ἀλλ' ἡ μόνος ὁ πάντων αἴτιος τοῦ εἶναι θεός· οὐδ' ἄρα
ἡ ψυχὴ οὕτως αὐθυπόστατος, ἀλλ' εἴπερ ἐστὶν ὡς οὐσία, οὕτω δὲ καὶ
αὐτόζως ἢ γε λογικῇ. οὐ γὰρ ὡς τὰ σώματα ζῆ δι' αὐτὴν ἡγουν τῇ
μεθέξει αὐτῆς, οὕτω καὶ αὐτὴ δι' ἄλλο τι, ἀλλ' αὐτὴ καθ' αὐτὴν τὸ
μέντοι εἶναι καὶ καθ' αὐτὴν οὕτως ὑφίστασθαι ἔχει παρὰ τῆς μιᾶς τῶν
πάντων ἀρχῆς, ἣτις καὶ οὐδὲν τῶν πάντων καὶ πάντα ὑπερηνωμένος
ἐστί, διὸ καὶ αὐτόζωη λέγεται. ὁ δὲ σοφὸς οὗτος τὸ ἐν τοῦ αὐθυπο-
στάτου σημαινόμενον λαβὼν συμπεραίνει τὸ ἕτερον· ἢ καὶ ἄμφω αὐ-
τῷ αἰ προτάσεις ψευδεῖς, ὅτι τε πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶν ἐπιστρεπτικὴ πᾶσα
ψυχὴ καὶ ὅτι πᾶν τὸ τοιοῦτον αὐθυπόστατον ἐστὶν, ὡς ὑφιστῶν ἑαυ-
τό.

23 ἀληθῆ: ἐμὸν V (in marg. ἀληθῆ)   29 ὑπερηνωμένος: ὑπερηνωμένος AP

ρη'. Πᾶσα ψυχὴ μέση τῶν ἀμερίστων ἐστὶ καὶ τῶν περὶ τοῖς σώμασι μεριστῶν... (166,1-25)

Εἰ διὰ τὸ μετέχειν ζωῆς καὶ οὐσίας καὶ γνώσεως ἡ ψυχὴ οὐκ ἔστιν ἀμερίστος, οὐδ' ὁ νοῦς ἂν εἴη ἀμερίστος· μετέχει γὰρ καὶ κατὰ τοῦτον 5 ζωῆς καὶ οὐσίας, ἵνα μὴ λέγω καὶ γνώσεως· πάντα γάρ, τὰ τε ὄντα, τὰ τε ζῶντα, τὰ τε νοοῦντα, τὰ μὲν οὐσίας, τὰ δὲ ζωῆς, τὰ δὲ γνώσεως μετέχει, ἐκ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας, τῆς ὑπερζώου ζωῆς, τοῦ ὑπερ- νόου νοδὸς προχομένων, τοῦ ἐνὸς αὐτοῦ τοῦ ὑπερηνωμένως ἐν ἑαυτῷ τὰ πάντα προέχοντος. ἢ οὖν οὐδὲ τὰ πρὸ τῆς ψυχῆς ἀμερίστα πάντη, 10 ἔαν διὰ τὸ μετέχειν αὐτὴν γνώσεως καὶ ζωῆς καὶ οὐσίας ἀποφάσκηται αὐτῆς τὸ ἀμερίστον, ἢ ἔαν ἐκεῖνα οὐδὲν εἰς τὰ ἀμερίστα λέγεσθαι παραβλάπτηται ἐκ τῆς τῶν πρὸ αὐτῶν μετοχῆς, λεγέσθω καὶ αὕτη ἀμερίστος. εἰ δὲ καὶ διαφορὰν τινα δοτέον τῷ ἀμερίστῳ, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δοθήσεται, καὶ καθόσον αὕτη ἐκείνων ἥττον ἀμερί- 15 στος διὰ τὴν μετοχὴν τῶν πλείονων, κατὰ τοσοῦτον ἐκεῖνα ταύτης ἥττον μεριστὰ διὰ τὴν μετοχὴν τῶν ἐλαττόνων· ἢ ἐπειδὴ χωριστὴ σώματος ἢ λογικῆ ψυχῆ καὶ ὅλως ἀσώματος, ταύτη τοι καὶ ἀμερῆς καὶ ἀπλὴ δικαιοῖτ' ἂν λέγεσθαι, καθὼς καὶ ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς συλλογιστικῶς περὶ αὐτῆς ἀποφαίνεται, τὸ ἀσύνθε- 20 τον ἐκ τοῦ ἀσώματος συνάγων, ἐκ δὲ τοῦ ἀσυνθέτου τὸ ἀμερὲς καὶ ἀπλοῦν.

Λεχθεῖν δ' ἂν μᾶλλον οὐχ ἡ ψυχὴ μόνον ἀλλὰ τὸ ἕξ ἀμφοῖν ψυχῆς τε καὶ σώματος σύγκριμα, τὸ λογικὸν τοῦτο ζῶν, ὁ ἄνθρωπος, μέσον εἶναι τῆς τε νοητῆς καὶ τῆς αἰσθητῆς οὐσίας ἥτοι τῆς ἀμερίστου καὶ 25 τῆς μεριστῆς, καθὰ καὶ τῷ ἐτέρῳ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ δοκεῖ· καὶ μήποτε τοῦτο καὶ οὗτος βουλόμενος εἰπεῖν ἔλαθεν ἑαυτόν, ἀντὶ τοῦ συναμφότερα λαβὼν τὸ ἕτερον.

ρηα'. Πᾶσα ψυχὴ μεθεκτὴ τὴν μὲν οὐσίαν αἰώ- νιον ἔχει, τὴν δὲ ἐνέργειαν κατὰ χρόνον... (166,26- 30 168,10)

Τὰ μέχρη τοῦδε κοινῶς περὶ πάσης ψυχῆς ἀπεφαίνετο μηδὲν δια- στέλλων μέσον ἀμεθέκτου καὶ μεθεκτῆς, νῦν δὲ ὑπεξαίρει τὴν ἀμέθε-

18-19 cf. Γρηγ. Θαυματ. Πρὸς Τατ. περὶ ψυχῆς. P.G. 10. 1141D 24-25 cf. Γρηγ. Ναζ. Λογ. 32, P.G. 36, 181C

4 οὐδ' ὁ: οὐδὲ V 14 ante ἥττον pr. add. τὸ AP 18 λέγεσαι P 19 συλλογιστικῶς: συλλογικῶς V

κτον μὴ βουλόμενος συντάξαι ταύτην ὅλως τοῖς ὑπὸ χρόνον καὶ γενη- τοῖς. ἀλλ' εἰ καὶ αὕτη μέση τῶν ἀμερίστων καὶ τῶν περὶ τοῖς σώμασι μεριστῶν ἐστὶ κατὰ τὸ πρὸ τούτου κεφάλαιον (οὐδὲ γὰρ ὑπεξεῖλεν αὐτὴν ἐν ἐκείνῳ ὥσπερ ἐν τούτῳ), διὰ δὲ τὴν τοιαύτην μεσότητα 5 ὑποβιβάζει τὰς μεθεκτὰς ἀπὸ τῆς ἀμερίστου καὶ νοερᾶς ὑποστάσεως καὶ δίδωσι ταύταις τὴν κατὰ χρόνον ἐνέργειαν, πῶς οὐχὶ κἀκείνην διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν συνυπάγει ταύταις; ἢ γὰρ κἀκείνης ἡ ἐνέργεια χρονικὴ, καὶ διατὶ αὐτὴν ὑπεξαίρει τούτων, ἢ αἰώνιος, ὥς καὶ ἡ οὐσία, καὶ μηκέτι μέση ἐκείνη μηδὲν διαφέρουσα τῆς ἀμερίστου καὶ 10 ἀκινήτου κατὰ τοῦτον καὶ νοερᾶς ὑποστάσεως, ἢ οὔτε χρονικὴν οὔτ' αἰώνιον ἐνέργειαν ἔχει, καὶ συνοίχεται τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἡ οὐσία· οὐ- σία γὰρ ἀδύναμος καὶ ἀνενέργητος οὐκ ἔστιν, ἢ περιττὴ καὶ μάτην ἂν εἴη· ἀλλὰ μάταιον τῶν ὄντων οὐδέν.

Πρὸς δὲ τὴν ἀπόδειξιν τό· ἔσται γὰρ ἀμερίστος οὐσία, οὔτος μὲν 15 ὥς ἄτοπον ἐκ τοῦ λόγου συναγόμενον τοῦ ἅμφω αἰώνια ἔχειν τὴν ψυχὴν, τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, διώκειν βούλεται· ἡμῖν δὲ οὐ δοκεῖ ἄτοπον. ἀλλ' οὐδὲ οὗτος τὴν οὐσίαν τῆς ψυχῆς ἠδούλετο δεῖξαι τῆς ἀμερίστου διαφέρουσαν οὐσίας, ἀλλὰ τὴν ἐνέργειαν. ὅπερ οὖν περὶ τῆς ἐνεργείας προσέθετο δεῖξαι, τοῦτο περὶ τῆς οὐσίας συνάγων 20 δῆλός ἐστι σοφιστικῶς τὸν λόγον ἐπηρεάζων, ἄλλως τε καὶ ἑαυτὸν ἀνατρέπει. εἰ γὰρ διαφέρει μὲν κατὰ τὴν ἐνέργειαν ἡ ψυχὴ τῆς νοερᾶς οὐσίας, διαφέρει δὲ καὶ ἡ οὐσία αὐτῆς, εἴπερ ἄτοπον τὸ εἶναι αὐτὴν ἀμερίστον οὐσίαν, κατ' ἅμφω ἄρα διαφέρει, ὅπερ ἀντίκειται τῷ προ- τεθέντι αὐτοῦ προβλήματι. ψευδεῖς δὲ καὶ τὰς ἄλλας προτάσεις λαμ- 25 βάνει· ὅτι ἀκίνητος ἡ νοερὰ οὐσία· τοῦτο γὰρ ἡμῖν προελήλεγκται ψεῦδος ὄν, καὶ ὅτι αὐτόζως καὶ αὐθυπόστατος ἡ ψυχὴ.

Συνίστησι τὰ παρ' ἡμῶν εἰρημένα περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ὡς καλῶς εἴρηται καὶ ὁ μέγας καὶ τὰ θεῖα πολλὺς Διονύσιος, διαρρήδην νοερᾶς εἶναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν ἀποφαινόμενος καὶ πᾶν ὅπερ ἔχουσιν 30 ἀγαθὸν παρὰ θεοῦ τοῦτο ἔχειν, τῆς μιᾶς τῶν ἀγαθῶν πάντων αἰτίας. λέγει γὰρ ὅτι μετὰ τοὺς ἱεροὺς καὶ ἀγίους νόας αἱ ψυχαὶ καὶ ὅσα ψυχῶν ἀγαθὰ διὰ τὴν ὑπεράγαθόν ἐστιν ἀγαθότητα· τὸ νοερὰς αὐτὰς εἶναι, τὸ ἔχειν τὴν οὐσιώδη ζωὴν ἀνώλεθρον, αὐτὸ τὸ εἶναι, καὶ δύνασθαι πρὸς τὰς ἀγγελικὰς ἀνατεινομένας ζωάς, δι' αὐτῶν δὲ ὡς

31-170,4 Περὶ θεῶν ὄνομ. IV 2; P.G 3, 696C

8 ἢ om. V 23 προτεθέντι: προτέρῳ V 29 ἀποφαινόμενος: εἰποφαινόμενος V

ἀγαθῶν καθηγεμόνων, ἐπὶ τὴν πάντων ἀγαθῶν ἀγαθαρχίαν ἀνάγεσθαι καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐκδιδυζομένων ἐλλάμψεων ἐν μετουσίᾳ γίνεσθαι κατὰ τὴν σφῶν ἀναλογίαν καὶ τῆς ἀγαθοειδοῦς δωρεᾶς, ὅση δύναμις, μετέχειν. διὰ γὰρ τούτων παρίστησιν ὁ πατὴρ ὅτι καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ ζῆν καὶ τὸ δύνασθαι πρὸς τὴν ἀγαθαρχίαν ἀνάγεσθαι καὶ τῶν ἐκεῖθεν ἐκδιδυζομένων μετέχειν δωρεῶν ἐκεῖθεν ἔχουσι καὶ ὅτι παρὰ τῶν ἀγγέλων οὐδὲν πλέον ἔχουσι ἢ τὸ παρ' αὐτῶν ὡς ἀγαθῶν καθηγεμόνων ὁδηγεῖσθαι πρὸς τὴν ἀναγωγὴν. ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἀλόγους εἰδῶς οὐσας ψυχὰς ταῦτα καὶ περὶ τούτων φησί· ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτῶν εἰ χρὴ φάναι τῶν ἀλόγων ψυχῶν ἢ ζώων, ὅσα τὸν ἄερα τέμνει καὶ ὅσα ἐπὶ γῆς βαίνει καὶ ὅσα εἰς γῆν ἐκτέταται καὶ τὰ ἐν ὕδασι τὴν ζωὴν ἢ ἀμφιδίως λαχόντα καὶ ὅσα ὑπὸ γῆν ἐγκεκαλυμμένα ζῇ καὶ ἐγκεχωσμένα καὶ ἀπλῶς ὅσα τὴν αἰσθητικὴν ἔχει ψυχὴν ἢ ζωὴν, καὶ ταῦτα πάντα διὰ τὰγαθὸν ἐμψύχωνται καὶ ἐζώωνται· καὶ φυτὰ δέ, φησί, πάντα τὴν θρεπτικὴν καὶ κινητικὴν ἔχει ζωὴν ἐκ τὰγαθοῦ, καὶ ὅση ἀψυχος καὶ ἄζως οὐσία διὰ τὰγαθὸν ἐστὶ καὶ δι' αὐτὸ τῆς οὐσιώδους ἕξεως μετεῖληχεν. οὕτως οἶδεν ὁ θεῖος πατὴρ πάντα τὰ ὄντα τῆς μιᾶς ἐξάπτειν ἀρχῆς.

ρ η β'. Πᾶσα ψυχὴ μεθεκτὴ τῶν τε ἀεὶ ὄντων ἐστὶ καὶ πρώτη τῶν γεννητῶν... (168,11-19)

Τοῦτο τὸ κεφάλαιον ἀκόλουθόν ἐστι τῷ πρὸ αὐτοῦ· ἐκείνου οὖν ἱκανῶς ἀνατετραμμένου καὶ τοῦτο πάντως συνανατρέπεται.

ρ η γ'. Πᾶσα ψυχὴ προσεχῶς ἀπὸ νοῦ ὑφέστηκεν... (168,20-29)

25 Πῶς ἡ αὐτὴ καὶ αὐθυπόστατος ἐστὶ κατὰ τὸ ρπθ' κεφάλαιον καὶ ἀπὸ νοῦ ὑφέστηκε κατὰ τοῦτο; τὸ γὰρ οὕτως αὐθυπόστατον, ὡς ἑαυτὸ ὑφιστῶν, ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀφ' ἐτέρου ὑφίσταται· ἕτερον δὲ ὁ νοῦς παρὰ τὴν ψυχὴν. ἡμῖν δὲ ἱκανῶς δέδεικται, ὅτι οὔτε ἀφ' ἑαυτῆς ὑφέστηκεν ἡ ψυχὴ οὔτε ἀφ' ἐτέρου τινός, πλὴν τῆς μιᾶς ἀπάντων

9-17 *Περὶ θεῶν ὄνομ.* IV2; P.G. 3, 696C-D

6 ἔχουσι: ἄρχουσι V   9 ante αὐτῶν add. τῶν V   11 ἐκτέταται: ἐκτέταται.
P   13 αἰσθητήν AP   21 τῷ: τό P   22 τοῦτω AP

παρακτικῆς καὶ ὑποστατικῆς ἀρχῆς, ἡ ζωὴ καὶ νοῦς καὶ οὐσία καὶ πάντα ὑπερουσίως ἐστίν, ὁ εἷς ἐν τριάδι θεός.

ρ η δ'. Πᾶσα ψυχὴ πάντα ἔχει τὰ εἶδη, ἃ ὁ νοῦς πρῶτως ἔχει... (168,30-170,3)

5 Δέδεικται ἡμῖν, ὅτι οὔτε ψυχῶν ὑποστάτης ἐστὶ τις νοῦς, ἀλλ' ἡ μόνος ὁ ὑπέρνοος καὶ πανταίτιος, οὔτε μὴν πλὴν ἐκείνου πάντα παράγει, ἀλλ' οὐδὲ ἀκίνητός ἐστιν, ὅς γε ἀνατείνεται μὲν ἀεὶ δι' ἐφέσεως πρὸς τὸ θεῖον, κάτεισι δὲ καὶ εἰς πρόνοιαν τῶν καταδεεστέρων κατ' εὐδοκίαν θεῖαν, ἐπιστρέφει δὲ καὶ πρὸς ἑαυτόν· ἢ τε γὰρ ἐπιστροφή καὶ ἡ ἀνοδος καὶ ἡ κάθοδος προφανῶς κινήσεις εἰσὶ. καὶ ἄλλως δὲ δύναται αὐτεξούσιος ὢν κατὰ προαίρεσιν κινήθηναι καὶ τροπὴν παθεῖν τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον, ὡς ἔδειξεν ὁ ἐξ ἀρχαγγέλου διάβολος καταστάς καὶ τὸ περὶ αὐτὸν τῶν δαιμόνων τάγμα.

ρ η ε'. Πᾶσα ψυχὴ πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα, παραδειγματικῶς μὲν τὰ αἰσθητά, εἰκονικῶς δὲ τὰ νοητά... (170,4-17)

Οἱ μὴδ' ἑαυτούς, ὅτι ποτέ εἰσιν, εἰδότες σοφοὶ καὶ τὸ τῆς φιλοσοφίας πλαστῶς ἐπηρεάζοντες ὄνομα, ἐντεῦθεν ὁρμώμενοι τὴν κατ' αὐτοὺς ὀρίζονται φιλοσοφίαν γινώσιν εἶναι θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων 20 πραγμάτων, ὅθεν καὶ αὐτοὺς πάντα τὰ ὄντα εἰδέναι· εἰ γὰρ πάντα τὰ ὄντα ἐστὶν ἡ ψυχὴ κατὰ τὸ παρὸν κεφάλαιον, ταῦτόν ἂν εἴη τὸ τὴν ψυχὴν εἰδέναι καὶ πάντα τὰ ὄντα. εἰ τοίνυν οἶδεν ὁ σοφὸς τὴν ψυχὴν, οἶδεν ἄρα καὶ πάντα τὰ ὄντα· ἀλλ' ἐντεῦθεν ῥᾶν ἂν τις καὶ ἀληθέστερον ἔτι γε μᾶλλον συναγάγοι πᾶν τοῦναντίον, ὡς εἰ μὴ τὴν 25 ψυχὴν οἶδεν ὁ σοφός, πολλῶ γε μᾶλλον οὐδὲ πάντα οἶδε τὰ ὄντα. ὅτι δὲ οὐκ οἶδεν ὁ σοφὸς τὴν ψυχὴν, ὅ,τι ποτέ ἐστίν, ἢ τῶν σοφῶν πάντων δείκνυσιν πρὸς ἀλλήλους περὶ ταύτης διαφωνία. οὗτος δὲ καὶ κατ' ἐξαίρετον ἄλλως ἑαυτὸν ἀγνοῶν ἐλέγχεται, δι' ὃν φησι· πᾶσαν ψυχὴν, δηλονότι καὶ τὴν ἑαυτοῦ ἥγουν ἑαυτόν· πάντως γὰρ πλατωνικὸς 30 ὢν οἶδε καὶ αὐτὸς τὸν ἀνθρώπον λέγειν, τὴν ψυχὴν, πάντα παράγειν καὶ ὑφιστᾶν τὰ αἰσθητά, οὐ τί ἂν εἴη προφανέστερον ψεῦδος καὶ

12 ἐξ ἀρχαγγέλου: ἐξαρχάς AP   24 συνάγει V   27 διαφωνίαν V

γνωριμώτερον; ὁ γὰρ μὴ δυνάμενος τρίχα μίαν παραγαγεῖν καὶ προσθεῖναι, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν εἰς τὴν αὐτοῦ κεφαλὴν, πῶς ἂν ἀληθεύοι λέγων πάντα τὰ αἰσθητὰ παράγειν καὶ ὑφιστάν; οὕτω φάσκων εἶναι σοφὸς ὁ σοφὸς προφανῶς μεμώρεται.

- 5 Ἐπιστῆσαι δὲ ἄξιον ἀνταυθα πῶς αὐτὸς ἑαυτῷ μάχεται. ὁ γὰρ εἰπὼν ἐν τῷ ρ η' κεφαλαίῳ ψυχὴν τινα μένουσαν ψυχὴν καὶ καθὼς ψυχὴν ἀγνοεῖν τὰ ὄντα, εἴτα λέγων πᾶσαν ψυχὴν πάντα εἶναι τὰ πράγματα, προειπὼν δὲ καὶ πᾶσαν ψυχὴν ἐπιστρέφειν πρὸς ἑαυτὴν καὶ γινώσκειν οὐ μόνον ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸ αὐτῆς, ἀντιφάσκει
10 προφανῶς ἑαυτῷ ἐν τῷ λέγειν ὅτι πᾶσα ψυχὴ γινώσκει πάντα καὶ ὅτι οὐ πᾶσα γινώσκει πάντα· τούτῳ γὰρ πάντως ταῦτόν ἐστι τὸ ὅτι τις ψυχὴ ἀγνοεῖ τὰ ὄντα.

- ρ ηζ'. Πᾶσα ψυχὴ μεθεκτὴ σώματι χρῆται πρῶτον αἰδίδω καὶ ἀγέννητον ἔχοντι τὴν ὑπόστασιν καὶ
15 ἄφθαρτον... (170,18-30)

- Εἰ πᾶσα ψυχὴ μεθεκτὴ σώματι χρῆται αἰδίδω ἤτοι συναἰδίδω καὶ αὐτὴ γὰρ κατ' οὐσίαν αἰδίδιος καὶ αὐτῷ τῷ εἶναι ἀεὶ ψυχοῖ τὸ συναἰδίδιον αὐτῇ σῶμα, πῶς οὐχὶ καὶ ἀχώριστος ἀεὶ τοῦ συνημμένου ἀεὶ αὐτῇ σώματος ἐστιν; ἢ γὰρ ἀεὶ ψυχοῖ τοῦτο ἢ οὐκ ἀεὶ· ἀλλ' εἰ μὲν οὐκ ἀεὶ, διέπεσε τὸ προκείμενον πρόβλημα μετὰ τῆς θαυμαστῆς ἀποδείξεως, ἣτις ἐδείκνυ τὸ εἰρημένον σῶμα αἰδίδιον διὰ τοῦ ἀεὶ ψυχοῦσθαι αὐτό· εἰ δὲ ἀεὶ, καὶ ἀεὶ ἀχώριστός ἐστιν αὐτοῦ καὶ οὐδέποτε χωριστὴ οὐδ' ἀσώματος· ἀλλ' ἦν καὶ χωριστὴ καὶ ἀσώματος κατὰ τὸ ρ ης' κεφάλαιον. ἀλλ' ἐκεῖνα, τάχ' ἂν τις φαίη, περὶ τῆς οὐσίας ἐλέγετο τῆς
20 ψυχῆς, ταῦτα δὲ λέγεται περὶ τῆς ἐνεργείας. ἀλλὰ καὶ ὁ ἀληθὴς ἀντιφάσει λόγος, ὥς εἰ μὲν περὶ ἐνεργείας ἐλέγετο ταῦτα τῇ ψυχῇ ἔξωθεν ποθεν ἐπιγενομένης καὶ οὐκ αὐτῷ τῷ εἶναι ταύτην ἐνεργουμένης, εἶχεν ἂν τι εὐλόγον τὰ λεγόμενα· πλὴν οὕτως οὐδὲ συνεπεραίνετο τὸ προκείμενον· ἢ γὰρ τοιαύτη ἐνέργεια καὶ παύεσθαι ποτε δύναται, ὥς
25 μὴ ἐξ ἀνάγκης αἰδίδιον εἶναι τὸ πρὸς ταύτην συντελοῦν σῶμα. ἐπεὶ δὲ περὶ οὐσιώδους καὶ συμφυοῦς ἐνεργείας λέγεται αὐτῷ τῷ εἶναι καὶ τῇ

1-2 cf. Matθ. 5,36

2 τὴν ... κεφαλὴν: τὸ κεφάλαιον AP 14 προφανῶς om. AP 5 ἐπιστῆσαι: ἀπιστῆσαι V 11 τό: τῷ AP 17 γὰρ om. V 26 περὶ ἐνεργείας: περιεργείας P 31 καὶ alt. om. P

οὐσία τῆς ψυχῆς συντρεχούσης, πῶς ἂν ἔχοι λόγον τῆς τοιαύτης ἐνεργείας χωρίζεσθαι ποτε λέγειν τὴν οὐσίαν; χωρίζονται γὰρ ἂν, εἰ τοῦ συντελοῦντος εἰς αὐτὴν χωρίζεται σῶματος. ἢ τοίνυν ἀχώριστος τῆς τοιαύτης ἐνεργείας καὶ τοῦ τοιοῦδε σώματος ἢ τῆς ψυχῆς οὐσία
5 καὶ οὐκέτι χωριστὴ οὐδ' ἀσώματος, ἢ χωριστὴ καὶ ἀσώματος, ὁ καὶ μάλιστα ἀληθὴς, καὶ οὐκ ἄρα ψυχοῖ τι σῶμα αἰδίδιον. ὁ δὲ τὴν οὐσίαν τῆς οὐσιώδους καὶ φυσικῆς ἐνεργείας χωρίζειν δουλόμενος, τάχ' ἂν καὶ πῦρ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι δώσει χωρὶς ἐνεργείας τῆς τοῦ θερμαίνειν τε καὶ φωτίζειν, ὅπερ ἀμήχανον.

- ρ ηζ'. Πᾶσα ψυχὴ οὐσία ἐστὶ ζωτικὴ καὶ γνωστική, καὶ ζωὴ οὐσιώδης καὶ γνωστικὴ, καὶ γνῶσις ὡς οὐσία καὶ ζωὴ· καὶ ἅμα ἐν αὐτῇ πάντα, τὸ οὐσιώδεις, τὸ ζωτικόν, τὸ γνωστικόν, καὶ πάντα ἐν πᾶσι καὶ χωρὶς ἕκαστον... (172,1-22)

- Πάλιν περὶ πάσης ἀπλῶς λέγει ψυχῆς ἐμπεριλαμβάνων καὶ τὴν ἀμέθεκτον καὶ τὰς ἀλόγους καὶ τὰς τῶν ζωοφύτων καὶ τῶν φυτῶν, ἐφ' ᾧ καὶ θαυμάσειεν ἂν τις πῶς τὰς τοιαύτας γνώσεις οὐσιώδεις καὶ ζωτικὰς ἢ καὶ οὐσίας καὶ ζωὰς γνωστικὰς, καὶ γνωστικὰς οὕτως ὥστε πάσας ἑαυτὰς γινώσκειν, ἡγουν ὡς ὅλης δι' ὅλων αὐτῶν χωρούσης
20 τῆς γνώσεως. τοῦτο γὰρ ἐν τῇ ἀποδείξει παραλαμβάνει, καίτοι ζωὴν ἄνουν εἰδὼς καὶ γνώσεως ἁμοιρον καὶ ταύτην ταῖς ἐνύλοις προσήκειν ζωαῖς, καὶ γνῶσιν τὴν ἀνούσιον καὶ ἄζων λέγων ἀνυπόστατον. τίνες οὖν αἱ νοῦ καὶ γνώσεως πάσης ἁμοιροὶ ζωαί, εἰ μὴ αἱ ψυχαὶ τῶν φυτῶν; καὶ τίνες αἱ γνώσεως μὲν μετέχουσιν, ἀλλ' αἰσθητικῆς, οὐχὶ
25 δὲ νοεράς, εἰ μὴ αἱ τῶν ἀλόγων ζώων; καὶ ἀπλῶς τίνες αἱ ἐνυλοὶ ζωαί, αἱ μὴτε γινώσκουσιν ἑαυτὰς δύνανται μὴτε οὐσίαι εἰσὶν εἰλικρινεῖς; τίνα δ' ἂν λέγοι καὶ γνῶσιν τὴν ἀνούσιον καὶ ἄνουν καὶ ἀνυπόστατον; ἢ εἰ τίς ἐστὶ που τοιαύτη, τάχ' ἂν ἢ κατὰ τοῦτον ἀμέθεκτος οὕτω λεχθεῖη ψυχὴ καὶ ὁ κατὰ τοῦτον ἀμέθεκτος νοῦς. ἡμεῖς δὲ καὶ
30 οὐσίαν καὶ ζωὴν καὶ νοῦν ἀνούσιον καὶ ἄζων καὶ ἄνουν οὐ κατὰ στέρησιν ἀλλὰ καθ' ὑπεροχὴν ἄρρητον τὸν ὑπερούσιον καὶ ὑπέρζων καὶ ὑπέρνοον λέγειν ἴσμεν, τὸν ἕνα καὶ μόνον θεὸν ἐν τρισὶν ὑμνούμενον ὑποστάσεις.

16 καὶ τὰς om. A τὰς alt. om. P 22 τίνος: V 33 ὑπόστασιν P

ρη'. Πᾶν τὸ χρόνου μετέχον, ἀεὶ δὲ κινούμενον, περιόδοις μετρεῖται... (172,23-33)

Ἀδύνατον ὑπόθεσιν ὑποτίθησι, τὸ αὐτὸ καὶ χρόνου μετέχον καὶ ἀεὶ κινούμενον λέγων. οὔτε γὰρ τὸ χρόνου μετέχον αἶδιον (αἶδιον 5 γὰρ τὸ ἀεικίνητον) οὔτε τὸ αἶδιον ἐγγχρονον, ἀλλὰ μεμέρισται τὰ μὲν ἐγγχρονα τὸ ὑπὸ χρόνον εἶναι λαχόντα, τὰ δὲ αἶδια τὸ ὑπ' αἰῶνα, ἥ φησιν ὁ καθ' ἡμᾶς θεολόγος Γρηγόριος· ὅπερ ἐστὶν ἡμῖν ὁ χρόνος, τοῦτο τοῖς αἰδίοις αἰῶν.

Δοκεῖ δὲ οὗτος αἶδια καὶ ἀεικίνητα λέγειν τὰ οὐράνια σώματα, αὐτόν τε τὸν ὅλον οὐρανὸν καὶ τοὺς ἀστέρας. ὅθεν καὶ ἕτερον ἀνακύπτει παρ' αὐτοῦ λεγόμενον ἄτοπον, ὅτι τὰ ὄντα καὶ ὑφεστῶτα, ὡς οὐσίαι, ταῦτα μετέχει χρόνου, πράγματος οὐχ ὑφεστῶτος καθ' αὐτὸ ἀλλ' ὑπὸ συμβεβηκός, τὸ ποσόν, τεταγμένου, ὡς ἐξ ἀνάγκης συνάγεσθαι τὸ συμβεβηκός κρεῖττον εἶναι τῆς οὐσίας ἢ συμβέβηκεν, εἴπερ 15 πᾶν τὸ μετεχόμενον κρεῖττον ἐστὶ τοῦ μετέχοντος. ἀλλ' οὐ τὸ συμβεβηκός κρεῖττον ἐστὶ τῆς οὐσίας ἢ συμβέβηκεν· οὐσίας μὲν γὰρ ἀναιρουμένης συναναιρεῖται καὶ τὰ συμβεβηκότα ταύτῃ πάντα· τῶν δὲ συμβεβηκῶτων ἀναιρουμένων οὐ πάντως συναναιρεῖται καὶ ἡ οὐσία. οὕτω γοῦν καὶ ὀρίζεται τὸ συμβεβηκός, ὃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται 20 χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς· οὐδὲ τοιοῦτον κρεῖττον τοῦ ὑποκειμένου καὶ μένοντος. καίτοι δὲ οὕτως ἀτόπου δειχθέντος τοῦ εἶναι τινα οὐσίαν συμβεβηκός μετέχουσαν, οὐδὲν ἦττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, ἄτοπον τὸ τὸ αὐτὸ χρόνου τε μετέχον καὶ ἀεικίνητον εἶτουν αἶδιον.

7-8 Γρηγ. Ναζ. Λογ. 38, P.G. 36, 320B

3 καὶ pr. om. AP 7 ὅπερ ἐστίν· ὁ περί AP 9 ἀεικίνητα· ἀκίνητα P 10
καὶ pr. om. V 12 οὐσίαι Voem.: οὐσίας codd. 14 τὸ συμβεβηκός - συμβέβηκεν
om. AP 15 οὐ τὸ· οὐδὲ AP 20 οὐδὲ - 24 αἶδιον om. V

INDICES

I. LOCI LAUDATI

Libri Veteris Testamenti

<i>Γένεσις</i>	1 passim	: 80,14-15; 102,32-33
	1,1	: 75,7; 83,7-8
	1,11	: 80,1-2
	1,20	: 161,2; 166,28
	1,24	: 161,1-2; 166,29
	2,7	: 160,27-29; 166,30
	11,1-9	: 3,1-4
<i>Ἐξοδος</i>	3,14	: 12,26; 16,9; 49,3; 102,4; 128,20; 143,21-22
	33,20	: 16,14
	33,23	: 16,10
<i>Λευϊτικὸν</i>	17,11	: 163,23-24
<i>Δευτερονόμιον</i>	6,4	: 128,20
<i>Ἰώβ</i>	22,13	: 148,7-8
<i>Ψαλμοὶ</i>	72,26	: 89,3
	81,6	: 162,12-13
	81,7	: 162,16-17
	95,5	: 19,13
	102,20-21	: 37,8-11; 94,14; 151,29-32
	118,91	: 37,11-12; 97,7-8; 126,17
	134,6	: 78,28-29
	142,10	: 142,8
<i>Ζαχαρίας</i>	1,3	: 22,7-8; 87,15
<i>Μαλαχίας</i>	3,7	: 22,7-8; 87,15
<i>Ἡσαΐας</i>	41,4	: 128,20-21
	45,21	: 128,21
	53,8	: 64,19
<i>Ἱερεμίας</i>	10,11	: 132,23-24
	33,23	: 144,24-25

Libri Novi Testamenti

Κατὰ Ματθαῖον	5,36	: 172,1-2
	5,45	: 41,24-25
	5,48	: 41,24-25
	10,28	: 166,3
	10,39	: 166,4
	11,25	: 2,30-31
	11,27	: 148,14-15
	10,18	: 38,21-23; 115,2; 116,25-26
	Κατὰ Λουκᾶν	18,19 : 38,21-23; 115,2; 116,25-26
	Κατὰ Ἰωάννην	1,1 : 44,18-20
	1,2	: 44,20
	1,3	: 40,13; 82,19
	1,5	: 162,32-33
	1,9	: 163,1-2
	1,18	: 6,28-30
	1,51	: 27,8-10
	3,34	: 118,5-6
	5,17	: 80,17-18; 134,19-20; 149,18
	6,44	: 142,6-7
	10,30	: 25,16-17
	14,6	: 102,4-5; 142,4-6
	14,26	: 6,30-32
	14,28	: 12,1; 25,15; 38,20-21
	Πράξεις Ἀποστόλων	15,18 : 148,3-4
	17,28	: 31,8; 45,4-5
	Πρὸς Ῥωμαίους	1,20 : 120,11-12
	8,39	: 87,9-10
	11,36	: 31,7; 40,14; 45,2-3; 59,19; 73,15-16; 82,19; 133,24-26
	Πρὸς Κορινθίους	1,19 : 2,28-30
	1,20	: 20,5
	1,22-23	: 1,8-12
	1,25	: 2,27
	1,27	: 2,27-28
	2,14	: 1,13-14
	8,5	: 126,19-20; 136,13; 146,12-13; 152,11
	8,6	: 126,22; 152,13-14
	12,6	: 89,24-25
	13,9-10	: 85,2-4; 165,17
	13,12	: 85,4-5
	Πρὸς Γαλάτας	2,20 : 84,29-30
	Πρὸς Ἐφεσίους	3,15 : 136,27-28; 138,22-23; 155,30-31
	Πρὸς Κολοσσαεῖς	2,9 : 143,14-15
	Πρὸς Θεσσαλονικεῖς Α'	4,17 : 87,13

Πρὸς Ἑβραίους	1,14	: 127,28-30
Ἐπιστολὴ Ἰακώβου	1,17	: 66,25-26; 138,31-32

Auctores Graeci (praeter Proclum)

Ἀριστοτέλης, Κατηγορίαι	2 a 14, 2 b 7	: 63,2-5
	Περὶ ἑρμηνείας	17 b 12 : 19,25-6
	Ἀναλυτικά Ὑστερα	1,22 (83 a 33): 160,21
	Φυσικά	204 b 1sqq., 206 a 7 : 94,23
	Περὶ οὐρανοῦ	271 b 1sqq., 276 a 16, 278 b 19-21 : 93,12-13
Γρηγόριος Θαυματουργός, Πρὸς Τατιανὸν περὶ ψυχῆς (PG 10) 1141 D: 168,18-19		
Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Λόγος 5 (PG 35) 832 A : 22,21-22		
Λόγος 20 (PG 35) 1072 C : 41,3-5		
Λόγος 29 (PG 36) 76 B : 5,11; 20,17-18; 27,27-28; 28,13-14; 133,20-21; 137,17-18; 149,15		
93 C : 25,19-21		
Λόγος 32 (PG 36) 181 C : 168,23-25		
Λόγος 38 (PG 36) 317 B : 12,31-32; 49,2; 59,16-17		
317 BC: 117,11-12		
320 B : 17,5-7; 89,16-17; 101,20-21; 174,7-8		
320 C : 14,27-28; 152,30-153,1		
321 A : 26,30-27,1; 149,22-26		
Λόγος 45 (PG 36) 641 A : 146,2-3		
Εὐριπίδης, Ὀρέστης 397: 2,2-3		
Μανουὴλ Κορίνθιος, Περὶ Μάρκου... (Patr. Orient. 17) 501,12-16; 22-29 : 52,24-30		
507,19-25 : 19,9-13		
Νεμέσιος, Περὶ φύσεως ἀνθρώπου (PG 40) 581B-588B : 164,2 sqq.		
Νικόλαος Μεθώνης, Πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα εἴ ἐστιν ὁρος ζωῆς καὶ θανάτου... (Ἐκκλησιαστικὴ Βιβλιοθήκη, ἐκδ. Α. Δημητρακόπουλος) 224-225 : 149,13		
Ὅμηρος, Ἰλιάς B 204 : 28,29-30		
Ψευδο-Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, Περὶ οὐρανοῦ ἱεραρχίας (PG 3)		
II. 3 (141 A) : 12,20; 14,30-2; 18,1-2; 115,10		
XI. (284 D-285 A) : 81,21-22		
XIII. 4 (esp. 305 CD) : 142,14 sqq.		
XIII. 4 (305 C-308 B) : 152,16-19		
Περὶ θεῶν ὀνομάτων (PG 3)		
II. 3 (640 B) : 12,19		
IV. 2 (696 C) : 169,31-170,4		
IV. 2 (696 CD) : 170,9-17		
IV. 20 (729 C) : 66,5-7		
V. 8 (824 C) : 79,10-12		
VII. 1 (865 C-868 A) : 6,17-21		
XIII. 2 (977 CD) : 135, 21-23		
XIII. 3 (980 CD) : 4,21 sqq.		
XIII. 3 (980 D-981 A) : 113,1-2		
XIII. 3 (981 A) : 18,31-32		

II. NOMINA PROPRIA

A. Introductionis

Alexander III, Pope XXIII
 Alexios Comnenos, emperor XI, XVII, LVIII
 Andronikos Kamateros XLIV
 Anna Comnena LV, LVI, LVII
 Anselm of Havelberg XIII, XXV, XXVI-XXVII
 Antioch XXII
 Aristotle LX
 Arius LVII
 Armenians XXIII
 Athos, Mt. IX
 Basil Padiadites X
 Benedict of Peterborough, chronicler XII
 Bogomilism XIV, XXXII, XXXIII
 Calabria XI
 Cithairon, Mt. XIII
 Constantine IV Chliarenos, Patriarch of Cple XXI
 Demetrios of Lampe LXIV
 Dionysius the Areopagite XLIII, LVII, LIX, LX
 Domenico Michiel, Doge XII
 Eustratios of Nicaea LV-LVI, LIX-LXI
 George Tornikes X, LV, LVII
 Germanos I, Patriarch of Cple XXXV
 Gregory of Nazianzus XV
 Hugo Eteriano XLV
 Iamblichus LVI, LVII
 Ioannes Kinnamos XXII-XXIII, XXXIII, LXIV
 Isaac Comnenos XIV
 Isaac Sebastocrator LIX
 John Agapetos, Patriarch of Cple LVII
 John Axouchos, Great Domesticos X, XV-XVI, XXXII-XXXIII
 John Comnenos, emperor XI, XV
 John Italos LIII, LIV, LVII, LX, LXIII
 John Philoponus LVIII
 John Vekkos, Patriarch of Cple XLV

Kosmas Attikos, Patriarch of Cple XIV, XVI, XVII, XXXII
 Latins XXV, XXVI-XXVII
 Leo, st. XI
 Manuel Comnenos, emperor XI, XII-XIII, XV-XVI, XIX, XXI, XXII-XXIII, XXXII, XXXIII, XXXVIII, XLIV, XLV
 Manuel Korinthios, Great Rhetor XLV
 Maurokordatos, Nikolaos IX
 Meletios the Younger, St. XIII-XIV
 Methone X, XI, XII, XIII, XV, XIX, XXI, XXII, XLII
 Michael ὁ τοῦ Ἀγγιάλου LIV, LVIII
 Michael ὁ τοῦ Θεσσαλονίκης XXI, LXIII
 Michael Choniates LIV
 Michael Italikos X, LVIII
 Michael Kourkouas, Patriarch of Cple XIV
 Michael Psellos LIII, LIV, LVII, LX
 Monastery of Κοσμιδίου XVII
 Monastery of Περιδελέπτου XIV
 Nicholas Muzalon, Patriarch of Cple, X, XIII, XIV, XVI-XIX, XXIII, LXIII
 Nikephoros Basilakes XXI, LXIII
 Nikephoros Blemmydes XLV
 Niketas Choniates XLV
 Niketas of Nicomedia XXV, XXVI
 Niphon, Bogomil monk XIV, XXXII
 Normans XII, XV-XVI, XXXII-XXXIII
 Origen LXIV
 Patriarchal School IX, X, XXI, LXIII
 Peloponnese XV, XLIV
 Porphyrius LVII
 Proclus XX, XLII-XLIII, LVI, LVII-LVIII, LIX, LX, LXII, LXIII-LXIV
 Prokopios, Demetrios IX
 Procopius of Gaza XLIII-XLIV, XLVI
 Simonides, C. IX
 Soterichos Panteugenos XXI-XXIII, XXXVI-XXXVII, XLIV-LVIII
 Stephanos the Athenian IX
 Syrian Jacobite Church XXIII
 Theodore of Smyrna LIV, LVIII
 Theodore Prodromos XIV, LVII
 Venice XI, XII, XVI

B. Textus

Ἀδάμ 3,6; 122,23; 122,28
 Ἀθῆναι 117,27
 Ἀρειος 17,12; 38,2; 42,13; 141,11
 Ἀριστοτέλης 3,17; 19,23; 63,3; 93,13; 94,23; 160,20
 Βασίλειος 75,9
 Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός 168,18
 Γρηγόριος ὁ Θεολόγος 5,10; 12,31; 14,26; 15,23; 20,17; 22,22; 25,21; 26,30; 41,5; 49,2; 59,18; 117,11; 133,22; 146,2; 149,22; 152,30; 168,25; 174,7
 Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης 4,21; 6,17; 12,19; 14,32; 22,3; 22,15; 66,6; 79,11; 81,22; 113,3; 115,10; 117,26; 135,23; 142,14; 152,16; 169,28
 Ἑδραῖοι 17,7
 Ἑλληνες 1,8; 54,21; 83,3
 Εὐνόμος 38,3; 78,10
 Εὐστράτιος (prob. of Nicaea) 95,26
 Ἡσαΐας 152,17
 Θαδῶρ, ὄρος 16,22
 Ἰάδλινχος 164,2
 Λατίνοι 30,14
 Μανιχαῖοι 54,19
 Μαρία 42,5
 Μω(ϋ)σῆς 12,26; 16,8; 58,10; 75,6; 77,1; 80,1; 82,16; 83,7
 Νεστόριος 42,4; 42,13
 Νῶε 3,1,4
 Παῦλος 1,9; 18,2; 82,19; 89,24
 Πλάτων 3,17; 30,9; 54,24; 68,26; 74,8; 88,1
 Πρόκλος 2,6-7; 3,17; 114,18
 Πυθαγόρας 3,17
 Πυθαγόρειοι 64,5
 Σαθέλλιος 17,9
 Σεραφ(ε)ῖμ 6,14; 105,11; 152,17; 152,19; 154,2
 Στωϊκοί 165,10
 Σωκράτης 68,26; 141,9
 Σωφρονίσκος 141,9
 Χερουβ(ε)ῖμ 105,11; 154,1
 Χριστός 1,9; 3,4,11; 10,6; 23,10; 58,31; 82,4; 85,12; 86,20; 87,10; 103,9; 121,3; 122,29

ᾠδὴν 41,12 42,14; 149; 27

III. INDEX VERBORUM

ἄβατος 18,32
 ἀβοήθητος 164,18
 ἀβουλία 160,29
 ἄδυσσος 77,4
 ἀγαθαρχία 116,2 170,5
 ἀγαθαρχικός 116,6
 ἀγαθοειδής 118,14 122,2
 ἀγαθόν, τό 12,22 13,26 14,12 15,28 17,23 18,16 19,10 21,12 27,5 28,5 30,34 40,28 41,11 43,2 44,7 48,17 49,27,31 60,14 62,10 89,11 98,17 112,23 115,7 118,15 125,17 136,25 142,1 151,2 159,4
 ἀγαθοπρεπώς 132,31 138,20
 ἀγαθότης 14,18 18,12 20,19 38,24 53,15 61,1 78,23 79,7 84,12 93,7 114,31 116,3,24 117,23 118,24 119,28 125,18 137,18 140,7,24 143,13 149,16
 ἀγαθοουργεῖν 118,13
 ἀγαθύνειν 125,21
 ἀγαθύνεσθαι 18,26
 ἀγάπη 29,19
 ἀγγελικός 94,13 136,11
 ἄγγελος 42,19 86,18 105,13 118,17 127,22 149,19 150,14 152,9 170,7
 ἄγειν 83,17
 ἀγέννητος 52,23 53,1,22 54,14 55,17 96,27
 ἀγέννητος 113,13
 ἀγεννήτως 31,10 31,11
 ἀγιάζεσθαι 145,31
 ἅγιος 129,21 146,1 150,14,31
 ἀγιότης 38,25
 ἀγνοεῖν 18,30 148,27 163,25 165,5 171,28 172,7
 ἄγνοια 2,16
 ἄγνωστος 13,2 16,7 17,21 38,13 116,17 118,23
 ἄγνοος 5,3 17,7 32,8 36,11 67,24
 ἀδιαίρετος 29,8 41,1 66,14 69,5 139,11 145,25
 ἀδιαιρέτως 50,29 112,10 145,28
 ἀδιάκριτος 46,12 58,12

ἀδιακρίτως 44,15
 ἀδιάστατος 63,23 83,4
 ἀδιαστάτως 155,4
 ἀδιάφθορος 146,7
 ἀδιάφορος 44,22 51,14 65,11 95,29 130,31
 ἀδιαφόρως 129,9
 ἀδιεξίτητον, τό 94,4
 ἀδυναμία 88,2 94,7 95,2
 ἀδύναμος 83,15 169,12
 ἄζως 48,5 173,22
 ἀεικινήσια 27,5
 ἀεικίνητος 26,16 174,5,9
 ἄήρ 77,4
 ἀθανασία 167,13
 ἀθάναιος 26,11 85,2 102,13 103,3,32
 165,11 166,22
 ἀθέατος 16,15
 ἄθεος 17,24 117,28
 ἄθροισμα 66,16
 ἀθρόως 118,6
 ἄϊδιος 9,8 44,21 53,19 54,5 55,2,17 65,33
 89,22 93,5 102,13 134,3 156,11 172,16
 174,4,9
 ἄϊδιότης 58,23 93,4
 αἶμα 122,19 127,10 163,23
 αἰρεῖσθαι 103,33 162,10
 αἵρεις 2,5 41,12
 αἴσθησις 6,9
 αἰσθητός 16,18 29,20 38,13 53,4,18,25
 58,8,19 70,2 77,14 80,2 81,17 101,28
 103,31 132,12 134,15 145,22 168,24
 171,30
 αἰσθητικός 58,16 62,13 163,10 173,24
 αἰσχροτής 66,4
 αἰτία, αἵτιον, αἵτιος 5,4 7,13,22 8,9 10,30
 12,1 15,11 16,1 17,2 18,29 24,7,23 25,12
 28,10,27 29,22 30,15 32,26 34,24 35,11
 36,10,29 38,19 37,6 38,7 39,21 41,30
 42,22 44,2,14 45,8 46,2 47,11 48,11,25
 49,5 50,5,13,23 51,11,16,20 52,29 53,14
 56,7 59,5 60,3,12 61,11 62,10,29 68,12
 70,21 71,16,22 73,8 75,1,24 76,27 77,21
 78,2,8 80,11,24 82,8 83,2,20 84,11 88,4
 89,21 90,1 92,7 93,30 95,17 96,3,25,32
 97,4 98,2 99,17,30 101,22 103,24 110,18
 111,32 112,18 114,14 115,9,19,30 119,1
 120,22 123,16 124,5 125,2,9 126,11,29
 127,27 129,11 131,31 133,1 134,31
 136,24 138,29 140,5,20 141,13,31 142,13
 143,8 147,33 148,17,25 151,7 152,20
 156,14 157,12 162,4 167,16 169,7,30
 αἵτιατέον 60,17 82,15 83,20
 αἵτιατόν 12,2 38,29 45,8 50,26 51,10,15
 59,10 60,8 78,2 88,8 90,4 100,27 139,4
 αἰτιωδῶς 19,3 31,6 68,20 69,4 75,27
 αἰτιώτερος 71,22,26 73,8 93,21
 αἰών 7,22 49,32 53,4 56,6,23 57,1,10 67,27
 79,5 89,8,13,29 101,13 103,22 104,11
 123,19 124,5 134,18 150,20 174,6
 αἰώνιος 53,17 55,29 56,1,6,20,25 57,4,10
 58,23 67,27 72,4 79,7 85,17 89,12 94,27
 101,14 102,23 103,10,21 104,7 137,7
 143,22 149,27 150,19 166,18 169,8,15
 ἀκαταγώνιστος 2,21
 ἀκατάληπτος 3,29 16,27 17,22 78,16 88,22
 92,31 115,15 116,15 119,16
 ἀκαταληψία 93,21 138,13
 ἀκατανόμαστος 15,31
 ἀκέραιος 118,8
 ἀκήρατος 85,12
 ἀκινήσια 37,21
 ἀκίνητος 5,4 17,8 19,28 20,11 23,20,27
 26,28 27,25 33,28 35,5 36,8 48,6 58,13
 72,4 83,9 149,14 150,30 151,25 156,17
 169,10,25 171,7
 ἀκινήτως 21,29 35,14
 ἀκόλαστος 50,15
 ἀκολουθεῖν 80,23
 ἀκούειν 31,21
 ἀκούεσθαι 31,20
 ἀκούσιος 78,32 79,17
 ἀκράτητος 117,1
 ἀκράτως 127,2
 ἄκρος 23,17 38,9 61,25 62,1 75,8 105,17
 109,10,24 116,15 128,15 145,17
 ἀκρίς 24,33
 ἄκων 79,9 151,6
 ἀλαμπής 77,5
 ἀλήθεια 1,15 2,22 17,29 29,20 32,12 93,15
 94,7 102,4 117,13
 ἀληθεύειν 18,1 115,12
 ἀληθεύεσθαι 12,21

ἀληθής 1,6 104,4 157,11
 ἀληθῶς 126,22 144,13
 ἀληθινός 1,10 2,18 117,10
 ἄληπτος 116,22
 ἄλεις, οἱ 1,12 10,7
 ἀλληγορικῶς 164,4
 ἀλληλαίτιος 84,29
 ἀλληλουχεῖσθαι 95,21 164,20
 ἀλληλουχία 3,26 95,28 104,26 109,9
 ἀλλοιοῦσθαι 50,17 55,19
 ἀλλοίωσις 50,15 127,4
 ἄλογία 160,6,29 163,28
 ἄλογος 26,22 60,31 68,5 160,1,25 161,25
 163,7 165,22 170,8 173,16
 ἄμαρτάνειν 46,31 49,10
 ἄμαρτία 3,9 24,1 42,3 46,30 47,32 51,6
 ἄμαυροῦν 122,26
 ἄμδλωμα 137,10
 ἄμεγέθης 11,25 89,2 150,29 151,20
 ἀμέθεκτος 4,9 31,27 32,18 56,28 57,1
 65,5,17 70,7,8,21 71,2 83,28 84,9 96,7
 97,2,29 98,10,19 100,24 104,19,30
 105,7,35 106,9,22 107,30 108,12 109,16
 110,5 112,28 113,10,15 116,12 119,2
 121,19 143,23 144,19 145,1,8 146,3
 150,7 154,27 157,8 158,12 162,25 168,32
 173,16
 ἀμεθέκτως 69,7 100,36 129,8 147,8 154,31
 ἀμείβειν 55,19
 ἀμείωτος 49,9 63,26 146,14
 ἀμέρεια 88,25
 ἀμερής 54,30 54,15 88,23,32 150,29 151,16
 154,29 157,21 168,17
 ἀμέριστος 8,26 22,25 29,8 32,4 37,22 41,1
 63,13,23 69,5 70,11,28 100,36 119,24
 125,32 141,23 145,25 151,19 154,26
 157,8 168,4,24 169,14
 ἀμερίστως 37,22 65,8 69,7 70,2,23 92,31
 100,36 129,7 154,19 157,14
 ἀμέσως 40,5 59,10 71,19 86,18
 ἀμετάβλητος 78,20 156,17
 ἀμεταβλήτως 158,34
 ἀμεταπτύτως 159,4
 ἀμέτοχος 44,9
 ἀμέτρητος 56,26
 ἀμυγῶς 84,10 96,7 119,22 127,2
 ἄμικτος 117,31
 ἄμοιρεῖν 19,10
 ἄμοιρος 101,29 173,21
 ἄμορφος 58,13 74,16
 ἄμυδρός 46,8
 ἀναγέννησις 3,10
 ἀνάγεσθαι 29,34 95,22 144,23 170,5
 ἀνάγκη 74,32 172,30
 ἀναγωγή 167,8
 ἀναγωγικός 16,17
 ἀναγωγός 141,31 142,10
 ἀναζώωσις 146,9
 ἀναίρεσις 17,10
 ἀναίσθητος 62,14 146,23
 ἀναίτιος 49,20
 ἀνακαθαίρειν 122,32
 ἀνακαινίζειν 122,27
 ἀναλαμβάνειν 66,30 123,6
 ἀναλογίζεσθαι 117,14
 ἀναλλοιώτος 21,30 23,8,25 33,28 49,9 86,25
 130,30
 ἀναλλοιώτως 22,27 24,12 127,3 129,18
 ἀναλογία 75,1 108,2 110,19 157,15
 ἀνάλογος (κατά τό ἀνάλογον, ἔξ ἀναλό-
 γου, δι' ἀνάλογον) 33,3,31 67,4
 74,13,31 107,9 108,11 128,24 136,18
 155,26
 ἀναλόγως 42,19 73,13 91,31 123,24 134,9
 150,14
 ἀναλύεσθαι 165,30
 ἀναμορφοῦν 122,27
 ἀναντες, τό 149,19
 ἀνάξιος 136,16 164,3
 ἀνάπλασμα 63,19 90,29 105,20
 ἀναπλάττεσθαι 68,3
 ἀναρίθμητος 145,19
 ἀναρτᾶσθαι 49,1 104,6 109,20 133,10
 ἀναρχος 44,21 48,30 49,26 58,23 79,14
 97,18 102,13,25 103,23 133,17
 ἀνάρχως 102,24
 ἀνάστασις 3,11 85,4 86,31 166,15
 ἀνάτασις 22,4 42,22 46,33
 ἀνατείνεσθαι 27,7 67,4 149,19 158,5 171,7
 ἀνατατικῶς 86,8 134,11
 ἀνατρέχειν 58,30 162,11
 ἀναφαίνεσθαι 109,19 122,2

ἀναφέρεσθαι 162,5
 ἀναυξής 63,26
 ἀνείδεος 39,18 54,13 58,13 62,18 74,16
 77,13 83,5
 ἀνεκστάτως 21,29
 ἀνεκφοίτητος 44,22 133,28
 ἀνεκφιτήτως 40,24
 ἀνελάττωτος 37,18 63,13
 ἀνενδεής 14,10
 ἀνενέργητος 124,17 169,12
 ἀνεξιχνίαστος 21,19
 ἀνεπισκόπητος 149,5
 ἀνεπίστροφος 86,13 163,25
 ἀνέρχεσθαι 86,32
 ἀνθραξ 152,17
 ἀνθρώπιος 160,4
 ἀνθρώπινος 1,8 2,14 16,3 18,9 22,20 23,11
 129,19 131,32 154,7 161,27 164,2 166,5
 169,27 171,19
 ἀνθρώπος 1,13 16,20 24,32 34,1 41,22 42,5
 45,5 46,29 57,33 58,16,31 64,14 68,27
 86,22 103,2,31 137,4 144,30 146,13
 160,3 161,20 164,27 166,11,29 168,23
 171,30
 ἀνθρωπότης 86,27 113,30
 ἄνισος 11,19 17,11 39,10 95,27
 ἄνισότης 11,12
 ἄνιστάναι 84,31
 ἄνιστάσθαι 166,23
 ἄνοηταίνειν 167,5
 ἀνόητος 61,3 160,1 162,14
 ἄνοια 160,6 161,15 162,15 163,28 167,3
 ἄνομοιμερής 53,30
 ἀνόμιος 38,12 39,10 40,2 47,13 58,3,20
 65,18 158,9
 ἄνομοίως 42,1 54,23 74,24
 ἄνομοιότης 11,11 39,9 57,25 66,4
 ἄνους 61,3 146,18 160,8 173,21
 ἀνούσιος 127,25 173,22
 ἀνταναδαίνειν 43,9
 ἀντάξιος 166,16
 ἀντιδιαίρεσθαι 5,23 9,23 75,20
 ἀντιδιαστέλλεσθαι 134,32 135,22
 ἀντικεῖσθαι 9,22 83,17
 ἀντιπροδαίνειν 43,21
 ἀντίρροπος 47,4,30
 ἀντιρρόπως 45,17
 ἀντίστροφος 47,24 51,5
 ἀνύπαρκτος 69,19 90,28
 ἀνυπαρξία 131,31
 ἀνυπόστατος 55,8 63,18 68,21 93,19 94,12
 98,10 105,19 142,26 173,22
 ἀνυποστάτως 75,4
 ἀνώλεθρος 160,9 165,26
 ἀνώνυμος 16,26 18,7 38,13
 ἀνώτερος 22,5 105,15 162,21
 ἄξια 101,24 114,5 118,7
 ἄξιωμα 118,10 137,26
 ἄοριστία 94,4
 ἄοριστος 35,19
 ἀπάγειν 73,5
 ἀπαθής 82,29 83,10
 ἀπαλείφειν 85,10
 ἀπαράβατος 103,6
 ἀπαράβλητος 8,23
 ἀπαράλλακτος 41,2,21 130,30 137,2
 ἀπαράλλαξία 67,21 137,28
 ἀπαράφθαρτος 85,7
 ἀπαύγασμα 134,9
 ἀπειρία 88,18,31 90,24 92,5,32 93,3 99,4
 138,12 142,25
 ἀπειροδύναμος 81,15 87,21,31 90,15 92,7
 ἀπειροειδής 142,31
 ἀπειρος 28,28 35,18 44,1 56,26 77,15 88,7
 89,3 90,16,27 91,8,23 92,15 93,5,26
 94,16,21 103,12 109,29 143,1 145,19
 156,27
 ἀπερίγραπτος 127,25
 ἀπεριγράπτως 77,27 84,10 119,22 143,27
 146,9
 ἀπερίγραφος 117,1
 ἀπερίληπτος 92,26
 ἀπερινόητος 88,22
 ἀπεριόριστος 116,18
 ἀπλήθυντος 66,14 119,23 151,20
 ἀπλήστως 162,27
 ἀπλότης 11,10 82,29 88,25 128,8,24
 ἀπλοῦς 11,9,25 38,13 39,18 54,4,15 58,9
 61,13 62,8,32 65,11 70,23 76,12 88,23
 92,32 101,7 113,8,16 121,17 157,20
 168,18
 ἀπλῶς 115,8 154,29

ἀποβάλλειν 160,7
 ἀποβάλλεσθαι 160,10
 ἀπογεννάν 28,25 155,27
 ἀπογέννησις 34,7
 ἀπογίνεσθαι 174,19
 ἀποθνήσκειν 84,31 132,2
 ἀποιοις 39,17 62,18 77,2
 ἀποκαθίστασθαι 22,18
 ἀποκατάστασις 41,14 42,14 149,27
 ἀποκληρωτικός 153,10 161,29
 ἀποκλίνειν 90,30
 ἀπολαύειν 1,18 107,14 118,2
 ἀπόλαυσις 85,17
 ἀπολείπειν 128,16
 ἀπολείπεσθαι 58,14
 ἀπολισθαίνειν 24,4 68,1 151,2
 ἀπολύειν 142,2
 ἀπολύτως 12,30
 ἀπομερίζεσθαι 45,12 81,5
 ἀπομερισμός 37,13
 ἀποπεράτως 29,28
 ἀποπίπτειν 129,32
 ἀπόπτωσις 74,27 88,23 89,1 93,17
 ἀπόρρητος 16,8 18,5 19,4 21,19 85,17
 110,15 116,30
 ἀπορρήτως 6,30
 ἀποσκευάζεσθαι 6,25
 ἄποσος 11,25 39,17 62,18 77,2 88,32
 ἀποστατεῖν 43,2
 ἀποστερεῖσθαι 5,6
 ἀποσχοινίζεσθαι 125,2 135,17
 ἀποτελεῖν 68,1 156,3, 159,11
 ἀποτελεῖσθαι 39,4 45,17 76,32 159,2 160,16
 165,27
 ἀποτελεσμα 24,26 73,17 77,22 80,24
 ἀπότηνεις 66,4
 ἀποτυχία 79,30
 ἀποφαίνειν 122,32
 ἀπόφασις 12,20 14,29 17,32 29,23 115,11
 ἀποφατικός 13,15
 ἀποφάρεσθαι 133,6 137,27
 ἀποχωρίζεσθαι 45,19
 ἀπρόίτος 86,12
 ἀπρόιτως 44,25
 ἀπροοδιορίστως 121,30
 ἀπρόοιτος 17,22 18,6
 ἀπώλεια 166,5
 ἀπώτερος 34,27 47,14 120,16
 ἀράχνιος 104,33
 ἄρετή 3,6 29,19 47,4 51,3 60,16 62,31
 117,14 162,11 164,14 165,27
 ἀριθμεῖν 112,5
 ἀριθμεῖσθαι 93,10
 ἀριθμητός 110,2
 ἀριθμός 4,23 5,19 55,11,18 64,2 68,27
 80,32 93,9 109,26,29 110,17 112,26
 128,11 141,22 147,21,31 155,3 156,24
 165,13
 ἁρμονία 165,13
 ἁρπακτικός 164,4
 ἄρρητος 6,27 13,2 15,31 17,21 18,4 88,21
 116,29 118,23 119,15 165,18 173,31
 ἄρρητως 122,19 137,15
 ἄρτᾶσθαι 105,23
 ἄρχάγγελος 105,12 162,17 171,12
 ἄρχαῖος 122,32
 ἄρχεγονος 138,25
 ἄρχεσθαι 102,15 103,7 124,21 129,3,27
 130,8 144,22 150,25
 ἄρχή 3,29 9,8 15,17 17,23 28,18,24 30,13
 32,11 33,17 34,26 35,13 36,10 41,3 42,22
 43,1 46,3 47,17 48,11 52,5 54,19 58,24
 60,10 61,26 65,32 66,14 71,10,16 83,20
 84,14 89,23 92,4 93,7 94,19 95,16 96,27
 97,6,29 98,4,19 99,4 102,26 103,27
 105,18 112,18 120,4 123,16 131,13
 133,27 134,11,30 135,10 142,23 143,8
 145,21 156,13 162,28 167,16 170,18
 171,1
 ἀρχαί (ἄγγελοι) 105,12
 ἀρχηγικός 72,10 73,14
 ἀρχηγός 3,6 84,31
 ἀρχικός 30,15 71,33 72,15 84,2 95,17 96,32
 97,4 110,18 111,24 133,20
 ἀρχικῶς 30,5,27 31,6 95,9 144,24
 ἀρχων 19,15
 ἀσθένεια 2,16 118,26
 ἀσθενής 72,19 115,21
 ἀστήρ 122,15 145,23 146,19 174,10
 ἀσχετῶς 69,6,27
 ἀσύγκριτος 11,9 12,17 60,22 84,11 88,21
 ἀσυγκρίτως 38,8 64,7 115,13 123,21 136,29

ασύγχυτος 23,8 46,12 86,24 155,5
 ασυγχύτως 8,27 22,27 24,12 38,16 50,29
 112,9 113,26 127,2 129,17 131,15 139,30
 145,25 154,19
 ασύμδατος 134,15 140,30
 ασυνάπτως 127,2
 ασύνθετος 54,26 168,19
 ασύντακτος 12,16
 ασώματος 20,15 22,19 23,4 24,3 27,13,15
 29,18 31,17 32,15 37,14 39,18 46,15
 63,23 82,29 83,4,18 84,25 87,16 94,25
 101,1 113,8 127,24 150,29 151,20 159,3
 160,8 163,19 165,2 166,13,32 168,17
 172,23
 άσωμάτως 24,16 37,21 77,27
 άτελεύτητος 58,23 102,13 103,23 133,17
 134,2
 άτελευτήτως 102,24
 άτελής 26,21 33,12 34,2 36,28 46,5 52,6,27
 66,23 67,11 72,3 74,2 76,30 77,10
 78,2,8 81,26 82,9 83,14 84,3 103,16
 111,11 149,4
 άτομος 76,18 158,14
 άτρεπτος 86,24 139,29
 άτρεπτός 24,12 129,17 145,28
 αύγη 1,23
 αύθαίρετος 27,5 41,10 46,34
 αύθύπαρκτος 20,16 21,14 48,29 49,5,27
 50,20 53,9 55,20 167,18
 αύθυπόστατος 50,6 51,11,16 52,1,23
 53,1,18,25 54,3,17 55,1,17,21 101,19
 124,2 167,17 169,26 170,25
 αύλή 1,17
 άύλος 6,10 62,18 81,20 103,32 113,8 127,24
 147,21 149,3
 αύξειν 79,28 93,14 123,5
 αύτάγαθον, τό 12,23 14,10
 αύτάγκεια 14,29
 αύτάγκης 13,28 14,2,10 34,32 54,17 49,15
 72,20 121,21 124,31 142,9
 αύτεξούσιος 51,22 103,4 151,5 162,3 164,30
 171,11
 αύτεξουσίως 103,32
 αύτεξουσιότης 20,15 25,28
 αύτοαπειρία 93,22
 αύτογέννητος 50,20
 αύτοέν, τό 8,18 9,25 10,4 70,6 121,19
 138,15
 αύτοενάς 111,15
 αύτοζωή 167,30
 αύτόζωος 167,26 169,26
 αύτοθεός 111,15
 αύτοκινήσια 20,15 27,21
 αύτοκίνητος 5,6 20,12,27 21,10 23,20
 26,16,27 27,22 35,7 49,28 85,31 162,7
 αύτόλεκτος 16,4
 αύτόματος 17,24 132,20
 αύτοόλον, τό 70,6
 αύτοόν, τό 12,25 80,8 89,7 99,19
 αύτοπλήρης 143,14
 αύτοπροαίρετος 162,9
 αύτόπτης 3,21 4,23 16,20
 αύτοσοφία 2,18
 αύτοτέλειος 143,14
 αύτοτελειότης 139,2
 αύτοτελής 66,1 67,12 110,30 111,18,23
 112,12
 άφαιρέσεις 62,20
 άφανίζειν 117,32
 άφθαρσία 134,23
 άφθαρτος 53,14 54,14 160,9 165,26
 άφθονος 64,9 84,12 141,31
 άφθόνως 66,22 116,3 118,4 140,7
 άφιστάν 73,6
 άφίστασθαι 63,14
 άφορίζειν 21,18 78,5,32 83,21 114,5 119,19
 132,30 153,9
 άφορίζεσθαι 116,27 117,24
 άφραστος 116,17
 άφράστως 127,7 129,19 158,32 160,16
 άφύρτως 145,28
 άγλός 149,3
 άχράντως 84,10 96,7 119,22 127,3 139,29
 άχώριστος 23,3,23 36,14 67,22 78,3 83,31
 84,24 86,21 96,5 100,8 146,6 163,26
 165,29 172,18
 άχωρίστως 32,2 38,17 87,8 96,15 113,26
 άψυχος 36,11 48,5 58,13 60,29 61,3 62,14
 74,19 98,25 123,2 146,18
 βαθμός 160,19
 βάθος 104,25 107,7

δαίνειν 94,10
 δαπνίζεσθαι 159,8
 δάπτισμα 3,11 68,4 122,31
 δασιλεία 10,15 29,9 85,16 166,17
 δεδιωμένα, τά 166,16
 δίος 146,14
 διούν 166,25
 δλάδη 164,19
 δλασπάνειν 79,28
 δλασφημία 2,5
 δλέπειν 162,32
 δούλεσθαι 53,16 122,27 125,21 164,31
 δουλή 10,15 164,14
 δούλημα 78,24 82,15
 δούλησις 36,7 37,8 119,17 159,5
 δούς 34,1
 δραδεύειν 101,24
 δραχίων 68,29
 γεηρός 161,3
 γενεσιουργός 3,7
 γένεσις 3,5 9,7 30,9 36,29 37,24 55,7 56,5
 58,11 79,2 80,2 103,27 114,8 131,32
 134,13 161,1
 γενητός 54,28 169,1
 γεννάν 11,18 17,19 24,31 25,17 33,18 34,12
 36,32 37,21 38,1 46,6 50,18 51,17 57,32
 58,7 79,15 80,34 81,30 120,28 136,32
 137,15 138,5 141,5
 γεννάσθαι 17,18 25,1,18 34,12 37,14 38,1
 39,22 57,32 79,20 80,34 147,9
 γέννημα 10,27 46,6 58,6 124,10 137,11
 γέννησις 11,20 27,29 36,30 37,14 39,21
 120,30 121,10 133,18 155,29
 γεννητικός 24,29 25,3 34,2 36,29 138,4
 γεννητός 100,11 113,13
 γεννήτωρ 141,17
 γεννητώς 10,32 31,12 38,15 40,11 50,28
 67,15 97,23 100,5 124,4 131,16 135,30
 γένος 30,13 63,4 64,17 68,27 109,10
 110,21 112,27 121,33 140,17 160,19
 161,3 162,26 166,29 167,3
 γεωμέτρης 155,7
 γεωμετρικός 74,32
 γεωργικός 79,26
 γή 3,15 14,15 16,25 58,15 75,12 77,3 79,27
 102,31 132,11 137,3 146,19
 γίνεσθαι 7,14,20 52,26 53,3 55,6,12,19 56,7
 58,29 70,20 78,20 80,15,23 82,14 83,15
 86,16 87,31 90,8 96,25 97,24 102,15,27
 103,27 119,25 122,28 129,24 132,13 134,1
 158,32 160,26 174,19
 γινώσκειν 85,30 86,1 87,17 148,25 163,21
 165,3 167,2 172,9 173,19
 γινώσκεισθαι 66,19
 γνωρίζεσθαι 118,31 122,6
 γνώσις 3,28 29,16 85,5 86,3 90,20 116,21
 118,25 160,7 165,5 167,13 168,3 171,19
 173,17
 γνωστικός 85,27 173,18
 γνωστός 110,15
 γόνιμος 5,5 32,7 33,17 137,13
 γονιμότης 5,4 11,3 28,13 29,25 33,19 36,16
 45,30 67,14 110,12 111,8 136,26 138,16
 140,25
 γραμμή 90,31
 γραφή 94,12 103,2 104,3
 δαίμων 3,20 19,12 24,3 41,34 49,10 116,20
 149,27 151,2 171,13
 δάκτυλος 68,29
 δεινόν, τό 87,11
 δεσπότης 97,7
 δέχεσθαι 59,10 66,28 84,3 160,10 162,30
 δηλωτικός 15,31 17,32 25,14 39,15
 δημιουργικός 11,6 57,24 58,7
 δημιουργικώς 11,2 20,18 28,14 33,22 35,7
 36,4 37,19 38,12 40,21 41,6 45,1 50,27
 67,2 90,6 137,21 138,19 150,17
 δημιουργός 65,22 80,11 90,10 99,12 101,18
 141,20 146,25 161,1 164,17
 διαδιβάειν 16,18 154,5 157,13 158,28 159,6
 διάβολος 151,1 162,17 171,12
 διάγραμμα 43,5 47,26
 διαδιδόναι 59,11 71,14
 διάδοσις 42,25 101,2 154,5 155,28
 διαδοτικός 59,29
 διαδοχή 80,19
 διαιρείν 87,11 93,14 139,7
 διαιρείσθαι 66,15 68,23 76,33 94,3,27
 151,13 163,11
 διαίρεσις 5,25 8,5 141,22 160,2,24

διαιρετός 76,23 156,30
 διαιωνίως 151,4
 διακεκρωμένως 18,25 155,4
 διακονεῖν 152,17
 διακονεῖσθαι 149,20
 διακονικός 42,25
 διακονικῶς 152,24
 διάκονος 148,23
 διακόσμησις 94,13 104,19 105,6 106,20,30
 107,2 109,3,11,25 120,15 132,9,28 154,1
 διάκοσμος 105,9 108,21 109,25 112,27
 134,28 135,7
 διακρατεῖν 72,27
 διακρατεῖσθαι 45,1
 διακρίνειν 8,26
 διακρίνεσθαι 7,10 8,16 10,16 38,16 44,15
 45,9 50,29 66,15 67,20 100,3 112,20
 113,26 154,19
 διάκρισις 7,11 8,5 29,27 45,11 58,14 113,2
 120,5 121,8 131,18
 διαλλάττειν 164,23
 διαλύεσθαι 166,10
 διάλυσις 166,8
 διαλυτός 99,22
 διαμένειν 40,14 53,15 77,30 103,28 162,1
 διαμονή 78,25 80,18
 διανοεῖσθαι 64,5 115,15
 διάνοια 63,16 90,28 105,20 164,4
 διανοητικός 164,15
 διανομεύς 66,27
 διανομή 40,18 118,5
 διαπλάττεσθαι 161,9 164,12
 διαπλέκειν 105,25
 διαπλοκή 107,26
 διαπορθεμεύειν 59,28 128,2 137,25 152,25
 154,4 156,2 158,3
 διαπορθεμεύεσθαι 136,19
 διαπορθεμευτικός 42,26
 διάστασις 63,22 64,22
 διαστατός 63,25
 διασώζειν 3,5 53,16 139,29
 διάταξις 132,12
 διατάττεσθαι 109,4 132,10 142,16
 διατελεῖν 23,11
 διατηρεῖν 78,23 94,32 146,7
 διαφέρειν 10,13 22,9 35,22 82,20 111,1
 112,2 113,13 119,31 121,5 130,32 137,6
 139,11 155,12 169,9,18
 διαφέρεισθαι 120,3
 διαφεύγειν 29,31
 διαφορά 63,7 120,8 131,7 150,12 161,10
 164,28 168,13
 διάφορος 10,14 17,11 35,19 64,11 107,15
 109,6 112,3 129,8 130,31 132,16 164,10
 164,21
 διαφόρως 65,11
 διαχωρίζειν 87,11
 διδασκαλία 2,14 16,4
 διδάσκαλος 1,12 31,23 155,29
 διδάσκεσθαι 58,11
 δίδοναι 146,24
 δίδοσθαι 61,18 139,18 164,17
 διεξάγεσθαι 77,31
 δῆλκναι 76,21 91,29 105,24 115,21
 δῦιστάναί 19,9 64,31
 δίκαιος 40,18 83,21 115,5 117,10
 δικαίως 101,24 161,32 166,16
 δικαιοσύνη 29,19 117,13
 διοικεῖσθαι 25,28 51,21 164,31
 διορισμός 166,2
 δόξα 10,15 14,16 127,31
 δοξάζεσθαι 161,32
 δόσις 61,18
 δουλοπρεπῶς 126,16
 δρᾶν 21,8 82,8 83,15
 δραστικός 83,22
 δύναμις 10,14 17,25 21,20 23,7 24,15 25,3
 29,11 34,10 36,25 38,25 52,11,29 53,15
 59,22 61,14 63,13,24 64,11,25 71,29
 73,25 77,16 78,16 79,26 80,6,20 81,15
 82,3,8 83,14,21,30 84,17 87,26 88,2,5
 89,4 90,17 91,7 94,1,24 95,24 99,20
 101,16 103,12 117,1 118,1,24 119,16
 120,25 123,22,29 130,8 131,3,21 135,8
 136,19 137,1 138,6 140,15 142,11 149,1
 153,2 155,25 157,15 164,16
 δυνάμεις (ἄγγελοι) 26,32 81,20 94,13
 105,12 146,1
 δυναμοδότης 135,11
 δυναμοδότης 138,21
 δυναμοποιός 81,16 82,4 130,7 135,10
 δυναμοῦν 21,21 72,18 91,23 123,22 130,10

δυναμοῦσθαι 83,2
 δύνασθαι 87,24 99,18 120,27 130,12 138,8
 170,5
 δυνατός 36,27 58,28 60,21 80,16 93,27
 94,15 115,7 117,10
 δυσκινησία 27,4
 δυσπαθής 82,29
 δωρεά 138,30 145,30 170,6
 δῶρον 59,13 66,28 139,16
 ἐγγίζειν 37,5 94,16 109,21 120,15 135,19
 ἐγγυτάτω 94,10 135,14
 ἐγγύτερος 33,24 34,27 46,4 47,12 64,8,27
 74,18 127,20 135,20 136,14 158,15
 ἐγγυτέρω 160,27
 ἐγγύτης 121,32 127,24 131,5 134,30 150,15
 ἐγκόσμος 145,19 147,4
 ἐγχρονος 72,4 101,17 102,30 103,10,30
 104,7 174,5
 ἐδράζειν 73,27
 ἐδράζεσθαι 73,20
 εἰδέναι 17,21 90,18 114,15 116,25
 148,6,13,26 150,11 165,4 171,20
 εἰδοποιεῖν 29,17 80,12
 εἰδοποιεῖσθαι 66,6 74,17 132,14
 εἰδοποιία 141,21
 εἶδος 15,3 28,28 29,16 30,26 34,12 37,2 45,6
 53,6 57,32 60,30 63,4 65,31 68,26 74,4
 76,11,28 80,32 93,18 144,29 154,15
 155,21 156,11 161,4 162,20 164,10
 εἰκονικῶς 68,13
 εἰκῶν 41,20 46,9 58,17 64,14 65,6 122,24
 160,25 164,16
 εἰλικρινής 173,26
 εἶναι, τό 10,29 12,28 21,6 31,10 37,4 46,26
 49,30 50,11 51,30 52,30 53,10 55,22
 56,10 58,30 59,8 61,2 71,17 72,6 78,21
 87,23 88,5 89,13,30 93,8 96,23 97,16
 98,30 99,15 101,3 103,26 112,21 128,16
 130,1 132,21 138,5 140,8 143,2,22 147,9
 150,21 153,9 155,21 163,23 167,17 170,4
 172,17
 εἰρήνη 29,19
 ἐκδέχεσθαι 166,14
 ἐκδίδοσθαι 170,6
 ἐκθειάζειν 2,1
 ἐκθεοῦσθαι 128,18 143,11
 ἐκθεωτικός 133,9
 ἐκκλησία 3,8
 ἐκκλίνειν 164,19
 ἐκλαμψις 18,6
 ἐκούσιος 86,28 146,4
 ἐκπίπτειν 19,10 40,25 51,26 52,19 151,3
 ἐκπορεύεσθαι 17,17 37,17
 ἐκπορευτός 17,15 40,12 100,10 113,14
 ἐκπορευτῶς 10,32 31,12 38,15 50,28 67,15
 97,23 100,5 124,7 131,16 135,30
 ἐκπτωσις 47,1,33 51,6 166,20
 ἐκστασις 40,27
 ἐκτρέπεσθαι 2,4 41,11
 ἐκφαίνειν 16,6 16,29 18,6 119,16
 ἐκφαίνεσθαι 105,11 120,5
 ἐκφρασις 122,1
 ἐκφροῖται 40,25
 ἐλαττον, τό 61,27 63,22 95,27 100,18 120,21
 124,31 156,29
 ἐλάχιστον, τό 100,17
 ἐλαττοῦσθαι 37,16 92,29 120,28 124,31
 136,20
 ἐλάττωμα 86,26
 ἐλεύθερος 164,30
 ἐλλάμπειν 71,17
 ἐλλάμπεσθαι 59,21 72,34 145,30
 ἐλλαμψις 59,11 66,21 67,28 68,4 71,10 73,11
 76,20,29 84,2 111,25 128,1 134,7 137,24
 146,11 147,11 150,15 155,22 157,17 158,3
 ἐλλείπειν 120,25
 ἐλλειψις 120,25
 ἐλληνικός 3,24 17,6 164,1
 ἐλπίζειν 103,8
 ἐλπίζεσθαι 166,14
 ἐλπίς 85,13
 ἐμδρουν 58,5
 ἐμπαθής 38,4
 ἐμπεριέχεσθαι 93,12
 ἐμφαίνειν 115,32 138,26
 ἐμφαίνεσθαι 164,13
 ἐμφαντικός 66,13
 ἐμφασις 64,27 117,23 152,10
 ἐμφορεῖσθαι 85,8
 ἐμφύσημα 67,33 122,25 160,26
 ἐμψυχος 26,15 60,29 62,12 74,9 108,7

113,20 122,15 146,21 147,12 161,17 163,9
 ἐμψύχους 165,1
 ἐν, τό 4,6,19 5,20 7,6,19 8,14 9,5 10,9 15,16
 17,3 18,16 19,10 21,1 28,4 29,2 30,33
 31,18 32,14,21 33,20 35,5,12 36,2 37,30
 38,7 39,13 42,25 44,1,7 48,12 49,31 50,31
 60,7,14 61,17 62,6,29 63,14 64,27 65,27
 67,12 69,3 71,15,29 73,6 74,4 76,6,20,27
 89,11 90,24 92,3 94,10 95,21 97,8 98,16
 105,22 109,12 110,11,18 112,13 113,23
 114,20 115,7,30 117,24 118,33 121,16,18
 125,17 126,4 128,5,19 135,14 136,7,30
 138,4 140,23 144,4,14 145,3,21 147,20
 151,21 155,20 158,15 162,27 168,8
 ἐναδικός 28,21 29,12
 ἐναέρια, τά 166,28
 ἐνανθρωπίζειν 127,9
 ἐνάντιος 83,18
 ἐνάργεια 163,8
 ἐναρχικός 30,29
 ἐνάς 10,3 30,29 64,24 66,31 67,12 95,10
 104,19 105,18 106,4,12,20 107,7 108,11
 109,8 110,30 112,12 113,12 115,28 125,19
 126,29 128,5 129,3,28 144,6,17 145,1,14
 151,18 158,22 162,22
 ἐνδεής 36,25 49,18 72,19 115,21 121,22
 123,30 124,31
 ἐνδιδόναι 112,19 133,4 137,1 138,21
 ἐνδίδοσθαι 40,16 67,30 83,30 87,26 120,24
 135,11 139,21 143,17
 ἐνείδεος 74,23
 ἐνέργεια 10,15 23,5,29 29,11 38,25 42,32
 47,24 52,11 54,30 55,29 56,2 57,32 58,1
 59,23 78,16 79,32 80,6,21 81,24 82,11
 83,15 84,28 88,12 90,17 91,8 94,9 99,20
 101,15 102,27 103,10 115,28 116,23
 118,1,29 119,16 123,27 126,14 131,1
 138,6 149,1 150,19 151,21 153,11
 154,9,26 156,2 161,9 164,24 169,6,16
 172,25
 ἐνεργεῖν 23,5 52,14 59,30 60,20 71,19 84,26
 99,19 124,22 125,21 138,12 146,9 149,2
 150,21 151,21 153,10 154,25 164,22
 ἐνεργεῖσθαι 134,19 172,27
 ἐνέργημα 154,25
 ἐνεργός 124,18

ἐνιαῖος 114,20 118,24 123,22
 ἐνιαίως 26,4 110,10 111,15 114,14 129,8
 130,17 133,12 140,26 141,30
 ἐνιδρῦσθαι 139,30
 ἐνίζειν 90,25 128,6
 ἐνίζεσθαι 128,25
 ἐνικός 16,28 94,15 121,18 144,2 160,26
 ἐνικῶς 10,10 16,5
 ἐννοεῖν 64,18
 ἐννόημα 18,31 150,8 160,20
 ἐννοηματικός 68,21 76,11
 ἐννοια 4,24 14,3,31 17,30 55,14 61,7 126,6
 127,7,21 148,5 155,11 158,13 162,19
 163,8
 ἐννοῦς 146,21 147,12
 ἐνοειδής 88,29 122,2 143,12 155,23
 ἐνοειδῶς 18,25
 ἐνοποιός 135,8
 ἐνότης 67,22 120,3 121,8 155,9
 ἐνοῦν 22,20 23,9,22 24,18
 ἐνοῦσθαι 7,10 8,10 9,20 23,3 42,7 50,28
 65,28 70,33 112,9 113,26 122,6,20 127,6
 129,19 145,27 151,12 154,18 155,3 158,32
 160,17 163,14 166,16
 ἐντολή 85,7 122,23 127,12
 ἐνυδρα, τά 166,28
 ἐνυλος 173,21
 ἐνυπόστατος 53,10 82,3 101,19 124,4
 ἐνωσις 7,10 8,5 22,3 23,7,25 29,26 41,29
 46,12 65,29 70,32 86,25 113,1 121,18
 122,22 129,17 131,18,33 146,4 155,5
 158,33
 ἐνωτικός 18,18 22,10 133,9
 ἐξάγειν 18,32
 ἐξαιρείσθαι 28,16 33,23 53,20 64,6 76,13
 77,26 78,3 80,24 96,15 97,3 117,30
 125,11 133,26 138,8 140,23 143,27
 ἐξαίρετος 28,6 77,32 116,6 146,7 157,10
 (κατ' ἐξαίρετον 12,18 21,30)
 ἐξαιρέτως 79,8 86,18
 ἐξάπτειν 170,18
 ἐξάπτεσθαι 111,28 118,33 133,10 143,30
 158,6
 ἐξαργασθαι 29,33 42,23
 ἐξάρχειν 30,26
 ἐξέχεσθαι 123,24

ἐξηγεῖσθαι 18,7
 ἔξις 115,8 121,6
 ἐξιστάναι 21,29 23,1 24,1 46,27 131,33
 133,27
 ἐξίστασθαι 6,13 22,18 44,26 86,9 96,11
 97,13
 ἐξολισθαίνειν 116,18
 ἐξομοιοῦν 159,10
 ἐξομοιοῦσθαι 45,20 58,6
 ἐξορίζεσθαι 85,12
 ἐξουσία 29,9 51,31 97,9
 ἐξουσία (ἄγγελοι) 105,12
 ἐπαγωγή 126,21
 ἐπανάγειν 46,28 142,4
 ἐπαναλαμβάνειν 68,3
 ἐπανάγεσθαι 160,31
 ἐπανέρχεσθαι 85,15 103,8
 ἐπάνοδος 24,8 47,3,30
 ἐπαφή 22,2
 ἐπίγειος 130,9
 ἐπιγίνεσθαι 172,27
 ἐπιδεής 13,26 14,21 23,13 52,5 121,26
 ἐπιλάμπειν 42,5 162,31
 ἐπίνευσις 160,18
 ἐπιπαράγεσθαι 134,5
 ἐπισκοτεῖν 149,3
 ἐπιστατεῖν 130,18
 ἐπιστήμη 64,21
 ἐπιστημονικός 6,24 137,21
 ἐπιστρεπτικός 22,5,29 27,13 51,2 84,25
 85,27 133,9 135,9 142,1 167,32
 ἐπιστρεπτικῶς 22,20 95,22
 ἐπιστρέφειν 21,32 23,17,22 24,2 26,6
 27,18,25 40,25 41,7,23 42,20,31 43,1
 44,28 45,2 47,24 48,6,17 51,10 52,10
 86,6 95,13 127,1 128,24 134,11 142,2
 148,20 149,17 153,6 163,29 167,2 171,9
 172,8
 ἐπιστρέφεισθαι 41,28 132,15 163,21
 ἐπιστροφή 21,27 23,29 24,8 27,14 40,26
 41,30 42,14,18,33 44,3 45,18 46,14,19
 47,2,20,22,29 48,3 52,14 68,3 85,29
 86,13 87,14 133,30 148,4,24 171,9
 ἐπισυνείρειν 77,10
 ἐπισυνίστασθαι 76,28
 ἐπισυντίθεσθαι 76,30

ἐπιτήδειος 83,15
 ἐπιτηδειότης 82,9
 ἐπιτρέπειν 6,6
 ἐπιτρέπεσθαι 41,24
 ἐπιφάνεια 90,32
 ἔργον 2,26 134,16 150,9
 ἐρπετά, τά 166,28
 ἔρως 162,27
 ἐρωτικῶς 27,7
 ἔσχατος 61,25 74,27 98,31 115,20 116,18
 119,29 130,19 134,10 135,9 158,7
 ἔσχατως 47,18
 ἑτεροκίνητος 20,7,28 21,9 36,8 83,12
 ἑτερότης 39,6 40,1 57,27 66,2 120,1
 εὐαγγελικός 3,12
 εὐδοκία 81,8 86,20 171,9
 εὐθυτενής 42,32
 εὐσέβεια 3,14 157,11
 εὐσεβής 30,16 126,6
 εὐσεβῶς 166,25
 εὐτακτος 33,27 120,8
 εὐτάκτως 59,11
 ἐφέλκεσθαι 24,6
 ἐφεξής, τά 59,11
 ἐφρεῖς 40,25 48,4 86,7 133,29 171,7
 ἐφετός 23,18, 38,9 67,4
 ἐφίεσθαι 12,23 13,26 40,28 42,23 44,27
 112,23 142,2
 ἐφυκτός 41,27 46,9 87,7 136,19 158,5
 ζῆν 60,31 71,18 72,2 84,27 85,1 87,1 98,24
 99,9 101,3 102,8 112,21 128,23 129,33
 132,14 140,6 162,11 163,15 166,27 167,26
 168,6 170,5
 ζυγά,τά 83,22
 ζωαρχικός 116,8
 ζωή 3,5,17,25 29,16 47,1 48,12 60,27 71,27
 84,31 98,16 99,11 100,13 101,29 103,9
 105,23 112,9 115,25 128,24 132,2 140,6
 163,17 166,9,31 168,3 171,1 173,18
 ζωηρός 85,11
 ζωογονεῖν 140,6
 ζωογονία 140,25
 ζωογόνος 140,3
 ζῶον,τό 26,17 34,15 45,6 57,33 58,16,19

- 62,15 68,27 81,2 144,30 159,29 161,1
163,9 165,24 168,23 173,25
ζωοποιός 133,9
ζωοῦν 116,8
ζωόφυτον 159,30 173,16
ζωτικός 173,18
- ἡγεῖσθαι 95,21 97,15 98,17 146,31
ἦθος 164,5
ἥλιος 24,33 30,6
ἡμέρα 77,8 102,33 134,14 150,13
ἡμιτελής 70,3
ἡκριν 86,33
ἡρεμεῖν 146,22
- θάνατος 3,9 84,31 86,29 103,8 122,29 132,2
146,5 162,15 166,7
θαρρεῖν 85,15
θέαμα 6,14 16,18
θεαρχικός 86,19
θεατός 16,15
θεῖον, τό 17,26 18,11 21,33 23,16 26,1 27,21
32,7 39,17 53,2 65,7 67,4 69,3,31 70,24
71,4 73,5 75,25 79,8 82,15 87,22 88,11
89,1 90,5,24 91,12 92,30 99,10 102,10
110,3 118,23 121,13,17 122,1 127,26
131,31 134,30 138,14 142,9 155,25 171,8
θειότης 129,32 159,3 160,15
θέλειν 79,7 80,15 132,11
θέλημα 24,9 78,26 80,13,23 150,17
151,22,28
θεογονία 142,23
θεοεῖδεια 122,31
θεοειδής 21,31 122,24 142,13 143,16
θεόθεν 152,24
θεολογεῖν 31,16
θεολογία 117,25
θεολογικός 22,3 64,21 81,20
θεολόγος 6,22 114,16
θεομάχος 17,12
θεοπαθήτως 17,28
θεοπρεπής 10,15,17,26 18,22 25,26 31,1
66,17 73,4 81,21 126,5 150,10
θεοπρεπῶς 48,13 140,23
θεόπτης 16,16 75,6 77,1 78,19
θεόσοφος 10,7
- θεοτελής 64,34
θεός· θεοί 3,20 10,3 17,5 19,5 61,12 64,24
95,26 107,33 109,27 110,3 110,17,32
111,13,27 112,11 113,16 114,18 115,27
116,21 121,4,14 123,27 124,27 125,6
126,18 127,19 130,15 131,2 132,17,28
134,28 135,16 136,11 139,17 140,13,21
142,24 145,18 146,10 147,4 152,11
158,23 159,2 161,27
θεότης 17,5 18,5 22,21 30,18 66,19 67,24
86,14 112,7 113,25 117,6,24 122,2
123,16 125,32 131,33 132,29 139,6 140,4
141,13 142,4 143,18 145,15 146,5 158,27
159,8
θεοῦν 24,14 127,10
θεοῦσθαι 87,8 128,22 129,16 132,1 139,18
144,1 146,4 159,2 162,12
θεουργεῖσθαι 122,21
θερμαίνειν 52,13 173,8
θεσις 29,22 121,6
θεωρία 6,26 16,17 81,21
θέωσις 139,20
θησαυρός 118,7
θνητός 85,1 103,32 160,1 163,26 166,10
θρόνοι, οἱ 105,12 154,1
θυμῶδες, τό 164,6
- ἱατρός 155,7
ἰδέα 30,3 77,2 79,11 80,7
ἰδιάζειν 111,9
ἰδικῶς 141,25
ἰδιότης 10,16 38,28 39,8 40,10 67,8 111,2,14
112,8 116,6 119,24 121,9 126,7 130,19
131,5 132,30
ἰδίωμα 57,28, 63,8 105,15 133,5 142,4
152,18
ἰδίως 100,2
ἰδρύνεσθαι 107,6 108,3 150,20
ἰδρυσις 22,1 52,15
ἱεραρχία 142,16
ἰνδαλμα 17,29 68,6
ἵππος 24,32 34,1 137,5
ἴσος 11,19 33,11 34,8 38,24 39,10 63,26
88,15 95,24 114,5, 137,1 144,29
ἰσότης 11,12 39,16
ἰστάναι 32,10 36,9 41,21 66,1 67,25

- ἴσασθαι 146,24
ἱστορεῖν 80,2
ἰσχύς
- καθαρός 123,1
καθαρότης 140,24 146,14
καθαριστικός 133,4 140,14 142,1
καθέκαστον 60,8 63,2 80,12 158,13
καθηγεμών 170,8
καθήκειν 130,9 142,13 155,28
καθίζειν 86,33
καθιστάναι 132,29 171,13
καθολικός 62,32 142,17 158,15
καθόλου, τό 13,5 158,14
κακία 41,10 47,1 51,31 60,16 62,31 82,30
151,3
κακός 19,11 151,6
τό κακόν 24,7 26,28 41,11 151,4
καλεῖν 37,3 60,15 77,16
καλεῖσθαι 61,2
καλλονή 66,2 120,13
κάλλος 17,26 27,7 122,32
καλός 62,30 66,3
τό καλόν 144,29 150,31
καταλείπεσθαι 164,18
καταδεέστερος 22,4 32,25 33,14 84,1 104,10
132,30 136,16,32 139,30 144,3 155,28
157,16 171,8
κατάθεσις 146,6
κατακάλυψις 6,16
κατακλύζειν 3,9
κατακλυσμός 3,1
κατάκριμα 122,29
κατακοίνεσθαι 17,7 103,8
καταλαμβάνειν 3,29 18,9 163,1
καταλαμβάνεσθαι 118,30 120,14
καταλάμπειν 144,15
καταληπτός 116,23
κατάληψις 29,31
κατάλληλος 23,6 164,10
κατάλογος 93,19
καταμερίζειν 142,9 145,21
κάταντες, τό 73,7 149,20
κατανοεῖν 116,16
καταξιουῖσθαι 122,25 146,13
καταπαθεῖν 134,15
- καταπίνεσθαι 85,1
καταπίπτειν 68,1
καταργεῖσθαι 1,8 99,6,24
κατάστασις 22,1
κατατέμνειν 17,12
κατάφασις 12,21 18,1 115,11
κατάφορος 164,7
καταφυγή 29,21
καταχρᾶσθαι 11,28
καταχρηστικῶς 39,11 53,8 126,20 134,29
136,12
καταχωρεῖν 46,27
κατηγορία 69,24
κατηγορεῖσθαι 109,11
κατεῖναι 61,18 137,12 171,8
κατονομάζεσθαι 126,20
κατώτερος 105,15
κέλευσις 37,8
κεραμεύς 141,12
κεφαλή 69,16
κήρυγμα 3,12 10,7
κιβωτός 3,5
κινεῖν 20,10 21,15 22,16 23,17 26,13 27,20
36,5 83,11 85,31
κινεῖσθαι 19,29 20,8,27 21,7,28, 22,16
23,19 27,20,26 32,7 33,26 35,7,16 46,20
66,1 72,4 83,11 146,20 149,16 164,25
171,11 174,4
κίνησις 5,8 20,21 21,27 23,30 27,3,14 29,25
35,15 37,20 43,4 46,19 47,23 48,4 65,34
85,29 149,26 151,1 156,18 164,13 171,10
κληροῦσθαι 33,32 81,19 102,28 103,28
150,26
κλησις 1,17
κοινωνεῖν 9,19 37,19 109,6 119,31
κοινωνία 41,29 83,17 120,8 129,20
κοινός 14,3 44,23 55,14 61,6 98,32 104,19
105,7 106,2,23 112,2 142,4 148,5 158,13
163,8 166,15
κοινῶς 107,31 108,14 141,25
κοινότης 105,18
κολάζεσθαι 162,2
κόλασις 166,23
κομφεῖα 2,11 93,14
κομπός 2,1 104,2
κοσμεῖσθαι 132,13

κοσμικός 58,12 77,3 146,16
 κόσμος 3,6 77,10 109,7 134,15 145,23 147,12
 κόκκος 79,26 80,22
 κρᾶσις 127,4 165,13
 κρείττον,τό 10,28 24,4 38,32 47,20 51,24
 73,3 86,7 115,13 (τά κρείττονα) 142,3
 κρείττονως 68,14 148,2,18 153,21 155,11
 κράτος 29,21 97,8
 κρίνειν 87,1
 κρίσις 162,4
 κρυφιομύστω 113,2
 κρύφιος 16,7 18,5 110,15 116,22 119,16
 137,21
 κρυφιώτης 18,32
 κτήνος 162,4
 κτίζειν 48,21 145,24
 κτίζεσθαι 93,7
 κτίσις 3,7 77,23 132,12 145,24 164,20
 κτίσμα 10,26 117,12
 κτίστης 10,26 117,12
 κυκλικός 42,31 47,26
 κύκλος 42,18 43,22 134,13
 κυριεύειν 84,32
 κυριότης 38,25
 κυριότητες (ἄγγελοι) 105,12
 κύων 34,16
 κυρίως 126,20 144,13 152,14 160,12
 κυοφορεῖσθαι 38,1
 κωλύειν 127,5
 κωλύεσθαι 79,28 96,10 113,9

λαγνεία 164,7
 λαγχάνειν 102,14 150,21 155,24 157,27
 158,7 162,1 174,6
 λαμβάνειν 14,1 61,20
 λαμπρός 1,15 122,32
 λαμπρότης 16,23 27,1
 λαμπρύνεσθαι 131,29
 λατρεύειν 145,24
 λείπεσθαι 157,27
 λειτουργεῖν 86,17 115,23
 λειτουργικός 37,6 42,25 47,18 115,24
 λειτουργικῶς 150,17
 λειτουργός 147,22 151,28
 λέων 164,6

λήγειν 124,21
 λίθος 62,16 146,18
 λόγια,τά 29,29
 λογικός 3,26 6,24 13,17 25,28 26,20 51,22
 57,33 58,16 67,31 71,18,27 122,20
 129,13 146,1 160,24 161,18,26 162,7,30
 163,9 164,29 165,2,27 166,33 167,26
 168,17,23
 λογικῶς 72,2,7 164,21
 λογισμός 3,24 16,3 18,8 118,5
 λόγος 4,23 18,31 21,18 29,16 31,30 60,32
 63,16 64,34 70,3 71,18,31 73,21 75,28
 76,17 77,25 81,25 94,7 96,29 116,17
 123,23 127,7 150,9 160,5 163,28 165,14
 λύειν 122,29
 λύκος 164,6

μαθηματικοί,οί 156,28
 μάθησις 164,14
 μαθητής 155,30
 μακάριος 85,15
 μανθάνειν 111,4 116,25
 μάργυς 87,14 95,26
 μέγας 89,3
 μέγεθος 88,31 93,11 109,31 120,13
 μεθεκτός 4,12 31,19 32,18 65,8,18 70,1,8
 83,34 84,8 97,1,29 98,7 100,22 104,30
 105,18 106,22 107,31 108,15 112,28
 113,6,15 119,2 139,17 146,32 154,27
 157,10 158,17 162,25 168,32 172,16
 μεθεκτῶς 96,4 101,4
 μέθεξις 7,19, 13,30 21,3 65,28 90,2 98,18
 99,31 100,23 110,11 111,15 114,17
 122,23 131,22 143,24 146,11 147,17
 152,9 154,5 157,13 158,1 159,5,10 160,27
 165,28 167,27
 μέθοδος 6,24
 μειζον,τό 38,32 63,22 95,27 100,16 118,14
 156,31
 μειζόνως 59,21
 μειοῦν 49,9
 μεμερισμένος 141,20
 μένειν 22,26 23,6 24,13 32,1 33,28 34,6 40,6
 41,11 45,11 50,17 51,24 55,19 63,13 70,6
 83,31 86,21 93,8 94,27 95,13 98,18

117,32 122,24 130,30 132,1 143,27 147,7
 149,6 151,3 158,33 159,31 166,14 167,9
 172,6 174,21
 μερίζειν 8,24 31,19 101,2 119,23
 μερίζεσθαι 8,21 31,21 32,15 37,24 40,7
 63,13,23 65,8 69,6 70,2,28 92,1 100,36
 129,7 133,6 154,30 174,5
 μερικός 13,6 63,2 72,34 74,1 104,9
 106,2,10,23 107,1 109,17 120,27 125,19
 127,19 131,6 136,15 141,14 142,11,17
 154,28 155,24 157,29 158,14
 μερικότης 127,23
 μερισμός 46,17 63,21 70,3 73,7 118,8
 μεριστός 22,24 53,27 54,28 56,7 70,1,23
 100,22 154,27 168,16,25 169,3
 μέρος 24,17 63,6 68,21,30 69,8,23,30
 70,13,30 72,3 75,19,30 76,13,18,25
 77,12,28 80,25 90,30 100,20 105,14
 107,31 115,20 157,8,20
 μεσιτεύειν 65,21 70,34
 μεσίτης 58,31 148,23
 μέσος 42,23 61,18,29 62,1 71,20 73,13 75,14
 86,17 102,31 103,30 104,34 105,16
 122,4,20 125,8 130,8 135,8 142,3 145,27
 158,27 162,26 168,23,32
 μεσότης 29,27 84,12 133,24 164,21 169,4
 μεταβάλλειν 36,16 37,16 78,21 160,6
 161,15,28 163,28 167,3
 μεταβάλλεσθαι 78,22 82,31 162,14
 μεταβλητός 156,12 162,8
 μεταβολή 27,3 50,14 78,25 134,6 156,18
 162,1 167,4
 μεταδιδόναι 61,19 116,3 118,12 140,16
 158,26
 μεταδίδοσθαι 73,14
 μετάδοσις 31,24 64,10 72,17 73,18 119,22
 134,9 145,30 147,10
 μεταδοτικός 59,12
 μεταίχμιον, τό 26,23
 μεταλαγχάνειν 118,2 131,20
 μεταλαμβάνειν 51,27 98,4 118,13 140,16
 μέταλλον 146,19
 μετάνοια 24,2
 μεταποιεῖν 36,6
 μεταποίησις 134,23
 μετασκευάζειν 21,16 36,6

μετασκευάζεσθαι 85,2
 μεταστοιχείωσις 134,24
 μεταφέρειν 11,29 75,23
 μεταχωρεῖν 43,2 164,9
 μεταχώρησις 78,28
 μετεγγίξεσθαι 160,5
 μετεμνήχωνσις 160,2 163,30
 μετέχειν 5,20 8,13 9,6 12,24 18,19 20,16
 32,3,24 33,26 35,29 36,28 40,15 38,11
 57,10 60,8,30 60,7 61,3 65,9 70,31
 71,15 72,6 74,9 77,15 83,31 84,13,24
 89,15 90,7 98,32 100,20 102,10,24
 103,22 104,8 105,1 106,2 107,2 108,3
 109,20 110,3,18 111,14 112,13 114,21
 118,32 122,1 128,1 129,3,32 130,11
 145,3,17 151,22 152,7, 153,29 166,9
 168,3 170,6 173,24 174,3,12
 μετέσθαι 4,8 31,22 32,14 57,10 65,8,33
 69,7 70,7,10,28 72,5 83,29 84,23 87,2
 89,14 100,36 104,12,32 110,4,17 111,21
 113,10 127,5,28 128,7 129,6 130,11,32
 143,25 145,1 147,7 153,29 154,28 157,15
 158,1 14,25 159,6,10,18 174,15
 μετουσία 65,10 162,11
 μετοχή 5,2 7,6 14,19 15,16 21,3 38,11 64,10
 89,12 104,34 107,15 109,21 114,21
 121,18 126,15 128,2,22 143,10 144,1
 152,17 168,12 159,1 160,16
 μέτοχος 102,18
 μετρεῖν 4,31 56,13,25 114,3
 μετρεῖσθαι 4,32 56,23 114,6 131,21
 μετρητός 57,5
 μετρίως 118,30
 μέτρον 38,11 40,18 48,8 56,5 56,23 57,4 78,5
 114,4 118,3 139,29
 μικτός 99,22 103,31
 μμείσθαι 164,27
 μίμησις 37,22 142,16
 μῖξις 127,3
 μίτος 104,33
 μοῖρα 104,27
 μοναδικός 101,7
 μοναδικῶς 27,28 100,2
 μοναρχεῖν 36,12
 μοναρχία 28,27 95,11
 μονάς 4,28 7,2,8,18 9,2 18,29 28,4,23 30,25

66,12 67,12 84,2 104,30 105,10 106,1,9
107,3,29 111,7 112,17 137,19 144,22
μονή 22,1 40,26 46,12 52,15 127,12
μονογενής 30,4 86,19 121,3 144,25
μονοειδής 161,18
μορφή 109,14 122,24
μορφοῦσθαι 74,16
μῦειν 6,6 162,31
μνείσθαι 18,4 165,18
μύησις 155,28
μυστήρια,τά 1,18
μύστης 3,21
μυστικώτερον 18,6

νέμεσθαι 130,19
νοεῖν 6,8 13,2 27,25 52,13 61,4 84,28 98,29
99,9 101,4 112,21 126,15 128,23 129,33
140,8 147,29 148,14 149,10 150,2 153,2,
12,18 154,9 155,32 158,5 167,7 170,5
νοεῖσθαι 61,6 134,30 149,12 158,8
νοερός 4,27 6,13 16,18 26,21,25 28,20
29,13 51,22 59,27 60,32 67,3,31 81,18
85,20 94,13 98,24 102,8 105,6 106,3
108,7 122,16 129,13,30 142,13 143,23
145,20 154,6,16 156,11,24 158,4,21
161,12,28 162,31 163,27 165,27 166,33
169,5,21,29 173,25
νοερός 6,12 27,17 162,10
νόημα 31,23 63,20 154,15 155,2
νόησις 6,24 65,29 128,24 149,11 150,16
153,11,16 156,1
νοητικός 126,14
νοητός 16,18 31,17 38,3 53,4,17 58,9 59,27
70,5 77,14 81,18 101,28 103,32 132,12
143,22 145,20 147,31 149,11 154,6
158,7 168,24
νόμος 101,23 103,6
νομοταγής 67,11
νοῦς 1,14 4,25 6,6 17,25 26,28 27,22 29,16
31,5,29 44,3 46,31 48,12 52,13 60,12
61,3 62,5 63,16 71,31 84,25 85,30 98,15
99,11 100,13 102,7 105,7 106,1,13
107,9,28 112,9 115,25 116,13 123,1
126,12 129,13 132,28 143,9 144,5,19
145,2,16 146,31 147,29 148,13,25
149,2,10,14 150,1,29 151,12,25 152,7,29

153,9,15,28 154,29 155,10,20 157,7,
21,33 158,31 159,11,18,31 160,12
162,14 163,28 168,4 170,26 171,5
173,23
νόες 3,28 4,27 6,10 17,22 21,31 24,9 25,29
27,14 46,31 49,9 64,25 65,29 67,2,30
26,28 102,14 104,20 105,19 106,20
107,8,30 108,11 109,8 126,19 129,5,29
143,10 144,28 146,12 147,30 148,20
149,4 150,14,19,31 151,18,27 154,1,20
155,20 157,12 158,22 159,4 160,15
νύξ 102,33

ξύλινος 3,5
ξύλον 3,8 62,17 85,8 146,18

ὀδηγεῖσθαι 170,8
οἰκοδομεῖν 3,2
οἰκονομία 160,31
ὀλεθρος 160,9 166,7
ὀλιγαρχία 29,6
ὀλίξειν 76,21
ὀλικότης 127,23
ὀλικώτερος 71,26 72,33 73,32 74,17
76,3,29 93,20 120,26 127,19 131,6
136,15 141,14 142,11 155,23
ὀλισθος 160,20
ὀλος 56,10 63,6 68,21,29 69,4,23,30
70,31,11,23,30 72,3 73,6 75,19,31
76,13,18,24 77,2 90,30 96,6 100,19
101,8 105,1,14 115,20 119,24 120,29
125,32 141,23 142,9 143,27 157,22
ὀλοτελής 72,3
ὀλότης 69,5,27,30 70,14,31 76,21 96,12
104,34 105,6 106,3 109,17 157,26
ὀμλεῖν 132,3 139,30
ὀμλία 58,11
ὀμμα 6,7 162,32
ὀμογενής 5,24
ὀμοδύναμος 124,15
ὀμοειδής 36,2 45,6
ὀμοιομερής 53,30
ὀμοιος 33,18 34,8 35,6 38,11 39,9,32 40,2
41,18 47,13 58,4,22 64,7,27 65,13
110,21 120,31 137,4 158,9
ὀμοίως 38,18 164,23

ὁμοιότης 11,10 39,3 40,1,21 57,22 58,14,21
66,3 110,23
ὁμοιοῦν 42,5
ὁμοιοῦσθαι 54,23 74,24 162,14
ὁμοιούσιος 41,19 50,28
ὁμοίωσις 41,23 42,13 58,18 64,14 85,10
87,7
ὁμολογεῖν 118,27 147,22
ὁμολογεῖσθαι 120,9 145,29
ὁμολόγημα 113,17
ὁμολογία 147,20
ὁμότοιχος 9,19
ὁμοταγής 5,24 28,17 30,30 106,4
ὁμοσύσιος 30,22 40,6 41,19 46,10 79,17
95,31 124,11 137,29 138,10
ὁμοσυσίως 44,24 97,24
ὁμοσυσιότης 138,15
ὁμωνυμία 45,25
ὁμώνυμος 20,32
ὄν,τό 12,27 13,5 17,24 18,22 19,28 20,26
21,1 30,5,31 31,4 44,7 47,34 48,10
49,31 56,2 62,21 71,27 72,11 74,5 75,19
76,3,20,27 77,15 78,22 87,22 89,7,12,29
90,30 92,3 93,5 98,16 99,5,23 100,12
102,1 105,23 109,30 115,7,26 128,19
129,3,27 132,5 143,29 144,12,20
ὄντα,τά 7,9 8,7 11,8 12,17 16,1 17,2 18,11
20,19 28,15 31,10 46,4 47,32 49,4 50,23
51,19 53,3 54,29 59,14 60,12 61,13,25
62,4,30 64,3 66,21 68,24 72,2 77,11,24
79,13 80,7 88,15 89,21 91,19 92,16
93,19 95,18 97,15 98,24 99,4 101,2,29
112,18 114,3 116,14 117,30 119,1,17
120,7 125,3,24 126,10 127,26 128,6
129,5 130,18 131,19 132,9 133,30
137,20 139,16 140,4,21 143,26 144,12
147,33 149,17 151,26 154,15 166,20
167,17 168,5 169,13 171,20 172,7
174,11
ὄνειδίζεσθαι 162,16
ὄνομα 18,7,31 25,26 39,12 45,23 81,19 84,4
106,31 109,7,25 115,32 136,12 156,4
159,6 171,18
ὀνομάζεσθαι 23,18 128,19 163,1 166,19
ὄνος 164,7
ὀπαδός 161,28

ὀπή 16,12
ὄρᾶν 114,16
ὄρατός 77,23
ὄργανικός 78,11
ὄργανον 78,1,5 80,25 161,8
ὄρξεσθαι 41,29 44,5 51,25
ὄρεκτός 23,18 44,3
ὀρίζειν 21,17 56,13 78,26 84,16 90,20 94,18
114,3
ὀρίζεσθαι 17,6 92,34 94,17 163,10 171,19
174,19
ὄριον 94,18 146,23
ὄρη 164,24
ὄρος 24,15 55,22 56,12 90,19 92,24 101,23
103,5 118,27 146,25 157,11
ὄσιος 2,25
ὀυράνιος 95,1 101,14 122,14 129,22 142,16
174,9
ὀυρανός 3,2 16,26 18,3 30,6 75,12 77,3
85,16 86,32 93,12 95,1 102,31 122,15
132,11 145,23 165,18 174,10
οὐσία 4,27 8,26 10,14 11,33 13,1 15,27
16,8 17,20 18,8,31 19,4 20,15 21,30
23,5,23 26,24 29,11 33,15 35,5 38,25
39,3,19,32 40,2,31 41,9 44,16 46,6
49,11 50,6,23 53,9,17,25 55,1,18,29
56,8 57,15,27 58,15 59,22 60,18 63,3
64,23 65,30 71,27 77,6 81,18 84,28
86,13 88,3,6 89,4,20 90,10,16 91,7,31
92,15 94,4,27 95,4,24 96,24 97,25 99,19
100,4 101,15 102,31 103,11 110,7,25
111,9 112,8 115,8 116,22 117,24 119,16
123,29 126,5 128,23 129,30 131,3
132,31 133,28 134,4 137,15 138,7 140,6
141,26 150,19 154,7,26 156,10 158,21
163,10 165,2 166,14,32 167,20 168,3
169,9,14 171,1 172,17 173,18 174,12
οὐσιώδης 29,25 101,19 124,4 138,16 173,17
οὐσιωδῶς 18,24 33,28 39,33 40,22 138,19
172,31
ὄψις 6,13

παθητικός 83,14,22
παθητός 83,10,13
πάθος 95,2 121,6
παιδεία 1,19 3,24

παλιγγενεσία 166,15
 παμμιγής 3,23
 πάναγνος 122,18
 παναληθής 2,20
 πανουργείν 164,26
 πανουργία 164,15
 πανούσιος 59,23
 παντάγαθος 125,22
 πανταίτιος (παναίτιος) 60,13,26 130,7
 132,29 171,6
 παντέλειος 33,24 60,22 67,13 81,15
 παντενεργής 59,25
 παντοδύναμος 24,15 59,5 60,23 70,26
 81,16 91,22 97,5 120,26 124,15 125,22
 130,7 135,10 136,26 140,15 146,8
 παντουργός 59,5
 παραβαίνειν 8,59
 παράδοσις 122,26
 παράγειν 10,30 15,11 20,19 26,5 28,15
 33,22 35,7,17 36,5,21,32 37,29 39,30
 40,15 49,16,29 50,9,18 51,17 52,4,30
 53,16,28 54,17 56,26 59,15 60,34 61,13
 68,11 72,2 73,26 79,13 81,28 91,23 97,5
 111,32 119,17 120,3,21 126,30 133,1
 137,20 138,19 140,6 141,5 143,10 147,9
 149,17 153,28 155,22 156,15 157,24
 171,6,30
 παράγεσθαι 8,9 10,25 24,25 33,22 35,28
 37,30 38,8 39,23,30 40,5 42,18 44,3
 46,26 49,14,29 51,19 52,4,25 53,3 59,5
 60,4 61,26 62,7 67,2,26 79,4 81,17
 95,12 119,20 126,14 129,31 132,20
 134,5 136,20 138,24 139,5 153,30
 155,20 167,17
 παραγυμνούν 16,24
 παραγωγή 11,4 29,9 33,27 37,20 38,18
 39,22,28 44,32 45,23 30 46,3 50,4,14
 67,33 78,31 120,7 121,10 134,3 136,17
 156,4 157,12
 παραδεικνύειν 16,21
 παράδειξις 16,11
 παραδηλούν 16,27
 παρακοή 85,10 122,30
 παρακολουθεῖν 45,11
 παρακολούθημα 56,22
 παρακτικός 8,9 10,28 24,22 34,3,24 35,13
 38,7 47,20 50,8,12,22 51,1 57,25 60,12
 62,23 75,19 124,3 134,31 137,27 140,4
 143,3 156,14 171,1
 παρακτικῶς 50,27
 παρασκευάζειν 132,31
 παραστάτης 127,30 147,22
 παρασυμβάλλεσθαι 162,13
 παραφθείρειν 49,10
 παρῆναι 32,13 64,9 68,12 69,6 77,26 83,30
 84,9 86,29 96,7,32 101,4 113,9 127,2
 130,10,29 131,8,19
 παρεκτικός 14,1
 παρέχειν 13,32 37,4 130,18
 παρθενικός 122,18 127,10
 παρουσία 21,4 77,29 96,5 131,20,30
 παρυφίστασθαι 90,29
 πάσχειν 7,19 21,3 35,8 46,21 70,31 82,93
 83,5,19 86,26 132,1 167,4
 πατρικός 24,23 25,12 40,10 133,20 135,26
 136,24 139,8 141,6
 πατρικῶς 10,26
 πατρότης 136,28
 παύεσθαι 134,20 172,29
 πεζός 166,29
 πειθανάγκη 1,5 2,5
 πενία 17,7
 περαίνειν 84,16 88,13 92,1 94,18
 περαίνεσθαι 56,25 90,16 91,7,31 92,21
 93,10 94,17,21 103,12 109,29 156,26
 πέρας 84,16 88,18 90,24 92,15 99,4 102,33
 138,16 142,25
 περατοειδής 142,31
 περατοῦν 90,25 99,13 114,3 143,2
 περατοῦσθαι 56,24 143,2
 περιγράφειν 116,17
 περιέχειν 56,13 69,4,27 71,5 88,13 96,8
 99,13
 περιγράφεσθαι 96,9 97,12 143,26 90,26
 περιλαμβάνειν 68,20 90,20
 περιλαμβάνεσθαι 99,14
 περιληπτικῶς 16,9
 πετεινά,τά 166,28
 περιουσία 21,20 36,24 84,16 119,28
 περιορίζεσθαι 90,26
 πέτρα 16,12
 πηγάζειν 3,10 84,12 99,15 141,31

πηγαῖος 116,2
 πηγή 18,12 24,33 65,31
 πηλίκον 93,11 94,3
 πηλικότης 64,22 88,17 121,5
 πηλός 3,3
 πήχυς 69,29
 πίθηκος 164,26
 πῖθος 141,13
 πιστεύειν 84,30 145,31
 πιστεύεσθαι 66,19 145,28 147,7 159,9
 πιστευτέον 115,2
 πίστις 1,6 2,4,22 4,17 7,17 16,12 32,12
 84,29 109,9
 πιστός 2,25 87,14
 πλάνη 147,6 164,1
 πλάσις 122,25
 πλαστοουργεῖσθαι 166,20
 πλάτος 104,24
 πλατωνικός 38,4 163,30 171,29
 πλείω,τά 100,15 120,21 130,31
 πλήθος 4,5,19 5,17 7,8 10,4 28,5,25 29,26
 35,18 36,2 60,7 63,14 66,13 68,10 71,15
 88,31 91,26 97,9 109,26,31 110,21,28
 120,12 121,13,23 130,15 135,14 138,17
 140,4,29 144,3,12,22 145,1,18 147,13
 151,11 154,20 161,5 162,22 164,24
 πληθύνειν 119,22
 πληθύνεσθαι 9,21
 πληθυντικῶς 107,29
 πλήρης 14,14 61,14 123,30 143,12
 πληροῦν 14,17 32,3,13 96,5 97,11 118,1
 119,21 127,1 130,10 143,13
 πληροῦσθαι 143,12 155,23
 πληρωτής 151,28
 πλίνθος 3,3
 πλούσιος 145,30
 πλουτεῖν 1,17
 πλούτος 118,4
 πνοή 60,32
 ποιεῖν 21,8 50,9 59,16 77,2 78,5,23 80,16
 83,1,20 89,8 93,8 94,32 102,31 104,11
 119,27 132,11 141,7 150,2,21
 153,2,10,19 164,23
 ποιεῖσθαι 7,14 58,12 64,15 78,28 80,18
 93,7 150,23
 ποιητής 11,8 25,2 49,33 53,6 56,30 60,28
 101,13 103,22 104,6 141,8 151,27
 ποιητικός 7,13,22 10,29 11,6 15,11 24,22
 60,24 73,22 76,27 77,21 78,11 82,8,14
 83,2 96,26 97,14 141,6
 ποίημα 11,8 25,2 30,18 102,18 141,10 150,2
 ποίησις 29,10 78,5,17,24 121,6 153,11,16
 ποικιλία 120,13
 ποιόν,τό 15,28 38,32 39,33 50,14 51,3
 ποιότης 11,1 39,16 40,3 57,32 60,18 64,22
 110,23 116,27 121,5
 ποιούσθαι 75,13 77,7
 πολυαρχία 15,10 29,6 95,10
 πολυειδῶς 145,21
 πολυθεῖα 10,4 15,9 18,21 28,10,18 47,11
 50,31 61,11 67,23 95,10 117,23 140,3,30
 158,11 162,22
 πολύθεος 17,23 147,5
 πολυμέρεια 88,25
 πολυσχιδής 128,23
 πονηρός 151,2
 πορρότης 127,24 131,6
 πορρώτερος 33,25 46,4 47,13 64,8,31
 127,20 136,15
 πορρώτερον 107,14
 πορρωτάτω 158,17
 ποσόν,τό 15,29 38,31 56,9 64,2,24 89,18
 93,9 94,2 109,30 156,28 174,13
 ποσότης 11,12,39,17 64,21 88,17 110,23
 ποσοῦσθαι 75,13 77,7
 πούς 69,16
 πράγμα 55,7 62,3 69,9 109,7 163,8 171,20
 172,8 174,12
 πράττειν 164,30
 πρεσβεία,τά 137,24
 προάγειν 10,26 11,18 24,31 32,5 33,20
 37,18 39,30 45,20 81,4 121,2 124,11
 137,16
 προάγεσθαι 38,14 39,29 50,26 107,14 124,7
 155,5
 προαγωγή 37,20 39,28
 προαιρεῖσθαι 162,34
 προαίρεσις 19,12 51,21 82,30 103,4 149,21
 151,4 164,29 171,11
 προαιρετικός 27,2
 προαιώνιος 56,13 89,8 93,21 101,13 102,23
 103,25 138,4 150,24

προαιωνίως 37,18 38,14 66,32
 προακτικός 24,29 38,24
 προάναρχος 133,20
 προβαίνειν 17,5 43,23 48,10 94,8 122,7 134,7
 προβάλλειν 11,18 33,18 37,15 46,7 71,11 79,16 81,32 138,11
 προβάλλεσθαι 25,1,18 67,29 79,20 152,24
 πρόβας 48,14
 πρόβλημα 10,27 46,7 124,10
 πρόβλησις 11,20 133,19
 προβλητικός 24,30
 προβολεύς 24,30 141,18
 προβολή 27,29
 προγινώσκεισθαι 154,16
 προγονικός 122,30
 πρόγνωσις 86,3 150,10
 προειδέναι 148,6
 προεῖναι 18,24 19,3 60,31 68,12 89,7 99,14 100,27 112,33 115,9 119,15 133,12 137,12 140,5 143,8 150,24 152,22 153,23
 προεξαίρεισθαι 6,2 110,19
 προέρχεσθαι 41,9 52,16 58,2 66,32 73,32 79,31 132,10
 προέχειν 15,33 26,4 59,15 60,33 68,19 69,4 72,1 75,27 84,11 89,2 103,24 105,15 111,32 112,18 114,4 118,33 123,29 126,30 133,2 136,26 139,1 140,17,27 141,30 148,17 152,20 155,21 157,24 168,9
 προηγείσθαι 95,18 140,20
 πρόθεσις 17,32 82,20
 προῖναι (προῖημι) 24,33
 προῖναι 7,11 32,2 34,7 39,5 40,4,22 41,8 42,33 44,3,24 46,2 47,10 48,17,27 50,13 52,10 59,13 61,17 63,14 66,25 71,10 74,10 76,20,29 79,33 80,26 82,12 84,6 86,11 88,6 95,18 96,31 109,12 119,21 122,5 130,8 133,29 136,7 138,6 139,2 144,3,22
 προκοπή 73,4
 προκόπτειν 94,2
 προλαμβάνειν 125,20 133,7
 προλαμβάνεσθαι 140,23
 προλάμπεσθαι 133,10

προνοεῖν 115,23,27 117,29 126,13 148,2,19 149,18
 προνοεῖσθαι 116,4 117,30
 προνοητής 104,7 115,19
 προνοητικός 40,16 116,6
 προνοητικῶς 22,6 33,26 77,30 86,8,16
 πρόνοια 21,19 29,10 77,24 80,18 81,8 83,22 101,24 115,21 117,30 120,7 126,13 130,15 148,23 149,20 171,8
 πρόνοος 116,1
 πρόοδος 39,3,28,33 40,26 42,27,32 43,3 44,22,32 46,5,24 47,23,31 48,8 51,4,6 52,13 57,22 58,3,20 67,25 80,21 85,29 86,12 119,25 133,17 136,17 161,5
 προορίζειν 148,19
 προορίζεσθαι 154,17
 προόρισις 150,11
 προόρισμα 80,23
 προορισμός 80,13
 προσβάλλειν 6,13
 προσδεῖς 111,12
 προσδοκᾶσθαι 134,17
 προσεῖναι 138,5 164,13
 προσεπιγίγνεσθαι 75,16
 προσεχῆς 122,1
 προσεχῶς 43,24 107,5 108,2 111,28 115,25
 προσιέναι 6,12
 προσκυνεῖσθαι 145,26
 προσλαμβάνειν 23,3 24,11
 προσλαμβάνεσθαι 42,8 86,22 113,28 122,19 127,10 129,15 146,2
 πρόσληψις 122,21 129,17 158,20
 πρόσλημμα 86,32 129,23 158,32
 πρόσταγμα 80,1 82,16
 προστατεῖν 141,21
 πρόσφορος 161,8
 προσωπικός 38,28 39,8
 πρόσωπον 6,16 11,33 16,12,29 31,9 44,25 50,30 86,13 111,9 133,29
 προσωπικῶς 139,7
 πρότασις 13,15 167,32
 προτάττεσθαι 74,30
 προτείνειν 66,22
 προτέλειος 33,32
 πρότερον 10,17 57,27
 πρότερος 57,12 58,20 59,5 89,15 90,4 112,29

123,19 131,12 135,20 137,6 144,15
 προτυπεῖν 3,4
 προῦπαρξίς 44,21
 προῦπαρχειν 57,3
 προῦφιστάναι 8,30 9,28 10,5 46,20 57,17,29 70,8 75,15 77,8 79,11 99,4 144,5 154,15
 προῦφιστασθαι 58,9 76,28
 προφορά 16,28
 προφυλάττεσθαι 164,19
 προχέειν 116,3 118,7
 προχέεσθαι 14,24 65,32 134,9 139,16 168,8
 προχωρεῖν 112,29 121,6 131,30 149,6 156,30
 προωθεῖν 73,6
 πρωτεῖον 3,17
 πρωτοδότως 59,26 71,13 73,12 134,8 157,17 158,2
 πρῶτος 4,15 15,21 31,5 39,4 59,9 61,25 72,18 98,5 99,9 100,16 106,8 107,4 109,10 119,29 136,14 147,29 150,1 153,28 157,22 158,4 161,13
 πρῶτως 31,4 143,9,21 152,15 153,31 162,22
 πρωτοστάτης 19,15 116,20
 πτέρυξ 6,15
 πτήσις 6,15
 πύρ 3,21 52,13 173,8
 πυργοποιός 3,30
 πυργοποιεῖν 3,4
 πύργος 3,2 48,10
 πυρώδης 77,5
 ῥαθυμία 2,16
 ῥιζοῦσθαι 132,15
 σάρξ 58,29 129,18
 σέβας 162,27
 σέδειν 125,7
 σέδεσθαι (σεβάξεσθαι) 110,13 135,24 162,24
 σειρά 28,19 30,26 61,29 95,9 96,27 97,4 98,8 104,24 105,21 106,31 107,26 107,5 108,3,18 109,3,20 111,28 112,26
 σεραφικός 152,18
 σημαντικός 16,8
 σημείον 90,31
 σιγή 6,27
 σίτος 79,26

σκανδαλίζεσθαι 1,5
 σκεδάννυσθαι 130,16
 σκεδασμός 18,26
 σκιά 56,22 164,16
 σκορπίζειν 73,5
 σκοτία 162,34
 σκότος 19,15 27,3 77,5 82,31 132,4 151,8
 σοφία 1,9 2,13 3,17 17,25 21,19 29,16 99,7,24 117,13 137,22
 σοφός 2,1,26 3,19 115,5 117,10
 σπείρειν 45,7
 σπέρμα 3,5 37,25 45,7 58,5 80,4 81,3
 σπεύδειν 34,6
 στάσις 21,18 65,34 134,10
 σταυρός 3,8 85,14
 στάχυς 79,26 80,22
 στερεῖσθαι 15,14 25,3 54,23 56,4 75,5 123,30 137,27 140,18
 στερέωμα 29,21
 στέρης 14,29 20,32 29,16 60,14 62,5 66,4 74,23 77,14 88,23,32 91,1 93,17 115,12 142,26 132,3 173,31
 στερητικῶς 52,24
 στηρίζειν 84,15
 στοιχεῖα, τά 26,14 58,12 62,17 75,8 77,4 102,32 145,23
 στοιχείωσις 81,20
 συγγένεια 111,14 121,32
 συγγενής 32,26 64,16 65,14 88,29 110,19 121,32 158,26 159,11
 συγκεῖσθαι 63,5 121,22
 συγκεφαλαιοῦν 16,10
 συγκλείεσθαι 113,11
 συγκληροῦσθαι 67,32
 σύγκριμα 168,23
 συγκρίνεσθαι 125,4
 σύγκρισις 11,7 64,12,33 155,11
 συγγεῖν 4,1 8,25 17,9
 συγγεῖσθαι 120,5
 σύγχυσις 3,31 8,5 127,4
 συζυγής 51,6
 συζυγία 13,16
 συλλαμβάνειν 114,31 123,28 125,18 128,16
 συλλέγειν 17,28
 συλλήδην 37,4
 συμβεβηκός, τό 49,12 50,4 55,23 56,8 57,14

60,18 64,2 89,17 92,32 95,5 110,7 167,21
174,13
σύμβολα, τά 16,18
σύμμαχος 116,20
συμμερίζεσθαι 36,12 97,9
συμπαθής 38,5
συμπαράγειν 132,19
συμπαρεῖναι 146,7
συμπαράτεινεσθαι 56,2
συμπαρίστασθαι 16,22
συμπληθύνεσθαι 130,15 155,13
συμπληροῦν 77,9 109,7 134,28 157,28
συμπληροῦσθαι 134,15 150,9
συμπληρωματικός 76,14 77,28
συμπροχωρεῖν 130,16
σύμπτωμα 79,28
συμφερίεσθαι 165,31
συμφυγής 117,2 121,32 124,17 159,10 172,31
συμφυῶς 66,32
συμφύεσθαι 6,10
σύμφυτος 3,23
σύμφυτος 166,9
συνάγειν 9,22 73,4 83,22
συνάγεσθαι 67,22 96,15
συναΐδιος 40,5 79,16 172,16
συναΐτιος 38,17 78,1 124,12
συναλείφειν 17,9
συνάναρχος 40,5 133,25
συνανάρχως 38,15
συναναστρέφεσθαι 16,20
συναπολαμβάνειν 166,16
συνάπτειν 77,5
συνάπτεσθαι 38,16 41,28 42,1 84,13 107,28
145,16 172,18 164,20
συναριθμεῖσθαι 7,13
συναρτᾶσθαι 84,27
σύναρχος 79,16
συναφή 127,4
συναφής 38,5
συναφιστάναι 41,8
σύνδεσις 41,18,29
συνδετικός 135,9
συνδιακρίνεσθαι 133,31
συνδιακρίνεσθαι 154,24 155,13 164,29
σύνδρομος 9,14 79,4 82,10 102,32 103,13
138,9 153,16

συνεκλάμπειν 38,16
συνεκτικός 29,28 139,27
συνεκφαίνεσθαι 135,27
συνέργεια 86,20
συνεργεῖν 24,7 37,7 46,33 71,20 159,4 160,17
συνεργός 47,19
συνέρχεσθαι 113,21
συνέχειν 26,5 69,5 73,27 78,23 90,25 96,8
98,19 126,30 130,10 138,19 140,26 147,10
149,17
συνέχεσθαι 18,26 40,13 77,30 96,8 132,16
139,28 166,9
συνεφέλκεσθαι 105,17
συνέχεια 120,2
συνεχής 43,18 56,8 156,29
σύνθεσις 11,14 88,24 166,8
σύνθετος 11,13 38,13 49,20 53,27,29 54,11
55,1,20 58,9 61,13 62,7 63,8 76,31 99,22
110,24 121,21
συνιπᾶναι 69,14 99,6 113,20
συνίστασθαι 69,31
συνοχή 40,16 77,24
συνοχικός 135,9
σύνταξις 131,12
συντάπτειν 110,18 125,9
συντάττεσθαι 6,3 7,13 8,9 33,22 59,6 110,10
123,21
συντέλεια 134,18
συντελεῖν 125,23 172,30
συντελεῖσθαι 134,2
συντηρεῖσθαι 45,1
συντήρησις 29,10 33,27
συντίθεσθαι 49,21 69,17 77,1 165,30
συντρέχειν 173,1
συνυπάγεσθαι 5,20 125,5
συνυφιστάναι (συνυφιστᾶν) 56,21,27 91,30
101,16 102,17,30 103,30 129,7
συνυφίστασθαι 46,23
συνωνύμως 109,11
συστατικός 63,7
σύστημα 10,4
συστοιχεῖν 9,15
σύστοιχος 5,3 9,12 28,5 30,30 51,5 56,20
57,13 103,29 104,35 144,23
σχέσις 62,3 69,9,25 90,28 92,16,32 93,18
σώζειν 23,8,24 52,20 67,4

σώζεσθαι 18,22 132,15 134,13
σῶμα 6,9 20,14 22,29 23,2 24,2 26,13,24
29,17 37,25 56,22 60,25 62,9 63,21 67,32
68,2,29 74,9 75,13 77,7 83,4,9,18 84,26
86,28 90,32 94,21 95,3 103,5,12,31
113,19 122,14 127,3 129,6,27 145,22
146,2 158,31 160,4,13 161,6 163,13
165,2,29 166,33 167,27, 168,17,23 169,2
172,16 174,9
σωματικός 22,24 23,22 28,20 29,14 31,17
37,23 55,1 87,16 95,2,3 102,30 127,20
129,4 149,3 166,8
σωματικῶς 16,19
σωματικώτερον 63,16
σωτηρία 3,10 37,7 127,9 159,9
σωτήριος 127,11
σώφρων 50,15
τάγμα 59,27 101,15 105,14 127,22 171,13
τάξις 28,4,19 30,28 42,20 67,3 72,34 73,13
78,27 81,19 94,14 104,18 105,15
106,3,9,21,30 107,1 109,3,13 111,23
112,27 119,18 123,16 124,27 125,6 127,22
130,19 131,5,21 132,28 134,10,31 135,6
136,10 137,23 139,29 140,13 142,13
144,22 150,12 155,25 158,7
τάττειν 123,17 151,18
τάττεσθαι 61,29 130,12 132,14 155,32 174,13
ταυτίζεσθαι 120,1
ταυτόν, τό 39,32 120,31
ταυτότης 39,6 40,1,22 57,26 66,1 67,21
111,10 129,1 121,7 133,28
τάφος 86,30 146,6
τελεῖσθαι 134,4
τελειοδότης 138,22
τελειοδωρος 33,33
τέλειος 26,20 32,12,32 34,1 36,20 40,7 42,6
46,4,29 52,4,29 54,18 60,21 63,15 66,24
67,16 73,3,32 77,10 78,9 81,17 82,1,10
84,6 85,16 86,21 103,15 110,30 120,29
129,19 138,29 143,12 145,30 149,5 161,15
τελείως 85,1
τελειότης 33,16 34,5 36,20 58,2 66,30 67,31
68,3 111,12 138,29 139,28
τελειοῦν 68,1 82,3 84,16 138,20 143,13
147,10

τελειοῦσθαι 66,24 103,16 132,14 139,18
145,31 150,9
τελείωσις 67,29 68,5 76,30 82,12 139,20
τελειωτικός 66,28 67,3,34 82,4 84,7 103,15
142,15
τελεσιουργός 133,5
τελευτᾶν 129,4
τέλος 133,25 135,1
τεχνάζεσθαι 164,26
τέχνη 164,14
τιθεῖν 21,15 35,27 36,9 49,8 66,29 67,26
85,7 103,5 133,28 146,14 155,5 162,2
τιθεῖσθαι 70,7
τμήμα 55,11,20
τοπικός 64,22
τόπος 96,9 121,6 123,6
τρέφεσθαι 123,5
τριάδικός 16,29 30,18 31,9 101,8 105,9
τριάδικως 10,10
τριάς 4,5,20 5,18 7,2,5,18 8,3 9,3 10,19,25
11,16 16,2 17,10 18,29 24,24 25,26 28,3
33,24 35,12 36,1 59,18 62,64 95,31 96,29
97,19 99,21,32 105,10 111,7 112,17
121,15 126,29 135,18 137,19 145,26 171,2
τρισοῦσθαι 36,16
τρισυπόστατος 17,4 60,28 66,8 67,1 95,11
120,10 123,16
τροπή 171,12
τρόπος 137,16
τρυφή 85,12
ὕγρος 161,5
ὕδωρ 24,33 77,4
ὕλη 15,13 37,24 53,6 54,14 58,12 62,5,18
73,21 74,4 76,14,28 80,6 81,24 82,3 88,24
93,16 94,4 149,3 155,22
ὕλικός 6,9 15,12 82,9 103,32 146,16
ὕμνειν 61,13
ὕμνεισθαι 60,14
ὕμνολογεῖσθαι 113,2
ὕμνωδός 147,23
ὕπαγειν 97,6
ὕπακοή 122,29
ὕπακούειν 85,13
ὕπᾱλληλος 42,24
ὕπαριθμος 4,32

ὑπαρξίς 27,2 32,6 33,27 40,16 51,32 65,31
 68,10 72,2 79,15 81,7 99,32 100,7
 114,15,20 116,16 118,24 130,19 131,32
 141,20 167,20
 ὑπεξαίρεισθαι 26,3 28,11 69,13 81,7
 ὑπεξαίρεσις 88,24
 ὑπεξίστασθαι 131,30 132,5
 ὑπεράγαθος 12,20 13,29 14,23 18,12 21,13
 38,9 60,26 116,2
 ὑπεραγάθος 49,31 60,34
 ὑπεράγιος 127,8
 ὑπεραίρεσθαι 96,6
 ὑπεραιώνιος 7,21
 ὑπερανέχειν 64,7
 ὑπερανιστάναι 41,21 87,16
 ὑπερανοικίζεσθαι 8,6 64,34
 ὑπεράπειρος 123,20
 ὑπεραπλοῦσθαι 10,10 64,9 130,20
 ὑπεράριθμος 11,27 30,25
 ὑπεραρχικῶς 137,18
 ὑπεράρχιος 15,20 71,33 72,15 84,5
 ὑπεράρχος 137,17
 ὑπεραυτάρχης 14,26 36,24
 ὑπερβαίνειν 63,16 116,13
 ὑπερβλύζειν 14,24 60,34 116,3 140,7
 ὑπερβολή 20,19 88,21
 ὑπερδύναμος 21,20 24,15 36,26 59,24 60,23
 70,27 81,15 88,7 138,7
 ὑπερδυνάμω 70,26 138,10 140,15
 ὑπερεῖναι 9,1 12,25 15,32 18,23 20,26 30,17
 31,29 59,7 72,16 77,16 92,22 99,15
 112,33 143,9,21
 ὑπερέν 15,33
 ὑπερενεργής 59,24
 ὑπερενοῦσθαι 8,3 10,10 15,26 41,18 44,14,
 125,7 131,14 155,12 167,29 168,8
 ὑπερηγούμενος 18,24 32,2 49,31
 ὑπερεξαίρεισθαι 5,21 7,8 20,26 59,7 92,26
 96,14 97,12 101,1 112,33 123,21 130,20
 ὑπερέχειν 15,33 26,5 84,11 112,19 115,13
 138,17 141,30 155,21 157,24
 ὑπερεχόντως 80,11
 ὑπέρζωος 60,27 112,9 140,6 168,7 173,31
 ὑπερζώως 99,16
 ὑπερθέατος 6,14
 ὑπερθεος 18,29 121,14

ὑπεριδρύεσθαι 8,7 18,32 64,8 86,9 128,8
 135,21
 ὑπερίδρυσις 96,12 97,13
 ὑπερισότης 11,17
 ὑπερκείσθαι 74,1 91,14 92,20 104,29 107,2
 108,3 132,31
 ὑπερκόσμιος 25,28 145,19 147,3
 ὑπερμεγέθης 11,27
 ὑπέρνοος 27,22 31,29 60,13 70,6 112,9
 116,1 126,12 129,12 143,9 147,8 148,13
 149,7,14 150,7 152,30 153,15,29 156,7
 157,11,22,33 168,7 171,6 173,32
 ὑπερνόως 99,16
 ὑπερόντως 30,22 44,17 49,31 58,29 59,7
 60,34 88,19 89,7 119,2 128,17 129,10,30
 155,20
 ὑπερόριος 128,16
 ὑπερουράνιος 3,28 4,26 21,31
 ὑπερουσία 124,11
 ὑπερούσιος 5,15 8,12 8,26 10,25 12,19
 21,14,30 28,12 33,23 44,16 46,9 50,23
 59,23 60,13 71,32 88,7 95,30 97,19
 101,18 105,9 112,8 115,27 117,2 124,11
 125,3 127,25 137,20 138,7 140,5 153,18
 168,7 173,31
 ὑπερουσιῶς 18,24 29,25 50,27 75,3 105,24
 114,14 115,1,30 119,1 126,10 133,12
 138,10 171,2
 ὑπερουσιότης 115,10,32 116,16 117,32
 ὑπεροχή 8,23 13,3 14,30 15,32 17,32 19,4
 29,23 39,19 81,8 84,11 86,9 89,2 93,22
 113,1 117,31 126,12 130,21 138,8
 173,31
 ὑπεροχικός 61,4 138,9
 ὑπεροχικῶς 12,18 77,25 99,33 111,31
 140,24
 ὑπερπλήρης 14,24 36,23 124,2 138,17 142,9
 ὑπέροφος 12,19 137,21
 ὑπερτέλειος 36,24 60,22 81,31
 ὑπερτελής 33,33 81,15 133,25
 ὑπέρτερος 4,20 6,15 7,18 8,22 17,21 22,4
 24,24 34,26 44,5 59,4 64,6 72,8,33 73,6
 74,5
 ὑπέρτατος 104,34 109,19 112,23 116,15
 136,16 139,30 141,14 153,22 155,27
 157,16 158,2

ὑπερύψιστος 3,32
 ὑπερυφής 11,32 20,22 25,25 34,31 38,14
 44,29 45,24 46,9 57,24 117,14 133,23
 ὑπερφυῶς 17,17 26,4 47,16 50,27 100,12
 122,19 137,15 158,33
 ὑπέρφωτος 12,19
 ὑπερχεῖν 118,4 138,18
 ὑπέρχεσθαι 162,15
 ὑπέρχρονος 7,21 46,15 149,26
 ὑπέρχυνσις 138,26 149,16
 ὑπήκοος 85,11
 ὑπηρεῖσθαι 24,9 126,17 151,22
 ὑπηρέτης 6,23 16,20 151 28
 ὑπηρετικός 37,6
 ὑπισχνεῖσθαι 127,11
 ὑποβαίνειν 34,27 37,7 43,8 46,27 48,10
 104,31 120,2 122,3
 ὑπόδοασις 48,14 119,29
 ὑποδιβάξεσθαι 118,9
 ὑποδέεστερος 5,22 14,14 21,2 33,12 72,34
 92,27 141,15 156,1 158,21
 ὑποδέχεσθαι 73,10 84,7 118,7 136,19
 137,24 143,17 150,15
 ὑποκείσθαι 55,23 73,23 123,17
 ὑπομένειν 21,4 134,6
 ὑποκαίμενον 53,11 54,11 56,9 59,16 69,25
 73,10,32 90,9 92,19 95,5 111,25 167,19
 174,20
 ὑπολισθαίνειν 2,5 46,30
 ὑπόπτωσις 31,23
 ὑποσημαίνειν 16,28
 ὑπόστασις 7,1 22,28 23,9,21 25,20 29,13
 40,30 50,24 57,28 66,1,21 67,11,20
 71,33 84,4 86,19 90,9 91,9 95,32 96,24
 97,24 99,20 101,8 110,30 112,10
 113,12,23 118,3 121,20 122,21 125,7
 127,8 129,17 141,25 145,25 146,3
 154,24 169,5 173,33
 ὑποστάτης 4,32 9,29 38,19 60,15 91,2
 128,6 171,5
 ὑποστατικός 5,23 10,16 24,22 25,9 38,28
 39,7 46,25 47,20,33 60,21 93,20 96,31
 100,6 111,2 112,7 121,9 140,4 156,11
 171,1
 ὑπόσχεσις 2,20
 ὑπουγκικός 47,19

ὕστερος 4,15 57,14 58,20 64,1 75,21 90,4
 100,30
 ὕστατος 101,27 105,14 110,20 112,30
 123,19 131,12 137,6
 ὕστερόχρονος 46,14
 ὕφαιρεισθαι 96,12
 ὕφεις 39,4 40,17 42,12 73,7 120,4
 ὕφιεσθαι 25,11 32,5 61,15 92,20 158,3
 ὕφιστάναι 28,26 32,1 35,15 36,3 38,12
 46,28 49,20 53,10,26 55,7,23 56,5,18
 57,15 58,26 61,2 62,19 63,1 65,32
 66,21,24 67,10,32 69,19 74,4 75,4
 76,12,25 82,1,23 83,28 86,23 90,7,27
 92,16 93,3,28 111,26 113,28 123,16
 124,4 129,16 138,20 141,21 142,24
 143,24 147,13 153,19 156,10 157,20
 161,19 167,19 170,26 171,31 174,11
 ὕφιστασθαι 46,22 47,18 54,12 55,24
 58,4,22 60,18 67,28 71,1 73,22 74,13
 96,23 97,14 84,2 96,28 111,24 113,24
 162,5 167,28 170,27
 φαίνειν 162,33
 φαντασία 6,9 17,28
 φεράλληλος 139,14
 φεύγειν 164,25
 φθαρτός 54,28 99,23 156,12 165,23
 φθείρεσθαι 165,31
 φθονεῖν 137,28
 φθορά 9,14 103,28 131,31 134,13 160,10,30
 166,6 174,20
 φιλανθρωπία 46,34
 φιλάνθρωπος 24,9
 φιλοσοφία 171,17
 φιλόσοφος 30,11 127,21
 φιλοσοφώτατα 75,9
 φοιτᾶν 132,30
 φράσις 118,25
 φρουρά 140,24
 φρουρεῖσθαι 139,28
 φρουρητικός 133,5 139,27 140,14
 φυλακή 29,21
 φυλάττειν 21,33 103,6 122,24 127,11
 φυλάττεσθαι 100,3 146,6
 φύγμα 42,8 129,16
 φυσικός 20,21 27,2 28,13,20 34,10 36,16

39,33 45,7,30 46,5 48,5 57,23 67,14
81,24 100,7 105,8 110,12 137,17 138,16
164,16 173,7
φυσικοί, οί 156,28
φυσικώς 10,32 17,17 24,23 35,4 38,14 40,4
47,33 146,24 164,21
φύσις 10,27 11,32 17,20 23,24 24,4,11,31
25,26 26,19,25 33,31 34,2,30 37,19
38,14 39,3 42,2 45,5 46,30 47,3,29 51,6,
24 52,12 56,4 57,6 58,30 65,30 67,21
73,13 78,22 85,20 86,23 95,31 99,10
100,12,37 104,22 105,8 106,6,15,21
107,8 108,7,11 109,9 111,9 112,6
113,8,18,28 119,25 120,9,31 125,6
127,10 129,4 131,33 133,11,22 136,7,16
137,2 139,17 141,11,25 142,17 144,15
145,27 146,1,10 149,21 152,15 157,33
158,34 159,1 161,30 164,31 166,20
φυτικός 58,15 68,5
φυτόν, τό 26,17 62,16 81,2 159,30 165,29
173,16
φωνή 20,32 31,20
φώς 1,15 2,18 17,25 24,33 29,20 52,12 70,3
77,6 82,31 132,4 151,3 162,31
φωτίζειν 2,18 52,12 173,9
φωτιστικός 133,8 142,15

χαλάν 48,21 117,31
χαλάνη 48,20
χαρακτήρ 122,27
χαρακτηρίζεσθαι 100,26
χαρίζεσθαι 24,10
χάρις 1,18 87,7 122,31 129,21 146,13
152,13 158,1 159,1 160,16,31 162,12
165,28
χάρισμα 138,30
χείρ 68,28 69,16
χεῖρον, τό 10,28 51,24 54,27 73,4 74,27
104,10 112,29
(τά χείρω) 115,13 142,2 148,4,19 161,29
171,12
χειρόνως 68,16
χοῖρος 34,17
χορηγεῖν 85,20 99,16 118,5 125,24 140,7

157,17
χορηγείσθαι 158,2
χρηστότης 118,11
χριστῶνυμος 1,17
χρονικός 56,20 57,4 79,2 169,8
χρόνος 7,20 9,13 49,33 53,5,18 55,10,19
56,5,17 57,4,11 58,25,29 65,34 67,27
89,17 90,8 101,17 102,32 103,30 104,11
114,7 121,6 123,18 134,14 137,6 169,1
174,3,12
χύσις 141,31
χωρεῖν 24,16 100,16 127,1 166,21 173,19
χωρητός 146,11
χωρίζεσθαι 81,4 84,28 86,25 96,14 100,4
149,5 160,4 163,14 166,14 173,2
χωρισμός 146,5 166,12
χωριστός 23,4,25 26,18 83,32 84,9,29
96,17 117,31 160,9 163,20 165,2 166,33
168,16 172,22
χωριστῶς 83,29 87,3 96,16
χώρος 85,11

ψευδῶνυμος 3,19 114,18
ψευδωνύμως 111,12
ψιλός 62,3 64,4 69,25 76,11 90,28 93,17
160,20
ψυχή 25,28 26,14,24 49,10 60,12 62,8 64,30
65,29 67,5,31 68,5 74,12 84,25 85,29
86,28 103,3 104,21 105,8 106,6,14,21
107,8 108,7,11 109,8 113,19 122,20
123,1 129,5 144,19 145,8 145,16 146,9
147,4 154,7 155,3 158,21,31
159,12,18,29 160,3,12,24, 161,25 162,30
163,7 165,22 166,27 167,25 168,3,22,31
169,16,27 170,9,28 171,5,21 172,6,16
173,15
ψυχικός 1,13 28,20 29,14 105,7 162,15
165,6
ψυχικῶς 161,28
ψυχοειδής 26,22
ψυχοῦν 67,6 172,17
ψυχοῦσθαι 65,29 67,6 172,21
ψύχωσης 65,30 67,9
ψυχωτικός 67,34

PRINTED IN GREECE
BY ATHANASOPOULOS-PAPADAMIS-ZACHAROPOULOS, G.P.
EMM. BENAKI 76, ATHENS (145)

